

काव्यसंग्रह. ४५.

परशुरामकविकृत
गुरुचरित्र.

हा ग्रंथ

नारायण चिंतामण केळकर, बी. ए.,

यांनीं टीपा देऊन तयार केला.

तो

मुंबईत जावजी दादाजी यांच्या 'निर्णयसागर' छापखान्याचे मालक

तुकाराम जावजी यांनीं छापून प्रसिद्ध केला.

१९०३.

किंमत १॥ रुपया.

प्रस्तावना.

गुरुचरित्र—शालिवाहनाच्या चवदाव्या शतकांत हिंदुधर्माला राजाश्रयाचा जोर नव्हता एवढेच नव्हे तर उलट त्याजवर यवनांकडून सारखे घाव पडत होते. अशा वेळीं त्या धर्मावरील श्रद्धा कमी न होऊं देतां तो चांगल्या स्थितींत ठेवण्याचें काम फार अवघड होतें तें वरील शतकाच्या प्रथम पादांत श्रीपाद श्रीवल्लभ यांनीं केलें आणि त्यांच्यानंतर थोडे दिवसांनीं श्रीनृसिंहसरस्वति यांनीं अंगिकारिलें. हे दोघेही श्रीदत्तात्रयाचेच अवतार होत.

पहिले श्रीपाद श्रीवल्लभ ह्यांनीं काशींत संन्यास घेतला (अ० ४ गी० ३८) व बद्रीकाश्रम, गोकर्ण इत्यादि तीर्थें करून नंतर ते कृष्णापंचगंगेच्या संगमावर असणाऱ्या कुरवपुरास (हल्लींच्या कुरुंदवाडास) आले (अ० ७ गी० ५१६). तेथील द्विजपुत्रास महाकाळेश्वराचें माहात्म्य सांगून, त्यास ज्ञान दिलें. रजकाची व उदीम विप्राची हकीकत कुरवपुरींच घडली आणि तेथेंच ते शेवटीं गुप्त झाले (अ० ९ गी० ६९) अशी माहिती परशुराम कवीनें दिली आहे. पण मूळ गुरुचरित्रांत श्रीपाद श्रीवल्लभ यांचा अखेरपर्यंत ब्रह्मचर्याश्रमच आहे. शिवाय त्यांचें कुरवपूर हें वृद्ध माहितीप्रमाणें मोगलाईत कृष्णा स्टेशनजवळ कृष्णेच्या प्रवाहांत कुरुगड्डी या नांवाचें एक बेट आहे तें होय. येथील श्रीगुरूच्या देवालयांत बंद केलेली गुहा असून श्रीच्या पादुकाही आहेत.

त्यानंतर दुसरा अवतार श्रीनृसिंहसरस्वतीचा (अ० ९). येथून शेवटपर्यंतचें चरित्र व चमत्कार यांचेच आहेत. यांनीं वाडी नरसिंह येथें बारा वर्षें राहून तेथें पादुका ठेवून भीमामरजेच्या संगमावरील गाणगापुरीं गमन केलें, आणि अनेक यात्रा करून हे शेवटीं गाणगापुरासच गेले. नरसोबाची वाडी आणि गाणगापुर हीं दोन्ही स्थाने महाराष्ट्रीयान्स अत्यंत पूज्य असून अद्यापिही दरवर्षीं हजारों भाविक लोक या ठिकाण जातात. गुरुद्वादशीस वाडीस सुमारे पंचवीस हजारपर्यंत लोक प्रसादाकरितां येतात

परशुराम कवि—ह्या कवीनें 'साग्रगुरुचरित्र' (गीति ३७८३) व 'गुरुचरित्रसार-मनोरमा' (श्लोक ५२) असे दोन ग्रंथ केले आहेत. हा रामात्मज जो बच्याजी त्याचा पुत्र एवढीच माहिती यानें वरील ग्रंथांत केलेल्या उल्लेखावरून आम्हांस झाली होती. पण पहिले अकरा अध्याय छापून झाल्यावर नृसिंहवाडी येथील आमचे अत्यंत परिचित रा० रा० कृष्णाजी नरहर वाडीकर यांनीं कळविलें कीं तेथें याच पोथीची अस्सल

१. नृसिंहवाडीच्या सुसंगत व सविस्तर वर्णनाकरितां कै. रा. रा. सदाशिव मोरेश्वर भिडे यांचा नृसिंहवाडीचा इतिहास पहा. कुरवपूर, अमरपूर (औरवाड) व शिरोळ हीं तिन्ही मिळून पूर्वींची नृसिंहवाडी. हल्लींची वाडी ही शिरोळची वाडी होय. येथील वस्ती सुमारे २०० वर्षांची आहे. तत्पूर्वीं येथें जंगल होतें.

सुवाच्य हस्तलिखित प्रत असून तीवर पुढील शैरा आहे:—‘ह्या गुरुचरित्र आर्या परशुराम बच्याजी ढवळे वास्तव्य वेळवंड तर्फ हातखंबें तालुके रत्नागिरी यांणी करून गुरुदेवदत्त यास अर्पणार्थ वाडी नरसोबाची येथें आपले चिरंजीव बाळकृष्ण यांजबरोबर पाठविल्या त्या पुजारी रामभट्ट बिन बापूभट्ट बड्ड यांचे विद्यमानें श्रीस अर्पण केल्या. या पुस्तकाचें संरक्षण व प्रशंसा रामभट्टजी यांणी करावी. कोणास पाहिजे असल्यास याची प्रत करूं द्यावी. इतर पुजारी यांचा वारसा या पोथीवर नाही. मिती वैशाख शुद्ध पौर्णिमा शके सतराशें एक्कांशीं सिद्धार्थी नाम संवत्सर?’ यावरून हा कवि अगदीं अलीकडचा होय. पंतांबद्दल त्याला पूज्यभाव होता हें ह्याच्या पुढील गीतीवरून दिसेल.

‘भागवतभारतादि श्रीरामायण अनेक आर्यानीं ।

मोरेश्वर कवि वदला पहावया योग्य सर्व आर्यानीं. ॥ अ० १ गी० २५

ह्याच्याच पुढील दोन गीतींत आपणाला गुरुचरित्र लिहिण्याची प्रेरणा कशी झाली तें कवीनें सांगितलें आहे.

‘मच्चरितासि वदावें तों आयुर्दाय पूर्ण तो सरला ।

आर्याकवितासरितापूर पुढें मग तसाच वोसरला ॥ २६ ॥

तरि आर्याघन वर्षुनि, भरिं तूं रे ! मच्चरित्र गंगाला ।

देईल वहावुनियां श्रुतिमात्रें सर्व अघतरंगाला ॥ २७ ॥

या गुरुचरित्रांतील कविता फार सोपी आहे व कित्येक ठिकाणीं यमकेंही पंतांच्या नमुन्यावर साधण्याचा प्रयत्न केला आहे. पण एकंदरीत शब्दांची ओढताण फार केली असून कवींच्या सर्व हक्कांचा यानें पूर्ण उपयोग केला आहे. नेम=अन्न, अश्मा=मेघ, बर्बु=कमल, वस्वि=रात्र, असे कोनाकोपण्यांतले व वेदांतील अर्थानें घेतलेले अनेक शब्द मधून मधून आढळतात. यावरून या कवीचा निरुक्तादिकांशीं चांगला परिचय असावा असें दिसतें. एकंदरीत भाविकांना व विशेषेंकरून दत्तभक्तांना हें नवीन आर्याबद्ध गुरुचरित्रसार सहज समजेल व आवडेल असें वाटतें.

‘गुरुचरित्रसारमनोरमा’ हें छोटेखानी प्रकरण आपल्या नांवाप्रमाणें मनोरम आहे.

वर दिलेली वाडी प्रतींतील माहिती व त्याच पोथींतील पाठांतरे पाठवून इतर अनेक महत्वाच्या सूचना केल्याबद्दल रा० रा० कृष्णाजी नरहर वाडीकर यांचे आम्ही अत्यंत ऋणी आहों. त्याचप्रमाणें धुळें येथील रा० रा० अंताजी चिंतामण दामले यांनी जी मदत केली तिजबद्दलही आम्ही त्यांचे आभार मानिले पाहिजेत.

काव्यसंग्रहकार.

अनुक्रमणिका.

अध्याय.	विषय.	पृष्ठसंख्या.	ग्रंथसंख्या.
१	गुरुस्तव	१-९	१०१
२	संदीपकोपाख्यान	९-१८	१०८
३	दत्तात्रयावतार	१८-२७	१०९
४	श्रीपादावतार	२७-३०	४१
५	गोकर्णलिंगस्थापना	३०-३८	९४
६	गोकर्णमहिमानिरूपण	३९-४७	११०
७	शनिप्रदोषमहिमान	४८-५६	९१
८	भक्तजीवसंजीवन	५७-६३	७०
९	गुरुअवतार....	६३-७१	८७
१०	गुरुपीठनिरूपण	७२-८४	१२६
११	द्विजोदरव्यथानिवारण; भक्तद्विजवरप्रदान; क्रूर- यवनक्रोधशमन	८४-९५	१२९
१२	त्रयशिष्यगुरुशुश्रूषण	९६-१०४	९८
१३	द्विजपुत्रज्ञानदान; द्विजदारिद्र्यनिवारण	१०४-१११	९१
१४	औदुम्बरमहिमानिरूपण	१११-११६	६६
१५	द्विजपुत्रसंजीवन	११६-१२५	११४
१६	विश्वरूपदर्शन	१२५-१३३	१०२
१७	द्वयद्विजमुक्ति	१३३-१४२	१२०
१८	पतितोद्धार	१४२-१४९	७७
१९	भस्ममहिमा....	१४९-१५४	६८
२०	प्रेतसंजीवन....	१५४-१७४	२५६
२१	रुद्राक्षमहिमा	१७४-१८५	१३५
२२	कचाख्यान....	१८५-१९१	८४
२३	सोमवारव्रतमहिमान....	१९१-२०३	१५४
२४	द्विजकर्ममार्गनिरूपण	२०३-२०८	६७
२५	तीन शेर अन्नानें बहुजनांची तृप्ति	२०८-२१४	८३

अध्याय.	विषय.	पृष्ठसंख्या.	ग्रंथसंख्या.
२६	वंध्यापुत्रप्रसव	२१४-२२२	१०३
२७	द्विजकुष्ठनिवारण	२२२-२२९	९१
२८	गुरुशुश्रूषण	२२९-२३८	१२९
२९	अनंतकथानिरूपण	२३८-२४९	१५१
३०	श्रीशैल्यमहिमानिरूपण	२४९-२५७	१०३
३१	द्विजकुष्ठहरण	२५७-२६४	९८
३२	नृहरिकवीश्वरकथा; अष्टरूपधारण; शूद्रबहु- धान्यदान	२६४-२७५	१४३
३३	दक्षिणकाशीमाहात्म्यवर्णन	२७५-२८१	८३
३४	यवनस्फोटकनिवारण	२८१-२९७	२२२
३५	श्रीगुरुगुप्तरूपधारण	२९७-३०३	७९

३७८३

परशुरामकविकृत कवितासंग्रह.

गुरुचरित्र.

(गीतिवृत्त.)

अध्याय पहिला.

गणपतिसरस्वतीच्यो नमितो मीं मातृपितृपदकमला, ।	
गुरुचरिता वर्णाया द्या हृदयीं ज्ञानबुद्धिपदक मला. ॥	१
श्रीहरिगुरुपदकमला साष्टांगीं नमुनि, हृदयकमलातें ।	
पूर्जी सद्भावे मीं, जें कां सद्बुद्धिदायक मला तें. ॥	२
श्रीपाद श्रीवल्लभ श्रीगुरु नरसिंह दत्त अवतारी, ।	
भेद्रसने ! तच्चरिता बोलवुनी हा समुद्र भेव तारीं. ॥	३
भजतां तव चरणासी, देशी ज्ञानासि तूं दयाउदधी; ।	
संशय नसे यदर्थी, लोणी मथितांचि येत जेंवि दधी. ॥	४
तव पैदिं भजती त्यांचे हरिसी करुनीच तूं कृपा दीर जे ।	
दीर्घायुःश्रीसुत नर पावुनि ते होति मुक्त पादरजें. ॥	५

१. 'गुरुचरित्र' हा एक सुप्रसिद्ध ओवीबद्ध मराठी ग्रंथ आहे. हा गंगाधरसरस्वती यांनी लिहिला असून त्यांत श्रीनृसिंहसरस्वतीची कथा सिद्ध व नामधारक यांच्या संवादरूपानें लिहिली आहे. हे नृसिंहसरस्वती कृष्णसरस्वतींचे शिष्य असून यांस् भक्तजन दत्तात्रयाचा अवतार असें मानितात. हे गाणगापुरास असत. यांच्या शिष्यमंडळांत 'गुरुचरित्र'कार गंगाधर-सरस्वती, एकनाथाचे गुरु जनार्दनस्वामी, गीतेवरील मराठी ओवीबद्ध टीकेचे कर्ते दासोपंत वगैरे ठळक ठळक पुरुष होते. एकनाथाचा जन्म शक १४७० आहे म्हणून नृसिंहसरस्वती हे शके १४५० च्या सुमारास प्रसिद्धीस आले असावे. यांची समाधि नरसोबाचे वाडीस असून त्या प्रांतीं त्यांचें भक्तमंडळ फार मोठें आहे. प्रस्तुत ग्रंथांत परशुराम कवीनें गंगाधरसरस्वतीच्या गुरुचरित्रांतील कथाभाग गीतिवृत्तामध्ये वर्णन केला आहे. २. यापुढें 'पदकमला' याचा अध्याहार आहे. ३. येथें एक मात्रा कमी पडते. 'मातृपितृचरणकमला' असा पाठ कल्पिल्यास मात्रांची भरती होईल. ४. माझ्या जिऱ्हे ! ५. संसार. येथें 'भवसमुद्र' असें अर्थानें घेतां येतें. ६. येथें समास असून संधि केला नाही. ७. येथें 'पद' असा पाठ बरा. ८. भय.

- ऐशी तव पदकीर्ती रामसुता सांगतांचि संतांनीं, ।
 पारायण तव चरिता करि मग इच्छा धरोनि संतानीं. ॥ ६
- करितां एक अवर्तन जालों उत्पन्न पोटीं बाळक मी, ।
 भवभय निरसुनि जाली संसाराची हि ते अबाल कमी. ॥ ७
- वडिलांपासुनि ऐसें भजतों श्रीगुरु! तुझे सुपादास, ।
 इच्छा वर्णन चरिता, जालों, मजवरि करीं कृपा, दास. ॥ ८
- सागरवल्यांकित भू करोनि कागद तुझ्या चरित्रातें, ।
 लिहितां न सरे, परि तें ठसलें मज सत्य अंतरिं त्रातें. ॥ ९
- श्रीगुरु! तव गुणकीर्तीचरितसुधेचे अपार सागर जे, ।
 नलगे अंत त्यांचा षट्शास्त्रें वेद ही असा गरजे. ॥ १०
- वर्णन नव्हेचि शेषा परि त्यांतिल बिंदुमात्र सिद्ध वदे, ।
 शिष्यातें प्रीति कसें गोपींसी ज्ञान जेंवि उद्धव दे. ॥ ११
- बिंदूतिलसर्पपभरि, वर्णन करुं इच्छि माजि गा! जिभली, ।
 इजला परि करि ऐशी, म्हणती जन सर्व सत्य गांजि भली. ॥ १२
- सर्पपवद्वीज असे, परि कैसा पसरिला दिसे वटें तो, ।
 मन्मति अल्प परि तसा, करवुनि विस्तार लाविं सेवट तो. ॥ १३
- श्रीगुरु! तुझ्या कृपेनें, सुरगुरुसीं बोलतां मुका हरवी, ।
 अंध परीक्षी रत्नें, पंगू स्पर्शिल उडोनि देह रवी. ॥ १४
- ऐसें तुझ्या कृपेचें, जाणुनि सामर्थ्य सत्य मन्मनिं कीं, ।
 निश्चय केला वर्णन, तव कीर्ति, धरुनि पादपद्म, निकी. ॥ १५
- यास्तव कृपा करोनी, वदवीं चरितासि तूं गुरु स्वामी! ।
 इच्छा पुरेल मग ती, तुजवरि मग तो करीं न रुखा मी. ॥ १६
- वदविसि जें करिं ऐसें, देखुनि ते प्रीति संत मानवती. ।
 शीतजळीं प्रीति जशी धरिती येतां वसंत मानव ती. ॥ १७

१. राम=कवि परशुराम याचा पितामह; रामसुत म्ह० बचाजीपंत हा प्रस्तुत कवीचा पिता. २. साधूनी. ३. अपत्याविषयी. ४. आवर्तन, आवृत्ति. ५. हाल. ६. सहाशास्त्रे:—न्याय, नीमांसा, वेदांत, वैशेषिक, सांख्य आणि योग. ७. प्रीतीनें. ८. कसें म्हणाल तर. ९. सर्पप=मोहरी. १०. जीम. ११. परंतु. १२. (देवा तूं) कर. १३. मोठें काम करणारी. १४. वडानें हाड. १५. (त्याचा) देह उडोनि पंगू रवी स्पर्शिल. १६. चांगली, पवित्र. हें 'कीर्ती'चें विशेषण. १७. रुखा, राग. १८. जें वदविसि (तें) ऐसें करिं (कीं) तें देखुनि संत प्रीति (प्रीतीनें) मानवती (पसंत करितील).

मत्पापें, तव चरिता वदवुनि मज उद्धरीं, न पाहा तों, ।	
आलें जरि तव चित्ता, लेखनिसीं तरि धरीन पां हातीं. ॥	१८
गुरुपदिं शिर ठेवुनियां, करितां स्तुति ऐसि येत नीज मला ।	
तों स्वप्नीं गुरु शिरिं कर, ठेवी मग हर्ष मन्मनीं जमला. ॥	१९
शिरिं कर ठेवुनि बोले, 'मी जें सांगेन ती न व्याकर्णी, ।	
तें च लिही; तुज लागे शब्दाची पद्धती नव्या कर्णी. ॥	२०
नलगे व्युत्पत्ति तुला, मात्रासाधन करावयास हि तें ।	
वदसी जें तें सज्जन पाहति जे जोडती तयांस हितें. ॥	२१
आवड बहुत शशीतें, अर्पण करितां धरोनि भाव दैशी, ।	
तैसें मज बहु हर्षें, आवडतें मच्चरित्र जें वदशी. ॥	२२
वदसी मच्चरिता जे, तें ऐकति पढति त्यांस हो ! यम न ।	
जाची; ईप्सित मनिचें त्यां पावुनि हर्षयुक्त होय मन. ॥	२३
परि गीत्यार्यावृत्तें, मच्चरितासी वदेचि हो ! मधुर. ।	
श्रवणें दीर्घायू दे, यज्ञाचा जेवि देचि होम धुर. ॥	२४
भागवतभारतादि श्रीरामायण अनेक आर्यानीं, ।	
मोरेश्वर कवि वदला, पहावया योग्य सर्व आर्यानीं. ॥	२५
मच्चरितासिं वदावें, तों आयुर्दाय पूर्ण तो सरला, ।	
आर्याकवितासरितापूर पुढें मग तसाचि वोसरला. ॥	२६
तरि आर्याघन वर्षुनि, भरिं तूं रे ! मच्चरित्रगंगाला, ।	
देईल वहावुनियां श्रुतिमात्रें सर्व अघतरंगाला. ॥	२७
आर्यावृत्त न जाणें, म्हणसिल जरि थोडक्यांत गा ! तूतें ।	
सांगेन, पिंगलाही तो करि जें प्रकट सत्य गातूतें. ॥	२८
पिंगलुरग बहु वृत्तें वदला छंदीं शिवप्रसादें तो, ।	
परि आर्यास जो कां, तोष बहुत फार मानसा देतो. ॥	२९

१. 'तें' असावेंसें वाटतें. २. वाटाघाट करूं नकोस. ३. मात्रा म्हणजे अक्षर उच्चारण्यास गणारा काळ. ४. जें वदसी तें जे सज्जन पाहति तयांस हितें जोडती—असा अन्वय. वस्त्राच्या कांठाचा धागा. ६. ज्या. ७. इच्छित. ८. गीति नांवाचें आर्यावृत्त त्यानें. याचा कर्ता 'चरित'. १०. कविशिरोमणी मोरोपंत. ११. श्रेष्ठ लोकांनीं. १२. पंतांचा. १३. गंगाल=पात्रविशेष. १४. तो पिंगलाही जें सत्य गातूतें प्रकट करि—असा अन्वय. १५. गातू=गारा, कवि. १६. पिंगल नाग. हा एक छंदःशास्त्रप्रवर्तक ऋषि होता.

लावण्यवलयलंकृत पतिव्रता आचरें जशी युवती, ।	
शोभे आर्याकविता छंदीं तालीं स्वरीं तशी युव ती. ॥	३०
तो साठिमात्रकार्यारस कविसी देतसे अति चवेस, ।	
त्या आर्यानगरातें शिरावया दावि तो सुँति च वेसै. ॥	३१
दृढ मंदिरेँ असाया स्थापिति दृढ संदँ बंद चैवथारे, ।	
तैसी गणमात्रासह बैसवितार्यारसीं सुचव थारे. ॥	३२
द्वय अर्धरि चार चरण, मिळुनि असति गण समग्र चवदा ते, ।	
आणिक मध्यांतीं ते, दोनचि गुरु तेचि रसिकचवदाते. ॥	३३
चवदा गण दोन गुरुहि मिळुनि असति मात्रिका परिसुं सांठ. ।	
चालति शीघ्र कवीच्या वदनांतरिं मारुतापरि सुसाट. ॥	३४
असती गणाठ परि हो ! पंचार्याकवितिं ते कविमुखांत, ।	
शोभति जैसे रात्रीं, कवि गुरु बुध भूमिपुत्र विंधु खांत. ॥	३५
ते कोण गण म्हणालचि, तरि आठ हि सर्व सांगतों आधीं, ।	
तन्मननें सुकवीची, जाय हरुनि निपट सर्व हो ! आंधी. ॥	३६
मगण यगण रगण सगण तगण जगण भगण नगण हे अष्ट, ।	
असती यांतिल पांचचि, आर्याछंदांत योजिले स्पष्ट. ॥	३७
ते कोण कोण ऐका, मगण सगण जगण भगण नगणा यां, ।	
एकैक गणा मात्रा, किति त्या सांगेन मोजुन गणाया. ॥	३८
एकैक गणा मात्रा, जाणाव्या चार चार त्या असती, ।	
होतां पंच त्रीणी, अशुद्ध आर्या हि ते जशी असती. ॥	३९
षण्मात्रिका मगण जो, त्रिमात्रिका नगण बोलिला श्लोका, ।	
परि आर्यावृत्तातें, चतुश्चतुर्वदत पिंगल, श्लोका. ॥	४०
आतां मात्राभेदन, सांगेनचि तें मनांत आणावें, ।	
गुर्वक्षर द्विमात्री, लघ्वक्षर एकमात्र जाणावें. ॥	४१

१. चांगल्या आचरणानें. २. चांगली. ३. गीति छंदाच्या चार चरणाच्या मिळून साठ (१२+१८+१२+१८) मात्रा होतात. ४. सरळ. ५. वेश. ६. संद बंद=संबंध, सलग (?). ७. चौथरे. ८. राहते. ९. आर्येचा अर्ध, अर्धली. १०. साठ. एका गणाच्या मात्रा चार याप्रमाणे. चौदाच्या ५६ अधिक दोन गुरुच्या ४ मिळून एकंदर ६०. ११. पांचगण. १२. आर्या वृत्तांत. १३. शुक्र. १४. मंगळ. १५. चंद्र. १६. आकाशांत. १७. चिंता. १८. मोजावयास. १९. जारिणी. २०. अक्षरगण वृत्ताला. २१. श्लोका=वाचा-अशी टीप मूळ पोथींत दिली आहे. धा० 'श्लोक=कविता करणें'.

- लघु गुरु भेद कसा तो, क-कि-कु-क-सम अक्षरांसि लघु म्हणती, ।
 का-की-कू-के-कै-को-कौ-कं-कः-कृ तयांसि गुरु गणती. ॥ ४२
- आणिक गुरुभेद असे, जोडाक्षर जें असे पुढें जरि तें, ।
 मागील अक्षरासी, जाणा येतें गुरुत्व हो तरि तें. ॥ ४३
- क ख ग घ ङ फळ व ल्यातें छ क्ष ज्ञ हिं अक्षरें वैळिस येती, ।
 परि तैत्प्राक् जें अक्षर, तयांसि सहजें गुरुत्वता ये ती. ॥ ४४
- आतां गणभेद कसे सांगेनचि पूर्ण सर्व हि वदोनी, ।
 द्विलघु प्रागुर्वतीं तोचि सगण, मगण गुरु जया दोनी. ॥ ४५
- आद्य गुरु मग लघु ज्या, तोचि भगण, नगण लघु जया चार, ।
 आद्यंतीं लघु मध्ये, असेचि गुरु तोचि जगण उच्चार. ॥ ४६
- धरिती जगण द्विचतुःस्थानीं जरि तरि विशेष परिसावा, ।
 अथवा नगण ऽथवा लघु, दोतूनी एक धरिति परि सावा. ॥ ४७
- एकैक अर्धरीतें गुर्वैकैकचि गण असति ते सप्त ।
 परि जगणा विषमस्थीं, न धरिति कवि जेंवि धातु जी तप्त. ॥ ४८
- अर्धरिअंतिं लघु हि गुरु होत असे, चरणअंतिं हि तसाच, ।
 लघु ही गुरु कचित् परि ग्राह्य न संयोगिं गुरुरहित साच. ॥ ४९
- प्रथम तृतीय पंदातें, असती गण तीन तीन परिसा च, ।
 द्विचतुश्चरणीं ते गण, चतुश्चतुर्गुरु तयांतिं परि साच. ॥ ५०
- गणमात्राभेद असे, आर्याछंदांसि जाणती ज्ञाते, ।
 आतां भाषायोगें, ल्यांग गुरुत्वास होत संज्ञा ते. ॥ ५१
- जोडाक्षर क्या-ख्यादि, व्या-ह्यापर्यंत अक्षराप्राग् जें ।
 अक्षर गुरु होतें परि, तें लघु भाषापरत्वि हो ! साजे. ॥ ५२
- आणिकहि ले म्ह न्हा व्हा व्हे म्हा म्ही आदिचें लघुच राही, ।
 फोड करीन तयांची, सादरता देउनी मांन धरा ही. ॥ ५३

१. 'क'-'ल' या अक्षरापुढें. २. ओळीनें. ३. 'छ' 'क्ष' 'ज्ञ' यांच्या पूर्वीचें. ४. चारही अक्षरें लघु असतात असा मात्रागण. ५. सहावा. ६. ज्यामध्ये एकतरी गुरु अक्षर आहे असे. ७. पुढें जोडाक्षर असतां. ८. द्विमात्रक नव्हे; एकमात्रक. ९. चरणांत. १०. वर सांगितल्याप्रमाणें. ११. पुढें जोडाक्षर असूनही केव्हां केव्हां बोलण्याच्या पद्धतीप्रमाणें मागील ~~ह~~ स्वाक्षरास गुरुत्व प्राप्त होत नाही.

इतक्या सख्या उग्या हो ! न ध्याच चिमव्या मिठ्या कुड्याचि नव्हा, ।
 सुगुड्या उण्या पित्याच्या, कुरध्या परि असु न द्या सुध्या चिप व्हा. ॥
 न सुन्या वृत्ति तप्यांच्या सकप्यांच्या हचिळव्या उभ्याधि नव्या, ।
 सदम्या पुन्या भल्यांनीं दह्यांसि भक्षून ये हृदय खन व्या. ॥ ९९
 कृष्णेंत न्हा, नव्हेची तुम्हासि यमभय तुम्ही सुखें स्वर्गी ।
 नांदालचि म्हणत्यें अघतस्कर शिर उडवुनी सुकृतस्वर्गी. ॥ १००
 आतां अनेक आर्या, कृति पद्धतितें गुरुप्रसादानें, ।
 सांगुनि तृप्त करिन बुधजनमन जें नृपति विप्रसा दानें. ॥ १०१
 एकैक दलीं गण जे, सांगितले सप्त सप्त गुर्वती, ।
 तैसेचि सकल आर्यादलीं परी परिसिजे सुधीवंतीं. ॥ १०२
 येउनि लघु अल्पदलीं, त्रिगणाचा आद्य पाद होतां कीं, ।
 पध्या च नाम तीतें; येतें लोणी जसें अहो ! ताकीं. ॥ १०३
 उल्लंघुनि गण तीन चतुर्गण मध्येचि पाद ते विपुला, ।
 दे कपिला वपुला देखे त्या तोष जसि तें विपुला. ॥ १०४
 उभय हि दलीं जगण तो, द्वितीय चौथा म्हणावि ते चपला, ।
 कविता करील जो तो महा सुकवि जों लवे चपला. ॥ १०५
 पूर्वार्धरी चपलवत् जिची द्वितीयार्धरी हि भलतीशी, ।
 ज्ञाते ठेविति नामा, मुखचपला या सकल तीशीं. ॥ १०६
 प्रथमार्धरि भलतीशी, असली जरि तरिं असोचि परि दुसरी, ।
 जघनचपला तिला ऽख्या, असे जिलार्धरी सुचपलिसरी. ॥ १०७
 सुप्रथम अर्धरी जसि, तसि असली जरि दुजी हि अर्धरि ती, ।
 गीती नाम तियेचें, गायक जे प्रीतिनें हृदीं धरिती. ॥ १०८
 चपला परार्धरीं जसि, तसींच दोनी दलें होती, ।
 उपगीति याचि नामा, वदोनि गाती भले हो ! ती. ॥ १०९
 जीस प्रथमदलीं षट्, लघु द्वितीये दलीं होते, ।
 गीतीवत् सप्त गणचि, तरिं उद्गीतीच शुद्ध ती होते. ॥ ११०
 उभय दलाचे ठायीं, द्विद्विगुरु शेवटीं जिचे असती ती, ।
 आर्यागीत्यष्टगणी, शुद्ध जशी अत्रिभूमिदेवसती ती. ॥ १११
 आर्यावृत्त असें हें, तुझिया राहोनि हृदयघृतजा तें, ।

१. अर्धात. २. बुद्धिमानांनीं. ३. वीज. ४. अनुसूया. ५. घृत म्ह० पाणी त्यांत झालेलें
 कमल, त्याला. 'धनरसमन्मुखीरं घृतममृतं जीवनं भुवनम्' रत्नकोष.

सुज्ञानदीप उजळिन, मी मनपात्रीं सुबुद्धिवृत्तजातें.' ॥	६८
गुरु आश्वासन या परि, येतां विनती करीं अशि कवींला, ।	
जाईल अर्थ जेथें, गुरुसम मज पाहिजेचि शिकवीला. ॥	६९
आतां साधू सज्जन, संत महंतांसि मी नमस्कार ।	
करितों ऐका सादर, न करावा जी ! कदां तिरस्कार. ॥	७०
मंदमती मी मजला नाहीं व्युत्पत्तिचाहि तो समज, ।	
सांगति गुरु जेंवि तसें बोलें, ठेवा कदा न दोष मज. ॥	७१
दत्तात्रय जो स्वामी, तो हा श्रीगुरु महींत अवतरला, ।	
भक्ति भजे तत्पार्यीं, तो इच्छित पावुनी हि भव तरला. ॥	७२
श्रीपाद श्रीवल्लभ, नाम तया आणखीं दुजें म्हणती ।	
नरहरिसरस्वती हें, परि नामां ल्याचिया नसे गणती. ॥	७३
वास सदैव तयाचा, कुरवपुरीं आणि गाणगागांवीं, ।	
भजतां इच्छित देतो, कीर्ति तयाची कितीक सांगावी. ॥	७४
आतां सादर चित्तें, ऐकावें तत् तुम्ही चरित्रास, ।	
नर एक फार पावे करितां संसार अंतरिं त्रास. ॥	७५
भोगी बहु कष्टा मग, एके श्रीपादनाम कर्णीं हें, ।	
होऊनि विरक्त निधे, त्यास असे नाम नामकर्णीं हें. ॥	७६
गुरुभजना करि, घे तो दत्त श्रीपाद नरहरी नांव, ।	
भवनिधि तरावया तो, हे श्रीवरपाद नरहरी नाव. ॥	७७
बोले, 'हे गुरुराजा ! त्रैमूर्ती दत्त तोचि अवतरसी, ।	
भव तारुनि भक्तासी, नेसी परि मज किमर्थ अंतरसी ? ॥	७८
वंशोवंशीं भक्ती करितों देवा ! तुझेचि कीं चरणीं, ।	
भोगविसी मज कष्टा, पडतां भूवरि जसा अकिंच रणीं. ॥	७९
दातृत्वाविषयीं तुजवांचुनि मजला दिसे न दुसरा जी ! ।	
याचक मी दीन असें, हो मजला तूं कदा न रुस, राजी. ॥	८०
सर्वहि देवालागीं, तुजविण दुसरा नसेच हो ! दाता ।	
तुजविण मागूं कोणा, अधरातें उघडुनी चहों दांतां ? ॥	८१

१. सुबुद्धिरूप पुष्कळ तुपानें. २. भक्तीनें. ३. कुरवपुर=कुलंदवाडाजवळची नरसोबाची वाडी. येथें कृष्णा व पंचगंगा यांचा संगम झाला आहे. ४. गाणगापुरी. ५. हें 'त्रासा'नें विशेषण. ६. गरीब (?).

- म्हणसिल केली नाहीं, त्वां चरणांची कधींहि सेवा ते, ।
सरिता न करिति सेवा, घन जलपूर्ती करीतसे वातें. ॥ ८२
- सेवा घेउनि देतां, दातृत्वा बोलताति सामान्य, ।
मग तुजलागीं निर्जर दातासा बोलती कसा मान्य? ॥ ८३
- दिधल्यावांचुनि देणें न घडे धरिलें असें तुवां मनिं हो! ।
बळि पायांतळि रगडिसि, देतां भूदान वेषि वामनिं हो! ॥ ८४
- कनकाची जे नगरी देशी वासा विभीषणा असुरा, ।
त्यानें पूर्वीं नगरी, दिली तशी कोणत्या जि! भूमिसुरा? ॥ ८५
- देशी त्या क्षुधिताला, क्षीरोदधि उत्तमोपमन्यूतें, ।
मजवरि काय कराया, कारण वद वृत्त मोप मन्यूतें. ॥ ८६
- मुठिभर पोहे भक्षुनि, हेमपुरी देशि त्या सुदाम्यातें, ।
केलें काय असे जी! न दाविसि हि मार्ग मज सुधाम्यातें. ॥ ८७
- निःक्षेत्री भू करुनी विप्रांसी देशि, आणि तैसा च ।
स्थापिसि अढळ पदीं ध्रुव, देती ते काय सांग पै साच? ॥ ८८
- धांवसि पवनाहुनियां ऐकुनियां हाक ते गजंजवराची, ।
दे दर्शन मात्र मला, घालींना भीड मी तुज वराची. ॥ ८९
- खांडवदहनीं रक्षिसि कृपाकवच घालुनी द्विजपिल्याला, ।
तोचि तव कृपाकवचा, जो 'हरिरित्यक्षरद्वि' जेपि, ल्याला. ॥ ९०
- ऐसा त्वन्नामाचा महिमा वदतीच निर्गम दर्शन ही; ।
वदतो त्वन्नाम मला देशि न कां पडुं हि सुगम दर्शन ही? ॥ ९१
- काय उणें तुज आहे? मागसि तूं काय साच सांग मला? ।
षड्गुणऐश्वर्यें तूं संपन्न, दुजा न मानसा गमला. ॥ ९२
- सृष्टी पोषण करिसी, लक्ष्मी घरिं वावरे जशी दासी, ।
देऊं काय अशा तुज, ध्यातो निशिदिन तुझ्याच पादासी. ॥ ९३
- माझे 'पूर्वजऋण' कीं, असेचि तुजवरि तयासि देउनि तें, ।

१. वाच्याच्या मदतीनें. २. देव. ३. वामनरूप धारण केलें होतें तेव्हां. ४. राहण्यास. ५. ब्राह्मणास. ब्राह्मणास दिलें असतां देवास दिल्यासारखेंच आहे. ६. झालेलें किंवा हकीकत. ७. पुष्कळ. ८. रागास. ९. 'धाम्या' हें उपहासदर्शक पद माध्यंदिनास लावलेलें आढळतें. १०. गजेंद्राची. ११. वर देण्याची. १२. शार्ङ्ग पक्ष्याच्या चार पिल्यांनां. १३. 'हरि' हीं दोन अक्षरें. १४. जपतो, वारंवार भक्तीनें उच्चारितो. १५. याचें कर्म 'कृपाकवचा.' १६. वेद. १७. शास्त्र. १८. वाडवडिलांनीं केलेली भक्ति हेंच ऋण.

फाडीं खत अज्ञान हि, साधू सद्गुण साक्षि ठेवुनि तें. ॥	९४
कोण्या अपराधास्तव धरिशी जरि कोप, ये न कामातें, ।	
अज्ञानत्वे बालक मारी जरि, कोप ये न(चि?) कां माते ? ॥	९५
तूं माता, तूंचि पिता, सांगूं कोणासि दुःखवैभव हें ? ।	
लावुनि चरणा तारीं, मोडुनि अज्ञान दुःख वै भव हें. ॥	९६
दीना तारक ऐसें, बोलति तुजला उठरा तसे सा ही, ।	
न करुनि माझ्या त्यागा, अपराधातें अजा ! कैसे साहीं. ॥	९७
मत्करुणाशब्द कसे न श्रवणीं घालिशी असे हे तूं ? ।	
संकट न घालि काहीं, परि पाहिन तव पदा असे हेतू. ॥	९८
ऐसा धांवा ऐकुनि, येउनि पथ दावि त्यासि 'नं भयाचे, ।	
जाळी अज्ञाना मग, तम जैसे मित्र' नाशि न भयाचें. ॥	९९
हृत्कमळामाझारीं गुरुमूर्ती बसवुनी विचारेंसी, ।	
द्रव्ये कल्पुनि मानसपूजन करि पद्मदशोपचारेंसी. ॥	१००
साष्टांगीं आनंदें, नमोनि जोडोनि युंम कीं कर तो, ।	
वारंवार नमितसे, रामात्मजपुत्र एक किंकर तो. ॥	१०१

अध्याय दुसरा.

मानसि ध्यातचि गुरुसी चाले मार्गासि नामधारक तो ।	
श्रमुनी निर्द्रवस्थे पाहे श्रीपादनामधारक तो. ॥	१
व्याघ्रांवर परिधानीं, भगव्या वस्त्रामि, भस्म अंगीं, तें, ।	
पाहुनि जागृत होतां पाही तैसाचि सिद्ध 'योगीतें. ॥	२
नमुनि पुसे मुनितें त्या, 'कोण तुं रे ! सांग वर्तमानाला, ।	
शरण असें गुरु ! तुजला त्यागुनि भोगासि सर्व मानाला. ॥	३
सांगे सिद्ध तैथातें योगी आपण वसें त्रिभुवनीं तें, ।	
अस्मच्छ्रीगुरु नरहरि, वास जया गाणगासुभुवनीं तें. ॥	४

१. पखाद्या. २. आईला. ३. फार दुःख. ४. पादपूरणार्थक अव्यय. ५. संसार. ६. हें सर्व. ७. अठरा पुराणें. ८. सहा शास्त्रें. ९. सहन कर कसा. १०. निर्भयतेचे (पथ). ११. सूर्य. १२. आकाशाचे. १३. षोडशोपचारांनीं. १४. दोन हात. १५. दास, सेवक. १६. झोपेंत. १७. नेसण्यांत, पांशण्यांत. १८. सिद्धनामक योग्यास. १९. नामधारकाला.

- भीमामरजासंगम तेथें तो राहि भक्त रक्षाया, ।
 त्याच्या भक्ता दैन्यहि नाहीं नाहींच येत लक्षाया. ॥ ९
- सिद्ध स्तवितां गुरुसीं, सांगे, 'मीं त्या गुरुसि हो ! भजतों, ।
 वंशोवंशीं भक्ती करितां कष्टा किमर्थ दे मज तो ? ॥ १०
- गुरुविण अज्ञानाचा नाहीं कल्पांति होत नाश, मला ।
 सांगति साधु असें कीं देखुं न भवताप गुरुविना शमला. ॥ ७
- तारक गुरु तूं आम्हा, माझे मनसंशया निवारीजे, ।
 जैसें शरदृतूतें सरिताचें शुद्ध होय वारी जें.' ॥ ८
- सिद्ध म्हणे, 'मग त्याला गुरु तो अक्षयि कृपाळु भक्तजना, ।
 सांगसि 'भोगीं कष्टा, नसेल दडता तुझे मनीं भजना. ॥ ९
- त्रैमूर्ती गुरु म्हणउनि भजतां तारोनि देत सौख्यातें, ।
 विधि हरि हर कोपति जरि रक्षी भक्ता अशीच आख्या ते. ॥ १०
- आपण कोपे ज्यावरि रक्षूं न शकति त्यासि शिंव सर्व, ।
 इतरांची काय कथा ? कर्ता गुरुराज एक शिंव सर्व' ॥ ११
- शिष्य वदे, 'गुरु ! बोलसि कोपे ज्या वरि महेश वा हरि तो, ।
 श्रीगुरु मात्र त्यासी रक्षुनियां शंभु केशवा हरितो. ॥ १२
- वदसी आणिक नवलहि श्रीगुरु धरि पूर्ण कोप ज्यावर तो, ।
 रक्षाया शक्त नव्हे त्यासि हरि आणि शैलजावर तो. ॥ १३
- कोण वदे हीं वचनें पुराण कीं शास्त्र कीं वदे निर्गम, ।
 पाडी मच्चित्ति गुरो ! गुरुमहिमा सर्वही वदोनि गंम.' ॥ १४
- 'सांगिन शिष्या ! ऐकें करि तूं दड मन' म्हणेचि सिद्ध असें, ।
 वेदांगत्व पुराणें व्यासकृताष्टादश प्रसिद्ध असें. ॥ १५
- त्यांत ब्रह्मविवर्तक, त्या माजी पद्मजें केलीला तें, ।
 सांगितला गुरुमहिमा, तुज मी सांगेन ऐक लीला ते.' ॥ १६
- ऐकुनि वचनें शिष्या विनवी सिद्धा पुन्हा करुनि नमन, ।
 'साद्यंत कथा ते मज सांगाया ऽलस्य तव करू न मन. ॥ १७

१. सिद्धानें आपला गुरु नरहरी याची अशी स्तुति केलेली ऐकून. २. याचा कर्ता 'नामधारक' अध्याहत. ३. 'गुरुविना भवताप शमलां (असें) न देखुं'-असा अन्वय. ४. शरदृतूंत. ५. याचा कर्ता 'मी' (नामधारक) अध्याहत. ६. एकादश रुद्र. ७. कल्याण. ८. शंकर. ९. वेद. १०. स्वस्थता, शांति. ११. व्यासकृत अठरा पुराणें हीं वेदांगेच आहेत-असा भावार्थ. १२. ब्रह्मदेवानें. १३. कलियुगाला.

- ब्रह्मा किमर्थ कलिला सांगे तो आदिअंत सांग मसी', ।
 ऐकुनि सिद्ध म्हणे मग, 'मज तूं गुरुभक्त होसिसा गमसी. ॥ १८
 आतां सांगेन तुला मूळापासुनि समग्र रचना ते ।
 प्रळयीं नारायण जो करितो न्यग्रोधपात्रिं शयनातें. ॥ १९
 इच्छा होतां त्यातें प्रपंचसृष्टी रचावयालागीं ।
 नाभीपासुनि पद्मा निर्मी, विधिजन्म व्हावयालागीं. ॥ २०
 त्यांत चतुर्मुख जन्मुनि बोले, 'मजयेवढा दुजा नाही,' ।
 ऐकुनि हरि बोले त्यज गर्ववचें सर्व तूं अजाना ! हीं. ॥ २१
 अद्भुत पाही मग तो श्रीहरिचें जें स्वरूप; यास्तव तो ।
 करपद्मा जोडुनियां करि नमनातें; करोनियां स्तवतो. ॥ २२
 सांगे श्रीहरि त्याला रचि रे ! म्हणवोनि सर्व सृष्टीसी ।
 'न कळे' म्हणतां बोले घे रचि या वेद मार्ग दृष्टीसी. ॥ २३
 त्या श्रुतिमार्गे सृष्टी रचितो ब्रह्मा अनुक्रमें, बिज तें, ।
 स्थावर, 'जंगम, 'अंडज जे स्वेदज जारजादि उद्भिज ते. ॥ २४
 रचिलें त्रिजग विधीनें सांगे हे त्रय दशादिका व्यास, ।
 करिता जाला मग तो पुराण अष्टादशादि काव्यास. ॥ २५
 त्यांतिल विधिवैवर्ता सूत ऋषिस कथित ज्या पुराणातें, ।
 तेचपरी तुज सांगिन सृष्टि रची सत्यलोकराणा तें. ॥ २६

१. वडाच्या पानावर. २. (हे) अजाणा (ब्रह्मदेवा !) तूं हीं सर्व गर्ववचें (गर्वाचीं भाषणें) त्यज—असा अन्वय. ३. हें 'स्वरूपा'चें विशेषण. ४. नमन केल्यानंतर. ५. स्तुति करितो. ६. (असें) म्हणून. ७. वेद घे, दृष्टीसी मार्ग रचि. ८. वेदमार्गांनं. ९. आदिकारण (पुढील विस्ताराचें). १०. जडसृष्टि. ११. जीवसृष्टि. १२. येथपासून पुढील जीवसृष्टीचे चार प्रकार—अंडज (अंडापासून झालेले पक्षी वगैरे), स्वेदज (घामापासून झालेले ढेंकूण वगैरे), जारज (सं० 'जरायुज.' याचेंच 'जारज' असें मराठींत अपभ्रष्टरूप झालें आहे. जरायु अथवा मराठी 'जार' म्ह० गर्भाभोंवतीं असणारे वेष्टण अथवा वार त्यापासून झालेले मनुष्य पशु इत्यादि) आणि उद्भिज (उत्+भिद्+ज=जमीन भेदून वर येणारे=वनस्पतिवर्ग). १३. त्रय दशादिका याचा अर्थ काय ? १४. त्या अष्टादश पुराणांपैकीं. १५. ज्या विधिवैवर्त पुराणातें (ब्रह्मवैवर्त पुराणास) सूत कथित (कथिता झाला). तें तेचपरी (त्याच रीतीनें)—इत्यादि अन्वय. १६. ब्रह्मदेव,

सनकादि ऋषि त्रिदशा निर्मुनि असुरा, युगांसि पां चारी, ।	
निर्मुनि कृतायुगाला भूवरि जाणे म्हणोनि पाचारी. ॥	२७
विधिआज्ञे भूमिवरी आलें जें ध्यान त्या सुसत्याचें, ।	
वैराग्यज्ञानाचे बोले जे बोल तेच सैत्याचे. ॥	२८
शोभा रुद्राक्षांची कंठीं यज्ञोपवीत आभरण, ।	
विनवी विधिलागीं तें, 'अनन्यभावे' असें तुला शरण. ॥	२९
तव आज्ञे जाइन परि वसती अति नष्ट जे नर क्षितितें, ।	
कैसें जाऊं मजला देतिल अति कष्ट ते न रक्षित ते ?' ॥	३०
विधि सांगे, 'तुज ऐसे वर्तति नर. भय नसेचि सत्य तुला.' ।	
ऐकुनि भूवरि येउनि उभारि तें स्वगुणतेचि सैत्यतुला. ॥	३१
त्याची अवधी होतां त्रेता सांगोनि यज्ञकर्मविधी, ।	
पाठविता मग झाला तयासि सांगोनि सर्व धर्मविधी. ॥	३२
यास्तव जन यज्ञातें करिती त्रेतायुगांत कर्माळा, ।	
स्वाधर्म आचरुनि मग जप करिती ते धरोनि कर्माळा. ॥	३३
पुरतां तैदवधि मग विधि द्वापारयुगासि पाठवीत ईला, ।	
तल्लक्षण तें ऐका वदली व्यासाचि जे कवीत ईला. ॥	३४
सायकधनुखट्वांगा, खड्गधरी निष्ठुरी दयावंत, ।	
शांतोग्र अघ सुकृतही सम ऐसे लक्षणी कैयावंत. ॥	३५
त्याची मिति सरल्यावरि विधि मग तो कलियुगासि बोलावी, ।	
आलें सन्मुख विधिचे त्याचीं चिन्हें कितीक बोलावीं. ॥	३६
परि कांहीं त्यांतिल जीं सूतकथित निमिषकानकामाजी, ।	
शुनकादि ऋषी त्यातें, तींच वदे आजि गा ! स्वनामाजी. ॥	३७
हीनविचार क्रोधी वक्रमुखीं क्रूरही रडे हसुनि, ।	
दोषोत्तरे ^{१३} स्तुति करी हृदयातें पुण्यपाप ही वसुनी. ॥	३८
कलह द्वेषासंगें घेउनि दक्षिणकरीं धरी जिभली, ।	
वामकरीं धरि शिश्ना, पाहे विधि मौज ते भली जि भली. ॥	३९

१. देवांना. २. या ध्यानाचें वर्णन पुढील गीतींत आहे. ३. चांगल्या अशा सत्ययुगाचें. ४. आपल्या गुणाची. ५. सत्याची तराजु. ६. आपापल्या धर्मास. ७. त्याची वेळ. ८. इला = पृथ्वी. येथे विभक्तीचा प्रत्यय गाळला आहे. वास्तविक 'इलेला,' 'इलेवर' असें रूप पाहिजे होतें. ९. वाणी. १०. वर डोक्याची कवटी वसविलेली काठी तिला 'खट्वांग' म्हणतात. हें शिवाचें एक आयुध आहे. ११. तेजस्वी. १२. स्वन = शब्द, वाचा. १३. निंदायुक्त भाषणानें.

- ऐसा कलि विधिसन्मुख येउनि बोले, 'किमर्थ बोलावा?' ।
 विधि बोले, 'कां धरिसी जिह्वा लिंगासि अर्थ बोलावा.' ॥ ४०
- कलि बोले ब्रह्मासी, 'न भियें जिकीन सर्व लोकां मी, ।
 धोका मी वाहें हीं रक्षूं द्वय केंवि; जन्मलों कामी.' ॥ ४१
- विधि सांगे, 'जा आतां तूं स्वगुणाचा प्रकाश करिं मैहित.' ।
 कलि बोले, 'गुण माझें ऐसें कीं जें बुडेल धर्म हित. ॥ ४२
- परजायाधनहर्ते, दांभिक, मत्सरकरी, सखे मज ते, ।
 वैरी तीर्थें सुकृता कर्ते जे धर्म हरिहरा भजते.' ॥ ४३
- विधि सांगे, 'स्वल्पायू नर होतिल रे! तुझ्या युगामाजी, ।
 न करिति सुकृतहि जाई आज्ञा पाळीच हे तुं गा! माजी. ॥ ४४
- काळ दुजा तुज संगें देतो लावील हा तुला वाटे, ।
 साधूजना न पीडी, भूलोका जिकीसी मला वाटे. ॥ ४५
- विरला नर पुण्यातें करितां पावेल शीघ्र परमार्थी, ।
 पीडूं नको तयातें असती जे साधुसंत कामार्थी.' ॥ ४६
- विधिस म्हणे कलि मग तो, 'साधुजना मीं कसें जि! समजावें?' ।
 द्रुहिण म्हणे, 'निर्लोभी गुरुभक्तहि मानि मजचिसम जावे. ॥ ४७
- ऐकति पुराण, तीर्थें करिती, जे भजति हरिस भीमातें, ।
 पुससी जरि पीडि न, भी ल्यातें, करि जेंवि हरिस भीमातें.' ॥ ४८
- पुनरपि कलि सांग म्हणे, 'समजावा मी कसा म्हणोनि गुरु?' ।
 द्रुहिण म्हणे, 'गुरुसाम्य श्रेष्ठ दुजा नाहिं गुरु म्हणोनि गुरु. ॥ ४९
- गुरुसम नसेचि कोणी, परंतु गुरुशब्द इतकियां समज, ।
 मोरेश्वर वैश्वानर शिव हरि माता पितादि यांस मज्जे. ॥ ५०
- होतां प्रसन्न हरिहर, सद्गुरु जो वोळखी तया ऽवश्य, ।
 होई प्रसन्न गुरु जरि हरिहर जे होति ते तया वश्य.' ॥ ५१
- 'देवाहुनि गुरु योग्य श्रेष्ठ कसा' कलि म्हणे 'मला कळवी.' ।
 'ऐक' म्हणे विधि 'सद्गुरु शिष्याचे भवभयासि तो पळवी. ॥ ५२

१. कां बोलावलें. २. काळजी. ३. जिह्वा आणि जननेन्द्रिय. ४. विपयरत. ५. पृथ्वीवर.
 ६. परमेश्वरपर. ७. ब्रह्मदेव. ८. शंकरास. ९. साधूस. १०. भयंकर. हें 'हरि(सिंहा)'चें
 विशेषण. ११. मोठा, श्रेष्ठ. १२. ब्रह्मदेवास. १३. याचा कर्ता 'नर' अध्याहत व कर्म 'सद्गुरु.'

मंत्रें देवपण द्विज आणिति दारुशिळादि धातूतें, ।	
गुरुसामर्थ्य अति असे, सांगेन तदर्थ जो सुधा तूतें. ॥	६३
गुरुवांचुनि गुरुपदवी देणें न घडेचि सर्व देवांशीं, ।	
गुर्वेक सर्वदाता ऐशी वेदाचिही वदे वांशी. ॥	६४
कैचें श्रवण गुरुविणें पुराण तें शास्त्र आणि ते निगम, ।	
श्रवणें होतां ज्ञानी, समजे गुरु रूप तें पडोनि गैम. ॥	६५
गुरुसम न कोणि म्हणउनि गुरुचा करिती सदैव जप संत, ।	
गुरुकीर्तिसी यदर्थी ऐकें सांगेन मी तुज पसंत. ॥	६६
गोदावरितटवासी अंगिरस मुनी तथा गुणि सुपूत, ।	
संपन्न वेदशास्त्रे, नामहि ज्या वेदधर्म, असु पूत. ॥	६७
ल्यातें शिष्य बहुत, परि त्या माजी मुख्य नाम दीपक तो, ।	
होउनि वेदपरायण प्रकाश करि कुळनिशीस दीपक तो. ॥	६८
एक दिनीं तो बोले सर्वहि शिष्यांस बोलवून मुनी, ।	
‘पाळाल मद्रचन कीं बोलति मग सकळ ते पदा नमुनी.’ ॥	६९
म्हणती, ‘श्रीगुरु आम्हां वचन तुज्जें मान्य गा! श्रुतीपरिस, ।	
गुरुवाक्य जो न मानी जाई तो नर अधोगती पॅरिस.’ ॥	७०
मग वेदधर्म बोले, ‘करि मी जन्मांतरीं बहु अघाला, ।	
तें भोक्तृत्व प्राप्तचि, नातरि अंतीं पडेल यमघाला. ॥	७१
यास्तव अघनिस्तारा दुःखें भोगीन या मनवदेहीं, ।	
ऐकतसां कीं वाक्यें माझीं देऊनियां मन वदे हीं. ॥	७२
होईन अंध कुष्टी नेउनि मज विश्वनाथ शिव दावा, ।	
कोणेक या तुम्हांतें असेल सामर्थ्यवानपि वदावा. ॥	७३
सेवांगिकार करुनी माझा सोसोनियां कुकोप मला ।	
रक्षील कोण ? सांगा दवडिल ऐशाहि सर्व पापमला.’ ॥	७४
तों मुख्य शिष्य दीपक बोले, ‘तव पापकष्ट भोगिन मी, ।	
करि मज अघ अर्पण तें.’ वदुनि असें भक्तराज योगि नमी. ॥	७५
सच्छिष्यवचन ऐकुनि पावे गुरुचें अपार तोष मन, ।	
मग बोले स्वतनूनें भोगियल्याविण न होय अघशमन. ॥	७६

१. लांकूड. २. अमृतच केवळ असा. ३. वाणी (?). ४. चित्तस्वास्थ्य. ५. सुपुत्र.
६. (ज्याचे) असु (आत्मा) पूत (पवित्र होता.) ७. ऐक.

या करितां स्वशरीरीं भोगावें जें स्वपाप हा नियम, ।	
नातरि जो जनन मरण फेरीं घाली करोनि हानि यम. ॥	६७
यास्तव अघभोक्तृत्वा शिष्या भोगीन याच देहेंची, ।	
रक्षुनि मज तूं सेवा करिन असें पूर्ण वचन दे हेंची. ॥	६८
रोग्याहुनि कष्ट बहुत सेवाकर्त्यास होति पुष्कळ ते, ।	
तरि मज रक्षुनि सेवा करि तूं माझी धरोनि कळकळ ते. ॥	६९
त्रिःसप्त वर्ष कुष्टी होइन मी पंगु अंध बहिरा गा ! ।	
येउनि दुःखें तुजवरि मारिन तुज मी धवाधव हि रागा. ॥	७०
सोसाया शक्य असें इतकें जरि सर्व सत्य गा ! तूतें, ।	
सेवा उंगिकारि तरि मग होइल तव कीर्ति सत्य गातूतें.' ॥	७१
मग सेवा करुनि म्हणे शिष्य गुरुसि नमन तो करुनि भावें, ।	
'तुझियाच कृपेंकरुनी सेवाकर्मासि मी गुरु ! निभावें.' ॥	७२
काशीस नेइ मग तो गुरुच्या भरतांचि कुष्ट देहातें, ।	
सेवा करुनि अहर्निशि नमि गुरुचीं सर्वदा पदें हातें. ॥	७३
^३ कंबळईशा संनिध राहति सुत तात तेंवि कार्शीत, ।	
गुर्वानंदसरोजा तो सेवाभास्वतें विकाशीत. ॥	७४
गुरु देहीं कुंष्टातें गळे पडुनियां अनेक रँवरव पू, ।	
प्रक्षाळी प्रतिदिवशीं लावुनियां दृढमनैं करवर वपू. ॥	७५
भिक्षा मागुनि आणुनि गुरुपूजा करित तो यथाविधिनें ।	
विश्वेश्वरसम मानी गुरुसि.' कलिस कथियलें असें विधिनें. ॥	७६
गुरु एकादे दिवशीं दे गाली बहुत ये खलु कुंपासी, ।	
मिष्टान्न देचि म्हणउनि मारि, 'असें करित लुकलुकु, पांसी. ॥	७७
आणी मिष्टान्न तसें मागे गुरु, जेंवि जेंवि मागोनी, ।	
घालुनि भोजन गुरुसी आपण मग शेष जेंवि मागोनी. ॥	७८

१. रागा येउनि. २. कवीला. ३. कंबळेश्वराजवळ. ४. सेवारूप सूर्याचे योगानें गुरुच्या आनंदरूप कमलाला प्रफुल्लित करीत. ५. कोडास, कोडापासून. ६. पुष्कळ, विपुल. ७. पुष्कळ, किड्यासहित. ८. सुंदर हात. ९. शिष्या. १०. कोपास (?). ११. लुकलुकु असें करित=कां. पत कांपत. १२. दोन्यांनीं. याचा संबंध 'मारि'कडे. १३. (तो दीपक शिष्य) जेंवि जेंवि (जसजसें) मिष्टान्न मागोनि आणी तसतसें (अनेकवार) गुरु तें मागे—असा अन्वय. १४. मागाहून.

- भोगुनि अपार कष्टा तोषवि गुरुच्या क्षपादिन मनासी, ।
 सेवा करुनि करि सदां लावुनि गुरुच्या ऽक्षे पांदि नमनासी. ॥ ७९
- राहुनि काशिक्षेत्रीं न करि कधीं शिष्य तीर्थयात्रा ती, ।
 गुरुपद सेवाचि म्हणे हीच मला करुनियां दया त्राती. ॥ ८०
- ऐशा गुरुसेवेसीं करितां तो एकाविंशती वर्षे, ।
 त्याला प्रसन्न होउनि वैरघनधारा महेश ती वर्षे. ॥ ८१
- आनंद, शिष्य पाहुनि, काशीविश्वेश्वरा अगाध मनीं, ।
 'ऐक' म्हणे 'माझी तूं, घे तुज देतो वरा, अगा! धमनी.' ॥ ८२
- 'मागे वरासि' म्हणतां शिष्य म्हणे 'ऐक विश्वनाथा रे! ।
 गुर्वाज्ञेविण वर तो घ्यावा ऐसें न मन्मना धारे. ॥ ८३
- गुर्वाज्ञा जाल्या मग मागेन तुला सुरद्रुमा ! वर तो.' ।
 'जा पुसुनी येइ, तों वर उभा असें मी' म्हणे उमावर ! तो. ॥ ८४
- मग तो येउनि गुरुसी वृतांत सांगे करोनि नमनाला, ।
 'येतें काय तव' म्हणे 'मागूं त्वद्व्याधिनाशन, मनाला ?' ॥ ८५
- कोपें गुरु मग बोले, 'माझे व्याधीनिमित्त न भवातें, ।
 प्रार्थी तूं; भोक्तृत्वा न भोगितां नर तरेचि न भवातें. ॥ ८६
- सध्या जरि तें गेलें कदापि तरि रे! चुके न भवजन्म, ।
 होउनि भोगावें तें लागुनि, बुडवी नरासि भव, जन्म. ॥ ८७
- तपवळसामर्थ्य मला दवडाया काय दीपका नाहीं, ।
 मोक्षा आड रिघे तें भोगावें सत्य ऐक कानाहीं.' ॥ ८८
- येउनि शिवासि मग तो म्हणे 'नको वर' म्हणोनि नमन करी; ।
 'गमन करी तूं, गुरुचें ग्राह्य तुझा वर कदा हि न मन करी.' ॥ ८९
- विस्मय मानुनि शिव ये स्वागाराशि न विलंब लावोनी, ।
 इंद्रादि सर्व देवा श्रीहरिसहि आणवी बलावूनि. ॥ ९०
- विस्तारुनि शिव तो मग गुरु शिष्याची वदे तयां कृति ती, ।
 पाहूं चला हरि म्हणे कैशी गुरुभक्ति, शिष्यआकृति ती. ॥ ९१

१. रात्रंदिवस. २. डोळे, नजर. ३. पायांवर. ४. वराची दाट धार म्ह० वरांचा वर्षाव.
 ५. (असा) शिष्य पाहुनि काशीविश्वेश्वरा(ला) मनीं अगाध आनंद (ला). ६. वाणी. माझी
 धमनी ऐक म्हणे-इ० अन्वय. ७. त्वद्व्याधिनाशन तव मनाला येतें काय? (ते) मागू.
 ८. गुरुचें मन.

येउनि हरि शिष्याच्या पाहुनि गुरुभक्तिच्या प्रकारासी, । बोले प्रसन्नवदनै, 'वर मागें त्यागुनी नकारासी.' ॥	९२
संदीपक हरिस वदे, 'किमर्थ मजला बळेंच वर देशी ? । देशि न सिद्धमहंता भजती तुज जरि वनांत परदेशीं. ॥	९३
न करीं मी तव भक्ती' वदतां दीपक तयासि, बोल हरी । बोले, 'गुरुभक्ती जे पावे मज ते, म्हणोनि ये लहरी. ॥	९४
तातांबापतिधेनूसेवा करि जो, द्विजांसि आधि नमी, । गुरुभक्ती करि, त्यांचे जालों देण्या वरासि आधिन मी.' ॥	९५
वंदुनि हरिपद मग तो बोले, 'गुरु तोचि देव हो ! मजला, । तूं देशी तें देइल तो, मज मग काय मागुनी तुजला ?' ॥	९६
हरि आग्रहेंचि बोले, 'कांहीं तरि माग साच मज वर तूं.' । 'दृढ गुरुभक्ती दे तरि' शिष्य म्हणे, 'करि दयाहि मजवर तूं. ॥	९७
द्यावें ज्ञान मज असें व्हावी वोळख गुरुस्वरूपासी.' । हरि वर देई त्यातें, 'वळखुनि गुरु चढसि तूं स्वरूपासी. ॥	९८
श्रीगुरुवरप्रसादें ब्रह्मज्ञहि तूं तसाच होशील, । इहपरलोकीं कीर्ती वाढे तव बहुहि, साच हो शील.' ॥	९९
हरि गेल्यावरि मग ये गुरुपार्शी शिष्य तो सुगुणराशी, । तों गुरु सांग म्हणे, 'रे ! विश्वेश्वर काय दे तुज वरासी ?' ॥	१००
शिष्य वदे, 'ने वें मी शिववर गा ! ऐक तूं दुजा क्रम तो, । त्वच्चरणीं दृढभक्ती बैसेसा दे वर त्रिविक्रम तो. ॥	१०१
ऐकें श्रीगुरुराया ! सांगितलें मी हेंरा तैया वर तो । नलगे; मग शिव गेला तों श्रीहरि पातला तैयावर तो. ॥	१०२
श्रीहरिहि म्हणे, 'मागें वर इच्छित' करुनि आग्रहास मज, । जाला त्वद्भक्तीचा त्यापासुनि सुवर लाभ हा समज.' ॥	१०३
वर ऐकुनि गुरु हर्षे तत्क्षणि मग धरुनि तो सुदेहातें, । सर्वेच्छितवर मग तो त्याचा स्पर्शोनि भाळ दे हातें. ॥	१०४
शिष्यपरीक्षेसाठीं गुरु दावी त्यास कुष्ठरोगा या; । नातरि तपस्विया त्या राहिल कोठोनि पाप भोगाया ? ॥	१०५

१. (आनंदाची) लाट. २. अंवा=आई. ३. त्याचे आधीन. ४. (तुझें) शील साच (खरें) हो (होवो). ५. विष्णु. ६. त्या शिवाला. ७. त्यानंतर. ८. तो मग हातें त्याचा (शिष्याचा) भाळ स्पर्शोनि सर्वेच्छित वर दे-असा अन्वय.

ऐसा सद्गुरुमहिमा सांगे विधि तो कलीस बोधुनियां, ।
 म्हणउनि दृढ मनिं भावें भजणें गुरुलागिं चित्त शोधुनियां. ॥ १०६
 यापरि सिद्धमुनी तो सांगे शिष्यासि या चरित्रातें, ।
 पाठ करी जो निशिदिनिं हेंच तया होय हो ! तरि त्रातें. ॥ १०७
 श्रीगुरुपद सेवावें तरणें आहे भवाब्धिजल ज्यातें, ।
 रामात्मज पुत्र सदा श्रीगुरुपद पूजि हृदयजलजातें. ॥ १०८

अध्याय तिसरा.

नामांकित सिद्धातें विनवी जोडोनि हस्तयुगुळाला, ।
 गुरुमहिमेतें तल्लिन होइ कसा जेंवि मुंगळ गुळाला. ॥ १
 सिद्धासी नमुनि पुसे, 'कोठें तुज सांग भुक्तिसहवास.' ।
 सिद्ध म्हणे, 'मी गुरुचे स्थानिं वसें करुनि संतसहवास.' ॥ २
 भुक्ती 'गुरुचरितामृतपान करीं' म्हणुनि दावि पुस्तक तो, ।
 हस्तक जोडुनि ठेवी शिष्य मग तया पर्दीं स्वमस्तक तो. ॥ ३
 विनवी गुरुचरितसुधा नाशी भवरोग पापतापा जी, ।
 ते मज तूं गुरुवर्या ! करुनि कृपा, गा ! न कोपतां पाजीं. ॥ ४
 सच्छिष्य मी तुझा गा ! कांहीं आणीं विकल्प न मनातें,' ।
 म्हणउनि पुनःपुन्हा करि, विनवणिचा करुनि जैल्प, नमनातें. ॥ ५
 देऊनि अभय सिद्धें नेला मग शिष्य तो धरोनि करीं, ।
 मोक्षपथा अश्वत्थीं मग त्याला उपदेश तो बसोनि करी. ॥ ६
 उपदेश करुनि सांगे, 'नसे त्रिलोकीं कदा गुरुसमान, ।
 पावे सर्वस्थानीं तो, जाई शरण जो गुरुस, मान. ॥ ७
 दृढभक्ति धरुनि जेणें गुरुपदसेवाचि मार्ग तो धरिला, ।
 तो उद्धरला, त्यानें स्वदर्शनं जन अपार उद्धरिला. ॥ ८
 सांडुनि संशय मनिंचा भजतां श्रीगुरुसि, तो करि नुपेक्षा, ।
 गुरुपेक्षां थोर नसे, भक्ताचे भेटिची करि अपेक्षा. ॥ ९
 म्हणउनियां गुरुलागीं न दिसे मज द्यावयासि उपमा ते, ।
 मातेसम दत्त, सुतीं ममता न जडेचि सत्य उपमाते.' ॥ १०

१. हृदयकमलानें, मनानें. २. नामधारक. ३. मुंगळा. ४. अशन, खाणें, पिणें इत्यादि आणि राहणें. ५. भाषण. ६. मोक्षमार्गाकरितां. ७. पिंपळाच्या झाडाखालीं. ८. दाईला.

- शिष्य म्हणे, 'त्वद्दर्शन होतां सद्बुद्धि होय निर्मळ ती, ।
गुरुचरिता ऐकावें ऐशी मनिं लागली जि ! तळमळ ती.' ॥ ११
- सिद्ध म्हणे, 'रे शिष्या ! गुरु तो साक्षात दत्त अवतारी, ।
धरितां दृढ भक्ति पदीं इच्छित देउनि करोनि अव तारी. ॥ १२
- घन जल उन्नति जैसें न ठरेचि ठरे सखोल गातूतें, ।
दांभिकदृढभक्ति तशी फळत असे सांगतों अगा ! तूतें. ॥ १३
- दांभिकखापर जैसें घर्षुनि पैरिसा वृथाचि, पैरिस, परी ।
दृढभक्तिनेचि करितो सज्जानी हेम लोह पैरिसपरी. ॥ १४
- दृढभक्ति कृपा भक्ता करि, जननी बाळकासरी ती, हो ।
दांभिक जैशी वंध्या कासरि ती सर्वकाळ कांस रिती. ॥ १५
- यास्तव दृढभक्तीनें श्रीगुरुच्या लाविं हो ! ईला भजना, ।
लागति गुरुभजनीं जे मुक्तीचा त्याचि होइ लाभ जना. ॥ १६
- साक्षात श्रीहरिगुरु अवतरला तो जर्गी दयाघन गा ! ।
तच्चरितपवि च्छेदी श्रवणीं जे बैसती तयाऽधनंगा.' ॥ १७
- शिष्य वदे, 'वदसी गुरुरूपे श्रीहरिच अवतरुनि आला, ।
तरि तूं कैरुणावळ वळ चातक मी तुज असें करुनि आला. ॥ १८
- वद कार्य श्रीहरिसी मानवदेहा धरावया काय ?' ।
सिद्ध म्हणे, 'धरि अनवी रक्षुनि भक्तोद्धरावया काय. ॥ १९
- अवताराया कारण तेचि तुला सांगतों कथा आधीं, ।
जी सुकथा श्रवणें त्वदेशधडी होय सर्वथा आधी. ॥ २०

१. रक्षण. २. उंचजमिनीवर. ३. पृथ्वीवर. ४. येथें दांभिक भक्ति आणि दृढ भक्ति यांची तुलना अनुक्रमें उंचवट्यावरील व खोल जाग्यांतील पाण्याशीं केली आहे. ५. परिसाला. ६. ऐक. ७. परिसाप्रमाणें. ८. मुलाप्रमाणें. ९. म्हैस. १०. ओटी. ११. रिकामी. १२. वाणी. १३. पवि=वज्र. १४. त्यांच्या. १५. पापरूप पर्वतास. १६. दयेचा मेघ. १७. 'आ'ला करुनि म्हणजे उत्सुकतेनें तोंड पसरून. १८. काम. १९. मानवी. हा अर्थ मूळ पुस्तकांत बाजूस दिला आहे, तो तसाच येथें उतरून घेतला आहे. या कवीचे असेच आणखी शब्द म्हणजे अव=रक्षण, वळ=मेघ, वरिव=धन. २०. भक्त+उद्धरावया. हा संधीचा नवीन प्रकार कवीनें पुष्कळ ठिकाणीं उपयोगांत आणिला आहे. २१. शरीर. हें 'अनवी' याचें विशेष्य. २२. त्वत्=तुझी. याचा संबंध पुढील 'आधी'(दुःख)कडे. २३. दूर गेलेलें.

- श्रीहरिचा प्रिय होता भक्त नृपति अंबरीष नामानें, ।
तो साधनअर्कतिथी व्रत करि, तें हरिचिया मना माने. ॥ २१
- ऐसें चालत असतां व्रत, ये नाड्येक एकदार्कतिथी, ।
तों ये दुर्वासऋषी, उदयनर्गीं जों न ये तदार्क, अतिथी. ॥ २२
- नमुनि मुनिस करि पूजा नृप भावें परि मनांत तो भ्याला, ।
कैसें होइल वाटे व्रतरक्षण वरिव जेवि लोभ्याला. ॥ २३
- विनवी नृप मग मुनितें, 'व्रत मज सुद्धादशी हि लक्ष, कर ।
स्नान त्वरितचि गा ! तूं, नुगवे जों तो शतांश लक्षकर. ॥ २४
- स्नान नदीस करुनि मुनि करितां अनुष्ठान, विधिस तो बसतां, ।
भरतां घटि भूप पुसे, मुनिला त्या लागतां विलंब, सतां. ॥ २५
- 'होवो व्रतभंग अतां, करिन, तुम्ही मज वदाल जेविं कसें ?' ।
ते 'तीर्थपारणें करि' वदति, तसें नृपमुखावज जें विकसे. ॥ २६
- नृप तैसेंचि करित, तों करुनि अनुष्ठान येत दुर्वास, ।
नृपमुख पाहोनि म्हणे, 'तूं करिसि गृहाश्रमांत दुर्वास. ॥ २७
- नष्टा ! अतिथी टाकुनि जेविसि कैसा ?' म्हणोनि कोपावे, ।
दे शाप, 'जन्म घे वहु.' तों स्मरतां हरिस भूप, 'तो पावे. ॥ २८
- वेगें हरि ये कैसा, धांवे जैसा करींद्रहाकेला, ।
आश्वासन देउनियां कृतार्थ तेणें नरेंद्र हा केला. ॥ २९
- हरि बोले, 'दुर्वासा ! शापीं मज, भक्त भूमिं जन्मुं नये,' ।
ज्ञानी ऋषि जाणुनियां बोले, 'हरि ! तूंचि भूमिं जन्मुन ये. ॥ ३०
- हरि ! तूंचि अंगिकारीं जाला मच्छाप भूवराला जो, ।

१. अर्कतिथी=दादशी. २. आवडे. ३. नाडी+एक=एक घटकेची. ४. दुर्वासऋषी अतिथी ये-
असा संबंध. ५. येथें 'अतिथि' यांतील 'अ' गाळून फक्त 'तिथि' च घेतला आहे. कवीनें अशा
रीतीनें या काव्यांत जिकडे तिकडे वरीच स्वतंत्रता घेतली आहे. इंग्रजींत Began बदल
Gan असें कवितेंत कधीं कधीं येतें, त्यासारखीच ही तन्हा आहे. ६. धन. ७. पहा,
लक्ष दे. ८. सूर्य. ९. जवळच्या सुज्ञ लोकांस. १०. अतां व्रतभंग होवो, करिन,
(म्हणजे मी व्रतभंग करीन, व्रतभंग झाला तरी हरकत नाही) (पण) तुम्ही मज
जेविं (जेव) (असें) कसें वदाल-असा सार्थान्वय. ११. ते (सुज्ञलोक) 'तीर्थपारणें (तीर्थ प्राशन
करून पारणें सोडणें) करि' वदति तसें (तेव्हां)-इत्यादि अन्वयार्थ. १२. वाईट तन्हेनें वागणें,
अतिथीला टाकून जेवणें वगैरे. १३. रागावला. १४. हरि. १५. पृथ्वीवर. १६. अवतार
घे. १७. राजाला.

त्वज्जन्मचरित ऐके स्पर्शाया अघ तया नरा लाजो. ॥	३१
ताराया भक्तासीं, स्थापाया स्वपदिं पविधरत्रिदश, ।	
अवतरसि वेळ बहु परि प्रसिद्ध मद्रत पविं धरत्रिद श (?)' ॥	३२
कौठें असे असि कथा, स्मरतां नृप दे हरि स्वदर्शन तें, ।	
सोडी दुर्वासावरि कोपें तो आपुलें सुदर्शन तें. ॥	३३
तें लागे मुनिपाठीं हिंडे मग तो त्रिलोक वेगैमन, ।	
परि कोणि न रक्षि तया नृपाजवळि मग करी पुन्हा गमन. ॥	३४
नृप मग विनवुनि हरिसी शांतवि तें चक्र, हरिकरामाजी ।	
राहे मग. परि न असें सिद्ध वदे, परि वदे स्वैरा माजी. ॥	३५
सिद्ध म्हणे, 'श्रीहरिनें भक्ताचा शाप तो असा हरिला, ।	
शिष्या! यास्तव लागे धरणें अवतार ते तया हरिला. ॥	३६
यास्तव ऋषि अत्रीचे सदनीं विधि हरि महेश अवतरती, ।	
जाला विनोद सत्यचि, मानव ते ऐकतां कथा तरती.' ॥	३७
शिष्य वदे सिद्धातें, 'अत्रि ऋषी कोण तो जि! सांगु नितें, ।	
करितां विनोद देवहि अवतरती केंवि सांग मागुनि ते.' ॥	३८
शिष्यविनंती ऐकुनी बोले गुरु अभय त्यासि देऊनी, ।	
'भवसिंधू तूं तरसी सर्वहि चिंतित अभीष्ट पावोनी. ॥	३९
त्वत्प्रश्नें मजलागीं ऋषि अत्रीचें चरित्र आठवलें, ।	
आतां सांगेन तुला आजवरी जें मनांत सांठवलें. ॥	४०
सृष्टीरचनेलागीं ब्रह्मा करि सात पुत्र उत्पन्न, ।	
ठेउनि वरद कर शिरीं त्यांचे, करि वेदशास्त्रसंपन्न. ॥	४१
तन्नामें, एक ऋतु, मरीचि, पौलस्ति, पुलह चवथा रे! ।	
अत्र्यंगिरस वसिष्ठ प्रकटुनि तंज्यास कीर्तिरव थारे. ॥	४२
या सातांतिल अत्री वाढे तेथोनि संतती गुरुची, ।	
तच्चरितरस श्रवणीं पीतां अति बहुत कितिक सांगु रुची. ॥	४३

१. इंद्र व देव. २. पवि=वाणी अशी टीप मुळांत आहे. ३. अन्यत्र. (भागवतांत.) ४. पुढें सांगितलेली. ५. उद्दिष्ट चित्तानें. ६. वाणी. ७. माझी म्हणजे कवीची, कारण ही सुदर्शन पाठीस लागल्याची कथा मूळ गुरुचरित्रांत नसून कवीनें दुसऱ्या ग्रंथांतून घेतली आहे. ८. दुर्वासानें अंबरीषास दिलेल्या शापाच्या निवृत्तीसाठीं विष्णूनें तो शाप आपल्यावर घेऊन दहा अवतार घेतले—ही कथा येथें लक्ष्य आहे. (गुरुचरित्र—अ० ३ ओ० ६६-६७ पहा.) ९. तत् (त्यांचा) कीर्तिरव ज्यास (भूमीस, भूमीवर) थारे (राहे). १०. कानांनीं.

- ल्याचे घे तूं आतां सुकथेचा सुरस सर्व सादर तो, ।
 तवभवदर तो नाशी, भक्ताचा केंवि सर्वसा दर तो. ॥ ४४
- तैन्मुनितपप्रभा कसि, रविचि जशी व्यापि भूनभा जी ती; ।
 परि भाजी ती रविची, ऋषिची निववी जना, न भाजी ती. ॥ ४५
- अनुसूया नामानें तत्स्त्री मोठी पतिव्रता युवती, ।
 स्त्री तैसीच असावी नातरि इतरा वृथा शंतायुर्वती. ॥ ४६
- सौंदर्य अति तियेचें दडेचि देखोनि नीरजा लाजें, ।
 पूज्यतिथी, दे इच्छित, जैसें प्रिय अन्न नीर ज्याला जें. ॥ ४७
- पातिव्रतपणतेजें तिचिया सर्वहि दिशाप डळमळती, ।
 लोपति शशिमित्रहि ते, येतां कीं जेंवि धनपडळ मळती. ॥ ४८
- शापील म्हणुनि भीतचि असती सुर सार्वकाळ लंपत असे, ।
 तपत असे रवि मंदचि, पदिं होउनि भू भूवाळ ल(ज?)पत असे. ॥ ४९
- अनळहि शीतळ लागे तिजला मंजूळ शुद्ध वाराही, ।
 सेवी पतिपद, तेणें मनीं सदां तोष तद्धैवा राही. ॥ ५०
- इंद्रादि देव मग जे जाति सकळ विधिहरीशिवा शरण, ।
 सांगति सकळ तयांतें अनुसूयेचें पतिव्रताचरण. ॥ ५१
- इंद्र म्हणे, 'अनुसूया पतिव्रता या महा रि(द्वि?)पावर ती, ।
 कांहिं न पडुं दे कमि, पतिमन अष्टहि याम हारि, पाव रती. ॥ ५२
- ऐसी करि पतिसेवा सदैव अतिथी अगाध नेमानें, ।
 पूजुनि इच्छाभोजन देउनि तोषवि अगा ! धनें मानें. ॥ ५३

१. तुझी संसारभीति. २. केंवि (कसा म्हणशील तर), तो (विष्णु) भक्ताचा दर (भीति) सर्वसा (सर्व प्रकारें) (नाशी). ३. तन्मुनितपप्रभा (त्या अत्रि ऋषीचें तपस्तेज) कसि (कशी म्हणशील तर) जशी रविचि जी (प्रभा) ती भूनभा व्यापि. परि ती (रविप्रभा) (जना) भाजी ती ऋषिची (प्रभा) जना न भाजी (तर) निववी-असा अन्वय. ४. शंभर वर्षें आयुष्याच्या. ५. शंभर वर्षें वांचणारी. ६. नीरापासून उत्पन्न झालेली लक्ष्मी. ७. पूजी+अतिथी. ८. इंद्रादि दिक्पाल. ९. मेघाच्छादन. १०. लपत असणारे. ११. मऊ. १२. तिच्या नवऱ्याला. १३. मूळ पोथींत 'रिपा' यावर पृथ्वी' अशी टीप आहे, तेथें 'द्वि' बदल 'रि' पडलें असावें. १४. 'रती'='पाव गुंज. (ती) पतिमन अष्टहि याम (प्रहर) हारि, कांहिं पाव रती (ही) कमि पडूं न दे-असा अन्वय.

इच्छित सर्वहि देती कैसी ते जेंवि कामसुरभी ती, ।
 नकळे पद कोणाचें हिरोनि घेइल म्हणोनि सुर भीती. ॥ ५४
 'त्रैमूर्ति! तुम्ही आतां त्वरित करा जी उपाय यास्तव तो,' ।
 म्हणउनि शक्र तयांचा करि बहुतचि यावया दया स्तव तो. ॥ ५५
 त्रैमूर्ति वदति, 'शक्रा ! करणेंचि स्वस्थ मानसा त्वां तें, ।
 येतों आतांहि हरुनि, करुनि तियेचाऽपमान, सत्वातें. ॥ ५६
 ये कोप बहुत तेव्हां विधिभस्मोद्धूलिता घृताशीतें, ।
 क्रोधें कांपति, जैसे नर मकरीं स्पर्शतां घृता शीतें. ॥ ५७
 मग येत्येतिथीवेषा धरोनि जों अत्रिच्या स्वलयदारा, ।
 गेलाऽनुष्ठानाऽत्री, होति धरुनि पतिपदीं स्वलय दारा. ॥ ५८
 देखुनि ती आसन दे, क्षाळि पदा उष्ण अणुनि अंबु सती, ।
 पुसती जाली, मग दे सुगंध, पानार्थ शर्करांबुस ती. ॥ ५९
 मग ते म्हणती, 'सति वो ! सांगितली कीर्ति तव सुलोकांनीं, ।
 इच्छाभोजन देशी हें ऐकुनि परम तोषलों कानीं. ॥ ६०
 म्हणउनि इच्छाभोजन मागाया येउं, चितुन मनातें.' ।
 तों सति म्हणे, 'बसावें.' म्हणुनि जुडुनि करि कराळ नमनातें. ॥ ६१
 'आतां पति येती तों, पाहुनि मद्दाम मन रमु, बसाची ।
 क्षणभरि, मग मागावें इच्छित आहे तुम्हांसि मुंब साची.' ॥ ६२
 ते बोलति, 'क्षुधा बहु लागे आम्हां, निघे सखेद मन, ।
 लागेल वेळ ऋषिसी' म्हणउनि ते विनविती सखेदमन. ॥ ६३
 ऐकुनि अतिथीवचना मांडुनि बैसावया सरस पाट, ।
 पात्रें 'मांड्यभिघारी, करोनि, शिंपोनियां सरै, सपाट. ॥ ६४
 तेव्हां त्या पाटावरि अतिथी ते बसति धरुनियां ओली, ।
 तों शाक पाक घेउनि न लावितां ते विलंब सति आली. ॥ ६५
 तों ते म्हणती, 'वाढीं, सोडुनि पट नेसलोंऽज आइकशी ? ।

१. कामधेनु. २. ब्रह्मदेव आणि शंकर यांस. ३. पाण्यांत निजणान्या(विष्णू)तें. घृत= पाणी. ४. जैसे नर मकरीं (जेव्हां सूर्य मकरराशीला येतो तेव्हां म्हणजे हिवाळ्यांत) घृता (पाण्याला) स्पर्शतां शीतें (थंडीनें) (कांपति)—असा सार्थान्वय. ५. येती—अतिथीवेषा. ६. सु+आलय+दारा. ७. आपलें चित्त. ८. स्त्री. (अनुसूया). ९. उष्ण अंबु अणुनि पदा क्षाळि—असा अन्वय. १०. उटी. किंवा सुगंध हें 'शर्करांबुस' (साखरपाण्यास) याचें विशेषण. ११. मुभा, परवानगी. १२. मांडी+अभिघारी (तूप वाढी). १३. पाणी. १४. ओळ. १५. नेसला (नेसलेला)+आज.

हो नग्न, भीड न धरीं, न धरि जसी बाळलाज आइ कऱ्शी.
 आतां नको विलंबहि, कांहिं तुवां हो ! मनीं न योजावें, ।
 मानेना तुज जरि हें सांगें आम्हां निघोनि हो ! जावें.' ॥
 अतिथींचीं दुर्वचनें ऐकुनि हो ! सर्व तीं तया सतिनें, ।
 विस्मय मानुनि दिधलें उत्तर जें आइका तयांस तिनें. ॥
 बोले, 'न करा चिंता किमपिहि, होऊनि नग्न वाढिन मी, ।
 रक्षिति पतिपद मातें.' म्हणोनि ती करुनि बुद्धि गाढि नमी.
 चित्ति म्हणे, 'कोणि तरी आले मत्सत्व हे हरायातें, ।
 मद्बुद्धभक्ति पतिपदीं आहे जरि रक्षि हे हरा ! यातें. ॥
 ऐकेना जरि यांचें करिती सत्वासि हे अपायासी,' ।
 म्हणउनि पाकगृहातें जाउनि चिंती स्वकांतपायासीं. ॥
 'मन्मन असतां निर्मळ मन्मथ दुर्जन करील तें काय ?' ।
 अतिथी कल्पुनि बाळें, उघडी, सोडोनि वस्त्र तें, काय. ॥
 होउनि नग्न सुअन्न घेउनि येतांचि, बाळकें होती. ।
 रुदती, लोळति पात्रीं, मानी आश्चर्य तें निकें हो ! ती. ॥
 नेसुनि वस्त्र मग सती घालुनियां बाळ पालखीं, गीत ।
 गायी अतिउल्हासें निगमार्थां तालसूरसंगीत. ॥
 ते अनसूया सति जे गात असे माधुरें अनेक रिती, ।
 परि पालखीं न राहति बाळक ते बहुत रोदनें करिती. ॥
 मग ते मनीं म्हणे सति, 'लागलि बहु होतिच क्षुधा त्यांतें,
 म्हणउनि दे स्तनपाना तेव्हां सर्वत्रिचक्षुधायांतें. ॥
 कैलासनाथ जो कीं पिउनि सतीच्या लबालब दुधाला, ।
 धाला जेंवि सरोजीं भृंग, मनीं जरिहि होय बहु धाला. ॥
 श्रीकांत तोहि जाला घेउनि सतिच्या पयाचि चवि धांता,
 धाता होय तसाचिहि चवि घेउनि तो तयाचिच विधाता. ।

१. मुलाची लाज. २. सत्वास. ३. मदन. 'तें दुर्जन मन्मथ' या पदांनीं आपल्या
 काय चालणार ? असें ध्वनित केलें आहे. ४. शरीर. ५. पाळण्यांत. ६. तालसूर
 (विष्णु)+त्रिचक्षु (शंकर)+धाता (ब्रह्मदेव) यांस. ८. संतुष्ट झाला. ९. धालेला.
 १०. धाता जाला=तृप्त झाला.

न्हाणोनि पालखीं मग हातरुणा करुनियां मउ, निगा ती ।
 करुनि असी, निजवुनियां होय तयांला अरामउनि गाती. ॥ ७९
 तों आला ऋषि अत्री गातां ऐकोनि, पालखास तिस, ।
 हालवितां देखुनियां, वृत्त पुसे तो कृपाल खास तिस. ॥ ८०
 सति मग वृत्तांत ऋषिसि सांगे जोडोनि हस्त जंव दोनी, ।
 ज्ञानी ऋषि पाहुनि मग सांगे आश्चर्य तें गुज वदोनी. ॥ ८१
 'विधि हरि शिव गे! हे; त्वत्पुण्य उदेले' म्हणें तयां नमुनी, ।
 तों ते प्रकटुनि रूपें 'जालों म्हणती तुला प्रसन्न मुनी!' ॥ ८२
 शिशु पालखींहि राहुनि, सन्मुख साक्षात मुनिवरास तिघे, ।
 'वर माग' म्हणति तेव्हां, ऋषि बोले नारिसी 'वरा सति! घे.' ॥ ८३
 सति बोले, 'जी! येती त्वद्भक्तिस देव हे तव सुधामीं, ।
 सुत माग, धन्य तेणें होईनचि, पुरुनि हेत, वैसुधां मी. ॥ ८४
 सूर्योदयीं जसें कीं शोभे विकसुनि सरोरुहें भुवन, ।
 तैसे बाळ तिघे हे होउनि मत्पुत्र शोभु हो! भुवन.' ॥ ८५
 'राहति बाळ' म्हणुनि मग देति वरा ब्रह्मदेव सर्व शिव, ।
 गेले निजाश्रमा मग 'हो म्हणुनि तयां सदैव सर्व शिव.' ॥ ८६
 कोणेक कथा वदती पूर्वीं विधिपुत्र जो दयाग्राव, ।
 तो ये सत्व पहाया, घाली सति शिजवुनी तया ग्रांव. ॥ ८७
 तों मग आला जेथें नगजार्णवजार्कजा तिघी असती, ।
 तेथ म्हणे एक सती अनुसूया, तिजपुढें तुम्ही असती. ॥ ८८
 सेवि न तसि दुजि देखें दाहीहि दिशांस मी पतिपदासी, ।
 वाटे-मनिं मज तुम्ही दिसाल जैशा समीप तिपे^{१३} दासी. ॥ ८९
 वर्णुनि सतिकीर्तीसी, निदि तयां, कोपवी तिघींलाही, ।
 लाही मुनि तोष मनीं होय तदंगाचि, तो बघी, लाही. ॥ ९०
 त्या मग जाउनि पतिसी सांगुनि तें वर्तमान कोपविती, ।
 ते म्हणति मग तिच्या व्रतसुकृतनगा उपशमा नको पवि ती. ॥ ९१

१. पाळण्यांत. २. गाऊं लागली. ३. पृथिवीवर. ४. पाणी. ५. घर. ६. विष्णु. ७. तयां
 अत्रि व अनुसूया यांस) सदैव सर्व शिव (कल्याण) हो (होवो) (असें) म्हणुनि-असा अन्वय.
 ८. दयामेव. ९. अनसूया. १०. दगड. ११. नगजा+अर्णवजा+अर्कजा=पार्वती, लक्ष्मी आणि
 नावित्री. १२. पतिपदासीं (ती अनसूया जशी) सेवि तसि दुजी न देखे-असा अन्वय.
 १३. तिजजवळ. १४. पावला. १५. त्यांच्या अंगाची लाही. १६. वज्र.

- बोलुनि असें त्रिमूर्ती येती मग अत्रिआश्रमा हो ! ते, ।
 तेथें बाळक होउनि पावोनि तिघेहि विश्रमा होते. ॥ ९२
- इकडे सावित्री श्री उमा म्हणति, 'अद्भुनि कां नयेति पती ? ।
 जाले बहुदिन, जालें कसें ?' म्हणुनि विरहवन्दिनें तपती. ॥ ९३
- तों नारद मुनि तेथें आलांऽधारांत जेविं केवि रवी, ।
 सांगोनि वृत्त त्यांचें पतिचें, तद्गुदय तो निकें विरवी. ॥ ९४
- 'आतां कराल कैसें ?' म्हणुनि म्हणे त्यांस लाजवून मुनी, ।
 'आतां जा मागा तिस आर्जवुनी, वदुनियां मऊ, नमुनी.' ॥ ९५
- त्या मग येति सतिगृहा, तों खेळवि बाळकां ति लालवुनी, ।
 त्या मग मागति तेव्हां स्तवुनि नमुनि मस्तका तिला लवुनी. ॥ ९६
- सति बोले, 'ध्या वळखुनि गे ! या तुम्हि आपआपले पतिला.' ।
 त्या म्हणती 'घेउं कसे ? वरि वसला त्वत्प्रतापलेप तिला. ॥ ९७
- आतां अंत न पाहीं, शरण अम्ही गर्वहत तुलाऽलों कीं, ।
 तूं धन्य धन्य ! तुझिया पतिव्रतपणा नसे तुला लोकीं. ॥ ९८
- केले मुक्त तिणें ते, पतिसह मग पावती निजाश्रम त्या, ।
 छळितां सतीस जाल्या विधि हरि हर शक्ति तीनि ज्या श्रमल्या. ॥ ९९
- श्रोत्यांच्या शंकेस्तव, माझ्या गुरुराजमाय शोध मनीं, ।
 घालुनि वदवि कथा ही; सिद्धाची वदलि मा यशोधमनी. ॥ १००
- वासव बोले, 'सतिला छळितां बाळत्व देवदेवाशीं, ।
 मुनिदर्शनें स्वरूपा प्रकटुनि वर देति,' हें वदे वाशी. ॥ १०१
- गेल्या त्रैमूर्ती ते मागे, सति पोषि बाळकां हो ! ती, ।
 प्रीतीनें मग नामें जाली ठेविति हि सकळिकां होती. ॥ १०२
- विधिसी चंद्र, हरिस तें दत्तहि, दुर्वास हो उमापतिला, ।

१. आला+अंधारांत. २. तुझ्या प्रतापाचें आवरण. ३. ह्याचा संबंध 'म्हणती' याकडे.
 ४. गर्वहत(गर्वामुळें ज्यांचें नुकसान झालें आहे अशा)आम्हीं तुला शरण आलों कीं—असा अन्वय.
 ५. बरोवरी. ६. ज्या तीनि विधिहरिहरशक्ति (सावित्री इ०) (त्या) सतीस छळितां श्रमल्या झाल्या—
 सा अन्वय. ७. गुरुराजमाय माझ्या मनीं शोध घालुनि ही कथा (दत्ताजन्माची ही दुसरी
 कथा—नारदानें कळ लाविलेली वगैरे) वदवी; यशोधमनी (यश वाढविणारी अशी) सिद्धाची
 वदली (सिद्धानें सांगितलेली म्हणजे पहिली—गुरुचरित्र अ० ४ मध्ये असलेली) मा (मागे).
 ८. वाणी. ९. ते त्रैमूर्ती गेल्यामागे (गेल्यानंतर).

ऐसीं नामें ठेवुनि पाळी संतोष हो ! उमाप तिला. ॥	१०३
मागति दुर्वास शशी निरोप मातेसि ते तपाचरणा, ।	
‘आज्ञा दे’ म्हणवोनी विनविति दोघे धरोनियां चरणा. ॥	१०४
‘ऐकें माते ! दत्तचि त्रैमूर्ती हाचि मे ! तुझ्या गेहा, ।	
राहिल न करीं चिंता निजवस्तूरक्षणासि जागे हा.’ ॥	१०५
सांगुनि यापरि माते, निरोप घेवोनि जाइ दुर्वास, ।	
मागुनि निरोप शशिही शशिमंडळि करि नवग्रहीं वास. ॥	१०६
दत्तात्रय जो त्र्यंशी अत्रिऋषीचा धरोनि आश्रम तो, ।	
राहुनि भक्त जनांचा दवडी उपदेशुनी भवश्रम तो. ॥	१०७
तो दत्त दयार्णव हा श्रीगुरुरूपें धरीत अवतार, ।	
शिष्य म्हणे त्या चरिता सांगुनि तूं मजहि करुनि अव तार. ॥	१०८
शिष्याचे विनतीस्तव त्या चरितासी वदेल सिद्धमुनी, ।	
रामात्मजसुत तेंचिहि वदेल सद्गुरूपदांबुजा नमुनी. ॥	१०९

अध्याय चवथा.

सिद्ध वदे शिष्यातें, गुरुचा अवतार भक्त ताराया, ।	
लागे अंबरिषास्तव नटणें बहुरूप अच्युता राया ! ॥	१
दश अवतारादिक ते धरोनि हरि तो अनेक वेषानें, ।	
रक्षुनि भक्तालागीं मदीं दुष्टांसि तो अवेशानें. ॥	२
गंगा जेंवि भगीरथ आणि तपुनि उद्धरा कुल क्षांत, ।	
तेंस्येक द्विजपत्नी होति पतिव्रत महा कुलक्षांत. ॥	३
पीठानगरीं होता द्विज तो विद्वान् गुणी महा सुमती, ।	
पूजी अतिथी भावें तत्स्त्री ती, नाम तीस गा सुमती. ॥	४
दत्ताराधन नियमें, इच्छुनि सत्पुत्र, भक्तिनें करिती, ।	
पतिसेवेसी सांदर निष्ठुनि मन तोषवी अनेक रितीं. ॥	५

१. उमाप=मोप=पुष्कळ. २. रक्षण. ३. ‘क्षांत=पृथ्वीवर’ अशी मुळांत टीप आहे. ‘उद्धर’ (उद्धरावयास) व ‘क्षांत’ हीं दोन्ही रूपें चित्य आहेत. ४. तसी+एक. तसी म्ह० सगराप्रमाणचें. ५. मुळांत ‘कु=पृथ्वी’ असें आहे. यावरून ‘या पृथ्वीवरच काय पण अशा हजारों पृथ्व्या धुंडल्या तरी अशी पतिव्रता स्त्री सांपडणार नाही’ असा अर्थ संभवतो. ६. हें पीठानगर कोठें आहे ?

दर्शदिनीं तो सुद्विज श्राद्धीं बसवोनि विप्र ते क्षणितो; ।	
अतिथीवेषा धरुनी आला भिक्षेसि दत्त ते क्षणि तो. ॥	६
भोजन न विप्र करितां देतां दत्ता द्विजस्त्रि भिक्षेला, ।	
दावी प्रसन्न वदनैं स्वरूप तिस, पाहुनी परिक्षेला. ॥	७
बोले, 'हे विप्रसती ! तुझिया वर इच्छिला मनैं मार्गे, ।	
जालों प्रसन्न तुज, तव पाहोनि सुभक्ति परम नेमा, गे ! ॥	८
'मार्गे वरासि' वदतां नमुनि स्तव करित विप्रदारा हो, ।	
'त्रैमूर्ती ! त्विद्वरदे माझे इच्छीत ये उदारा ! हो. ॥	९
करुणाद्री ! जगदीशा ! मिथ्या नच होय गा ! तुझे वचन, ।	
परि गा ! अल्पमती मी केलें म्हणवोनि हें पुन्हां सुचन.' ॥	१०
हर्षे स्तुति ऐकुनि तो, 'मार्गे जननी ! म्हणे करीं धरुनी,' ।	
'सत्य करिं' म्हणे सति मग 'बोलसि हे बोल तूं मैदुद्धरुनी. ॥	११
होउनि पुत्र बहुत मज मेले, द्वय अंध पंगु आहेत, ।	
ज्ञानी त्वत्सम सुत गा ! देउनि पुरवीं समग्र हा हेत. ॥	१२
जननी ऐसें आतां मजला वदलासि, हेंच साच करीं.' ।	
देई वर दत्तमुनी धरुनी द्विजपतिसी तसाच करीं. ॥	१३
दत्त म्हणे, 'हे जननी ! होइल सत्पुत्र पूर्ण मजसम जा, ।	
वर्ता ल्याचे वाक्यें, नातरि जाईल टाकुनी समजा.' ॥	१४
देउनि अशा वराला तापसि जातां स्वआश्रमा, सति हो ! ।	
येउनियां पतिचरणां वंदुनि, बोलुनि हरि श्रमास ति हो. ॥	१५
पतिसी म्हणे अवज्ञा केली मी आज दर्शसुतिथींसी, ।	
भोजन न विप्र करतां, दिधलें मी अन्न दत्त अतिथीसी.' ॥	१६
'धन्य' म्हणे द्विज 'केलें द्विश्रवारी कुळासि उद्धरिलें, ।	
जाली पितरां तृप्ती होइल सत्पुत्र मीं मनीं धरिलें.' ॥	१७
भर्यासह आनंदें चितिति दत्ताचिया वराला जों, ।	
जाली गर्भिण मग ते लागे आनंदुनी वरा लाजों. ॥	१८
प्रसवे नवमासानें तेजस्वी पुत्र ती जसा सविता, ।	

१. अमावास्यास. २. क्षणणें=क्षण देणें=हातावर दर्भ देऊन निमंत्रण करणें. पूर्वी प्रथम आमंत्रण देतानांच क्षण देण्याची वहिवाट होती. आतां ब्राह्मण घरीं आल्यावर क्षण देतात. ३. तुझ्या वरानें ? ४. सुचविणें. ५. माझा उद्धार करून (?). ६. पतीला.

उत्साहजातकर्म जाला द्विज तो जनासि हांसविता. ॥	१९
वर्तवुनी मग जातक सांगितलें ज्योतिषीं सुगणकांनीं, ।	
होइल हा गुरु सर्वां, तोषति ऐकोनि विप्रगण, कानीं. ॥	२०
श्रीहरि अवतरला हा जाणा चित्तांत, आइका, नाहीं ।	
संशय; ऐसें ऐकुनि आनंदति तात आयि कानाहीं. ॥	२१
बोलति मग तातांबा, 'हो हा अस्मत्कुलासि उद्धरिता, ।	
दत्तवराचा म्हणवुनि जाणा श्रीपाद नाम हा धरिता.' ॥	२२
श्रीपाद श्रीवल्लभ ठेवुनि नामासि, धर्मलोकरिती ।	
करुनी, सप्तम वर्षीं हर्षें मुंजीस कौतुकें करिती. ॥	२३
मुंजीबंधन होतां बोले षट्शास्त्र वेद बाळक तो, ।	
चौदा चौसष्टादी त्यास कशा, करतळांत अमळक तो. ॥	२४
सकळ श्रुतिच्या अर्था सांगे, ऐकति समस्त विप्रवर, ।	
क्षिप्रवर उठुनि नमिती म्हणती विप्रांत हा कवि प्रवर. ॥	२५
होतां षोडश वर्षें तातांबा वदति कर विवाहा तों, ।	
बोले सुत, 'मज माता योषा सर्वत्र आण वाहातों. ॥	२६
योगश्रीवांचुनि मी नवरी जाणा कदापि मानवि जी ।	
मानी न च; भर्त्यासी योगश्री बहुत मात्र मान विजी.' ॥	२७
तो मग जननीसि म्हणे, 'दे मज तीर्थाटणासि आज्ञाही' ।	
ऐकुनि ते पतिस म्हणे समजा मनिं पूर्वदत्त संज्ञा ही. ॥	२८
तो हाचि दत्त योगी अवतरला साच आमुच्या सदनीं, ।	
ताराया आम्हांसी आला हा कीं भवाब्धिच्या सैदनीं. ॥	२९
मग म्हणति वचन याचें न मानितां विप्र होय तें आम्हां, ।	
आतां नमोनि विनवूं स्वरक्षणा याचि हो परब्रह्मा.' ॥	३०
मग विनविति पुत्रासी, 'आम्हां रक्षील कोण वृद्धपणीं, ।	
कोणांऽधपुत्र रक्षी, जरि तूं घालोनि जाशि रे! कपणी ? ॥	३१
करिसि निराशा कां गा! असतां चित्तीं तुझा भरंवसा कीं'. ।	
तो मग आश्वासि तयां त्यांची ऐकोनि लोभंरवसाकीं. ॥	३२

१. उत्साहानें आणि जातकर्म नांवाचा संस्कार करून. २. तात+अंबा. ३. धर्म व लोकरिती यांस अनुसरून. ४. आमलक=आवळा. ५. त्वरित. ६. स्त्री. ७. स्त्री. ८. डोलवी. ९. सदन=पाणी. १०. लोभशब्दाचीं वाक्यें.

मग पाहि कृपानयनीं जे सुत मूकांध तेचि जव दोनी, ।	
जाले सचक्षु कविही, म्हणति निगमशास्त्र साहज वदोनी. ॥	३३
मग नमुनि तया स्तवुनी कृतार्थ जालोंचि म्हणति हे. जननी ।	
^३ तो मग पाहि म्हणे 'सुत पूर्णायू साच असति हे जेननीं. ॥	३४
सश्रीस्त्रीसुतपौत्रीं नांदत असतील जेंवि वासवसे, ।	
सद्गति तुम्हांस अंतीं, आनंदवनीं करोनि वास वसे.' ॥	३५
मग वेगें तो गेला आनंदवनीं तसाच मारुतसा, ।	
'कोणिहि वीर शर जवें न शके अवनींत साच मारु तसा. ॥	३६
त्या काशिक्षेत्रातें दावी अष्टांगयोगसाधन तो, ।	
जनसंग्रहार्थ, नृपती संची द्विजरक्षणा जसा धन तो. ॥	३७
त्या क्षेत्रीं कांहीं दिन राहे घेउनि चतुर्थ आश्रम तो, ।	
संन्यासपथ स्थापी सर्वहि यतिचा हरोनियां श्रम तो. ॥	३८
तेथुनि तीर्थें पावन करीत ये बदरिकाश्रमादि क्षा ।	
हिंडत, भक्तजनासी देत असे, हरुनियां श्रमा, दीक्षा. ॥	३९
उद्धारित भक्तजनां ये तीर्थें करित सारिं गोकर्णी, ।	
तेथिल महिम्नाची ते सुकथा सुजनाचिया रिगो कर्णी. ॥	४०
सिद्ध मुनीच्या वचना ऐकुनि कवळीत शिष्य पादास, ।	
रामात्मज सुत जाला श्रीगुरुची इच्छुनी कृपा दास. ॥	४१

अध्याय 'पांचवा.

शिष्य म्हणे, 'गुरुराया ! तुझिया वचनें जि ! जीव औरमला, ।	
रमला होतों मन्मनगृहीं गिळिन म्हणुनि ओंधि ओं रमला. ॥	१
तो त्वांचि बोधशस्त्रें छेदन केला समानसा दैर् कीं, ।	
राहेलां ^१ तां जालों श्रवणीं चित्तीं समान सादर कीं. ॥	२

१. दत्तात्रयाला. २. दोवे पुत्र. ३. दत्तात्रय. ४. (या) जन्मीं. ५. कोणिहि वीर अवनींत तसा जवें (वेगानें) शर साच मारूं न शके. ६. यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान आणि समाधि. ७. पृथ्वी. ८. संन्यासदीक्षा. ९. शिरो. १०. श्रीनृसिंह सरस्वतीकृत गुरुचरित्राच्या ६ व्या अध्यायांतील कथा यांत आहे. ११. अहो. १२. विश्राम पावला. १३. गुंतून राहिला होता. याचा कर्ता 'आ'. १४. मानसिक दुःखें-आध्यात्मिक, आधिदैविक व आधिभौतिक. १५. तोंड किंवा वाणी. १६. सिद्धाच्या वचनानें ब्रह्मानंदांत निमग्न झाला. १७. प्रसिद्ध, संसारांतील भीति. १८. राहेला जालों=राहिलेला झालों, अर्थात् पूर्णपणें राहिलों.

आतां सांग कथेसी श्रीगुरु हिंडे किमर्थ तीर्थां तो, ।

‘गोकर्णी ये, महिमा काय बहुत बोल तूं समर्था ! तो.’ ॥ ३

शिष्याच्या वचनाला ऐकुनि सिद्धाचि ते वदे वाचा, ।

‘भक्तां उपदेशास्तव हिंडे गुरुराज देवदेवाचा. ॥ ४

ये श्रीगुरु गोकर्णी तेथिल आहे विशेष महिमान, ।

श्रवणें डोलवितहि तो शीर्षी असतांहि शेष महि मान. ॥ ५

त्या क्षेत्रामाझारीं शंभूचें दिव्य आत्मलिंग वसे, ।

नामें महाबळेश्वर इच्छित जें सर्व दर्शनें गवसे. ॥ ६

तें लिंग श्रीगणपति जाला तो स्थापिताचि या महित, ।

जोडे शिवरात्रीसी पूजीतो त्यास अष्टयाम हित. ॥ ७

विधिसह सुर शक्रादिक अर्चति त्याच्या सदैव पदकमला, ।

देववधूही पूजिति, अर्चिहि हरि सह सदैव पैद कमला.’ ॥ ८

शिष्य म्हणे, ‘नवल मनीं वाटे ऐकोनि हे तुझी वारी, ।

स्थापी गणेश म्हणसी ऐकाया हेंचि हेतु जीवारी. ॥ ९

स्थापी गणेश कैसा कारण तें काय जी ! निरोपावें, ।

तुझिया वचनें करुनी बहु संतोषासि मी गुरो ! पावें.’ ॥ १०

सिद्ध म्हणे, ‘तीच कथा शिष्या; सांगेन आदि गा ! तूतें, ।

विधिसुत पुलस्त्य होता महातपस्वी प्रसिद्ध गातूतें. ॥ ११

कैकशिनामें करुनी त्याची भार्या कनिष्ठ जी होती, ।

पूजी शिवलिंगासी भक्ति करी एकनिष्ठ जी होती. ॥ १२

दशमुख पुत्र जियेचा, चिंतुनि जय जित (?) या मनें मांती ।

आणुनि, लिंग करुनियां असे धरुनि यंजित यामनेमा ती. ॥ १३

पूजासमयीं आला एक दिनीं वीसनेत्रि दर्शमान, ।

१. गोकर्ण या नांवाचें प्रसिद्ध क्षेत्र कारवार जिल्ह्यांत आहे. २. तो शेष (सर्पराज शीर्षी (मस्तकावर) मही (पृथ्वी) असतांहि गोकर्णमाहात्म्याच्या श्रवणें मान डोलवित. श्रवणाच्या आनंदभरांत शेषास पृथ्वीचें ओशें कांहींच वाटलें नाहीं-असा भावार्थ. ३. (जो) शिवरात्रीसी (तें लिंग) पूजीतो त्यास अष्टयाम आठही ग्रहर म्ह० सर्वकाळ) हित (कल्याण) जोडे (मिळे)-असा सार्थान्वय. ४. स्थान. ५. लक्ष्मी. ६. वाणी. ७. गंधर्वाना. ८. या मनें, या हेतूनें. ९. हें ‘आणुनि’चें कर्म. १०. यंजित असे=पूजित होती. ११. प्राणायाम आणि व्रतासंबंधी नियम. ‘शौचमिज्या तपोदानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः । व्रतं मौनोपवासं च स्नानं च नियमा दश ॥’ अत्रिवचन. १२. कैकशी. १३. दद्या माना (कंठ) ज्याला आहेत तो.

- गर्विष्ठ, दुष्ट, कोपी जो; ज्या गृहिं काधि नव्हे त्रिदशमान. ॥ १४
तो नमुनि पुसे तेव्हां, 'मृदार्चिसी कां?' म्हणोनि आइ ! तिला, ।
'येणें काय प्राप्ती, पूजिसि थोरहि करोनि आयितिला.' ॥ १५
'कैलासपदप्राप्ती अंतीं गा !' म्हणुनि ती तयाशि वदे ।
तो तीस म्हणे, 'संकट इतकें न लगेचि मेलिया शिव दे. ॥ १६
कैलासासह शंभू आणिन आतांचि साच लंकेला, ।
केला निश्चय हा म्यां, कांहीं न धरीं मनांत शंकेला. ॥ १७
माझी जननी होसी पूजिसि माती न काइ लाज मला, ।
जिंकीं न जरि सुरासुर पादोदरसंघ कां ईलां जमला.' ॥ १८
बोलुनि असि प्रतिज्ञा, करि, कोणिहि घेइना सर्वें, गमन; ।
गेला कैलासाला मार्गे त्यजुन पवनास वेगमन. ॥ १९
कैलास भुवन तेव्हां उपडूं पाहे निकें विसां हस्तीं, ।
नं करी विचार, न गणी कोणा मातोनि केंवि? सा हस्ती. ॥ २०
कैलासींचे शिर्वगण पावति भय ते तसीच गिरिजा ते, ।
येउनि पाहि शिवासी, स्वस्थ वसे भय नसेचि, परि ज्यातें. ॥ २१
हालवितां शिवलोका जाला आकांत तो त्रिलोकांसी, ।
हालति चवदा भुवनें, वाटे कल्पांत विश्वलोकासी. ॥ २२
विनवी शिवासि गिरिजा, 'सांगा जी ! काय होत कैलासा ?' ।
तां शिव म्हणे, 'दशानन खेळे मद्धक्त, येत उल्हासा.' ॥ २३

१. देवांचा सत्कार. २. मृत्+अर्चिसी=माती पूजितेस. ३. आयती=योगसाधन.
४. मेल्यावर शंकर कैलासपद देणार इतकें कशाला पाहिजे? मी तुला तें आतांच मिळवून देतो-असा भाव. ५. पाद+उदर+संघ. ६. पृथ्वीवर. ७. पुष्ट झाला. जरि मी सुरासुर न जिंकीं तरी हा माझा पादोदरसंघरूपी देह इलां कां जमला-असा अन्वय. ८. असि प्रतिज्ञा बोलुनि, सर्वें कोणिहि घेइना (बरोबर कोणासही न घेतां) गमन करी. मनाप्रमाणें वेग ज्याचा तो वेगमन. ९. एकदम. १०. तो विचार न करी, मातोनि कोणा न गणी. केंवी? हस्तीसा-असा अन्वय. येथें 'सा हस्ति' यांत 'सा' हें शब्दयोगी अव्यय नियमाप्रमाणें पुढें न जोडतां मार्गे ठेविलें आहे. ११. श्रृंगी, भृंगी इत्यादि शिवाचे दूत. १२. याचा कर्ता 'गिरिजा' (पार्वती) १३. शिवाला. १४. स्वर्ग, पृथ्वी आणि पाताललोक यांना. १५. चवदा लोक. भूलोक (पृथ्वी), भुवलोक, स्वलोक, महोलोक, जनलोक, तपोलोक आणि सत्यलोक (ब्रह्मलोक) हे पृथ्वीपासून क्रमानें वरील सात लोक; तसेच अतल, वितल, सुतल, तलातल, रसातल, महातल आणि पाताल हे पृथ्वीच्या खालील सात लोक. १६. विश्व=सर्व.

शिववच ऐकुनि गिरिजा विनवी मागुति धरोनि पायांसी, ।	
‘रक्षाया जन सुरवर सत्वर आतां करीं उपायासी.’ ॥	२४
गिरिजेचे विनतीस्तव वामकरें दडपितांचि शंकर तो, ।	
अडकति हस्त गिरीतें स्तवि मग सांवासि विंशतीकर तो. ॥	२५
‘जयजय शिव भव ईशा ! पिनाकधर ! हे ! कृपाल कामारी ! ।	
अपराध करी गर्वे, परी न मज भक्तपालका ! मारीं.’ ॥	२६
सोडी, स्तव ऐकुनि शिव, सुटतां तेथोनि भक्तलंकेशें ।	
येउनि, शिवपद करुनि क्षालन नेत्रांबुनें, पुसी केशें. ॥	२७
न चले बळ उपडाय़ा कैलासगिरी कदापि यास्तव तो ।	
करिता जाला मग हो ! नानापरि शंभुचा तया स्तव तो. ॥	२८
स्वकरेंचि स्वकरैक छेदुनि तो छेदि एकहि स्वशिरा, ।	
वीणा ल्यांचा करि, वरि तंती लावी हि काडुनि स्वशिरा. ॥	२९
मग सामगायन करी छैत्तिस भार्या हि सहित सा रागा, ।	
समयोक्ताऽऽलापुनियां स्वरवर्णोच्चार करित सा रा गा. ॥	३०
एकोनि सामगायन, चित्तीं तोषोनि शैलजावर तो, ।	
वर तो माग म्हणे, कर ठेउनि तच्छीर्षनीरजावर तो. ॥	३१
देतां वरदानासी नमोनि तेव्हां शिवासि लंकेश ।	
बोले, ‘कैलासासह नेइन तुम्हां चलाचि लंकेश. ॥	३२
त्वह्निगाचें पूजन आहे जननीस हा सदा नेम, ।	
पूजा केल्यावांचुनि भक्षित नाहीच ती कदा नेम. ॥	३३
तारि लंकेशि चलावें आतां कैलासपर्वतासहित ।	
मार्गे हेंचि तुम्हांसी येणें जोडेचि ‘सर्वतांस हित.’ ॥	३४

१. पिनाक=शिवधनु. २. स्वकर+एक=आपला एक हात. ३. शिर व हात यांचा, मस्तकाचा भोपळा, हाताची दांडी आणि शिरांच्या तारा मिळून एक वीणा केला—असा अर्थ. ४. आंगांतील शिरा, नाड्या. ५. संगीतरत्नाकराप्रमाणें गाण्याचे राग सहा आहेत. ते:—श्री. वसंत, भैरव, पंचम, मेघ अथवा मेघमल्हार आणि बृहनाट अथवा नटनारायण. यांपैकी प्रत्येक रागास सहा स्त्रिया म्हणजे रागिण्या आहेत. ६. समय+उक्ता=ज्या वेळेला ज्या रागरागिण्या म्हणावयाच्या त्या. ७. सा, रि, ग, म, प, ध, नि, हे सात स्वर. ८. तत्+शीर्ष+नीरज=रावणाच्या शिरकमलावर. ९. अन्न. १०. सर्वत्रांस.

शिव बोले, 'वे देतों भक्ता ! मी आत्मलिंग हें तूला, । तूला नसे ययातें, पुरविल तव सर्व जाण हेतूला. ॥	३९
लंकेशी जाशी तों भूमीस न ठेविं साच लक्षातें, । हें वचन ठेविना तरि राहेलचि केंवि साऽचल क्षातें. ॥	३६
होशिल मद्रूपचि तूं पूजिसि जरि अब्द सर्व गा ! तीन, । कैलास त्वन्नगरी होय, मग तव गुण कां नृ गाती न ? ॥	३७
ऐशा वरदानासी देउनि मग आत्मलिंग दे त्यातें, । वेउनि करीं निघे तो 'लंकेश्यानंद फार दैत्यातें. ॥	३८
हें वृत्त नारद सांगे जाउनियां पाकशासनसभेतें, । तें ऐकुनि शक्राचें पावे अति बहुत हो मनस भेतें. ॥	३९
'संविधीसुत वासव मग जाउनियां संत्यलोकवासाचें । वंदुनि पदाब्ज वृत्त तें सांगे आद्यंत तेधवां साचें. ॥	४०
संसुतविधि शक्र मग ते येउनि वैकुंठिं सांगती हरितें. । रावण शिवासि मुलवुनि, गान करुनि आत्मलिंग हो ! हरि तें. ॥	४१
म्हणती, 'हरि ! तुज लागे संहारायासि दैत्य अवतरणें, । होइल जेड तुजचि पुढें, म्हणउनि शीघ्रचि उपाय गा ! करणें. ॥	४२
स्वपुरीं प्रवेशतांऽसुर अमरचि होइल असा वर शिवाचा, । तरि करि उपाय झडकरि'. उठे हरी ऐकुनी तेंदशि वाचा. ॥	४३
हरि 'मुनिस म्हणे, 'जा प्रीक् गोष्टि तया कथुनि चांगला गुंतव, । करितों उपाय आम्ही, जाउं; 'न दे पार्थ विलंब लागुं तव.' ॥	४४
दवडुनि नारद, हरि मग अतित्वरें येउनी शिवाजवळ, । बोले, 'दैत्यावर तूं सदयेचा केंवि होसि आज वळ ? ॥	४५
देसी दैत्यासी वेंर वेंर, तूं न करुनि विवेक लिंगातें, । बससी थंड कसा ! नर जैसा सेवुनि निवे कलिंगातें. ॥	४६

१. बरोबरी. २. अचलसें; पर्वताप्रमाणें (न हालतां). ३. पृथ्वीवर. ४. नर, मनुष्यें.
५. लंकेशी-आनंद. ६. वृत्त. ७. पाकशासन=पाकदैत्याचें शासन करणारा, इंद्र. ८. मन.
९. भीतीला. १०. विधिसुत=नारद. ११. ब्रह्मदेवाचें. १२. मुलासहित (नारदासह) ब्रह्मदेव.
१३. अवघड. १४. तत्-अशी=त्या ब्रह्मदेवाची अशी वाचा ऐकुनी. १५. नारदास. १६. आधीं.
१७. (बोलण्यांत) गुंतवून ठेव. १८. तव पार्थी विलंब न लागुं दे=तूं वाटेंत कोठें उशीर लावूं
नकोस. १९. मेघ. २०. श्रेष्ठ असा वर. २१. कलिंगडें (?) खाऊन.

वर देउनि दैत्या तूं माजविशी, मामनेक सायास, ।
 पडती मर्दाया, तरि उपाय योजूं मनें कसा यास ? ॥ ४७
 शिव बोले, 'श्रीहरि रे ! दैत्य भुलवि भक्तिनें कसा माते, ।
 वीणा स्वशिराचा करि, सुस्वर गायी अनेक सामांते. ॥ ४८
 म्हणउनि लिंग दिलें म्यां घालुनि वचनासि गोवि भूलीला.' ।
 हरि मग म्हणे, 'तुझी हे विचित्र अति बहु वेगों विभू ! लीला. ॥ ४९
 देशी तरि लिंग कधीं ?' शिव बोले, 'होति पांच सा नाडी, ।
 ठेवुनि भूवरि लिंगा मार्गी दैत्यासि जा असा नाडी'. ॥ ५०
 सत्वर हरि जाउनि मग सांगुनि तें वृत्त विघ्नरायाला ।
 बोले, 'जावें तरि तूं त्या दैत्या विघ्न तें करायाला. ॥ ५१
 निर्विघ्नास्तव तुजला आरंभीं नमिति सर्व भूँ लवुनी, ।
 तुज नकळत लिंगासी नेत असे असुर शैवं भूलवुनी. ॥ ५२
 बटुवेषा तूं धरुनी, देउनि विश्वास फार दैत्यासी, ।
 स्वकरीं घेउनि लिंगा स्थापीं भूँ मग ढळे न कधि त्यासी. ॥ ५३
 रवि अस्तमान दिसतां रावण संध्या करावया बसतां, ।
 करितां लघुशंकेला तव करिं देईल लिंग, तूं दिसतां. ॥ ५४
 नारद गेला यास्तव मार्गी त्यासीं विलंब लावाया, ।
 करशील कार्य हें तूं म्हणउनि आलों तुला बलावाया. ॥ ५५
 मित्राँआड सुदर्शन, दावाया अस्त, मीहि घालीन; ।
 स्थापी घेउनि लिंगा होउनि बोलोनि नम्र गा ! लीन'. ॥ ५६
 हरिच्या वचना ऐकुनि मागे गुंड मोदकादि भक्षाया, ।
 जें जें मागे गणपति देउनि तें धाडि लिंग रक्षाया. ॥ ५७
 आधि पुढें नारद जो गेला तो रावणासि भेटुनियां, ।
 पुसत वृतांता अवध्या, 'लंकेशा ! येशि सांग कोठुनियां ?' ॥ ५८
 मुनिला रावण सांगे जालेल्या सर्व वर्तमानासी, ।
 तेव्हां मुनि मग बोले, 'दावीं मज तूं तया निर्धनासी. ॥ ५९

१. मर्दाया मामनेक (माम्=मला+अनेक) सायास पडती—असा अन्वय. २. साम (नपुं.)=सामवेदांतील गायनाच्या ऋचा. ३. भूलीला घालुनि (तो) वचनासि गोवि (बांधुन वेई) म्हणउनि (म्हणून) म्यां लिंग दिलें—असा सान्वयार्थ. ४. बघों, पाहतों. ५. दिलेंस. ६. सहा. ७. घटका. ८. नुकसान कर. ९. गणपतीला. १०. पृथ्वी, पृथ्वीवरील लोक. ११. शंकरास. १२. पृथ्वीवर. १३. अस्तास जाणारा. १४. सूर्याआड. १५. अति गरीब. १६. गूळ. १७. ठेवा, मौल्यवान् जिन्नस.

‘महिमा, खुण, लिंगाची उत्पत्त्याद्यंत सर्व मी जाणें, । वैसें सांगेन तुला, ऐकुनि सर्वहि अनुक्रमीं जाणें. ॥	६०
ब्रह्मांडीं मृग होता हेमाद्रीपर्वता असा पडला, । ब्रह्मा विष्णु महेश्वर जातां ते पारधीस सांपडला. ॥	६१
चापीं लावूनि शरा सोडुनि मारिति तयासि तत्क्षण ते, । मग करिती आनंदें स्वकरें काढोनि मांसभक्षण तें. ॥	६२
शृंगें तीन मृगा त्या, त्रय लिंगें त्यांतळीं जसे मित्र, । गा ! तींच आत्मलिंगें घेती एकेक ते तिघे मित्र. ॥	६३
त्या आत्मलिंगयोगें महत्त्व आहे मुकुंदशिवविधिसी, । होती शिवस्वरूपी पूजिति तीन्यब्द जे यथाविधिसी. ॥	६४
दैवाचा बहु म्हणउनि जालें रे ! प्राप्त लिंग हें तूला, । पूर्वीं त्रय अब्दवरी पुरविल तुझिया समग्र हेतूला. ॥	६५
आणिक अपार महिमा ऐकें टाकोनि सर्व शंकेला.’ । दैत्य म्हणे, ‘वेळ नसे जाणें मजला त्वरेंचि लंकेला.’ ॥	६६
त्याला मग मुनि बोले, ‘जाला रविअस्त, वेद तूं चार । जाणसि षड्शास्त्रेही, न करिसि संध्या बुडेल आचार. ॥	६७
द्विजसुत सज्जानीही होउनियां ब्रह्मकर्म लोपविशी.’ । मग मुनि संध्ये जाला नदीतटीं पाहुनी जलोपविशी. ॥	६८
रावण चिंता करि तो गजास्य बटुवेष ये तयापासीं. । पाहुनि दैत्य म्हणे, ‘हा न करी विश्वासघातपापासीं. ॥	६९
याजवळि लिंग देउनि, पाहुनि संध्या करूं सुतोयाला, । परि आर्दीहि पुसावें कुळ, जननी, तात कोण तो याला.’ ॥	७०
रावण बटुच्या सन्निध येतां बटु तो पलायनास करी, । द्विजरूप धरुनि, मग धरि अभयातें देउनी तयास करी. ॥	७१
कुरवाळुनि बटुवदना बोले, ‘न भियें सुगुणनिधि ! राहें; । कोण तुझी मातृ पिता ? मजला सांगें धरोनि धीरा, हें.’ ॥	७२
गणपति म्हणे तयासी, ‘नामें पुससी कशासि, मत्तातें ।	

१. उत्पत्ति+आद्यंत=उत्पत्तीसंबंधी सर्व हकीकत. २. मेरुपर्वताप्रमाणें(लांबलचक). ३. त्या शिंगांखालीं. ४. सूर्य. ५. तीनी+अब्द=तीन वर्षे. याच अध्यायांतील ३७ वी गीति पहा. ६. संध्यावंदनादि. ७. मग मुनि नदी पाहुनी (तिच्या) तटीं संध्ये (संध्येकरितां) जलोपविशी

- आहे काय तुझे ऋण द्यावें सांगें तुझ्यास मत्तातें.' ॥ ७३
- दैत्य म्हणे, 'स्नेहानें पुसतों, सांगें स्वतातनामातें.' ।
- हेरंब म्हणे, 'ऐकें पुससी जरि धरुनियां वनां मातें. ॥ ७४
- गिरिजा मम माता ते, पितयाचें नाम सत्य शंकर हें.' ।
- ऐकुनि दैत्य म्हणे, 'घे लिंग क्षणभरि, करीं सुशंकर हें. ॥ ७५
- बटु रे! तव तात सदा भिकारि, सुख नाहिं कीं लैव तुलाही, ।
- चल आमुचे घरा, सुख भोगीं, तूं बुद्धिमान, अंतुला ही. ' ॥ ७६
- बटु बोले, 'त्वन्नगरीं असती खातील खास मज रक्ष, ।
- हो! सुकृत घडेल तुला, सोडीं मज दशशिरा! समज रक्ष. ॥ ७७
- जड लिंग असेल तुझे धरवेना, मज धरीं कदा न करीं, ।
- मी बाळ अल्पमति मज आग्रह सहसाहि तूं कदा न करीं. ॥ ७८
- सोडीं गा! भय वाटे, मज तंव पीडीं न एकल्या वाटे.' ।
- विश्वास मनीं दैत्या मृदुवचनें तदशि ऐकल्या वाटे. ॥ ७९
- दिधलें लिंग मग तया नानापरि सांगुनी सुगप हातीं, ।
- कौतुक बसुनि विमानीं सुरवृंदें जाहलीं मग पहातीं. ॥ ८०
- घेउनि लिंग बटु करीं, 'बोले त्रयवार तुज बलावीन, ।
- जाल्या जड मी क्षितिवरि ठेविन, यास्तव विलंब लावीं न.' ॥ ८१
- संध्या करीत रावण बैसे मग सागरातटाकीं तो, ।
- विधिपूर्वक अर्घ्यासीं मंत्रुनियां सागरांत टाकी तो. ॥ ८२
- ^{१०}तेसंधि मारि ^{११}तिदां क्षणक्षणा एकदंत हाकेला, ।
- 'ठेविन ^{१२}भू, सत्वर ये, म्हणसिल विश्वासघात हा केला.' ॥ ८३
- रावण 'येतो' ऐसी खुण, उचलुनि पाणि वाम, जंव दावी, ।
- तो बटु वदे 'न; शब्द न आतां दुःपवि (?) तुवां मज वदावी. ॥ ८४

(जलाजवळ बसणारा असा) झाला. ८. चांगल्या पाण्याला. ९. प्रथम. १०. तुझे काय ऋण (देणें) आहे (कीं जें) मत्तातें तुझ्यास मत्तातें (मत्त जो तूं त्यास) द्यावें (हें) सांगें—असा सार्थान्वय.

१. जरि मातें. वनां (रानांत) धरुनियां पुससी (तरी) ऐकें—असा अन्वय. २. चांगलें कल्याण करणारें. हें 'लिंगा'चें विशेषण. ३. किंचित्. ४. हें 'घरा'चें विशेषण. ५. राक्षस. ६. हो (अहो!) दशशिरा (रावणा!) मज सोडीं, तुला सुकृत (पुण्य) घडेल (हा) समज रक्ष (ध्यानांत ठेव). ७. मार्गीत. ८. तत्+अशि=अशीं तद्वचनें ऐकल्या (ऐकून) दैत्या मनीं विश्वास वाटे. ९. मग तया नानापरि सुगप (गोड गोड गप्पा, गोष्टी) सांगुनी हातीं लिंग दिधलें. १०. त्या वेळीं. ११. तीन वेळां. १२. भूवरि.

धरवे न लिंग, पडिलें. ^१ वदुनि असें विघ्नराज रक्षातें, ।	
ठेवी साक्षी ठेवुनि, पाहति जे खांत निर्जर क्षातें. ॥	८५
तें पाहुनि आनंदें करिती वर्षाव देव सुमनांचा, ।	
तें दैत्यानंदुतरे जेंवि कृपण नष्टतां वसु मनाचा. ॥	८६
मग धांवुनि अतिकोपें देउनि तो मुष्टिघात दौपि तया. ।	
बटु बोले, 'कां मारिसि? सांगेनचि भेटतां' तदा 'पितया.' ^२ ॥	८७
वदुनि असें पळत, मनीं हांसत, बाहीर दाविचि रडोनी, ।	
लिंग असुर वोढी, तों जालें गोकर्ण जेंवि चिरडोनी. ॥	८८
स्वबळ सकळ खळ लावी, धांपें पसरीहि आ, गळे निर्ढळ, ।	
परि लिंग कदा नुपडे राहे तें मेरुआगळें निर्ढळें. ॥	८९
यास्तव गोकर्णमहाबळईश्वर नाम जाहलें त्याचें, ।	
करितां पूजन भजना नाशी अघ सर्व नामधेत्याचें. ॥	९०
गोकर्णाकृति लिंगा क्षेत्राख्या म्हणुनि होत गोकर्ण, ।	
तेथिल विशेष महिमा, तच्छ्रवणीं म्हणुनि हो! तंगो कर्ण. ^३ ॥	९१
बहु तप मग रावण तो तेथें करि जननि कैकशीसहित, ।	
त्याचे वरप्रसादे इच्छित जें जोडलें तयास हित. ॥	९२
तेथिल अपार महिमा केलासे वास सर्व देवांनीं, ।	
शिष्यातें प्रीतीनें सिद्धमुनी सर्व तो वदे, वांनी. ^४ ॥	९३
नामचि शिवासि जालें जैसें गर्नाश परशु रामाचें, ।	
तैसें श्रीगुरुचरितचि मन मान्यघनाश परशुरामाचें. ॥	९४

१. विघ्नराज असें रक्षातें (राक्षसास) वदुनि जे निर्जर (देव) खांत (आकाशांत) पाहति (त्यांस) साक्षी ठेवुनि (तें लिंग) क्षातें (पृथ्वीवर) ठेवी—असा सार्थान्वय. २. पुष्पांचा. ३. दैत्य+आनंद+उतरे=राक्षसाचा आनंद कमी झाला. ४. जेंवि वसु (संपत्ति) नष्टतां कृपण मनाचा (आनंद उतरे)—असा अन्वय. ५. दरडावी. ६. गाईचा कान. ७. दम लगून. ८. निर्ढळ (सं. निर्ढिल) म्हणजे कपाळ. लक्षणेनें कपाळाचा घाम. ९. मेरुपर्वतापेक्षां ज्यास्त. १०. न हालणारें. ११. नांव घेणाराचें. १२. लिंगा गोकर्णाकृति (होय) म्हणुनि क्षेत्राख्या (क्षेत्राचें नांव) गोकर्ण होत (झालें). १३. टिको, लागो. १४. कान. १५. वर्णन करी. याचा कर्ता 'तो सिद्धमुनी.' १६. हालाहल विषाचा नाश करण्यास परशुप्रमाणें जें तें रामाचें नाम. १७. तैसें परशुरामाचें (कवीचें) मन श्रीगुरुचरितचि अघनाश (पापनाशक) मानी.

अध्याय सहावा.

- विनवी नामांकित जो श्रीसिद्धातें पदाब्ज तो नमुनी ।
 'गोकर्णीचा महिमा सांगें मज सर्व जी ! वदोन मुनी ! ॥ १
- सांडुनि समस्त तीर्थे गोकर्णी गुरु किमर्थ तो रमला ? ।
 सांगा तेथिल महिमा विशेष जो बहुत काय थोर मला.' ॥ २
- सिद्ध म्हणे, 'गा ! शिष्या ! पुससी जरि तूं चरित्र सकळहि तें, ।
 सांगेन तुला ज्याचे श्रवणें जोडति नरासि सकळ हितें. ॥ ३
- होता श्रेष्ठ नृप महाइक्ष्वाकूवंशि नाम मित्रसह, ।
 करभारा नृप सर्वहि देती, नांदे कलत्रमित्रसह. ॥ ४
- धर्मप्रताप ज्याचा पसरे, जैसा प्रकाश तैरणीचा, ।
 अपजयतम कर्धि हि नसे, जयरवि ज्याचा प्रकाशत रॅणीचा. ॥ ५
- एके दिवशीं तो नृप गेला पारध वनीं करायासी, ।
 मारी श्वापद बहु तो, हर्ष मनीं बहु अधीक रायासी. ॥ ६
- तों सन्मुख राक्षस; 'तो पाहुनि चित्तांत तो बहु भियाला, ।
 'काय' म्हणे 'करुं, सेना पाहुनियां राहिना हि उभि याला.' ॥ ७
- मग घैर्यें शर वर्षे, वर्षीं वर्षे कसा जसा अंद्री, ।
 वर्मी शर लागे, मग राक्षस भू उलथला जसा अंद्री. ॥ ८
- पडतां राक्षस अवनीं तो, त्याच्या जवळि ये सहोदर तो, ।
 तो त्यास म्हणे, 'माझा घे सुंड, न धरीं मनास हो ! दूर तो. ॥ ९
- युद्धीं न जिंकवे जरि तरि करि कापव्य तूं स्वभावासी. ।
 मग सोडीं प्राणातें.' या परि तो बोलुनी स्वभावासी. ॥ १०
- नरवेष धरी मग तो राक्षस ऐकोनि बोल भावाचे, ।
 येउनि नृपासि विनवी सन्मुख राहोनि तो उभा वाचे. ॥ ११
- 'हे नृपति ! करिन सेवा, सर्वहि मी सूपशास्त्र जाणतसें, ।
 अन्न करिन, निर्जरही घोटिति वासेंचि लाल जाण तसें.' ॥ १२

१. या अध्यायांत मूळ नृसिंहनामांकित=नामधारक सरस्वतीच्या पोथींतील सातव्या अध्यायांतील कथा आहे. २. इक्ष्वाकु हा वैवस्वतमनूच्या दहा पुत्रांतील ज्येष्ठ. हा त्याच्या शिके-पासून (क्षुत्=शिक) झाला म्हणून त्यास इक्ष्वाकु हें नांव प्राप्त झालें. ३. सूर्याचा. ४. समरांगणांतील. ५. राक्षस. हें 'पाहुनि' याचें कर्म. ६. वर्षाकाळीं. ७. मेघ. ८. भूमीवर. ९. पृथ्वीवर. 'अवनीं' हें सप्तम्यर्थी सामान्यरूप. १०. सुंड. ११. भीति. १२. आपल्या भावाला. १३. पाक-निष्पत्तीचें शास्त्र. १४. देव.

विनवणि ऐकुनि भूपति ठेवुनि सेवे तयासि नगरा ये, । येतां पितरतिथी द्विज बलाविले गुरु वसिष्ठ मग रायें. ॥	१३
जो कां सेवक नूतन तयासि सांगे करावया पाक, । वसवूनि द्विजपंक्ती, देई क्षण मन करोनियां पाक. ॥	१४
‘वाहुनि पात्रें’ बोले ‘आणीं अन्नासि शीघ्र वाढाया.’ । दैत्य म्हणे, ‘हे संधी आहे नृप शापकूपि पाढाया’. ॥	१५
नरमांसचि मग राक्षस आधीं आणोनि पात्रिं वाढितसे, । पाहुनि तें गुरु भूपा क्रोधें मग शापशस्त्रिं ताढितसे. ॥	१६
बोले वसिष्ठ गुरु तो, ‘तूं आम्हां द्विजगणास नरमांस । वाढविसी, तूं राक्षस होसि वनीं, भोग या स्वकर्मास.’ ॥	१७
राव म्हणे, ‘व्यर्थचि मज शापिसि कां तूं? तुलाहि शापिन मी, । नरमांसा पचवाया तयासि आज्ञा दिली कदापि न मी.’ ॥	१८
‘बोलावा स्वयपाकी’ म्हणतां राक्षस पळोनि जाय वनीं, । शापाया नृप गुरुसी जळ करिं घेतांचि कांपली अवनी. ॥	१९
तैं मदयंती पतिपद वंदुनि बोले नृपाळभाजा ती, । ‘देतां शाप गुरुसि बहु दोष नूं नरकासि, वल्लभा! जाती. ॥	२०
नृपवर्या! समज मनीं या कमें आपुलाचि तोटा कीं, । यास्तव विवेक करुनी शिरला चित्तांत कोप तो टाकी.’ ॥	२१
यापरि सुयुक्तीची ते स्वस्त्रीची नृपति आयकोनि ईला, । चित्तीं म्हणे, ‘करींचें त्यजितां जळ जाय हे जळोनि ईला.’ ॥	२२
मग तो टाकी स्वपदीं स्वकरींचें भूप तें जळ तसाच, । तेणें कुष्ठ भरे तों जांनूपर्यंत, पद जळत साच. ॥	२३
कल्मषपाद म्हणुनि मग नाम तया होय, राक्षसी देह । होउनि, वनीं प्रवेशुनि भक्षि सकळ जीव तो असंदेह. ॥	२४

१. श्राद्धदिन. २. श्राद्धाकरितां आमंत्रण करून ब्राह्मणांच्या हातांत दर्भ देणें या विधीस ‘क्षण देणें’ असें म्हणतात. हें काम ब्राह्मणांच्या घरीं जाऊन अथवा त्यास आपले घरीं बोलावून करीत असत. हल्लीं आयत्या वेळींच तें करण्यांत येतें. ३. निर्मळ, स्वच्छ. ४. शापरूपी बिहिरीत. ५. शापरूप शस्त्रानें. ६. राजाची बायको. ७. मनुष्यें. ८. भाषण. ९. पृथ्वी. १०. माळ्यांपर्यंत. ११. पाय. १२. कल्मष (पाप-पापरूप उदक) याचे पायावर पडलें म्हणून यास ‘कल्मषपाद’ हें नांव मिळालें. १३. निःशंक.

मदयंती मग ऋषिसी मागे उःशाप ती पदीं नमुनी, ।	
द्वादशवर्षीं होइल मागुति नृप, देत भाषदान मुनी. ॥	२५
राक्षस जो नृप जाला वर्नीं फिरे सर्व जीव भक्षीत, ।	
कांहीं न धरि मनातें पापाची तो शुभाशुभक्षीत ॥	२६
तों त्याच वर्नीं मार्गे सखी द्विजपुत्र एक तो आला, ।	
त्याला धावुनि राक्षस धरि तें पसरोनि दीर्घ तो आला. ॥	२७
तेव्हां द्विजकुमरस्त्री विनवि, म्हणे, 'नृपति ! तूं प्रतापि, तया ।	
मारिं न, मत्पति गा ! हा, रक्षीं मज म्हणुनि दूहिता पितया ! ॥	२८
वरिली सत्कीर्ती तूं, त्यागुनि अपकीर्ति हे कदा न वर, ।	
मजवर दया करुनि, दे चित्तीं कर तूं विवेक दान वर. ॥	२९
पतिदाना जरि देशी नाहीं मग तुजसमान गातूंतें, ।	
बहु सुकृत घडुनि होइल अंतीं स्वर्गास मान गा ! तूतें. ॥	३०
पति तरुणहि, मी तरुणी, नाहीं मज जाहलेंहि लेंकरुं तें, ।	
दे पति कृपा करुनि बा ! सांग बरें पतिविणें कसें करुं तें ? ॥	३१
जरि 'पीडी बहुत तुला विवेक केल्या क्षुधा तव शमेना, ।	
तरि मज भक्षीं, रक्षीं पति माझा, ऐक हें अवश मेना (?) ॥	३२
तत्पायीं शिर ठेवुनि विनवुनि बहु जरिहि मागतां पतिला, ।	
सोडी न दुष्ट राक्षस भक्षी तत्काळ देइ ताप तिला. ॥	३३
मग 'अस्थिपंजर तिच्या पुढें तयानेंच ठेविला पतिचा, ।	
पशुपक्षि रडति ऐकुनि ती करि बहु शोक' जो विलोप तिचा. ॥	३४
राक्षस उभाचि भ्र्यासुर मग ती क्रोधें वदे तशापासीं, ।	
'देतां भोग स्त्रीसीं तूं मरशिल ऐव' देत शापासी. ॥	३५
गुरुशापें तूं राक्षस होशी, सरतांचि अंबद बाराही ।	
पुनरपि होशी राजा, परि होउनि [दुर] स्त्रियांस बा ! राहीं. ॥	३६
कोणेक स्त्रीसीं तूं रमतां जीवित शरीर तें विघडे, ।	
जेंवि घडे विषपानें मृत्यु, तुला भोगितां स्त्रि तेंवि 'घडे.' ॥	३७

१. बारा वर्षांनंतर. 'होइल' याचा कर्ता 'कलमषपाद' अध्याहृत. २. अभयवचनरूप दान.
 ३. क्षीत=क्षिती; पर्वा. ४. आला पसरोनि=तोड वासून. ५. मुलगी. ६. न वर=मिळवूं नको.
 ७. तूं चित्तीं विवेक कर (आणि हा) वर दान दे. ८. पति. ९. गाणान्यांना, कवींना. १०. पुण्य.
 ११. याचा कर्ता 'क्षुधा.' १२. करूनहि. १३. हाडांचा पिंजरा. १४. दुःख. १५. रडणें. १६. भयं-
 कर. १७. च. १८. वसिष्ठाच्या शापानें. १९. वर्षें. २०. नाश पावेल. २१. प्राप्त होईल.

- शापुनि नृपासि काष्ठें जमवुनि बहु चेतवूनि सुनिकर ती, ।
सहगमन अस्थिसंगें जाली, मग वन्हिसी नमुनि, करती. ॥ ३८
- मग बाराब्दा अंतीं होउनि नृप तो प्रवेशुनि स्वपुरीं, ।
शापादिक वर्ते जे स्त्रीसी सांगे कथा समस्त पुरी. ॥ ३९
- ऐकूनियां पतिवचनें दुःखें मदयंति बोलते पतिस, ।
'वंश बुडाला स्वामी!' शोकें दिन रात्रि ये नें झोंप तिस. ॥ ४०
- 'द्विजहत्या मज घडली' सांगे मग नृपति मुनिवरा गुरुरें, ।
'प्रायश्चित्त मज' म्हणे 'सांगें स्वामी! असेल जें गुरु तें.' ॥ ४१
- गुरुमुनि सांगति, 'तीर्थें करितां तूं सत्वर क्षितीवरिल, ।
नाशुनि अघ तुज मोक्षंश्री होउनि सत्वरक्षिती वरिल. ॥ ४२
- गुरुमुनिवचनें तीर्थें करोनि, धर्महि अपार भूपानें ।
केला, परंतु 'पृष्टीं' द्विजहत्या ये 'अघोर' रूपानें. ॥ ४३
- तीर्थें करीत नृपती बैसे मिथुळापुरीवनीं श्रमुनी, ।
तो त्या मार्गे गौतम ये संगें घेउनी अपार मुनी. ॥ ४४
- ऋषिसी पाहुनि राजा धावुनि वंदी तयाचिया चरणां, ।
'सुखि कीं?' म्हणुनि मुनि पुसे नृपास, मग तो वदे स्वआचरणा. ॥ ४५
- द्विजहत्या शापादिक सांगुनि वृत्त म्हणत गौतमातें हो ! ।
'रक्षक मज तूं स्वामी! तुजसम न दिसेच गौत' मातें हो ! ॥ ४६
- तीर्थें बहु आचरलों, व्रतें तपें करि हि दानधर्मातें, ।
परि पाठीसि पिशांची पाडूं पाहे पतनि अधर्मातें. ॥ ४७
- स्वामी! न जाइ कांहीं उपाय बहु केलियास हत्या जी, ।
भय वाटे मज चित्तीं म्हणोनि राज्य स्त्रियांसह ल्याजीं. ॥ ४८

१. (काष्ठांचा) मोठा समुदाय. २. (पतीच्या) अस्थींबरोबर. ३. आपल्या नगरांत (अयोध्येत).
४. न ये=येईना. ५. ऋषिश्रेष्ठ गुरु वसिष्ठा. ६. पापक्षालनार्थ करावयाचा विधि.
७. श्रेष्ठ. ८. पृथ्वीवरचीं. ९. पाप. १०. मोक्षसंपत्ति. ११. सत्व रक्षण करणारी. १२. पाठी-
मार्गे. १३. फार भयंकर. १४. मिथिलानगरीजवळील वनांत. निमिराजाच्या देहमंथनापासून
जन्मलेला पुत्र 'मिथि' त्याचें शहर; त्यास 'वैजयंत' असें दुसरें नांव आहे. १५. चालू मन्वं-
तरांतील सप्तर्षीतील एक. हाच अहल्येचा पति. १६. पुष्कळ. १७. स्वतःच्या कर्मांला. १८.
वृत्त; हकीकत. १९. पृथ्वीत. २०. ब्रह्महत्या. २१. अधःपतनीं. २२. अधर्मा (पापी) जो मी
त्या मला. २३. ल्याजीं (टाकितो). याचा 'मी' हा अध्याहत कर्ता.

त्वद्वचनें हे जाइल आलें चित्तीं मज गमुनि मुनि ! असें, ।	
म्हणवोनि स्वस्थ मना करोनि मी त्वत्पदांसि नमुनि असें.' ॥	४९
गौतम 'सांगेन' म्हणे 'उपाय तुज सत्वरें करायासी, ।	
गोकर्णक्षेत्रातें यात्रा तूं जाइ रे ! करायासी. ॥	५०
गोकर्णक्षेत्रातें प्रवेश करितांचि सर्व अघनाशी, ।	
देखुनि आनंदातें मन पावे, जेंवि चातक घनाशी. ॥	५१
बहु वन्हि प्रज्वलितहि करितां किमपिहि न जाइ ते दोषा, ।	
तैसें इतरां तीर्थां द्विजहत्त्येच्या न हारवे दोषा. ॥	५२
रवि दैवडी ते दोषा, गोकर्ण क्षेत्र तेंवि पापाला, ।	
जाळितसे वन्हि जसा पडला वाळोनि जो नृपा ! पाला. ॥	५३
विधि इंद्रादिक सुरवर गोकर्णीं करुनि नित्य वासातें, ।	
पूजुनि होउनि षट्पद घेती ते शिर्वपदाञ्जवासातें. ॥	५४
संतर्षी मुख्य करुनि बसती तेथेंचि जे महर्षी ते, ।	
त्रयकाळ पूजिति महाबळेश्वरा धरुनि नेम हर्षी ते. ॥	५५
साक्षात तोचि ईश्वर गोकर्णक्षेत्र तेंचि कैलास, ।	
दवडिल अघ, तूं त्याचे जरि निश्चय अर्चनासि गेलास. ॥	५६
राक्षस तपफळ पावति तत्क्षेत्रीं तेंपुनि रावणादिक ते, ।	
म्हणुनि अमरांसीं त्यां त्यांला वाटे न भांडणा दिक ते. ॥	५७
नारद तुंबरु सन्मुख गंधर्व हि नित्य गायनें करिती, ।	
तोषविती शंभूतें निशिदिनि पद सेवुनी अनेक रितीं. ॥	५८
सुर भूसुर पादोदर लाधति वर मग करोनियां स्तव ते, ।	
लिंगें तिथें स्वनामें स्थापिति यात्रा करोनि यास्तव ते. ॥	५९

१. वाटलें. २. पापाचा नाश करणाऱ्या (गोकर्ण क्षेत्रातें). ३. पुष्कळ अग्नी पेटवून मोठा उजेड केला तरी रात्र नाहीशी होत नाही. ४. रात्र. ५. 'इतरां तीर्थां' हा 'न हारवे' या क्रियापदाचा कर्ता. ६. पापाला. ७. नाहीशी करितो. ८. पाचोळा. ९. बस-तीला. १०. अमर. ११. शंकराच्या चरणकमलाच्या सुगंधाला. १२. मरीचि, अत्रि, अंगिरस, पुलस्त्य, पुलह, ऋतु आणि वसिष्ठ. १३. मुख्य करुनि=आदिकरून. १४. गोकर्ण येथील महा-देवाला ही संज्ञा आहे. या क्षेत्राला नेहमीं गोकर्णमहाबळेश्वर असें म्हणतात. १५. आनंद-युक्त. १६. तप करून. १७. म्हणुनि त्यां अमरांसीं (देवांबरोबर) भांडणा त्यांला (राक्षसांना) ते दिक (दिक्कत, संशय, भीति) न वाटे—असा अन्वय. १८. पाद+उदर=पोट हेंच आहे पाय ज्यांचे ते सर्प, नाग.

क्षेत्रीं पदोपदीं त्या लिंगें तीर्थें असंख्य, त्यां करितां, ।	
नाशे समूळ पाप क्षेत्रीं ^२ यैदव प्रवेश त्या करितां.' ॥	६०
गौतमतोंडें ऐसा महिमा ऐकोनियां नमुनि राव, ।	
बोले, 'प्रतिती ऐसी पूर्वी कोणास येत मुनिराव ! ॥	६१
कवण कवण तत्क्षेत्रीं पावति जे सांग मोक्ष पापी ते, ।	
थंड करीं मत्तनु, भू करिती वर्षुनि जसे क्षपापीते.' ॥	६२
मग मुनि नृपतीस वदे, 'सांगितल्या फार साक्षि लोकांनीं, ।	
परि जो देखें दृष्टी महिमा, सांगेन ऐक तो कानीं. ॥	६३
गेलों होतों यात्रे तेथें ये जें दिसोनि नेत्रांस ।	
तें ऐक, होति लोळत चांडाळी पावुनी उन्हे त्रास. ॥	६४
जन्मांधहि सर्वांगीं कुष्ट, धरुं शके न अंबर वर वपू, ।	
रक्त गळे, बहु कुष्टीं पडति बसुनि मेशकचुंब; ख ख पू. ॥	६५
वस्त्र नसे कासाविस होई पाहोनि मित्रकिरणाला, ।	
म्हणउनि लोळत तेथें द्रुमातळीं ^{११} आलि पापि मरणाला. ॥	६६
यापरि कष्टें तेथें द्रुमातळीं ^{११} मिळति गा ! बहु नृ ^२ पाहूं, ।	
वर्ते नवल पुढें तें ऐकें सादर मनें म्हण नृपा ! हूं. ॥	६७
त्यजितां प्राण तियेवरि घालाया धर्म दूत जों धाडी, ।	
येती मार्गानें तों तिजला शंकर विमान तो धाडी. ॥	६८
तेजःपुंज विराजित चवघे शिवदूत जेंवि शशितरणी, ।	
दिव्य विमाना घेउनि घंटाख होत येति ते धरणी. ॥	६९
आम्हीं तयांसि पुसिलें बैसवितां कोण या विमोनातें, ।	
ते म्हणती चांडाळी हे आणवि शिव कैरोनि मोनातें. ॥	७०
केला प्रश्न पुन्हां म्यां हे करि तरि काय बा ! बहु सुकृत तें, ।	
ते म्हणती मज, 'ऐकें सर्व इचें पूर्व जन्मिचें कृत तें. ॥	७१
पूर्वी कैकै नामा होता द्विज एक त्याचि हे दुहिता, ।	

१. तीं तीर्थें केलीं असतां. २. त्या क्षेत्रीं=महाबळेश्वरांत. ३. नर. (हा अर्थ मुळांत बाजूस दिला आहे.) ४. क्षप म्ह० पाणी त्याला पीते (पिणारे) ते मेघ. ५. वस्त्र. ६. वपू वर=शरीरावर. ७. वृंगुरव्यांचा चुबका (गर्दी, समुदाय). ८. हा 'वाहे' या अध्याहत क्रिया-पदाचा कर्ता. ९. सूर्यकिरणाला. १०. वृक्षाखालीं. ११. पाहण्याला जमले. १२. नर, मनुष्ये. १३. चंद्रसूर्य. १४. ही अधिकरणी चतुर्थी. १५. सन्मानपूर्वक. १६. कर्म.

विधवा होइ जरि परी विसरुनि करि जारकर्म तें स्वहिता. ॥	७२
कळतां मातृपित्यासी त्यजुनि इला घेति पंचगव्याला, ।	
निःशंकचि मग जाली पापा न भिये जसा खंग व्याला. ॥	७३
मग शूद्र एक सुंदर पाहुनि अपोंनि अंग, नात्याची ।	
संगति भर्ता ऐसी लावुनि हे होय अंगना त्याची. ॥	७४
पी मद्य, मत्त कामें फुस्कारे जेंवि कोपतां व्याली, ।	
त्या शूद्रासी रमतां तद्वेहीं कन्यकासुतां व्याली. ॥	७५
जाली अति मत्त करुनि मांसाहारा, पिऊनि मंदिरा ही, ।	
जाइ न काधिं कृषिकर्मा, सुकुमार म्हणूनि गृहिं सदा राही. ॥	७६
मांसेच्छेनें एके दिवशीं वस्तचि म्हणोनि वत्सशिर, ।	
छेदी भ्रमिष्ट होउनि नयन न उघडुनि न लावितां उशिर. ॥	७७
काडुनि मांसार्धें मग वत्सार्धें ठेवि तें शिरासगट, ।	
अर्धें पचवोनि करी तें मग भक्षोनि सर्व मांस गट. ॥	७८
सांयान्हीं भ्रम जाउनि आली शुद्धी मनासि गा ! ईतें, ।	
मग वत्स पाहि भोवुनि तेव्हां ही दोहनासि गाईतें. ॥	७९
तों गोवत्सस्थानीं मेष असे आणि धेनु हंबरडे, ।	
छिन्नार्ध वत्स गेहीं पाहुनि मग म्हणुनि 'सांव सांव' रडे. ॥	८०
'शिव शिव' म्हणोनि मग पति मारिल म्हणवोनि बाह्य वत्साचें ।	
चर्मास्थि मांस टाकी विदारुनि व्याघ्रभक्षवत् साचें. ॥	८१
मग वाघ वत्स भक्षी म्हणउनि सांगे जनासि आरडुनी, ।	
तेणेंच परि पतिस ही सांगे पसरोनि थोर आ रडुनी. ॥	८२
ऐशी त्या शूद्रासी रमोनि, पुरवूनि काम, धामाशी ।	
होती त्याच्या; त्यातें भुलुनि असे, जेंवि कां मधा माशी. ॥	८३
असतां शूद्रगृहातें पावे मग मरण कांहिं कालें ही, ।	
मग भोगाया नरका नेली चर पाठवोनि कालें ही. ॥	८४
नाना नरकीं घालिति लोळविती तत्त भूमिकेला ही, ।	

१. हें 'विसरुनि' याचें कर्म. २. गव्य=गाईचें. पंचगव्य=दही, दूध, शेंण, मूत्र आणि तूप असे गाईपासून मिळणाऱ्या पांच जिन्नसांचें मिश्रण. ३. पक्षी (गरुड). ४. सर्पांला. ५. स्त्री. ६. प्रसवली. ७. मद्य. ८. शेतकामास. ९. बकरा. १०. वासराचें मस्तक. ११. मांस+अर्धें. १२. वत्स+अर्धें. १३. संध्याकाळीं. १४. हिला. १५. इकडे तिकडे फिरून. १६. बकरा. १७. म्हणून. १८. वाघानें खाह्याप्रमाणें. १९. दूत.

नरकीं पचोनि तेथें अपार बहु कष्ट ही निके लाही. ॥	८९
तस पहार उपस्थीं सारुनि, रगडिति कृतांतचर चरकीं, ।	
टोंचितिहि सुया ओठीं, शरीर शुन फाडितात चरचर कीं. ॥	९०
बहु नरका भोगुनि मग कुष्टी चांडाळजन्म पावोनी, ।	
होउनि अंध उपजतां, जगली उच्छिष्ट अन्न खावोनी. ॥	९१
मातृपिता मरतां मग निराश्रयी होय दीन होऊन, ।	
हिंडे मागत भिक्षा मिळेल कोठोनि अन्न हो ! ऊन. ॥	९२
बहु वर्षे हे ऐशी कष्टत असतां अपार तों सुजन ।	
येती येथें यात्रे दिनरात्रीं करिति शंभुचें भजन. ॥	९३
यात्रेकरुसंगतिनें मिळेल म्हणवोनियां उदंड ईला, ।	
चांडाळी हे कष्टत हळु हळु टेकीत येइ दंड ईला. ॥	९४
शीतें तिडके कुष्टहि, चावति माशा म्हणोनियां रडत ।	
मार्गी आडवि पडुनी मागे भिक्षा जनांसि आरडत. ॥	९५
कोणी घालिति तुकडे शुष्कचि तीचे हतांत भास्करिचे, ।	
कष्टें भक्षि परि उनें तापे माभ्यान्हि तात भास्करिचे. ॥	९६
मार्गे शिवभजनाचा उठविति जन बहुत एकसां बंहर, ।	
हे ही ऐकोनि तसें म्हणे मुखें 'शिव ! महेश ! सांब ! हर !' ॥	९७
शिवभजनाच्या छंदें मार्गानें चालती सुजनआली, ।	
त्या सुजनांच्या संगतिं या क्षेत्रा, करित हे भजन आली. ॥	९८
काल समुद्रीं स्नाना करोनि सर्वहि जनीं शिवनिशीतें ।	
पूजिति महाबळेश्वर, ही होती पडुनि हुडहुडुनि शीतें. ॥	९९
शिवपूजे जन जाती त्यांसि म्हणे द्या मला जि ! जन्मांध, ।	
आहें पापी कुष्टी लोळतसें येत आजि जन्मांध. ॥	१००
विनवी पाणी पसरुनि 'कैरोनि मागे अवक्षपा आ हे, ।	
जन म्हणति, 'न क्षुं आजी उपवासचि मे ! शिवक्षपा आहे.' ॥	१०१
अंभ इला फळमूळा कोणी काहीं न देति ते काली, ।	

१. जननेंद्रियांत. २. यमदूत. ३. कुत्रे. ४. अन्न. ५. भूमीस. ६. थंडीनें. ७. भाकरीचे. ८. शनीचा बाप म्हणजे सूर्य त्याचे. याचा संबंध 'उनें' याकडे. ९. एकदम. १०. गर्दी. ११. सज्जनांची रांग. १२. शिवरात्रीला. १३. जन्म (अन्न ?) + अंध (पाणी). १४. हात. १५. हे (ही) आ पसरुनि अवक्षपा (अन्नपाणी-ही पोथीतील टीप) मागे-असा अन्वय. १६. अन्न. १७. शिवरात्र. १८. पाणी.

- नर एक मात्र हातीं बेलाचें पान देइ ते कार्ली. ॥ ९८
- तें हुंगुनि पाहुनि मग टाकि नव्हे भक्ष्य म्हणुनि कोपानें, ।
तें पडलें शिवलिंगीं मग तोषे शिव मनीं तया पानें. ॥ ९९
- कोणी न देति भक्ष्यहि यास्तव उपवास काल इस घडला, ।
गर्जति जन शिवनामें श्रवणें अघशैल सर्व तो झडला. ॥ १००
- वाघें वाजति भारी, नीज न ये ईस नाद ऐकोनी, ।
घडलें जागरणहि मग पडली दुःखें कपाळ टेकोनी. ॥ १०१
- शिवनिशि घडे सुकृत हें सायासा किमपि ही न त्या करितां, ।
होउनि शंभु दयाळू उद्धरि हे हीन दीन त्याकरितां. ॥ १०२
- मूळींच रोगि त्यांतहि जाली घडतां अशक्त उपवास, ।
वास न धड नेसाया इस मग कोठुन असेल उँपवास ? ॥ १०३
- तापुनि रविकिरणानें हे येथें आलि जीव टाकाया, ।
यास्तव नेतो इजला सुंदर इचि करुनि शेवैटा काया.' ॥ १०४
- गौतम रायासि म्हणे, 'ऐसें शिवदूत चारि बोलोनी, ।
शिंपोनि अमृत सुतनू करोनि नेती विमानिं घालोनी.' ॥ १०५
- गौतम रायासि म्हणे, 'गोकर्णीचा असा बहुत महिमा, ।
महि मा क्षेत्र असें अघनाशक खलु खग जसा सँहतम हिमा.' ॥ १०६
- मुनिवदनें सुकथा हे ऐकुनि कल्माषपादराजें ही, ।
स्वस्थ मन होय; होतें पावत बहु संतपा देरा जें ही. ॥ १०७
- सखी मग नृपति करी गोकर्णा करुनि तो त्वरा गमन, ।
पूजी महाबळेश्वरलिंगा शिवरात्रिसी विरागमन. ॥ १०८
- नेई मग शिवलोका श्रीशिव धाडुनि नृपा विमानासी, ।
तो स्वस्वरूप करुनी स्वसन्निधीं करुनि ठेवि मानासी.' ॥ १०९
- सिद्ध म्हणे, 'रे शिष्या ! यास्तव गोकर्णि भक्त उद्धरित.' ।
राहे श्रीपादगुरू बचाजिसुत तत्पदा सदा धरित. ॥ ११०

१. पापाचा पर्वत. २. ही. ३. वस्त्र. ४. लहान वस्त्र (अंगावर घेण्याचें). ५. शेवटीं.
६. महि मा=पृथ्वीवर नाही. ७. तमसह हिमा जसा खग=अंधारासहित थंडीला जसा सूर्य.
८. फार तापाला. ९. भीतीला. १० जें मन. ११. वैराग्ययुक्त मन ज्याचें असा.

अध्याय सातवा.

- सिद्धमुनीसी विनवी नामांकित शिष्य हस्त जोडोनी, ।
 'किति दिन गोकर्णी गुरु राहति सांगें चरित्र उघडोनी. ॥ १
 करुणानिधि गुरुराया ! चरितश्रवणें मनांत आनंद ।
 जाला, अवतरतां हरि गोकुळि तो हर्षला जसा नंद.' ॥ २
 वचना आयकुनि त्या, सांगे चरिता मुनींद्र तो गुरुचे, ।
 ऐकति जन जरि भावें चरित मनीं तें कितीक सांगुं रुचे ? ॥ ३
 त्रैयवर्ष तेथें गुरु राहुनि जन तो स्वभक्त उद्धरिला, ।
 मग ये श्रीशैलासी मास चतुः क्रैमुनि पथ पुढें धरिला. ॥ ४
 ये मग कुरवपुरासी भक्तजना देत तो सुदीक्षेसी, ।
 कृष्णा पंचनदीचा संगम; ये त्यांचिये पंरीक्षेसी. ॥ ५
 पाहुनि त्या सुक्षेत्रा राहुनि गुरुराज भक्त उद्धरिती, ।
 जाली बहु तें कीर्ती; सांगति सुजनांसि ते सुबुद्ध रिती. ॥ ६
 श्रीगुरुचरणस्पर्श होउनियां ज्ञानकामना पुरती, ।
 ऐक यंदेही सुकथा कैरोनि एकाग्रता मना पुरती. ॥ ७
 संपन्न वेदशास्त्रें होता द्विज शुद्ध एक त्या गांवीं, ।
 सांगे सकळ जनांसी सुमैती 'कर्मे अशुद्ध त्यागावीं.' ॥ ८
 ऐसा द्विज तो त्याला जाला जो पुत्र एक मतिहीन, ।
 विद्या नये शिकवितां, म्हणुनि करी ताडणा कमतिही न. ॥ ९

१. मूळ पोथीच्या आठव्या अध्यायांतील कथा यांत आहे. २. तीन वर्षे. ३. श्रीशैलमल्लिकार्जुन हें प्रसिद्ध बारा ज्योतिलिंगांपैकीं एक आहे. हें तेलंगणाच्या तोंडीच आहे. बारा ज्योतिलिंगे येणेंप्रमाणें:—१ सोरट सोमनाथ, २ उज्जनीचा महाकालेश्वर, ३ बदरिकेदार, ४ काशी-विश्वेश्वर, ५ ओंकारेश्वर, ६ त्र्यंबकेश्वर, ७ वेरूळचा वृष्णेश्वर, ८ अंबड्या नागनाथ, ९ परळी वैजनाथ, १० भीमाशंकर, ११ श्रीशैलमल्लिकार्जुन आणि १२ सेतुबंध रामेश्वर. ४. चार. हें 'मासा'चें (महिन्याचें) विशेषण. ५. घालवून. ६. मार्ग. ७. कुरुंदवाडास. ८. पंचगंगेचा. ९. याचा कर्ता 'गुरु.' १०. त्या संगमस्थानाच्या परीक्षेस म्हणजे तें कसें आहे हें पाहण्यास. ११. सुबुद्ध (विद्वान लोक) ते रिती (श्रीगुरुची राहण्याची रीत) सुजनांसि सांगति—असा अन्वय. अथवा 'सुबुद्ध' (शहाणपणाची) हें 'रिती'चें विशेषण केलें तरी चालेल. १२. याविषयीं. १३. मना पुरती (पूर्ण) एकाग्रता करोनि. १४. पवित्र आचरणाचा. १५. चांगली आहे बुद्धि ज्याची असा तो ब्राह्मण, हा 'सांगे' या क्रियापदाचा कर्ता. १६. म्हणुनि तो द्विज (त्यास) ताडणा कमतिहि न करी म्हणजे पुष्कळ मारी—हें तात्पर्य.

विद्या नये म्हणुनि सुतपृष्ठीं जों फुटुनि जात मारितसे, ।	
मानी दुष्टचि पुत्रा जेंवि कसा स्वात्मजा तमारि तसें. ॥	१०
जाया म्हणे 'न मारा' काढुनि ती टपटपां नयनि वारी, ।	
'मूढ असोंद्या एकचि सुत आम्हां म्हणुनि तोंडण निवारी. ॥	११
बोले 'मारूं आतां यास, तुम्ही करुनियां विवेक, नका; ।	
पोषण केलें याचें लोभि जसा रक्षितो जिवें कैनका. ॥	१२
आतां जरी तुम्ही या सुतासि निशिदिवस बहुत ताडाल, ।	
ल्यागीन स्वप्राणा समजा चित्तीं; स्त्रियेसि नाडाल'. ॥	१३
स्त्रीवचना द्विज ऐकुनि राहे निश्चित नाणि राग मना, ।	
करिता जाला मग तो येतां स्वर्गा तया जैरा गमना. ॥	१४
होती त्या गांवीं मग विप्राची पत्नि त्या सुतासहित, ।	
सांगति सज्जन 'विद्या करि' हें विप्राचिया सुतास हित. ॥	१५
विद्या न ये तयासी करितां बहुघोष तो अवृत्तीनें ।	
भरि मग तो पोटासी जैनवरि मागोनि शुक्लवृत्तीनें. ॥	१६
द्विज म्हणति 'दर्शनार्थ प्रसिद्ध जाणे तुझा जैनक सारे, ।	
त्याचे पोटीं पशुसा जन्मसि कां? धरिसि लाज न कसारे. ॥	१७
होशि अमंगळ केवळ तूं जैसा शौचकूपअश्मा तो, ।	
मां उपयोगी जैसा शैलीं वर्षोर्न्यमूप अश्मा तो.' ॥	१८
ऐकुनि बहु निंदेतें बोले मातेसि पुत्र अनुतापें, ।	

१. मुलाच्या पाठीवर. २. जेंवि कसा (ज्याप्रमाणें) तमारि (सूर्य.) स्वात्मजा (आपला पुत्र शनि त्यास) (दुष्ट मानी त्याप्रमाणें) असा कवीचा अभिप्राय दिसतो. ३. बायको. ४. पाणी. ५. मारूं देत नसे. ६. सोन्यास. ७. मुकाल (?) नाडणें याचा नेहमींचा अर्थ नुकसान करणें असा आहे. ८. (न+आणि) आणिला नाही. ९. वृद्धत्व. हा 'ये' या धातूचा कर्ता. १०. 'गमना' हें 'करिता झाला' याचें कर्म. ११. कल्याणाची गोष्ट. १२. पुष्कळ घो-
कणें. १३. वारंवार आवृत्त्या करून. १४. लोकांच्या घरीं. १५. ब्राह्मणानें ब्राह्मणाकडे भिक्षा मागून पोट भरण्याच्या वृत्तीस "शुक्लवृत्ति" असें म्हणतात. १६. सांख्य, योग, न्याय, वैशेषिक मीमांसा व वेदान्त हीं सहा दर्शनें (शास्त्रें) यांचे अर्थ. १७. बाप. १८. अपवित्र. १९. शौचकूपांतील दगड. २०. नाही. संस्कृतांत आशार्थी क्रियापदाचा निषेधार्थ दाखवा-
वयाचा असतां क्रियापदामागे "मा" हें अव्यय योजितात. जसें—मा गच्छ, मा कुरु इ. पण एथें फक्त 'नाहीं' अशा अर्थानें हें पद योजिलें आहे. २१. पर्वतावर. २२. वर्षोर्नि+अमूप (पुष्कळ) २३. मेघ. हा वर्ष धातूचा कर्ता. २४. पश्चात्ताप पावून.

‘वांचुनि जालों व्यर्थचि, निंदाद्विशिखीं अपार तनु तापे. ॥	१९
आतां ऐक जननि! मी स्वमुखा तरि दाउं केविं लोकां या, ।	
त्यागुनि नदींत कांया जाईन स्वर्ग तो विलोक्याया’.	२०
ऐकुनि हीं सुतवाक्यें माता मूर्छित पडोनि शोकानें, ।	
आठविती दुःखासी तें सहसा ऐकवे न हो! कानें. ॥	२१
माता पुत्र उभयतां गंगेमाजी लजावया कैय, ।	
येती, तों श्रीपाद श्रीगुरु पाहोनि वंदिती पाय. ॥	२२
कृष्णाशरगंगेचा संगम अति रम्य नाहिं उपमा ती, ।	
भाळीं लावुनि तेथिल तें करिती सिद्ध मंत्र जप मांती. ॥	२३
तेथें श्रीपादगुरु करितां तें स्नान, तत्पदां शिर तीं ।	
ठेवुनि, दोर्वेहि जळीं जालीं गुरु देखतां तदा शिरतीं. ॥	२४
मग म्हणती ‘श्रीपाद श्रीबल्लभ सद्गुरो! मुनीराया! ।	
द्यावी आम्हां आज्ञा देह त्यागावयासि नीरां या’.	२५
श्रीपादें या परिची वाणी ऐकोनि विप्रकांतेची, ।	
म्हणती कीं ‘दुखास्तव देतां प्राणासि सांग कां तेंची. ॥	२६
बहुदोष आत्महत्या; त्यागुं नका देह याच बाहेरी, ।	
म्हणुनि, तयांस कृपेनें स्वापत्या जेविं साच बा हेरी. ॥	२७
स्व सविस्तर मग सांगुनि ती विनवी गुरुसि विप्रजाया तें, ।	
‘मत्सुत मंदमती हा, निंदी बहु जन पै विप्रजा यातें. ॥	२८
पुत्र बहुत मजलागीं जाले परि त्यांत एक हा वांचे, ।	
परि जाला मूढ पशुचि वेदाक्षर येइना पहा वांचे. ॥	२९
विद्योब्धी पति माझा हा तेंदुदरिं जाहला कसा हीन, ।	

१. निंदारूप अग्नीनें. २. शरीर. ३. पाहण्याला. याचें कर्म स्वर्ग. ४. शरीर. ५. कृष्णा आणि शरगंगा (पंचगंगा.) या नद्यांचा. ६. योगी. ७. माती हें ‘लावुनी’ याचें कर्म. ८. शिरतीं झालीं. ९. या पाण्यांत. १०. ब्राह्मणाच्या बायकोची. ११. याचा कर्ता श्रीपादगुरु. १२. तें दुःख. हें ‘सांग’ याचें कर्म. १३. बहु (फार) आहेत दोष (जीत) अशी; हें आत्महत्येचें विशेषण. १४. पाण्याबाहेर. १५. जेविं बा (बाप) स्वापत्या (आपल्या मुलाला) हेरी (बोलावितो) (तेंवि) (श्रीगुरु) तयांस साच कृपेनें (हेरी) असा सार्थान्वय. १६. स्व=आपलें. ह्या-पुढें वर्तमान हा शब्द अध्याहत. १७. ‘हि’ असा पाठ असेल तर बरा. १८. ब्राह्मणपुत्राला. १९. वांचला आहे. २०. वाणीला; तोंडाला. २१. विद्येचा केवळ समुद्र. २२. त्याच्या पोटी.

निंदा करिती बहु जन; ती, करि जरि मी विवेक, साही न. ॥ ३०

पुढिले जन्मीं तरि मज पुत्रासाठीं न होत सायास, ।

सांग उपायास गुरो ! कारण मज मुख्य हें पुसायास. ॥ ३१

व्हावा पुत्र मला जी ! क्षमशीळचि शांत तो धरागत हो ।,

अस्मत् त्या पुत्राच्या सुकृतानें पूर्ण उद्धरागत हो'. ॥ ३२

श्रीगुरु म्हणति मग तिला यापरिची ऐकुनी तिची वाणी, ।

'पूजीं शनिप्रदोषीं शिव न करीं मात्र भक्तिची वाणी. ॥ ३३

पूजा करितां शिव तो देतो इच्छिते प्रदोष—शनिवारीं, ।

भवभय त्याचें स्वांगें शंभु' म्हणें 'देउनी यश, निवारी. ॥ ३४

गोपी प्रदोषपूजा पाहे जे कृष्ण ये तिच्या उदरा, ।

चक्रदरा धरि करिं जो, भक्तस्पर्शास दे न येउं दरा'. ॥ ३५

श्रीगुरुवचनें ऐकुनि नमुनि म्हणें त्यास विप्रदारा ती, ।

'याचक मी मज दाना द्यावी सुकथा तुवां उदारा ! ती. ॥ ३६

होय हरीची जननी, वद कशि ते वर्तली 'मैहीं रीती', ।

आश्चर्य वाटतें मज शिवपूजा पाहतां 'अहीरी ती'. ॥ ३७

श्रीगुरु म्हणती 'सांगे व्यासाच्या सूत मुनिस काव्याला, ।

सांगिन तें ऐक; हृदीं दुःखाचें दैन्य बैस कां व्यालां ? ॥ ३८

नृप चंद्रसेन होता, ज्याची नगरी अवंतिपरि साजे, ।

१. जरि मी विवेक करिं (तरि) ती (निंदा) न साहीं (मला सहन करवत नाहीं) असा अन्वय. येथें "साही" हा मूळरूपभेद शक्यभेदाऐवजीं योजिला आहे. २. होवोत. ३. क्षम (योग्य) आहे शील (स्वभाव) ज्याचा असा. चांगल्या स्वभावाचा. ४. धरा (पृथ्वी) आहे आगत (प्राप्त) ज्याला असा. पृथ्वीपति असा भाव. ५. अस्मत् उद्धरागत हो=आमचा उद्धार होवो. ६. पुण्यानें, चांगल्या कर्मानें. ७. हें 'पूजीं' याचें कर्म. ८. कमीपणा. ९. इच्छिलेलें. हें 'देतो' याचें कर्म. १०. प्रदोषयुक्त शनिवारीं. ११. संसारसंबंधी भीति. हें 'निवारीं' याचें कर्म. १२. आपण होऊन. १३. याचा श्रीगुरु हा अध्याहत कर्ता. १४. जे गोपी=जी गोपी (यशोदा). १५. जो करिं चक्रदरा (सुदर्शन चक्र व दर नांवाच्या शंखाला) धरि (आणि) भक्तस्पर्शास (भक्ताला शिवण्यास) दरा (भीतीला) न येऊं दे. असा अन्वय. १६. दानशीला. १७. पृथ्वीवर. १८. गवळण. १९. व्यासाच्या काव्याला=व्यासानें केलेल्या काव्याला (स्कंदपुराणांतील). २०. सूत नावाचा पुराणीक. २१. शौनकादिऋषींस. २२. बैस; (तुम्ही दोघे—आई आणि मुलगा) हृदिं (हृदयांत) दुःखाचें दैन्य कां व्यालां? असा अन्वय. २३. ज्याची अवंतिपरि नगरी साजे (शोभे). येथें अवंतीपरि=अवंतीसारखी, अवंतीच्या योग्यतेची, अवंती हीच. जसें—तुमच्यासारखा (तुम्ही) मित्र असल्यावर मला कसली काळजी ?

मणिभद्र मित्र त्याचा, दोघांसी प्रीति फार परिसा जे. ॥	३९
मणिभद्रें नृपतीसी दिधला मणि जो जसाचि दिनेमणि तो, ।	
रक्षित कंठी बांधुनि बहु यत्ने नृप घताचिदिने (?) मणि तो. ॥	४०
संवद्धतांचि लोहा हाटक जो होय तें द्विपन्नकसी, ।	
युद्धीं जयगुण त्याचा, मग त्यातें प्रीति ते बसे न कसी ! ॥	४१
मणिदर्शनमात्रें ज्वरदेहीं तो किमपि ही न रोग टिके, ।	
चिर्ती नृप जें इच्छी, मणियोगें होय साध्य तें घटिके. ॥	४२
ऐकुनि असि मणिकीर्ती, होते जे भूपविप्र भुवि, चार ।	
धाडुनि ते मणि मागति तेव्हां करि उज्जनिप्रभु विचार. ॥	४३
तों नृप सर्व मिळोनी अवंति वेष्टीति, दीर्घ सैन्यैथवा, ।	
धरुनि म्हणति मणि दे ये युद्धा धैर्या मनीं धरोन्यैथवा. ॥	४४
मंदप्रदोष होता ते दिवसीं चंद्रसेनरायासी, ।	
लिंग महाकाळाचें पूजन भावें बसे करायासी. ॥	४५
विध्युक्त भूप पूजन करि, तें पाहोनि गोपकुमरांनीं, ।	
म्हणती 'पूजूं आम्ही शिव आणुनि जें असे कुसुम रानीं. ॥	४६
पूजा करि नृप जैसी पूजूं तैसेंचि लिंग मांडोनी, ।	
म्हणुनि स्वगृहासंनिध रचिती पाषाण भूमि झाडोनी.' ॥	४७
पाषाण देउळाकृति रचोनि कल्पोनि तेंचि शिर्वभुवन ।	
लिंगाकृति दगड मध्ये स्थापुनि, अभिषेक करिति वरि भुवने. ॥	४८
भूपतिसमान पूजन करिती आणुनि अर्पूव वेनसुमनें, ।	

१. पेका. २. सूर्य. ३. रात्रंदिवस ? ४. जो (मणी) लोहा संवद्धतांचि तें (लोह-लोखंड) द्विपन्न (बावनकशी) हाटक (सोने) होय. असा सार्थान्वय. ५. ज्वर आलेल्या मनुष्याच्या अंगांत. ६. घटकेंत, थोड्या वेळांत. ७. विप्र=शहाणा. भूपविप्र=शहाणे राजे कीं काय ? ८. पृथ्वीवर. ९. सेवक. १०. उज्जनीचा राजा चंद्रसेन. ११. हें कर्म वेष्टित याचें. १२. घेरिते झाले. १३. सैन्याचा समुदाय. १४. हें 'धरोनि' याचें कर्म. १५. धरोनि+अथवा. १६. शनिप्रदोष. १७. (उज्जनीतील) महाकालेश्वराचें. १८. यथाविधि. १९. गवळ्याच्या मुलांनीं. २०. फूल-फुलें. हें 'आणुनि' याचें कर्म. २१. कैलास. २२. जल. भुवन अभिषेक=पाण्याचा अभिषेक (पंचामृताचा नव्हे). २३. चमत्कारिक. २४. रानांतील फुलें.

परिमलद्रव्यें कल्पुनि वरि उधळिति धूळि मृत्तिका सुमने. ॥ ४९

उदकाच्या नैवेद्या अर्पिति कल्पोनि धूपदीपातें, ।

ठेविति शिर सांबाच्या नेत्राचें लाउनी पदीं पातें. ॥ ५०

तों पावे रवि अस्ता, बाहति माता वदोनि नामाला, ।
गेले सर्वहि शिशु, परि सोडीना ऐक सांबधामाला. ॥ ५१

तन्माता म्हणत मनीं किमर्थ माझाचि मात्र पूत नये, ।
म्हणउन येउनि पाहे तों नेत्रें झांकिलीं असति तनये. ॥ ५२

सन्मुख अवलोकुन ती अपूर्व पूजा पिनांकिची बरवी, ।
म्हणत 'गृहा चल पुत्रा ! होय निशी मावळोनि विब्रवी. ॥ ५३

जाली रात्र बहुत रे ! खेळसि किति चाल आत्मजा ! 'नु' घडी ।
एक तया विनवि असें; परि तो सुत नयन—पद्मजा नुघडी. ॥ ५४

तो होय शिवध्यानीं रतें तें नेणोनि मोडि पूजा ती, ।
मग अतिकोपें ताडन करुनि सुता, जाहली गृहा जाती. ॥ ५५

मोडी जे शिवपूजा धरोनि त्याचा मनांत संशय न ।
घालुनियां तृणशय्या त्यावरि मग तें करीतसे शयन. ॥ ५६

मोडीतां शिवपूजा टाकुनि दुःखें शरीर धरणीं तो, ।
बाळ करी बहुशोका ठेवुनि माथा महेशचरणीं तो. ॥ ५७

ऐकुनि शिशु—आक्रोशा शंकरजी बहु मनांत कळवळला, ।
करुणाघन तो शंभू गोपशिशुशिखीकडे सकळ वेळला. ॥ ५८

प्रकटी मग स्वरूपा, पाहुनि नमि बाळगौळि; तें ज्याचें ।
निमीं स्वधाम शिव तो; तें कैसें कोटि हेळि (?) तेज्याचें. ॥ ५९

जैसें बहुप्रकाशित शिवमंदिर, तेंवि गोपबाळाचें ।

१. बुका वगैरे सुवासिक द्रव्यें. २. स्वच्छ भावयुक्त अंतःकरणानें. ३. नेत्राचें पातें लावुनी सांबाच्या पदीं शिर ठेविती असा अन्वय. ४. बोलाविती. ५. एक मुलगा. ६. (तयार केलेल्या) शंकराच्या मंदिराला. ७. मुलगा. ८. येत नाही. ९. मुलानें. १०. शंकराची. ११. विवभूत रवि, रविबिंब. १२. नु=हें सांत्वन अथवा प्रार्थना ह्या अर्थी अव्यय. १३. नयनकमलाला. १४. उघडिना. १५. निमग्न. १६. जाती झाली. १७. गवताचें आंथरूण. १८. पृथ्वीवर. १९. शंकराचे पायांवर. २०. दयेचा मेघ. २१. गोपशिशु हाच मोर त्याकडे. २२. आला. २३. प्रगट करिता झाला, याचा कर्ता शंभू. २४. तें ज्याचें स्वधाम (असा) तो शिव (तें) निर्मी. २५. फारच तेजस्वी.

निमीं सुधाम शिव तो; विचित्रकर्तृत्व सोमभाळाचें. ॥	६०
शिव तो प्रसन्न होउनि 'माग' म्हणे 'तूं स्वभक्त वरदान', ।	
बाळ म्हणे 'मातेवरि कोप कैरीं तूं स्वभक्तवरदा ! नै. ॥	६१
मोडी तव पूजा ती क्षमा करीं एवढी तिच्यावर हो' ! ।	
'चिंता न करी अभया घे' बोले हैमवन्तिचा वर हो. ॥	६२
'तव माता मम पूजा पाहे म्हणवोनि कृष्ण जंठरासी ।	
येईल अवतरोनी, न वर्णवे कीर्ति ज्याचि अंठरांसी. ॥	६३
तुझिया जन्मनीउदरीं श्रीहरि अवतार सत्य तो धरिल, ।	
होईल यशोदा ते, येउनि उदरा सतीस उद्धरिल. ॥	६४
करिसिल इच्छा जे तूं पावसि माझ्या वरप्रसादें ती, ।	
आले नृप बाहिर जे ते तुजला राज्यसंपदा देती'. ॥	६५
देउनि अशा वराला लिंगालयिं गुप्त होय कौमारी, ।	
स्वगृहासी येउनि मग बाळक जननीसि तो हका मारी. ॥	६६
जागी होउनि जननी प्रकाश-युत गेह ती निरीक्षीत ^१ , ।	
पुत्र म्हणे 'शिवकरणी हे जननी ! काय तूं परीक्षीत ^२ '. ॥	६७
शिव तो प्रसन्न होउनि 'मागें वरदान' बोलिला मातें, ।	
'पूजा भंगिसि, अभया मागें मग मी कृपाळिला माते ! ॥	६८
पाहसि शिवपूजा तूं प्रदोषिची म्हणुनि पोटीं मावरे तो ।	
घेईल अवतार पुढें' देइ उमावरे तुला असा वर तो'. ॥	६९
गवळण शिवालयां मग जाउनि पूजन सदाशिवाचें तें, ।	

१. उत्तमप्रकारचें स्थान (मंदिर). २. सोम (चंद्र आहे) भाळीं (कपाळीं) ज्याच्या असा शंकर. ३. आपला (माझा) भक्त. ४. वरदान हें 'माग' याचें कर्म. ५. करूं नको. ६. स्वभक्तांस वर देणाऱ्या (शंकरा) ! ७. अभयवचनाला. ८. हैमवतीचा ह्मणजे पार्वतीचा पति शंकर. ९. उदरीं. १०. अठरा पुराणांना. ११. आईच्या पोटीं. १२. चंद्रसेननृपतीचा मणी हरण करण्याकरितां नगराबाहेर जमलेले राजे पुढील. गीति ८० पहा. १३. लिंगाच्या स्थानांत (देवळांत). १४. मदनाचा शत्रु जो शंकर. १५. येथें 'गृ' ह्या अक्षरानें मागील 'स्व' हें पद द्विमात्रिक होत नाही कारण 'गृ' हें जोडाक्षर नाही. पण हा नियम कवीनें अध्याय १ मधील पहिल्याच गीतीमध्ये मोडला आहे. तेथील टीप पहा. शिवाय पुढील ७५ व्या गीतीतील सुकृत शब्द पहा. १६. पाहूं लागली. १७. न्याहाळून पहातेस. १८. शंकराला-शंकरास कपाली ह्मणण्याचें कारण तो नरकपालांची माला धारण करितो. १९. मा (लक्ष्मी) तिचा वर (पति) विष्णु. २०. पार्वतीपति.

- पाहुनि भजन करी 'शिव हर' म्हणुनी नमुनि तत्पदांचें तें. ॥ ७०
- आली मग सांगाया वृतांत तो चंद्रसेननृपतीसी, ।
- ऐकुनि पहावयासी संगें वेऊनि येत नृप तीसी. ॥ ७१
- ऐकुनि कीर्तीघोषा मिळती जन सर्व ते अवंतीचे, ।
- बाळासि पहाया त्या इच्छिति चित्तीं सुपुत्रवंतीचे. ॥ ७२
- भांडाया नृप आले मणिलोभें चंद्रसेनरायासी, ।
- ते करुनी आश्चर्या इच्छिति नृपमैत्रि कीं करायासी. ॥ ७३
- हा पुण्यवंत नृपती म्हणती म्हणवुनि निशीत ये रवि तो, ।
- होउनि उदय पुरीतें पडे कशाचा प्रकाश येरवि तो. ॥ ७४
- मैत्री करणें बरवी याला युद्धीं कठीण जिकवणें, ।
- सर्वहि या नृपतीनें केलें, न सुकृत असें कधीं कवणें. ॥ ७५
- पाठविती सांगुनि मग येतों भेटोस चंद्रसेनातें, ।
- 'बंधूपरि आम्हांवरि लोभ धरुनि ही धरी तसें नातें'. ॥ ७६
- नृप चंद्रसेनभूपा पाठविती त्या विनंतिचीं लिखितें, ।
- तीं वाचितां नृपाला हर्ष, जसा मेघ पाहतां शिखितें. ॥ ७७
- मंत्री पाठवुनी मग आणवि नृप तो नृपांसि भेटाया, ।
- आले सकळहि जेथें शिवमंदिर गोपपुत्र त्या ठाया. ॥ ७८
- भेटुनियां नृपतीसी भेटति मग सर्व भूप गोपातें, ।
- पाहुनि रूप तयाचें नेत्रांचें विसरलें हलों पातें. ॥ ७९
- म्हणती मग 'गोपाळा ! होई तूं भूप सर्व गोपांचा, ।
- एकैक देश तुजला घे, आम्हीं देउं सर्व भूपांचा.' ॥ ८०
- देउनि अपार संपति राज्य तया नृपति आपुल्या गांवां, ।
- गेले मग सर्वहि ते, यास्तव भवभजनवेध लागावा. ॥ ८१

१. पदांचें याचा संबंध भजन या नामाकडे. २. येथें 'त्त' बदल छंदाकरितां 'त' गतलें आहे. त्याचप्रमाणें पुढें ८१ गीतीमध्ये 'संपति' पहा. अनंत कविकृत कवितासंग्रहां-
तील कुशलवाख्यान प्र० श्लो० ५४ मध्येहि 'वृतांत' असाच प्रयोग आढळतो. ३. कीर्तीच्या
जराळा. ४. चांगला पुत्र जिला आहे अशा तिच्या बाळाला. ५. चंद्रसेन राजाचा स्नेह.
६. रात्री. ७. गांवांत (अवंतींत). ८. पुण्य. ९. मोराला. १०. प्रधान. ११. नेत्राचें पातें हलों
(हलण्यास) विसरलें असा अन्वय. १२. शंकराच्या भजनाचा निदिध्यास.

नृप चंद्रसेन गोपांसह करि मग राज्य उज्जनीगांवीं, ।	
ऐसा प्रदोषमहिमा, शिवचरितें म्हणुनि सज्जनीं गावीं'. ॥	८२
द्विजपत्नीसी श्रीगुरु म्हणती 'ऐशा व्रतासि तूं धरितां, ।	
होइल मत्सरि सुत तुज तुझिया अवध्या कुळांसि उद्धरितो. ॥	८३
व्रत सांगुनि गुरु ऐसें, ठेवि शिरीं सूनूच्या तिच्या कर तो, ।	
दवडी मग अज्ञाना, दवडी तैम तें जसा दिवांकर तो. ॥	८४
सज्ञानी मग जाला सुत तो संपन्न वेदशास्त्रीही, ।	
पावे कुदशा सरुनी मग विप्राची बरी दशा स्त्री ही. ॥	८५
वेदत्रयपारायण, शास्त्रांतिल ऐकुनी निती लोकीं, ।	
विस्मय मानुनि म्हणती 'याची हे धन्य जननि तीं लोकीं. ॥	८६
द्विजअंतुरी म्हणे 'गुरु त्रैमूर्ती सत्य हा मला गमला, ।	
यांचे पदनौकेचा लागे तरण्या भवाब्धि लाग मला. ॥	८७
होसी तूंचि शिव गुरो !' बोले ऐसें पदांबुजा नमुनी, ।	
'पूजिन शनिप्रदोषीं त्वत्पद, जाणे न कांहिं अँन मुनी !' ॥	८८
ऐसा निश्चय करुनी शनिप्रदोषीं सदाहि गुरुपद ती ।	
पूजी भाव धरुनियां, 'होइल सत्पुत्र' तीस गुरु वदती. ॥	८९
पुत्र तिचा जो ज्ञानी होता, त्याचें सुलग्न होऊनी, ।	
नांदे सुतपौत्रीं तो हर्षें गुरुच्या पदासि सेवूनी. ॥	९०
सिद्ध म्हणे 'गा शिष्या ! कीर्ति असि प्रकटली महा गुरुची, ।	
रामात्मज सुत भावें घेत सदां गुरुपदाब्जमोदरुची. ॥	९१

१. मत्+सरि=माझ्यासारखा. २. उद्धरणारा. ३. तो तिच्या सूनूच्या (मुलाच्या) शिरीं कर ठेवी. ४. अविद्यारूप अज्ञानाला. ५. अंधकार. ६. सूर्य. ७. चार वेद आणि सहा शास्त्रे यांहीं संपन्न (युक्त). ८. कुदशा (वाईट स्थिति) सरुनी विप्राची स्त्री ही बरी दशा पावे. असा अन्वय. ९. शास्त्रांतील नीति. १०. तीन्ही लोकांत. ११. ब्राह्मणाची वायको. १२. भवाब्धि तरण्या याचे पदनौकेचा लाग मला लागे, असा अन्वय. लाग लागणे=हेतु साधणे, लाभ होणे. १३. पूजित जाईन. १४. अन्य, दुसरें. १५. मुलें, नातु यांसह. १६. गुरुपदकमलाच्या सुगंधाची गोडी.

अध्याय आठवा.

- सिद्धपदाब्जा नमुनी बोलतसे शिष्य नामकरणी तो, ।
 'असतां कुरवपुरीं त्या श्रीगुरु करि काय सांग करणी तो ?' ॥ १
- शिष्याच्या प्रश्नासी ऐकुनि गुरु सिद्ध देत उत्तर तो, ।
 'श्रीगुरुदयानिधी तो भक्तांसी भवनदींत उतरतो. ॥ २
- असतां कुरवपुरीं गुरु भक्ति धरी रजक एक चरणाची, ।
 वैधे मनवृत्ति पदीं, गीतीं जसि चित्तवृत्ति हरणाची. ॥ ३
- स्नानासि संगमीं गुरु जातां नमि रजक नित्य नेमानें, ।
 सेवा करोनि भावें वर्ते गुरुच्या मना जसें मानें. ॥ ४
- प्रोक्षी आंगण झाडुनि, तिष्ठुनि सेवे, गुरुसि वश्य करी, ।
 जातां बहुदिन ऐसे, आश्वासी गुरु तया अवश्य करीं. ॥ ५
- आश्वासुनि गुरु बोलति 'रजका ! तूं राज्य कृत अंदुःख करीं; ।
 द्विजभजनार्चा हरि तव वसेल हृदयरं शिरे न दुःखकरी. ॥ ६
- गुरुचें सुवाक्य ऐकुनि बांधी शकुनाचि पालवा गांठी, ।
 'बरवें' म्हणे मनीं 'जरि भवाब्धिचा मज न कोलवा गांठी. ॥ ७
- सेवा करि मग गुरुची तो चिंता सांडुनि प्रपंचाची, ।
 दिव्यांबर मिळतां मग इच्छा धरि काय विप्र पंचाची. ॥ ८
- एकदिनीं रजक नदीसंगमिं तो स्नान जों करायासी ।
 गेला, तों तेंडं क्रीडा करितां नौकेंत पाहि रायाची. ॥ ९
- म्लेंच्छाधिपती तो नृप दारापुत्रादिसहित दळभारें. ।
 क्रीडा नदींत करितां शोभे तेंडें जेविं पुष्पफळभारें. ॥ १०
- पाहुनि रजक तयासी 'धन्य' म्हणे एक जन्मुनी नृप हा, ।

१. मूळ पोथीच्या नवव्या व दहाव्या अध्यायांतील कथा यांत आहे. २. नामधारक. ३. कृत्य. ४. संसाररूप नदींत. ५. उत्तर (वर) तरतो=वर काढितो—'तरतो' हा मूळरूप भेद प्रयोजकभेदाऐवजीं यमकाकरितां योजिला आहे. ६. धोवी. ७. निमग्न झाली. ८. अंतःकरण. ९. गायनाचे ठिकाणीं. १०. हरिणास गायन फार प्रिय असतें हें प्रसिद्ध आहे. ११. नमस्कार करित असे. १२. रुचे, आवडे. १३. सडा घाली. १४. अभयवचन देई. याचा कर्ता गुरु. १५. हातांनीं. १६. सत्य. १७. ज्यांत दुःख नाही असें. १८. ब्राह्मणभक्तिरूप सिंह. १९. हत+दरि=हृदयरूप दरींत. २०. दुःखरूप हत्ती. २१. पदराला. २२. पाद. २३. न गांठी=दूर राहिल. २४. दिव्य+अंबर=सुंदर वस्त्र. २५. त्या वेळीं. २६. सैन्याच्या समुदायानें. २७. वृक्ष.

शोभे वस्त्राभरणीं नक्षत्रीं जेविं सौम्यपितृ पहा ॥	११
काय सुकृत तरि करिहा? सुदैवतें कोण पूजिलीं यानें, ।	
पावे गजांतलक्ष्मी, शिबिका रथ वाजि सज्जिलीं यानें. ॥	१२
केलें व्रत काय महा कीं तप केलें अनेक सायास, ।	
दांता ऐश्वर्य असें कीं भेटे कोण गुरु कसा यास. ॥	१३
नृपऐश्वर्या चिंतित येउनि तो गुरुसि करुनि दंडवर्त, ।	
तिष्ठे करपद जोडुनि सन्मुख इच्छा धरोनि दंडवत. ॥	१४
रजकमनींची इच्छा जाणुनि ते गुरु तया विचारीती, ।	
‘चितिसि काय मनातें सांगें तूं राज्यकृत्यिच्या रीती’. ॥	१५
रजक वदे ‘नृप देखुनि मज वाटे व्यर्थ मी असोन मनीं, ।	
परि गुरु तुझ्या पदाब्जीं दृढ भक्ती ते तरी असो नमनीं, ॥	१६
दारागृहधनराज्यहि नव्हति स्थिर नाशिवंत हीं सकळ, ।	
लोभसुरा त्यांपासुनि निघोनि लावीचि रात्रदिवस कैळ. ॥	१७
त्वत्पदसेवें सौख्या नाश नसे, जातिकोटि जरि कैलें; ।	
मग त्या विषयसुखाचा चित्तीं करणें कशासि संकल्प. ॥	१८
गुरु म्हणती ‘परि तुझिया चित्तीं कीं विषयसौख्य भोगावें, ।	
यास्तव यवनकुळां तूं जावें परि विप्रकौमिं भांगावें.’ ॥	१९
एकुनि रजक म्हणे ‘कां त्वत्पद परतें उपेक्षुनी करिसी, ।	
ज्ञान तरी देउनि मज उद्धरिं हूरि जेविं रक्षुनी कैरिसी. ॥	२०
पाँचारुनि मग जवळी रजकासी म्हणति ‘सांग सावध रे! ।	

१. वस्त्रालंकारांनीं. २. सौम्य जो बुध त्याचा पिता चंद्र. येथें ‘तृ’ हें जोडाक्षर धरिलें आहे. ३. संपत्तिवान् पुरुष घोडागाडी इत्यादि वैभवसूचक वस्तूंचा संग्रह करूं शकतो. हत्ती बाळगणें हें फार खर्चाचें काम असल्यामुळें ती वैभवाची शेवटली पायरी समजली जाते. यावरून गजान्तलक्ष्मी (गज आहे अंती जीच्या अशी लक्ष्मी) ह्मणजे अतिशय मोठी संपत्ति असा अर्थ. ४. पालखी. ५. घोडे. ६. गमनसाधनें. ७. असें ऐश्वर्य दाता (देणारा) इ. ८. नमस्कार. ९. उभा राही. १०. समोर. ११. काठीप्रमाणें. १२. राज्यकारभाराच्या. १३. नमस्कार करण्यांत १४. लोभरूपी मद्य. १५. दुःख अथवा भांडण. हें कर्म ‘लावी’ याचें. १६. तुझ्या चरणाच्या सेवेपासून होणाऱ्या सौख्याचा. १७. अनंत युगें. १८. विचार. १९. ब्राह्मणाच्या सेवेत. २०. निमग्न असावें. २१. (मला) उपेक्षुनी त्वत्पद परतें कां करिसी. असा अन्वय. २२. विष्णु. २३. गजेंद्राला. गजेंद्रमोक्षाची कथा येथें अनुसंधेय आहे. २४. बोलावून.

- इह भोगिसि कीं पुढिले जन्मीं होऊनि सौख्य राव धरे.^२ ॥ २१
- रजक म्हणे 'म्हातारा जालों बहु मी म्हणोनियां विनवीं, ।
यौवनपणि भोगावें ऐश्वर्या तैनु म्हणोनि द्यावि नैवी. ॥ २२
- श्रीगुरु ऐकुनि म्हणती 'पैरजन्मीं जाय, बैस राज्यपटीं, ।
जन्मसि विदुरा (?) नगरीं न ठेविं तूं बुद्धि मात्र गा ! कपटी. ॥ २३
- म्लेंच्छकुळीं जन्मसि तूं होशिल गा पुत्र पादशाहातें, ।
भोगुनि ऐश्वर्य सुखा नमि विप्रां सज्जनां अशा हातें.' ॥ २४
- ऐकुनि गुरुवचन असें वंदुनि गुरुपादबर्बुरजकानें ।
केली विनंति पायीं वर्षुनियां अक्षअंबु रजकानें. ॥ २५
- 'गुरुराया ! मज तेथें सद्बुद्धीनें असो मना समज, ।
त्या जन्मीं तरिं उद्धरिं देउनियां चरणदर्शनास मज.' ॥ २६
- गुरु म्हणती 'देइन रे ! भेट तुला ज्ञान अंतकाळातें, ।
त्वत्तनुडोहीं लागे जीवतळा मग न अंत काळातें. ॥ २७
- आणिक दुजावतारा नरकेसरिनाम सत्य मी धरिन, ।
दर्शन देउनि तुजला दवडुनि भैरोग सत्य उद्धरिन. ॥ २८
- आतां जारे ! ऐसा निरोप देतां, गुरुरूपदे हातें ।
वंदुनि, त्यांग करी मग वृद्धदशेच्या कुरूप देहातें. ॥ २९
- जाला तयास मग तो विजापुरीं पोटीं जन्म पाँछाया, ।
शिष्या ! सांगेन पुढें त्यावरि करि जे गुरुकृपा छाया. ॥ ३०
- आतां कुरवपुरीं त्या होउनि गुरु गुप्त ही रिपां (?) पसरे, ।
महिमा बहुत, श्रवणें असेल जरि बहु अपारि पाप सरे. ॥ ३१
- महिमा सर्व वदाया सरस्वतीच्या पडेल गुढ रसने, ।

१. राजा. याचा संबंध होऊनि याकडे. २. पृथ्वीवर. ३. नवीन देह. ४. दुसन्या जन्मीं.
५. राजवस्त्रांत, राज्यपदीं. ६. (गुरु+पाद+बर्बु+रजक)=गुरुचरणकमलांतील रजक (पराग
भसा जो रजक त्यानें. कवितेंत विशेष्यास लागलेली विभक्ति विशेषणासहि लागते या नियमाचें हें
उदाहरण. ७. डोळ्यांतील पाणी. ८. ज्ञान. ९. मग त्वत्तनुडोहीं जीवतळा (तुझा)
जीव हाच तळ त्याचा) काळा अंत न लागे असा अन्वय. तुला मृत्यूची भीति नाही हें तात्पर्य.
१०. नृसिंह (सरस्वती). ११. संसाररूप रोग. १२. हें वंदुनि याचें कर्म. १३. कुरूप देहातें त्याग
हरी. असा अन्वय. १४. पाँछाया पोटीं=बादशहाच्या पोटीं. १५. महिम्याची रिपा (रीफ=घरावर
गालण्याची लहान लांकडी फळी) पसरी असा अर्थ दिसतो. १६. अतिशय. १७. सरस्वतीच्या
रसने (जिभेला) गुढ (गूढ=संकट) पडेल. असा अन्वय. जिव्हा कुंठित होईल. असा भाव.

परि मी वदेन किंचिच्छेषुनियां मुंगि जेविं गुंडरस ने. ॥	३२
अवतार धरायासी दुसरा, गुरु गुप्त संगमीं होती, ।	
त्यानंतर त्या स्थानीं जाली कीर्ती वदेन मी हो! ती. ॥	३३
गुरु लौकिकांत गुप्तहि होती जरि, त्या स्थळीं सदा वास, ।	
निश्चय करिती, शिष्या पाहुनि होती प्रसन्न भावास. ॥	३४
आश्विनकृष्णाकतिथी ते दिवसीं गुप्तरूप गुरु धरुनी, ।	
स्वस्थानीं राहति ते भजतां भक्तासि नेति उद्धरुनी. ॥	३५
स्वस्थानि पादुकांसी श्रीगुरु ठेवूनि गुप्त राहे तो, ।	
त्या जे पूजिति भावे तच्चित्तींचा पुरे पुरा हेतो. ॥	३६
शिष्य म्हणे 'हे गुरुजी! सांगसि गुरु वसुनि नित्य कुरवपुरीं, ।	
अवतरती ही आणिक, तरि शंका ही निवारिं सर्व पुरी. ॥	३७
तेथेंहि असुनि आणिक धरिती गुरु ते कसा दुजा देह, ।	
या गोष्टीचें नवलचि वाटे चित्तीं म्हणोनि संदेह' ॥	३८
शिष्याच्या विनतीसी सिद्धमुनी ऐकुनी वदे वाचे, ।	
'गुरु तो अनंतरूपी, त्या बहु अवतार भाव देवाचे. ॥	३९
श्रीराम अवतरोनी पाहे भार्गव कसा चिरंजिवं तो, ।	
श्रीगुरुहि अवतरोनी भक्तजनांसी तसाचि रंजिर्वतो. ॥	४०
त्रैमूर्ती अवतरला त्याचा कोणासि तो कळे पार, ।	
भजतां भवाब्धि करिती त्याचे पदयुग्मभोंपळे पार. ॥	४१
धरि रूप जसें भक्त ध्याति तसें एक एक दावाया, ।	
शौपहि मुनिदुर्वासें दिधला जाऊं नये कदा वायां. ॥	४२
यास्तव धरणें लागे असंख्य अवतार ते तया हरिला, ।	

१. गुळांतील रस. २. नेते. याचा कर्ता मुंगी. ३. वसति. ४. भक्तीला. ५. अर्कतिथी= द्वादशी. ६. हेतु. ७. संशय. ८. मान, समज. ९. भृगुकृषीचा वंशज जो परशुराम. १०. अमर. अश्वत्थामा, बलि, व्यास, मारुती, विभीषण, कृपाचार्य आणि परशुराम हे सात चिरंजीव आहेत. ११. आनंदवितो. १२. त्याचें पदयुग्म (रूप) भोंपळे भजतां (सेवितां, त्यांचा आश्रय केला असतां ते) भवाब्धि (संसारसमुद्र) पार करिती असा सार्थान्वय. १३. अवतार घेण्याविषयीचा शाप.

उद्धरुनि अंबरीषां त्याला जो शाप तो स्वयें हरिला. ॥	४३
तोचि श्रीहरि गुरु हा अवतारुनियां स्वभक्त उद्धरित, ।	
कांहीं कारण लागे म्हणउनि अवतार तो दुजा धरित. ॥	४४
धरि जरि दुजावतारा, तरि तें स्वस्थान पाडिलें न रितें. ।	
देई स्वपादुकांचें पूजन करितांचि इच्छिलें नैरिं तें. ॥	४५
निर्मळ सुभक्त जे त्यां स्वरूप साक्षात देव दावी तें, ।	
गुप्त वसुनियां तेथें कीर्ती प्रगटे किती वदावी ते. ॥	४६
महिमा विशेष तेथिल परि तुज सांगेन एक नैवल परी, ।	
लागे न उशीर फळप्राप्तिस दृढ भक्ति जरि असेल पैरीं. ॥	४७
होता कश्यपगोत्री एक द्विज बल्लभेशनामानें, ।	
प्रत्यब्दीं ये गुरुच्या कुरवपुरीं दर्शनास नेमानें. ॥	४८
तो वैश्यकर्म उद्दिमां करित परिहि जो स्वधर्म पथकरित, ।	
पूजी अतिथी; होता तें पाहुनि लोक शर्मपथ करित. ॥	४९
क्षेत्रीं येउनि तो द्विज पूजुनि गुरुपादुका धरुनि भाव, ।	
नवस करी कीं “आतां करितों मी उदिम हा गुरु! निर्भाव. ॥	५०
होतां उदिम सफळ हा इच्छित विप्रां सहस्रभोजन हो! ।	
येथें घालीन—” म्हणे ऐकति हे यास साक्ष भो जन हो! ॥	५१
नवस करोनीहि असा द्विज करि मग तो उदीम बहु मोटा, ।	
होतां जाला सफळ; द्रव्याच्या बांधि थोर बहु मोटा. ॥	५२

१. अंबरीष हा साधनद्वादशीचें व्रत करणारा महान् भगवद्भक्त होता. एकदां हा दुर्वास याज-
कडे आला असतां यानें त्यास भोजनास बोलाविलें. ऋषी स्नानास गेल्यावर परत यावयास
उशीर झाल्यामुळें राजानें तीर्थ घेऊन व्रतपारणा केली त्यामुळें अंबरीषानें त्यास शाप दिला.
त्यापासून त्याला पीडा होऊं नये म्हणून विष्णूनें त्याकरितां अवतार घेण्याचें पतकरिलें.
२. कुरवपुर. ३. रिकामें. ४. नरीं, मनुष्यांनीं. ५. शुद्धान्तःकरण. ६. आश्चर्याचा
प्रकार. ७. परमात्म्याचे ठिकाणीं. ८. दरवर्षीं. ९. वाण्याचें काम. १०. व्यापारधंदा.
११. आपला (ब्राह्मणाचा). १२. पत्करीत, मान्य करीत स्वधर्माला मान देऊन अतिथी पूजन
करीतसे असा भाव. १३. तें पाहुनि लोक शर्मपथ करीत (कल्याणमार्ग आचरीत) होता.
असा सान्वयार्थ. १४. चालीव. १५. इच्छित भोजन=इच्छा भोजन १६. हे (लोक) ऐकति.
(हे गुरो) भो जन (लोक) यास साक्ष हो (होवो, असो). १७. (तो उदीम) सफळ होता जाला.
१८. कातड्याच्या मोठमोठ्या पिशव्या.

येत असे मग यात्रे अश्वावरि बैसुनी चपेटीत, ।
 द्विजभोजनार्थ तेव्हां घे द्रव्या घालुनीच पेटीत. ॥ ९३
 एके दिवसीं रात्रीं तस्कर गांठोनि त्या द्विजा वधिती, ।
 तेव्हां स्मरतां गुरुसी, आला; क्षणभरि धरीचनाऽवधि ती. ॥ ९४
 तों द्विज चोरीं वधुनी, हरिती, पाहोनि संदुका, द्रव्या, ।
 वधि मग तया त्रिशूलें, चंचूनें खग जसाचि काद्रव्या. ॥ ९५
 त्यांतिल एक्या चोरें अद्भुत पाहुनि गुरुस्वरूपासी, ।
 चरण धरोनी विनती भृत्युभयें मग करी गुरुपासीं. ॥ ९६
 'विनवी हे गुरुराया! अपराधी मी न, मात्र सांगाती, ।
 वांघासंगतिनें गोहिंसा करि काय मेष सांगा ती? ॥ ९७
 विश्वंभर सर्वेशा! करितों तुझिया पदद्वयां नमना, ।
 जाणसि विश्वमना तूं जाणसि रे काय माझिया न मना. ॥ ९८
 श्रीगुरु विनंति ऐकुनि देउनि अभयास, शिर^{१३} तया हातीं ।
 विप्रधडीं लाववुनी, भस्म प्रोक्षोनि जीव बा^{१४}हाती. ॥ ९९
 प्राण श्रीगुरुआज्ञें भरिला येवोनि विप्रशरिरांत, ।
 तों तो उगउनि मित्रहि समूळ निःशेष दूर करि रात. ॥ १००
 भस्मामृत गुरुहस्तीं होतां द्विजदेहिं पूर्ण सिंचन तें, ।
 अक्षर शरीर होउनि तेज चढे जेविं तत्तकांचेन तें. ॥ १०१
 उघडी जों द्विज नयनां, होती गुरु गुप्त जेविं ते चेंपला, ।

१. पिटित पिटित (मारीत मारीत). २. क्षणभरि ती अवधि (विलंब) धरिचना.
 ३. मोठ्या पेठ्या हें पाहुनी याचें कर्म. ४. ठार करी. याचा अध्याहत कर्ता 'गुरु'.
 ५. त्रिशूलनांवाच्या शस्त्रानें. ६. गरुड. ७. काद्रवेया, सर्पाळा. ८. मरणाच्या भयानें.
 ९. सोबती. (मी) सांगाती मात्र=मी चोर नाही, नुसता त्यांच्या बरोबर आहे.
 १०. मेष (मेंढा) वाघासंगतिनें ती गोहिंसा (गाईची हिंसा) करि काय? सांगा. असा
 सार्थान्वय. ११. दोन पायांनां. १२. विश्वमना (सर्व जगताचा हेतु) जाणसि. रे! माझिया
 मना न जाणसि (काय)? असा अन्वय. १३. तया हातीं (त्या चोराकडून) शिर (त्या मृत)
 ब्राह्मणाचें मस्तक) विप्रधडीं (ब्राह्मणाच्या धडाला) लाववुनी असा सार्थान्वय. १४. सिंचन.
 १५. प्राण. हें कर्म 'वाहाती'चें. १६. बोलावूं लागले. १७. सूर्य. १८. रात्र. १९. भस्मरूप
 अमृत. २०. ब्राह्मणाच्या शरिरावर. २१. शिंपडणें २२. अ (नाहीं) क्षर (नाश) ज्याचा असें
 अर्थात् अमर. २३. तापविलेलें सोने. २४. बीज.

द्विज सन्मुख मग तिष्ठे तस्कर जोडुनि करासि तेच पैला. ॥	६२
सावध होऊनि द्विज विचारि चोरासि कोणि तस्कर हे ।	
वधिले; वृत्त श्रुत करिं मजला, केलें तुला यशस्कर, हें. ॥	६३
‘चोर म्हणे द्विजराजा ! एक मुनी तापसी जसा शैव, ।	
येउनियां मात्र मला रक्षी तस्कर वधोनियां सर्व. ॥	६४
प्रोक्षुनि भस्म, करी तुज सजीव शिर लाववूनि मँजकरवीं, ।	
मज वाटे शंकर तो, होति त्या तेजिं कोटि गरक रवी. ॥	६५
आतांचि गुप्त जाला मज वाटे पाळि तोचि विश्वास.’ ।	
एकोनि तें द्विजमनीं ठसला मग पूर्ण साच विश्वास. ॥	६६
आला कुरवपुरीं मग पूजुनि गुरुपादुकांस, उच्चार ।	
नवसाचा करुनि, करी ब्राह्मणभोजन सहस्र तो चार. ॥	६७
गुरुपादुकांसि तेथें पूजुनियां भक्त ते अपार असे, ।	
इच्छित पावति शिष्या ! प्रख्यातचि म्हणुनि कुरवपूर असे. ॥	६८
श्रीगुरु तत्क्षेत्रातें धरोनियां गुप्तरूप आहेत, ।	
भजतांचि पादुकांसी सद्भावें पुरविती पुरा हेतें’ ॥	६९
सिद्ध मुनी कथि ऐसें, त्यावरि करि हे बच्याजिबाल टिका, !	
श्रीगुरुपद सेवेविण करिती अवघा प्रपंच हा लटिका. ॥	७०

अध्याय नववा.

शिष्य म्हणे सिद्धासी ‘कोठें श्रीगुरु कसे जि अवतरले, ।	
सांग कथा ती ज्याचे पादस्पर्शचि भक्त भव तरले.’ ॥	१
सिद्ध म्हणे ‘विप्रस्त्री पूर्वी मंदप्रदोष आचरित, ।	
पोटिं तिच्या अवतरती शिष्या ! आतांचि ऐक तें चरित. ॥	२

१. त्याच पळाला. त्या क्षणीं. २. मजला आणि तुला कोणी यशस्कर (यशस्वी) केलें हें वृत्त श्रुत करिं असा अन्वय. ३. शत्रूचा नाश करणारा. शंकर. ४. मजकडून. ५. त्या तेजिं कोटि रवी गरक होती, असा अन्वय. ६. हें सहस्र याचें विशेषण. ७. हेतु. ८. त्यावरी बच्याजिबाल (बच्याजीचा मुलगा) टिका करी. असा अन्वय. वास्तवीक पाहतां ही टीका नसून रूपान्तर आहे कारण मुळांतील कथा येथें निराळ्या शब्दांनीं व वृत्तामध्ये सांगितली आहे. क्वचित इतर ठिकाणची माहितीही सामील केली आहे. ९. खोटा. १०. मूळ पोथीच्या अकराव्या अध्यायांतील कथा यांत आहे. ११. संसार. १२. शनिप्रदोष.

ते द्विजपत्नी मृत्यूअंतीं पावोनि होत जन्म तिचा, ।	
कारंज ग्रामातें विप्रोदरें, विप्र तो सुसन्मतिचा. ॥	३
होतां बारा दिन तो ठेवी तिस बाप नाम अंबा हें, ।	
अष्टाब्दे होतां मग विवाहकार्या सुविप्र तो बाहे. ॥	४
त्याच पुरींचा नवरा त्यास बरें नाम थोर माधव गा !	
मोठा शिवभक्त असे, कैसा जैसाचि तो रमाधव गा ! ॥	५
त्या माधवविप्रासी देउनि कन्या सुलग्न करि तात, ।	
द्विज मंत्रघोष तेव्हां, हंरिखें होउनि मग्न, करितात. ॥	६
होतां विवाह, कन्या नांदे जाऊनि माधवागेहीं, ।	
जैसैं मनीं पतीचे, करोनि सेवा तसेंच वागे ही. ॥	७
^{१२} दोघें शिवभक्तचि ^{१२} तीं शनिप्रदोष व्रतास आचरिती, ।	
आणिक शिवव्रतें जीं तीं हीं करिती समग्र याच रितीं. ॥	८
ऋतुदर्शन होतां स्त्री पतिआज्ञें पूजि नित्य हो भव ती, ।	
तिजला षोडश वर्षें होतां मग होत ते सगर्भवती. ॥	९
त्रय मासांपासुनि करि गर्भाचे विप्र सर्व संस्कार, ।	
प्रसवे नवमासीं सुत बोले तो उपजतांचि अंकार. ॥	१०
द्विज मग तद्ग्रामींचे करावया जातकर्म बोलावी, ।	
माधव करुनि स्नाना बाळमुखीं मग मधासि तो लावी. ॥	११
पाटी घालुनि गर्णकीं वर्तवुनी बाळजातकाशी ते, ।	
म्हणती 'हा अवतारी याचे पदिं सर्वतीर्थ काशी ते. ॥	१२

१. हें गांव कोठें आहे ? २. ब्राह्मणाच्या पोटी. ३. फार चांगल्या बुद्धीचा. ४. आठ वर्षे ५. लग्न-कृत्याला. ६. आमंत्रण करी याचें कर्म 'सुविप्र' आणि कर्ता 'तो' (अंबेचा बाप.) ७. विष्णु. ८. बाप. ९. (वेद) मंत्राचा गजर. १०. हवें, आनंदानें. ११. माधवाच्या घरीं. १२. उभयतां स्त्रीपुरुष. १३. शिवरात्र, प्रदोष, सोमवार, नक्तभोजन, रुद्राक्षधारण इत्यादि. १४. शंकर. १५. सोळा. १६. तीन महिन्यांपासून. १७. गर्भाधान, पुंसवन, सीमंतोन्नयन, इत्यादि गर्भसंस्कार. १८. (अ+उ+म्) हे तीन वर्ण मिळून अं हा शब्द झाला आहे. ह्यांचा अर्थ अनुक्रमें विष्णु, शिव आणि ब्रह्मदेव असा आहे. हा शब्द परम पवित्र असून वेदपठनाच्या आरंभी व शेवटीं याचा उच्चार करितात. १९. पुत्रप्रसवानंतर नालच्छेदनापूर्वीं बापानें मंगलस्नान करून समलंकृत होऊन स्वस्तिपुण्याहवाचनपूर्वक करावयाचा जो विधि त्यास जातकर्म असें म्हणतात. हें पहिल्या दिवशींच करितात. २०. जातकर्मांत मुलास मधाचें बोट चाटवितात. २१. (गणित करण्याकरितां) पाटी मांडून. २२. जोशानीं. २३. मुलाचें जातक वर्तवून (पत्रिकेवरून भविष्य ठरवून). २४. सर्वांचें तीर्थ (पूज्यस्थान).

योग्यचि गुरु हा सकळां याचा उपदेश ज्या नरा होत, ।	
तो बंध होय विश्वा, संशय मणि हे द्विजा ! न राहोत. ॥	१३
न करी स्त्री हा, याचे दर्शनमात्रें पतीतउद्धार, ।	
भवसिंधु तरायासी याचें पदयुग्म हेंचि आधार.' ॥	१४
मग ते उठोनि सर्वहि बाळाचे करित बा ! पदां नमन, ।	
तोषवि मग विप्रांचें देउनि इच्छीत बाप दान मन. ॥	१५
बोले शिशु ॐकारा ऐकुनियां थक्क सर्व जन कानें, ।	
खर्चुनि बहुधन तेव्हां केला उत्साह थोर जैनकानें. ॥	१६
दृष्टी पडेल बाळा, म्हणोनियां तंतु मंत्रुनी काळा ।	
बांधुनि, माया मोहें दृष्टीसी उतरि ती तिनी काळा. ॥	१७
त्रैमूर्ती अवतरला त्याला लागेल केंवि जनदृष्टी ? ।	
परि माता ममतेनें लावी मंत्रोनि राख अदृष्टी. ॥	१८
ज्याच्या सहस्रनामें दुःखी जन ते आराम होतात, ।	
त्याला द्वादश दिवसां ठेवी नरसिंह नाम हो ! तोंत. ॥	१९
महदुत्साहें द्रविणें तोषविलें ब्राह्मणोत्तमां तातें, ।	
घालोनि पालखीं शिशु कुंतुक करुनि हालवीत माता ते. ॥	२०
मिळती सुवासिनी बहु कुरवंड्या पाळणे तथा गाती, ।	
वर्णावें उत्साहा त्या तरि वाढेल बहु कथा गा ! ती. ॥	२१
देतां स्तनपानातें जननी मुख पाहि लावुनी नंदर, ।	
उदर न भरे शिशूचें, म्हणे, 'मनीं फल नसे धरून दर. ॥	२२
थोडें दुग्ध मम स्तनि न पुरे बाळा' म्हणोनि मायेनें, ।	

१. हा स्त्री न करी (हा लग्न करणार नाही). २. पातकी जे त्यांचा उद्धार. ३. मग बाप इच्छीत दान देउनि विप्रांचें मन तोषवि—असा अन्वय. ४. बालक. ५. बापानें. ६. दृष्ट लागेल. ७. दोरा. ८. आई. ९. प्रेमानें. कारण अशा मुलाला पापदृष्टि बाधण्याचा संभव नाही हें माहित असूनही पुत्रस्नेहामुळे ती त्याची दृष्ट काढीत असे—असा भाव. १०. सकाळीं, दुपारीं आणि संध्याकाळीं. ११. कपाळाला. १२. आराम होणें=सुखी होणें. १३. बाप. १४. मोठ्या आनंदानें. १५. द्रव्यानें. १६. पाळण्यांत. १७. कौतुक. १८. पिशाच-बाधा होऊं नये म्हणून दिवा ओवाळतात तत्संबंधी गाणें. १९. मुलाला पाळण्यांत घालून निजवितानां म्हणावयाचें गाणें. रामाचा पाळणा, कृष्णाचा पाळणा वगैरे प्रसिद्ध आहेतच. २०. नजर, लक्ष. २१. मनीं दर (भय, काळजी) धरून फल नसे (उपयोग नाही). २२. थोडें दुग्ध मम स्तनि न पुरे बाळा' म्हणोनि मायेनें, ।

सांगीतलें वरा मग सोडुनि भिड कळवळोनि मायेनें. ॥	२३
‘आणा’ म्हणे पतीसी, ‘दाई स्तनपान घावया बाळा, ।	
मीही एकटि यास्तव होईल हि ती घरांत राबाला.’ ॥	२४
जननीचीं हीं वचनें ऐकुनि मग बाळ फार हास्य करी, ।	
पाहे कैरुणाक्षीं, स्तन स्पर्शीं, कुरवाळि मातृआस्य, करीं. ॥	२५
हस्तस्पर्शे धारा पैंयोधरीं सर्व सुटति बत्तिसही, ।	
अंचळ भिजोनि वाहे पैंय, मग आश्चर्य वाटलें तिस ही. ॥	२६
सांगे मग पतिला तो वृतांत हर्षे उमाप ती सर्व, ।	
‘न म्हणावा मानव हा, अवतारी कीं उमापती सर्व.’ ॥	२७
पालन करितां जाला जरि बाळक पूर्ण एक वर्षाचा, ।	
बोले न कांहि म्हणउनि सोहाळा न करि तात हर्षाचा. ॥	२८
बहुधर्मोपायांची करोनि बोलावया सिर्मा तातें, ।	
रात्रदिवस शिशुलागीं शिकवी बोलावयासि माता ते. ॥	२९
बाळक हास्य करुनियां बोले अँकार शब्द, परि समज ।	
न पडुनि माता बोले, ‘शिशु ! दे बोलोनि सौख्य, ^{१३} परिस मँज.’ ॥	३०
शिकवी किति जरि माता, अँकारा वेगळें दुजें न वदे, ।	
^{१३} सांगति जोशि तिला ‘ग्रहदानें पूजुनि नवग्रहां नव दे.’ ॥	३१
बोले न कांहि केल्या जाला जरि पुत्र मुंजि ^{१४} बांधाया, ।	
मातृपिता म्हणती तैं ‘जाली तरी काय भूतबाधा या. ॥	३२
^{१५} मोना जरी म्हणावा बोले अँकार, ऐकती कान; ।	
मग अँकारावांचुनि फुटे सुवाचा बरीक ती कां न? ॥	३३
जालीं वर्षे सातहि करुनि तरी व्यर्थ काय ^{१६} उपनयना, ।	

१. नवऱ्याला. २. कामकाजाला. ३. दयार्द्रदृष्टीनें. ४. करीं स्तन स्पर्शीं (आणि) मातृ-
आस्य कुरवाळि (आईच्या तोंडावरून हात फिरवी). ५. स्तनांत. ६. पदर. ७. दूध. ८. उ-
माप (अतिशय). हर्षे ती तो सर्व वृतांत (वृत्तांत) सांगे-असा अन्वय. ९. शंकर. १०. विष्णु.
११. पराकाष्ठा. १२. माझें ऐक. १३. नवग्रहां (सूर्य, चंद्र, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र, शनि,
राहु व केतु यांना) पूजुनि नव (नऊ) ग्रहदानें (अनिष्टग्रहनिवारणार्थ दानें) दे असें तिला जोशि
सांगति-असा सार्थान्वय. १४. मुंज बांधण्याला योग्य. मौजी=मुंज नांवाच्या गवताची
मेखला. १५. मुका. १६. उपनयन. याचा मूळचा अर्थ ‘गुरुजवळ नेणें’ असा आहे. पूर्वी
व्रतबंध करून वेदाध्ययनास गुरुगृही ठेवित असत. यावरून या संस्कारास ‘उपनयनसंस्कार’
असें नांव पडलें.

वडसचि वाढति नेत्रीं लावुनि तरि व्यर्थ काय उपनयना ! ॥	३४
ब्राह्मण म्हणती, 'विप्रा ! करिं तूं बाळासि मुंजिवंधन रे ! ।	
विप्रकुळींचा बाळक संस्कारीं स्वल्प वेंचुनी धन रे !' ॥	३५
विप्र म्हणे, 'जी, परि मी करूं या बाळासि केंवि उपदेश, ।	
जाला मूका निपटचि म्हणोनि वाटे मनांत अंदेश.' ॥	३६
ब्राह्मण म्हणती, 'बाळक जपेल ऐकोनि मंत्र तो बरवा, ।	
ऐकतसे तो श्रवणें करिही 'ॐकार मुख्य शब्दरवा.' ॥	३७
मातृपिता बहु चिंता करोनि म्हणताति, 'हे कपाली रे ! ।	
भजतां तुज, विधिकरवीं लिहविशि हें आमुचे कपाळीं रे ! ॥	३८
एकचि बाळक आम्हां त्यास न कां देशि सांबजी ! वाचा ?' ।	
माता म्हणे, 'शिवा रे ! करीन मी नाश या स्वजीवाचा.' ॥	३९
करुनि विलापहि बोले, 'आम्हांविशि सांबजी कसा निजला ?' ।	
ऐकुनि तें बाळक तो समजावी, दावुनी खुंणा तिजला. ॥	४०
'संदनीं ये' म्हणवुनियां मातेप्रति करिं धरोनि हाटकितो, ।	
येतां तिच्या करीं दे लोहविळा जो करोनि हाटकितो तो. ॥	४१
पाहुनि करि आश्चर्या जाला महर्ष हो ! उमाप तिला, ।	
दाखवि भर्याला, मग दोघें ही स्तविति तें उमापतिला. ॥	४२
होय शिशुकरस्पर्शें लोहविळा शुद्ध सोनियाचा हा, ।	
स्त्रीस म्हणे, 'शोध चला एकांतीं करूं बसोनि याचा हा.' ॥	४३
प्रतिती पहावयासी नेउनि एकांतिं पुत्र, लोह करीं ।	
देती, मग तेंचि अमृतनयनीं पाहोनि शुद्ध लोह करी. ॥	४४
कनकसमृद्धी जाली तेजाची बहु चढे कला गेहा. ।	
माधव म्हणे स्त्रियेसी, 'वाटे शिव अवतारे मला गे ! हा.' ॥	४५

१. उपनेत्रांला. २. संस्कार कर, मुंज कर. ३. अगदीं. ४. कानानें. ५. ॐकार हाच जो मुख्य शब्द त्याच्या रवा म्हणजे ध्वनीला. ६. रे हे कपाली ! (शंकरा !). ७. विधिकरवीं (ब्रह्म-देवाकडून). ८. वाणी. ९. दुःख. १०. हाताच्या खुणा. ११. घरीं. १२. बोलावितो. १३. लोखंडाचा कोयता. जो लोहविळा तो हाटकी करोनि दे-असा अन्वय. १४. सोनियाचा. १५. मह (उत्साह)+हर्ष (आनंद). १६. अतिशय. १७. अनुभव. १८. हातांत. १९. अमृतदृष्टीनें. २०. सोने.

पावुनि आनंद मनीं मग म्हणती म्हणुनि 'ये' सुतनयासी ।	
करुणावचनें बोलति होउनि रोमांचिता सुतन यासी. ॥	४६
'बहु सौख्य तव दयेनें पावों परि बोल ऐकिले कानें, ।	
नाहीं, यास्तव बोलें.' दाखविलें मग खुणेस लेंकानें. ॥	४७
मुंजीबंधन होतां येइल बोलावयास खास मज. ।	
कैटिं कर लावुनि दावी संज्ञा मग तो तयां पडे समज. ॥	४८
पडतां समज खुणेचा जाला आनंद तातमातेतें, ।	
साहित्य मुंजिला मग लागे जें जें करी जमा तें तें. ॥	४९
व्रतबंधा सुमुहूर्ता पावुनि बोलावि आस इष्टांला, ।	
बोलावि शास्त्रि, वैदिक, ज्योतिषि, याज्ञीक, थोर शिष्टांला. ॥	५०
घालुनि मंडप बहुलें वरि 'पीतारक्तचित्रवर्णांचे, ।	
देती सुरंग, कौतुक पाहति जन सर्व चारि वर्णांचे. ॥	५१
द्विज तो बहु धन खर्चुनि करि मग उत्साह थोर आनंदें, ।	
गोकुळिं हरि अवतरतां केला उत्साह तो जसा नंदें. ॥	५२
पावुनि ते जन म्हणती, 'मोऱ्यां पुत्रास थोर संभ्रम हा ।	
करिती व्यर्थ कशाला? मोहानें विप्र पावला भ्रम हा. ॥	५३
बहु धन खर्चुनि जरि हा मुंजीबंधन करील तें नयाचें, ।	
उपदेश परि न होयचि, कैसें गेलें भुलोनि मन याचें?' ॥	५४
कांहीं जन ते म्हणती, 'मिळतें मिष्टान्न दक्षिणा धन कीं, ।	
चौड नसे मंत्रांची, न होय आम्हां तयांत साधन कीं.' ॥	५५
सोहाळा द्विज करि जो, पाहूं उत्साहिं मात नयनांहीं, ।	
कारण उपदेशाचें आम्हां वदला हि मात नय नाहीं. ॥	५६

१. (तीं दोघें) (त्या) सुतनयासी 'ये' म्हणुनि (असें) म्हणती—असा अन्वय. प्रेमानें बोला-
वून जवळ घेती—हें तात्पर्य. २. तन—तनू—देह. ३. या मुलाला. ४. कंवरेला हात लावून.
५. खूण. ६. सभ्यांना. ७. पीत+आरक्त+चित्रवर्ण=पिवळा, तांबडा अशा नानाप्रकारच्या
रंगांचे. ८. चांगले रंग. ९. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र ह्या चार वर्णांचे. १०. मुक्या.
११. तयारी. १२. ममतेमुळे. १३. भ्रम पावणें=वेड लागणें. १४. मुलाचें. १५. आवड.
१६. उत्साहांत. १७. मौज. १८. आम्हां उपदेशाचें कारण नाहीं हि मात (गोष्ट) नय (न्याय,
ज्ञान) वदला—असा अन्वय. आम्हांला उपदेशाशीं काय करावयाचें आहे? आपणाला बोलावणें
आलें म्हणजे जेवावयास जावें हेंच आमचें शास्त्र—असा अर्थ दिसतो.

- केलें स्थापन देवक हर्षे स्मरुनि द्विजे उमाधव तो, ।
 'घाला' म्हणे 'जननिचे पुढें सुता शीघ्र जेवूं' माधव तो. ॥ ९७
- मोठ्या उत्साहानें जालें मग तें सुमातृभोजन कीं, ।
 भोजनहि बहुत देउनि भो ! जन केलेहि तृप्त हो ! जनकीं. ॥ ९८
- भोजन करोनि बाळक ये, मग मुंजीस बांधितो जनक, ।
 मंत्रोपदेश करि, मग वांटी विप्रांसि दक्षिणा कैनक. ॥ ९९
- मंत्रोपदेश केला तातें जो, बहु जेपे मनीं; मग ती, ।
 घालाया भिक्षाळे माता घेऊनि येत शीघ्रगती. ॥ १००
- देउनि वस्त्राभरणें घालुनि भिक्षाळ बटुसि जननी ती ।
 बोलें, 'मागुनि ऐसी भिक्षा पढ चारि, सा, सुजननीती'. ॥ १०१
- कारिं घालितांचि भिक्षा जाला बटु चारि बोलका निर्गम, ।
 मातृपित्यांसी मग तो पडला ऐकोनि बोल कानिं गम. ॥ १०२
- वदतां बटु निगमासी केलें आश्चर्य तें सभालोकीं, ।
 म्हणती विधि हरि हर हा अवतरला ऋत पडे प्रभा लोकीं. ॥ १०३
- 'टाकुनि थोरपणासी, सांडुनि गर्वा, उठा, नैमा यातें', ।
 ऐकुनि बुध्दलोकवचें, पावे आनंद तात माया ते. ॥ १०४
- मग तो म्हणे बटु तिला, 'केला उपदेश तूं मला माते ! ।
 भिक्षा माग म्हणोनी त्याचा मनिं वेध' लागला मातें. ॥ १०५
- सत्य तुझीं हीं वचनें, आणिक मी ब्रह्मचर्य आश्रम हा ।
 धरिला; यांस्तव मज दे निरोप तीर्थी, न मानुनी श्रम हा'. ॥ १०६

१. शंकर. हें 'स्मरुनि' याचें कर्म. २. जननीचे पुढें सुता (मुलाला) शीघ्र जेवूं घाला, असें तो माधव म्हणे—असा अन्वय. ३. भो ! हो (हे नामधारका) ! भोजनहि देउनी जनकीं बहुत जन तृप्त केले. ४. बापानें. ५. सोन्याची दक्षिणा. ६. जप करिता झाला. याचा कर्ता 'पुत्र' अध्याहृत. ७. भिक्षाळ=मुंजींतील नव्या ब्रह्मचान्यानें मागितलेली भिक्षा. ८. जलदीनें. ९. ब्रह्मचान्याला. १०. 'ऐसी भिक्षा मागुनि चारी (वेद) सा (सहा शास्त्रें) (आणि) सुजननीती पढ (शीक) (असें) ती जननी वदे—असा सार्थान्वय. ११. वेद. १२. गम पडला=स्वास्थ्य प्राप्त झालें. १३. सभेंतल्या मंडळींनीं. १४. खरोखर. १५. जगांत. १६. नमस्कार करा. १७. शहाण्या लोकांच्या (तोंडचे) शब्द. १८. ते माया=ती आई. १९. नाद. २०. हा श्रम न मानुनी मज तीर्थी (जाण्याला) निरोप दे (परवानगी दे).

भिक्षा मागत हिंडूं समस्त तीर्थी करीत या क्षितिचे.' ।	
पुत्राचीं हीं वचनें ऐकुनि दुःखाश्रु येति अक्षि तिचे. ॥	६७
मूर्छागत पडुनी मग करपतसे दुःखअग्निनें माया, ।	
बोले, 'दुर्घट ऐशा पुत्रा ! सहसा न पाळि नेमा या. ॥	६८
तंव बोलेंदू उदया येतां ये हर्षसिंधुसी भरितें, ।	
सकळहि तें प्राशोनी करिती हे बोल मेघ कुइभ रितें. ॥	६९
पोसावयासि आम्हां, नाहीं दुसराहि पुत्र तैनया रे ! ।	
तूं जरि टाकुनि जासी, सत्यचि जीवासि ठेवित न या रे !' ॥	७०
मातेचीं हीं वचनें ऐकुनियां पुत्र तो वदे तीतें, ।	
'होती सुत चार तुला, तुम्हांसि पोसोनि सौख्य देती ते. ॥	७१
जननी ! तूं प्राग्जन्मीं सुतइच्छेनें शनिप्रदोषाचें ।	
करिसी जें व्रत तेणें किल्मिष राही न शेष दोषाचें.' ॥	७२
ठेवुनि शिरिं कर मग तो दावी प्रकटोनियां स्वरूपा ही, ।	
प्राग्जन्मस्मृति जाली तिजला, मग नमुनि पद धरूं पाही. ॥	७३
पाहुनि गुरुस्वरूपा आठवि ते पूर्वजन्मिचे चरिता, ।	
बोले, 'हा गुरु माझा अवतरला मज सदेह उद्धरिता.' ॥	७४
गुरु म्हणती, 'हे माते ! सारे हे पूर्व बोल गुप्त कर.' ।	
ज्ञांकी स्वरूप मग तें, श्रोत्री आच्छादि जेंवि संस्तकर. ॥	७५
मागुति म्हणे तिला तो, 'भक्तिस्तव जाहलों तुझा सुत मी, ।	
परि मी यति संन्यासी न राहि गुंतोनियां प्रपंचतमीं. ॥	७६
हिंडेन सर्व तीर्थें घेउनि संन्यास एक साचार, ।	

१. पृथ्वीवरचे. २. डोळ्यांत. ३. कठीण. हें 'नेमा' याचें विशेषण. ४. तव बोलेंदू (बोल+इंदू=भाषणरूपी चंद्र) उदया येतां (माझ्या-आईच्या) हर्षसिंधुसी भरितें ये-असा अन्वय. तूं प्रथम बोलूं लागलास, त्या वेळच्या शब्दांनीं मला अति आनंद झाला व आतांच्या या कठोर शब्दांनीं तो सर्व आनंद नाहींसा केला-असा या सर्व गीतीचा भाव. ५. भरतें, उचंबळणें, भरती. ६. हे (आतांचे) बोल (हेच कोणी) मेघ कुइभ (पृथ्वीचे हत्ती-दिग्गज) तें (भरितें) सकळहि प्राशोनि रितें करिती-असा अन्वय. ७. मुला. ८. (मी) या जीवासि सत्यचि न ठेवित (ठेवणार नाहीं). ९. पूर्वजन्मीं. १०. मुलगा व्हावा या इच्छेनें. ११. घाण. १२. बाकी. १३. पातकांचें. १४. पूर्वजन्मींची आठवण. १५. देहासुद्धां. १६. गुप्त ठेव. १७. विद्वान् ब्राह्मण. अग्निहोत्री ब्राह्मण होम झाल्यावर अग्नि आच्छादित करून ठेवितात-ही गोष्ट येथें लक्ष्य आहे. १८. सप्तहस्त, अग्नि. १९. संसाररूप मोहांत. २०. सर्वसंगपरित्याग करणें.

- न करीं चिंता सहसा होतिल सत्पुत्र मे! तुला चार. ॥ ७७
- जननी म्हणे, 'सुपुत्रा! म्हणसी होतील पुत्र चार मला, ।
सत्यचि वाटे, परि हृदि दुःखानळ गैमन बोल हा रँमला. ॥ ७८
- बाळपणीं यति होउनि हिंडसि तीर्थांसि तूं कसा चैरणें, ।
बोले सुधर्म शास्त्रहि चारीही आश्रमांसि आचरणें. ॥ ७९
- बारा वर्षे आश्रम आचरुनी ब्रह्मचर्य, मग जाया ।
करुनी धर्माऽचरुनी शांतवणें 'मीनकेतनगजा या. ॥ ८०
- आश्रम मुख्य गृहस्थचि आचरतां सौख्य आणिक सुकृत हीं, ।
हीं धर्मशास्त्रवचनें बोले कीं, मी नवीन न; सुकृतही. ॥ ८१
- यज्ञादिक जीं कमें करुनि कन्यासुतादि लांघावें, ।
नंतर बारावर्षे वानप्रस्थाश्रमासि साधावें. ॥ ८२
- त्रय आश्रमासि ऐसें आचरुनी मग चतुर्थ आश्रम तो ।
घेणें, हीं श्रुतिवचनें, बाळपणीं जीव कीं बहु श्रमतो. ॥ ८३
- बाळपणीं संन्यासा घेतां इच्छा पुरे न, 'रहे तूं. ।
शास्त्रश्रुति बोले भवसागरिं बुडवी पुरे नरां हेतू. ॥ ८४
- इच्छा पुरवुनि ध्यावें संन्यासा मोक्ष व्हावयाकरितां, ।
विघ्न^६ घडे अविचारें जरि धारण अल्प या वया करितां.' ॥ ८५
- सिद्ध म्हणे, 'शिष्या! हे मातेचे बोल ऐकतां कानें, ।
गुरु म्हणती जो सेवी सुधारसा तो न तृप्त ताकानें.' ॥ ८६
- शिष्या! बोध गुरूनें केला जो जननिच्या मना तूं तो ।
ऐकें सादर चित्तें. सदैव अवलोकि रँमनातू तो. ॥ ८७

१. अंतःकरणांत. २. दुःखरूप अग्नि. ३. जाणें. ४ उत्कर्षानें राहिला. याचा कर्ता 'दुःखानळ.' ५. पायानें. ६. ब्रह्मचर्य, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम, संन्यास, हे चार आश्रम. ७. स्त्री. ८. मदनरूपी हत्तीला. ९. पुण्य. १०. (पूर्वींचींच) चांगलीं केलेलीं. ११. मिळवावें. १२. वेदवाक्यें. १३. कष्ट पावतो. १४. (घरीं) रहा. १५. हेतू (अतृप्त राहिलेली वासना) नरां भवसागरिं पुरे बुडवी-असा अन्वय. १६. जरि (जर) या अल्प वया (लहानपणीं) अविचारें (संन्यास) धारण करितां (संन्यास ग्रहण केलें असतां) विघ्न घडे-असा अन्वय. १७. अमृत-रसाला. हें सुभाषित आहे. १८. रामाचा नातू, परशुराम कवि.

अध्याय देहावा.

विनवी शिष्य गुरूसी, 'ज्ञान गुरूनीं अपूर्व मातेतें । उपदेशिलें, तयाचें चरित्र सांगेंचि सर्व माते तें.' ॥	१
शिष्यविनंतीश्रवणें पावुनि गुरु हर्ष तो अभेदमन, । ऐक म्हणे शिष्यासी, 'षड्रिपुंसी ज्ञान तें असे दमन. ॥	२
श्रीगुरु म्हणती, 'माते ! नाही विश्वास सत्य देहाचा, । जाणुनि ऐसें ज्ञानी करिती मे ! त्याग सत्य गेहाचा. ॥	३
तूं म्हणसी मजलागीं आश्रम चारीहि आचरे सांग, । आहे काय भरंवसा देहाचा क्षणभरी तरी सांग ? ॥	४
क्षणभंगुर देह, असें जाणुनि गुरुदेवधर्म घे करुनी, । सुकृतसुमार्गे चालुनि करणें तीर्थे सुआश्रमा धरुनी. ॥	५
पर्याग्रीं जलविंदू नोहे स्थिर जेंवि देह तैसा हा, । 'पूर्ववर्ती' म्हणउनियां तीर्थे हिंडोनि जिकणें सोहा. ॥	६
मिथ्या स्वप्न जसा तो तैसा संसार डोळ्या खोटा, । येतां बलावणें दे न क्षण अवकाश कोळ्याखोटा. ॥	७
आयुर्दिन यम मोजी जैसा ऋणकरि दिनांसि व्याजाचे, । सुकृतचि करणें, नातरि विषयाचें सौख्य या जिवा जांचे. ॥	८
होतांचि लिप्त विषयीं दाखविती मार्ग साहि नरकाचा, । श्रीगुरुची करि सेवा पुण्य करी, तो न राहि नर कांचा. ॥	९
आयुर्दाव घडि घडी सरत असे, हों खरा तुला समजो; ।	

१. मूळ पोथीच्या बाराव्या आणि तेराव्या अध्यायांतील (ओवी ५८ पर्यंत) कथा यांत ग्रथित केली आहे. २. अभेद (एकरूप आहे) मन ज्याचें असा. ३. तें ज्ञान षड्रिपुंसी (काम, क्रोध, मोह, लोभ, मद, दंभ यांसी दमन (नाश करणारें) असें. ४. घराचा. ५. परिपूर्ण. ६. क्षणांत नाश पावणारा. ७. गुरु आणि देव यासंबंधी धर्म. हें 'करुनि घे' याचें कर्म. ८. पुण्यरूप मार्गानें. ९. पानाच्या शेड्यावरचा. १०. पाण्याचा थेंब. ११. लहानपणीं. १२. कामक्रोधादिक. १३. हा शब्द नपुंसकलिंगी व पुल्लिंगी आहे. १४. रचलेला, मांडलेला. १५. यमानें पाठविलेलें पत्र. १६. आयुष्याचे दिवस. १७. रिणको. १८. दुःख देतें. १९. विषयीं लिप्त (निमग्न) होतां साहि (कामक्रोधादिक) नरकाचा मार्ग दाखविती—असा अन्वय. २०. कच्चा. २१. संस्कृत 'आयुर्दाम.' आयुष्याची दोरी. २२. हा (आयुर्दाव) तुला खरा (खऱ्या स्वरूपानें) समजो (कळं दे).

न करी शिवहरिभजना सुकृता वाटे मला खरासम जो. ॥	१०
ऐसा या देहाचा नाही पळभरिहि सत्य विश्वास, ।	
यास्तव करणें पुण्या, टाकुं न दे काळ एरविं श्वास. ॥	११
मातातातसुतादिक अवघीं मिथ्याच जेंवि मृगजामी, ।	
म्हणउनि ऐकें माते ! वश्य नव्हें मीनकेतनगजा मी.' ॥	१२
ऐसा बोध श्रीगुरु करिती जननीसि जो अनेक रितीं, ।	
ऐकुनि पुन्हां विनंती वंदुनि पायांसि सन्मनं करि ती. ॥	१३
'सांगितले अंमहांसी भवाब्धिसी हे तुं मार्ग सुतराया, ।	
बुडवाया परि दावी भवाब्धिसी हेतुमार्ग सुत राया ! ॥	१४
राहीं तूं मजपासीं यास्तव जों पुत्र एक मी प्रसवें. ।	
नेदी निरोप; येथें घेउनि करिं वेदघोष विप्र सवें. ॥	१५
वदलासि भविष्या तूं आणिक होतील सुनु चार मला, ।	
परि होती कीं नाही, मनिं हा 'संदेह आमुच्या रमला. ॥	१६
कुळदेव आमुचा तूं पूजूं; मम गृहिं करोनि जी वास ।	
राही, जों सुत होई तोंवरि, नातरि त्यजीन जीवास.' ॥	१७
हीं जननीचीं वचनें श्रीगुरु ऐकुनि उदंड हास्य करी, ।	
'चिंता न करी' म्हणउनि कुरवाळी जननिचें सुआस्य करीं. ॥	१८
श्रीगुरु मग जननीसी म्हणती, 'तुज पुत्र होति जंव दोन, ।	
तों तव घरिं राहिन, हें दाखविलें सत्य मी तुज वदोन. ॥	१९
राहुनि वर्षभरी मी पुरविन तव पूर्ण सत्य हेतूला, ।	
मग दे निरोप मातें सांगितलें वचन सत्य हें तूला.' ॥	२०

१. गर्दभाप्रमाणें. २. हा 'न करी' याचा कर्ता. ३. एरवीं काळ श्वास टाकुं न दे. असें केलें नाही आणि मृत्यु आला तर तो श्वास देखील टाकावयास फुरसत देणार नाही. मग पुण्य करावयास कसचें सांपडणार—असा भाव. ४. मृगजळ. ५. मी मीनकेतनगजा (मदनरूप हत्तीला) वश्य नव्हें—असा अन्वय. ६. निर्मळ मनानें. ७. हें 'सांगितलें' याचें कर्म. ८. चांगल्या रीतीनें तरण्याला. ९. सुत राया ! परि हेतुमार्ग भवाब्धिसी बुडवाया दावी—असा अन्वय. माझा हेतु मला संसारांत बुडवितो—असा भाव. १०. प्रसवेन (तोंपर्यंत). ११. येथें (धरींच) विप्र सवें घेउनि (ब्राह्मणांबरोबर) वेदघोष करिं—असा अन्वय. १२. पुत्र. १३. संशय. १४. सुतला. १५. वसति. १६. पुष्कळ. उदंड हा शब्द संस्कृतांतील 'उदंड' शब्दापासून झाला आहे. याचा मूळचा अर्थ 'उंच' आहे दांडा ज्याचा तें' म्हणजे छत्री वगैरे. पण अर्थापभ्रंशानें 'पुष्कळ' असा अर्थ झाला. (व्यु० प्र० पृ० ७). १७. चांगलें तोंड.

- श्रीगुरु ऐसा राहुनि शिष्यांसी वेदशास्त्र तो शिकवी, ।
 पाहुनि बुधजन म्हणती 'बुद्धिविषीं साम्यते न याशिं कवी. ॥ २१
- सातचि वर्षीं बटु परि सांगे शिष्यासि शास्त्र वेदा हा, ।
 ईश्वर निश्चय, याचे दर्शानें भैववन्हिचा निवे दाहा. ॥ २२
- एवं गुरु राहे; मग तातें वंदोनि सांवपाद, रंती ।
 देतां अंबेलागीं, जाली तात्काळ हो ! गरोदर ती. ॥ २३
- भरतां, जालें युग्मचि सुंदर दैदीप्यमान, नउ मास, ।
 ठेवी द्वादश दिवशीं नामार्चुनि 'लोहितनयनउमास. ॥ २४
- येउनि मातेसन्निध श्रीगुरु, होतां त्रिमास तनयासी ।
 सांगति, 'हे सत्पुत्रचि तुम्हांस रक्षिति, करा जेतन यांसी. ॥ २५
- माते ! हे दीर्घायू असती. आणीक दोन सुत होती, ।
 कन्या नंतर होइल.' हर्षे ऐकुनि असें बहुत हो ! ती. ॥ २६
- श्रीगुरु म्हणती, 'माते ! पुरला आतां तुझा खरा हेतू. ।
 आतां निरोप दे मज, ह्त्कमळीं सांव राख, 'राहें तूं. ॥ २७
- ऐशीं गुरुचीं वाक्यें ऐकुनि मग ती शिरा पदां ठेवी ।
 बोले, 'सांसारिक मजपासीं ठेवीं न आपदाठेवी. ॥ २८
- गुरु कुळदैवत आम्हां तूं अवतरलास सत्य ताराया. ।
 महिमा स्वरूप न कळुनि तुजला आम्ही म्हणों 'सुता !' 'राया !' ॥ २९
- जासी आम्हां टाकुनि नंदयशोदेस जेंवि कंसारी ।
 तुचवांचुनि वांचुनि मग कंठूं काळसि केंवि संसारीं ?' ॥ ३०
- ऐकुनि ऐसें श्रीगुरु दाखविती स्वस्वरूप सांग तितें, ।
 'चिंता न करीं, देइन करितां स्मरणासि भेट' सांगति ते. ॥ ३१
- 'करितां तूं मत्स्मरणा येइन धांवोनि सत्य ते क्षणि मी, ।
 मज चिंता भक्तांची, यास्तव तिष्ठें स्वभक्तरक्षणि मी. ॥ ३२

१. चार वेद व सहा शास्त्रें. २. बुद्धीविषयीं. ३. शुक्राचार्य. ४. दर्शन झालें असतां. ५. सं-
 साररूप अग्नीचा. ६. दाह, ताप. ७. रती देतां=संभोग दिला तेव्हां. ८. जुळें. ९. नउ मास
 भरतां-असा अन्वय. १०. वाराव्या दिवशीं. ११. नाम+अर्चुनि. १२. लोहितनयन (शंकर) व
 उमा (पार्वती) यांस अर्चुनि. १३. जतन करा=सांभाळा. १४. स्वस्थ रहा. १५. मजपासीं सांसारिक
 आपदाठेवी (विपत्तीची ठेव) न ठेवी (असें) बोले. असा अन्वय. १६. सुता (बाळा !) राया !
 (राजा,) असें म्हणों (म्हणतो अथवा म्हणत होतो). १७. कृष्ण. १८. आपलें स्वरूप. १९. संपूर्ण.

सुकृतहि शनिप्रदोषव्रत करिसी म्हणुनि मागिले ज॑ननीं । इ॒ह संप॑ति भु॒क्त्यंतीं॑ तुम्हांस हें सत्य बोलिलें जननी ! ॥	३३
प्रा॒गजन्म॑व्रतपुण्यें अवतारा मी तुझ्याच घे उदरां, । पुनरपि जन्म तुम्हांसी नाहीं आतां नकाच घेउं दे॒रा.' ॥	३४
सांगुनि ऐसें श्रीगुरु निघती मग जावयासि काशी॑तें, । ता॒तांबा॑ बोळविती, पाहति जन मिळुनि सावकाशीं तें, ॥	३५
नगरींचे श्रीगुरुसी मिळती जन सर्व बोळवायास । ते म्हणती, 'बोळविती संतोषें केंवि आई बा॑ यास ? ॥	३६
घडतां पुत्रवियोगा एक घडी दुःख होय हो ! ते॒नया । किंचि॒तही॑ दुःख कसें बोळवितां हर्ष होय होत न यां ?' ॥	३७
बुधजन म्हणती, 'बटु हा अवतारी द्रु॒हिणशी॑वदेवांचा । अथवा हरि॒चा; याची॑ निर्ग॒मार्था॑ हे कशी वदे वाचा ? ॥	३८
नमन करा साष्टांगीं या बटुदेवा धरोनि पायांसी, । ता॒रुनि॑ भवाब्धि हि तुम्हां नेइल, येवोनियां कृपा यासी.' ॥	३९
ऐसें वदोनि बुधजन भावें नमनासि ते॒नुमनें॑ करिती । येती स्वगृहासी मग करीत गुरुची स्तुती अनेक रिती ॥	४०
आले जन सर्व गृहा, मातृपिता जाउनी पुढें नमिती । म्हणती, 'तव उपकारा हे सुत ! देवाधिदेव ! रे ! न मि॒ती ॥	४१
विश्वगुरो ! देवाधीदेवा ! त्रैमूर्ति ! तूंचि अवतरसी. । सांगुनि आम्हां ज्ञाना, तारुनि भवसिंधु सत्य उद्धरसी. ॥	४२
पुनरपि येउनि आम्हां दाखविं तूं एकदां स्वरूपा या । जातां स्वर्गी आम्ही श्रीगुरुराया ! तुझ्या धरूं पायां.' ॥	४३
श्रीगुरु म्हणती, 'माते ! देइन तुज दर्शनास एकतिस । होतां वर्षे, चिंता न करीं' म्हणवोनि देति भौक तिस. ॥	४४

१. जन्मीं. २. या जन्मीं. ३. मुक्ति+अंतीं=मरणानंतर. ४. पूर्वजन्मींच्या व्रताच्या यानें. ५. भीतीला. ६. तात+अंबा=बाप आणि आई. ७. बाप. ८. यां (आईबापांना) या बोळवितां हर्ष होय, किंचितही दुःख न (होय) (हें) कसें ?—असा अन्वय. ९. अवतार रण करणारा. १०. ब्रह्मदेव, शंकर या देवांचा. ११. वेदाच्या अर्थाला. १२. यासी कृपा वोनियां तुम्हां हि भवाब्धि तारुनि नेइल—असा अन्वय. १३. शरीर व मन यांनीं. १४. गणती. १५. वचन.

यापरि सांगुनि गुरुंनीं मातृपित्यांची करोनियां समजी ।
 हर्षी मग मातृपिता म्हणती, 'विधि इंद्रही न यासम जी !' ॥ ४९
 जाती गुरु, मग अंबा भर्त्यासह ये गुरुचिया स्तुतिला ।
 करित स्वगृहा येतां, दिसुं लागे सर्व ओस वास्तु तिला. ॥ ४६
 होउनि गुप्त गुरु मॅनवेगें काशीस पावला त्वरित ।
 भक्तोद्धरणार्थ तपा साधुनि अष्टांगयोग आचरित. ॥ ४७
 विश्वेश्वर जो आत्मा अर्चिति गुरु मानसीं तयातें हो ! ।
 तें पाहुनि तैपि म्हणती, 'न शरीरस्वार्थ केंवि यातें हो ?' ॥ ४८
 म्हणती, 'आम्हां तपयांमाजी हा श्रेष्ठ कीं जसा खंग तो ।
 श्रेष्ठ ग्रहसमुदायीं, किंवा पक्षीगणीं जसा खंग तो. ॥ ४९
 स्वाना त्रिकाल करुनी साधुनि अष्टांगयोग करि तप हा, ।
 आम्हां वंद्यचि जरि हा धारण आद्याश्रमासि करित पहा. ॥ ५०
 श्रेष्ठ^{१२} तपी^{१३} वृद्धयती कृष्णसरस्वति समस्त तपियांतें ।
 बोले तो, 'न म्हणुनियां सान, नमा तुम्हि समस्त तपि यातें. ॥ ५१
 हरि हर विधि अवतारी, नव्हेचि सहसा कदापि मानव हा, ।
 श्रेष्ठाश्रम तुमचा तरि याचे पदिं सर्वही स्वमान वहा. ॥ ५२
 आम्ही यति या नमितां, निंदिति ते समजुनी न लाभ जन, ।
 विनवुनि श्रेष्ठाश्रम या देउनि, नमुनी करूं चला भजन. ॥ ५३
 श्रेष्ठाश्रमासि देतां भक्ती जन सान थोर करिती ते, ।
 निंदा मग भी जैसे सिंही येतांचि भीति कैरि तीतें.' ॥ ५४
 कृष्णसरस्वति यापरि बोलुनि घेउनि समस्त ये तपि ते ।
 वेष्टिति गुरुतें नवला पाहति नैभिहुनि सुंधारसास पिते ॥ ५५
 म्हणती तपि, 'बटु ! ध्यावा त्वां अंत्याश्रम परोपकारा जी ! ।

१. समजूत. २. उदास. ३. घर. ४. मनासारख्या वेगानें. ५. यमो नियमश्चासनं च प्राणायामस्ततः परम् । प्रत्याहारो धारणा च ध्यानं सार्धं समाधिना ॥ अष्टांगान्यादुरेतानि योगिनां योगसिद्धये ॥' हीं यमनियमादि योगाचीं आठ आंगें. ६. योगी. ७. सूर्य. ८. नवग्रहांच्या समूहांत. ९. पक्ष्यांच्या समुदायांत. १०. गरुड. ११. ब्रह्मचर्याश्रमास. १२. सर्व तपस्व्यांत श्रेष्ठ. १३. वृद्ध संन्यासी जो कृष्णसरस्वती. १४. यातें सान (लहान) न म्हणुनियां तुम्ही समस्त तपि यातें नमा-असा अन्वय. १५. श्रेष्ठ असा संन्यासाश्रम. १६. स्वमान (आपला मान) याचे पदीं वहा (अर्पण करा). याचे पायीं नत्र व्हा-असा भाव. १७. हत्ती. १८. आश्चर्य. १९. आकाशांतून. २०. अमृतरसास पिणारे, देव. २१. संन्यासाश्रम.

सेवा घे आम्हांकरिं, हो तूं त्रिजगास व्यापका ! राजी. ॥	९६
निंदिति जन कलियुगिं या संन्यासा आणि अग्निहोत्रातें ।	
दोनीही श्रेष्ठ परी न, होय कोणीहि यास हो ! त्रातें. ॥	९७
पूर्वी निंदिति तेव्हां शंकर आचार्यरूप अवतरुनी ।	
स्थापुनि चातुर्थाश्रम, देति जया, जाति तेचि भव तरुनि. ॥	९८
तैपासुनि आजवरी चालत आला चतुर्थ आश्रम हा ।	
प्रबल बहू कलि होतां करिती निंदा पुन्हा; हरा श्रम हा.' ॥	९९
'स्थापा आश्रम' ऐशा ऐकुनि विनतीस तांपसाचा तो ।	
घेउनि चातुर्थाश्रम प्रकट करि गुरु प्रताप साचा तो. ॥	१००
कृष्णसरस्वति यति गुरु करोनि घे आश्रमासि अंतींच्या ।	
हर्षे तपि डुळति, अही कुंसुमसुवासें जसें वसंतीच्या. ॥	१०१
सिद्धमुनीचे मुखिचीं वचनें ऐकोनि शिष्य यापरि हो ! ।	
बोले, 'गुरु ! बोलसि हें ऐकुनि घे चित्त संशया परि हो. ॥	१०२
त्रैमूर्ती अवतरला म्हणसी श्रीगुरु जगद्गुरू हा कीं; ।	
तो गुरु करि ? हें सांगुनि 'संशयमनवृत्तिचें गुरू हांकीं'. ॥	१०३
सिद्ध म्हणे, 'शिष्या ! गुरु वसिष्ठ केला सुमित्ररामांनीं, ।	
श्रीकृष्णें संदीपन करोनि, त्याचेच उत्तरां मानी. ॥	१०४
धरितां मांनववेषा लागे त्यापरि तयास वागावें, ।	
यांचक होतां लागे कर्णउदारत्व वासवा गावें.' ॥	१०५
यास्तव कृष्णसरस्वति केला गुरु गुरुनिं मान देऊनी ।	
हर्षुनि समस्त तपि मग अर्चिति गुरुच्या पदांसि सेवूनी. ॥	१०६
शिष्य म्हणे, 'श्रीगुरुंनीं कृष्णसरस्वतियतीस गुरु केला ।	
तो काय सर्व यतिहुनि श्रेष्ठ असे, सांग, फेडिं शंकेला. ॥	१०७

१. स्वर्ग, मृत्यु, पाताळ यांस व्यापून राहणाऱ्या. २. कबूल हो. ३. अग्नये होत्रमस्मिन् । ४. शंकराचार्य. ५. शंकर, 'तो (चातुर्थाश्रम)' जया (ज्यांना) देती. चातुर्थाश्रम हा प्रयोग अशुद्ध पण ठीकतला आहे. ६. निंदेपासून होणारें दुःख. ७. तापसाच्या; तपस्व्याच्या. ८. सर्प. ९. वसं-
 ऋतूंतल्या फुलांच्या सुवासानें. १०. संशयरूप मनोवृत्ति हेंच गुरु (जनावर) हांकी. ११. सौमित्र लक्ष्मण, व श्रीराम यांनीं. १२. वचनांला. १३. मनुष्यदेहास. १४. वासवा
 इंद्राला) याचक होतां कर्णउदारत्व (कर्णाचा उदारपणा,) गावें लागे—असा अन्वय. इंद्र
 कर्णाकडे कुंडलें मागण्यास गेला होता—ती कथा येथें अनुसंधेय आहे.

त्याचा कोण गुरू ? गुरुपरंपरेच्याच सांग तूं चरिता, ।

जाइल मत्संशय तूं गुरुपिढिनामावळीस उच्चरितां.' ॥

६८

प्रश्नोत्तर शिष्याचें ऐकुनि, गुरु सिद्ध, मस्तकीं कर तो ।

ठेउनि, म्हणे, 'गुरुपिढी ऐकांऽदीगुरु भवानिशंकर तो. ॥

६९

विष्णू शिष्य तयाचा, त्याचा चैतुरास्य, जो वसिष्ठ तया, ।

शिष्य तयास पराशर. शिष्य ! अशा गुरुपिढीस ऐक तया. ॥

७०

१. प्रश्नरूपी भाषण.

२. गुरुपरंपरा.—

१ श्रीशंकर (आदिगुरु)	१४ ईश्वरतीर्थ
२ विष्णु	१५ नृसिंहतीर्थ
३ ब्रह्मदेव	१६ विद्यातीर्थ
४ वसिष्ठ	१७ शिवतीर्थ
५ पराशर	१८ भारतीतीर्थ
६ व्यास	१९ श्रीपादमुनी
७ शुकयोगी	२० विद्यातीर्थ
८ गौडपादाचार्य	२१ मलयानंद
९ गोविंदाचार्य	२२ देवतीर्थसरस्वती
१० शंकराचार्य	२३ यादवेंद्रसरस्वती
११ विश्वरूपवर्य	२४ श्रीकृष्णसरस्वती
१२ ज्ञानबोधनगिरी	२५ श्रीगुरुनाथ (दत्तात्रय)
१३ सिद्धिगिरी	

३. ऐक—आदिगुरु (पहिला गुरु). ४. भवानीयुक्त शंकर; हे शंकराचेंच एक नांव आहे.
५. ब्रह्मदेव, ६. नामधारका !

शिष्या पराशराचा व्यासमुनी, जो वदोनि भागवत ।
 उपदेशी शुकतनया, स्त्रीधन ज्या शंभुच्या विभागवत. ॥ ७१
 त्या शुकमुनिचा शिष्या गौडपदाचार्य, शिष्य त्याचा तो ।
 गोविंदाचार्य मुनी, शंकर आचार्य त्यास साचा तो. ॥ ७२
 आचार्यापासुनियां जाला तो विश्वरूपवर्य मुनी, ।
 बोधज्ञगिरी त्याचा, जाला तो शिष्य रे ! पदा नमुनी. ॥ ७३
 बोधज्ञापासुनि यति सिंहाळगिरीय होय, त्या जाला ।
 ईश्वरतीर्थ. तया तो म्हणती नरसिंहतीर्थ यति ज्याला. ॥ ७४
 विद्यातीर्थ तयाचा, त्याचा शिवतीर्थ, भारतीतीर्थ, ।
 त्याचा विद्यारण्य श्रीपादमुनी क्षितीपदीं तीर्थ. ॥ ७५
 विद्यातीर्थ दुजा त्या मळयानंदयति जो तया, त्याचा ।
 जो सुरतीर्थसरस्वतिवृद्ध पुढें यादवेंद्रमुनि ज्याचा ॥ ७६
 त्या यादवेंद्रमुनिचा कृष्णसरस्वति यतींद्र सुमुनि भला ।
 वृद्ध बहुत, शास्त्रार्थी जाणे, वेदार्थीही असे निभला. ॥ ७७
 बुंधजन विशिष्टयतिही नमिती त्यातें, म्हणोनि गुरु गुरुनीं ।
 करुनि, स्वभक्तभवभय पळविति पशु व्याघ्र जेंवि गुरुगुरुनी. ॥ ७८
 चातुर्थाश्रम यापरि घेउनि गुरु आश्रमासि स्थापिति त्या, ।
 जाला हर्ष यतींला तसाचही स्वर्गि जे सुधा पिति त्यां. ॥ ७९
 श्रीगुरु निर्गमार्थासीं सांगति मग कीर्ति हे रिपां पसरे. ।
 जन म्हणति, 'यास नमि जो, तो सुकृतचि बीज पेरी, पाप सरे.' ॥ ८०
 म्हणती, 'हा नर नोहे, आहे साक्षात देव अवतारी.' ।
 बोलुनि असें, गुरुपदां नमोनि 'आम्हांसि' म्हणति 'भर्वें तारीं ॥' ८१

१. शंभुच्या (शंकराच्या) विभागाप्रमाणें (कालकूट विषाप्रमाणें). २. याचेंच दुसरें नांव 'सिद्धि-
 गिरी' असें मूळ पोथींत आहे. ३. विद्यारण्य ही श्रीपादमुनीस पदवी होती. ४. भूमंडळांत.
 ५. वंध्य. ६. वेदार्थीही निभला असे—वेदांचा अर्थ करण्यांत सुद्धां अडत नसे. वेदांचा
 अर्थ करतां येत नाहीं अथवा तो करूं नये अशी समजूत गुरुचरित्रकारांच्या वेळीं नव्हती
 असें स्पष्ट होतें. ७. पंडित. ८. श्रेष्ठ यती. ९. आपल्या भक्तांची संसारभीति.
 १०. गुरुगुरुन, गर्जना करून. ११. (जे) सुधा (अमृत) पिति (पितात) त्या (देवांना).
 १२. रीफ, तक्तपोशी करण्याची फळी. रिफा पसरणें म्हणजे दाट आच्छादन करणें.
 त्याप्रमाणें कीर्ति पसरणें. १३. संसार.

- जाले शिष्य बहुत मग गुरु जाती त्यांसहीत बदरिवनीं ।
घालुनि उजवा मेरू, तीर्थासी करित हिंडती अंबनीं. ॥ ८२
- आले गंगासागरिं, तेथुनि आले गुरु प्रयागा, तों ।
द्विज एक शरण आला त्यागुनियां विषयदुष्टसंगा तो. ॥ ८३
- ब्रह्मज्ञान तयासी उपदेशी गुरु, करोनि संन्याशी. ।
त्यासीं प्रीती बहु धरि जैसा नारायणोपमन्यासी. ॥ ८४
- माधवसरस्वती या प्रीती ठेविति तयासि नामाला ।
गुरुउपदेशितमंत्रा जप करि तो धरुनियां मनां माला. ॥ ८५
- ऐसे बहुतचि शिष्ये, त्यांच्या नामास एक दिवसांत ।
शक्य न सांगाय़ा, परि त्यांतिल सांगेन मुख्य जे सात. ॥ ८६
- वाळसरस्वति पहिला; कृष्णसरस्वति, उपेंद्र, माधव जो ।
मोठा प्रियकर गुरुचा, श्रीकृष्णाचा जसाहि उद्धव तो. ॥ ८७
- एक सदानंदयती ज्ञानज्योती सरस्वती, सा रे ! ।
जालेचि, सातवा मी, सांगूं आतां कैशा यती सारे ? ॥ ८८
- सर्वहि शिष्यांसह रे ! आले गुरु दक्षिणेस हिंडत रे ! ।
जो नर गुरुपदिं लागे, तो हा भवनिधि महाप्रचंड तरे. ॥ ८९
- येउनि हिंडत ऐसे मातृपित्या भेट देति करंजीं ।
म्हणती, 'मी यति जालों, म्हणउनि होऊं तुम्ही नका रंजी. ॥ ९०
- अंत्याश्रम नर घेतां पावे संतोष हो ! उदंड; धरों ।
त्याची मातृपिता; मग' म्हणती 'आम्हीं न भेउं दंडधरा. ॥ ९१

१. बदरिकाश्रमी. हा आश्रम हिमालयांत आहे. येथील महादेवाचें लिंग हें वारा ज्योतिलिंगापैकीं एक आहे. मार्गे अ० ७ गी० ४ वरील श्रीशैलावरील टीप पहा. २. मेरु उजवा घालुनी=मेरुपर्वतास प्रदक्षिणा करून. ३. पृथ्वीवर. ४. गंगेचा समुद्राशीं संगम होतो तेथील तीर्थ. ५. विषयांचा जो दुष्ट संग (स्वीकार) त्याला. हें 'त्यागुनियां' याचें कर्म. ६. नारायण+उपमन्यासी. उपमन्यु हा ईश्वरभक्त होता. याला आकल्प आयुष्य आणि दुधाकरितां क्षीरसमुद्र मिळाला होता-अशी कथा महाभारत-अनुशासनपर्व-अध्याय १४ यांत आहे. ७. ही प्रत्ययाभाव तृतीया. ८. तो माला (माळ) धरुनियां गुरुउपदेशितमंत्रा मनां (मनांत) जप करि-असा सार्थान्वय. ९. सहा. १०. ही कथा सांगणारा सिद्धमुनी. ११. कशाला. १२. सर्व. १३. करंज (करंजें नांवाच्या गांवीं). १४. रंजीस, कधी. याचा संबंध 'होऊं नका' याकडे १५. पृथ्वी. १६. मिणार नाहीत. १७. यमाला.

यति सुत होतां में मग लागुं न दे वासुदेवदत्ताचें ? ।

जेंवि रवेंच सुरांचें पार्थ न दे वासुं देवदत्ताचे.' ॥

९२

ऐसें श्रीगुरु वदतां तातंवा भगिनि भाउ नमनासी ।

मग करुनि म्हणति, 'आणी आम्हां भविं निभाउन मनासी.' ॥

९३

श्रीगुरु ऐकुनि म्हणती पूजितसां तुम्हि पदाब्ज सुं भवाचें ।

में ह्मदिं यास्तव तुमचे किमपिहि भव तो न दे वसुं भवाचें.' ॥

९४

श्रीगुरु आले ऐकुनि येउनि भेटिस सर्व जन, पद ते ।

वंदुनि गुरुचे जाले तें एका माधवासि जें वदते. ॥

९५

'गुरुकीर्तिसी तुलाया घालीतां हांढका नंगा वजना, ।

न पुरे, अशा गुरुच्या भेटिस कां हांढका न गांवजनां ? ॥

९६

बोलुनि यापरि करिती श्रीगुरुचें, धरुनि भाव, पूजन ते. ।

म्हणती, 'गुरु! तुजवरुनी ओंवाळुन टाकुं हें वेंवें' जनते. ॥

९७

आग्रह करोनि सर्वहि स्वगृहा भिक्षे गुरुसि बोलवुनी ।

'यावें अगत्य' ऐसी नमोनि करिती विनंति हो ! लेंवुनी. ॥

९८

'गुरु! तुज पायघड्यांसी पसरूं क्षमां एक एक देहातें ।

परि तूं भिक्षेलागीं येइन ऐसोच भाकें दे हातें.' ॥

९९

येतो असा गुरु तिहीं भक्तिबळें गोंविला सुभाकेला ।

१. सुत (मुलगा) यति होतां मग (तो) वासुदेवदत्ताचें (वासुदेवाच्या संरक्षणाखाली अस-
णारांचें-देवाच्याहि प्रीतीतल्यांचें) में (भय) लागुं न दे-असा भावार्थ दिसतो. २. जेंवि
देवदत्ताचे रवेंच (देवदत्तनामक शंखाच्या नादानेंच) (देवांच्या शत्रूंना भिववून) सुरांचें (तोंड)
वासुं न दे (घाबरूं दिलें नाहीं). या गीतीचा अर्थ यापेक्षां चांगला होईल तर बरें.
३. तात+अंबा=आईबाप. ४. आम्हां भविं (संसारांत) निभाउन (पार पाडून) मनासी
आणी (आवडून) घे. ५. चांगल्या रीतीनें. ६. शंकराचें. ७. यास्तव तो भव (शंकर) तुमचे
हृदिं भवाचें (संसाराचें) में वसुं न दे-असा अन्वय. ८. ते (जन) गुरुचे पद वंदुनि माधवासि
(श्रीगुरुच्या पित्यास) जें वदते झाले तें एका-असा अन्वय. ९. मापण्याकरितां. १०. सोन्याच्या
पर्वतास, मेरूस. हें 'घालितां' याचें कर्म. ११. याचा कर्ता 'नग'. १२. 'कां न हांढका?=
कां बोलावीत नाहीं? १३. याचा कर्ता 'ते जन'. १४. शरीर. १५. नम्र होऊन.
१६. पृथ्वीवर. १७. भाकें-वचन देणें, कबूल होणें, इ०. १८. सुभाकेला गोंविला-(मी
येईन) अशा वचनांत बांधिला; याचें कर्म 'गुरु'.

- १ पुंडलिकें श्रीविठ्ठल काटि कर ठेवुनि जसा उभा केला. ॥ १००
- घेउनि भाक गुरुची करिती मग सर्व ते घरा गमन ।
- पावे त्यांचें तोषा, घेतां गुरूपदकमलपराग, मन. ॥ १०१
- श्रीगुरु असंख्य रूपें धरोनि मग ते घरोघरीं जाती ।
- गुरुपूजनासि आणिति पुष्पें द्विज कमल मोगरे जांती ॥ १०२
- नानोपचारिं गुरुचें पूजन केलें मग वसुधामरिं तें ।
- श्रीगुरुवांचुनि एकहि न राहि त्या गांवि विप्रधाम रिती ॥ १०३
- विस्मय मानुनि ते जन म्हणती, 'गुरु साच हो रमाधव हा ।
- अवतरला घरिं याचे; दैवाचा विप्र थोर माधव हा.' ॥ १०४
- आलिंगीत गुरुपदा जननी पूजोनि जेवि, तातेंही ।
- आलिंगिलें पदा; मग होय गुरु स्वस्वरूप दावित ही ॥ १०५
- पाहुनि तें रूपांवा आठवला पूर्विचा प्रताप तिला ।
- मग सांगे, 'प्राग्जन्मीं मज हा गुरु होय रक्षिता' पतिला. ॥ १०६
- यांचे प्राग्जन्मीं मीं केली पूजा म्हणोनि पायांची ।
- जाला जन्म सुफल हा आम्हांवरि होउनी कृपा याची.' ॥ १०७
- करिती मग साष्टांगीं नमना जोडोनि हस्त दोघें तीं ।
- पादसरोजामोदा, त्या सौख्या काय मी वदों? घेती. ॥ १०८
- म्हणती, 'हे गुरुराया! बसली भक्ती तुझ्या पदानमनीं ।
- आतां आम्हा व्हावी भवभय हे दुष्ट आपदा न मनीं.' ॥ १०९
- गुरु म्हणती, 'यास्तव कीं चवथ्या मी आश्रमा असें धरिलें ।

१. पुंडलिक या नांवाचा महाभक्त प्रख्यात आहे. यानें मातृपित्यांची एकनिष्ठ सेवा केल्यावरून श्रीविठ्ठल याचे भेटीस गेले असतां हा सेवेतच असल्यामुळे मला फुरसत होईपर्यंत त्या विटेवर उभा रहा असें सांगून त्यानें मागे एक वीट फेंकली. त्यावर देवाला उभें रहावें लागलें—ही कथा येथे लक्ष्य आहे. २. याचा संबंध 'मन' याकडे. ३. गुरु+पद+कमल+पराग (रज). हें 'घेतां' याचें कर्म. ४. जाईचीं (फुलें). ५. नाना+उपचारिं=अनेक उपचारांनीं. ६. भूदेवांनीं, ब्राह्मणांनीं. वसुधा (पृथ्वी)+अमर (देव). ७. ब्राह्मणाचें घर. ८. लक्ष्मीपति. ९. दैवाचा थोर=भाग्यवंत. १०. आत्मरूप. ११. रूप+अंबा (अंबेनें, आईनें). १२. पूर्वजन्मीं. १३. याचा संबंध 'पायांची' याकडे. १४. चरणकमलाच्या सुवासाला. हें 'घेती' याचें कर्म. १५. याचा कर्ता 'तीं दोघें'. १६. आतां आम्हां भवभय हे दुष्ट आपदा (विपत्ति) मनीं न व्हावी—असा अन्वय.

- घेतां सुत अंत्याश्रम, न देखिलें आइबा न उद्धरिले. ॥ ११०
- भवभय तुम्हांसि नाहीं सत्य बरें ब्रह्मलोकवास करा ।
- सिंहाश्रय करितां मग धडका मारील काय जो बकरा? ॥ १११
- नातू पणतू पाहुनि भोगुनि ऐश्वर्य काशिला अंती ।
- पावाल, मुक्ति तेथें तुम्हास होइल, करूं नका 'खंती.' ॥ ११२
- त्यांची कन्या रत्ना विनवी गुरुसी नमोनियां मग ती ।
- 'श्रीगुरु! व्हाया मी जाइन टाकुनियां तपासि धाम गति.' ॥ ११३
- श्रीगुरु म्हणती तिजला, 'पतिची सेवाच हें स्त्रियांला गे !
- तप बौधिलें असे; तप आणिक न दुजें करावया लागे. ॥ ११४
- होइल तुजला मुक्ती, पतिच्या करिं भक्तिनें सुसेवेला.' ।
- रत्नि म्हणे, 'वद माझी कैसी प्रालब्धलीप' ते वेळीं. ॥ ११५
- श्रीगुरु म्हणती, 'रत्ने! होइल तुज दुःख ऐकतां बहुत ।
- मग त्या दुःखाग्नीनें समूळ होईल हर्षकोंब हुत.' ॥ ११६
- रत्नि म्हणे, 'हुत होतां पँलुव तुझिया कृपामृते फुटती ।
- उठती सुहर्षकोंबहि, न काळशस्त्रें हि ते कदां तुटती.' ॥ ११७
- गुरु मग म्हणती, 'रत्ने! ऐकें. प्रालब्धिचें तुझ्या सकळ ।
- प्राग्जन्मीं विघडोनी, त्वां 'स्त्रीपुरुषासि लाविलीस कळ. ॥ ११८
- पांचा मांजरांसी मारिसिही, आणि भूमिसुरभीसी ।
- हाणिसि लाता, आणिहि पीडाया तूं न भूमिसुर भीसी. ॥ ११९
- यास्तव होसिल कुंष्टी सर्वांगीं श्वेत^६ तूं जसा दै^७ हो ! ।
- पाडिसि विघड म्हणोनी त्यागिल तुज कांत, ऐक सादर हो'. ॥ १२०
- यापरि ऐकुनि वचनें रत्ना शोकांनळीं पडे मग ती ।
- नमुनि पदा विनवी, 'मज सद्गति दे जसि नैगासि हेमगती.' ॥ १२१
- 'चिंता न करिं' गुरु म्हणे वृद्धपणीं तुज तुझा त्यजील पती ।

१. (त्यानें) आइबा न उद्धरिले (असें) न देखिलें—असा अन्वय. २. काळजी. ३. गति (उत्तमगति) व्हाया मी धाम (घर) टाकुनियां तपासि जाइन—असा अन्वय. ४. सांगितलें. ५. प्रारब्धाची लिपी. ६. ते वेळेस. ७. आनंदाचा अंकुर. ८. हुत होईल—भस्म होईल. ९. पानें. १०. विघाड करून. ११. नवरावायकोमध्ये. १२. भांडण. १३. मांजरांस. १४. या लो. काच्या कामधेनूस, गाईस. १५. तूं भूमिसुर (ब्राह्मण) पीडाया न भीसि—असा अन्वय. १६. श्वेतकुंष्टी=पांढरें कोड उठलेली. १७. शंख. १८. विघाड. १९. नवरा. २०. दुःखरूप अग्नींत. २१. मेरूपर्वतास.

नंतर होसिल कुष्टी, परि सज्जनसन्मुखीं न हो! लंपती. ॥	१२२
त्वदघानिवारणासी सांगिन तुज तीर्थ नाम अधहरण ।	
करितां तेथें स्नाना अध जाइ, पुन्हा नसे जनन मरण. ॥	१२३
जाई त्या तीर्था तूं, तुझिया भरतांचि कुष्ट देहातें ।	
जाइल अध न भिं' ऐसें श्रीगुरु अभयप्रदान दे हातें. ॥	१२४
सांगुनि भगिनिसि ऐसें जाती गुरु तीर्थराज गौतमितें ।	
शिष्या! तीर्थ दुजें रे! तैसें नच पाहिलें सुगौत मि तें. ॥	१२५
रामात्मज सूनु म्हणे गोदामहिमाहि होय ती, सिद्ध ।	
बोले जी; तच्छ्रवणें मनइच्छा पूर्ण होय ती सिद्ध. ॥	१२६

अध्याय अकरावा.

जोडुनि करदयातें लागुनि तो शिष्य सिद्धचरणातें ।	
श्रवणीं सादर वैसे युद्धा भेट जेंवि सिद्ध च रणातें. ॥	१
विनवि गुरुसि 'सांग' म्हणे, 'काय बहुत गौतमीस महिमा जी ।	
जाती श्रीगुरु, याडुनि काय नसे तीर्थ थोर 'महिमाजी?' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'गोदेची कीर्ती मी काय गा! वदावी ते? ।	
शिष्या! एकस्नानें मनुजासी मोक्षगांव दावीते. ॥	३
या ब्रह्मांडाहि बहिर् आहे शिष्या! उभा उगम तीचा ।	
त्या सुकथेसि पुसाया माझा तूं होसि भोंउ गमतीचा. ॥	४
ब्रह्मकटाहा फोडुनि येतां शंभू शिरीं धरी तिजला ।	
आकर्षि जटामुकुटी, जैसें 'शुंडे गिरी धरीति जला. ॥	५

१. सज्जनसंग दाखूं नको. २. तुझ्या पातकाच्या निवारणास. ३. भिजं नको. ४. सर्व तीर्थांत श्रेष्ठ अशा गौतमीला—गोदावरीला. ५. पृथ्वींत. ६. या अध्यायांत मूळ पोथीच्या तेरा (ओवी ५९ पासून पुढील), चौदा आणि पंधरा या अध्यायांतील कथा आहे. ७. युद्धा. ८. तत्पर. ९. युद्धाला. १०. गोदेस (त्र्यंबकेश्वरी.) गौतमी—गोदावरी नदी. दीर्घतमाऋषीचा पुत्र गौतम त्याजवरून हें नांव पडलें असावें. (भारतवर्षीय प्राचीन कोश.) ११. पृथ्वी-मध्यें. १२. मोक्षस्थान. १३. दाखविते. १४. ब्रह्मांडा बहिः=मृत्युलोकाबाहेर. अर्थात् स्वर्गांत. १५. भावाप्रमाणें आनंददायक. १६. कटाह=कढई. ब्रह्मकटाह=कढईसारखें अंतर्गोल असें ब्रह्मांडशकल. १७. सोडेंनें. मेघ आपल्या सोडेंनें समुद्राचें पाणी प्रथम शोषून घेऊन नंतर ते पृथ्वीवर सोडतात असा समज आहे.

- ऐसी जटेंत होती गंगा गुंतोनि शुद्ध नुजगा (?) ती ।
 कर्ती ऐसी कीर्ती सदैव निर्जर, मुनी, मनुज गाती. ॥ ६
 मुनिवर समस्त मिळुनी गंगा आणावयास गातूतें ।
 योजिति युक्ति बहु बरी चरित्र सांगेन ऐक गा ! तूतें. ॥ ७
 मुनिवर म्हणती, 'तपिया आहे सर्वांत थोर गौतम हा ।
 घालूं संकट यातें गंगा आणील सत्य गौतें महा. ॥ ८
 आम्हां सुकृत घडेल खानें गंगा जरी क्षमा येती'. ।
 बोलुनि ऐसें गौतममुनिपासीं होउनी जमा येती. ॥ ९
 गो दर्भाची करुनी सवत्स ते गौतमाचि या ऋषितें ।
 धाडिति चारायासीं, नकळत गौतममुनीस, ते ऋषि तें ॥ १०
 श्रेष्ठ ऋषी तो गौतम घाल्मीकासमचि होय हि 'तपि कवी ।
 तपसामर्थ्ये करुनी पेरुनियां ब्रीहि नित्य ऋत पिकवी. ॥ ११
 स्थान अनुष्ठानाचें, ब्रीही त्याजवळि नित्य पेरीत ।
 पिकवुनि दोप्रहरांतीं पूजा अतिथी असी असे रीत. ॥ १२
 त्या ब्रीहीमध्ये तो गौतम पाहोनि धेनु ते चरतां ।
 हांकी टाकुनि दर्भा तिजला तो ब्रह्मकर्म आचरतां. ॥ १३
 दर्भस्पर्शें धेनू ते क्षणि तेथेंचि मृत्यु पावे ती ।
 संकटि पाडायासी मुनिला मुनिलागि संधि गावे ती ॥ १४
 म्हणती मग सर्व मुनी, 'हत्या तुज गौतमा ! हि गाईची ।
 घडली, यास्तव गंगा आणी भू, करि निवृत्ति गा ! ईची ॥ १५
 होशि न शुद्ध बरें तूं भूवरि जरि आणिसी न गंगेला'. ।
 गौतम यापरि मुनिचीं वाक्यें ऐकुनि तपास मग गेला. ॥ १६
 दुर्घट तप आचरुनी बहु दिन करुनी प्रसन्न शंभूतें ।
 प्रार्थुनि आणी गंगा सकळांसी द्यावयासि शं, भूतें. ॥ १७
 गौतम आणी गंगा, पावे म्हणवोनि नाम गौतमि ती ।

१. करणारी. २. देव. ३. पृथ्वीवर. ४. तपस्वी. ५. पृथ्वींत, पृथ्वीवर. ६. गाय. ७. शेतांत. ८. तें (ती गोष्ट) गौतममुनीस नकळत (कळलें नाहीं). ९. हा 'धाडित' याचा कर्ता. १०. तपश्चर्या करणारा. ११. पंडित. १२. तांदूळ. १३. सत्य. १४. ब्राह्मणाचीं खानसंध्यादि धर्मकर्म. १५. सांपडली. १६. भू (पृथ्वीला). १७. निवारण. १८. हत्येची. १९. पृथ्वीवर आणी. २०. कल्याण.

मार्जन तिचें करी जो त्याच्या पुण्यास नाहिं गौत ^२ मिती ^३ . ॥	१८
जिचिया नीरावरुनी येउनि झगटोनि वात पाण्याला ।	
लागे, तो अघ नाशी, पावे शिवलोक जो क्षेपा प्याला. ॥	१९
गौतमिचे स्नानासी करिति तयां जरिहि पापि अवलोकी ।	
जाउनि अघ सर्वहि तो वास करी कल्पकोटि शिवलोकीं. ॥	२०
ऐसा महिमा परि कलियुगांत अज्ञान होउनी नर कीं ।	
करिति अधर्म न जाती स्नाना कोणीहि पंचति मग नरकीं. ॥	२१
त्यातें तरावया गुरु महिमा हा करुनि दाविती प्रकट ।	
जाती आपण गुरु तत्संगति जाती कंरोनि विप्र कंटं ॥	२२
गौतमियात्रा ऐसी शिष्यासह ये करीत हो ! गुरु तो. ।	
जे नर लागति पायीं, त्यांचा दे पाय कंदर्मीं न रुतों. ॥	२३
^{१२} मंजरिगावीं आले तेथें माधवअरण्य एक मुनी ।	
होता तो श्रीगुरुसी पाहोनि स्तुति करी पदां नमुनी. ॥	२४
तो मानसिं नरहरिची मूर्ती पूजीत नित्य हृत्कमळीं ।	
श्रीगुरु मूर्ती त्याला, मनिं मूर्ति पूजि नित्य ते, गमली. ॥	२५
ठेउनि मस्तक गुरुच्या पायीं मग भाव भक्तिनें स्तवित ।	
करि मानसपूजन तो स्तोत्र सुरस पूर्ण तेधवां कवित. ॥	२६
आश्वासुनि गुरु बोलति, 'सहसा चिंता कधींहि तूं न करीं'. ।	
प्रीतीनें त्याला मग स्वसन्निधीं बसविती धरून करीं. ॥	२७
बोलति, 'नरसिंहाचें मानस पूजनसदैव तूं करिसी ।	
म्हणुनि प्रत्यक्ष तुझ्या आलों भेटीस 'भी' नैर्वकरिसी. ॥	२८
इच्छित होईल तुझे पावसि तूं पूर्ण सत्य सद्गतितें ।	
यापरि सांगुनि येती वोझरंगावीं तथा मनोगति ते. ॥	२९

१. स्नानादिक. २. पृथ्वीवर. ३. गणती. ४. पाण्यावरून. ५. वारा. ६. पाप. ७. पाण्याला. क्षप=पाणी. ८. अनंतकाळपर्यंत. ९. पुष्कळ वेळ कुजत राहतात. १०. कट करोनि= एकत्र जमून. ११. पापरूप चिखलांत. १२. मंजर गांव हें कोठें आहे? मूळ पोथीत 'मंजरिका' (अ० १३ ओ० ८०) असें आहे. १३. माधवारण्य. १४. ती. १५. कवित्व, पद्य. हें 'करि' या क्रियापदाचें कर्म. १६. आपल्या जवळ. १७. भिऊं नको. १८. संसाररूप हत्ती-स. १९. नाशिकपासून सहा कोसांवर तांबटाचें ओझर ह्मणून जें गांव आहे तेंच हें गांव कीं काय? मूळांत (अ० १३ ओ० ९२) 'आले वासर ब्रह्मेश्वरासी । गंगातीर महाक्षेत्र ॥' असें आहे. २०. मनास येईल तिकडे जाणारे.

- तंद्रामीं स्वानासी घेउनियां शिष्य सप्त संगें ते ।
जाती, तों एक द्विज द्याया स्वप्राण येत गंगेतें. ॥ ३०
- त्यातें पाहुनि गुरुजी म्हणती शिष्यांसि विप्र तो हँटका ।
विटें कां आळा त्याला ? द्याया जो जीव कैरित तो हँट कां ? ॥ ३१
- गुंवाज्ञेनें ते क्षाणिं आपिति तो विप्र शिष्य गुरुजवळी ।
पाहोनि श्रीगुरुचें स्वरूप तो विप्र गुरुपदा कवळी. ॥ ३२
- गुरु म्हणती विप्रासी, 'देसी प्राणा किमर्थ सांग मसीं. ।
बहुदोष आत्महत्या, केवळ तूं बुद्धिहीनसां गमसी.' ॥ ३३
- विप्र म्हणे, 'मज्जठरीं व्यैथा बहू पीडिते यतीराया ! ।
म्हणउनि मी गंगेतें त्यागाया येत कांय तीरा या ॥ ३४
- पीडी बहु मज उदरीं व्याधी करितांचि अन्न भक्षण हो ! ।
अन्नाविण मुनिराया ! कैसा होईल जीव रक्षण हो ! ॥ ३५
- फल, कंद, मूल खातों, झालें अन्नासि पूर्ण वैर मला ।
केलें न अन्नदाना म्हणोनि उदरांत शूल हा रमला. ॥ ३६
- सोसे न अन्न मजला, भोजन करि मास पंधरा दिवशीं ।
भोजन करितांचिक्षाणिं उठती पोटीं तिडीक हे विवशी. ॥ ३७
- यां कलियुगिं अन्नगत प्राण असे सर्व मानवांचा, या ।
अन्नचि वैरी मज, मग राहिल कोठोनि शक्ति वांचाया ? ॥ ३८
- एका मासीं भोजन केलें कालचि सणा महांनवमी ।
त्याणें पोट दुखे बहु आतां कैसा जगेन मानव मी ? ॥ ३९
- ऐका यति ! सोसेना दुःख' म्हणुनि तो पदा करी नमन. ।
'आतां वांचावें हा निश्चय माझें करी कदा न मन.' ॥ ४०
- श्रीगुरु म्हणती, 'विप्रा ! आहे मजपाशिं सत्य औषधि रे ! ।

१. त्या गावीं. २. ते सप्त (सात) शिष्य संगें (बरोबर) घेउनियां जाती. ३. बोलावा.
४. कंटाळा. ५. करितो. 'करितो' बदल 'करीत', 'कळलें नाहीं' बदल 'नकळत' (गी०
१०) 'येतों' बदल 'येत' (गी० ३४) हे या कवीचे प्रयोग लक्षांत घेण्यासारखे आहेत. ६. आग्रह.
७. गुरुच्या आज्ञेनें. ८. मिठी घाली. ९. कशासाठीं. १०. मला. ११. पुष्कळ आहेत दोष
जिच्यामध्ये अशी. १२. सा=असा, प्रमाणें. १३. माझ्या पोटांत. १४. दुःख. १५. देह. १६. पोट-
शूल. १७. वेदना. १८. राक्षसी. १९. या कलियुगिं सर्व मानवांचा प्राण अन्नगत असे या
मज अन्नचि वैरी, मग वांचाया शक्ति कोठोनि राहिल—असा अन्वय. २०. आश्विन शुद्ध
नवमीस.

- देइन एक पळानें, घेई, न धरीं मनांत त्वेष धिरें. ॥ ४१
- सोडोनि मित्रउदयीं जाई तम जेंवि जाण नभयासी ।
- तैसी जाइल वेथा औषध घेतांचि, धरि तुं न भयासी.' ॥ ४२
- करुणाकर जो श्रीगुरु पाळक तो जाण सर्व विश्वास ।
- तत्पार्यो शिर ठेवी द्विज, तद्वचनीं धरोनि विश्वास. ॥ ४३
- तों स्नाना एक द्विज आला त्या ग्रामिंचाचि अधिकारी ।
- पाहुनि गुरुलागीं तो साष्टांगीं मग पदा नमस्कारी. ॥ ४४
- स्तुति करुनी नमन करी, पुनः पुन्हा धरुनि भाव पायातें ।
- बोले, 'करूं पदरक्षा स्वतनूची काढुनी वपा यातें. ॥ ४५
- आज सुकृत मजला हो ! शैतावधी जन्मिचें हि तें फळलें ।
- जालें मज तव दर्शन गुरुजी ! दुष्कृत समूळ तें जळलें.' ॥ ४६
- गुरु मग पुसे तयासी, 'नाम तुझें वास कोणत्या गावीं ? ।
- सांग मला, तव संगति घडेल वाटे तुं ही न त्यागावी.' ॥ ४७
- विप्र म्हणे, 'गुरुवर्या ! सायंदेवाख्य शुद्ध नांवास ।
- ठेविति मज मातृपिता उत्तरकांचीस मी करीं वास ॥ ४८
- तुझिया कृपे करुनियां असों हि पुत्रादि सर्व सुक्षेम ।
- त्वत्पदनमनें वाटे मज गोष्पदवत् भव्वाब्धिसुक्षेम. ॥ ४९
- उदराचे पूर्तिस्तव वर्षभरी करित यवनसेवा ही ।
- दुष्ट प्रभु अंबेरुसी घेइल, चितेसि मानसें वाहीं. ॥ ५०
- जाली त्वत्पदभेटी आतां तो दुष्ट यवन काय करी ? ।

१. धिरें (धीर धरून) मनांत त्वेष (दुःखावेग) न धरीं—असा सार्थान्वय. २. सूर्योदयीं. ३. आकाशांत. ४. स्वतनूची वपा काढुनी यातें पदरक्षा करूं. आंतल्याच्या त्वचेचे या पायास जोडे करूं असें बोलला. ५. शेंकडो जन्मांचें. ६. पाप. ७. वसति, राहणें. ८. संगति. ९. दक्षिणेस कावेरीच्या कांठीं कांजीवेरम् (पूर्वीचें नांव कांचीपुर) म्हणून गांव आहे. त्याचे दोन भाग नदीच्या दोन तीरांवर आहेत. उत्तरतीरावरील भागास उत्तरकांची अथवा शिवकांची हें नांव असून दक्षिणेकडील भागास दक्षिणकांची अथवा विष्णुकांची असें म्हणतात. १०. कुशल. ११. गोष्पदवत्=गोष्पदाप्रमाणें. गोष्पद म्हणजे गाईच्या पावलांन पडणाऱ्या खळग्यांत सांठलेलें पाणी. १२. भव+अब्धि+सुक्षेम. मूळ पोथींत 'सुक्षेम जल'=संसारसमुद्राचें जल—असा अर्थ दिला आहे. त्याला आधार काय ? १३. पोट भरण्याकरितां. १४. अब्रूला.

- सिंहाश्रयें अजाला महान् जरी तो भिये न काय कैरी ? ॥ ९१
- कल्पतरू शशि गंगा नाशिति दारिद्र ताप पापातें ।
- त्रैय तीं नाशुनि, नाशा पावे भव तव गुरो ! कृपापातें ॥ ९२
- गुरु ! तव अतर्क्य महिमा तो वर्णन जाहला न वेदांस ।
- मग मज वदवेल कसा ? होउन येईन तव सर्वे दास.' ॥ ९३
- गुरु म्हणती, 'आइक रे ! मद्वचना; या द्विजा स्वधामातें ।
- नेउनि भोजन देई याचे उदरीं बहु क्षुधा माते.' ॥ ९४
- गुरुवचनश्रवणें तो बोले गुरुच्या नमोनि पायाला ।
- 'मरतोऽन्न भक्षितां हा, देइल तरि कोण अन्न पां याला ? ॥ ९५
- हत्त्या घडेल याची देतां अन्नासि सत्य मातें हो ! ।
- भक्षण करितांनौदरिं वेथा बहु पीडि नित्य यातें हो ! ॥ ९६
- एकामासीं काल ब्राह्मण नवमीस हा पहा जेवी, ।
- त्याणें उठोनि पोटीं तिडिक्कें, दिसे विप्र कुणप हा जेवी.' ॥ ९७
- गुरु म्हणति, 'यास घाली अपूप वटकादि जेउ पायस रे ! ।
- ते क्षणिच भोग याचा, करितां हे औषधी उपाय, सरे.' ॥ ९८
- सायंदेव म्हणे, 'गुरु ! तुम्हीहि सहशिष्य भोजना या हो ! ।
- जाऊनि द्विजवेथा, मनिं हें आश्चर्य भो ! जेना यां हो. ॥ ९९
- मान्य करुनि गुरु भिक्षे द्विज घेउनि सप्त शिष्य त्यां सहित, ।
- येती श्रीगुरु, तेणें सायंदेवासि जोडलें स्वहित. ॥ १००
- आले गुरु भिक्षे, मग सायंदेवासि हो प्रमोद मना ।
- पाहुनि होई जैसा गुहकासि जटायुशत्रुच्या दमना. ॥ १०१

१. बोकडाला. २. मोठा. हें 'करी'चें विशेषण. ३. हत्ती. ४. कल्पवृक्ष. 'गंगा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा' या श्लोकार्थाचा उपयोग कवीनें येथें केला आहे. ५. तीं तीन म्ह० दारिद्र्य, पाप आणि ताप. ६. संसार. हा 'पावे' याचा कर्ता. ७. कृपाकटाक्षानें. ८. तव दास होउन सर्वे येईन (असा अन्वय.) ९. आपल्या घरीं. १०. क्षुधा माते=भूक माजली आहे (फार भूक लागली आहे). ११. मरतो+अन्न. १२. करितां+अन्न+उदरिं. १३. व्यथा, पीडा. १४. वेदना. १५. प्रेत. १६. अनरसे. १७. वडे घारगे वगैरे. १८. खीर. १९. या लोकांना. २०. होवो. याचा कर्ता 'आश्चर्य.' २१. आनंद. २२. रामाला गंगानदी पार करून देणारा निषादपति. २३. जटायूचा शत्रू जो रावण त्याचें दमन करणाऱ्या रामाला.

उत्तम आसन घालुनि पांदादी धूपदीपपावेतों ।

शिष्यांसह गुरुपूजन करि, मग गुरु हर्ष फार पावे तो. ॥ ६२

स्तुति गायन करुनि म्हणे, 'गुरु ! तव शेषा न वर्णवे लीला.' ।

मांडी पात्रें मग तो स्वकरें काढी सुरंगवेलीला. ॥ ६३

सायंदेवाची स्त्री पतिव्रतापणि समर्थ, जोखाई ।

नाम तिचें, चपळत्वे वाढी जो जो पदार्थ जो खाई. ॥ ६४

कैरंबटि कोशिविरि बहु करोनि चतुराई शाकभाजीची ।

वाढित, तें पंक्तिवरी पडे शैशिसरी तैनुप्रभा जीची. ॥ ६५

षडूस पक्वान्नांची केलि तिणें बहुत फार चतुराई ।

त्यांची शिष्यांसह गुरु घेति रुची स्वस्थ चित्ति मधुराई. ॥ ६६

भोजन जाल्यानंतर देउनि तांबूल आरती करि तो ।

मंत्रें सुपुष्पवृष्टी श्रीगुरुवरि करित आपुले करि तो. ॥ ६७

साष्टांगीं दंडवता घालुनि गुरुचें स्वरूप पाहात ।

तिष्ठे, मग आंश्वासी गुरु तो शिरिं ठेउनी कृपाहात. ॥ ६८

गुरु म्हणति, 'माझि भक्ती तुझिया वंशीं परंपरा होती ।

चालेल; यवनसेवा आतां न करीच दुष्ट, राहो ती. ॥ ६९

अक्षय तुझे घरीं श्री वंशोवंशीं असेल संतती ती ।

भवभय तुज नाहिं, तुझी वाढे बहु कीर्तिवंत संतती ती. ॥ ७०

भोजन करि तूं आतां, तुला बहुत होय जाइजे उशिर ।

ठेउनि मग गुरुपायीं स्त्रीसह तो विप्र, जाइ जेउं शिर, ॥ ७१

१. पाय धुण्याकरितां दिलेलें पाणी वगैरे. २. धूपदीपार्थत (सर्व उपचार). ३. चांगल्या रांगोळीला. ४. पातिव्रत्यामध्ये. 'पतिं या नाभिचरति मनोवाग्देहसंयता । सा भर्तृलोकानामोति सद्भिः साध्वीति चोच्यते ॥' म० स्मृ० ९-२९. अर्थ-जी स्त्री मन, वाणी व देह यांनीं नियमित असून पतीचा त्याग करित नाही, तिला मरणानंतर भर्तृलोक प्राप्त होतो. व तिला शिष्टलोक साध्वी असें म्हणतात. ५. करंबुटी=लहान हिरवा आंबा. ६. चंद्राप्रमाणें. ७. शरीराचें तेज. ८. मधुर, कडवट, आंबट, तिखट, खारट व तुरट असे सहा रस. त्यांनीं युक्त अशीं म्हणजे अत्यंत रुचकर पक्वान्नें. ९. मस्तक, हृदय, २ हात, २ गुडघे, २ पावलाचीं बोटे, हीं आठ अंगें. १०. अभयवचन देई. ११. परंपरेनें. पिढीन् पिढी. १२. हें 'यवनसेवे' चें विशेषण. १३. नाश न पावणारी. १४. लक्ष्मी. १५. चिरकाल. १६. संतती, मुलेंबाळें. १७. जेवण्याकरितां. १८. हें 'ठेवुनि' याचें कर्म.

पोटशुळी विप्राची श्रीगुरुदर्शनिं समूळ वेथा कीं ।	
गेली भोजन करितां, सांगे तुज सत्य हैं, नव्हे थाकी. ॥	७२
श्रीगुरुकृपावलोकनिं विप्रव्याधी हि मूळसहित मरे ।	
होतां उदय रवि जसा उडवि दिगंतास रात्रिसहि तैम रे ! ॥	७३
हेम करी लोहाचें दवडुनियां काळिमा जसा परिस ।	
गुरु तो कृपावलोकनिं दवडी द्विजरोग तो तसा पैरिस. ॥	७४
होतां कृपा गुरुचि ते निरसे भवरोग तो; कथा काय ।	
त्या द्विजरोगाची मग? जाला ते क्षणिंच निर्व्यथा काय. ॥	७५
सायंदेव म्हणे मग, 'आतां मी त्वद्यति प्रभू! पद रे! ।	
सोडिं न, संगतिनें न्हें, वाहिं बहुत धाक यवनभूपदरें. ॥	७६
प्रतिवर्षीं विप्राचा करित असे म्लेंच्छराव हा वर्ध रे ! ।	
मज बोलावी, मद्धेव करणें त्याच्या मनीं हि हांव 'धरे.' ॥	७७
सायंदेवासी गुरु म्हणती, 'न भियेंचि यवनभूपासी ।	
देवडिल सन्मानोनी, चिंता तूं न करिं, जा प्रभूपासीं. ॥	७८
येसी जों परतोनी तोंवरि येथोनि सत्य जाइ न मी.' ।	
ऐसें वचन श्रवणें, गुरुपदिं ठेवोनि विप्र डोई ^६ नमी. ॥	७९
आश्वासितां गुरु असें भेटिस गेला प्रभू अविंदाचे ।	
क्रोधें यवन पहातां ध्यान करी गुरुपदारविंदाचें. ॥	८०
विप्रातें नयनाचें वटारुनी पाहतां प्रभू पातें ।	
ध्याउनि मनीं गुरुसी 'रक्षि' म्हणे भिउनि विप्र भूपातें. ॥	८१
गुरुसि म्हणे, 'मनिं यवनक्रोधानिळि मी उडेन विप्र भूस ।	
करुणापर्वत घालुनि रक्षि मला आणि शांतविं प्रभुस.' ॥	८२

१. औपचारिक भाषा. २. दिक्+अंत=दिशेच्या शेवटाला. ३. अंधकार. ४. जसा परिस काळिमा दवडुनियां लोहाचें हेम (सोनें) करी. ५. ऐक. ६. नाहीसा होतो. ७. देह. ८. रे यति प्रभु! आतां मी त्वत् (तुझें) पद (पाय) न सोडिं (सोडणार नाहीं) असा सार्थान्वय. ९. बरोबर न्हें. १०. यवन राजाच्या भीतीनें. ११. हत्त्या. १२. मला ठार मारणें. १३. मोठी इच्छा. १४. धरिली जाते, उत्पन्न होते. याचा कर्ता 'हाव'. १५. आनंदानें परत पाठवील. १६. मस्तक. १७. विंधू=भोंक पाडणें, यावरून अविंधू=ज्यांचे कान टोचीत नाहीत ते; यवन. १८. अरविंद=कमळ. १९. नयनाचें पातें=डोळ्याच्या पापण्या. २०. 'वटारुनी' याचें कर्म. २१. (धान्याचें) भूस.

- क्रोधभरें मग भूपति जाउनि तो शयनमंदिरां निजला ।
 होउनि सर्व तनूचा दाहा, तदेह सर्वही शिजला. ॥ ८३
- जाली निस्तेज तनू पैरार्धशिशिरांत जेंवि होय वैन ।
 तो स्वप्नीं मग पाहे, तोंडण कैरि विप्र एक हो ! यवन, ॥ ८४
- जागृत होउनि म्हणे, 'किमर्थ हे होय अंग कायेची ? ।
 औषधि उपाय इतके करिती तरि गूण हा न कां येची ?' ॥ ८५
- तों त्याला स्मृति जाली अन्यायाविणचि बसवि मी विप्र, ।
 कोणि म्हणे बैसविलें, मग तो त्याजवळि जाउनी क्षिप्र ॥ ८६
- 'तूं आपल्याऽर्मलावरि जाई, तुजलागिं कोणि हाटकिलें ?' ।
 या परि गुरुभक्तांनीं शिष्या ! मुनि कौशिकादिकां ठंकिलें. ॥ ८७
- यवनें मान करुनि मग, देउनि वस्त्रें सुविप्र गौरविला, ।
 अतिहर्ष मनीं तेणें होता जाला सुविप्रगौरविला. ॥ ८८
- होई^१ न कसा तयांतें ? विप्राचीं दैवतें सुधेनुरवी, ।
 पुरविति मनिचें भजतां, त्यांचें मग पाप जें सुधें नुरवी. ॥ ८९
- जाउनि मग तो ब्राह्मण भेटे गुरुला नमोनि पायांसी ।
 जो गुरुभक्त असा तो कैसा पावेल रे ! अपायासी ? ॥ ९०
- अग्नीच्या स्फुल्लिंगा सांग कसें भक्षवेल वाळविला ।
 लघु वन्ही जरि मोठा तृण पुतळा भक्षि काय वाळविला ? ॥ ९१
- सिंहाचे बाळासी न होय शक्ती गजासि माराया, ।
 तैसी त्या गुरुभक्ता माराया शक्ति कैचि मा राया ? ॥ ९२
- कितिसें म्लेच्छाचें भय, नाहीं भय ज्यास काळमृत्याचें ? ।

१. भडका. २. शिशिरऋतूच्या दुसऱ्या अर्धांत म्हणजे फाल्गुनांत. ३. अरण्य. या वेळीं झाडांचीं पानें गळून गेल्यामुळे अरण्याची शोभा नाहीशी होते. ४. मारित आहे. याचा कर्ता 'विप्र' व कर्म 'आपणाला' (अध्याहत). ५. आग. ६. कां न येची=कां येत नाही. ७. लौकर. ८. अधिकारावर. ९. विश्वामित्रादिकांना. १०. फसविलें. ११. सुविप्र (चांगले ब्राह्मण)+गौ(गाय) रवि (सूर्य) यांना. १२. याचा कर्ता 'हर्ष' (अध्याहत). १३. याचा कर्ता 'धेनु' आणि 'रवि' (अध्याहत). १४. मग त्याचें जें पाप तें (धेनु अथवा रवी) सुधें (धड, शाबूत) नुरवी-असा अन्वय. सुधें नुरवी=(पापाचा) फडशा पाडी. १५. दुःखाला. १६. ठिणगीला. १७. वाळवी=उधई. १८. वाळविला (वाळविलेला) तृणपुतळा जरि मोठा (असला) (तरि) लघु वन्ही भक्षि काय ?-असा अन्वय. १९. याचें कर्म 'सिंहाचे बाळासी'. २०. राया (राजाला) कैचि शक्ति, (अर्थात्) मा (नाहीं). २१. यमाचें.

- यापरि सामर्थ्य असे ऐकें श्रीगुरुपदाब्जभृत्याचें. ॥ ९३
- मग सायंदेवें त्या श्रीगुरुपदिं ठेउनी शिरा, नमुनी ।
- बोले, 'हे गुरुराया ! न दुजा क्षितिवरि तुझ्या समान मुनी. ॥ ९४
- अघटित करिसी करणी होसी गुरु ! तूं त्रिमूर्ति अवतारी ।
- देउनि पदाब्जसेवा सेवक मजला करोनि अवतारीं. ॥ ९५
- येइ न तव संगतिनें, त्वत्पदसेवा करोनि राहिन मी, ।
- त्या यवनाचें आतां मुख ही परतोनि सत्य पाहिं न मी'. ॥ ९६
- श्रीगुरु म्हणती, 'आम्ही हिंडों तीर्थे करित हे गातू ।
- वर्षे पंचदश पुढें देऊं तुज भेट ऐक हें गा ! तूं. ॥ ९७
- त्वद्भामाचे सन्निध सदैव मग मी करीन रहिवास ; ।
- उडवीन भक्तभवभय, उडवी जैसा दिवाकर 'हिंवास. ॥ ९८
- येई मग तूं माझे भेटिस घेऊनि लेंक दारा हीं ।
- चिंता न करीं आतां तुला यवनभय नसे कदा, राहीं'. ॥ ९९
- त्या सायंदेवाची समजी श्रीगुरु करोनि यापरि तो. ।
- गमन करी विप्रावरि लोभ मनीं बहु धरोनियां परि तो. ॥ १००
- शिष्या ! यापरि गुरु ते सायंदेवासि जाहले त्राते. ।
- सुंक्षेत्रवैजनार्थी आले मग करित तीर्थयात्रा ते. ॥ १०१
- त्या स्थानीं गुप्त वसे श्रीगुरु मग वैजनाथसन्निधि तो.' ।
- शिष्य म्हणे, 'गुप्त वसे किमर्थ जी ! श्रीगुरु दयानिधि तो ? ॥ १०२
- होते अनेक शिष्ये तेजें भृगुचंद्रभास्करासम जे ।
- कोठें गुप्त करी ? ते सांग असे जें 'मंदंतरा समजे. ॥ १०३
- गुरुरवि लपवी कोटें कीर्तिप्रभा आणि शिष्यकिरणास ? ।
- येतां लपवील कसा शौर्यासी शूर सांग किं रणास ? ॥ १०४
- ऐशी शिष्यविनंती ऐकुनि आनंदलांऽतरीं सिद्ध ।
- ऐक म्हणे, 'सद्भावें होइल तव कामना 'पूरी सिद्ध. ॥ १०५
- म्हणसी किमर्थ गुरु तो गुप्त वसे आणि शिष्य जे होते ।

१. गुरुचरणींच्या सेवकाचें. २. रक्षण. ३. पृथ्वीवर. ४. पंधरा. ५. वसती. ६. सूर्य. ७. थंडीस. ८. स्त्री. ९. समजूत. १०. हें बारा ज्योतिर्लिंगांपैकीं एक असून परळी (वन्हाड)-ह्या गांवीं आहे. ११. भृगु=शुक्र. १२. माझ्या मनाला. १३. समरांगणावर. १४. आनंदला+अंतरीं (मनांत). १५. पूर्णपणें.

कोठें गुप्त करी ते, तरिं चरिता पूर्ण ऐकिजे हो ! तें. ॥	१०६
मलिन जरी तें असलें लोह, तया हेम शुद्ध करि परिस ।	
तैसें श्रीगुरुपादस्पर्श उद्धरति खलहि ते परिस. ॥	१०७
श्री गुरुदर्शनमात्रें होई सैत् तेक्षणीं तसाचि खल ।	
गुरुच्या कृपाघनें तदोषाचा राहि तो कसा चिखल ? ॥	१०८
महिमा असा प्रकटतां येती खल कामना मनीं धरुनी ।	
त्यांचें मनिंचें पुरवुनि लागे न्यावें तयांसि उद्धरुनी. ॥	१०९
यास्तव गुप्त वसे गुरु, जैलदिं वसे गुप्त जेंवि ते चपला ।	
भूतीर्थें आचरणा शिष्यांसी दे निरोप तेच पैला. ॥	११०
होतां निरोप शिष्यां भूतीर्थें जीं समस्त आचरणा, ।	
विनविति ते गुरुलागीं समस्त शिष्ये धरोनियां चरणा. ॥	१११
म्हणती, 'हे गुरुराया ! त्वत्पदिं तीर्थें समस्त गातूचीं ।	
वसती, हीं सांडुनि भू कशास हिंडावि सांग गा ! तूंची.' ॥	११२
श्रीगुरु म्हणती, 'तुम्ही संन्यासी, वास पांच दिन एका ।	
ग्रामीं करूं नयेची; करितां दूषण तुम्हासिच नये कां ? ॥	११३
घेतां संन्यास मना करावया स्थिर समस्त तीर्थासी ।	
हिंडावें, धर्मचि हा नातरि यति पावती अनर्थासी. ॥	११४
प्राधान्य मद्रच तुम्हां, संग्रह दुँकळांत जेंवि बहुधान्य ।	
तीर्थीऽचरुनी या मद्देटिस संवत्सरासि बहुधान्य. ॥	११५
'श्रीशैलीं जाइन मी त्या संवत्सरिं तुम्हास ही खुण गा ! ।	
रक्षा मनांत सकळ हि कुँणगेली रक्षिती जसा कुँणगा. ॥	११६
होतां निरोप, शिष्ये वंदुनि गुरुच्या पदास त्या, गमना ।	
करितां म्हणती गुरुसी, 'करवेना त्वत्पदास त्याग मना. ॥	११७
सोसे वियोग न पदा परंतु तुझिही न मोडवे आज्ञा, ।	
आतां हृदयीं अस्मत् त्वत्पद रक्षीं सदैव हे प्राज्ञा ! ॥	११८

१. ऐक. २. सत्=चांगला. ३. मेघांमध्ये. ४. वीज. ५. पळा, क्षणीं. ६. पृथ्वीचीं. ७. दुष्काळांत. ८. तीर्थां+आचरुनी (करून). ९. हें एका संवत्सराचें नांव आहे. १०. हें बारा ज्योतिर्लिंगांपैकीं एक असून तेलंगणाच्या तोंडींच आहे. ११. कुणगा करणारे (?). १२. कुणगा=स्वतःच्या उपयोगाकरितां कुटुंबांतील एखाद्या मनुष्यानें गुप्त रीतीनें केलेला संग्रह. १३. मनाला. १४. आमच्या. १५. राखूं, ठेवूं.

कोठें कोठें तीर्थें, कोण कसीं, जीं कसें जि ! आचरण ? ।	
सांगावीं आम्हासी.' शिष्य म्हणति ते धरोनियां चरण. ॥	११९
श्रीगुरु म्हणती ऐका, 'देउनि चित्तास मान सादरता ।	
श्रवणेंचि भवभयाची उडेचि न ठरेचि मानसा दैरता ॥.	१२०
श्रीविश्वनाथ काशीक्षेत्रिं, तयाचें करा सुदर्शन; तें ।	
सैर्वाघनाशि; ३जैसें सर्वासुर नाशि हरिसुदर्शन तें. ॥	१२१
काशी करा, मग करा प्रयाग, तत्त्वान ४तीर्थराजाचें ।	
मार्जन करितांचि अर्घें पळती कांपतिच थरथरा जाचें. ॥	१२२
जावें गयेसि मग हो ! सद्भावें पूजिजे हरिपदातें ।	
ध्या सिद्धवटसुदर्शन मुक्त्यादिक इच्छिलें ५अमुपदातें. ॥	१२३
श्रीज्योतिलिंगबारा करणें, करणेंचि सतमुक्तिपुरी, ।	
जा क्षेत्रपंढरीतें श्रीविठ्ठलदर्शनेच मुक्ति ६पुरी. ॥	१२४
गोदा, कृष्णा, वेण्या, ७ककुब्जती, सरयु, नर्मदा तीजी ।	
भीमा, ८अमरजा स्नानें अमर करी ९स्वर्गधाम दांती जी. ॥	१२५
नाना तीर्थें क्षेत्रें सांगति गुरु सर्व ही क्षितीवरि तीं, ।	
तीं जरि सांगावीं तरि वाढेल ग्रंथ सांगरारीती. ॥	१२६
श्रीगुरु सांगति, ऐकति शिष्ये देउनि समस्त कान मन, ।	
निघती करोनि मग ते गुरुपादिं ठेवोनि मस्तका नमन. ॥	१२७
गेले शिष्ये, मग गुरु गुप्त वसे आणि मीहि संनिध रे ! ।	
होतों करीत सेवा तेथें ही प्रकट कीर्ति होत १०धरे. ॥	१२८
रामात्मजपुत्र म्हणे कीर्ती ऐसी समस्त त्या गुरुची ।	
वर्णन करुं सद्भावें, विषयाची या समस्त त्यागु रुची. ॥	१२९

१. भीति. २. सर्व पापाचें क्षालन करणारें. ३. ज्या प्रमाणें श्रीविष्णूचें सुदर्शन नामक चक्र सर्व असुरांचें नाशक आहे त्याप्रमाणें. ४. तत् तीर्थराजाचें=त्या तीर्थाचें. ५. ज्याचें. ६. (गयेतील) विष्णुपदाला. ७. गयेजवळील वड. ८. पुष्कळ देणारें. हें 'सुदर्शन' याचें विशेषण. ९. ज्योतिलिंगें बारा आहेत. याबद्दल मागें दिलेली अ० ७ गी० ४ वरील टीप पहा. १०. सात पवित्र क्षेत्रें. (१ अयोध्या, २ मथुरा, ३ माया, ४ काशी, ५ कांची ६ अवंतिका, ७ द्वारावती.) ११. पूर्ण. १२. ककुब्जान् हें हिमालयाच्या एका शिखराचें नांव आहे. त्यापासून निघालेली नदी कीं काय? १३. वैकुण्ठपद. १४. देणारी. १५. समुद्राप्रमाणें. १६. पृथ्वीचे ठायीं. १७. या समस्त विषयाची रुची (गोडी) त्यागु.

अध्याय बारावा.

चरणीं मस्तक ठेउनि सिद्धमुनीसी सुशिष्य तो विनवी । त्वन्मुखिची चरितसुधा होउन मी अमर नित्य सेवि नवी. ॥	१
त्वत्पादस्पर्शगुणें आतां न पडे कृतांतपाश मला । चिंताग्री मँदृदिंचा, मजवरि होतांचि तव कृपा, शमला. ॥	२
होतो बहु हर्ष मला श्रीगुरुचें चरित ऐकतां कानीं, । मन्मनकणिची उडवी चरितानिळ सर्व मूढताकानी. ॥	३
यापरि शिष्यविनंती सिद्धमुनी तो करोनि पै श्रवण । 'ऐक' म्हणे, शिष्यासी, 'श्रीगुरु अवतार मित्र वैश्रवण. ॥	४
ऐक तयाचे चरितामृतसिंधूतील सार सादर तूं । सांडी, हो निर्जर, घे गुरुचरितामृतकथारसा, दर तूं. ॥	५
गुरु वैजनाथक्षेत्री असतां ये शरण येक दीन मुनी । जोडुनि पदकर तिष्ठुनि विनवी गुरुलागिं तो पदा नमुनी. ॥	६
'नाशी' म्हणे 'भवाचें मजवरि तूं करुनियां कृपा दैर जें । ज्ञानुपदेशुनि मजला दवडी मत्पाप जें स्वपार्दरजें. ॥	७
ऐकुनि तवपदकीर्ती आलों मी त्यागुनी स्वदेशातें । ज्ञानप्राप्त्यर्थ मला आतां करणें गुरूपदेशातें. ॥	८
मुनिवचनें गुरु ऐकुनि म्हणती, 'तूं गुरुविणें कसा यति रे ! । होसी, सांगाऽग्निविणें दुग्धी येईल केंवि साय ति रे !' ॥	९
मुनि मग म्हणे गुरुसी, 'होता मजलागिं गुरु असा कपटी । ब्रह्मज्ञान न सांगे, केलें मजलागिं मात्र कावपटी. ॥	१०
सांगे न वेदशास्त्रा, सांगे मजला अकृत्य सेवा ही, ।	

१. ह्या अध्यायांत आलेला कथाभाग मूळ गुरुचरित्राच्या सोळाव्या अध्यायांत आहे.
२. अमृतासारखें चरित्र. ३. देव. स्वर्गांत देवांचें नित्याचें पेय अमृत आहे असें मानतात.
४. माझ्या अंतर्गामींचा चिंतारूप अग्नि. ५. चरितानिळ=गुरुचरित्ररूपी वायू. मन्मनकणिची (माझे मन हेंच धान्यकण त्याची) सर्व मूढताकानी (अज्ञानरूप रोग) उडवी (नाहीसा करी). कानी=जोधळ्यावर पडणारा एक रोग. ६. सूर्य. ७. कुबेर. ८. आदरबुद्धीनें. ९. तूं दर (भीति) सांडी; गुरुचरितामृतकथारसा घे; निर्जर (अमर) हो. १०. परळी वैजनाथ. ११. भवाचें दर=संसारभीति. हें 'नाशी' याचें कर्म. १२. ज्ञान+उपदेश=ज्ञानोपदेश-परंतु छंदास्तव 'नुपदेश' असा पररूपसंधि कवीनें केला आहे. १३. रज=धूळ. १४. कावेनें युक्त (भगवें) आहे वरु ज्याचें असा. १५. अयोग्य.

आणवि मातितृणादिक जळ काष्ठें, सर्वदा असें वाहीं. ॥	११
त्यागुनि आलों यास्तव कंटाळुनि फार मीच त्या गुरुतें, ।	
दुःखाचे चिखलांतुनि काढी गज गुरु नकोच त्यागुं, रूतें'. ॥	१२
श्रीगुरु म्हणती मुनिसीं, 'उलंडुनी जेंवि दुग्ध तूप शुची ।	
प्राशुनि मद्या भ्रमतो, तैसा मतिमंद शुद्ध तूं पशुची. ॥	१३
अपशकुन करि परासी छेदुनियां दुर्जन स्वैनासा, रे ! ।	
तैसा स्वार्थ त्यागुनि सांगसि गुरुदोष तूं जना सारे. ॥	१४
चूलींत मळ विसर्जुनि लावितसे बोल पूर्वकर्मातें, ।	
तैसा तूं द्वेषुनि गुरु म्हणसी ज्ञानोपदेश कर मातें. ॥	१५
कैची ज्ञानप्राप्ती गुरुनिंदक पापिया तुला होती ।	
गुरुसेवासुकृताची कोणास हि न करवे तुला हो, ती. ॥	१६
मनि नाणुनि गुरुदोषा भावें सेवा करीत जो गुरुची ।	
सकळाभीष्टें पावे; घे यास्तव, तुज कथेस सांगु, रुची. ॥	१७
द्वापारीं धौम्यऋषी तच्छिष्ये त्रय, तयांसम तिघे ते ।	
गुरुशुश्रूषा करुनितेऽखिल विद्या जाहले सुमति घेते. ॥	१८
अरुणी, उपमन्यु दुजा, वेद त्रय, शुश्रूषेस सांदर ते, ।	
आन नसेचि तयांचे गा ! उपमा द्यावयास सांद, रतें. ॥	१९
निशिदिन ते त्रय शिष्ये गुरुसेवा भावभक्तिनें करिती ।	
त्यांचें पहावया मन धौम्यगुरू छळितसे अनेक रिती. ॥	२०
उपमन्यूदर मोठें यास्तव लागेचि बहुत भक्षायी ।	
बहुभक्षें मंदमती म्हणउनि गुरु लावि घेनु रक्षायी. ॥	२१
वैसेतें शास्त्रीं वेदीं गुरुपादिं दावावया तया प्रचित, ।	
गोधन रक्षी म्हणउनि उपाय गुरु त्यास अल्प हा रचित. ॥	२२
गुर्वाज्ञें धेनु वनीं नेई तो मित्र जो नये उदया ।	
चित्ति म्हणे मद्रुसी बहुक्षुधा मज म्हणोनि येउ दया. ॥	२३

१. 'वाही' ह्या क्रियापदाचा कर्ता 'मी.' २. (चिखलांत) अडकलों आहे. ह्याचा कर्ता 'मी'.
 ३. टाकून. ४. शुद्ध. ५. आपलें नाक. ६. पाण्याला. ७. गुरु+सेवा+सुकृताची=गुरुच्या
 सेवेपासून होणाऱ्या पुण्याची. ८. बरोबरी. ९. अरुणी, उपमन्यु व वेद, हीं धौम्य-
 गुरुच्या शिष्यांचीं नांवें आहेत. १०. तत्पर. ११. आन साद=दुसरा शब्द. १२. (तूं या
 कथेंत) रममाण हो. १३. उपमन्यूचें उदर. १४. जास्त खाण्यानें. १५. याचा कर्ता ?
 १६. योजिता झाला.

दिनभर तिष्ठुनि रानीं चरवुनि बहु आणि गाइला गेहीं । कोपेल गुरु म्हणोनी शिष्या उपमन्यु पायिं लागे ही. ॥	२४
पाहुनि धेनू, गुरुला जाला संतोष फार अंतरिं तो । बाह्य बहु क्रोध गुरू शिष्यावरि करि अपार हो ! तरि तो. ॥	२५
दिनभर चारुनि रात्रीं आणि म्हणे गुरु नकोचस त्वरित । आणूं, यापरिची मुनि ! एके पाहावयाचि सत्व रित. ॥	२६
पोटभरी हि कधीं तो अन्न तयाला न घालि जेवाया । छळणा करोनि दैवडी सेवा दिनरात्र केलि जे वायां. ॥	२७
भिक्षा मागुनि जेवी, करुनि असा मग उपाय, रजनींत । सुरभी आणी; ऐसी होती, वंदि गुरुपायरज, नीत. ॥	२८
माध्यान्हीं गोठवुनी धेनू, भिक्षान्न मागुनी जेवी; । गुरु म्हणत, 'स्थूल बहुत होसि कसा वृष निबंधनीं जेवीं.' ॥	२९
सांगे शिष्य गुरुस मग, 'मागुनि भिक्षान्न नित्य जेवित मी.' । गुरु म्हणत, 'वंचुनि मला निर्फळ तें, होय नृत्य जेंवि तमीं. ॥	३०
मागुनि भिक्षान्न मला आणुन देऊनि, गोधनें चरवी, । आणित जा रात्रीं, जों उदय न सोडी निबंधनें च रवी. ॥	३१
आज्ञा करि गुरु जैसी, नेउनियां नित्य शिष्य चरवितसे । भिक्षान्न देउनीयां गुरुचे दुःशब्द चित्तिं जिरवितसे. ॥	३२
एकदिनीं शिष्याचें गुरुगेहीं उदर जेवुनी न भरे । 'परि तो मन करि निर्मळ, परार्धशरदीं जसे मुनी ! नभ, रे ! ॥	३३
मग तो शिष्य दुजानें मागुनि भिक्षेसि रे ! भरी उदर; । पहिली देउनि सदनीं, भक्षि दुजी, चित्तिं दे न येउं दरे. ॥	३४
जाला पुष्ट बहुत मग पाहुनियां पुसतसे गुरू त्यास ।	

१. हे मुनि ! ह्या परिची सत्व पहाण्याची रीत ऐके. २. वायां दवडी=व्यर्थ करी. ३. भिक्षा मागुनि जेवी. मग असा उपाय करुनि रजनींत (रात्री) सुरभी आणी गुरुपायरज वंदी ऐसी नीत (क्रम) होती. ४. गोठण (गोस्थान)=शेनप्रहरच्या वेळीं गांवावाहेर गाई उभ्या करण्याची सावलीची जागा. गोठवणे=गोठणांत गाई उभ्या करणे. ५. बैल. ६. जाग्यावर बांधून ठेवल्या-मुळे. ७. गुरु म्हणती मला वंचुनि (फसवून) (जें-तूं केलेली सेवा) तें निर्फळ; जेंवि तमीं (अंधारांत) नृत्य निर्फळ (होय). ८. चारीत जा. ९. जों रवि उदय न तोंच निबंधनें सोडी १०. रे मुनी ! परि तो (शिष्य) जसे परार्धशरदीं (कार्तिकमासी) नभ निर्मळ, (तसें) मन निर्मळ करी. ११. दुसऱ्यांदा. १२. शंका, भय.

- सांगे तो मग सकळहि गुरुपासीं शिष्य नित्यकृत्यास. ॥ ३५
- शिष्य म्हणे, 'द्वय वेळां भिक्षा मी करित विप्रधामीं हो ! ।
- पहिली देउनि सदनीं शमवी भक्षुनि दुजी क्षुधा मी हो ! ॥ ३६
- कोपुनियां मग गुरु तो सांगे मागूं नकोचि भिक्षा हो ! ।
- सावध आझुनि तरि, रे ! द्विज पीडिसि, तुज करीन शिक्षा हो !' ॥ ३७
- मागूं नको म्हणे गुरु भिक्षा म्हणवोनि मागतां राही ।
- शमन क्षुधा कराया कोठें मग तो न त्यास थाराही. ॥ ३८
- ऋषि मुनि तपि क्षुधेनें विसरति तें जप, तप, क्रमा, ध्यान, ।
- होतां शिष्य भुकेनें पीडुनियां होय वक्र माध्यान्ह. ॥ ३९
- तों पाहे धेनूचें करितां स्तनपान वत्स फेंस गळे ।
- जात व्यर्थ म्हणोनी प्राशी मग शिष्य धेनूचे सगळे. ॥ ४०
- नित्य क्रम या परिचा चाले तों होय पुष्ट शरिरानें ।
- चरवी धेनुस, घाली मोडुनि बहु वृक्ष, वोसैं करि रानें. ॥ ४१
- अवलोकुनि गुरु मग तो पुष्ट कसा होसि हें विचारीत ।
- सांगे, 'वत्सोच्छिष्टा गळतां मी पीत, गाई चारीत'. ॥ ४२
- 'उच्छिष्टें मंदमती' त्यास म्हणे गुरु 'न जाई भक्षीत, ।
- नाहीच बोलण्याची तुजलागीं, तूं दुजा ईश, क्षीत.' ॥ ४३
- गुर्वाज्ञेनें शिष्या भक्षण करणेंहि पायसा राही, ।
- निववावया क्षुधानळ मग तो राहे उपाय साराही. ॥ ४४
- 'पीडी क्षुधा' म्हणे 'मज काय करूं ईश्वरा ! अगा इजला, ।
- चिंतन करी मनिं असें आणुनि, चरवीत शिष्य गाई, जैला. ॥ ४५
- तों अकींच्या गळतां चीकासी पाहि जेंवि पय; पान ।
- तोडोनि द्रोण करी; धरि करिं; मग शिष्य 'जेंवि पयपान. ॥ ४६
- तों अंध होय गा ! तो, उडोनियां चीक युग्मनेत्रातें ।
- मग तो म्हणे कवण मज आतां होउनि गृहास 'ने, त्रांतें. ॥ ४७

१. मागणें सोडून दिलें. २. माध्यान्ह होतां शिष्य भुकेनें पीडुनियां वक्र (भुकेनें व्याकुळ होऊन वांकडा) होय. ३. याचा संबंध 'फेंस' (अध्याहृत) याकडे. ४. ओसाड, वृक्षरहित. ५. तूं दुजा ईश (बैल), तुजलागीं बोलण्याची क्षीत (पर्वा, लाज) नाहीच—असा अन्वय. ६. बैल. ७. शिष्य गाई जला आणुनि चरवीत (गाई पाण्यावर नेऊन चारित होता). ८. पयपाना जेवि=दुग्धपान करिता झाला. ९. नेईल. १०. तारणारें.

मग धेनूसी हांकित येतां घेऊनि चांचपित यष्टी ।
 तों पडिला कूपातें तेणें तो शिष्य होय बहु कष्टी. ॥ ४८
 कोणी काढील म्हणुनि कूपांतुनि शिष्य थोर ओरडत ।
 धेनू चुकतां रानीं श्रीगुरु शापील म्हणुनि तो रडत. ॥ ४९
 'आशुनि शिष्य नये कां?' गुरु म्हणत 'जरीं पडे बहुत शोकी.' ।
 यास्तव ये गोष्टीं तो, न पाहुनी गौ, पडे बहुत शोकीं. ॥ ५०
 मग चिंता करित ऋषी, जात वनीं तों उभ्याच भूसुरभी ।
 शिष्य न देखे म्हणुनि बहु चिंता करित धौम्य भूसुर, भी. ॥ ५१
 'ये रे बाळा! शिष्या! उपमन्या!' करुनि मारितो हाका ।
 'काय' म्हणे 'व्याघ्रानें भक्षियला अशुनि ये न तो हा, कां?' ॥ ५२
 गुरुहांक शिष्यकानीं पडतां ओ देइ, तोचि गुरुकरणीं ।
 पडतां, गुरु ये जवळी, सांगे मग शिष्य आपली करणी. ॥ ५३
 पाहोनि गुरु कृपेनें, 'स्तवी' म्हणे 'अश्विनीकुमारा हो ! ।
 दिव्याक्षी, ये बाह्य, त्वत्पुण्या उभि रमा उमा राहो.' ॥ ५४
 गुर्वाज्ञेनें तेव्हां स्मरेऽश्विनीपुत्र शिष्य; कूपातें ।
 येउनि ते देत्यक्षां, भक्षांया देउनी अपूपातें. ॥ ५५
 येतां सुनेत्र बाहिर येउनियां शिष्य तो तिघां नमना ।
 करुनि म्हणे श्रीगुरुसी 'माझे अपराध आणि गा! न मना.' ॥ ५६
 'येवोत सर्व विद्या तुज' म्हणुनि तया शिरीं स्वहस्तक तो ।
 ठेवितसे गुरु मग तच्छिष्यहि ठेवी पदीं स्वमस्तक तो. ॥ ५७
 मुनि! या परिचे कष्टा भोगुनि दुःशब्द शिष्य साही ही ।
 श्रीगुरुवरप्रसादे शिष्यहृदीं शिरति, चारि सांही ही. ॥ ५८
 गुरु मग तया म्हणे 'जा नांदे स्वगृहीं, करीं विवाहातें ।
 आनंदें सत्कर्म करिं, पूजीं नित्य अविवाहातें.' ॥ ५९
 होतां निरोप गुरुचा, गुरुच्या वंदोनि पादपद्मातें ।

१. मोठ्यानें. २. रात्र. ३. गोठ्यांत. ४. पृथ्वीवरील कामधेनू. ५. ब्राह्मण. ६. भ्याला.
 ७. तो (ओ) गुरुकरणीं (कानीं) पडतां. ८. कृत्य. ९. याचा कर्ता 'तूं' अध्याहत.
 १०. बाहेर. ११. अश्विनीकुमार. १२. देती+अक्षां (डोळ्यांनां). १३. अपूप=अनारसा.
 १४. चार वेद. १५. सहा शास्त्रें. १६. अवि=मेंढा. तो वाहन आहे ज्याचें असा अग्नि
 त्यातें. 'हविर्वाहातें' हा पाठ असल्यास चांगला.

आनंदानें शिष्या नांदे जाऊनियां स्वसद्भातें. ॥	६०
मग जो अरुणी शिष्या सेवा करि भक्तिसी धरुनि भावें, । चित्तिं म्हणे मन माझें गुरुसेवे राहुनि स्थिर निर्भावें. ॥	६१
आज्ञापि गुरु तया 'जा, लावि जळ क्षिप्र भातवाण्याला, । ये मग सत्वरचि' म्हणे 'झाली लक्षी प्रभात वाण्याला. ॥	६२
केदार अर्ण शिष्याऽगालावुनि कृषित लक्ष पाजावें, । बांधा या थंड करी, वोलावुनि कृषितल, क्षपा जावें. ॥	६३
आज्ञापितांचि गुरुनें शिष्या धांवोनि सैरतटाकीं तो । बांधावया प्रवाहीं दगड शिळा अपरमीत टाकी तो. ॥	६४
मोठा खळाळ; जें जें घाली तो आड विप्र, वाहात; । न चले उपाय मग तो तनु घाली आडवि प्रवाहांत. ॥	६५
एकीकडेस पायां टेकुनि हातें धरी दुजी दरडी । ऐसा उपाय करि, परि सांगाया शिष्य ये न खेदरडी. ॥	६६
गुरुच्या व्रीहीमध्ये जाई तें आंतिल क्षपातें हो. । नीरांतुनि अवलोकी व्रीही, लावोनि लक्षपातें, हो. ॥	६७
होयाऽस्तमान तों तो शिष्या असतां प्रवाह ओघांत । सद्गुरु म्हणे 'अझुनि कां ये न; जळीं काय पावला घात ?' ॥	६८
चिंता करित गुरु असा आला मग जों स्ववृत्तिपासीं तों । पाहुनि जलभरपूरी, 'शिष्य' म्हणे 'भागला उपासी तो'. ॥	६९
शिष्या दृष्टि न पडतां हांकारी 'ये' म्हणे 'भुकेलासी. । बहानंद मम मनीं राहेसा तूं स्वयंभु केलासी'. ॥	७०
एकोनि दीर्घ हांका श्रीगुरुच्या शिष्य तो प्रवाहातें, । तेथुनि निघोनि धरि मग गुरुपायां शिष्य तेधवां हातें. ॥	७१

१. टिकावें. २. भाताच्या वाण्याला. ३. प्रभात झाली, वाण्याला लक्षी—असा अन्वय. वाप्य=पेरणीकरितां तयार केलेलें शेत. ४. अगा शिष्या ! कृषित (शेतकींत) लक्ष लावुनि केदार (शेताला) अर्ण (पाणी) पाजावें. या बांधा थंड करी (पाणी घालून घट्ट कर); कृषितल (शेतकीची जमीन) वोलावुनि (भिजवून) क्षपा (पाणी) जावें. ५. तळ्याच्या कांठीं. ६. खळाळ मोठा; तो विप्र जें जें आड घाली तें तें वाहात (वाहून जाई). ७. रडगाणें. ८. नजर. ९. आपल्या शेताजवळ. १०. पाण्याची चंगळ, विपुल पाणी. ११. मम मनीं बहानंद (फार आनंद) स्वयंभु राहेसा (तूं) केलासी—असा अन्वय. १२. हांकाप्रवाह=हाकांचा सपाटा.

- आनंदानें गुरु मग कर ठेवुनि शिष्यमस्तकावर तो ।
 'हो निपुण चारि साहीं' म्हणुनि तया देत तेधवां वर तो. ॥ ७२
- येवोनि वेद शास्त्रें गुरुवरदें, शिष्य शक्तितेजाला ।
 चढला; त्यास घडेऽसैं मुनि ! गुरुचरणीं सुभक्ति ते ज्याला. ॥ ७३
- देतां निरोप गुरु मग जाउनि गेहास शिष्य नांदे तो ।
 करितां सेवा गुरुची शिष्यांनीं इच्छिलें मना देतो. ॥ ७४
- आतां तिसरा शिष्या वेद, तया ठेविं शेत राखाया ।
 निशिदिन राखि जपोनी क्षण हि न ये अन्न तो घरा खाया. ॥ ७५
- पिकतां व्रीही मग तो कापुनि करि सर्व रास शोडोनी ।
 येउनि सांगे गुरुसी शिष्या मग तो करास जोडोनी. ॥ ७६
- आज्ञा करि गुरु मग तो 'आणि' म्हणे 'धान्य सर्व गेहातें.' ।
 दे म्हणुनि एक रेडा गाड्या जुंपोनि लगवगें हातें. ॥ ७७
- शिष्य निघे परि न चले एकचि रेडा म्हणोनियां शकटीं ।
 स्वग्रीवें मग बाधुनि जूं वोढी ठेऊनी कैरास कैटीं. ॥ ७८
- एकीकडेस रेडा वोढी एकीकडेस आपण तें ।
 ऐसा नेउनि गाडा खंडीद्वय तो भरीतसे कैण ते. ॥ ७९
- घोढित आणी शकटा तों रुतला महिष कर्दमी वाटे ।
 संकट पडोनि तेव्हां शिष्यास मनीं अमर्द मी वाटे. ॥ ८०
- काढी मग बहु नेटें रेड्यासह वोढुनी शकट सगळा ।
 कासाविस बहु जाला तेव्हां त्याचे पडोनि फांस गळां. ॥ ८१
- शिष्य नये म्हणउनि गुरु येउनि जों पाहि पाश मानेला ।
 पडिला; पाहुनि काढुनि, 'घरीं', करुनि दुःख तें शमा, नेला. ॥ ८२
- ठेवुनि शिरिं हात म्हणे 'केले त्वां कष्ट फार वेदा ! हो ।
 त्वत्कीर्ति बहुत भूवरि, जाणुनि तूं पूर्ण शास्त्र वेदा, हो. ॥ ८३

१. गुरुवरदें (गुरुने दिलेल्या वराच्या योगानें) वेदशास्त्रें येवोनि शिष्य शक्तितेज्याला चढला. (हे) मुनि ! ज्याला गुरुचरणीं ते (ती) सुभक्ति (ज्याला) असैं घडे-असा अन्वय. २. याचा कर्ता 'गुरु' अध्याहृत. ३. गाड्याला. ४. स्वतःच्या मानेवर. ५. कंबरवर हात ठेवून. ६. धान्य. ७. रेडा. ८. चिखलांत. ९. वाटेंत. १०. असमर्थ, नेभळा. ११. तें दुःख शमा करुनी (तो शिष्य) घरीं नेला. १२. तूं शास्त्रवेदा जाणुनि पूर्ण हो.

- होती शिष्य बहु तुला त्यामाजीं श्रेष्ठ नाम उत्तंक ।
 त्वेदक्षिणेस आणिल, जिंकुनुरग, कुंडलास निःशंक. ॥ ८४
- जनमेजयरायासी करोनि उपदेश सर्पसत्रास ।
 करवुनि, देइल सर्पां जाळुनि तो, जेंवि कर्पस, त्रास. ॥ ८५
- मुनि ! ऐक नृपाकरवीं तेणे सर्पक्रतू महा केला ।
 दहनासि शक्र तक्षक आणी भू, गर्जवीत हाकेला ॥ ८६
- सामर्थ्य गुरुकृपेचें ऐसें आहे मनीं मुनी ! समज ।
 जा तूं स्वगुरुजवळि रे ! पुससि जरीं' गुरु म्हणे मुनीस, 'मज'. ॥ ८७
- ऐकुनि मुनि गुरुवाक्या विनवी स्वशिरास ठेउनी चरणीं ।
 'मजलागि उद्धरि' म्हणे 'न त्यज जरि मी चुकेहि आचरणीं. ॥ ८८
- मूर्खें मी दुःशब्दें दुखवीलें बहु मनास त्या गुरुचे ।
 आतां मच्छब्दें सुख न त्यास, मज तूं नकोच त्यागुं, रुंचे. ॥ ८९
- लोहसुवर्णादिक तें 'संदपडाकें सु' एकदां होतें ।
 फुटकें मोतीं, तुटलें मन, सांदेना, गुरो ! कदां हो ! तें. ॥ ९०
- आतां गुरु ! मद्गुरुचें पावे संतोष तें कदा न मन, ।
 त्यागीन प्राण म्हणुनि निघेचि तो करुनि गुरुपदा नमन. ॥ ९१
- वैराग्या धरुनि निघे प्राणत्यागार्थ काननामाजी ।
 अनुतापें 'केलि' म्हणे 'हे काया व्यर्थ तूं' मनामाजी. ॥ ९२
- श्रीगुरुनीं त्या मुनिचें पाहुनियां सर्वहावभाव मन ।
 पाचारुनि मग म्हणती 'संशय तूं त्याग रे ! जसें वमन'. ॥ ९३

१. ह्या उत्तंकाची आदिपर्वत अशी कथा आहे कीं गुरु (धौम्यशिष्य वेद) कडून सर्व विद्या प्राप्त झाल्यावर यानें गुरुदक्षिणा मागावी अशी गुरूस प्रार्थना केली तेव्हां गुरूनें मला कांहीं इच्छा नाही असें सांगितल्यावर उत्तंकानें गुरुपत्नीचीहि तशीच प्रार्थना केली. तेव्हां तिनें सूर्यवंशीय पौष्यराजाच्या स्त्रीचीं कुंडलें मागितलीं. त्या राजपत्नीकडून तो तीं घेऊन येत असतां वाटेंत तीं हरण करून तक्षक विळांत शिरला. उत्तंकानें त्याच्या मागोमाग पाताळांत जाऊन तीं परत आणून गुरुपत्नीस दिलीं. पण तक्षकानें आपणास वाटेंत त्रास दिल्यामुळे त्याजवर रागावून पुढें जनमेजयाकडून त्यानें सर्पसत्र करविलें. २. तुझ्या दक्षणेकरितां. ३. जिंकुन+उरग (तक्षक). ४. कर्पास=कापूस. ५. सर्पयज्ञ. ६. इंद्र. तक्षकाला इंद्रानें आश्रय दिल्यामुळे जनमेजयानें इंद्रासुद्धां आहुति दिली. ७. जनमेजयाचा पिता परीक्षित त्यास दंश करणारा सर्पविशेष. ८. पृथ्वीवर. ९. याचें कर्म 'सुख'. (?) १०. संदप म्हणजे सवागी कीं काय ? सवागीच्या डाकानें लोखंड, सोने वगैरे सांठतां येतें पण फुटकें मोतीं व बिघडलेलें मन पुनः एक होऊं शकत नाही, असा अर्थ दिसतो. ११. चांगलें.

ठेवुनि शिरीं कर म्हणे 'जाई तूं आपले गुरूपासीं ।	
होउनियां ज्ञान तुला वोळखिसी पूर्ण चित्स्वरूपासीं' ॥	९४
सिद्ध म्हणे, श्रीगुरुचे हस्तस्पर्श सशास्त्र तो निर्गम ।	
जाणुनि जाला ज्ञानी निघे स्वगुरुभेटिसी पडोनि, गर्म. ॥	९५
श्रीगुरुराज मुनीसी निरोप देउनि गुरूकडे दवडी ।	
आपण सैवडासवडी निघोनि तेथोनि येत भिल्लवडी ॥	९६
कृष्णापश्चिमतीरीं गुप्त वसे मग उदुंबरातळि तो ।	
श्रीगुरुराजकृपेनें इच्छित पावे उदुंबराऽतळि तो. ॥	९७
नामांकितासि सिद्धें सांगितलें ज्यारिती चरित्रास ।	
वर्णुनि बऱ्याजिसुतें सांसारिक दूर ते करि त्रास. ॥	९८

अध्याय तेरावा.

नामांकित सिद्धपदीं ठेउनि मस्तक म्हणे, 'कृपामृतजी !	
अमृताहुनि गोड बहुत वाटे, उठतील ऐकतां मृत जी. ॥	१
सांग पुढें श्रीगुरुनीं चरितें केलीं भिलावडीमाजीं, ।	
गोडी पाहुनि बसली ऐकाया बहुत आवडी माजी.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'हर्ष मनीं तुझिया प्रश्नें सख्या अपार मला, ।	
कृष्णातटिं भिल्लवडिस गुरु तो पाहुनि सुपादपा रमला. ॥	३
भुवनेश्वरिदेवीचा पाहुनि तो गुप्त पृष्ठभाग वसे, ।	
भक्तजनां तेथें ही पडतां तत्कीर्तिची प्रभा गवसे. ॥	४
ग्रामीं भिक्षा मागुनि गुप्तचि तो पादपीं करी वास, ।	
राहिल परि तो कैसा, गुप्तहि जरि ठेवि कस्तुरी वास.' ॥	५
शिष्य म्हणे, 'श्रीगुरु जो गुप्त वसुनियां किमर्थ राहे तो ? ।	
मागे किमर्थ भिक्षा ? सांगुनि मज पूर्ण हा करा हेतो. ॥	६

१. वेद. २. स्वास्थ्य. ३. सवडीप्रमाणें. ४. भिल्लवडी हें प्रसिद्ध स्थान तासगांव तालुक्यांत कृष्णेच्या कांठीं आहे. ५. औदुंबर वृक्षाखालीं. हा वृक्ष भिल्लवडीजवळ कृष्णेच्या दुसऱ्या तीरावर आहे. ६. (जो) उदुंबरा+आतळी (त्या औदुंबर वृक्षाजवळ जाई) तो श्रीगुरुराजकृपेनें इच्छित पावे—असा सार्थान्वय. ७. हें 'त्रास' याचें विशेषण. ८. या अध्यायांत मुळां-तील १७ आणि १८ या दोन अध्यायांतील कथाभाग आहे. ९. सु+पादप=उत्तम वृक्ष (औदुंबर). १०. हेतू.

- त्रैमूर्ती अवतारी गुरु तो तीर्थी करी कशा गमन ? ।
 भिक्षेचा तोष तया; ऐकूं इच्छी, कथेस सांग, मन.' ॥ ७
- सिद्ध म्हणे, 'गुरु तीर्थे हिंडे भक्तांस उद्धरायाला, ।
 येती भेटिस दुर्जन, कारण गुप्तस्थळा धरायाला. ॥ ८
- भिक्षान्न शुद्ध आणिक धरिलें मुख्यान्न तेंचि हो ! यतिला, ।
 श्रीगुरु मागति भिक्षा म्हणउनि बहुमान हाचि होय तिला. ॥ ९
- गुरु कल्पद्रुम ठेविल गुप्त कसा कीर्तिच्या प्रकाशाला ? ।
 प्रकटे इच्छित देतां, ज्ञानाच्या भक्त्याचकां शाला. ॥ १०
- गुरुपादस्पर्शगुणें अमित्र ते होति मित्र ते जाला, ।
 राहिल दवडोनि कसा कोठें तो कीर्तिमित्र तेजाला ? ॥ ११
- जाला प्रकट कसा तो चरित सुरस ऐक नामकरणी तें ! ।
 करवीरीं द्विज होता त्याचें तूं ऐक नाम कैरणीं तें. ॥ १२
- वेदरत नाम जाला होता संपन्न वेदशास्त्रीही, ।
 त्याला मतिमंद कुमर ज्याला, असतां पतिव्रता स्त्री ही. ॥ १३
- मंदमती सुत म्हणुनी दुःख मनीं बहुत आठवे दरत(?) ।
 त्यजुनि तनू, मग सुस्थळ पाही हरिचरण निकट वेदरत. ॥ १४
- स्त्री करि मग सहगमना करणें सहगमनचि स्त्रियेस हित, ।
 मग वेदरत हरिपदीं वैकुंठीं राहि तो स्त्रियेसहित. ॥ १५
- मतिमंद पुत्र मागें रडत गृहीं पाहिं राहि एकटका, ।
 खर्चायासि तयासी देखिल गेहीं न राहि एक टंका. ॥ १६
- मग सुजन तया कुमरा पोषिति आणोनियां स्वगेहाला, ।
 उच्छिष्ट शिळें देती; तें भक्षुनि, सोसुनी तगे हाला. ॥ १७
- त्या मग मतिमंदाचा केला व्रतबंध विप्रलोकांनीं, ।
 शिकविति जरि मनिं न ठरे, केला उपदेशमंत्र जो कानीं. ॥ १८
- येईना गायत्री, कैचा मग वेद विप्रपुत्रास ।
 येइल ? ताडण करितां बहु पावे मात्र तेंद्रपु त्रास. ॥ १९
- नुपंतिष्ठे बहु संथा घोक्विति विप्र ते जरि तयाला, ।
 जाली हृदचि म्हणती, 'न फळ श्रम करुनियां बहुत याला.' ॥ २०

१. भिक्षेला. २. (गुरु) भक्त्याचकां ज्ञानाच्या शाला (शाला) आहे. ३. ज्या (ज्या कोणाला). ४. कीर्तिरूप सूर्य. ५. कानांनीं. ६. एकटा. ७. आणा. स्वल्पद्रव्य. ८. (तो) हाला सोसुनी तगे (टिके, कष्टानें जगला). ९. त्याचें शरीर. १०. स्मरणांत राहीना.

- निर्भर्त्सुनी तया मग म्हणती, 'जन्मसि असा पशु कसा रे ! ।
 ज्ञानी पिता तव महा वेद म्हणे तीनही अचुक सारे. ॥ २१
- त्वत्तात कसा ज्ञानी विद्वान् गुणवानति बहु गौसुतसा ।
 न दुजा. तत्पोटीं तूं होसी मतिमंद शुद्ध गौसुतसा. ॥ २२
- घालुनि जेवाया तुज जालासी मूर्ख तूं खरा गवळी, ।
 लाज न ये, भाळि पडे, येउनियां मात्र देख राग, वळी.' ॥ २३
- येउनि कोप तया मग जेवी मागोनि नित्य माधुकरी. ।
 'ताडण करा' म्हणे 'परि, शब्दशरें मज नैकाच विधुं, कैरी'. ॥ २४
- विनवी बहु जोडुनि कर विप्रांच्या त्या धरोनि पायांला, ।
 'विद्याप्राप्त्यर्थ' म्हणे 'सांगा जी कांहिं तरि उपायाला'. ॥ २५
- द्विज म्हणती, 'तुज आतां दे विद्यासौरभी कदा न फळ, ।
 पूर्वीं विद्येस्तव तूं न देसि कांहींच भीक दान फळ.' ॥ २६
- म्हणती, 'तूं प्राग्जन्मीं विद्या रे ! दिधलियाच वांचोनी, ।
 ये कसि ? उपाय याला नसेच तूं जन्मिं याच वांचोनी. ॥ २७
- विद्वान् पूजिति नृपती रे ! विद्येविण मिळे न वसु साच, ।
 भिक्षा मागसि खासि न लाजसि माजसि महान वसुसा च. ॥ २८
- होसी, आतां इकडे नकोच येऊं, 'न होसि विप्र खर; ।
 मर जा, उपाय हाची !' म्हणती देऊन हो ! सिवि प्रखर. ॥ २९
- 'दूषण लाविसि ताता, ठेविसि जीवा कशास ? मर जा च' ।
 बोलुनि कुशब्द नाना त्यास असा करिति भूअमर जाच. ॥ ३०
- ऐशा दुर्वचनें त्या विप्रसुताची अपार तनु तापे, ।
 योजी मग युक्ति मनीं प्राणत्यागार्थ फार अनुतापें. ॥ ३१
- 'आतां प्राणत्यागोपाय करुं' म्हणे, 'करोनि कृत्यसुरी, ।
 छेदूं शिरा' म्हणुनि घे, मनांत ऐसें धरोनि कृत्य, सुरी. ॥ ३२

१. सरस्वतीपुत्राप्रमाणें. २. बैलाप्रमाणें. ३. राग येउनियां भाळीं (कपाळाला) वळी (आंठी) मात्र पडे, देख (पहा)—असा अन्वय. ४. घरे पाडूं नका. ५. हातांनीं. याचा संबंध 'ताडण करा' याकडे. ६. विद्यारूप कामधेनू. ७. दिल्यावांचून. ८. पुढल्या जन्माशिवाय विद्या येणार नाही—असा भाव. 'गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥'. ९. द्रव्य. १०. पोळाप्रमाणें. ११. (तूं) खर होसी, विप्र न होसि. १२. झोंबण्यासारखी शिवी देऊन (ते विप्र) म्हणती—असा अन्वय. १३. भूदेव, विप्र. १४. प्राण+त्याग+उपाय. १५. कृति+असुरी=राक्षसी उपाय.

‘निंदिति मज जन आतां नाहीं ठेवोनि काय उपयोगी.’ ।	
म्हणुनि निघे तो रानीं धरोनि वैराग्य होय उपयोगी. ॥	३३
ये भिलवडीस हिंडत तो तेव्हां होत नैव घटि घृताची, ।	
भुवनेश्वरीस नमुनी नेत्रींच्या धार धरि पादिं घृताची. ॥	३४
अंबेसि म्हणे, ‘माझे दवडावे तूंचि सर्व अज्ञान, ।	
सर्वहि दुःखा दवडुनि उपदेशावे तुवां मला ज्ञान. ॥	३५
ज्ञानावांचुनि न उठें’ म्हणोनियां ठेवि पायिं डोईला, ।	
त्रिअहर्निशि कष्टे बहु मग हया तरि म्हणे घडो ईला. ॥	३६
‘त्रय उपवास करीं जरि अंबे ! दृष्टांत दाविनास मज, ।	
कैसा पडेल मजला दृष्टांता दाविल्याविना समज. ॥	३७
करिसी जरि मंदुपेक्षा होइल कीर्ती जगांत आजि भली.’ ।	
बोलुनि ऐसें पायीं वाही छेदुनि करोनि आ जिभंली. ॥	३८
जिव्हा वाहोनि म्हणे, ‘अड्डुनि तरी सदय हृदय होउ, शिर ।	
छेदुनि वाहिन नातरि या उपरी लागल्यास हो उशिर’. ॥	३९
पाहुनि निर्धार असा मग ते देवीस येउनी करुणा, ।	
स्वप्नीं उपाय सांगे तों प्रांची प्राप्त जाहली अरुणा. ॥	४०
देवि म्हणे स्वप्नीं, ‘यति बसला औदुंबरातळीं जा हो ! ।	
शिव अवतारी ज्ञानी, लवकरि तत्पाद आतळीं जा हो’. ॥	४१
पडतांचि स्वप्न असा उठला ते क्षणिच होउनी जागा, ।	
काढी श्रीगुरु जेथें गुप्तस्थळ तेंचि शोधुनी जागा. ॥	४२
पाहुनियां श्रीगुरुसी पायीं मग डोईला जैसी ठेवी, ।	
ज्ञानी होय द्विज तो, ये जिव्हा, सांपडे जसी ठेवी. ॥	४३
श्रीगुरुपादस्पर्श येउनि सांचार, विप्र तनु ज्याची, ।	
होउनि, बहु भू कीर्ती होई साचार विप्रतनुजाची ॥	४४
देवोनि ज्ञान तया, तेथुनि गुरुराय शीघ्र वातगती ।	
निघती; मजवांचोनी, न संगती कोण तेधवां तगती. ॥	४५

१. देह. २. योग्यासारखा. ३. नऊ घटका. ४. रात्र. ५. पाण्याची. ६. त्रि+अहः+निशा=तीन+दिवस+रात्र. अहोरात्र तीन दिवस. ७. अंबेला. ८. तीन. ९. माझी उपेक्षा. १०. जीभ. ११. पूर्वदिशा. अरुणोदय झाला—असा अर्थ. १२. जवळ जा, धर. १३. जेव्हां. १४. ठेव. १५. सा+चार. सहा शाखें आणि चार वेद. १६. तेजस्वी? १७. पृथ्वीवर. १८. ब्राह्मणपुत्राची. १९. वायुवेगानें.

निरखित येती, जेथें संगम कृष्णाणि वारणासरिते, ।	
उद्धरिते पापि, तिला स्वर्धुनिची अधनिवारणा सरि ते. ॥	४६
दक्षिणवाराणसि ते म्हणती, तेथुनि पुढेंहि जाती रे, ।	
ज्या तीरें कृष्णेच्या वागति अष्टादशादि जाती रे. ॥	४७
आले गुरु अवलोकित कुरवपुरा जाण कृष्णितीरांनीं, ।	
पंचनदीकृष्णेचा संगम पाहोनि राहती रानीं. ॥	४८
तें क्षेत्र महा मोठें, ज्यापरि काशी प्रयाग. महिम्यातें, ।	
वर्णिति कवि. तत्तुल्यनि देखिलें क्षेत्र थोर महि म्यां तें. ॥	४९
भोगावती सरस्वति आणि शिवा आणि कुंभिनी भद्रा, ।	
पंचनदीचे स्नानें पावे नर सौख्य पावुनी भद्रा. ॥	५०
श्रेष्ठ महा पंचनदी आली ते कृष्णवेणिच्या संगी, ।	
म्हणउनि तत्क्षेत्राच्या ये न दुजें क्षेत्र सत्य पसंगा. ॥	५१
हरिहरतनु भोगावति भद्रा कुंभी शिवा सरस्वति ते, ।	
नैदिसप्तसंग यास्तव राहति गुरु नरहरीसरस्वति ते. ॥	५२
आणिकहि बहुत तीर्थें असती कृष्णेचिया तटाकींते, ।	
सप्तखणी तीरें मनुजा स्नानें भवपरतटांत टांकीते. ॥	५३
सद्भक्त मूढजन जे दुस्तर भवसागरा कसे तरती, ।	
म्हणवोनि गुरुकृपाळें प्रगट जर्गी केलि हो असे तर ती. ॥	५४
जेथें स्वयें उतारू होउनि गुरुराय देव नावाडी ।	
वे भक्ति याचि दामा, राहे वसवोनि ते वर्नां वाडी. ॥	५५

१. जेथें कृष्णा आणि वारणा सरिते (नद्यांना) संगम (होय). २. अधनिवारणा (पाप नाहीसं करण्याच्या कामीं) तिला (कृष्णा व वारणा या प्रत्येकीला) ते त्या (प्रसिद्ध) स्वर्धुनिची (गंगेची) सरि (बरोवरी, उपमा, तुलना) (आहे)—असा अन्वय. कृष्णेचा आणि वारणेचा संगम सांगली-जवळ हरिपुरास होतो. ३. करवीरक्षेत्रास दक्षिणवाराणशी (दक्षिणेंतील काशी) म्हणतात. ४. ज्या कृष्णेच्या तीरीं. ५. अठरापगड जाती. ६. कुरंदवाडास. ७. पंचगंगा. ८. पृथ्वीवर. ९. कल्याणाप्रत. १०. तराजू समतोल करण्याकरितां किरकोळ वजन घालतात तें. पसंगा नये—थोड्याशा अंशानें सुद्धा बरोवरी करीत नाहीं. ११. विष्णु आणि शंकर (महाकळेश्वर) यांपासून उत्पन्न झालेल्या. १२. सात नद्यांचा संगम. पंचगंगा आणि कृष्णा वेण्या अशा सात नद्या. १३. सात खणांची. खण—भाग. येथें नदी. १४. नाव. १५. संसाराच्या दुसऱ्या तीराला. १६. टाकते, नेऊन सोडते. १७. द्रव्याला. १८. रानांत. १९. लहान गांव. नरसोबाची वाडी.

अमरेश्वर शंभु असे, सन्निध पडण हि तें तया नावें, ।	
अमरापुर तें म्हणती, तेथिल महिमेस काय वानावें? ॥	९६
बाराव्दे गुरु तेथें राहति ते भक्त उद्धरीत असे, ।	
भिक्षा मागुनि भोजन ऐसीं तैज्जाण शुद्ध रीतें असे. ॥	९७
त्या ईश्वरसन्निध हो ^५ योगिनि ज्या चार आगळ्या साठी ।	
वसती, श्रीशिवदर्शनभक्ती त्यांलागिं लागल्या पाठी. ॥	९८
काशीविश्वेश्वरसम अमरेश्वर देव तोचि, तद्गामी ।	
दर्शनमात्रें देतो मुक्ती वीरांसि जेंवि संग्रामी. ॥	९९
सप्तनदीचे संगीं तेथें तीर्थें अपार रे! वसत, ।	
प्रतिदिवशीं स्नानासी जाती जे भक्त भूमिदेव सैंत. ॥	१००
शतयमरकोटिशुक्लप्रयागकाम्यादि सिद्ध अवहरण, ।	
हीं अष्ट असति आणिक हि बहु स्नानें समूळ अवहरण. ॥	१०१
तेथें उदुंबराचे खालीं तें स्थळचि गुरुमनांत रुचे, ।	
श्रीगुरु राहे म्हणउनि येतो दुम साम्यतेस सुरतरुचे. ॥	१०२
स्नानाऽनुष्ठानादिक तेथें राहोनि करिति ते सर्व, ।	
पर्व महा तद्दर्शनि शिष्या! अवतारि पूर्ण ते ^{११} सर्व. ॥	१०३
भक्तां रक्षि कृपेनें कुरवाळी बाळ जेंवि आइ करें, ।	
ऐसें असतां तेथें जालें जें चरित ^{१२} केंवि आइक रे! ॥	१०४
होता द्विज अमरपुरीं दारिद्री अति जसा सुदामा तो, ।	
गुरु भिक्षे एक दिनीं ये त्याचे शुद्ध तो सुधामा तो. ॥	१०५
तो द्विज देखुनि भिक्षे राहवि गुरुसी करोनि आदर तो, ।	
गुरुपद धरुनि भवाचा गीळी सगळा करोनि आ ^{१३} दर तो. ॥	१०६
गुरुपूजन करुनि शिरा ठेवि पदीं करिं म्हणे कृपा त्राहीं, ।	
मग वाढी शाककण्या घेवडि निर्ःपाप वरण पात्राहीं. ॥	१०७

१. शहर. २. तत्+रीत=त्याची रीत. ३. पार्वतीच्या दासी. ४. चार अधिक साठ=चौसष्ट. ५. (ज्यांनां) श्रीशिवदर्शनभक्ति त्यांलागिं (त्यांनां) पाठी लागल्या. त्या योगिनी शिवभक्तांचे मनोरथ पुरविण्यास आपण होऊन त्यांजकडे जातात-असा भाव. ६. ब्राह्मण. ७. चांगले. ८. पापनाश. ९. वृक्ष (औदुंबर). १०. विष्णु. ११. कसें. १२. भीति (भवाची). १३. पवित्र (ब्राह्मण).

केल्या बहु शाका परि त्यामाजी मुख्य फार घेवडिया, । वडिया तच्चूर्णाच्या करुनि करी आणि घारगे वडिया. ॥	६८
शक्ति नसे त्या विप्रा चिपव्याचाही करावया चरु तो, । भोजन करि भक्ति रुची घेउनियां श्रीगुरु देयाकरु तो. ॥	६९
विदुरगृहीं श्रीकृष्णें प्रीतीं कणियाच चाखिल्या जेवीं, । तेंवी गुरुनें शाका कणियादी त्या न टाकिल्या ^३ जेवीं. ॥	७०
यापरि भोजन करुनी श्रीगुरुजी तृप्त होत यावर ते । प्राप्ती संतति संपति मुक्त्यंतीं देत हो त्या वर ते. ॥	७१
वर देउनि गुरु निघती स्वस्थाना जावयास जे वेळीं, । ते वेळीं छेदिति ते घेवडि महदंगणांत जे वेली. ॥	७२
शेंगा नित्य निघति बहु त्यावरि तो काढि विप्रवर वेळा, । परवेला न धरुनि ते टाकिति छेदोनि भूमिवर वेला. ॥	७३
गेल्या गुरु द्विजस्त्रीसुत आक्रोशा करोनि आरडती, । आरड ती द्विज ऐकुनि समजावी, परि करोनि आ रडती. ॥	७४
म्हणती 'छेदी भक्षा, केलें तरि आम्हि काय हो ! यतिचें, । उपजीविका बुडाली' दुःखी मन हो न काय होय तिचें. ॥	७५
विप्र म्हणे, 'चिंतार्णव धीरंतरीनें तरोनि सर्व असा, । तुमचें दैन्य हराया आला तो अवतरोनि सर्व असा. ॥	७६
भक्तजना रक्षितसे स्वकृपेची करुनि साउली तो कीं, । न विसंवे क्षण जैसी आपलि रक्षीत माउली तो कीं. ॥	७७
गेला भक्ष म्हणुनियां रडतां कां करुनि थोर आकांत, । मुंगीपासोनि गजा पुरवितसे भक्ष तो रमाकांत. ॥	७८
आहारा निर्भ्यादी, पावति मग सर्व जीव ते जनन, । जाणुनि हें सत्य मनीं करिती चिंतेंसि मूर्ख ते जन ^{१३} न. ॥	७९
लावा चित्त तदंगीं रक्षिल तो रडुं नका उगा राहा, । मोहपशू मत्त, त्या विवेकदृढदंड ध्या उगारा हा. ॥	८०

१. मात. २. दयाळु. ३. भोजनांत. ४. आणखी. ५. ज्या वेळीं. ६. दिवस—प्रसंग.
७. परवा=भीड. ८. दुःखसमुद्र. ९. धैर्यरूपी नावेनें. १०. मूलावर. ११. निर्मी+आदि=
आधीं आहाराची उत्पत्ति—तयारी—करी. १२. याचा 'जाण' धातूकडे संबंध म्ह. न जाणुनि.

गुरु भक्तांसि दयाळु ज्याची शेषा न वर्णवे लीला, ।	
येउनि गेहीं, तुमच्या समूळ तो छेदि दैन्यवेलीला'. ॥	८१
यापरि शांतवि त्यांतें श्रीगुरुची कीर्ति शुद्ध वाखणित, ।	
मग तो आंगणिचे त्या घेवडिमूळसि तेधवां खणित. ॥	८२
खणतांचि मूळ तेथें धनघट त्यालागि एक सांपडला, ।	
बहु पावे हर्ष, जसा अमृत समुद्रांत जो कैसा पडला. ॥	८३
बहु हर्षति सुतकांता देखोनी द्रव्यकुंभलाभाला, ।	
म्हणती, 'धन्य गुरु खरा हर्षिता हाचि उपटला भाला.' ॥	८४
मग म्हणती, 'जाउं चला त्या गुरुचें ध्यावया सुदर्शन जें, ।	
दैन्यासुर जो पळवी धनघट हें दावुनी सुदर्शन जें'. ॥	८५
जाउनि सकळ हि मग त्या नमिती भैरवगजविदारकेसरिला, ।	
म्हणती, 'कल्पद्रुम हा देणें तरि काय आणिके सरिला.' ॥	८६
मग गुरुसन्मुख तिष्ठुनि विप्रस्त्रीपुत्र तीं समस्त वनीं, ।	
श्रीगुरुपदीं निमग्नचि जालीं त्या भूधरासम स्तवनीं. ॥	८७
सांगति वृतांत अवघा श्रीगुरुचा त्या करोनियां स्तव तो, ।	
गुरु सांगे, 'प्रकटुं नका, विघ्न तयावरि पडेल यास्तव तो'. ॥	८८
श्रीगुरु मग विप्रा दे पहिल्यासम हर्षयुक्त वरदानें, ।	
शिष्या! यापरि कौतुक केलें गुरुराजभक्तवरदानें. ॥	८९
गुरुचे जाले ज्यापरि पावे तैसेचि सर्व विप्र वर, ।	
ज्यावर न श्रेष्ठ दुजा होइ असा श्रेष्ठ सर्व विप्रवर. ॥	९०
रामात्मजपुत्र म्हणे मद्धृदयाकाशि सद्गुरु रवि तो ।	
प्रकटुनि वदवी स्वकथा, चाले कैवितरथ कैवि येरवि तो. ॥	९१

अध्याय चवदावा.

नामांकित शिष्य पुसे सिद्धगुरुज्ञानभानवा नमुनी, ।

'प्रिय औदुंबर गुरुसी किमर्थ जी! सांग भाग्यवान मुनी! ॥ १

१. दारिद्र्यवेलीला. २. स्तवित. ३. धनाचा डेरा. ४. जोख (?) = जख्ख. ५. दैन्यरूपी राक्षस. ६. विष्णुचक्र. ७. संसाररूप हत्तीचा नाश करणाऱ्या सिंहाला. ८. दुसन्या-उपमेला. ९. शेषाप्रमाणें. १०. प्रसिद्ध करुं नका. ११. धनावर. १२. ज्यापरि गुरुचे वर जाले तैसेचि सर्व विप्र पावे. १३. ज्यापेक्षां. १४. कवितेचा गाडा. १५. नाहीतर. १६. या अध्यायांत मूळांतील १९ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. १७. ज्ञानसूर्यास.

धात्र्यश्वत्थवटादिक पुण्यद्रुम हेचि ऐकिले महि म्यां, ।	
गुरुसि प्रिय औदुंबर कां तो मज सांग त्याचिया महिम्या.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'प्रिय गुरुसी औदुंबर कां विचारतोस मज, ।	
ऐकें सादरचित्तें चरितासी मग पडेल तो समज. ॥	३
ग्रन्हादा रक्षाया स्तर्भी अवतार धरित नरहरि तो, ।	
कांचनकश्यप दैत्या विदारुनी, अंत्रमाळिका हरितो. ॥	४
त्या दैत्याचे जठरीं होतें विष तप्त अग्निच्यापरि तें, ।	
जठरा विदारितां जें भिने नखीं फार अग्न हो करितें. ॥	५
घेउनि आली तेव्हां श्री औदुंबरफळांऽणि आरतिला, ।	
पाहोनि तत्स्वरूपा वाटे भय तेधवां अपार तिला. ॥	६
ते वेळीं रोवि नखें उदुंबरफळीं विषाग्नशांतवन, ।	
जाला मग नरहरिही शांत करी श्रीसुभक्त तों स्तवन. ॥	७
आलिंगुनि मग दोघां औदुंबरपादपास दे वर तो, ।	
'होसी सफळ सदा तूं' कल्पद्रुमास म्हणे रमावर तो. ॥	८
'त्वच्छाये बैसुनि जो जप करि होमादि सर्व दानाशी ।	
पावे अनंत फळ तो, आल्या विघ्नाशि सर्वदा नाशी. ॥	९
त्वच्छाये जळ जेथें जरि तेथें स्नान होय मार्जन तें, ।	
गंगास्नानासम फळ घडेच न च भीति होय मार्जन तें. ॥	१०
यापरि वर दे म्हणउनि कळीं तयासम सुरद्रुमा तरु तो ।	
सेवा करितां मनुजा न दे भवींच्या कुकर्दमांत रूतों. ॥	११
महिमा अपार जो नर त्यास नमोनि त्रिकाळ आतळितो, ।	
नांतळितो क्रोध तया राहे गुरु म्हणुनियां तया तळि तो. ॥	१२
ऐकें आणिक, नृहरी त्याचा गुरुराज हाचि अवतारी, ।	
राहे स्वस्थळ म्हणउनि उदुंबरीं भक्त दर्शनें तारी. ॥	१३
नृहरी अवतार गुरू उदुंबरीं शांतवोनि उग्रपणा, ।	
शांत वसे धर्म जसा राज्यस्त्री घालुनी समग्र पर्णा. ॥	१४

१. धात्री=आवळीचें झाड. २. हिरण्यकश्यपु. कांचन=हिरण्य, सोने. ३. आतड्यांच्या माळा. ४. ग्रन्हाद. ५. लक्ष्मी व ग्रन्हाद. ६. नाहीसें होणें. ७. ती (भीती). ८. बुडों-बुडूं. ९. भजतो. १०. बस करित नाही. ११. पैजेस.

ते स्थानी गुरु असतां संगमिं चौसष्ट योगिनी होत्या, । नेत्या जाल्या स्वगृहा पाहुनि गुरुलागिं पूजुनी हो ! त्या. ॥	१५
योगिनि म्हणती, 'गुरु हा अवतारी ब्रह्मदेव, सर्वाचा, । सर्वाचा किंवा; हा नमितां भवदर हरील सर्वाचा.' ॥	१६
श्रीगुरुसी माध्यान्हीं योगिनि नेवोनि आपुले सदनीं, । देउनि षड्स भोजन पूजुनि बहु करिति त्या स्तुती वदनीं. ॥	१७
म्हणती, 'हे गुरुवर्या ! अशक्य वर्णावयास तव महिमा, । ज्ञानरवा तूं नाशिसि, अज्ञान कुबुद्धि हेचि हीम, हिमा. ॥	१८
त्रैमूर्तिं एकरूपें अवतारा धरिसि पूर्ण या महित, । पावति तव पदसेवा करितां जन अष्ट पूर्ण याम हित. ॥	१९
स्तुति करिति यापरी त्या वोवाळुन पंच पंच दीपातें, । भोजन अर्पिति मग ज्या नेत्राचें लावुनी पदीं पातें. ॥	२०
तद्रेहीं गुरु जेवी. गांविं न करि भोजनासि मध्यान्ही, । म्हणती सज्जन यति हा योगि महा श्रीशिवासम ध्यानी. ॥	२१
ग्रामीं न जेवि गुरु हा ये चित्तीं कधिहि भोजनाशयन, । परि म्हणती कुजन द्विज कोठें तरि पाहुं भोजना शयन. ॥	२२
म्हणती, 'एकादा नर ठेवुनियां पाहु अंत तो याचा, । म्हणवुनि गुप्तचि ठेविति नदीतटीं करुनि आश्र तोयाचा.' ॥	२३
असतां गुप्त नदीचे तटीं मनुज पावतो भय, प्रहरिं । माध्यान्हीं भय पावे, जाला व्याकूळ वो भयप्रहरिं. ॥	२४
पावुनि बहु भय पोटीं मूत्रपुरीषें भरुनियां पट कीं, । धांवत येऊनि पडे व्याकूळ जैसी भरोनियां पटकी. ॥	२५
द्विजगण पुसती त्यातें, 'ऐसा भयभीत होसि पै कां रे ! ?' । बोले तयांसि मग तो, 'न सहे बहु फार तेज एका रे ! ॥	२६
अति बहु थोर भयाचे माझ्या हृदयांत बैसले धडके, । भडके ताप शरीरीं, शुष्क तृणीं अनळ जेवि तो भडके. ॥	२७
पुरता अंत गुरुचा पाहुं असें चित्ति धरित मानुज जो, । घालुनि नरकीं त्यातें जाचणि अति बहुत करि तमानुज जो.' ॥	२८

१. विष्णूचा. २. वर्ष. ३. प्रहर. ४. ध्यान करणारा. ५. आश्रय. ६. मध्यान्हसमयीं. ७. भयाच्या प्रहारानें. ८. मूत्र आणि मल यानें. ९. वस्त्र. १०. केतू (?) तम=राहू.

योगिनि जल द्विभागुनि जाल्या गुरुसी स्वधामि त्या नेत्या, ।	
होतां गंगासुत तटि देखियल्या नेत्रपद्मि त्यानें त्या. ॥	२९
आश्चर्या करुनि म्हणे, 'केंवि नदीचें द्विभागलें ज्यामी, ।	
अवतारी हरि हर हा जालों भूधन्य पाहिले ज्या मी. ॥	३०
जरि हा नसता ईश्वर तरि मग कां देवकन्यका नेत्या ? ।	
देवचि मी वोळखिला गर्भि जसा हरि परीक्षकानें त्या. ॥	३१
गंगापुत्र गुरुपदीं मग तो लावूनि चित्तवृत्तीतें, ।	
कृष्णातटि बैसे त्या रक्षित सेतांस तो स्ववृत्तीतें. ॥	३२
इकडे भोजन करुनी श्रीगुरु दुक् खंड आयुधानीतें (?) ।	
द्वैभागुनि मग येती स्वस्थानीं दंडआयुधानी ते. ॥	३३
योगिनि दुसरे दिवशीं येउनि गुरुची करोनि पूजा त्या, ।	
स्वगृहीं मग माध्यान्हीं घेउनि गुरुलागि जाहल्या जाल्या. ॥	३४
होता गंगासुत जो लक्षित तन्मार्ग आपल्या कृषित, ।	
जैसा मार्गस्थ नदी कूपतडागासि लक्षितो तृषित. ॥	३५
तो गेला गुरुसंगें योगिनि ज्या त्या सुरतगेहा जों, ।	
तों त्या म्हणती, 'आला गुरुसंगें मनुज कोण गे ! हा जो.' ॥	३६
पुसती तयासि गुरु मग, 'येथें तूं कोळिपूत कां येसी ?' ।	
तो बोले, 'यास्तव ये करुं तव दर्शन सुपूत कायेसी.' ॥	३७
गुरुची स्तुति करि मग तो ठेवुनियां मस्तका गुरुपदातें, ।	
'धन्य' म्हणे 'जन्मुनि मी जालों, जाइन महागुरुपदातें. ॥	३८
गुरु म्हणती, 'सांगुं नको पुसती जरि विप्र वर्तमानासी, ।	
मरशिल; न पवसि, होतां सांगाया तूं प्रवृत्त, मांनासी.' ॥	३९
भोजन करुनि श्रीगुरु आले मग, कोळिपूत त्या सहित; ।	
पादस्पर्श गुरुच्या जोडे सज्ञान हेंचि त्यास हित. ॥	४०
गुरु येतांचि उदुंबरिं नमन करुनि करि सुचित्तवृत्तीतें, ।	
वृत्तिस्थानीं जातां सांपडलें धननिधान वृत्तीतें. ॥	४१

१. पाणी (?) ज्यामि (सं)=प्रवाह. २. पृथ्वीवर धन्य. ३. परीक्षित राजा उत्तरेच्या गर्भांत असतांना अश्वत्थाम्याच्या ब्रह्मास्त्रापासून कृष्णानें त्याचें रक्षण केलें. त्या वेळींच त्यानें कृष्णाची ओळख धरिली—अशी कथा आहे. ४. आपल्या वृत्तीच्या शेतास. ५. दंडधारण करणारे. ६. शेतांत. ७. कोळ्याचा पुत्र. ८. फार मोठ्या योग्यतेला. ९. तयार. १०. 'न पवसी' याचें कर्म.

श्रीगुरुची मग सेवा करुनि पदीं करि अनेकदां नमन, ।	
न चळे गिरि जेंवि, चळे तदहंकृतिवायुनें कदा न मन. ॥	४२
मग गुरुसि म्हणे नर तो, 'येतां जी पुनव माघमासाची, ।	
नाशी माघस्नानें प्रयाग दुरितें अमोघ मासांचीं. ॥	४३
ऐसा द्विजगण वदतां एके कानें विशेष महिम्यातें, ।	
केंवि प्रयाग काशी ? न पाहि उत्तम विशेष महिम्यातें.' ॥	४४
गुरु म्हणती इंधुगंगाकृष्णासंग प्रयाग त्यासम हा, ।	
एक स्नान घडे ज्या पुण्य घडे स्नान माघ त्यास महा, ॥	४५
इच्छी तव पाह्याला जरि हो ! प्रत्यक्ष तो प्रयाग मन, ।	
व्याघ्रांवर आसन हें धरि रे ! करुं शीघ्र हो ! तया गमन. ॥	४६
व्याघ्रांवर धरि म्हणतां दृढ धरिलें स्वकरिं हो ! तयानें तें, ।	
प्रातःकाळीं मनगति प्रयागिं गुरु जाहले तया नेते. ॥	४७
तेथें स्नान करोनी माध्यान्हीं त्यास न्हेति काशीला, ।	
श्रीविश्वेश्वर दाविति तेथें स्नानासि करुनि त्या शीला. ॥	४८
तेथुनि गयेसि येउनि दावुनियां हरिपदास्तमानीं तो, ।	
स्वस्थानीं गुरु येतां धन्य मनीं कोळिपूत मानी तो. ॥	४९
ऐशी किरातपुत्रा दाखविली सुस्थळीं सुयात्रा ते, ।	
भक्तिस्तव सद्गुरु ते यापरि हो ! जाहले तया त्राते. ॥	५०
यापरि अपार महिमा प्रगटे मग गुरु विचार ते करिती, ।	
गुप्त वसोनी तेथें प्रगटूं गाणगपुरीस लोकरिती. ॥	५१
कळतां विचार म्हणती योगिनि येऊनि सद्गुरूपासीं, ।	
'अम्हां हर्ष बहु मनीं नित्य तुझ्या देखुनी स्वरूपासी. ॥	५२
हर्षामृतपान सदा अम्हां तुझिया सुदर्शनें होतें, ।	
दुरितहनन होय जसें दैत्यहनन हरि सुदर्शनें हो ! तें. ॥	५३
कोठें जावें सांगा मित्रानें त्यागितां स्वकिरणातें ? ।	
अम्ही कसें वसावें सोडुनि तुझिया गुरो ! सुचरणातें ? ॥	५४
तुजवांचुन रक्षीना येतां तो करुनि काळ आ जवळ, ।	
कैरुणावळ तूं श्रीगुरु अम्हां कैकीकडेस आज वळ. ॥	५५

१. पुष्कळ दिवसांची. २. पंचगंगा आणि कृष्णेचा संगम. ३. सायंकाळीं. ४. दया-मेघ.
५. मोराकडे.

मातृरहित बाळक जो तो त्यागुनि जाई जेंवि हो ! तात, ।	
तेंव्यम्हां न त्यागी जातां तूं कष्ट फार होतात. ॥	६६
तुजजवळ अन्नपूर्णा श्रीगुरुराया ! सदा वसोनि असे, ।	
न त्यज अम्हां.' मग गुरु बोलति तद्बोल आयकोनि असे. ॥	६७
कृपण मन खिन्न होतें जाल्या तेंद्वरण जेंवि ठेवि, न हो ।	
तेंवि तुमचें मन कदा; उदुंबरीं अन्नपूर्ण ठेविन हो ! ॥	६८
ठेवीन पादुका या उदुंबरीं गुप्त मी अभंग वसें, ।	
गवसे न अभक्तासी नवसें हि, सुभक्त जे तया गवसें. ॥	६९
आतां स्वगृहींच तुम्ही उदुंबरा धरुनि हे नदि वसाची, ।	
साची प्रभातसमयीं देइन भेटी तुम्हां न दिवसाची. ॥	७०
सैतुम्हां उदुंबरा मत्पदमुद्रा पूजितील मानव ते ।	
इच्छित पावति, त्यातें होळ्यंतीं हरिहरादि मानव ते. ॥	७१
करणेचि पादुकांचे द्रुम आणि तुम्ही हि साह्यतेलाही, ।	
तेलाहि वैर्तिकेच्या दीप जसा पूर्ण साह्य ते लाही. ॥	७२
आणोनि पादुकांचें करितां जो पूजनासि होय शैमी, ।	
इच्छित देउनि मनिचें देइ सदा त्या जनास हो ! यश मी. ॥	७३
वाटे संसार वृथा नकोचि, हा त्याचिये मग मनासी.' ।	
करिती गाणगनगरा ऐसा सांगोनि नेम गमनासी. ॥	७४
होऊनि गुप्त तेथें प्रगटे गुरुराज गाणगागावीं, ।	
शिष्या श्रीगुरुचीं ही चरितें हि सदैव जाण गा ! गावीं. ॥	७५
भावें सदैव गुरुची रामात्मजपुत्र कीर्ति हे गायी, ।	
श्रवणें इच्छित दाती चरितकथाकामधेनु हे गायी. ॥	७६

अध्याय 'पंधरावा.

पद वंदुनि सिद्धाचे शिष्य वदे त्यास नामकर्णी तो, ।	
'श्रीगुरुचरित सुधारस घालिं' वदे 'करि अराम, कर्णी तो. ॥	१
गुरुचरितौषधि मोठी भवरोगाचें करी निवारण ते, ।	

१. तेंवि+अम्हां. २. तत् (त्याची) ठेवि (ठेव, पैसा) हरण जाल्या. ३. तुम्हासुद्धां. ४. होती+अंती. ५. वातीच्या. ६. प्राप्त होई. ७. मनोविकारांचें शमन करणारा. ८. या अध्यायांत मुळांतील २० आणि २१ या दोन अध्यायांतील कथाभाग आला आहे.

अरविंदाचें करिती समूळ निर्दलन जेंवि वारण ते.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'तूं ज्ञानी होसी शुक्र याज्ञवल्कि तैसाची, ।	
श्रीगुरुचरितश्रवणीं जडली तव चित्तवृत्ति तैं साची. ॥	३
आतां म्यां तुज नलगे सादर ऐसें कदा वदावें तें, ।	
मन पोळ मत्त बांधिसि लावुनियां तू विवेकदावें तें. ॥	४
विषयपशूसि तथापिहि सन्निध देखोनि फुस्कटोनि बुजे, ।	
त्याच्या फुस्कटवातें कर्णाचें द्वार आटपोनि बुजे. ॥	५
सादरतेचा वायू कर्णाचें द्वार पूर्ण तो उघडी, ।	
रगडी विषयपशूसी उडवुनियां नेत दूर तेच घडी. ॥	६
वायूसादरतेचा मनपोळा लागतांचि शीतळ तो, ।	
मळला संति कथेचा देखुनियां वसक घेत शीतळ तो.' ॥	७
शिष्य म्हणे, 'गुरुराया ! मजलागीं धन्य तूंचि उद्धरिलें, ।	
सावध सादरवातें केलें म्हणउनि पुन्हा पदा धरिलें. ॥	८
निर्भयहि मी स्थिर मनीं होयि जसा धीर वीर संग्रामीं, ।	
चरितकथा सांग पुढें गेल्या गुरुराज गाणगाग्रामीं.' ॥	९
सिद्ध म्हणे, 'प्रकटपणें गेले गुरुराज गाणगापुरितें, ।	
परि त्या उदुंबरींचें सुस्थळ गुरुनीं न पाडिलेंच रितें. ॥	१०
गुरु गेल्यावरि मागें जालें जें चरित तें करीं श्रवण, ।	
श्रवणें इच्छित पावुनि मानससह पूत तें करी श्रवण. ॥	११
वर देउनि ठेवुनियां स्वपादुका गुरु उदुंबरीं ते हो ! ।	
गेल्या महिमा तेथें होय कथा ऐकतां बरी ते हो. ॥	१२
ब्राह्मण शिरोळगांवीं गंगाधरनाम तत्सती समती ।	
होती पतिव्रतापणि; न सती तसि ते पुरीस, तीसम ती. ॥	१३
होती पतिव्रता परि न होय कधिं ती सजीवपुत्रवती, ।	
पावे अति बहुकष्टा गर्भिणि होऊनि गर्भ ते स्रवती. ॥	१४
नानाव्रतें करी परि न जालि ती स्थीरगर्भिणी होती, ।	
सज्जन सांगति काढुनि कर्माची शास्त्रदुर्विणी हो ! ती. ॥	१५
म्हणती पाडिति गर्भा, वां ऋण घेउनि न देत यास गती, ।	

१. भरून जाई. २. बुद्धिमती. ३. त्या गांवीं तेथें तिच्यासारखी दुसरी पतिव्रता नव्हती.
४. तिच्यासारखी तीच. ५. शास्त्ररूपी दुर्विण (दूरचें दाखविणारें यंत्र.) ६. अथवा.

- कर्मविपाक वदे हैं ऐकुनि नमुनि द्विजां वदे मग ती. ॥ १६
- ‘म्यां काय पाप केलें सांगा जें साच पूर्वजननीं तें, ।
सांगुनि उपाय मजला रक्षा शिशु रक्षि जेंवि जननीतें.’ ॥ १७
- सांगति मग तिजलागीं पूर्वार्जितपाप तेच विप्रवर, ।
घेसी ऋण विप्राचें शौनक हें गोत्र ज्या त्रय प्रवर. ॥ १८
- देशि न ऋण म्हणउनि तो बोले तुज विप्र धरुनि कोपाशा, ।
लावीन म्हणे ग्रीवे, दे मद्धन लोभ धरुं नको, पाशा. ॥ १९
- नायकशी तूं म्हणुनी कोपे मानेस पाश तो लावी, ।
करिसी क्रियाहि नच तत्. कोणाच्याशे तवाश तोलावी. ॥ २०
- तो झाला ब्रह्मप्रह तुझिया पाडीत तोचि गर्भास, ।
वाढों न देचि वंशा होई आम्हासि सत्य हा भास. ॥ २१
- सांगूं उपाय यासी तुझिया जरि सत्य हें मनांत रुचे, ।
कृष्णातीरा जाउनि पूजन करि त्या उदुंबरा तरुचें. ॥ २२
- औदुंबरातळीं त्या श्रीगुरुच्या दिव्य पादुका असती, ।
पूजी उदुंबरासह तेथें गुरुराज गुप्त ते वसती. ॥ २३
- अघहरणीं न्हा, स्नपना उदुंबरा सातदां करी स्वकरीं, ।
गुरुपादुकाऽभिषिंचुनि पुनरपि तूं स्नान काम्यतीर्थ करीं. ॥ २४
- गुरुपादुकांसि पूजुनि त्या विप्राचें करीं क्रियाकर्म, ।
त्याच्या गोत्रज विप्रा देइ शतद्रव्य जाण हें वर्म. ॥ २५
- गुरुपादुकाऽर्चितां मग गुरु तव दवडील विप्रहत्या ते, ।
भजतां उदुंबरीं गुरु संहारित अघ असे महत्त्यातें.’ ॥ २६
- विनवी पुन्हा नमुनि ती, ‘अर्चिन मी सांग गुरुपदें हातें, ।
परि न मिळे शतधन तें सेवे श्रमवीन पापदेहातें. ॥ २७
- काय करूं मद्देहीं शत रुपये ते कदा न सांपडती, ।
तदभिमुख म्हणुनि नमना जालि करुनि शुद्ध मानसा पडती. ॥ २८
- शतधन न मिळेचि कधीं मज सांगा स्पष्ट नीत्यहो तात ! ।

१. कोप+आशा=कोप आणि आशा. २. मानेस. ३. फांस. ४. कोणाच्या आशेबरोबर तुझ्या आशेची बरोवरी करावी? तात्पर्य तूं अशी लोभी. ५. पापविनाशी तीर्थांत. ६. धुणें, स्नान घालणें. ७. गुह्य. ८. म्हणुनि मानसा शुद्ध करुनि तदभिमुख (त्यांचे पुढें) नमना पडती जालि—असा अन्वय. ९. नीति+अहो. अहो तात ! मज स्पष्ट नीति सांगा.

गर्भ स्रवतीं याचे अति बहु मज कष्ट नित्य होतात.' ॥	२९
द्विज म्हणती, 'भज गुरुसी द्रव्य तुला जरि मिळे न शंभर तें, । दुःखाग्नि शांतविल तो करुणाव्धी, ये म्हणोनि शं भरतें. ॥	३०
जितकें मिळेल तुजला खर्ची विप्रक्रियेस त्या धन तें, । सांगितलें पूर्वी जें करि गुरुपदअर्चनादि साधन तें.' ॥	३१
मग ती त्या अवहरणीं न्हाउनि न करी विलंब राबुं सती, । लागे गुरुपदसेवे नमोनि घाली उडुंबरांऽबुस ती. ॥	३२
अभिषेकुनि मग पूजी भावें गुरुपादुका द्रुमासह ती, । सेवा करि, उष्णहिमा त्या जाली त्रय दिवा हिमा सहती. ॥	३३
सेवा करितां तिसरे रात्रीं स्वप्नीं कुविप्र जो ग्रह तो, । येउनि धन दे बोले मारिन नातरि करीन निग्रह तो. ॥	३४
नेदिसि शत धन जरि तें वाढुं न दे करिन लांडगा वंश, । घेईन तुझे प्राणा म्हणुनि करीं घेत दांडगा वंश. ॥	३५
मारावयासि येतां धावुनि मार्गे उडुंबरांत लपे, । तों देखे गुरुमूर्ती दिव्य जसी वीज अंबरांत लपे. ॥	३६
देखुनि गुरुमूर्तीसी नमुनि पदा पृष्ठभागि ते दडली, । जडली मनवृत्ति पदीं तों विप्रा गुरुसि गांठ ते पडली. ॥	३७
विप्र म्हणे, 'यति ! माझ्या अरिचा तूं पक्षपात कां करिसी ?' । पडतां दृढ मगरमिठी सोडिल अमुप क्षपांत कां करिसी ? ॥	३८
तापसि तुम्ही यतीनीं न करावा पक्षपात सहसाही, । ध्यावें हरिनाम सदा वदती अठराणि चारसह साही.' ॥	३९
गुरु म्हणती 'ब्रह्मग्रह होउनि तूं वदसि गोष्टि शास्त्रींच्या, । दुष्टा ! हो मार्गे या पाडिसि गर्भासि नित्यशा स्त्रीच्या. ॥	४०
हें अव न जाणसि कसें स्त्रीहत्या करुं हि पाहसी पापा ! । कोठें हें भोगिसि रे ! स्त्री पीडुनि घेसि या बहु हें पापा. ॥	४१

१. शं (सुख त्यातें) भरतें ये. २. सेवा करण्यास. ३. उडुंबरा+अंबुस (पाण्याला). ४. त्या त्रय दिवा (तीन अहोरात्र) उष्णहिमा (उष्णता आणि थंडी) सहती जाली. ५. दाबून ठेवणें, नष्ट करणें. ६. लांडा, छिन्न. ७. वेळू, काठी. ८. आकाशांत. ९. पाण्यांत. १०. हत्तीस. ११. अठरा+आणि. अठरा पुराणें, चार वेद आणि सहा शास्त्रें. १२. नित्यशः, नेहमीं. १३. 'निश्चयानें' या अर्थी अव्यय.

- अम्ही सांगूं जैसें ऐकसि जरि जासि उद्धरा गतिसी, ।
 करिल क्रिया तुझी हे न धरि, करि सुचित्त वृत्ति, रागासी. ॥ ४२
- नैकसि तरि जा येथुनि रक्षिन भक्तासि पामरा ! नरकीं ।
 पच जा, पिशाच होसी शास्त्रीहि असोनि विप्र तूं नर कीं.' ॥ ४३
- श्रीगुरुवाक्यें ऐकुनि अंग्री साष्टांग तो करी नमना, ।
 बोले, 'जें गुरु ! सांगसि ऐकुनि तें शुद्ध मी करीन मना.' ॥ ४४
- गुरु म्हणती, 'द्विजपत्नी करितां त्वत्कर्म सत्य उद्धरसी, ।
 धरसी मानें जरि जासी स्वर्गी, हे तुटुनि कर्मबद्धरसी.' ॥ ४५
- 'कर्मांतर करि याचें' त्या सांगति मग सुविप्रयुवतीस, ।
 'होतिल सत्पुत्र तुला' वदती गुरु हर्ष होय तव तीस. ॥ ४६
- स्वर्मीं गुरुनीं ऐसें दाखविलें प्रकटुनि स्वरूप तिला, ।
 जागृत होउनि येउनि सांगे मग वर्तमान ते पतिला. ॥ ४७
- श्रीगुरुआज्ञा जैसी क्रिया सती तेंवि करित आचरण, ।
 जाली मुक्ती विप्रा श्रीगुरुचे दृष्टि देखतां चरण. ॥ ४८
- करि मग आनंद बहुत विप्रसती श्रीगुरुप्रसादें ती, ।
 प्रसवे द्वय दिव्य सुता, स्वर्मीं वर सद्गुरू जसा देती. ॥ ४९
- करणें म्हणती चौला होतां पुत्रासि तीन वर्षें तीं, ।
 गंगाधर आणि स्त्री दोघें साहित्य करिति हर्षें तीं. ॥ ५०
- तों ते दिवशीं झाला तीव्र धनुर्वात एक पुत्रास, ।
 गेला प्राण निघुनियां तिजे दिनीं पावुनी वपु त्रास. ॥ ५१
- जातां प्राण सुताचा त्या दुःखें शोक ती करी बहुत, ।
 दुःखाग्नीनें सतिचा समूळ मग हर्ष होय कोंव हुत. ॥ ५२
- 'गुरुदत्तबाळ माझा नेसी तूं केंवि हो यमा ! यातें.' ।
 मज दुःख वर्णवेना तेव्हां ती करिति होय माया तें. ॥ ५३
- 'केलें काय असें हें श्रीगुरुराया !' म्हणोनि आरडत, ।
 प्रेतावरि लोळुनि ती दुःखें पसरोनि दीर्घ आ रडत. ॥ ५४
- शांतविती जन मिळुनी विवेक बोधुनि तिला अनेक रिती, ।
 शांत परंतु न होइच अति बहुदुःखें प्रलापनें करिती. ॥ ५५

द्विज म्हणति, 'होइल निशी, दे नेउनि जाळुं पुत्रदेहातें,' ।
 ती 'मजसह दहन करा' म्हणे 'नै तरि उचलुं शैव न दे हातें.' ॥ ९६
 ते म्हणति, 'सुतासंगें देइ प्राणा न देखिली माया, ।
 संस्कारूं दे प्रेता व्यर्थ तुला हे झळवली माया.' ॥ ९७
 नेदीच कुणप विप्रीं केला जरि फार बोध हो तीतें, ।
 गेले द्विज मग रात्रीं शोकें ती कुणप धरुन होती तें. ॥ ९८
 द्विज म्हणती, 'हे नारी सांगितलें नायके, पडो शोकीं, ।
 निद्रा करूं चला हो ! उपवासचि आजचे घडो शोकीं.' ॥ ९९
 मग म्हणती, 'प्रेतासीं संस्कारूं येउनी महत्सकळ,' ।
 बोलुनि ऐसें निद्रा करिती होऊनि तोषहत् सकळ. ॥ १००
 प्रातःकाळीं द्विज ते येउनि तिजला विवेकवचनांहीं, ।
 बोलुनि म्हणती, 'शव दे संस्कारूं, धरुनि कांहीं फळ नाहीं.' ॥ १०१
 परे ती न देचि शव तें सांगे जरि बोध तो तिचा कांत, ।
 आला द्वय प्रहर दिन वर्ते ग्रामीं हि थोर आकांत. ॥ १०२
 उपवासी ग्राम सकळ केला आकांत रडुनि 'तोकांहीं, ।
 एके न कर्कशा स्त्री चालेना तें उपाय तो कांहीं. ॥ १०३
 तों ब्रह्मचारि वेषा श्रीगुरु ये धरुनि ते स्त्रियेजवळ, ।
 बोधी विवेक तिजला करुणाकर तोचि गुरु सतेज वळ. ॥ १०४
 तिजला म्हणे, 'रडुं नको व्यर्थातां सांग फळ रडुनि काय ? ।
 मृत्यू न चुके कोणा जाती देवादि ते पडुनि काय. ॥ १०५
 संसार 'हरिणजलवदेह कसा जेंवि साच बुडुद कीं, ।
 येती फुटती येती न स्थिर ते राहती कदा उदकीं. ॥ १०६
 प्राग्जन्मीं तव भर्ता कोण, असे पुत्र सांग तुजला गे ! ।
 व्यर्थचि मायामोहें रडसी कां ? वेड काय तुज लागे ? ॥ १०७
 नभ, 'अनिलानल, जल, भू मिळणी होऊनि पंचतत्वांहीं, ।
 त्रिगुणापासुनि घडली देहाची जाण आकृत 'त्वां ही. ॥ १०८
 तत्वां तत्वे मिळतां आकृत नाशोनि जाय देहाची, ।
 मायेची लटकी हे कृति, निश्चय चित्ति येउं दे हाची. ॥ १०९

१. नाहीं तर. २. प्रेत. ३. (अशी) आई. ४. रात्रीं. ५. मोठ्या पहांटेस. ६. हर्षित मनानें.
 ७. मुलांनीं. ८. मेघ. ९. व्यर्थ+आतां. १०. मृगजलवत्. ११. बुडबुडा. १२. अ-
 निल+अनल=वायु+अग्नि. १३. आकार. १४. तूं.

प्राण नये प्रेतासी जरि ऐसी आठ दिनहि गे ! रडसी ।	
बुडसी मायाजळि हे पडसी कां व्यर्थ दीर्घ आरडसी. ॥	७०
देहा संगति जीवा घडतें हें पूर्व कर्म आर्जवते, ।	
भोगावयासि लागे जीवा, मीपण मनीं असे जंव तें. ॥	७१
कैची मातृपितासुत, कैची भैगिन्याणि बंधु जे दुहिता, ।	
मायाकृति लटकी हे जाणें, त्यज शोक तूं करीं स्वहिता. ॥	७२
आपणचि आपलें गे ! सांगातें ये न बांधव सुत पती, ।	
मूर्खचि जाणावे जे कष्टुनि इच्छोन पुत्र वसु तेंपती.' ॥	७३
ब्रह्मज्ञानादि तिला सांगे तो ब्रह्मचारि जैननीती, ।	
नमुनि तया मग बोले सर्वहि ऐकोनि कुणपजननी ती. ॥	७४
'म्हणसी भोगायाचें न सुटे जें पूर्वकर्म आचरण, ।	
तरि मग किमर्थ धरणें स्वामी ! मज सांग सद्गुरुचरण ? ॥	७५
लोखंडाचें कांचन शुद्ध करी स्पर्शनें जसा पॅरिस, ।	
त्रैमूर्ती गुरु तैसा दवडी मद्दोष दर्शनें, पॅरिस. ॥	७६
त्याणें मज हें दिधलें पुत्रद्वय पूर्ण आयु तें ज्याला, ।	
सांगे गुरु मजलागीं दाखवुनी पूर्ण तो स्वतेज्याला. ॥	७७
बोल तयाचे अनृतचि कैसे होतील सांग हो ! मातें ? ।	
त्यास घडो मम हत्या देइन जीवा चिताग्रहोमातें.' ॥	७८
ऐसा निर्धार तिचा पाहुनि तो ब्रह्मचारि मग तीतें ।	
सांगे, 'गुरुस्थळीं ने शव तारे सुत जाइलुत्तमगतीतें. ॥	७९
आल्यास दया त्याला उठवीलचि सत्य पुत्र तव हा तो, ।	
भक्ताची बहु चिंता अहर्निशीं तो सदोदित वहातो. ॥	८०
या वचनाचें वाटे गुरुचें ध्यातांचि रूप तीस हितें, ।	
घेउनि मग कुणपासी गेली गुरुचे स्थळा पतीसहित. ॥	८१
टाकुनि कुणपासि पुढें श्रीगुरुच्या घट्ट पादुका धरिल्या, ।	
स्वशिरासि आपटी मग रक्तानें सर्व पादुका भरिल्या. ॥	८२
द्विज म्हणति, 'कर्कशा तूं पाडिसि गुरुपादुकांवरि अशुद्ध, ।	

१. सरळपणानें, विनचुक. २. भगिनी+आणि. ३. द्रव्य. ४. तप करितात. ५. लौकिक-
न्याय. ६. प्रेताची आई-मृतमुलाची आई. ७. स्पर्शमणि. ८. ऐक. ९. जाइल+उत्तम+
गतीतें=पररूपसंधि. १०. हें 'वाटे' याचें कर्म. ११. रक्त.

ग्रामुपवासी मारिसि करिसी हैं कर्म सर्वहि अशुद्ध.' ॥	८३
मग विनवुनि शत्रु मागति याचक दानासि जेवि दात्यांला, ।	
परि नैके, कुणपासी लावुं न दे हात ती कदा त्यांला. ॥	८४
तों अस्त होय मग ते म्हणति, 'चला आज होउ उपवास, ।	
तस्करभय बहु थंडो येथें प्रावर्ण नाहिं उपवास. ॥	८५
राहो धरोनि शत्रु, हे भर्त्यासह कर्कशा असो रानीं; ।	
काय करावें रात्रीं येथें जरि लुटलियास चोरांनीं ? ॥	८६
दुर्गंधी सुटतां मग देइल टाकुनि निकें शवाऽपाप, ।	
पदरीं असे किती तरि ईचें न कळेचि केशवा ! पाप. ॥	८७
येऊं प्रातःकाळीं आतां येथें नैसा चला गेहा, ।	
गंगाधर विप्रहि कीं स्त्रीचे बुद्धीस साच लागे हा.' ॥	८८
बोलुनि ऐसें द्विज ते गेले परि ती धरी मनीं न दर, ।	
गुरुपादुकांस धरुनी शोक करी ध्यानिं लावुनी नैदर. ॥	८९
अतिदुःखानें मग ती बोले, 'गुरुला करोनि शोकास, ।	
बुडविशि शोकसमुद्रीं धरिली असतां तुझी गुरो ! कास. ॥	९०
देउनि विश्वास मला घालुनि पाठीस अंगिकाराही ।	
करुनी शोकसमुद्रीं लोटिसि, तंव कीर्ति हे न कां राही ?' ॥	९१
गंगाधर गुरुसि म्हणे, 'केला अपराध काय गा ! ईनें, ।	
वत्सापराध होतां त्यागावें वत्स काय गाईनें ? ॥	९२
मत्त मदें होयहि जरि शिक्षासी हे करावि ते करिसी, ।	
स्वशिशूवरि तो कोपे तैसें गुरुराज ! काय हैं करिसी ? ॥	९३
कोप न करिं आलिंगीं बोले जरि शिशु कुबोल आइ कसी, ।	
मातृ पिता तूंचि गुरो ! कां बा ! हे तूं न बोल आयकसी ?' ॥	९४
शोकहि करोनि गुरुचा वर्णिति तीं स्तुति करोनियां महिमा, ।	
द्विअहर्निशि नीज नसे तों जाली पूर्ण एक याम हिमां. ॥	९५
या 'महिम्या होई तों दुःखें ये नीज विप्रयुवतीला, ।	
स्वप्नीं प्रगटोनि तिच्या स्वरूप गुरुराज दावि तंव तीला. ॥	९६

१. ग्राम+उपवासी=सगळा गांव उपाशीं ठेवतेस. २. उपवस्त्र, आंगवस्त्र. ३. शत्रु (प्रेत)+अपाप (आपोआप-न मागतां). ४. राहूं नका. ५. लक्ष. ६. आश्रय. ७. हा तुझा लौकिक (असें केल्यावांचून) राहणार नाहीं काय ? ८. शासनास योग्य. ९. प्रहर. १०. रात्र. ११. हकीकत.

सर्वांग भस्मचर्चित पिंगट जटि पीत वास कासेला, । कारिं दंड शूल भूषण रुद्राक्ष, व्याघ्रचर्म तो सेला. ॥	९७
आला उदुंबरतळीं तेज जसें कोटि मैथ्य अर्काचें, । तर्काचें बळ न चले नामें भय उडवि साच नर्काचें. ॥	९८
बोले, 'मज लावुनि कां बोलसि' ते भूमिदेवनारीस, । दीर्घ स्वरीं रडसि कां आरडतें कीं जसें वना रीस. ॥	९९
जालें काय तव सुता गेला विसरोन वातसा जीव, । वायू हा जीव, पुन्हा शव करुं घालोनि वात साजीव.' ॥	१००
काडुनि भस्म, शवाचे वदनीं घालोनि, लावितां भाळीं, । होउनि संजीव उठे, दिसे शशी जेवि उगवतांऽभाळीं. ॥	१०१
इतकें पाहुनि जागी होउनि सांगे वृतांत ती पतिला, । तों सुत वदे, 'क्षुधा मज लागे सत्वरित लाविं दीप' तिला. ॥	१०२
अत्यानंदें मग ते वाटुनि आश्चर्य फार तैव् जीतें, । घाली क्षुधा क्षमाया स्वथान पुत्राचिया मुखाब्जीं तें. ॥	१०३
स्तन घालितांचि वदनीं बत्तिस वदनींहि सुटाति पयधारा, । म्हणती मग, 'धन्य गुरो! भक्तांच्या पालका! दिनोद्धारा!' ॥	१०४
दीप प्रदीप्त करुनी पुत्राचें पाहिलें वपू जेनकीं, । तों दिव्य देखुनि म्हणे, 'आतां करुं पादुकांस पूजन कीं.' ॥	१०५
स्नान करुनि मग करिती प्रक्षालन पादुकांस धरुणानें, । भावें पूजा करिती, केला तों त्या प्रकाश अरुणानें. ॥	१०६
जोडुनि कर मग तिष्ठुनि म्हणती, 'जय जय गुरो! दयाघन गा! । रक्षिसि भक्तां पादस्पर्शें नासोनियां तयाऽघनगा. ॥	१०७
त्वद्गुणकीर्तीचा तो लागे न च अंत गा! बहु विशेष, । वर्णन करितां दशशतवदनें राहे थकोनि कैवि शेष.' ॥	१०८
जोडुनि करा असें जों स्तविती गुरुराजसदयअद्रीतें, । तों तो उगवुनि आला सतेज आदित्य उदय अद्रीतें. ॥	१०९

१. शेला, उपवस्त्र. २. मध्यान्हीच्या सूर्याचें. ३. त्या ब्राह्मणस्त्रीस. ४. अस्वल. ५. जीव हा वायू (आहे) (तो) वात घालून शव (प्रेत) साजीव (सजीव) करुं. ६. आभाळीं, आकाशांत. ७. तेव्हां. ८. आईवापांनीं. ९. जलानें. १०. तया+अघनगा, त्या (त्याच्या) पापपर्वतास. ११. विद्वान्, शहाणा. १२. अद्री=मेघ.

तों आले द्विजगण तें पाहति कुमरासि खेळतां, होते ।	
जाले आश्चर्य करुनि हर्षभरित कुमर देखतां हो! ते. ॥	११०
मग गुरुसुपादुकांची पूजा ते करिति भूमिसुरगण ती, ।	
ब्राह्मणभोजन जालें ते दिवशीं लागली न नरगणती. ॥	१११
सश्रीस्त्रीसुतपौत्रीं गंगाधर मग सदैव नांदे तो, ।	
गुरुपादुकार्चितां गुरु भक्तजनीं इच्छिलें मना देतो.' ॥	११२
शिष्यासी सिद्ध म्हणे, 'होय असा फार तैन्मही महिमा, ।	
श्रवणें ज्ञानार्कोदय नाशी अज्ञानदुःखहीमहिमा.' ॥	११३
रामात्मजसुत अर्ची गुरुमूर्ती वसवुनी हृदब्जातें, ।	
अति आनंदें अर्ची जेंवीं श्रीकृष्णमूर्ति कुब्जा ते. ॥	११४

अध्याय सोळावा.

जोडुनि करांबुजातें शिष्य नमी गुरुपदांबुजाला तो, ।	
गुरुचरितामृतपानीं होय बहुत हर्ष फार ज्याला तो. ॥	१
विनवी, 'हे गुरुराया ! श्रीगुरु गेल्या जि गाणगागावीं, ।	
कैसा महिमा तेथें प्रकटे मज ते कथा जि ! सांगावी.' ॥	२
ऐकुनि सुशिष्यवाक्या गुरुचें पावोनि फार तोष मन, ।	
बोले सादर, 'ऐके नाशे अघ, होय ताप तो शमन. ॥	३
गाणगपुरीं वसे गुरु जेथें भीमाणि जे अमरजेचा ।	
संगम तो थोर, जसा यमुनाणी विष्णुचे पदरजेचा. ॥	४
अश्वत्थ, संगमीं त्या, कल्पतरू तोचि साच या लोकीं, ।	
येउनि गुरु ते स्थानीं सुस्थळ तें जाण पूर्ण अवलोकी. ॥	५
राहे श्रीगुरु मग त्या अश्वत्थातळि करोनि वास्तव्य, ।	
उद्धाराया तो भू अवतरला भक्तसाधवा स्तंब्य. ॥	६
ज्याच्या चरणीं तीर्थें करिती क्षितिचीं समस्त जीं वास, ।	
त्यास कशा तीर्थें? परि हिंडुनि उद्धरित भक्तजीवास. ॥	७
तीर्थें क्षेत्रें क्षितिवरि होतीं जीं प्रकट तीं समस्त करी, ।	

१. ब्राह्मणसमुदाय. २. मही तत् महिमा होय—त्याचा महिमा पृथ्वीवर पसरला.
३. अज्ञानदुःखरूपी शीतरात्र. ४. कंसदासी. ५. ती. ६. या अध्यायांत मुळांतील अध्याय
२२, २३ आणि २४ यांतील कथाभाग घेतला आहे. ७. भीमा+आणि. ८. विष्णुची
पदरजा—भागीरथी. ९. भक्त व साधु यांना. १०. विष्णू.

भक्ताच्याऽघसमूहा संहारी सिंह जेंवि मैस्त करी. ॥	८
चरित तुला श्रीगुरुचें ऐकें सांगेन जाण गा ! पुरतें, ।	
काशी प्रयाग तैसें क्षेत्र करी थोर गाणगापुर तें. ॥	९
गाणगपुरिचा महिमा बहु जो सांगेन तो पुढें तूतें ।	
प्रकटी गुरु, तत्क्षेत्रा राहुनि पुरवीत भक्तहेतूतें. ॥	१०
प्रकटे तेथें गुरुचा महिमा तो पूर्ण ऐक सादर हो, ।	
श्रवण करी जो भावें त्या यम दावील तो कसा दैर हो ! ॥	११
होता द्विज दारिद्री तद्गामीं कर्ममार्ग आचरत, ।	
जाउनि गुरु भिक्षेसी तद्देहीं करित ऐक तें चरित. ॥	१२
होते बहु त्या ग्रामीं क्षेत्रीं अभिमानि वेदपाठक ते, ।	
अभिमानें नच जाणुनि गुरुसी, स्वहितासि जाहले मुकते. ॥	१३
म्हणती, 'अम्ही श्रोत्री कैसा यति ये न आमुच्या सदनीं, ।	
दैन्यकगेहीं जातो भिक्षेसी, सर्व निंदिती वदनीं. ॥	१४
मिष्टान्नास्मद्देहीं प्रतिदिवशीं सुरुचि बहुत शाकाही, ।	
कणियाहि तया गेहीं सदैव मिळती न बहु तशा कांहीं. ॥	१५
वास नसे दुभत्याचा अभावचि तया मिळावया कांजी, ।	
बहु दुभतें अस्मद्गृहिं करि यति अनमान यावया कां जी !' ॥	१६
यापरि नानारीती द्विजगण ते फार जल्पना करिती, ।	
भुंकति जरि बहु कुतरीं नाणि मनीं भीति कल्पना करि ती. ॥	१७
विषयाची न प्रीती, प्रीति जसी साधवा विरक्तीची; ।	
मिष्टान्नीं श्रीगुरुसी अप्रीती, प्रीति तेंवि भक्तीची. ॥	१८
न प्रिय नृप जरि कुंरव, प्रिय बहुतचि हरिस तो जसा विदुर, ।	
भक्त प्रिय गुरुसि तसे, अभक्तगेहें म्हणे असाविं दुर. ॥	१९
सुमनासंगें देवा होय प्रिय जरि असो निसंत्व गुण, ।	
प्रिय गुरुसी तैसा, जो धरि जरि दैन्यक असोनि सत्वगुण. ॥	२०
श्रीमंतासी जैसे प्रिय निर्फळ वृक्ष जरिहि ते सुरु ची, ।	
दैन्यकगेहीं तैसी गुरुसी भास्करिचि लागते सुरुची. ॥	२१

१. भक्ताच्या+अघसमूह. २. माजलेला हत्ती. ३. भय. ४. वेदपारंगत. ५. दरिद्राच्या घरी. ६. मिष्टान्न+अस्मत्+गेहीं. ७ पेज. ८. हत्ती. ९. कौरव. १०. सत्वरहित किंवा कुजकाट दोरा. ११. सुरुचें झाड. १२. भाकरी.

भिक्षा मागे द्विज तो दैन्यक जो तद्वहीं गुरू जाती, ।	
नित्यहि भिक्षेसी द्विज भावें करि गुरुचि पादपूजा ती. ॥	२२
ऐसें वर्तन असतां जाला नवलवा आइका हो ! तो, ।	
श्रवणें आनंद जसा माता देखोनि बाळका होतो. ॥	२३
एकदिनीं द्विज गेला भिक्षा मागावयास नगरींत, ।	
येतां भिक्षेसि घरीं श्रीगुरू तो, केंवि होय मग रीतें. ॥	२४
येतां गुरुविप्रस्त्री पाय धुवी देउनी बसायाला, ।	
चित्तिं म्हणे, 'धान्य नसे उपाय मी तरि करूं कसा याला ?' ॥	२५
नमन करी जों पायां, बोले 'भिक्षेसि' गुरुमुनी तंव 'दे.' ।	
'बैसा ये पति तों, कण नसेच' सति होउनी विनीत वदे. ॥	२६
गुरु म्हणती, 'धान्य नसे बोलसि हे भूसुराचिये महिषी !	
घालीं पय भिक्षेसी त्वद्वारीं बांधिली असे महिषी.' ॥	२७
द्विजपत्नी मग गुरुसी बोले करुनी पदासि नमना कीं, ।	
'वांझ असे जी ! महिषी घातलि वेसण वृषाचिसम नाकीं. ॥	२८
भाड्यानें देतो हे खारी मळियांत वाहि मातीतें, ।	
मागाया जन येती उदयीं सरतांचि हो हिर्मा तीतें. ॥	२९
भाडें देउनि नेती वहावया नित्य मृत्तिका जन ते, ।	
आले न कोणि आजी लागे, त्यांलागि वृत्तिकाज न तें. ॥	३०
गेहीं म्हणुनि असे हे ! सांगे गुरुसी नमोनियां लवुनी, ।	
'भिक्षेवरि भाड्यावरि आहों संसार अम्हि चालवुनी. ॥	३१
नाहीं कण आजि घरीं, गेले भिक्षेसि कांत या गांवीं, ।	
ते येती तों बैसा श्रीगुरू ! किति हे हंलाखि सांगावी.' ॥	३२
गुरु म्हणती, 'जा दोहीं महिषी कां तूं असत्य बोलतिस ?' ।	
वाटे विश्वास मनीं गुरुचे ऐकोनि सत्य बोल तिस. ॥	३३
चित्तिं म्हणे, 'देव हरिच भासे मज काय एक हा न करी, ।	
कृष्णावतारि गोधन रक्षी, वरि धरि गिरी महान करी. ॥	३४
द्वय घट घेउनि हातीं बैसे मग दोहनास कांस ^{१३} रिती, ।	

१. नवल, आश्चर्य. २. चरित्र, चमत्कार. ३. धुवावयास सांगे—धुववी. ४. ब्राह्मणाचे स्त्रिये !
 ५. म्हैस. ६. बैलाप्रमाणें. ७. हें 'माती'चें विशेषण. ८. रात्र. ९. शेतकाम. १०. गरीबी.
 ११. मोठा. १२. ओटी. १३. रिकामी—पोकळ.

- होय न पयविरहित ती भरि जरि युगभाजनास कासरि ती. ॥ ३५
- मानुनि आश्चर्य म्हणे, 'भरिले जरि दोन कुंभ हे परि हें ।
सरलें न पय स्तानिचें होय नवल कामधेनुचे परि हें. ॥ ३६
- दोहन करवेना मग दुग्धें जे दोनि पूर्ण घट होती, ।
आणी उचलुनि गेहीं धरुनि करीं दोनि पूर्ण घट हो ! ती. ॥ ३७
- पय मग तापवुनीयां निववुनियां देइ गुरुवरा सति तें ।
मग तो प्रसन्न होउनि ते क्षणिं हो ! देइ गुरु वरास तितें. ॥ ३८
- 'भाग्याकोदय होइल दैन्यचि हे निरसुनी रंजा गेहीं, ।
वचनें सत्यचि नांदा सुत पौत्रीं राहु ^१नीरजा गेहीं.' ॥ ३९
- देउनि अशा वराला गुरु गेले स्वस्थळासि हो ! जंव ते, ।
द्विज घेउनि ये धान्यें गेहीं गहुं यावनाळ र्यव जंव ते. ॥ ४०
- ऐकुनि वृतांत मग तो 'धन्य' म्हणे 'भाग्य आमुचें फळलें, ।
टळलें भवभय तेंही, जळलें अघ, ^२पृष्टि दैन्य तें वळलें.' ॥ ४१
- विप्र म्हणे, 'पत्नीसी अवतारी तो गुरु ^३दुहिण भाव, ।
अथवा शिव तद्दर्शन घेउं चला धरुनि सत्वगुणभाव.' ॥ ४२
- जाऊनि संगमीं मग पूजिति गुरुपदसरोज दोघें तीं, ।
नमिती, षट्पद होउनि जालीं पदअब्जमोद हो घेतीं. ॥ ४३
- मग गुरुराज तयाला पुनरपि पहिल्या सरीच वर देती, ।
पावे सुत, पौत्र, श्री श्रीगुरुच्या मग वरप्रसादें ती. ॥ ४४
- शिष्या ! दुसरे दिवशीं महिषी मागावया सकाळीं ते, ।
जन आले द्विजगेहीं बोले द्विज तो तयांस काळीं ते. ॥ ४५
- 'दुभती महिषी देऊं वहावया केंवि मृत्तिकेला हो ! ।
यति संगमीं, तयें हा मजवरि उपकार पूर्ण केला हो.' ॥ ४६
- दुभवी वंध्या महिषी ऐकुनियां तो वृतांत राजानें, ।
येउनि म्हणे, 'द्विजा ! यति दाखाविं मज तुज दिलें वरा ज्यानें.' ॥ ४७
- सांगे द्विज राजासी, 'भीमामरजानदीसुसंगम तो, ।
जेथें तेथें राही तो, मज अवतारि विष्णु शिव गमतो. ॥ ४८

१. दोन भांडी. २. म्हैस. ३. बळकट. ४. भाग्यसूर्याचा उदय. ५. रात्र. ६. लक्ष्मी.
७. धान्यविशेष. ८. सातू. ९. जवस. १०. परत गेलें. ११. ब्रह्मा. १२. विष्णु.

संगमिं अश्वत्थतळीं राहे यति पाहुनी सु जागा ती, ।	
ऐकुनि परिवारें नृप जाय, सकळ तत्सर्वें प्रजा गा ! ती. ॥	४९
गुरु म्हणती, 'भूपा ! कां मजवरि तूं येसि सैन्यसमुदार्यी, ।	
वनवासी यति अम्ही काय असों 'चोरिचाडिसमुदार्यी.' ॥	५०
हांसुनि नृप नमनातें करुनि म्हणे, 'श्रीगुरो ! यतीराया ! ।	
शिवहरि अवतारी तूं तुज कैशा वास नेंघतीरा या ? ॥	५१
शिव, हरि, विधि, यतिरूपें अवतरसी भक्तलोक पाळाया, ।	
जालों धन्यचि आजी लागति तव पाद मत्कपाळा या. ॥	५२
देतों मठ बांधोनी, ग्रामीं करिं वास भक्त उद्धरुनी.' ।	
बहु रीतीं नृप विनवी श्रीगुरुचें चरणयुग्म तो धरुनी. ॥	५३
विनवुनि बहु रीती गुरु, करावया ग्रामिं वास, नेला तो, ।	
'पुरवूं' म्हणे नृपतिच्या मनीं गुरुस्वामिवासनेला तो. ॥	५४
गुरु म्हणती, 'हे भूपा ! भक्ति जसी मानसीं तुझे वसत, ।	
करिं तैसें, मान्य तया मी, पूर्वीं सर्व तूं हि देव सैंत.' ॥	५५
गुरुचीं वाक्यें ऐकुनि वसवी नृप आणवोनि शिबिकेला, ।	
वसतां सुखासनीं गुरु देवीं दुंदुभिसुनाद नभिं केला. ॥	५६
वाघें वाजत गाजत कीर्तीं गुरुला पुरीं तया मिरवी, ।	
तो उत्साह पहाया स्थिर पळ राहे द्वितीय र्यामिं रवी. ॥	५७
मिरवत नेतां गुरुसी जाला नवलाव, पूर्ण आइकसी ।	
तरि तुजवरि करुनि कृपा रक्षिल गुरु बाळकासि आइ कशी. ॥	५८
अश्वत्थ एक होता त्या ग्रामाउत्तरेस थोर बहू, ।	
वरि होता ग्रह, बोले नमुनि पदा गुरुसि मानवाहुबहू. ॥	५९
'हे गुरुराज ! दयार्णव वाढसि तूं सत्य विष्णु ईश मला, ।	
त्वत्पददर्शन होतां मन्मनिंचा सर्व मंन्युही शमला. ॥	६०
आतां त्वत्पदसन्निध वास करिन उद्धरोनि ने मातें, ।	
नाशीं पिशाचतनु हे, पूजिन तव पद धरोनि नेमातें.' ॥	६१
गुरु म्हणती, 'संगमिं जा. करितां स्नानासि मुक्त होशील. ।	

१. चांगली. २. चोरी, चाहाडी वगैरे कृत्यांत. ३. कशास. ४. राहणें. ५. नदीचे कांठीं.
६. मत्कपाळ—माझें कपाळ. ७. भले लोक. ८. प्रहरीं. ९. अगदीं मनुष्याप्रमाणें. १०. क्रोध.

जनक नळा धर्मासम स्वर्गी वाढेल कीर्ति हो ! शील.' ॥	६२
श्रीगुरु यापरिचा वर त्याचा स्पर्शोनि भाळ दे हातें, ।	
करितां स्नान सुमुक्ती तो पावे त्यजुनि भूतदेहातें. ॥	६३
मिरवत नेतां गुरुसी पहावया पुरुषनारिंच्या ^३ झुंडा, ।	
वैसणी होय जसी ते हरलगीं नर गणेश चामुंडा. ॥	६४
गुरुवरि उधळुनि म्हणती गुलाल परिमळ अपार वेचु बुका ।	
क्रयकर फुकाच देती हर्षे धरुनीहि आर्जवे चुंबुका. ॥	६५
वाजत गाजत गुरुसी उत्साहे नृपति नेत ग्रामांत, ।	
देई मठ बांधोनी वर्ते जे पुढिल ऐक गा ! मात. ॥	६६
नानापरि करि सेवा बसवुनि गुरुला सुखासनीं राजा, ।	
नेई नित्य स्नाना भीमामरजासुसंगमीं राजा. ॥	६७
एकादे दिनि गुरुसी बसवुनि शिविकेंत पारधीशि वना, ।	
नेउनि 'धन्य' म्हणे नृप 'अवतारी हा उदारधी शिव ना. ॥	६८
भक्ति करी नृप भावे पूजी गुरुपद सुगंधसुमनानें, ।	
वाघें वाजवुनी करि गुरुसन्मुख गीत नृत्य सुमनानें. ॥	६९
भक्ताधिन गुरु वर्तति जैसे भक्ताचिया मनांत असे, ।	
पसरे कीर्ति दिगंतीं गुरु प्रकट होति ते जनांत असे. ॥	७०
ऐसें वर्तत असतां एक यती कुमसिपट्टणीं असत, ।	
तो निंदी गुरुस सदां दांभिक गुरु सैत नव्हे म्हणे असत. ॥	७१
त्रैविक्रम भारति या नामें तो नरहरीस मानस तें ।	
पूजन करि परि निंदी लावी दूषण गुरुत्तमा नसतें. ॥	७२
निंदी श्रीगुरुसि, म्हणे, 'यति होउनि वाढवीत दंभातें, ।	
चातुर्थाश्रम घेणें उत्तराया भवनिधी तेंदंभातें. ॥	७३
ते नरसिंह सरस्वति होउनि, आचारव्याग हो यतिचा ।	
करुनी, राज्यश्री जे निशिदिन अंकीत पूर्ण होय तिची. ॥	७४

१. स्वभाव-वर्तन. २. समुदाय. ३. गर्दी-चेंगराचेंगर. ४. गुरुवरि अपार बुका गुलाल उधळुनि परिमळ वेचु म्हणती; क्रयकर हर्षे चुंबुका धरुनीहि आर्जवे (तो बुका) फुकाच देती-असा अन्वय. गाणगापुरीत श्रीगुरुचा प्रवेश होतेवेळचे सकलजनोत्साहाचे हें चित्र आहे. ५. बुका. ६. (बुका) विकत घेणारे. ७. हनुवटीला. ८. गोष्ट, हकीकत. ९. नर. १०. सुमन=पुष्प. ११. शुद्ध मनानें. १२. चांगला. १३. भलतें. १४. तत्+अंभस्=त्या (संसारसमुद्राचे) पाणी. १५. त्या राज्यश्रीचा.

नाना रीती यापरि गुरुनिंदा करि मनीं त्रिविक्रम तो, ।
 जाणे तन्मनिंचें गुरु, साक्षाजो अवतरे त्रिविक्रम तो. ॥ ७५
 श्रीगुरु मग म्हणति, 'नृपा ! यति त्रिविक्रम मनांत निंदि मला, ।
 विमलार्क मी, मज कसा निंदतमाच्याच तोचि लावि मला ? ॥ ७६
 निघणें आजि वनातें सिद्ध करुनि सैन्य येधवां राया ! ।
 जाणें कुमसीस असे त्या यतिच्या संशया निवाराया. ॥ ७७
 हस्ती अश्व रथादिक सज्ज करुनि चाल सर्व सेनेला, ।
 आज्ञा वंदोनि नृपें बसवुनि शिबिकेंत गुरु वना नेला. ॥ ७८
 पारधि करोनि नृपती घेउनि गुरुलागिं जाय कुमशीला, ।
 भीमातीरीं आले गुरुसंगें हर्ष फार नृपशीला, ॥ ७९
 तदिनि मुनि त्रिविक्रम नृहरीपूजा करूं बसे, तरि तें ।
 ध्यानीं स्वरूप न च ये, म्हणे, 'पडे आजि केंवि चित्त रितें?' ॥ ८०
 चिंता करी मनीं यति, मूर्ति न ये आजि कां मॅनामाजी, ।
 तपफळ व्यर्थचि गेलें, व्यर्थ दिसे मोक्षकामना माजी. ॥ ८१
 चिंता करि मनिं असि जो नृपसह यतिरूप ते चमू पाही, ।
 अवलोकीत मनींचे नृहरीरूपें गुरु स्वरूपाही. ॥ ८२
 विस्मय अति बहु मानी नृहरीरूपासि पाहुन मनातें, ।
 घालित लोटांगण ये श्रीगुरुचे जवळि करित नमनातें. ॥ ८३
 नमन करित जों आला लोटांगण घेत सद्गुरूपासीं. ।
 तों नृहरीरूपासी लपवुनि गुरु धरित तो स्वरूपासी. ॥ ८४
 होतां गुरु यतिरूपें भारतियति घाबरोन हृदयातें, ।
 विनवी गुरुस 'करिं' म्हणे 'मजवरि, मी अल्पबुद्धि नृ, दया ते. ॥ ८५
 होता गर्व मदुदरीं अवतरुनि त्वांचि सर्व तो हरिला, ।
 केलें सार्थक माझें आजवरी पूजिलेंचि नरहरिला. ॥ ८६
 साक्षांत नरहरी तूं अवतरसी भूमिं भक्त ताराया, ।
 अज्ञानें निंदीं मी मजवरि न धरींच वक्रता राया ! ॥ ८७
 यतिरूप सर्व दाविसि न कळे हें कोण सान थोर मला, ।

१. त्रिविक्रम भटाच्या मनांतलें. २. साक्षात्-जो. ३. वामनरूपी विष्णू. ४. मनामध्यें.
 ५. माझी. ६. नर, मनुष्य. ७. पृथ्वीवर.

कोणा नमूं दयानिधि ! चिंतागज हृदयकाननीं रमला. ॥	८८
भक्तजनासी तारक तुजवांचुनि मज रिपा दिसेना जी ! ।	
दावोनि मुख्यरूपा दावी सर्वहि नृपादि सेना जी. ॥	८९
गुरु तूं अनंतरूपी, अंत नसे, तूं परात्पर, तुझा कीं; ।	
बहुरूप, एक होयी, कृपा तुझी मजकडे परतु, झांकीं.' ॥	९०
यापरि नाना रीती ल्या करितां स्तुति अपार हो यतिनें, ।	
श्रीगुरुराज दयाघन संतोषी बहुत फार होय तिनें. ॥	९१
होउनि कृपालु गुरु मग करि प्रकट नृपतिसहित सेना कीं, ।	
दावी स्वरूप गुरु मग दुराड काढीत मुनि असे नांकीं. ॥	९२
श्रीगुरु म्हणति मग तया, 'म्हणसी मजलागिं दंभ आचरित, ।	
दंभ कसे ते, कैसी यत्याचरणाचि सांग साच रित.' ॥	९३
ऐकुनि गुरुचीं वाक्यें नमना यति गुरुचिया पदा करितो, ।	
'अज्ञानें गर्वमदें होय' म्हणे 'मत्त मी जसा कैरि तो. ॥	९४
अपराधी मी, मजला तारीं तूं करुनियां क्षमा सर्व, ।	
जड मूढ तारण्यासी येसी अवतरुनि तूं क्षमा सर्व.' ॥	९५
नानापरि स्तुति करी पुनःपुन्हा गुरुपदांबुजा नमुनी, ।	
गुरु म्हणती, 'मद्भक्तीं लागुनि होशील 'सर्वजान मुनी!' ॥	९६
मागति निरोप मुनिसी स्वस्थानीं गुरु करावया गमना, ।	
म्हणत मुनी, 'त्वत्सेवे येइन मी, नावडे वियोग मना.' ॥	९७
गुरु म्हणति नृहरिरूपें त्वद्धृत्कमळीं सदैव मी वसत, ।	
अर्चीं नित्य मनीं तूं, वदति तुला श्रेष्ठ भूमिदेव सत.' ॥	९८
नानापरि बोधुनियां भारतियति कुमशिलाचि राहविला, ।	
हर्ष बहु मनीं मुनिच्या जेंव्हीनळीं अपिंतां सुरां 'हविला. ॥	९९
मुनिला राहवुनी गुरु येती गाणगपुरीं नृपासहित, ।	
शिष्या ! गुरुसंगानें यापरिचें जोडिलें नृपास हित. ॥	१००

१. माझ्या हृदयवनामध्ये चिंतागज रमला. मला फार काळजी लागली आहे. २. दुजा (?).
 ३. परतो, परत येवो. ४. याचें कर्म 'बहुरूप'. ५. ल्या यतिनें (त्रिविक्रमानें). ६. नांकीं दुराड काढणें=नाक घांसून शरण येणें, क्षमा मागणें. ७. हत्ती. ८. पृथ्वी. ९. विष्णु (?). १०. सर्वज्ञ (?).
 ११. त्वत्+हृत्+कमळीं=तुझ्या हृदयकमळांत. १२. जेंवि+अनळीं (अग्नीमध्ये). १३. देवांना.
 १४. अग्नींत टाकिलेली आहुति.

यापरि गुरु प्रकटुनी केली क्षिति कीर्ति; या चरित्रास, ।
करितां पठण श्रवणें क्षणहि बसों नेदि अंतरिं त्रास. ॥

१०१

गुरुसेवेविण करणें, जाणें संसार हा मना ! तूस; ।
गुरुकीर्ती वर्णाया छंद अहवस्वि (?) रामनातूस. ॥

१०२

अध्याय सतरावा.

ठेवुनियां शीर्ष पदीं विनवी सिद्धासि शिष्य शीरमणी, ।
बोले मंजुळवचनीं, पतिव्रता पतिसवें जशी रमणी. ॥

१

‘सिद्धगुरो जी ! श्रीगुरुचरितसुधेहून गोड न सुधा ती, ।
चरितसुधा भव तारी, तारक दावी हि मार्ग न सुधा ती. ॥

२

सांग कथा गुरुरायें त्रिविक्रमा विश्वरूप दाखविलें, ।
चरितामृत पुढिलें मज हें गुरु ! तूं पाहिजेच चाखविलें. ॥

३

चरितसुधा मजलागीं श्रुतिमुखि पाजुनि पवित्र केलें हो ! ।
लागे गोड म्हणुनियां अधिकाधिक चित्त हें भुकेलें हो.’ ॥

४

सिद्ध म्हणे, ‘बा शिष्या ! धन्यचि तूं भक्तिनेचि आइकसी.’ ।

सांगे, कुरवाळि तया हषें, कुरवाळि बाळ आइ कसी ? ॥

५

प्राप्ती गुरुपद होण्या श्रवणचि हा योग, नाँ शिशिश्रवण, ।

साधी निःसंशय रे ! करिं तूं भवरोगनाशशिश्रवण. ॥

६

विदुरा नगरीं होता दुष्टचि नृप जातिहीन तो यवन, ।

विप्रांसी त्रासा दे; मार्गस्थां जेंवि हीनंतोय वन. ॥

७

यवन म्हणे तो विप्रां, ‘म्हणणें माझे सभेत निर्गमातें, ।

देइन धना, न पीडि त्याला, होईल हर्ष मग मातें. ॥

८

सांगे निगमार्थ मला त्या देइन बहुत आइका द्रव्य, ।

ऐकुनि बुध जे त्रासा पावति, अहिसत्रिं जेंवि काँद्रव्य. ॥

९

मतिमंद मूर्ख जे द्विज यवनसभे पठति शास्त्रवेदास, ।

१. अहोरात्र. २. या अध्यायांत मुळांतील अध्याय २५, २६ व २७ यांतील कथाभाग आला आहे. ३. शिरोमणि. ४. ती (स्वर्गातील प्रसिद्ध अमृत) तारक (असा) सुधा (सरळ) मार्ग हि न दावी—असा अन्वय. ५. कर्णद्वारा. ६. नाही, नव्हे. ७. अमृतसिद्धियोग. ८. दिव्यौषध. ९. ज्यांत पाण्याचा तोटा आहे असें. १०. अरण्य. ११. वेद. १२. सर्प.

- मलेंच्छाज्ञेनें वर्तति धनइच्छेंकरुनि ते जसे दास.' ॥ १०
- कपटमतीनें मलेंच्छें ऐकुनि यज्ञक्रियेसि धन दे; तें ।
- होउनि पशुवधविषयीं, करिती मग बहुत विप्र निंदेतें. ॥ ११
- मुख नाक धरुनि मुटकुनि पशुचा द्विज करिति ते असा वध कीं, ।
- म्हणविति पवित्र अम्ही भक्षक मुडदार ते असावध कीं. ॥ १२
- पशुहिंसक यवन म्हणुनि निंदिति अम्हा स्वकर्म लपवूनी, ।
- मिरविति पवित्रतेला व्यर्थचि ते द्विज करोनि तप ऊनीं. ॥ १३
- पढती, चर्चा करिती, त्यांसि यवन भूप फार धन देतो, ।
- ज्या विप्रा पूजि यवन, पूजियलें मानि चित्ति धनदे तो. ॥ १४
- देशोदेशीं कीतीं गेली धन देत यवन राजा ती, ।
- ऐकोनि मंदधी द्विज बहु उन्मत्त तत्पुरा द्वि जाती. ॥ १५
- म्हणती षडशास्त्र्यम्ही त्रिवेदि विद्ये न अंत राजाला, ।
- बोलावि विप्र चर्चे विद्याअभिमान अंतरा ज्याला. ॥ १६
- त्या विप्रां यवनप्रभु बसवी देऊन फार अभि मानें; ।
- 'चर्चा करा' म्हणे नृप 'या स्वपुरीच्या द्विजांसि अभिमानें. ॥ १७
- जिकिति जे चर्चेसी देइन त्यां बहुत जातरूपातें, ।
- मिरविन बैसवुनि गजीं पावति ते विप्रजात रूपातें.' ॥ १८
- ऐकुनि नृपवच बुधजन विप्र म्हणति, 'कोण यांस समतेला, ।
- नाहिं कराया चर्चा, होईल कशी घृताचि सैम तेला.' ॥ १९
- मानें म्हणती, 'ज्या झाला मद्याचा स्पर्श शुद्ध आप्याला, ।
- होईल काय न दोषी हर्षे तें जो करोनि आप्याला. ॥ २०
- ऐसे मद उन्मत्त द्विज हे यवनाचिये सभे पढती. ।
- कोण करिल चर्चेला ? बुधविद्वज्जन मनीं बहुत कढती. ॥ २१
- बाह्य म्हणति, 'भूपा ! हे द्विज, यासम नाहिं; मान यांला जो ।

१. उन्हांत. २. कुबेरानें. ३. दोन. हें 'द्विज' याचें विशेषण. ४. षट्शास्त्री+अम्ही. ५. ऋक्, यजुस् आणि साम असे तीन वेद जाणणारे. ६. ह्याचा संबंध 'म्हणती'कडे. ७. अंतःकरणांत. ८. सन्मुख, समोर. ९. ब्राह्मणांबरोबर. १०. चढाओढीनें. ११. जातरूप=सोने. १२. सर्व विप्र. १३. महत्त्वाला. १४. तुपाची. १५. बरोबरी. १६. संतापती. १७. बाहेरून, तोंडापुरतें. १८. या क्षितिवरिचा विद्वज्जन (ह्या ब्राह्मणाशीं) समान नच असा जो मान (तो) यांला देई; यां (ब्राह्मणांस) (तो विद्वज्जन) लाजो-असा अन्वय.

- देई या क्षितिवरिचा विद्वज्जन (न)च समान; यां लाजो.' ॥ २२
- भूप म्हणे, 'द्विद्विज हे वसवुं मिरवुं तोषवुं निज गैजयानीं, ।
वेदार्थ वदुनि केलें तृप्तचि हें तोषवुनि जैग जयांनीं.' ॥ २३
- स्वपुरीं मिरवूनि म्हणे नृप त्या स्तुति करुनि फार विप्राची, ।
'शोभविली यवनसभा, उदयीं शोभवि जसा रवि प्राची. ॥ २४
- यवनाचा नृप मी, हे उभय द्विज विप्रभूप पै साच, ।
यासम नाहीं द्विज, भूँ गाजवि तत्कीर्तिघोष ऐसाच.' ॥ २५
- ऐसे यवनपुरीं ते म्हणवोनि श्रेष्ठ असति सर्वातें, ।
एके दिवशीं येउनि नृपसन्मुख धरुनि वदति गर्वातें. ॥ २६
- 'हे नृपति! अम्हि जालों व्यर्थ शिकुनि शास्त्र पढुनि वेदाही, ।
चर्चा करुनि क्षिति हे जिंकूं, आज्ञा तरी निवेदों ही.' ॥ २७
- जाला संतोष बहुत यापरि वदतांचि विप्र भूपाला, ।
हर्षे सकुटुंब, जसा देखुनि वनिं मर्कटप्रभू पाला. ॥ २८
- 'विप्रगणा द्या चर्चा करुनि क्षितिच्या' म्हणे नृप 'त्रास, ।
ध्या तदजिक असें जो चर्चा न करा म्हणे नृ पत्रास'. ॥ २९
- भूपाज्ञेनें द्विज ते जिकित विप्रासि जाति गातूतें, ।
जालें नवल पुढें जें शिष्या! सांगेन ऐक गा! तूं तें. ॥ ३०
- घेतचि अजिकपत्रें हिंडत याम्येसि येत कुमशीतें, ।
हर्षति बहु ते जैसें हर्षे देखोनि शुंनकमन 'शीतें. ॥ ३१
- त्या कुमशिग्रामातें 'चर्चा करुं' म्हणति विप्रवर्गा 'या'. ।
ते म्हणति, 'भारती यति, तत्कीर्ती योग्य भूमिवर गाया. ॥ ३२
- जाणे निगमार्थासी 'त्रिवेदि शास्त्रज्ञ तो समर्थ कवी, ।
विकवील (?) बुद्धि तुमची, तुमच्या गर्वासि तोचि नर थकवी.' ॥ ३३
- ऐकुनि जाती द्विज ते होता मुनि जेथ तो नदीपासी, ।
म्हणती, 'त्रिवेदि ऐसें म्हणविसि लावूनि कीर्तिदीपासी. ॥ ३४
- चर्चा करि अम्हासीं, त्रिवेदगर्वा धरूं नको, पाहूं; ।

१. दोन ब्राह्मण. २. हत्तीवरून. ३. सर्वलोक. ४. पृथ्वीवर. ५. सांगा. ६. जो नृ (मनुष्य)
चर्चा न करा असें म्हणे तदजिक पत्रास ध्या—असा अन्वय. ७. पृथ्वीला. ८. दक्षिणदिशेला.
९. कुमसी हें भीमेच्या कांठचें एक गांव. १०. कुत्र्याचें मन. ११. (भाताचीं) शितें.
१२. ऋक्, यजुस् आणि साम असे तीन वेद जाणणारा.

आरंभीं, धरिं धीरा, व्यर्थचि फळ नच धरून कोपा, हूं'. ॥	३५
म्हणत मुनी, 'वेदत्रय कैचे मज वेद, ये न एक वच, ।	
वनवासी यति अम्ही, धरितां अभिमान हें नये कैवच. ॥	३६
वेदत्रय जरि येतें करितों कैशासि या वना वास ? ।	
भोगुनि भोग तुम्हासम धरितों मॅहिं विप्रैरावनांवास'. ॥	३७
यतिवच ऐकुनि म्हणती, 'तरि दे जयपत्र विप्र ते उभय, ।	
असल्या अभिमान मनीं चर्चा करिं, दे न चित्ति येउं भय. ॥	३८
पाहें हीं जयपत्रें अवनींचे विप्र जिंकिले सर्व, ।	
यापरि देइ लिहोनी' बोलति अति मनिं धरोनियां गर्व. ॥	३९
भारति म्हणे, 'यैतीला अम्हा तें हार जीति सम, जावें, ।	
जिंकुनि तुम्हा यति जय होतां जोडे न लाभ समजावें. ॥	४०
नलगे वाद यतींला जयइच्छा मानसीं न मानी ती, ।	
जावें परतोनी हे मदुक्ति ऐका द्विजोत्तमा ! नीती.' ॥	४१
सांगे यति हितवचनें परि तीं विप्रांसि लागलीं अहितें, ।	
अहितें पय जरि पाजिति वमिती विषगरळ, साठतें महितें. ॥	४२
द्विज म्हणति, 'बहुत न वदे दे पत्रा कीं करीहि वाद मुनी ! ।	
टाकूं त्वद्गर्वसह श्रेष्ठपणा सर्व येधवां देमुनी.' ॥	४३
मनिं करि विचार यति कीं, 'जाले द्विज हे मदांध उन्मत्त, ।	
शिक्षा करणें यां, फळ शास्त्राचें काय हें ? वदुनि मत्त.' ॥	४४
विप्रां म्हणे मुनि, 'चला, मद्रुरु करि गाणगानगरवास, ।	
तेथें देइन पत्रा किंवा तुमच्या हरीन गर्वास. ॥	४५
चित्ति म्हणे मुनि, 'दंडूं दुःखविले बहुत विप्रनर यांनीं.' ।	
निघतां मुनिसंगें ते निघती बैसोनि विप्र नैर्यानीं. ॥	४६
शिबिकायानीं बैसुनि येती द्विज ते, यतीस चालवुनी, ।	
म्हणुनि जवळि आणियला ब्रह्मद्वेषेहि मृत्यु पालवुनी. ॥	४७

१. आरंभीं (आरंभ कर), धीरा धरिं, कोपा धरून व्यर्थचि, फळ नच, हूं (सुरू कर)—असा सार्थान्वय. २. त्रिविक्रममुनि. ३. वाह्यवेष. ४. पृथ्वीवर. ५. विप्रश्रेष्ठ या पदवीस. ६. अम्हा यतींला तें हार (हरणें) (अथवा) जीति (जय) सम (सारखें); (तुम्ही) जावें, तुम्हा जिंकुनि जय होतां यति (मी त्रिविक्रमयति) लाभ न जोडे (असैं) समजावें—असा अन्वय. ७. सर्पाना. ८. आतां, इतक्यांत. ९. नाहींसा करून. १०. (हे) वदुनि (बोलून चालून) मत्त (आहेत). ११. पालखींत. १२. खूण करून, बोलावून.

आले गाणगपुरिं ते, देखुनि मुनि सद्गुरुसि नमनातें । करि, तिष्ठोनि स्तुति करि मग तो होऊनि उन्मन मनातें. ॥	४८
‘हे नरसिंह सरस्वति ! करुणाकर सद्गुरो यतीराया ! । ताराया भक्त वससि भीमामरजासुसंगमीं राया ! ॥	४९
देवाधिदेव गुरु तूं त्रैमूर्त्यवतार हे जगन्नाथा ! । साक्षात नरहरी तूं, त्वत्पादिं माझा असो सदा माथा. ॥	५०
विश्वंभर सर्वेशा भवतारक नरहरी कृपाला हे ! । केलें तप बहु दिन, तत्फल हें श्रीगुरु ! तुझी कृपा लाहे. ॥	५१
गुरुराजा ! सुरपूज्या ! तेजा कोट्यैकविधु दया कर हे । विश्वप्सु (?) दाविलें मज, मच्छिरिं ठेवोनि तूं दयाकर हे. ॥	५२
स्तुति ऐकोनि श्रीगुरु म्हणती, ‘हे मुनि ! किमर्थ आलासी ?’ । म्हणत मुनी, ‘द्विद्विज हे आले, ये जसि करोनि आ लासी. ॥	५३
उन्मत्त मदांध मला चर्चा करूं म्हणति तीनि वेदांची ; । बोधीं बहु, परि नैकति, आज्ञा मज कसि मती निवेदाची.’ ॥	५४
मुनिवचन ऐकुनी गुरु म्हणती विप्रां, ‘किमर्थ येणें हो ?’ । केले वाद यतिसर्वे, केल्या मग लाभ काय येणें हो. ॥	५५
हार जिती यतिला सम, न धरी मानापमान आच मन ; । क्रोधा प्राशन केलें; अगस्तिनें जेंवि सिंधु आचमन. ॥	५६
ब्रह्मद्वेषें मृत्युचि, वाद कराना, ऽविवेक न करा हो, । न मरा, जगा, घरा जा, राजा देईल जें कनक राहो. ॥	५७
वेदानंत, म्हणवितां चौवेदी धरुनि कवच गर्वाचें, । साद्यंत एक निगमा कोण वदे ब्रह्मयात्रगर वाचे.’ ॥	५८
गुरुवचन ऐकुनी द्विज मदांध गर्वास फार हो ! चढिले. । म्हणती, ‘आम्ही सांग त्रिवेदपठणीं, करा नहो च ढिले. ॥	५९
दोघे तुम्ही यती हो ! जाणतसां कितिक शास्त्र वेदाही ? । दोघेहि बसा पट्टिसि चर्चा ग्रंथा करा जेंवें दांही. ॥	६०

१. उन्मन होऊनि मनातें (मनांत) स्तुति करी—इत्यादि अन्वय. २. प्राप्त होई, मिळे. ३. कोटि+अर्क+विधु=असंख्य सूर्यचंद्र. ४. लास, राक्षसी. ५. काळजी. ६. वेद+अनंत. ७. ब्रह्मदेवाशिवाय. ८. कमजोर. ९. वेगानें, लवकर. १०. दशग्रंथास. संहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निघण्टु, निरुक्त, छंद आणि ज्योतिष असे दहा ग्रंथ.

अम्हांसम नाहीं द्विज, समस्त जे विप्र जिकिले भूचे, ।	
सन्मुख न ठरे कोणी, क्रोधा सन्मुख जसेचि शंभूचे. ॥	६१
भारति मुनि त्रिविक्रम दे म्हणतां हारिपत्र ये कोपा, ।	
येत तुम्हां जवळि, करा चर्चा दोघे करोनि येकोपा.' ॥	६२
श्रीगुरु म्हणती, 'द्विज हो ! चित्ति अहंकार गर्व सह न धरा, ।	
क्षिति गर्वभार होतो, ब्रह्मद्वेषाहि करि न सहन धरा. ॥	६३
गर्वे झाली बाणासुर सुत धृतराष्ट्राज गति काय ? ।	
रावण कोटिसहस्रायुषि परि तैद्राहि हि न जगति काय. ॥	६४
एका प्रसन्न केला द्रुहिण धरुनि पादपद्म ज्यानें, तो ।	
पाहि भरद्वाज मुनी, दाखविला वेद पद्मजानें तो. ॥	६५
ब्रह्म्यास म्हणे ऋषि तो, 'वेद मला सांग येत वर दे हा,' ।	
'वेदाऽनंत' विधि म्हणे 'पढसि कसा, राखिसी तैवर देहा. ॥	६६
पाहे सावध चित्ते, दाविन मी वेद पूर्ण हे तूला; ।	
करि तूं जाल्या शक्ती अभ्यासा, करुनि पूर्ण हेतूला.' ॥	६७
मुनि पाहे निगम महा त्रिनग जसे कोटिमित्रतेजाचे, ।	
अवलोकितांचि कंपुनि झांकिति ते उभय नेत्र ते ज्याचे. ॥	६८
नमुनि मुनी विधिसि म्हणे, 'आणिति मज नेत्रिं गिरिगिरीला जे, ।	
ते कैसे वेद शिकूं ? ज्यातें देखोनि अयगिरी लाजे. ॥?	६९
हे विधि ! दयानिधे ! मज शक्ति पढायास नाहिं वेदास, ।	
जे देशी ते घेइन ऐसे दे चित्ति, हा निवे दास. ॥	७०
ल्या मुनिलागीं विधि मग मुष्टित्रय वेद 'तीं नंगांतील, ।	
देउनि वर दे सज्जन कीर्ति तुझी काळ तीन गातील.' ॥	७१
मुष्टित्रय वेदाचे भाग करी चार ते चतुर्निगम, ।	
आजुनि पुरे न होती त्याला, परि तो पडे पढोनि गम. ॥	७२
होते कठिण पढाया गांध्या ते म्हणुनियां महर्षी तो, ।	
नारायण अवतरुनी शौखाभेदा करीत हर्षी तो. ॥	७३

१. पृथ्वी. २. धृतराष्ट्रसुत, दुर्योधन (?). ३. तत् कायहि (त्याचें कांहींही) जगतीं न राही-असा अन्वय. ४. ब्रह्मदेव. ५. तोंपर्यंत. ६. कोटिसूर्यांच्या तेजानें युक्त. ७. ज्याचे ते=आपो-आप. ८. भोवड. ९. मेरूपर्वत. १०. तीन पर्वतांपैकीं. ११. चार वेद. १२. तो पढोनि गम पडे (थांबे)-असा अन्वय. १३. व्यवस्थेनें न लावलेला ग्रंथ. १४. शाखारूप भाग.

शाखाभेद करोनी व्यासमुनी पढवि शिष्य चवघे ते, ।	
जाले अथरसाची पढोनि होऊनि तुष्य चवघेते. ॥	७४
त्या शिष्यांचीं नामें एका हो ! पैल नाम पहिल्याला, ।	
ऋग्वेद भेद बारा पढोनि जो तेजकवच महि ल्याला. ॥	७५
वैशंपायन दुसरा शाऐशीं यजुःसुभेद जो पढला, ।	
त्या श्रीव्यासकृपेनें तेजा सत्कीर्तिलाहि तो चढला. ॥	७६
जैमिनि तिसरा शिष्या सांग म्हणे सामवेद पद नमुनी, ।	
एका सावध चित्ते ल्याला दे उत्तरा वदोन मुनी. ॥	७७
व्यास म्हणे जैमिनिसी सहस्र कीं भेद सामवेदातें, ।	
सर्वहि पढवेना तुज परि पढ रे ! मुख्य अष्ट भेदातें. ॥	७८
साधी मग जैमिनि तो भेदाष्टचि पढुनि वेद साम हित, ।	
जाला शास्त्रज्ञकवी व्यासगुरू जेंवि तो जसा महित. ॥	७९
चवथा सुमंतु शिष्या पढला नव भेद ते अथर्वाचे, ।	
ऐसे चौ वेदांचे व्यास मुनी भेद, तो वदे वाचे. ॥	८०
साद्यंत एक भेदा कोण असे बोलका नर क्षातें ? ।	
व्यर्थ भ्रमोनि गर्वे स्वकीय जीवित्व कां न रक्षा तें ? ॥	८१
आपणचि आपल्या द्विज ! करोनि ध्यावी न आपदा हातें, ।	
अंतरिं जळाल बहु हो ! त्या मग निववी न आप दाहातें. ॥	८२
या मी बोधक वदलों ऐकुनि करणें विवेक वचनास, ।	
जा परतोन धरा नच, गर्वाचें करि जिवें कवच नास. ॥	८३
पत्र लिहुनि मागतसां गर्व धरुनियां त्रिविक्रमापासीं, ।	
तुमच्या सर्व अघा या मोजित लावूनि काळ मापासी ! ॥	८४
चर्चा करितां, घेतां पत्रा पीडोनि सर्व विप्रगणा, ।	
पढतां यवनसभेसी, करितां अघ फार हें कसें न गणा ? ॥	८५

१. तुष्ट ? २. रुचि घेणारे. ३. हे बारा भेद मुळांत येणेंप्रमाणें दिले आहेत. :—‘आतां भेद सांगेन एका । प्रथम चर्चा श्रावका । द्वितीय चर्चा श्रवण एका । पराक्रमी दोनीं शाखा ॥ ३५ ॥ षट्क्रम शाखा दोन्ही । सातवा दंड म्हणोनी । भेद सप्त निर्गुणी । पांच भेद आणीक असती ॥ ३६ ॥ आश्वलायनी शांखायनी दोनीं । शाकल बाष्कल दोन्ही । पांचवी मांडुक्य म्हणूनि । ऐसे भेद द्वादश ॥ ३७ ॥’ (अध्याय २६.) ४. पृथ्वीवर. ५. संकट. ६. पाणी. ७. दाह=आग, तळमळ.

- श्रीगुरु करि, परि नैकति ते लागाया सुपंथि, बोधास, ।
 वंध्या गो जसि दुहितां, लागे स्तनि बिंदुहि न थिबोधास. (?) ॥ ८६
 विप्र म्हणति, 'करुं चर्चा ना तरि नृप आमुचेंहि महिमान ।
 वाढवि, आजवरी जो मेळविला तो बुडेल मैहि मान. ॥ ८७
 वाद न करुं सांगति मग जाइल अस्मन्महत्त्व राजाला, ।
 यास्तव करुं च चर्चा' म्हणती 'करणें महत्त्व राज्याला.' ॥ ८८
 श्रीगुरु म्हणती, 'मरण न जाणुनि उडि डोहिं घेत लेंकरु हो ! ।
 तैसे मदांधचि तुम्ही, बरें असो चित्ति इच्छिलें करुं हो !' ॥ ८९
 इतक्यांत मठद्वारी पाहति गुरुराज एक मैल्याला, ।
 शिष्याला म्हणती, 'तो बोलावा कोण जात नर त्याला. ॥ ९०
 बोलावितांचि शिष्ये येउनि करितो गुरुसि नमनाला, ।
 बोले, 'जाला हर्ष त्वच्छ्रीगुरु ! चरण देखुन मनाला.' ॥ ९१
 श्रीगुरु म्हणती त्याला, 'सांग तुझी कोण होय ती जात.' ।
 तो बोले, 'मांग असें; होतों कार्यासि, हो यती ! जात.' ॥ ९२
 ऐकोनि श्रीगुरु मग शिष्याचे देउनी स्वदंड करीं. ।
 म्हणती, 'काढी भूमिसि रेषा सप्त न कमी उदंड करीं. ॥ ९३
 गुर्वाज्ञेनें शिष्ये तत्सन्मुख काढितांचि रेखांस, ।
 गुरु म्हणति त्या नरातें, 'ये लंघुनि एक एक रेखास.' ॥ ९४
 गुर्वाज्ञेनें नर तो लंघन करितांचि एक रेघेतें, ।
 म्हणती गुरु त्यास, 'तुझी कोण असे जात ? नाम रे ! घे तें.' ॥ ९५
 गुरुवच ऐकुनि बोले, 'वनराखा म्हणति हो मला भील, ।
 लाभील त्वत्प्रसादा, हा आतां काय भवजला भील ?' ॥ ९६
 पुनरपि वदे 'रजक मी' लंघन करितांचि रेष ते दुसरी. ।
 सर्व जनांचीं वस्त्रें प्रक्षालुन करित शुद्ध 'इंदुसरी. ॥ ९७
 तिजि लंघितांचि बोले, 'मज गंगापुत्र म्हणति 'नांवा हो ! ।
 नावा हो जळिं तारुनि नेतो सहसा जना न दे वाहो ! ॥ ९८
 चवथी, पांचवि, सावी लंघन करितां वदे प्रमोदानें ।

१. ते सुपंथि लागाया श्रीगुरु बोधास करि; परि (ते) नैकति (न ऐकति)—असा अन्वय.
 २. उधास (कासेला) स्तनि बिंदुहि न थिबो लागे—असा अन्वय. ३. पृथ्वीवर. ४. मनुष्याला.
 ५. श्रीगुरु ! त्वच्चरण देखुन मनाला हर्ष झाला—असा अन्वय. ६. भिल. ७. भिईल. ८. चंद्राप्र-
 मार्णे. ९. तिसरी. १०. नांवांनं.

- ‘पादज, ऊरुज, बाहुज; केले द्विजें तृप्त ईच्छिले दानें.’ ॥ ९९
- बोलांडितां म्हणे, ‘मी चौवेदी विप्र’ रेख सप्तम ती, ।
- ‘बहु विप्र जिकिले म्यां चर्चा करितां सदैव तप्तमती’. ॥ १००
- श्रीगुरु म्हणती, ‘म्हणविसि तूं रे! चौवेदि विप्र हटवादी, ।
- आले द्विज हे चर्चे, चर्चा करि पाहुं यांस हटवादी’. ॥ १०१
- त्याच्या विभूतिसिंचन गुरुंनीं करितांचि सर्व देहातें, ।
- ऊरू थापटुनि ‘द्वै, ‘टांका’ विप्रास तो वदे हांतें. ॥ १०२
- चौवेदींच्या तो द्विजें टाकित तें वटुनि मूलभेदातें, ।
- पाहुनि जन आश्चर्या मानिति हो! धरुनियां जिभे दातें. ॥ १०३
- जिन्हा लुडव्या जाल्या, जे वादक विप्र हट्टि, उभयांच्या. ।
- गुरुपदिं लोळुनि म्हणती, ‘अम्ही मद्यासि हो! पिउं भयाच्या. ॥ १०४
- थरथर कंप सुटे हो! धरवे अम्हा मनीं न धीरा ही, ।
- बधिरा ही मति जाली निगमाक्षर तें सुचे न ^१धी राही. ॥ १०५
- करुणाकर गुरुराजा त्रैमूर्त्यवतार विश्वदेव मुनी! ।
- नमुनी त्वत्पद अम्ही क्रोध अहंकार टाकिले वमुनी. ॥ १०६
- धिकारिले द्विज बहू ब्रह्मद्वेषासि बांधु पदरा हे, ।
- न^३ दरा हे धरुनि जसें दाणिस तें चौपद द्विपद राहे. ॥ १०७
- केला द्रोह तुजसवें दयानिधी! तूं करीं क्षमा सर्व, ।
- अम्हा कळलें पूर्णचि अवतरुनी येसि तूं क्षमा ^५सर्व. ॥ १०८
- अम्ही अपराधि असों, देसी अम्हासि कोण गतिला ते ।
- भय वाटे यम रगडी, तेलि जसा कडिभूमुगतिलातें.’ ॥ १०९
- गुरु म्हणति, ‘तुम्हीं केलें ब्रह्मद्वेषाणि, भारती यतिला ।
- क्षोभविलें, ब्रह्मग्रह व्हा भोगा जोडिलीच जोड तिला.’ ॥ ११०

१. शूद्र. २. वैश्य. ३. क्षत्रिय. ४. चवथी लंघन करितां पादज, पांचवी लंघन करितां ऊरुज, सहावी लंघन करितां बाहुज असें वदे. आणि त्या त्या जन्मीं इच्छिले दानें मी द्विज तृप्त केले असें तो बोलला-असा अर्थ. ५. इच्छिलेले. ६. हटव+आदी=आधीं जिकून टाक. ७. मांड्या. ८. दोन्ही. ९. याचें कर्म ‘जयपत्र’ (अध्याहत). १०. याचा संबंध ‘थापटुनि’-कडे. ११. अंत्यजाचा जो ब्राह्मण केला होता तो. १२. बुद्धि. १३. जसें हें चौपद दरा (भीति) न धरुनि दाणिस (दावणीस) राहे तसे हे (आम्ही) द्विपद (दोन पायांचीं जनावरें) (राहिलों आहों)-असा सार्थान्वय. १४. पृथ्वीवर. १५. शंकर किंवा विष्णु. १६. ब्रह्मराक्षस.

- ऐशा वचना ऐकुनि पुनःपुन्हा गुरुपदासि लागति ते, ।
 म्हणती, 'यांतूनि कधीं पार पडूं, जाउं उद्धरागतितें.' ॥ १११
- गुरु म्हणति, 'शुक शुकाक्षर बोलत राहाल वर्ष बाराही, ।
 ये विप्र एक हिंडत तुम्हासि देखोनि तो उभा राही. ॥ ११२
- अनुताप होय म्हणउनि दुमीं रहा धरुनि शांतरूपासी, ।
 'शुक शुक' ऐकोनि क्षण तिष्ठे तो विप्र ते तरूपासीं. ॥ ११३
- तुमचे नारायण हा करील उपदेश तो मना कानीं ।
 ठसतां, जाल सुगतितें, दुराड काढोनि त्यास नाकांनीं. ॥ ११४
- आहे नदीतिरीं स्थळ बैसायासि क्षेपापि योजावें, ।
 मोजावे शुकजाण्या दुष्कर्म मनीं न पापि योजावें.' ॥ ११५
- गुरुचा निरोप घेउनि निघतां बाहीर विप्र गांवाचे, ।
 हृदि शूळ उठुनि मेले 'शुक शुक' तात्काळ वदति गा ! वाचे. ॥ ११६
- ब्रह्मग्रह होउनि मग नदीतिरीं बसति पौदपावर ते, ।
 'शुक शुक' जपोनि जाले दुष्कर्मावरिल चित्त आवरते. ॥ ११७
- शुकनाम वर्ष बारा करितां जप धरुनि ते मना माला, ।
 उद्धरैकुनि जाला नारायण अक्षरा सुनामाला.' ॥ ११८
- सिद्ध म्हणे, 'गा ! श्रवणें प्रकटे सुज्ञान हाचि सविता कीं, ।
 प्राशन करितांचि सुधा लागे मग ते कदा न चैवि ताकीं.' ॥ ११९
- रामात्मजपुत्र म्हणे चरितकथा सुरस फार ऐका, व्हा ।
 सावध, जन्ममरणही चुकेल, संसारिं कितिक पैका व्हा. ॥ १२०

अध्याय अंठरावा.

- सिद्धपदाब्जा वंदुनि शिष्य म्हणे, 'गुरुकथासुधा पाजी, ।
 मधुरत्रि(ऽति?) श्रोतृमुखा लागे निववीहि सर्व तापा जी.' ॥ १
- प्रश्नाक्षर शिष्याचें ऐकुनि पावोनि 'हर्षराश मनीं, ।

१. तुमचे कानीं (तो) नारायण (मंत्राचा) हा उपदेश करील; हा मना ठसतां (तुम्ही) नाकांनीं त्यास दुराड काढोनि सुगतितें जाल-असा अन्वय. २. क्षप (पाणी)+अपि. ३. शुक-मंत्र. ४. अगा शिष्या! ५. वृक्षावर. ६. सुज्ञानरूप सूर्य. ७. चव. ८. ताकाचे ठिकाणीं. ९. वहा, मिळवा. १०. या अध्यायांत मुळांतील २८ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ११. हर्षाचा ढीग; अतिहर्ष.

सिद्ध म्हणे, 'ऐक कथा आतां भवरोगभेदरा शमनीं. ॥	२
होय पतित जो ज्ञानी लंघन करितांचि सैतरेवांस. ।	
'जाइं न घरा' म्हणे 'मज अमृताचा प्राप्त होय रे ! वांस.' ॥	३
गुरुस म्हणे, 'विप्रैगणीं मेळविं मज तूं' म्हणोनि पाव नमी, ।	
'लोहपरिस भेटीपरि होई त्वदर्शनेच पावन मी.' ॥	४
गुरु म्हणति, 'सप्तजन्मापूर्वींचा विप्र तूं परंतू, 'हे ।	
जन्मीं मांगतनूसी पावसि अत्यंत नीच गा ! तूं हे.' ॥	५
मग तो गुरुसि म्हणे, 'मी कोण अघाचरणि मांगजन्मातें ।	
ये, विस्तारें सांगें; म्हणती अत्यंत नीच जन मातें. ॥	६
कोण अघाचरणें हा होतो चांडाळ जन्म मर्त्याला, ।	
सांगा स्वामी ! मातें असतां शास्त्रज्ञ भूअमर त्याला.' ॥	७
प्रश्ना ऐकुनि त्याचे श्रीगुरु अवलोकुनी कृपापातें, ।	
'बैस' म्हणति 'तुज सांगूं व्हाया चांडाळ जन्म पापातें. ॥	८
कुळदेवता लज्जुनियां पूजी जो क्षुद्रदेव मानुज तो ।	
चांडाळजन्म पावे पीडुनियां बहुत यांत मांनुज तो. ॥	९
मातापिता गुरुसी त्यागुनि जो विप्र वेगळा वसत, ।	
चांडाळजन्म पावे देखुनि जो न नमि विप्र देव सतें. ॥	१०
त्यागोनि धर्मपत्नी संग करित रमत अन्य योषातें, ।	
चांडाळजन्म पावे करि जो क्रय गोहयादि दोषातें.' ॥	११
कर्मविपाकादिक जीं नानापरि बहुत पातकें, गुरुनीं ।	
चांडाळजन्म होण्या सांगितलीं त्या नरासि विस्तरुनी. ॥	१२
भारतिमुनि त्रिविक्रम, ऐकुनि गुरुच्या धरोनि पायांला, ।	
पुसत, 'जरिहि अघ घडलें, जाइ कसें सांग जी उपायाला ?' ॥	१३
श्रीगुरु म्हणती मुनिसी, 'होतां अनुताप चित्ति पापातें ।	
नाशी, श्रीगुरुची तो सेवा करितांचि, गुरुकृपापातें. ॥	१४
अथवाहि वेदपठणीं अघ नाशे वां सुतीर्थआचरणीं, ।	

१. भवरोगाच्या भेदराच्या (भीतीच्या) शमनार्थ. २. अ० १७ गी० ९३ ते १०० पहा. ३. ब्राह्मण कर. ४. पाय. ५. ह्या. ६. कोणत्या पापाचरणामुळे. ७. विप्र. ८. कृपादृष्टीने. ९. पुष्कळ जाती (लोक). १०. मनुष्य. ११. साधु. १२. क्रय; विकत घेणें व देणें. १३. गोहय=गाई-घोडे. १४. गुरुकृपादृष्टीने. १५. अथवा. १६. पवित्र तीर्थांचें दर्शन वगैरे केल्यानें (धैतल्यानें).

- आच असो परि धरि नृप पर जिंकायासि जेंवि आच रणीं. ॥ १५
 ऐकोपाया आणिक प्राशन करितांचि पंचगव्याला, ।
 रक्षिल अस्थिगतहि अघ, रक्षि न खल जेंवि जो खंग व्याला. ॥ १६
 परि हो ! शेर सुरभीच्या मेळवुनी पूर्ण पंचगव्यास, ।
 प्राशन करितांचि नरें जातें अघ म्हणतसे मग व्यास. ॥ १७
 नीलाणि कृष्ण लोहितं सितवर्णीं पांचवी सुकपिला हे ।
 गोच्यां पंचसुगव्या पीतां अघनाश, पुण्य अपि लाहे. ॥ १८
 नीळीचे गोमुत्रा, गोमय तें कृष्णवर्णिचें, पय तें ।
 तांबडिचें, पांढरिचें दधि, कपिलाघृत करी अघक्षय तें. ॥ १९
 न मिळति धेनू इतक्या तरि कपिलेचेंच घेइजे सर्व, ।
 सर्व स्मरोनि हृदयीं मेळविजे घालुनी कुशें सर्व. ॥ २०
 त्याचें प्रमाण सांगें, थोडें, नच वाढविं, क्रमा श्रवण ।
 उघडी सादर; करणें थोडें, न च वाढ विक्रमा श्रवण. ॥ २१
 गोमूत्र पावशेरचि, गोमय अर्धांगुठाप्रमाण असे, ।
 शेरेकदुग्ध, पाउण शेर दहीं, तूप पावशेर असे. ॥ २२
 ऐशा या पांचांतें मेळवुनी जो कुशें क्षेपा प्याला, ।
 दवडुनि अस्थिगतहि अघ तें तें त्या होय रक्ष पाप्याला. ॥ २३
 नानापरि सांगितलीं प्रायश्चित्तें अघास जरि असती, ।
 अनुतापाविण निर्फळ कीं सहगमनासि जेंवि करि असती. ॥ २४
 यास्तव अनुतापाग्रचि जाळी मोठ्याहि दीर्घ पापाला, ।
 जाळी वणवा जैसा पडिला वाळोनि जो रिपां पाला. ॥ २५
 श्रीगुरु म्हणती, 'मांगा ! करिसी तूं द्वेष आइबापांचा, ।

१. परि (परंतु) रणीं पर (शत्रु) जिंकायासि नृप (एखादा राजा) जेंवि आच (काळजी) धरि (तेंवि) [तुज पापनाशाबद्दल] आच असो—असा अन्वय. २. ऐक+उपाया. ३. पक्षी, गरुड. ४. सर्पास. ५. एक शेर (?). ६. नील+आणि. ७. तांबडी. ८. शुभ्र. ९. काळी. १०. गा-ईच्या. ११. देखील. १२. दर्भानें. १३. (मी) त्याचें (पंचगव्याचें) प्रमाण सांगें, (तें) थोडें (थोडक्यांत आहे), नच वाढविं (विस्तारानें सांगत नाहीं); क्रमा (तें कसें घ्यावें तो प्रकार ऐक-ण्यास) सादर श्रवण (कान) उघडी; (तें) करणें थोडें (आहे) [आणि] श्रवणविक्रमा वाढ नच (कानाला ऐकण्यालाही श्रम नाहीत)—असा सार्थान्वय. १४. एका अंगठ्याचे अर्धाइतका. १५. क्षमा=पृथ्वीवर, या लोकीं ? १६. रक्षणास समर्थ. १७. व्यभिचारिणी. १८. पश्चात्ताप-रूप अग्नी. १९. भूमीवर.

- तैसाचि करिसि गुरुचा; ठेवा त्वत्पदरिं याच पापाचा. ॥ २६
- आतां स्नान सुसंगमिं करितां या, पाप एक मासें तें ।
नासे, तें द्विजजन्महि होइल, तुजला भविष्य भासे तें. ॥ २७
- जाशील विप्रजन्मा आतां तूं जाइ रे स्वधामातें.' ।
मांग म्हणे, 'गा मृत्यू! देशि कसा पाजुनी सुधा मातें? ॥ २८
- अभिमंत्रुनि विप्रगणीं मेळविं मज जेंवि उडुगणीं चंद्र, ।
केला पेरिसें लोहा, न रुचे तो काय नैगगणीं चंद्र. ॥ २९
- हेम करी जांबूनदी पडतां जडकाष्ठमृत्तिकादिक तीं, ।
दिकती वाटे कां गा! श्रीगुरु! चित्तीं धरूं नका दिक ती. ॥ ३०
- युष्मत्कृपाकटाक्षें विप्रत्वे मी द्विजाच पॅरि सौजे, ।
न म्हणेल कोण कांचन लोह बरें लागतांच परिसा जें?' ॥ ३१
- श्रीगुरु म्हणती, 'मांगा! कैसे द्विज विप्र म्हणति गा! तूतें, ।
मांगोदरिं जन्मुनि, न च कळे कसें होसि विप्र गातूतें. ॥ ३२
- 'ब्रीहीसम ये सुरुची यद्यपि परिपूर्ण' कोद्रुनामातें, ।
तरि कोणीहि न म्हणती ब्रीहीच्या त्यास साच नामातें. ॥ ३३
- चांडाळशुक्रशोणितसंपर्कें होय सत्य तुज जनन, ।
निंदिति तुज मज मात्रहि, कोणि कदा म्हणति विप्र तुज जन न. ॥ ३४
- सांगूं एक कथा तुज पूर्वीं तप थोर गांधिजानें तें ।
केलें, 'शीतोष्णघना साहुनि लावुनि समाधि ज्यानें तें. ॥ ३५
- त्यागोनी अन्नफळा, कंदमुळा भक्षि लोहपिष्टासी, ।
आचरला दीर्घ तपा निशिदिनिं भोगुनि अपार कष्टासी. ॥ ३६
- विश्वामित्र तयाचें नाम, म्हणे तपबळें सुरा 'हरिला, ।

१. नक्षत्रसमूहांत. २. परिसानें. ३. दागिन्यांत. लोखंडाचा चांद परिसाला लागल्यामुळें तो सोन्याचा झाला तर प्रथम तो लोखंडाच होता म्हणून सोन्याच्या इतर दागिन्यांत शोभणार नाही कीं काय? त्याचप्रमाणें गुरूच्या प्रसादानें मी मांगाचा ब्राह्मण झालों तर इतर ब्राह्मणांप्रमाणें मी मान्य झालोंच पाहिजे—असा भाव. हा दृष्टांत फार चांगला आहे. ४. सोने. ५. जांबूनदांत जो पदार्थ पडतो त्याचें सोनें होतें—असा भावार्थ. यावरून जांबूनद म्हणजे सोनें असा अर्थ झाला आहे. ६. दिक किंवा दिकती=संशय, चिंता. ७. ब्राह्मणाप्रमाणें शोभतों. ८. पृथ्वीवर. ९. तांदुळाप्रमाणें. १०. कोद्रु=एक हीण धान्य. ११. शुक्र=रेत. शोणित=रक्त. १२. जन्म. १३. कोणी जन विप्र न म्हणती—असा अन्वय. १४. गांधिज=विश्वामित्र. १५. थंडी, ऊन आणि मेघ (पाऊस). १६. इंद्राला.

- ‘विप्र म्हणा मज, मुनिचा तपविषयीं गर्व मीं पुरा हरिला.’ ॥ ३७
- इंद्रादि देव म्हणती, ‘श्रेष्ठ ऋषी जो वसिष्ठ तो ऋषित, ।
जैसा रवि ग्रहातें श्रेष्ठचि कीं ब्रीहि जेंवि ते ऋषित. ॥ ३८
- तो जरि म्हणेल तुजला विप्र असें मग समस्त देवांनीं, ।
बोलावें सहजचि रे ! तो जैसे तव गुणा वदे वानी.’ ॥ ३९
- तो मग म्हणे वसिष्ठा, ‘विप्र मला म्हणुनि करिं धरा, विनैवीं’ ।
तों ऋषि म्हणे, ‘नृपतनू सांडुनि विप्रोदरीं धरावि नवी. ॥ ४०
- ब्रह्मर्षी तेव्हां तुज म्हणती आतां समस्त राजऋषी, ।
गोधूम पेरिल्यानें ब्रीहीची म्हणति काय कोण ऋषी. ॥ ४१
- ऐकुनि वसिष्ठवाक्या गाधिज कोपेचि जेंवि कामारी, ।
होउनि तसाच मुनिचे द्वेषानें शतहि बालकां मारी. ॥ ४२
- ब्रह्मज्ञानी मुनि परि न म्हणे ब्रह्मर्षि तो न कोपाही ।
धरि, ‘रक्षि’ म्हणे ‘तप रे ! कोपें तपहानि करूं नको पाही.’ ॥ ४३
- मग तो वसिष्ठ मुनिसचि माराया घेत शैलशिखराला, ।
केला बोध कळेना जैसी गुंडगोडि आळशि खराला. ॥ ४४
- ‘मारुनि’ म्हणे ‘वसिष्ठा, जाळूं जाळ्यग्र जेंवि काशाला, ।
रात्रीं जातां भी परि, तो तत्पाहोनि तप विकाशाला. ॥ ४५
- दंडुनांगणींच राहे आला तो मुनि वसिष्ठ बाहेरी, ।
शशिपूर्ण चांदणें तें स्फटिकोपम शुद्ध तेधवां हेरी. ॥ ४६
- बोले, ‘सुचांदणें हें केवळ गाधिजतपाचिसम पडलें’ ।
गाधिज ऐकोनि म्हणे अनुतापें, ‘थोर पाप मज घडलें. ॥ ४७
- तोंडावरि मज न म्हणे ब्रह्मर्षी, परि तपासि वाखाणी, ।
ऐसा मुनि माराया व्यर्थचि नगशिखर शिव ! शिवा ! खोणी. ॥ ४८
- मारीं व्यर्थचि याचे सुत, केलें थोर पातकाला त्या, ।
शिव ! शिव !’ म्हणे, तयाला ऐसा अनुताप होत कांला त्या. ॥ ४९
- ब्रह्मर्षि म्हणूं म्हणती याच्या वचनेंच देव मधवा ही, ।

१. तांदूळ. २. शेतांतील जिनसांत. ३. स्तवी. ४. याचा कर्ता ‘मी’ अध्याहत. ५. शंकर. ६. गुळाची रुचि. ७. गर्दभाला. ८. जाळी+अन्न. ९. सड; जोधळ्याच्या वगैरे ताटाच्या मुळ्या. ह्यांचा उपयोग सर्पणाप्रमाणें करितात. १०. दंडुनांगणीं=अंगणांत दडून. ११. पाही. १२. खणिलें. १३. त्यावेळीं. १४. इंद्र.

- ऐसा मुनि वधितां, नच समुद्रभरि तपजळेंहि अघ वाही. ॥ ९०
- यावांचुन सुर भूसुर म्हणति, 'मला केंवि विप्र भूमीतें, ।
अन्यायकर्म केलें, जाणुनि असुनिहि कवि प्रभू मी तें.' ॥ ९१
- ऐशा अनुतापें तो ऋषि सन्मुख येउनी करी नमना, ।
बोले, 'पावन करि मज पुत्रहननविषमता धरीं न मना. ॥ ९२
- जालें ब्रह्म हृदय मग अनुतापें दुरित भूमि दे वमुनी, ।
वळखुनि वसिष्ठ ऋषि तो बसवि तैया म्हणुनि भूमिदेव मुनी. ॥ ९३
- विश्वामित्र विनंती करि जोडुनि मग कैरा वसिष्ठाला, ।
'भोजन करि मद्देहीं घेउनि मुनि थोर थोर शिष्टाला. ॥ ९४
- 'स्वशिरीं पाक करि म्हणे मुनि रवितेजें' तयासि; कानें तें ।
ऐके उत्तर ऐसें, परि केलें मान्य कौशिकानें तें. ॥ ९५
- दुर्घट जें मुनि वदला परि हो कर्तव्य कार्य तें ज्याला, ।
केला पाक स्वशिरीं प्रकटुनि बाराहि सूर्य तेजाला. ॥ ९६
- बारा मित्र उगवुनी जाले कीर्णीं सहस्र तपते, जें ।
क्षत्रियवपु जाळुनि, तो गाधिज धरि नव तनू स्वतपतेजें. ॥ ९७
- ब्रह्मर्षि होउनी मग मान्य वसे तो महर्षि सांतांत, ।
प्रतिसृष्टी करणारा जाला, 'देवर्षिचा जसा तांत. ॥ ९८
- तैसें या संगमिंच्या स्नानें त्यज सर्व तूं अघें, शील ।
वाढेल तुझें मग तूं सत्यचि रे! विप्रजन्म घेशील. ॥ ९९
- ऐसें त्याला सांगति गुरुपरि तन्मनि नये कदापी तें, ।
'सोडीन स्थळ जैसें, बहु पय मार्जार एकदां पी तें. ॥ १००
- इतक्यामाजी ये तज्जाया घेऊनि लेंकराला जे, ।
स्पर्शो नको तिस म्हणे तो, मग ती स्पर्शितां करा लाजे. ॥ १०१

१. ऐसा मुनि वधितां (जें पाप होईल तें) अघ समुद्रभरि तपजळेंहि नच वाही (धुवून जाणार नाही). २. मी कवि (शहाणा) (आणि) प्रभु (समर्थ) असूनही (म्यां) अन्यायकर्म केलें—असा अन्वय. ३. मुलगे मारिल्याचा राग. ४. अनुतापें मग हृदय ब्रह्म झालें. दुरित (पाप) भूमि (पृथ्वीवर) वमुनि दे (ओकून टाकी)—असा अन्वय. ५. विश्वामित्रास. ६. विप्र. ७. हात. ८. रवितेजें स्वशिरीं पाक करि (असें) मुनि (वशिष्ठ) म्हणे—असा अन्वय. 'सूर्यकिरणीं शरीर पचवावें' असें मुळांत आहे. ९. बारा मित्र उगवुनी सहस्रकिरणीं तपते झाले. १०. सप्तर्षींत. ११. नारदाचा बाप; ब्रह्मदेव. १२. मार्जार एकदा (जेथें) बहु पय पीतें तें स्थळ जैसें न सोडी ३०—अन्वय.

- माराया तिस धांवे करोनि मग ऊर्ध्व बाहु ^१दंडवत, ।
 विनवी मग ती गुरुसी प्रेमें साष्टांग करुनि दंडवत. ॥ ६२
- गुरुसि म्हणे, 'बहु सुत मज, रक्षिल यां कोण ?' मांगजाया ती, ।
 त्यागी स्वधर्म काय ज्ञानी जरि, जन्म सांग ज्या याती. ॥ ६३
- करणें श्रीगुरुजि ! तुम्ही कांहिं बरा बोध या भ्रतारा हो ! ।
 तारा हो ! हा मजला त्यागी पति, जेंवि अश्र तारा हो.' ॥ ६४
- गुरु मग म्हणती त्याला, 'तूं त्यजितां हे सुतादि भोज गती, ।
 सुगती मग ती न तुला होय, घरा जाइ, कां उभा जैगती ? ॥ ६५
- रविभूमीचे साक्षी वरिशी हे, त्याग तूं अशा स्त्रीचा ।
 करिसि, महदोषी रे ! होसि पहा मार्ग हा अशास्त्रींचा.' ॥ ६६
- मग तो श्रीगुरुसि म्हणे, 'प्राशुनि पीयूष सांग हळहळ तें, ।
 कैसें प्यावें, पुनरपि घडेल नीचत्व, चित्त हळहळतें. ॥ ६७
- ज्ञानार्क अस्त करुनी न करी अज्ञान हेचि ^{१२}सांज खरी, ।
 त्यागुनि कांमदुघा गो दोहावी काय सांग वांज खरी.' ॥ ६८
- गुरु म्हणति मनीं, 'याचे प्रक्षाळावी ^{१३}विभूति देहाची, ।
 विसरे प्राग्जन्मींचें मग हें सुज्ञान जो वदे हाची.' ॥ ६९
- एक द्विज लुब्धक अति पाचारुनि म्हणति, 'आणुनी पाणी, ।
 आंघोळि घालि मांगा, चोळी आंगासि लावुनी पाणी.' ॥ ७०
- गुर्वाज्ञेनें त्याणें तनु धूतां पूर्ण सर्व मांगाची, ।
 प्राग्जन्मविस्मृती मग झाली जातां विभूति आंगाची. ॥ ७१
- पाहुनि धांवुनि मग तो मोहें आलिंगि पुत्रयुवतीला, ।
 चुंबुनि शिशु समजावी, नेत्रांचें पुसुनि करि अंसुव ^{१४}तीला. ॥ ७२
- 'कां आलों मी येथें त्या असतां जात गे ! स्वकामातें ? ।
 कैसा भुललों ? पडली हे ऐशी भ्रांत थोर कां मातें ?' ॥ ७३
- ऐसें बोलत गेला मांग घराला वधूकुमरसहित, ।

१. काठीप्रमाणें. २. ज्या याती (जातीत) जन्म (ती) ज्ञाती जरि टाकी (तरी) तो स्वधर्म काय हें सांग—असा अन्वय. ३. आकाश. ४. भार्या. ५. जमिनीवर. ६. सूर्य व पृथ्वी यांसमक्ष. ७. ही. ८. शास्त्रविरुद्ध. ९. हालाहल विष. १०. सायंकाळ. ११. इच्छिलेलें देणारी. १२. गाय. १३. अंगाला लाविलेलें भस्म. (अ० १७ गी० १०२ पहा.) १४. लोभी. १५. हात. १६. (मुलांचे) अश्रू. १७. स्त्रियेस.

गुरुवरदे त्या जोडे विप्राचा जन्म हेंचि सुरस हित. ॥	७४
मासेक संगमीच्या स्नानें त्या लजुनि तो कलिवराला, ।	
द्विज जन्मुनि सुख पावे श्रीगुरुच्या जेंवि आकलि वराला. ॥	७५
सिद्ध म्हणे, 'जन पाहुनि करिती आश्चर्य फार नवला ह्या, ।	
गुरुवरि उडविति हर्षें पुष्पें जीं शुभ्र जेंवि नव लाह्या. ॥	७६
चरितपठणिं या नलगे करणें भवभीतिधाक विप्रासी, ।	
भावे रामात्मजसुत सदैव चरितचि सुधा कवि प्राशी. ॥	७७

अध्याय एकोणिसावा.

सिद्धासि शिष्य विनवी वंदुनियां तो तदंघ्रिकमलातें, ।	
'उडवी दोषमलातें श्रीगुरुचें चरित सांगचि मला तें. ॥	१
गेलें चांडाळांगा धूतां घालोनि अंबु धामातें, ।	
वर्ते चरित पुढें जें विस्तारुनि सांग तूं बुधा ! मातें.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'श्रवण करी भारति, देखोनि कौतुकाला त्या, ।	
प्रश्न करी; गुरुसि म्हणे 'मनीं वसे एक हेतु' काला त्या. ॥	३
'द्या सुज्ञानचि मांगा, धूतां कैसें जि ! सर्व आंगा तें ।	
गेलें, कृपा करुनि मज दयानिधी पूर्ण सर्व सांगा तें.' ॥	४
श्रीगुरु म्हणती, 'गेलें जातां सर्वांगिची विभूती जी.' ।	
ऐकुनि मुनि 'सांग' म्हणे 'विभूतिमहिमाकथा विभू ! ती जी.' ॥	५
श्रीगुरु म्हणती, 'पुससी विभूतिमहिम्यास, ऐक गा ! तूं तें, ।	
भावे लावि सदा जो तोचि मनुज धन्य ऐक गातूतें. ॥	६
संतुष्ट निस्पृह असा होता भूँ एक वामदेवमुनी, ।	
कामक्रोधादि सहा ज्याणें संमूल टाकिले वमुनी. ॥	७
सर्वांग भस्मचर्चित भूषण रुद्राक्ष; आननारीं त्या ।	
मौन सदा; तो आला एकदिनीं कौंचकाननासी त्या. ॥	८
राक्षस विक्राळ महा होता त्या करुनि कानना वास, ।	

१. कलिवर=कलेवर=देह. २. ग्रहण करी. ३. यांत मुळांतील अध्याय २९ मधील कथाभाग आहे. ४. अंबु (पाणी) घालोनि अंगा धूतां, चांडाळ धामातें (घरीं) गेला. ५. त्यावेळीं. याचा संबंध 'म्हणे' ह्याकडे. ६. प्रभो ! महाराज ! ७. पृथ्वीवर. ८. ओकून. ९. मुखाला. १०. अरण्यविशेषाला.

२

हिंडे मानवपशुचा काढित, पसरोनि आनना, वास. ॥	९
तो देखुनि मुनिसि म्हणे, 'लाघे पक्कान आजि गोधूम.' ।	
भक्षाया मुनिसी मग कैवळी, 'देऊनि थोर गो धूम. ॥	१०
मुनिअंगस्पर्शें मन जालें सुज्ञानि राक्षसाचें तें, ।	
प्रश्न करी मग मुनिसी ऐका देऊनि लक्ष साचें तें. ॥	११
राक्षस म्हणे मुनीसी, 'सुज्ञानचि लागतां त्वदंग मला ।	
जालें, जालें क्षाळण पापाच्या हृदयअंतरंगमला. ॥	१२
दशशत जन्मांतरिंचे पापाचें सर्व होय तें स्मरण, ।	
ल्यामाजि पंचविंशति जन्मांचें ऐक पापआचरण. ॥	१३
दुर्जय नामा मी नृप असतां करिं बहु अपार दोषातें, ।	
पीडीं प्रजांसि, भोगीं वळेंचि आणुनि असंख्य योषातें. ॥	१४
विप्रिणि शंतत्रि, 'वाणिणि सांशत, शंतचार राजरामांतें, ।	
शूद्रिणि सहस्र भोगीं, इतरहि बहु; येत मग जैरा मातें. ॥	१५
एकेक एक वेळां भोगुनियां ठेविं सर्व बंदांत, ।	
पुनरपि दर्शन नेदीं म्हणोनि त्या खात मजवरी दांत. ॥	१६
ऐशा भोगीं बहु जरि माझें तृप्तहि न होय मानस हें, ।	
मेल्यावारे यमलोकीं माझें हें पाप हो यमा न ^६ सहे. ॥	१७
यमधर्म म्हणे मज, 'तुज ऐसा पापी न पाहिं नर कांहीं, ।	
बहुकाळवरी आतां पापें भोगीं पचोनि नरकांहीं, ॥	१८
दर्श अयुताब्द निरयें मी भोगुनि मग येत भूत जन्मातें. ।	
दशशत शिश्रें अंगा भ्यासुर कोणी न पाहि जन मातें. ॥	१९
अन्नोदकाविणें मी त्या जन्मीं भोगिं कष्ट अति बहुत, ।	
पुनरपि यमलोकातें नेउनि निरयांत घालि अर्कसुत. ॥	२०
आलों मग वाघाच्या जन्मा मग अजगराणि वृकें जालों, ।	

१. मनुष्यें व पशू यांचा (वास). २. गन्हाचें. ३. हातानें धरी. ४. धूम देऊन=धांव मारून, धूम ठोकून. ५. पृथ्वीला, जमिनीवर. गो=पृथ्वी. ६. हृदयांतील मळाला. ७. पंचवीस. ८. स्त्रियांनां. ९. ब्राह्मणस्त्रिया. १०. तीनशें. ११. वैश्यस्त्रिया. १२. सहाशें. १३. चारशें. १४. राजस्त्रिया. १५. म्हातारपण. १६. सहन होईना. १७. नरकांच्या योगानें. १८. दशसहस्र वर्षेपर्यंत. १९. नरक. २०. पृथ्वीवर. २१. यम. २२. अजगर+आणि. २३. लांडगा.

- ग्रामडुकर, सरड, श्वा, जंबुक, मृग, शैशक, जन्मुनी आलों. ॥ २१
 मर्कट, गृध्र, नैकुल, मग वायस, मग रीस, रौनकुक्कुट मी, ।
 खर अंध, ओतु, मंडुक, कासव, शैष, मूष करित पट कुट मी, ॥ २२
 तेवीसावे जन्मीं उल्लूक मग मत्त बहुत वारण मी, ।
 पंचविसावा आतां मी राक्षस'. म्हणुनि बहुत वार 'नैमी. ॥ २३
 'भक्षाया तुज येतां न होय शंका मनांत लेश मला, ।
 त्वत्स्पर्शे अघ नाशे, क्षुधाग्नि बहु तोहि नैतले, शमला. ॥ २४
 ईश्वर! मदुद्धरा या येशी प्रत्यक्ष याचि महिमाजी, ।
 त्वत्स्पर्शे ज्ञान मला जालें कैसा त्वदंगमहिमा जी! ॥ २५
 मग वामदेव मुनि तो बोले, 'रे! ऐक राक्षसा कानीं, ।
 मद्वपुभस्मस्पर्शे त्वदघ उडवि, कणिचि वातसा कानीं. ॥ २६
 भस्माचा बहु महिमा, वर्णि कवण? वंद्य जें त्रिनेत्रांस, ।
 पावति नर लावि तया पाहुनि यमदूतलोचनें त्रास. ॥ २७
 द्राविडदेशीं होता द्विज पापी जारचोरकर्मी तो, ।
 होउनि रत शूद्रीतें भक्षि तिचे हातिचें अंधर्मी तो. ॥ २८
 करितां चोरी रात्रीं, एक्या शूद्रासि विप्र सांपडला, ।
 वधिळा शूद्रे तत्क्षणि वैवस्वतदूतपाश गाळि पडला. ॥ २९
 काहुनि जीव यमाचे नेती मारीत धवधवा हेर', ।
 प्रेतपदा धरुनी मग टाकी तो शूद्र नगरिबाहेर. ॥ ३०
 श्वनैक तत्पुरीतें बसला होता श्मशानभस्मांत, ।
 प्रेता पाहुनि वरि तो भक्षाया बैसला अकस्मात. ॥ ३१
 श्वानोदरिची रक्षा लागे प्रेता ललाटभुजहृदया, ।
 पाहुनि शिवदूतीं तें चित्तीं बहु कळवळोनि आलि दया. ॥ ३२
 म्हणती, 'या प्रेताचे नेलें काढोनि कोणि जीवास? ।
 भाळीं त्रिपुंड्र टीळा सदैव शिवलोक यास जी! वास'. ॥ ३३
 पाहति तों दूरवरी नेती ताडीत जीव यमचार, ।

१. कुत्रा. २. ससा. ३. मुंगुस. ४. आस्वल. ५. रानकोंबडा. ६. मांजर. ७. मत्स्य.
 ८. मी (मूष होऊन) पट (वस्त्र) कुट (पूड, तुकडे) करित (असें). ९. घुबड. १०. हत्ती.
 ११. अनेक वेळां. १२. नमन करी. १३. न टिके. १४. तुझें पाप. १५. वाच्याप्रमाणें.
 १६. काननीं? १७. शंकरास. १८. (जो) नर (भस्म) लावि तया पाहुनि यमदूतलोचनें त्रास
 पावति—असा अन्वय. १९. भ्रष्ट. २०. यमदूतांचा पाश. २१. यमाचे हेर (दूत).

ल्यामार्गे सत्वरि ते देती शिवदूत थोर धुम चार. ॥	३४
घेती हिरोन जीवा करिती यमदूत मग पलायन हो ! ।	
म्हणती आतां दत्तस्वामीचे पडति दृष्टि पाय न हो. ॥	३५
धापा देत भयानें पळतां जाली तयां उदंड धरा, ।	
‘जाउं न आतां क्षितिवरि’ म्हणती साष्टांग नमुनि ^३ दंडधरा. ॥	३६
‘पाप्यास आणितांऽम्ही मारिति शिवगण बुडे नय; मराया ।	
क्षितिवरि जाउं न आतां चित्तींचें भय उडे न यमराया !’ ॥	३७
कोपे यापरि वचनें दूतांचीं आयकोनि कार्नि यम, ।	
शिवगण गांठोनि म्हणे अधर्म हा, बुडविला निको नियम. ॥	३८
न मरेचि काय सांगा जाणुनि जो की विषक्षपा प्याला, ।	
कैलासासि अधर्मे नेतां होऊनि रक्ष पाप्याला. ॥	३९
अन्यायहि नसतां मच्चारां कां ‘हाय ! हाय !’ मारा हो ? ।	
ते म्हणति, ‘जीत सोडूं चित्तीं उपकार हा यमा राहो. ॥	४०
भाळीं त्रिपुंडू टीळा असतां तव दूत ते कसे शिवती ? ।	
आणा त्रिपुंडूधारक आज्ञा आम्हांस दे सदाशिव ती. ॥	४१
आतां सांगे दूतां न शिवा भस्मांकिता, धरा नियमा; ।	
भस्मांकिता न लागे दोष कदा सत्य ऐक कार्नि यमा. ॥	४२
शिवदूतवचश्रवणें आंकळि घालुनि विवेकपाश मन, ।	
आला स्वात्मपुरा मग समूळ यमकोप जाहला शमन. ॥	४३
पाचारुनि मग दूतां सांगे ‘ऐका’ म्हणे तमानुज तो, ।	
‘बहु दोषी जरि, नाणा लावी जो भस्मपुंडू मानुज तो. ॥	४४
रुद्राक्ष भस्मचर्चित पापी जरि असलिया तुम्ही न शिवा, ।	
न लगति दोष तयातें आवडती प्रीतिनें महान शिवा.’ ॥	४५
मुनि वामदेव बोले, ‘करिसि कथा कीं हि राक्षसा ! श्रवण, ।	
या परि विभूतिमहिमा; प्रीतीनें लावि मित्र ^१ वैश्रवण.’ ॥	४६
राक्षस म्हणे, ‘मुनि ! कसें लावावें भस्म सांग विस्तरुनी, ।	
जाती ज्याच्या स्पर्शें पावन नर, होउनी कवी, तरुनी. ॥	४७

१. यमरायाचे. २. पृथ्वी, जमीन. ३. यमाला. ४. न्याय नाहीसा झाला. ५. साफ. पूर्ण. ६. विषाच्या पाण्याला, विषरसाला. ७. रक्षण. ८. (मत्+चार) माझ्या दूतांना. ९. जीवंत सोडला. १०. आवरि. ११. शनीचा धाकटा भाऊ, यम. १२. वैश्रवणाचा मित्र, कुबेराचा मित्र, शंकर.

प्रत्यक्ष होसि शांभव, जाळिसि माझ्याहि पातकाला हे, । कां लाहें त्वत्पद मी, तें आठविलेंचि सुकृत, काला हे (?) ॥	४८
पूर्वीं करितां राज्या, ^१ बंधन मी करिं सर, ^२ क्षितीदेवा. । दे वृत्ति, तेचें जाली मज माते परिस रक्षिती देवा ! ॥	४९
यमलोकीं मज दत्तें सांगितलें पूर्वे पुण्य हो ! तें हें । आलें आज फळासी, देई तव पादभेट होतें हें. ॥	५०
मुनि मग म्हणे तयातें, 'लावावें भस्म, ऐक विधिला ते, । भस्मांकित नर पाहुनि हर्ष बहुत शर्व, विष्णु, विधिला ते. ॥	५१
एके दिवशीं शंभू क्रीडाया मंदराचळीं बसत, । इंद्रादि देव तेथें येती मुनि नारदादि तुंबें सत, ॥	५२
गिरिजाहि आलि तेथें घेउनि साठी सहस्र हरगण ती, । चवदाहि लोक आले, वदतां कांहीं न होय नरगणती. ॥	५३
ऋषिसह सनत्कुमार श्रीशिवभेटीस पातले हो ! ते, । रत्नखचित सिंहासनिं गिरिजेसह सांव बैसले होते. ॥	५४
सप्तप्रभावळीचें नवरत्नांकीत सातरंगी तें, । सिंहासन वरि पाहुनि शिव पावति तोष अंतरंगीं ते. ॥	५५
सिंहासनिं शिव शोभे विनवि तयासी सनत्कुमार मुनी, । 'अल्पश्रमें सुकृत बहु घडे असें सांग' तो म्हणे नमुनी. ॥	५६
मुनिची असी विनंती, श्रवणें आनंद फार ईशमनीं, । ऐक म्हणे, 'सुकृत महद्भस्मोद्धारण महा अघाशमनीं. ॥	५७
भस्मोद्धारणिं नाशी सहस्र जन्मार्जितें अर्घें नर कीं, । नेई उद्धरुनी तो बेचाळिस असलिया कुळें नरकीं. ॥	५८
भस्मोद्धारणिं वाढे तेज बहुत अति चढे वपुस शील, । जरि मज, सांगेन तुला मंत्र विधी, द्रव्य, नांव, पुंसशील. ॥	५९
गोमय शुष्क करुनि तें अग्नी लावोनि पूर्ण जाळावें, । तें भस्म शंभुमंत्रें भाळीं सर्वांगि शुष्क चोळावें. ॥	६०

१. ह्या कालीं, आतां. २. मी सर बंधन करिं=मी तळें बांधिलें. ३. ब्राह्मणांला.
४. चरितार्थाचें साधन. क्षमादेवा वृत्ति दे-असा अन्वय. ५. ती वृत्ति. ६. ते (त्या) वि-
धिला ऐक. ७. तुंबुर(?) किंवा पुष्कळ. ८-‘नदी तुंव भरली आहे.’ ८. साधु. ९. सौजन्य.
१०. भस्माचें द्रव्य (साधन-शेण). ११. याचा संबंध ‘मज’कडे. १२. कपाळीं. १३. कोरडें.

अथवा पूर्वी क्षितिवरि करिती ऋषि पुण्यशीळ यागा, ती ।	
आणुनि विभूति लावा, दवडी अघ तत्क्षणीं लया गा ! ती. ॥	६१
मंत्रोनि पंचभूतीं ^१ त्रिऋचें मार्जन जलें करा मग तें, ।	
^२ मंत्रुनि शिवमंत्र्यंगीं लावावें; जाळि थोर अघनग तें. ॥	६२
अंगुष्ठमध्यनामिक लावुनि तीं बोटीं शोभवी निर्दळ, ।	
पद देई कैलासीं लाला मी तारुनी भैवीं निर्दळ." ॥	६३
मुनि वामदेव सांगे भस्माचा राक्षसा मही महिमा, ।	
ज्ञानरवि प्रकटोनी नाशि अविद्या कुबुद्धि हीमहिमा. ॥	६४
मंत्रुनि भस्म स्वकरें लावीतां राक्षसा कपाळीं तें, ।	
धाडी विमान ते क्षाणिं होउनि आनंद बहु कंपालीतें. ॥	६५
साष्टांगीं मग राक्षस नमुनि मुनिसि सांब जेंवि मानी तो, ।	
वैसुनि मग कैलासीं गेला शिव धाडि जे विमानीं तो. ॥	६६
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! त्रिविक्रमा गुरुंनि भस्मधारण हें ।	
सांगितलें; श्रवणें करि नाशुनि अघभवभया निवारण हें. ॥	६७
रामात्मजपुत्र म्हणे सुभस्म लावा करोनि भैवी तें, ।	
श्रवण करा गुरुचरिता अघघ्न भवसागरीं निभावीतें. ॥	६८

अध्याय विसावा.

बोले शिष्य उभय कर जोडुनि गुरुचें नमोनि पदकमळ, ।	
'प्रक्षालिसि मन्मनमल, वस्त्राचा क्षाळि जेंवि उदक मळ. ॥	१
ज्ञानार्क सद्गुरू तूं नाशिसि अज्ञान हेचि दोषां जी ! ।	
चरितकथा सांग पुढें समूळ नाशीच सर्व दोषा जी.' ॥	२
एकोनि शिष्यवचनें सिद्ध मुनी बहु मनांत मानवला, ।	
'एक' म्हणे शिष्यासी 'केलें श्रीगुरुंनि उत्तमा नवला. ॥	३
मोहूरीं द्विज होता पावति तत्पुत्र जन्मतचि निधन, ।	

१. यज्ञाला. २. तीन ऋचा म्हणून. ३. शिवमंत्रांनीं मंत्रुनि अंगीं लावावें. ४. पापपर्वत. ५. अंगुष्ठ+मध्य+अनामिक (या) तीं बोटीं=आंगठा मधलें बोट आणि करंगळी जवळचें बोट या तीन बोटांनीं. ६. कपाळ. ७. संसारांत. ८. न ढळणारें, अचल. हें 'पद' याचें विशेषण. ९. अविद्या आणि कुबुद्धि हीच कोणी हीम (थंड) हिमा (रात्र). १०. शंकर. ११. भक्तीनें. १२. या अध्यायांत मुळांतील अध्याय ३०, ३१ आणि ३२ यांमधील कथाभाग आला आहे. १३. रात्र. १४. अत्यंत आश्चर्यकारक गोष्ट. १५. ग्रामविशेष.

- पुत्र जगावे म्हणउनि अपार विप्रांसि देत दानि धन. ॥ ४
- नानाव्रतदानादी करि जरि, तरि न जगती कदां सुत कीं, ।
तें दुःख हृदय भेदी कृष्ण दंगड भेदिते जसी सुतकी. ॥ ५
- गोपीनाथ त्याचें नाम असे, द्रव्यवान तो बहुत, ।
वांचति न पुत्र म्हणउनि जाला तैत्सर्वहर्षकोंब हुँत. ॥ ६
- दत्तात्रय आराधन करितो तद्व्यानि चित्त मन वसुनी, ।
पावे सुत मग एकचि दत्तात्रयमूर्ति उत्तम नैवसुनी. ॥ ७
- दत्तप्रसाद म्हणउनि दत्त असें नाम त्यास ठेवी, तें ।
प्रतिपाळी, जतन करी, दिवसनिशीं कृपण जेंवि ठेवीतें. ॥ ८
- अष्टमवर्षीं द्विज मग पुत्राचें करित मुंजिबंधन तो, ।
सोहाळा करि मोठा, वेची विप्रांसि देत बहु धन तो. ॥ ९
- मेले प्रथम कुमार जे त्यांचा मग होय सर्व खेद शम, ।
नवव्या सांगुनि येती वर्ष सुता लागतांचि तें दशम. ॥ १०
- द्वादशवर्षे पुत्रा होतांचि प्रौढ पूर्ण त्यास मती ।
जाली, मग करि लग्ना पाहुनि सुंदर वधू रतीसम ती. ॥ ११
- मोठ्या उत्साहानें लग्न करी थोर विप्र भोजन ही; ।
भोजनहि बहुत देउनि तृप्ति करी, कीर्ति गाति भो ! जन ही. ॥ १२
- सासुश्वशूर म्हणती, 'सुनेस ठेवोनि नांव सावित्री, ।
शीलत्व, दक्षताणिक नम्रपणा हीं मना वसाविं त्री.' ॥ १३
- जोडा योग्य, वधुवरें म्हणुनि बहुत जन समस्त वानीती, ।
शोभे मंदनरतीसम लेउनि पेट दिव्य, वस्त्रैवानी ती. ॥ १४
- प्रीती बहु दोवांसी क्षणहि विसंबति न एकमेकांला, ।
ते काला मातृपिता हर्षति पाहोनि सूनलेकांला. ॥ १५
- षोडशवर्षीं झाला रोग, न चाले उपाव पुत्रास, ।
पावुनि दुःखजलाक्षें सांडिति मग टपटपा वपु त्रास. ॥ १६
- म्हणती, 'हे दत्तात्रय ! रक्षि कुमार तूंचि, शें उपाय करीं, ।

१. काळा फत्तर. २. दंगड फोडण्याचें हत्यार. ३. त्याच्या सर्व हर्षांचें कारण. ४. दग्ध. ५. नवस करून. ६. द्रव्याला. ७. हा विवाहकाल लक्षांत ठेवण्यासारखा आहे. ८. धन. ९. शीलत्वादि तीन गुण. १०. मंदनाच्या रतीप्रमाणें. ११. वस्त्रें. १२. दागदागिने. १३. वपु त्रास पावुनि मग अक्षें (डोळ्यांतून) दुःखजल (दुःखाश्रु) टपटपा सांडिति.

किमपिहि रोग शमेना बहु जरि मी औषधी उपाय करीं.' ॥	१७
वैद्या बहु धन देउनि आणोनि तयांस हात दावीत, ।	
'देईल आणिकहि' म्हणे, बरा करायास हात दावीत. ॥	१८
रोगा हनन पळार्ते करणारे कैश्यपद्विजासम जे ।	
देती औषध वैद्यहि नाडिपरीक्षाहि पूर्ण ज्यां समजे. ॥	१९
'वैद्यौषधास देती परि किमपिहि रोग तो नव्हे शमन, ।	
दुश्चितपणिं वैद्याचें चिंता करि, केंवि येत येश? मन. ॥	२०
वैद्य म्हणति, 'बहु भिषजें, रसायणें केलिं गट्ट रोगें हीं, ।	
न चले उपाय' म्हणउनि गेले मग आपुले घॅरोगेहीं. ॥	२१
सुटली बहुत शरीरीं, न शके कोणीहि ते बघों, घाण; ।	
दुर्गंधिनें बहु उठे, माशांची बसुनि 'चुंब, घोंघाण. ॥	२२
तत्स्त्री पतिव्रता ती सेवा करि सार्वकाळ 'जीवांहीं, ।	
उपवास व्रत करुनी कष्टवि, दिनरात्र काळजी वाही. ॥	२३
दुःख करिति मातृपिता, लागे अत्यंत झीज तनयास, ।	
म्हणती, 'हे जी दत्तस्वामी! आतां तुझी जेतन यास. ॥	२४
तूंचि दिला मज सुत कीं, त्रैमूर्त्यवतार! काय वढुं? पाय ।	
धरिले तुझेचि देवा! हरला आतांहि सर्व मँदुपाय. ॥	२५
रक्षीं, रक्षीं स्वामी! सन्निध कीं करुनि काळ आ टपला, ।	
भक्तां न रक्षिसी मग तव भक्तीचा सुकाळ आँटपला.' ॥	२६
मातृपित्यासि म्हणे सुत, 'न कदापिहि भोगतृत्व होय कमी, ।	
आलों तुमचे उदरा कुपुत्र होऊनि दुःखदायक मी. ॥	२७
भरलें आयुर्तुमचा माझाजि! ऋणानुबंध 'वो सरला, ।	
आदा सौख्यनदीचा, तुमचा आनंदपूर वोसरला.' ॥	२८

१. थोडा(शरीरीं) सुद्धां. २. (गोपीनाथ श्रीमंत आहे तेव्हां) आणिक (द्रव्य) देईल (असें वैद्य) म्हणे (आणि) बरा करायास हात दावीत—असा अन्वय. चढउताराचीं औषधें देऊन पैशाच्या आशेनें वैद्य चांगलें औषध देईना—असा भावार्थ. ३. धन्वंतरीप्रमाणें. ४. वैद्य+औषधास. ५. केंवि येश येत (कसा गुण येईल असें) वैद्याचें मन दुश्चितपणिं (उद्विग्न होऊन) चिंता करि—सार्थान्वय. ६. औषधें. ७. घरोघर. या ठिकाणीं 'आपआपले गेहीं' असा पाठ बरा दिसला असता. ८. चुंबा, गदीं. ९. पुष्कळ माशा एक ठिकाणीं जमल्यामुळें उत्पन्न होणारी गडबड आणि गोंगाट. १०. पंच-प्राणांनीं. ११. याचें कर्म 'शरीर' अध्याहत. १२. रक्षण, कृपा. १३. माझा उपाय. १४. संपला. १५. भोगतृत्व, भोगावयाचें तें. १६. अहो! १७. कमी झाला, संपला.

जायेसि म्हणे, 'कष्टा व्यर्थ न करिं, जाय बापगेहाला, ।
 मजपासुनि सौख्य तुला न होय पावसि उमाप गे ! हाला. ॥ २९
 त्वत्स्पर्श मरण मला होइल, वैधव्य हें तुला भें गे ! ।
 मी हीनदैव कोठुन मज तव सौंदर्यसौख्य लाभे गे ! ?' ॥ ३०
 पतिवचनैकुनि झालें वदवेना दुःख जें उमाप तिला, ।
 'हर ! हर ! हे शिव !' म्हणउनि 'धांव' म्हणे तेधवां उमापतिला. ॥ ३१
 पतिला म्हणे, 'तुम्हातें होतां विपरीत मीहि सांगाती, ।
 माहेरा जा म्हणतां मजपासुनि काय चूक सांगा ती. ॥ ३२
 वाटे या वचनें मज आंगावरि सर्व कोसळे नैभ जें, ।
 किंवा गिरिशिख उडवुनि, आणुनि हृदिं ताडिलें वळें नैभजें. ॥ ३३
 न उपेक्षा मज, तुमची सेवा मी करिन हो ! दिवाशोकीं.' ।
 उभयांचे बोलैकुनि मातृपिता पडति तेधवां शोकीं. ॥ ३४
 कवळुनि पुत्रसुनेतें टपटप गाळीति लोचनिं जलासी, ।
 म्हणती, 'हे करुणावन ! दत्तात्रय ! देव ! काय निजलासी; ॥ ३५
 जाल्या विपरीत सुता, न धरूं या गेहिं सत्य जी वास, ।
 तत्काळ देउं तुजवरि आपटुनी भाळ सत्य जीवास.' ॥ ३६
 अतिदुःखें शोक करिति हृदयीं पावोनि पुत्रमृत्युभया, ।
 समजावि सून त्यांसी, 'ऐका जी !' जाहली वदत्युभयां. ॥ ३७
 'वांचेल कांत माझा, चिंता तिळमात्र कांहिं न करा ती; ।
 धाडा परस्थळातें एकादे' विनवि जोडुनि करा ती. ॥ ३८
 'अवतरले दत्तात्रय सध्यां प्रत्यक्ष याचि महिमाजी, ।
 गाणगपुरसुक्षेत्रीं सांगति जनलोक थोर महिमा जी ! ॥ ३९
 नाम नृसिंहसरस्वति, धाडा तद्ध्यावया सुदर्शन तें, ।
 छेदी भवरोगादिक तद्दर्शनपुण्य जें सुदर्शन तें. ॥ ४०
 त्याच्या दर्शनमात्रें माझा पति हा अरोगता पावे, ।
 न कदां मजवरि तिलहि, न बोलत मी हें अयोग्य, तापावें. ॥ ४१
 प्राणपती हा माझा, करूं चित्तीं तिलहि दुःख शोक नका; ।

१. पुष्कळ. २. भय. ३. आकाश. ४. गिरिशिखर. ५. वायूनें. ६. दिवसा रात्रीं-
 रात्रंदिवस. ७. राहणें. ८. उभयां (सासूसासण्यांस) वदती जाहली. ९. सुदर्शन चक्र. १०. मी
 हें अयोग्य न बोलत, आपण मजवरि तिलहि न तापावें (रागावावें).

प्रार्थुनि देवा रक्षिन पति, लोभी जेंवि रक्षितो कनका. ॥
 न करा चिंता दत्तचि माझा कुळदेव रक्षि यांस मैज; ।
 द्यावा निरोप.' म्हणतां ऐकुनि पडला मनीं तयां समज. ॥
 देती निरोप मग तीं; चित्तीं आनंद थोर होय तिला, ।
 पतिला घेवोनि निघे पहावया नृहरिनाम हो यतिला. ॥
 नमितां सासुश्वशुरा आशीर्वच देति तीं तिला, मग ती ।
 निघती जाली घालुनि पति रोगी डोलिमाजि शीघ्रगती. ॥
 मार्गे जातां जाला चढ अति बहु तो त्रिदोष रोग्यातें, ।
 आली गाणगपुरिं त्या पुसे जना, 'पाहुं नृहरि योग्यातें.' ॥
 सांगति जन ते, 'स्वामी गेले स्नानासि येति माध्यान्हीं, ।
 संगमिं अश्वत्थतळीं बसले असती शिवासम ध्यानीं.' ॥
 'संगमिं घेऊं दर्शन' म्हणुनि ती येत जों पतीपार्शीं, ।
 तों यमदूत तयाचे काढुनियां जीव बांधिती पार्शीं. ॥
 पतिस म्हणे, 'गुरुदर्शन घेउनि रोगास या निवारुं चला.' ।
 न वदे पति म्हणुनि म्हणे, 'त्वन्मर्नि मच्छब्द हा न कां रुचला ? ।
 कांहिंच न वदा सहसा, बंधन केला जि काय कांनि पट ?' ।
 हालवितां परि लागे काष्ठापरि शरिर हस्तका निपट. ॥
 गेला प्राण न राही धुगधुगि तिळमात्र तेधवां ही, ती ।
 हातां पतिकर धरुनी पाहे तों नाड ही न वाही ती. ॥
 जीव नसे म्हणुनि रडे सांडी जळ लोचनीं टपटपा तें, ।
 नेत्रांचेंहि न हाले, पाहे काढोनि नीट पेट, पातें. ॥
 आक्रोशें करि तेव्हां आठवुनी दुःख सुख विलापाला, ।
 दुःखानळें तियेचा देह जळे जेंवि सुकविला पाला. ॥
 मस्तक आपटुनि रडे मूर्छा येउनि पडे ति हो ! धरणी, ।
 शोक करी उठुनि पुन्हा मूर्छित, करि युद्ध जेंवि योध रणीं. ॥
 हाणाया घे पाहुनि हृदयस्थळमध्यजीववर्म सुरी, ।
 वारिति सज्जन तिजला 'न करि' म्हणति 'कर्म हें असें असुरी. ॥

१. पतीला. २. मला. ३. कानाला वस्त्र बांधिलें काय म्हणजे कानाला वस्त्र बांधवय
 कां करितां? ऐकूं येत नाहीं काय? बोलत कां नाहीं? ४. नाडी. ५. पतीच्या नेत्रांचें
 संबंध 'पातें' याकडे. ६. (तोंडावरील) वस्त्र. ७. हृदयाच्या मध्यस्थलीं असणारें जीवाचें
 ठिकाण. हें 'हाणाया' याचें कर्म. ८. असुरी कर्म=राक्षसी कृत्य.

- करिं कां विवेक; पाहसि भोंकाया तूं स्ववक्ष; न रडें गे! ।
 आटपिसी; कां देशि न सज्जनवचनासि लक्ष? न रडें गे! ॥ ९६
- प्राक्कर्मापरि फल हें, न करीं तूं शोक, भर्तृदेहातें ।
 संस्कार करविं, उत्तम गति होण्या दानधर्म दे हातें.' ॥ ९७
- समजावितिहि मिळोनी सुवासिनी वृद्ध नारि बहुतरिती, ।
 भर्तृस्नेहा ठेउनि शोक करी प्रेतनारि बहु तरि ती. ॥ ९८
- 'गुरुदर्शनें करूनी पैतिचा आरोग्य काय बा! या हो'. ।
 म्हणउनि आल्यें घेउनि परदेशीं, करुं मि काय बाया हो! ? ॥ ९९
- वृक्ष पडोनी मरती येतां छाये, उनांत जे तैपती, ।
 ती गति जाली मजला, येतां गुरुदर्शनासि सहित पती. ॥ १००
- आशा करोनि आल्यें पतिसह पाहेन मी गुरुचरण, ।
 होइलहि अरोग्य पती, करितां गुरुशुश्रुषेसि आचरण. ॥ १०१
- विपरीत होय, आतां नाहीं फळ ठेउनी शरीरा हो! ।
 त्यागीन जीव मी हा गुरुकीर्ती 'हेचि भूवरी राहो.' ॥ १०२
- पतिस म्हणे, 'जी! कांहिंच न सांगतां बुद्धि तूं बुधा! मातें, ।
 माझा त्याग करोनी कां केलें गमन मृत्युधामातें ? ॥ १०३
- मातृपिता घरिं ठेवुनि, घेउनि तुजलागिं येत परदेशीं, ।
 आरोग्य व्हावयास्तव, दुःख तयांलागिं केंवि पर देशीं. ॥ १०४
- देतील जीव तीं कीं करोनियां 'पुत्र! पुत्र! हे कुमरा!' ।
 त्यागोनि जन्मभूमी कैसे परदेशि आजि हे' कुं मरा. ॥ १०५
- ऐका जि मायबहिणी! पापिण मीं घात करविला पतिचा.' ।
 नरनारीजन सर्वहि गंहिवरती ऐकुनी विलाप तिचा. ॥ १०६
- शोकानळ नरनारी विवेकजळ शिंपुनी अनेक रिती, ।
 शमविति, परि तो न शमे; प्रेत कवळुनी विलापनें करि ती. ॥ १०७
- 'असतें' पैतिमातृपिता पाहति मुख अंतकाळिं जरि धामी; ।

१. भोंक पाडण्यास, फोडण्यास. २. मृताची स्त्री. ३. या पतिचा. ४. होवो. ५. स्त्रियांनो!
 ६. तापतात. ७. (मला येथें येण्याचा कांहीं उपयोग न झाल्यामुळे मीं प्राण दिला) हीच गुरुची
 (अप)कीर्ति. ८. ह्या परक्या ठिकाणीं. ९. परंतु किंवा अतिशय. १०. ह्या भूमीस, येथें. ११. नर
 आणि नारी. १२. विलाप, शोक. १३. जरि मी धामी (धरीं) असतें (तर) पतिमातृपिता (पतीचे
 आईबाप) अंतकाळीं ते (आपल्या मुलाचे) मुख पाहति (पाहते).

केलें विघ्न तयाचें प्राग्वैरिण सत्य होय बहुधा मी. ॥	६८
मद्वदन पाहतांक्षाणिं मरतीलचि सासुबाइ मामाजी, ।	
अंतरल्यें त्यांसहि मी पडिल्यें चिंतानिळभ्रमामाजी. ॥	६९
पतिविण आतां मजला जालें ओसाड दग्ध गेह वन, ।	
कैसा ठेवूं प्राण? स्वतनूचें करिन पतिसवें हवन. ॥	७०
करुणाकर गुरुराया! कृपाघना! म्हणुनि दीर्घ हांकेला ।	
मारुनि, शोक करि म्हणे, 'कां जी! मद्वात हा महा केला. ॥	७१
नानारिति विलपुनि ती दीर्घ बहुत जों रडे करुनि आला, ।	
इतक्यांत एक तापसि भस्मांकित शूल करिं धरुनि आला. ॥	७२
सावित्रीस म्हणे, 'कां आक्रोशें करुनि दीर्घ आ रडसी, ।	
जीव नयेचि प्रेता अष्टदिवस जरि समग्र आरडसी. ॥	७३
न करीं शोक वृथा तूं, केलें प्राचीन जेंवि कर्म असे, ।	
भोगावें सुख दुःखहि, जाणावें चित्ति पूर्ण वर्म असें. ॥	७४
न ठरे स्थिर क्षणहि तें कमलाचे पत्रिं बिंदु तों जैमी, ।	
तैसा देह असे हा. वचनासी ऐक सांगतों ज्या मी. ॥	७५
मोहें व्यर्थ भुलुं नको, न स्थिर हा देह, जेंवि बुद्धुद कीं, ।	
लहरीच्या संघट्टणिं फुटती उठती पुनः पुन्हा उदकीं. ॥	७६
टाकुनि गेला म्हणुनि कां रडसी; सांग मागिले जैननीं ।	
होतीस कोण तूं गे! कोण पती, पुत्र, बंधु वा जननी? ॥	७७
सायंकाळीं पक्षी बहु मिळती जेंवि एक वृक्षातें, ।	
तैसे ऋणानुबंधें पति, सुत, बी, आइ; आणि लक्षातें. ॥	७८
त्यजिती तरु पक्षि, तसे पत्यादि ऋणानुबंधगंवि (?) सरल्या, ।	
जाती, बुडति भवातें; तरती जे धर्म शर्म 'न विसरल्या. ॥	७९
आतां शोक करुं नको सार्थकतेचाचि मार्ग तो कांहीं ।	
पाहीं हो माते! 'करिं वचनें ऐकोनि दूर शोका हीं.' ॥	८०
ब्रह्मज्ञानादिक मग तैयामुखें ऐकुनी विवेक करी, ।	

१. पतीला परक्या ठिकाणीं आणल्यामुळें त्यांची शेवटची भेटही अंतरली. २. चिंतारूप वायूच्या भोंवण्यांत. ३. गेह आणि वन ओसाड दग्ध झालें. ४. आ करून. ५. पाणी. ६. बुडबुडे. ७. जन्मीं. ८. बाप. ९. (हें) लक्षातें आणि. १०. गवि=गावी, पक्कड? ११. जे धर्म आणि शर्म ते न विसरणान्या स्त्रिया. १२. हीं वचनें ऐकोनि शोका दूर करिं—असा अन्वय. १३. त्याच्या तोंडानें.

- बोधहरिदर्शने तो हृदय सांडोनि जाइ शोककरी. ॥ ८१
- बोले तयासि मग ती जोडुनियां हस्त, तत्पदा नमुनी, ।
- ‘जालें शांत मन’ म्हणे ‘दुःखा आतां धरीं कदा न मुनी ! ॥ ८२
- आतां मार्ग कवण मज सांग’ म्हणुनि, धरुनि तत्पदाशि, वदे, ।
- ‘ज्या मार्गे स्वपदीं स्थळ अढळाक्षय पूर्ण जो सदाशिव दे. ॥ ८३
- गति जाली परदेशीं येतां घेवोनि एकटा धैर ही, ।
- सुहृदिष्ट कोणि येथें नाहिं जननि, तात, भगिनि, बांधव ही. ॥ ८४
- तातंबा बंधु बहिण इष्ट सुहृत् सर्व तूंचि आज मला, ।
- तारीं; भवसिंधुमगर भक्षाया मज करोनि आ जमला.’ ॥ ८५
- तापसि म्हणे, ‘वदे मी मार्गद्वय ऐक, पूर्ण सादर हो; ।
- दर हो तुझाहि दवडी, स्ववळाचा विष्णुचा जसा दर हो. ॥ ८६
- पतिशुश्रूषा करावी, असतां पति, जाण हा नियमधर्म; ।
- न करी त्या युवतीच्या तो पतिची प्राणहानि यमधर्म. ॥ ८७
- शिव हरि तैसाच पती, मानावी सर्वदा तैदाज्ञा ती; ।
- दारिद्री मूर्खहि जरि न करावी हो ! कदां अवज्ञा ती. ॥ ८८
- सुंगुरु पतिव्रतेचें आचरण वदे सुंकाशिखंडीं तें, ।
- चिंताशोकनगातें श्रवणें मोठ्या अघासि खंडी तें. ॥ ८९
- सांगे जीव कशास्तव पतिव्रताचरण ऐक कारण तें, ।
- भावे ऐकति जरि, करि चिंता भयशोकही निवारण तें. ॥ ९०
- एके दिवसीं आला विंध्योद्रीं ब्रह्मपुत्र देवर्षी, ।
- पाहुनि सुवनें सुमनें तच्छिरिं तो स्तवनघनपदे वर्षी. ॥ ९१
- नारद विंध्यासि म्हणे, ‘रम्यस्थळ नैग नसे तुजसमान, ।
- नव्हसि महेत् मेरुसरी, लघु अससी म्हणउनी नसे मान.’ ॥ ९२

१. बोधरूपी सिंहाच्या दर्शनानें. २. हृदयरूपी वन. ३. शोकरूपी हत्ती. ४. अढळ+अक्षय. ५. पति. ६. संसारसमुद्रांतील सुसरी. ७. विष्णूचा दर (शंख) जसा स्ववळाचा (आपल्या सैन्याचा) दर (भय) दवडी (तसा माझा उपदेश) तुझाहि दर (भय) (दवडी)—असा सार्थान्वय. ८. तो यमधर्म त्या (पतिसेवा करणाऱ्या) युवतीच्या पतिची प्राणहानि न करी—असा अन्वय. ९. त्याची आज्ञा. येथून पतिव्रताधर्मास सुरवात झाली आहे. १०. बृहस्पति. ११. स्कंदपुराणांतील ‘काशीखंडी’त. १२. श्रवणें तें चिंताशोकनगातें (चिंता आणि शोक हेच कोणी पर्वत त्यांना) (आणि) अघासि (पापाला) खंडी (फोडतें, नाहींसें करतें)—असा सार्थान्वय. १३. विंध्याद्रीकडे. १४. ब्रह्मदेवाचा मुलगा. (नारद.) १५. ज्याचें स्थळ (ठिकाण) रम्य आहे असा. १६. पर्वत. १७. मेरुपर्वताप्रमाणें मोठा.

- नारद वदतां, वाढे विंध्यमनीं जें लघुत्ववचशैल; ।
 कोपुनि मग रविहिवरी वाढे नारद असे तंवच शैल. ॥ ९३
 रविवरि वाढत जातां, पडिला तो दक्षिणेस कालोक; ।
 जाली अति दीर्घनिशी, न होय रविउदय म्हणति कां? लोक. ॥ ९४
 दर्शतिथीसम जाली भरोनि अंधार धुंद गडद रंजा, ।
 तस्करमनीं न वाटे जनांवरी मारितां दगड दूर जा. ॥ ९५
 ऋषि तें ध्यानीं जाणति विंध्याद्रीकृत्य अन्वयज्ञाते, ।
 म्हणती, 'विघ्न उठविलें ब्रह्मसुतें कर्ममार्गयज्ञातें.' ॥ ९६
 'यज्ञादि कर्म राहे,' सांगति ऋषि हरिस विंध्यंकरणीं ते, ।
 कोपे मधवा तेव्हां विंध्याकृति ऐकुनी स्वकर्णीं ते. ॥ ९७
 नग तो अगस्तिशिष्या म्हणउनि, जाला न टाकिता पविला, ।
 भ्याला शापभया हरि, कोपें जरि बहुत फार तापविला. ॥ ९८
 ऋषिगणसुरसह मग हरि सन्मुख जाऊनि देवदेवाचे, ।
 विंध्याद्रिपर्वताचें कृत्य हरी सर्व तें वदे वाचे. ॥ ९९
 दुहिण म्हणे मग शक्रा, 'एक असे या उपाय जाणावा; ।
 काशिपुरीहुनि विनवुनि अगस्तिला दक्षिणेस आणावा. ॥ १००
 शिष्या अगस्तिचा नग, पाहुनि गुरुसीं करील दंडवत, ।
 त्याला सांगेल मुनी राहे ऐसाचि पडुनि दंडवत.' ॥ १०१
 विधिवच ऐकुनि आले इंद्रासह सर्व देव काशीला, ।
 भेटुनि अगस्तिमुनिसी वर्णित तत्कीर्ति कौतुका शीला. ॥ १०२
 शक्रासह सुरगुरुचें पूजन करि तेधवां अगस्ति मुनी, ।
 'जालें किमर्थ येणें' म्हणुनि पुसे सर्वही सुरां नमुनी. ॥ १०३
 सांगुनि वृत्त, सुर स्तव करुनि, स्तविती त्याचिही रमणी, ।
 म्हणती, 'पतिव्रतांत श्रेष्ठहि नवरति जेंवि हीरमणी. ॥ १०४

१. जें लघुत्ववचशैल (लहान आहेस असें म्हटल्यानें होणारें शल्य म्हणजे टोंचणारें दुःख) (तें) विंध्यमनीं वाढे; मग (तो) शैल (पर्वत) कोपुनि नारद असे तंवच (नारद असतां-नाच) रविहिवरी वाढे (सूर्यापेक्षांही उंच झाला). २. कालोख. ३. रवि उदय कां न होय (असें) लोक म्हणति. ४. अमावास्येप्रमाणें. ५. अंधारी रात्र. ६. भय. ७. ज्या (रात्री). ८. संबंध जाणणारे. ९. इंद्राला. १०. विंध्याचलाची करणी (कृत्य). ११. इंद्र. १२. वज्राला. १३. ऋषींचा समुदाय आणि देव यांसह. १४. ब्रह्मदेवाचे. १५. ब्रह्मदेव. १६. काठीप्रमाणें. १७. हिरा नांवाचें रत्न.

क्षितिवारे पतिव्रता या बहु जरि परि या सतीसरी नसती, ।	
एकानुसया, दुजि हे, 'देखों सम यांस तीसरी न सती. ॥	१०५
सावित्री, श्री, गिरिजा, स्वाहादिक सर्व अमरजाया हो, ।	
लोपामुद्रासतिच्या सेवाया योग्य पदरजा या हो.' ॥	१०६
जीव म्हणे देवांसी, 'पतिच्या हे सति पतिव्रता चरणीं ।	
सेवे रत, न असि दुजी देखों रत सति पतिव्रताचरणीं. ॥	१०७
जालों अम्ही सर्वहि सति देखुनि धन्य आज साचार, ।	
आचार श्रवण करा युवतींचा बोलिला जसाचार.' ॥	१०८
तापसि म्हणे, 'बृहस्पति सांगे आचार मीहि त्याच रिती, ।	
उद्धरिती उभय कुळें पतिव्रता ज्या तशाच आचरती. ॥	१०९
प्रातःकाळि उठावें भर्ता जों जाहला नसे जागा, ।	
संमार्जनविधि करुनी, करणें शुचि सर्वही दिसे जागा. ॥	११०
उठतांचि कांत आधीं दावावें स्वमुख शुद्ध दर्पण तें, ।	
येतां पुरीष करुनी, करणें मग उष्णजल तदर्पण तें. ॥	१११
स्नान जरी करि गेहीं, द्यावें शुचि तापवूनि सुपवित्र, ।	
संध्यापात्रिं भरुनि जल, द्यावीं 'घर्षण' करुनि सुपवित्र. ॥	११२
द्यावें साहित्य करुनि गंधादिक देवपूजनाचें तें, ।	
पूजावें अतिथीसी करुनि समाधान तन्मनाचें तें. ॥	११३
न करावा पतिआज्ञेवांचुनि धर्मव्रतादि उपवास, ।	
कंचुकि सदा असावी अंगीं, पुरुषास जेंवि उपवास. ॥	११४
करितां व्रतदानादिक पतिआज्ञा घेतल्याविणें हो! तें ।	
निष्फल सर्वहि होउनि पतिचें आयुष्यही उणें होतें. ॥	११५
पूजा नित्य पतीची करणें पाद्यादि भक्तिनें सुमनें, ।	
गंधें सुगंध लावुनि अर्पावीं मग सुगंध जीं सुमनें. ॥	११६
जरि मूर्ख षंढ असला त्याला शिवहरि समान मानावा, ।	
होतें आयुष्य उणें, म्हणउनि घेऊं नये त्या नांवा. ॥	११७
पूजा करणें पतिची प्रक्षालुनि पादतीर्थहि पियावें, ।	

१. यांस सम तीसरी सती न देखों. २. तिसरी. ३. अग्नीची स्त्री. ४. देवस्त्रिया. ५. बृहस्पति. ६. जसा आचार. ७. आरशासारखें स्वच्छ असें आपलें तोंड. ८. शौच. ९. चांगलें पाणी. १०. घांसून. ११. उपरणें. १२. चांगल्या मनानें.

द्यावें प्रिय भोजन जें, चित्ति न कृपणपण किमपि योजावें. ॥	११८
जाल्यावरि पतिभोजन, त्याचें उच्छिष्ट अन्न जेवावें, ।	
चरणक्षाळण ^१ केलें शुद्धोदक जें तृपार्थ सेवावें. ॥	११९
बंधन करोनि पतिसी करणें कांहीं कदा न भक्षण तें, ।	
रक्षण तन्मन करणें मृदु बोलुनि सर्वदा क्षणक्षण तें. ॥	१२०
भक्षावें तांबूला नारीनें आधि देउनी पतिला, ।	
जरि एकटीच भक्षी सांगितलें शास्त्रि थोर पाप तिला. ॥	१२१
असतां ग्रामीं गेहीं पति, करणें पूर्ण सर्व शृंगार; ।	
जातां परगांवासी मानावें तेचि जेंवि अंगार. ॥	१२२
पेंत्यायुवर्धनार्थी कुंकुम रेखोनि पतिस भुलवावें, ।	
डुलवावें पतिकंठा 'कॅश्याज्ञा' म्हणुनि 'मत्प्रभु' लवावें. ॥	१२३
जेवुं नये पतिआधीं सहसा कधिही पतिव्रता सतिनें, ।	
पत्युच्छिष्टचि खावें सुभोजना घालुनी तयास तिनें. ॥	१२४
कोपिष्ट कांत असल्या, कोपें जरि देत फार गालीतें, ।	
घरणें 'क्षमा' म्हणुनि तत्पद, किंचिद्वास्य करुनि गालीं तें. ॥	१२५
ल्यावेऽळंकार, कृपा करुनि धन दिल्यास मित्र वैश्रवणीं, ।	
ल्यावें कुंकुम, कज्जल, हळदीतें, तांडपत्र पें श्रवणीं. ॥	१२६
वेणी घालोनि शिरीं सदा असावाहि भांगिं शेंदूर, ।	
रात्रीं निद्रा करितां तानवडे चोळि ठेवणें दूर. ॥	१२७
चोळी तानवड्याचा होतांचि स्पर्श तुटतसे औंयू, ।	
पतिचें दिवसेंदिवसीं वृद्धपणीं जेंवि तुटतसे औंयू. ॥	१२८
पैदसंवाहन करुनी जाल्या निद्रिस्थ पति मग निजावें, ।	
प्रातःकाळीं पति जो उठला नाहीच तो उठुनि जावें. ॥	१२९
असला जरी पति उभा आज्ञेविण तत्कदापि न बसावें, ।	
जैसें वसे पतीचे मनीं तसें आपुले मनिं वसावें. ॥	१३०

१. केलेलें. २. तन्मन रक्षण करणें—त्याची मजीं राखावी. ३. निखारे. ४. पतीचें आयुष्य वाढावें म्हणून. ५. (हे) 'मत्प्रभु! कशी आज्ञा' (असें) म्हणून लवावें (आणि) पतिकंठा डुलवावें (पतीला आनंदित करावें). ६. कशी+आज्ञा. ७. शिवी. ८. गालीं किंचित् हास्य करुनि. ९. अळंकार ल्यावे. १०. कुवेरानें. ११. कानाच्या पाळींत घालण्याचा एक सोन्याचा जिन्नस. १२. कानांत. १३. दागिने. १४. आयुष्य. १५. अन्न. १६. पाय चुरणें.

बंधन करुनि सदाही रक्षावें कृष्णगळसरीस गळीं, ।	
मांगल्यसूत्र कंकण ल्यात्रीं सौभाग्यदायकें सगळीं. ॥	१३१
जाउं नये परगेहीं, गेलें तरि बुडुनि जाय दुरितवनीं, ।	
उल्लूक होउनि तुम्ही राहे मग धुडुधुम्म करित वनीं. ॥	१३२
यद्यपि कारण लागे, तरि कार्यार्थीच मात्र तें गमन ।	
करणें, कार्य करोनी परतावें त्वरित जेंवि वेगमन. ॥	१३३
न कदा परपुरुषाचें मुख, देउनि चित्त, तें निरेखावें, ।	
देखावें स्वपतीचें मुख, तैसें हृदय सदांनि रेखावें. ॥	१३४
मारी जरि पति कोपें बोलुं नये एक अक्षरा गेहीं, ।	
पद धरणें; पाहूं नये मुख करुनी दीर्घ अक्ष रागें हीं. ॥	१३५
संतोषी पति असतां, सतिनें संतोषमन असावेंची, ।	
धन्य सती पतिसेवा करुनि सदा काळ जी असा वेंची. ॥	१३६
असतां दुश्चित्त पती तोष किमपि असुं नये मना सतिचे, ।	
बोलावें ऐसें कीं शब्द रुचति योग्य बुधजनास तिचे. ॥	१३७
उत्साह होति नगरीं, जाउं नये नारिनेंऽपि सहसाही, ।	
वनभोजना न जावें दोष घडति वदति चारिसह साही. ॥	१३८
जाउं नये जेवाया इष्टसुहृद्वरिं; सदैव नारीचें ।	
पतिपदिं चित्त असावें, रघुपतिपायीं जसें वनारीचें. ॥	१३९
राहूं म्हणे लजोनी सासुश्वशुरादि दीर भाव्यास, ।	
ती श्वानजन्म पावे काशीखंडांत बोलिला व्यास. ॥	१४०
सासुश्वशुरपतिपुढें बोलुं नये करुनि शब्द नेटानें, !	
त्यांचे दुर्वचघाया सांभाळावें क्षमासुखेटानें. ॥	१४१
उंबरिया जात्यावरि, पाव्यावरवांटीं मुसळउखळातें ।	
वैसुं नये, तैसेंची बोलुं नये एकही वच खळातें. ॥	१४२
वैर धरी जे नारी पुरुषानें केलिया दुजी कांता, ।	
दारिद्रि सात जन्मीं होउन कधि पति मिळे न एकांता. ॥	१४३

१. पापरूपी पाण्यांत. २. उल्लूक, बुवड. ३. बुवडाचा शब्द वास्तविक 'धू धू' असा होतो. ४. वेगयुक्त मन. ५. निरखून पहावें. ६. रागें अक्ष (डोळे) (किंवा) मुख हीं दीर्घ करुनि (पसरून) पतीकडे पाहूं नये. ७. चार वेदांसह सहा शास्त्रें. ८. मारुतीचें. ९. मोठ्यानें. १०. त्यांच्या कठिण शब्दाच्या आघाताला. ११. क्षमारूप चांगल्या ढालीनें.

पतिपद सेवा करुनी ऐसें व्रत आचरीत ज्या असती, ।	
त्याच सती जाणाव्या, कुबुद्धि ज्या इतर सर्व त्या असती. ॥	१४४
नाना विलास करुनी तोषवणें पतिमना सैमयिं रेंतिचे, ।	
कोणी बिभित्स दुर्वच वदतां व्हावेचि कैर्ण बहिर तिचे. ॥	१४५
जी धन्य धन्य नारी मूर्ख दरिद्रीहि मानवील पती, ।	
पतिच्या सेवेविषिं ज्या होती दुर्भाग्य मानवी लपती. ॥	१४६
ऐकेना पतिवाक्या, तिळहि न वाटे जिच्या भय मतीला, ।	
अंतीं जाचुनि अति बहु नरकाचा देत लाभ यम तीला. ॥	१४७
असतां रजस्वला तरि, बोलुं नये दावुंही नये वदन, ।	
एके ठायिं बसावें, एकिकडे गुप्त पाहुनी सदन. ॥	१४८
तीन दिवस येणेंपरि राहुनि, चवथे दिनीं तिणें न्हावें, ।	
पतिमुख अवलोकावें, नसतां घरिं मित्रमंडळ पहावें. ॥	१४९
धन्य सती जे पतिचे धरी, त्यजुनि कोपतीव्रता चरण. ।	
सति ! तुज सांगितलें हें त्वद्धृदयिं टिको पतिव्रताचरण. ॥	१५०
आतां काय करावें ऐक मरण जालिया वरास तिनें, ।	
सहगमनास करावें, करणें नच जीव बावरा सतिनें. ॥	१५१
सहगमनपुण्य मोठें पदोपदीं अश्वमेधपुण्य घडे, ।	
उभय कुळें बेचाळिस उद्धरि शास्त्रार्थ बोलती उघडे. ॥	१५२
पापी जरि पति असला तदघ जळे, वाळला जसा पाला; ।	
मग यमदूतकरींचा ने स्वर्गीं, गृध्र जेंवि सापाला. ॥	१५३
त्रयकोटी रोमांगीं, सहगमनीं दिधलिया स्वधापतिला, ।	
एकेक रोमरोमीं नाकीं होयाब्द कोटि वास तिला. ॥	१५४
धन्य तिचीं मातृपिता जीं सासू, सासरा, पती सर्व, ।	
धाडुनि विमान नेई स्वपादिं तया इंदिरापती सर्व. ॥	१५५
सहगमनपुण्य ऐसें धीर करी जे पतिव्रता युवती, ।	
ती धन्य ! धन्य ! इतरा काय कराव्या वृथा शंतायुवती ? ॥	१५६
देव म्हणति, 'अल्प वयें अपत्य लघु, असलिया गरोदर ही, ।	

१. वाईट स्त्रिया. २. सुरताचे वेळीं. ३. कान. ४. पतिच्या सेवेविषिं ज्या लपती (टाळाटाळी करितात) त्या दुर्भाग्य मानवी (अभागी स्त्रिया). ५. सूर्यमंडळ. ६. रोम (केंस)+अंगीं. ७. अ. ग्रीळा. ८. स्वर्गीत. ९. राहणें. १०. लक्ष्मीपति. ११. विष्णु. १२. शंभरवर्षें जगणाऱ्या (स्त्रिया). १३. मूल. १४. लहान.

करणें काय तिणें हें गुरो ! वदे चित्ति जरि असे दूर ही. ॥	१६७
देवांचें यापरिचें ऐकुनि वच 'ऐकणें' म्हणे जीव, ।	
'वैधव्यपथें चालुनि विधिपूर्वक रक्षणें तिणें जीव. ॥	१६८
जाल्या मरण पतीला बसला जरि भीतिअग्नडाग मना, ।	
वैधव्यच मार्ग तिणें आचरणें करुं नयेचि सहगमना. ॥	१६९
अथवा न ऋतुप्राप्ती जाल्या किंवा असेल गर्भवती, ।	
वैधव्यच मार्ग तिणें आचरतां मग तरेल दुर्भव ती. ॥	१६०
असतां स्तनपानिं शिशू करितां सहगमन दोष बहु घडती, ।	
वैधव्यच मार्ग तिला स्वर्गाची वाट दावि सैवघड ती. ॥	१६१
आतां श्रवण करावा विधवांचा मार्ग सर्व सुरवर हो ! ।	
तत्क्षणिंच आधिं करणें केशवपन मृत्यु पावतां वर हो ! ॥	१६२
राखिति ज्या केशातें केशीं बांधोनि नेति वर नरकीं, ।	
जो ऐशा नारीतें वरणारा तोहि पापि हो नर कीं. ॥	१६३
यास्तव वपन करोनी स्नान करावें सदां शिरावरुनी, ।	
एकचि वेळात्पाशन करणें एकान्न अंतरा वरुनी. ॥	१६४
सितवस्त्रा नेसावें धारण करणें कदा न उपवास, ।	
एकादशीव्रतादिक करणें ते कडकडीत उपवास. ॥	१६५
लोहीत, कृष्ण, चित्रहि, धारण केल्यास सुकृतहानि पट ।	
करिती, दोष घडविती, यास्तव नच रक्षणें गृहा निपट. ॥	१६६
चित्रान्नवृंतकादिक करणें वैभवमदें न भक्षण तें, ।	
वैभव नसे स्थिर, जसें राहि न वैचित्र ये नभ क्षण तें. ॥	१६७
वैभव असतां करणें नाना व्रतदान विप्रभोजन ही, ।	
हरि पूजुनी वसंतीं पूजावे थोर विप्र भो जनही. ॥	१६८
शिवहरिपूजा करणें परिमळगंधें सुगंधसुमनानें, ।	
पूजा करितां पतिचें आणावें ध्यानिं रूप सुमनानें. ॥	१६९
शिवविष्णुव्रत सर्वहि करोनि, करणें तिणें उपोषण तें, ।	

१. काळजी. २. कष्टमय संसार. ३. सोपी. ४. अंतर टाकून. वरचेवर खाऊं नये? ५. उप-
वस्त्र. ६. रक्तवर्ण. हें 'पट' (वस्त्र) ह्याचें विशेषण. ७. घरांत. ८. चित्रान्न=पुष्कळ धान्यांची
खिचडी. वृंताक=वांगें. ९. जसें (जें) वैचित्र (चमत्कारिक आकाराचें) नभ (अभ्र) ये तें
क्षण न राहि.

येर दिनीं कवलाष्टचि जेवुनि करणें शरीरपोषण तें. ॥	१७०
करि शयन मंचकीं जरि सपति पितर रौरवांत ते पडती, ।	
शापिति, धडपडति, जसे पिंपीलिकादंशिं कांडु तडपडती. ॥	१७१
जाल्या मरण तिला मग, निजविति यमदूत तस अवनीं ते, ।	
कुंभीपाकीं शिजवुनि, हिंडविती प्रसहीं असिवनीं ते. ॥	१७२
संवत्सरसामग्रीसह विप्रा दान देइजे लैय तें, ।	
लग्नाध्यांचे लग्ना करणें धन असलिया असें लैय तें. ॥	१७३
नसल्या धन कष्टवुनी स्वतनूसी जळ गृहीं असे भरणें, ।	
ल्यावीं सुपवित्र तिणें तुळशीचे काष्ठमणि गळाभरणें. ॥	१७४
सेवा करणें भावें दिवसनिशीं सासुची श्वशूराची, ।	
मनवृत्ती राखावी अचळ, जंसी राणि सअश्व शूराची. ॥	१७५
विधवापणीं अशा परि, मेल्यावरि पति, करीत आचार, ।	
नरकीं असतां तेथुनि पावे तो स्वर्गलोक साचार.' ॥	१७६
योगि म्हणे, 'सावित्री! सांगितले दोन मार्ग हे तूला, ।	
कोण रुचे त्वन्मनि जो चित्तींच्या पूर्ण सांग हेतूला.' ॥	१७७
सावित्रि म्हणे, 'जाइन पतिसंगें नमुनि योगिरायाला, ।	
विधवांचा मार्ग कठिण अति दुर्घट फार आचरायाला.' ॥	१७८
योगी म्हणे, तिथें, 'तो सहगमनचि थोर, पुण्यमार्ग करीं.' ।	
म्हणउनि रुद्राक्ष तिच्या दे चारी तोचि योगिराज करीं. ॥	१७९
'एक सती गळसरिसी द्वय बांधीं, दोन भर्तृकानातें, ।	
बांधुनि अनळद्वारें रिघुनि करीं स्वर्गि सपति गमनातें. ॥	१८०
गुरुदर्शनें बरा पति होइल इच्छा धरोनि आलीस, ।	
तों ग्रासि काळ पतिला पक्षी जैसा धरोनि आलीस. ॥	१८१
होणार देवकरणी जाली त्याला उपाय काय चले, ।	
रावण सुयोधनादिक थोर सुकृति पंडुपुत्रही खचले. ॥	१८२
काळास जिंकिणारा गुरुवांचुन नाहिं आणि लक्षातें, ।	

१. कवल (वास)-अष्ट (आठ). २. मुंग्या चावल्यामुळे. ३. काडवें, दानवें, गांडुळें. ४. तड-
फडती. ५. तरवारीच्या वनांत. ६. एक वर्षाच्या वेगमीसह. ७. लई, पुष्कळ. हा शब्द ग्राम्य
आहे. ८. लक्ष (असावें) ९. गळा (गळ्यांत) आभरणें (अलंकार). १०. रणामध्ये घोड्यावर
बसलेल्या वीराचें मन ज्याप्रमाणें स्थिर असावें लागतें त्याप्रमाणें इत्यादि. ११. आळीला.

- विधि, काळ, यमहि जिकुनि भक्तप्राणासि आणिल क्षातें. ॥ १८३
- श्रीगुरुराज असा तो जाउनि तद्दर्शनासि तूं आदीं, ।
तत्पदतीर्थ प्रेतीं प्रोक्षुनि सहगमनयोग संपादीं.' ॥ १८४
- ऐसें वदोनि योगी गेला मग दान धर्म बहु करि ती, ।
सौभाग्यवायनें दे सुवासिनी मेळवोनि लोकरिती. ॥ १८५
- नेती मग शव गंगे, तळहातीं अग्नि घेउनी निकट ।
चाले पतिव्रता सति, नेति भरुनि काष्ठशेणिंचा शकट. ॥ १८६
- करि दान धर्म बहु मग न्हाणुनि शव ठेविलें रचोनि चिता, ।
रुद्राक्ष बांधि कानीं योगी उपदेश आठवोनि चिंता. ॥ १८७
- नर नारी म्हणति, 'पहा पतिसंगें जातसे, धरि न दर ही, ।
लक्ष्मीसम दिसताहे, अल्पवयी तरुण, रूप सुंदरही.' ॥ १८८
- कोण्येकि म्हणति तिजला, 'देशी कां व्यर्थ नारि! जीवासं, ।
मेल्यासंगें मरूं नको, सुख भोगीं करुनियां घरीं वास.' ॥ १८९
- युवती पतिव्रता ज्या 'धन्य सती!' म्हणुनि वदत तेंद्वारा, ।
'बेचाळिस उभयकुळें सहगमना करुनि करित उद्दारा.' ॥ १९०
- म्हणती, 'हे परमेश्वर! अशीच दे बुद्धि सर्व नारींस.' ।
म्हणउनि पतिव्रता ज्या त्या प्रार्थिति मीनकेतनारीस. ॥ १९१
- 'निर्धव काय करावी प्रेतासम नारि जे शैतायुवती.' ।
वदती नानारितिनें स्वमति जसी, सुजन कुजन नर युवती. ॥ १९२
- सावित्रि म्हणे, 'आजी सति हो! मद्भाग्यमित्र ये उदया, ।
येथें आतां तुमच्याशिर्वचनें हरिहरांस येउ दया. ॥ १९३
- स्वग्रामींचे संगतिं होते त्यांला निरोप मागतसे, ।
'सासु श्वशुरा गति हे सांगुं नका कांहि' म्हणुनि सांगतसे. ॥ १९४
- 'सांगा त्यांस असें कीं गुरुपद सेवोनि तीं सुखी असती, ।
सांगा असेंच माझीं तातंबा इष्टही जरी पुसती. ॥ १९५
- कौक जसा नैमित्या, तरुशाखा भंग होय जी! वातें, ।
तैसें सांच वदा तरि हनन घडे, त्यागितील जीवातें.' ॥ १९६

१. पृथ्वीवर. २. गाडा. ३. मनांत. ४. धारा-वाणी. ५. शंकरास. ६. विधवा. ७. शंभरवधें
जगणारी. ८. बाप, आई आणि आप्त इष्ट. ९. वाण्यानें दापी मोडते आणि कावळा वसायला
गांठ पडते त्याप्रमाणें. १०. खरें.

- सुजनांचे या परिचा करितां ती स्वहितवाक्यबोध मनीं, ।
ते समयीं तद्धृदयीं पेटवि दुःखाग्र वाक्य तें धमनी. ॥ १९७
- हास्यमुखें शवसन्निध धर्म करी विप्रकामिनीमेळीं, ।
राम, हरी, नारायण बोले ती प्रेतकामिनी मेळीं. ॥ १९८
- उपदेश योगियाचा आठवितां विनवि भूमिदेवाशी, ।
'श्रीगुरुमूर्ती कशि ते अवलोकिन हेतु' तद्वदे वाशी. ॥ १९९
- 'जाउनि येले त्वरितचि तुमची जरि जाहली अनुज्ञा ते.' ।
'त्वरितचि ये' म्हणती जे वृद्ध द्विज, पिकलिले हेंनु ज्ञाते. ॥ २००
- बुधजनआज्ञा होतां श्रीगुरुचे दर्शना निघाली ती, ।
मार्गे जातां गुरुची स्तुति भूषण सुजनकार्नि घाली ती. ॥ २०१
- 'हे गुरुराज ! यतींद्रा ! करुणानिधि ! भक्तपाल ! कमलक्षा ! ।
विधि हरि हर त्रिगुणी तूं दत्तचि अवतरसि येत मम लक्षा. ॥ २०२
- ताराया भक्तजना गुरु ! हा अवतार सत्य तूं धरिसी, ।
दर्शनमात्रें मोठ्या ब्रह्मग्रहि पातक्यासि उद्धरिसी. ॥ २०३
- दीनदयाळा ! अशि तव कीर्ती विपुल क्षमा पसरली ती, ।
कां मजविशि, अगणित जी लावीतां लक्षमाप, सरली ती ? ॥ २०४
- तिळमात्र कृपा मजवरि न करिसि कां दीन काय हो ! मी न, ।
अपकीर्ति होय तव कीं; अनळीं मी आज काय होमीन. ॥ २०५
- ग्रन्हादरक्षणीं तूं अवतरसी भंग करुनि खांबाला, ।
रक्षुनि दैत्या, मर्दिसि उदरातें रोवुनी नखां बांला. ॥ २०६
- 'धावें रक्षीं रक्षीं, विश्वेश !' बोलतां त्वरा करिसी, ।
'अंरिसी टाकुनि, अंरिसी त्यांच्या भंगोनि रक्षिसी करिसी. ॥ २०७
- वैकुंठीहुनि धांवसि तूं संकाटिं शीघ्र शिबि^{१२} राजाच्या, ।
उद्धरुनी नगरीसह नेसी जाणोनि अंतरा^{१३} ज्याच्या. ॥ २०८

१. ती सुजनांचे मनीं यापरिचा स्वहितवाक्यबोध करितां ते समयीं तद्धृदयीं (त्यांच्या मनांत) तें वाक्य धमनी (वाक्यरूपी फुंकणी) दुःखास पेटवि—असा अन्वय. २. विप्रस्त्रियांच्या मेळ्यांत (समुदायांत). ३. त्या समुदायांत. ४. वाणी. ५. जे हनु (हनवटीचे केंस, दाढी) पिकलिले ते वृद्ध ज्ञाते द्विज. ६. पृथ्वीवर. ७. लक्षावधि मापें लावितां, अगणित. ८. ग्रन्हादाला. ९. बापाला, हिरण्यकशिपूला. १०. चक्राला, सुदर्शनाला. ११. गजेंद्राच्या शत्रूस, नक्रास. १२. शिबि ? १३. अंतराळीं, स्वर्गी.

- बाळक घेतां आळी पुरवाया जाणि एक आइ किंली, ।
 तैसी भक्तजनेच्छा पुरविसि तूं कानि कीर्ति आइकिली. ॥ २०९
- नाहीं कृपाळु तुजसम उपमन्या देसि दुग्धअर्णव तो, ।
 शेषा वर्णन नोहे प्रताप तो मज कसा जि ! वर्णवतो. ॥ २१०
- सध्यां चोझरगांवीं दूर करिसि विप्रैउदरवेथा कीं, ।
 आयकि अनृत म्हणूं जरि, लटकचि सुजना न मारवे थांकी. ॥ २११
- मूढ करिसि वाचस्पति कामदुहा करिसि वांझ कासरिला, ।
 वेदवुनि वेद विधीचे आणसि हो ! हलगिवाजका सरिला. ॥ २१२
- ऐसें त्वत्कीर्तिचरितपसर बहुत होय सर्व भूमीतें, ।
 ऐकुनि इच्छा धरुनी आल्यें त्वदर्शना प्रभू ! मी तें. ॥ २१३
- मजसम असती नारी खेळविती पुत्रकन्यका तोकीं, ।
 कैचीं होतील मला, पति माझा रोगि सर्वदां तो कीं. ॥ २१४
- सुत होती त्वदर्शनिं होउनि आरोग्य मद्गतार मला, ।
 म्हणउनि आल्यें घेउनि, होता विश्वास, आणितां रमला. ॥ २१५
- कैलीस कृपा मजवरि गुरुराया ! आज ही बरी मानू, ।
 भानू आहे तोंवरि त्वत्कीर्तिं असीच सर्व जन वानू. ॥ २१६
- सांगत तव कीर्ती हे जाल्यें गुरुराज ! कीं 'परंधामीं, ।
 म्हणउनि पुसावयासी येत्यें तुजलागिं सत्यसंधा मी.' ॥ २१७
- श्रीगुरुचि स्तुति ऐसी अनेक रिति करित संगमा आली, ।
 अश्वत्थातळि गुरुसी पाहे वेष्टीत विप्रजैनआली. ॥ २१८
- साष्टांगीं नमन करुनि गुरुसि म्हणे, 'धन्य ! आजि मद्भाग्य.' ।
 तों श्रीगुरु म्हणति तिला, 'राहो अक्षय अखंड सौभाग्य.' ॥ २१९
- ऐकुनि गुरुवचन असें पुनरपि साष्टांग करित नमनातें, ।
 प्राग्वत् गुरु म्हणति पुन्हा 'अष्टसुती होई' जाणुनि मनातें. ॥ २२०
- गुरुवाक्य ऐकुनि द्विज म्हणति गुरुसि हास्य करुनि वदनातें, ।
 'होतिल कसे सुत इला ? गेला पति मरुनि सर्गसदनातें. ॥ २२१

१. इष्ट. २. जाणते. ३. किंली, खुबी. ४. क्षीरसमुद्र. ५. ब्राह्मणाची पोटदुखी.
 ६. ऐकीव गोष्ट. ७. थाप. ८. म्हशीला. ९. वेद वदवुनि हलगिवाजका (हलगी वाजवि-
 णान्या अंलजाला) विधीचे सरिला (ब्रह्मदेवाच्या योग्यतेला) आणिसि. १०. तोखीं, आनंदानें.
 ११. (कर्ता) भ्रतार. १२. हें भाषण औपरोधिक आहे. १३. स्वर्गास. १४. सत्यप्रतिज्ञ जो तूं
 त्यास. १५. ब्राह्मणांची पंक्ति (समुदाय). १६. पूर्वीप्रमाणें. १७. शिवलोकीं.

ही सहगमन करितसे नेलें प्रेत स्मशानगातूतें, ।

मागायासि निरोपा आली श्रीगुरु! दयानग, ! तूतें. ॥ २२२

धेवोनि निरोप तुझा जाळुं इला पतिशवाचि सांगातें, ।

गुरु म्हणति, 'दीर्घ आयू, इस कैसें मरण होय सांगा तें. ॥ २२३

अस्मद्वि वचन आतां आलें जें करिति सर्व पै श्रवण, ।

या बोलाचा आतां कैरिता परिणाम मित्र वैश्रवण. ॥ २२४

जाळुं नका शव आणा, जा, गेला जीव तो कसा पाहूं. ।

गुरुआज्ञें द्विज धांवति जैसे म्हणतांचि तोक सापा हूं. ॥ २२५

धांवत जाउनि आणुनि ठेविति गुरुचेच सन्मुख शवास, ।

गुरु म्हणति, 'बंध सोडा, काढा, एकीकडे वरिल वास.' ॥ २२६

द्विज रुद्रसूक्तमंत्रें अभिषेकिति गुरुपदासि 'हो! शैव तें, ।

गुरु म्हणति, 'ध्या करीं हें प्रोक्षा सर्वांगि विप्र हो! शव तें.' ॥ २२७

गुरुआज्ञें प्रेतावरि सिंचिति मग भूमिदेव तें पूर्ण, ।

पीयूषाक्षीं श्रीगुरु अवलोकन करिति कुणप तें पूर्ण. ॥ २२८

द्विज म्हणती, 'हो जागा' गुरुपद अभिषेकिलें शिपोनि जला, ।

तों दत्त नाम नर तो उठुनि बसे जेंवि मर्त्य जो निजला. ॥ २२९

मुरडोनि अंग जूंभा देई मग करुनि दीर्घ तो 'आ' ला, ।

जन म्हणती, 'नवल पहा कैसा प्रेतास जीव तो आला!' ॥ २३०

लज्जायमान जाला होता म्हणवोनि नागवा निपट, ।

नेसाया मग दिधला तत्सन्निधविप्र जे तयांनि पट. ॥ २३१

नेसुनि कडेस बसुनी स्त्रीस म्हणे, 'निजवुनी असें मजला, ।

जागा न करिसि कां गे! इतका जरि बहुत जन असे जमला. ॥ २३२

भूल पडे मोठी कीं कोठें तूं आणिलेंस मजला गे! ।

तेजस्वी भास्करसा कोण यतीश्वर न हा समजला गे! ॥ २३३

जाली निरोगि मत्तनु, ये शक्ति' म्हणे 'मंजामुप' तिला तो, ।

आद्यंत वर्तला जो सांगे मग ती वृतांत पतिला तो. ॥ २३४

श्रीगुरुचे पदकमला नमन करुनि मग उठोनि दोघें तीं, ।

भृंगपरि स्तुति 'रुंझी करुनी संतोष मोद तो घेती. ॥ २३५

१. स्मशानभूमीला. २. अस्मत् (आमचें) हि. ३. करणारा. ४. कुवेर. ५. वस्त्र. ६. जल. ७. अमृतदृष्टीनें. ८. प्रेत, ९. जांभई. १०. मज+अमुप. ११. गुंजारव.

- म्हणती, 'श्रीगुरुराया ! दयार्णवा ! केलि धन्य हे लीला, ।
उपमा नाही जैसी तेजपणाविषयि अन्य 'हेलीला. ॥ २३६
- वर्णित होते कीर्ती जन जी प्रत्यक्ष पाहुं नेत्राहीं, ।
श्रीगुरु दयाघना ! हे आलों तुज शरण तनुमनें त्राहीं. ॥ २३७
- सज्जन रक्षक गुरुजी ! होती जे मर्त्य धन्य तव दास, ।
तोषविलें अम्हासी जैसा शशि तोषवीत कुमुदास. ॥ २३८
- तुज म्हणति भक्तपालक आला अम्हासि आजि अनुभव तो, ।
त्वत्पदनौकाधारें आतां जाऊंचि उतरुनी भव तो. ॥ २३९
- विधिहरिहररूपें तूं करिसी उत्पत्तिपालनलयासी, ।
अस्मत्पाप समूर्खी जाळिसि आज्ञापुनी अनल यासी. ॥ २४०
- त्वद्गुणवर्णन करितां न पवे तेंड ती सहस्रमुख अहिनें. ।
प्रक्षाळिति मग गुरुपद वदुनि असें प्रेम अश्रुचे अहिनें. ॥ २४१
- श्रीगुरुची स्तुति ऐसी करितां तीं उभयतां अनेकरिती, ।
स्नान करुनि संगमिं मग गुरुपूजा भावभक्तिनें करिती. ॥ २४२
- श्रीगुरु मग वर देती, 'होउनि धनधान्यपशुसमृद्धीतें ।
पावे तुमचा आतां संतति होउनि वंश वृद्धीतें.' ॥ २४३
- प्रेत उठविलें गुरुंनीं सर्वहि आश्चर्य होय मनुजाला, ।
'श्रीगुरुकृपाबळें कीं जिकी दंपत्य हो ! येमनुजाला.' ॥ २४४
- बोलुनि ऐसें सकळहि उत्साहें आणुनी वँपू जन तें, ।
क्षाळुनि गुरुपद, गुरुचें करिती मग धरुनि भाव पूजेतें. ॥ २४५
- होता कुतर्कवादी द्विज दुर्बुद्धयेक तो वदे गुरुतें, ।
'काढीं श्रीगुरु ! मज, मी संशयभूगर्तकर्दमांत रुतें. ॥ २४६
- वेद पुराण वदतसे न होय सहसाहि विधिलिंपा लटकी, ।
तें जरि खरें म्हणावें श्रीगुरु ! ती आजि जालि पालट कीं. ॥ २४७
- झाडावरोनि न पडे, नदींत न बुडे, उपमृत्युही न घडे, ।
अहिदंशविषहि न चडे, दिनमरण घडे दिसे जना उघडें. ॥ २४८
- बोला, याला आला जीव कसा ! लेख वर्तला खोटा, ।
कैसा आला फिरला बोलावूं जो कृतांतलाखोटा ? ॥ २४९

श्रीगुरु म्हणती त्याला, 'माझ्या जो मनुज लागला भजना, । त्या चारी मुक्तींचा देई मी करुनि लाग लाभ जना. ॥	२९०
त्रिशद्वर्षे आयू होतें याला पुढील जन्मीं तें, । मागितलें विधिपासीं रक्षायालागिं भक्तजन मी तें. ॥	२९१
जनन मरण खंडियलें घेउन आयुष्य पुढिल जननाचें. । ऐकुनि गुरुवचन असें अत्युत्साहें करोनि जन नाचे. ॥	२९२
संशय निवारिला तो होता जो त्या कुबुद्धि विप्रचितीं, । प्रचिती दावुनि गुरु मग येति मठा पावतां रवि प्रचिती. ॥	२९३
शिष्या! श्रीगुरु ऐसा सतिचें त्या दुःख जाहला हरिता, । भक्तांसह मठिं ये तों पावे मित्र प्रतीचि ते हरिता. ॥	२९४
श्रीगुरुरायें यापरि कुतुकें केली अनेक लीला जे, । भावे श्रवण करी जो त्या देखुनि भय मनें कली लाजे. ॥	२९५
रामात्मजपुत्र म्हणे, श्रीगुरुचे पायें भक्ति लागावी, । श्रीगुरुची गुणकीर्ती अंगीं करुनी विरक्तिला गावी. ॥	२९६

अध्याय एकविसावा.

गुरुपादिं ठेवुनि विनवी नामांकित शिष्यराज जो शिर तो; । आनंदे चित्ति कसा कल्पद्रुमकाननांत जो शिरतो. ॥	१
'सांग' म्हणे 'चरित पुढें श्रीगुरु ते स्वमठिं आलियावरतें, । वर्ते जें सुखदायक अधनाशक षड्विंशसि आवरतें.' ॥	२
ऐकुनि शिष्यविनंती सिद्ध म्हणे त्यास, 'एक एक वच, । रक्षी श्रीगुरु जैसें वज्राचें रक्षिना तसें कवच. ॥	३
शिष्या! तीच सती मग नमुनि म्हणे श्रीगुरुसि शुद्धमनीं, । 'पतिजीवहानि होतां वदली बहु शोक फार भेदमनी. ॥	४
त्याकाळीं एक यती येउनि बहु सांगुनी विवेक मला, । नानाविधि सांगुनि मग मन्मनिचे उडवि सर्व शोकमला. ॥	५
रुद्राक्ष चार देउनि सांगे मज कार्नि बांधुन शवातें, ।	

१. येथें प्रतीचि म्हणजे पश्चिम दिशा असें पाहिजे. २. दिशा. ३. या अध्यायांत मुळां-
तील ३३ व्या अध्यायांतील कथाभाग आला आहे, ४. माझी वाणी.

- श्रीगुरुदर्शन घेउनि तत्पदिंच्या शिंपि आणुन शैवातें. ॥ ६
- ‘अग्नीद्वारे स्वर्गी भर्त्यासह मग करी’ म्हणे गमन, ।
सांगुनि ऐसें मजला मग गेला त्वरित जेंवि वेगमन. ॥ ७
- पतिकर्णी मजपासीं रुद्राक्षासति’ म्हणे महासति ^३ते. ।
गुरु म्हणती ‘दिधले तव भक्तिस्तव मीच’ म्हणुनि हांसति ते. ॥ ८
- ‘रुद्राक्षधारणानें पापाचा अखिल होय कोंब हुत.’ ।
सति ती म्हणे, ‘मज पुरें सांगा जें पुण्य आइकों बहुत. ॥ ९
- रुद्राक्षधारणासी सांगुनि गुरु! सांग तोहि महिमा जी!’ ।
गुरु म्हणति, ‘जो सहस्रा धारण करि धन्य तोचि महिमाजी. ॥ १०
- एकमुखी पंचमुखी अकरा चवदा मुखीच उत्तम ते, ।
अथवा मिळती जैसे धारण करणेंचि मुख्य शास्त्रमते. ॥ ११
- जाळिति पापा सर्वहि कर्पूराच्यनळ जाळि जशि राशी, ।
ऐकावा धारणविधि कंठीं बत्तीस चाळिस शिराशी. ॥ १२
- बारा बारा मणगटिं, बांधा सोळाचि बाहुला दोनी, ।
बांधा सां सां दोनी कार्णी, शेंडीस एक बांधोनी. ॥ १३
- आणिक अष्टोत्तरशत वोउनि ते सार्वकाल गालि माला, ।
रक्षावी पाहुनि ते भय वाटे चित्ति कालगलिमाला. ॥ १४
- रुद्राक्ष पूजिला जरि फळ पावे सांबपूजनाचें तें, ।
संतोष पावुनी शिव कार्य करी इच्छिलें जनाचें तें. ॥ १५
- रुद्राक्ष कंठिं ज्याचे, पापें त्यालागिं नच कदां शिवती, ।
रुद्राक्षधारणानें मर्कटकुक्कुटहि ^१गौ नृपति होती. ॥ १६
- आतां कथा सुरस बहु ऐकें सावित्रि! तूं सपति हो! ती, ।
अंतीं अक्षय वस्ती स्वपदिं तया देत जो सदाशिव ती. ॥ १७
- काश्मीरदेशि होता भूपति तो भद्रसेन नामानें, ।
तन्यायनीति कृतिनें क्षितिवरिचे सर्वही जना माने. ॥ १८
- होता सुधर्मनामें पुत्र तया नृपति भद्रसेनातें, ।
मंत्रीसुत तारक ते चालविती बंधुचें जसें नातें. ॥ १९

१. जलाला, पादतीर्थाळा. २. रुद्राक्ष+असति. ३. ती. ४. सर्व. ५. पृथ्वीवर.
६. कर्पूराची (याचा संबंध ‘राक्षीकडे’)+अनळ (अग्नि). ७. सहा सहा. ८. गळ्यांत. ९. काळ-
रूपी शत्रूला. १०. पृथ्वीवर.

- सम वय, सम तनु, सम कृति, विद्याही करिति समचि दोवे ती, ।
शिवभक्त भस्म चर्चुनि अंगीं रुद्राक्षभूषणें वेती. ॥ २०
- लेवविती मातृपिता पुत्रासी हेमरत्नआभरणें, ।
सुत तीं टाकुनि सर्वहि म्हणती पाषाण काय हें करणें. ॥ २१
- पुनरपिही लेवविती बुद्धी सांगुनि तयां अनेक रिती, ।
परि तीं त्यागुनि सर्वहि, धारण रुद्राक्ष भस्म ते करिती. ॥ २२
- मातृपिता चिंतेनें 'करणें तरि काय ?' म्हणति तनयांस, ।
शिकविलि राजरिती जरि कांहीं तिळमात्र लागत न यांस. ॥ २३
- शक्तीसुत एकदिनीं ऋषि मंडळिसहित पातला गेहीं; ।
नृपगुरु तो, नृपति तया ऋषिसह पूजोनि पायें लागे ही. ॥ २४
- सांगुनि वृत्तांत सकळहि पुत्राचा नृप म्हणे तया गुरुतें, ।
'करितिल राज्य कसे हे मी चिंताचिखलकर्दमांत रुतें. ॥ २५
- रुद्राक्षाविण घेति न भूषण रत्नादि जातरूपाचें.' ।
'आहे नवल' गुरु म्हणे 'यांचें प्रागजन्मजातरूपाचें. ॥ २६
- रुद्राक्षधारणाचें पुण्य महत्' गुरु म्हणे पराशर तो, ।
अघशैल महच्छेदी श्रीरामाचा जसा पैरा शर तो. ॥ २७
- वृत्तांता पुत्राच्या ऐकें त्या करुनि तूं महानंदा, ।
नंदिग्रामीं होती वेश्या स्त्री नाम तें महानंदा. ॥ २८
- अतिलावण्य तियेचें रूप जसें तेज पूर्णचंद्राचें, ।
संपन्न होति सकळहि ऐश्वर्यें गृहहि पूर्ण चंद्राचें. ॥ २९
- कुशळाति नृत्य गानीं नाचे बांधोनि रत्नमंडप ती, ।
म्हणवी पतिव्रताही प्रत्यहिं भोगी जरी उदंड पती. ॥ ३०
- मर्कट कुक्कुट पाळी, शिकवी नर्तनकळाहि दोघांस, ।
रुद्राक्षभूषणें तीं बांधुनि दे प्रीतिचा तयां घांस. ॥ ३१
- सांबाची भक्ति करी स्तुति करि ती शिवउमापदें गायी, ।
धर्म करी बहुरितिनें, दानहि विप्रां उमाप दे गायी. ॥ ३२
- मिरवी पतिव्रतापण, जितके दिन नेम करि नरा ज्या ती, ।
त्याचे तितके दिन ते जाल्याविण होय वश न राजा ती. ॥ ३३

१. पराशर. २. सोन्याचें. ३. पूर्वजन्मींची जात आणि रूप याचें नवल (आश्चर्य) आहे, ४. शत्रूला. ५. सोन्याचें. ६. शिव आणि पार्वती यांची (स्तुतिपर) पदे. ७. पुष्कळ.

देखाया सत्व तिचें होउनि शिव ये तिच्या घरा वाणी, ।	
होतें तत्कारिं कंकण नवरत्नी तेज भास्करावाणी. ॥	३४
देखुनि वैश्यासि म्हणे, 'देइन या कंकणा वरिव लक्ष, ।	
अथवा होईन स्त्री, सांगें जिकडे असेल तव लक्ष.' ॥	३५
वैश्य म्हणे, 'हें देइन जरि तूं देशील तीन दिवस रती, ।	
राहें पतिव्रतापणि, मदिन संपूर्ण तीन जंव सरती. ॥	३६
कैचें पतिव्रतापण तुज बहु नरसंग?' म्हणत पुनरपि तो, ।	
'सत्य वचन करिल कसा जो प्रत्यहिं मद्य बहुत कुनर पितो ?' ॥	३७
ती त्यास म्हणे मग, 'मी सहसा धारिं दुर्मती न वारस्त्री, ।	
चंद्रार्कसाक्षिनें तव जाल्यें, घे वचन, तीन वार स्त्री. ॥	३८
नानाविषयसुखानें तुमचें त्रयदिवस तोषवीन मन, ।	
द्या कंकण मज, रक्षिन पातिव्रत्या' म्हणोनि करि नमन. ॥	३९
दे कंकण तिजला; मग दोघें जाती विलासगेहा तीं, ।	
स्वकरींचें मग सोडुनि लिंग म्हणे तीस, 'वेइं गे! हातीं.' ॥	४०
उघडी जों लिंग गृहीं प्रकाश करि बहुत आतपाहुन तें, ।	
ती मग 'वोवाळु' म्हणे 'कंकण यावरुनि' लिंग पाहुनि तें. ॥	४१
'संभोगसमयिं जवळी असों नये लिंग हें जतन ठेवीं, ।	
प्राणापरिसहि याचें रक्षण करिं जेंवि लोभि जन ठेवी. ॥	४२
माझा प्राण असे हें, हानी होतां त्यजीन जीवा गे! ।	
न करीं विचार दुसरा, चित्तीं ही धरुनि काळजी वागे. ॥	४३
ती मग म्हणे, 'करिन मी याचें जीवापरीस रक्षण तें.' ।	
ठेवी मग नृत्याचे मंडापिं देव्हारिं लिंग तत्क्षण तें. ॥	४४
क्रीडति मग तीं जों तों पाहुनि चैत्वारिशृंगतेजातें ।	
उठवी, तों मंडप तो जळतो, होतें सुलिंग तें ज्यातें. ॥	४५
जाळी मंडप सकळहि जैसा तो अग्निदेव धूपासी; ।	
'मल्लिंग दग्ध जालें' वाणी तो मग वदे वधूपासीं. ॥	४६
बद्ध सुमंडपिं होतीं जळती तीं मर्कटाणि कुकुट हो; ।	

१. वाण्याच्या वेषानें. २. सूर्याप्रमाणें. ३. सं० वरिवस्=द्रव्य. ४. मी वारस्त्री (वारांगना) [आहे तरी] सहसा दुर्मती न धरिं—असा अन्वय. ५. सूर्यप्रकाशापेक्षां. ६. अग्निप्रकाशाला. ७. ज्या मंडपांत. ८. मर्कट (माकड) आणि कुकुट (कोंवडा).

सर्व मिळे जन, विज्ञवी, 'रक्षण तरि' म्हणति 'हें कृशन कुंठ हो.' ॥
 विज्ञवोनि पाहती जों तों जालें जळुनि लिंग तें राख, ।
 वैश्य म्हणे वैश्येसी, 'देतों प्राणा, स्ववचन तें राख.' ॥
 पेटवुनी मग अग्नीकुंडातें वैश्य तो उडी घाली, ।
 पाहुनि 'हा ! हा !' करुनी वैश्या मग जावया सति निघाली. ॥
 बसलीं होतीं जेथें माता बंधू, धरोनि तीं आली, ।
 आणोनि अश्रु तेथें निरोप मागावया सती आली. ॥
 मागे सहगमनाज्ञा जननी आणी सहोदराला ते, ।
 'धरिशि न किमपिहि केंवी' तीं म्हणती तीस 'हो देंराला ते ? ॥
 कैचा वैश्य पति तुझा ? काढिसि कां व्यर्थ नेत्रि तुं जला गे ! ? ।
 ऐशा किति वैश्यांची होसी स्त्री ? वेड काय तुज लागे ? ॥
 व्यर्थचि जाळूं पाहसि, न कर्म हें वांकडें तुझें, असुं हें ; ।
 असुं हें पुसुं ये वेडे ! मत दे एकीकडे तुझें असुं हें.' ॥
 त्यांस म्हणे, 'वैश्याची जाल्यें स्त्री साक्षि सोमअर्काचे, ।
 जात्यें सति, तुमचे मी एकेना बोल हे कुतर्काचे.' ॥
 जातां सहगमन, सुखें टाकी ते एक एक पद नारी. ।
 तितकेऽश्वमेधफळ ती पावुनि, धाडी विमान र्मदनारी.' ॥
 बोलावुनि मग विप्रां धर्म करुनि बहु 'लुटा' म्हणे 'गेहा' ।
 विप्र म्हणति, 'पुण्य, गिरी तव शिव लावीतसे घटा गे ! हा.' ॥
 नमुनी मग विप्रासी, 'नमि मग ती मित्र पाहुनी वर तो, ।
 कुंडा प्रदक्षिणात्रय करोनि, नमि नीळनंदिनीवर तो. ॥
 'जय जय शिव ! सांब !' म्हणुनि मग ती वैश्वानरांत घालि तनू ,
 तेव्हां प्रकटुनि शिव तिस वरिचेवरि दश भुजांनि झेलि तनू. ॥

१. मोतीं किंवा सोनें. २. पूड, भस्म. चरणाचा अर्थ स्पष्ट नाही. ३. आली धरोनि= धरून=रांगेनें. ४. भीतीला, लज्जेला. ५. शरीर. हें 'जाळूं पाहसि' याचें कर्म. ६. ये हें असुं (अश्रु) पुसुं; हें तुझें मत एकीकडे असुं दे. ७. चंद्रसूर्यांचे साक्षीनें. ८. हो ९. गे हा शिव तव पुण्य (आणि) गिरी घटा लावितसे—असा अन्वय. तुझें पुण्य पर्वता आहे—असा भावार्थ. घट=वजन करण्याचीं पारडीं बांधण्याची दांडी. घटाला लावणें=वजन कर १०. वर पाहुनी ती मग मित्र (सूर्य) नमि—असा अन्वय. ११. पर्वतकन्येचा पति=शं अशी मूळ पोथींत बाजूस टीप दिली आहे. १२. शीघ्र.

'जालों प्रसन्न' मग 'वर मागें इच्छित' म्हणे 'महानंदे !' ।
 'मज सपरिवारिं ने तव सन्निध' मग ती म्हणे महानंदें. ॥ ६९
 सांव म्हणे तिजला, 'तूं पतिव्रता साच' मग विमानीं तो ।
 बैसवुनी स्वपदीं ने शिव तिजला, परम भक्त मानीतो. ॥ ६०
 मर्कट कुक्कुट जळती ते तुझिया त्वत्प्रधानउदरा हे ।
 येती, रुद्राक्षाचें धारण जें तें उभें सुकृत राहे. ॥ ६१
 रुद्राक्ष करुनि धारण होतां त्या शिवपदास रत राया ! ।
 राज्य करिति, यांस पडे जड न भवाचें कदां सर तराया.' ॥ ६२
 ऐकुनि पुनरपि गुरुसी प्रश्न करी भूप धरुनि पायांला, ।
 'करितिल राज्य कितिक हे आयुः किति असत सांग पां यांला.' ॥ ६३
 गुरु मग म्हणे नृपातें, 'पुत्राचे पुढिल होईका पुससी, ।
 श्रवणें मूर्च्छा पावसि, नेत्रांकृति शुक्ल होइ कापुससी. ॥ ६४
 पावेल दुःख राज्ञी, आप्त सुहृद हेहि दुःख पावतिल; ।
 वोळं मन रक्षुनि जरि तरि खोटें वटुं नयेचि पाव तिल.' ॥ ६५
 'सांग' म्हणे मग नृपती गुरुचें पद धरुनियां करानें तो, ।
 'अमृतनिधींत वसे जो, सेवि' म्हणे 'काय शुष्क रानें तो ? ॥ ६६
 बालक ठकविति जैसें गुरु ! तूंही गोष्ट सांगसी तसि रे ! ।
 बैसे रविसन्निध जो तच्छीरीं केंवि सांग शीत शिरे ? ॥ ६७
 पडतां दुःखसमुद्रीं तेथें गुरु ! तूंचि होशि रे ! तरंती, ।
 करिति महदघा जे ते त्वत्पादिं गुरु ठेवितां शिरें तरती.' ॥ ६८
 पाहुनि नृपमानस गुरु 'ऐक' म्हणे 'सत्य तव कुमारा हे ।
 बाराब्दायुर्त्यांतिल सात दिनचि रे नृपोत्तमा ! राहे. ॥ ६९
 अजपासुनि अष्टम दिनि येइल तव मरण सत्य पुत्रास.' ।
 ऐकुनि नृप तो मूर्च्छित पडला, पावोनि तद्वपु त्रास. ॥ ७०
 गुरु मग म्हणे तयातें, 'ऐक उपाया सव्वड, 'न' 'दरे हो ! ।
 सावध शरण रिघे त्या दयाब्धि शंभूस उघेड नदरे हो. ॥ ७१

१. मोठ्या आनंदानें. २. जें रुद्राक्षाचें धारण तें सुकृत (पुण्य) उभें राहे (फळास आलें).
 ३. (हे) राज्य करिति (करितील), यांस भवाचें सर (संसार हेंच सरोवर) तराया जड न पडे.
 ४. सांग पां=सांग बरें. ५. या मुलांना. ६. पुढें होणाऱ्या गोष्टीला. ७. डोळे कापसासारखे
 पांढरे होतील. ८. बरें वाटेल असें. ९. पाव तील, अगदीं थोडें सुद्धां. १०. होडी, नांव.
 ११. महत्+अघा=मोठ्या पापाला. १२. बारा+अब्द (वर्षे)+आयुः (आयुष्य). १३. सोपा.
 १४. भिऊं नको. १५. डोळे उघडून.

अतिरुद्र करित शिवशिरिं अभिषेकीं स्वस्थ राहिं हे राया ! ।	
शिक्षा करील शिव तव सुत यमचर आलियाहि हेराया.' ॥	७२
भूपति मग गुरुसि म्हणे, 'अतिरुद्राची पडे न हो उमज, ।	
म्हणती रुद्र कशातें त्वन्मुखि तो बोध सर्व होउ मज.' ॥	७३
मग तो म्हणे गुरु नृपा, 'यजुराम्नायांत दिव्यवस्तू ती, ।	
तारकमंत्र मँहदसे तो रुद्राध्याय गा ! शिवस्तुति ती. ॥	७४
अकरा वेळे पढतां एकादष्णी नृपा तया म्हणती, ।	
एकादष्णी अकरा करितां लघुरुद्र एक गा ! गणती. ॥	७५
अकरा लघुरुद्रांचा रुद्र महा एक तो नृपा ! होतो, ।	
अतिरुद्र तँदकरांचा करिं तो तूं, करिल शिव कृपा हो ! तो. ॥	७६
याहुनि मंत्र नसे मँहदाणिक दुसरा चतुर्दशहि भुवनीं, ।	
वाढेलायुष्य सुता धारा शिवमस्तकीं धरविं भुवनीं. ॥	७७
तेंच उदक घेउनि तूं स्नान प्राशन हि करिव पुत्रातें, ।	
'होइल मृत्यापासुनि, तेंचि करुनि दिव्य; तद्वपु त्रातें. ॥	७८
बोलावावे द्विजगण तेजस्वी शील रुद्रपढकातें, ।	
लागुं न देती पुत्रा करुनि महामंत्र तो जप ढका ते. ॥	७९
ऐक कथा पूर्वींची ज्या मंत्रा पापमंडळी भ्याली, ।	
यमआज्ञे क्षमा येउनि होती जी दूर धरुनि उभ्याली. ॥	८०
म्हणशिल कोण अघें तीं, ऐक तदुत्पत्तिजन्मनावास, ।	
छलक महा करितीं जीं सदैव दुर्बुद्धिजनमना वास. ॥	८१
धर्माधर्म उपजवी सृष्टी उत्पन्न करि विधी जेव्हां, ।	
तदधर्मापासुनि ते होती उत्पन्न पुत्र षट् तेव्हां. ॥	८२
कामैक, क्रोध दुजा, लोभ तिजा, मोह जाण चवथा रे ! ।	
मद मत्सर हेचि सहा ज्याचे ठायीं जगासि चेंव्ही थारे. ॥	८३

१. ११×११×११×११=१४६४१ वेळां रुद्राचें आवर्तन करणें यास 'अतिरुद्र' म्हणतात.
 २. यमदूत. ३. पाहण्यास. ४. यजुर्वेदांत. ५. महत्+असे=मोठा आहे. ६. त्या
 अकरा महारुद्रांचा. ७. महत्+आणिक. ८. वाढेल+आयुष्य. ९. पाण्यानें. १०. तेंचि
 (वर सांगितलेलें कृत्य) तद्वपु (त्याचें शरीर) दिव्य करुनि, मृत्यापासुनि त्रातें रक्षण करणारें
 होईल. ११. ते (ब्राह्मण) तो महामंत्र जप करुनि पुत्रा ढका (धक्का, उपद्रव) लागुं न देती—
 असा अन्वय. १२. पापें. १३. भूमीवर जी आली (ओळ) धरुनि दूर उभी होती (ती पाप-
 मंडळी) इ०. १४. आवड. १५. असे, राही.

जाले क्रोधा त्या सुत ऐकें ब्रह्मघ्न, गोघ्न, तातघ्न, ।	
मातृघ्न, बालकाघ्न, स्त्रीघ्न, स्वात्मघ्न, सर्वहि कृतघ्न. ॥	८४
कामाला सुत जाले मद्यपि, गुरुदारगमनि, जार असे, ।	
क्रय विक्रयि लोभातें आणिकही सर्वहरण पुत्र असे. ॥	८५
मोहापासुनि माया, मत्सर दुर्बुद्धिचा जनक, राया ! ।	
पापें यांसचि म्हणती, येती क्षितिसी सखे जन कराया. ॥	८६
आणिकही अधसंज्ञक अपार कामादिकासि होति तुर्की, ।	
यमधर्माचे आज्ञे पृथ्वीवरि सर्व येति हो ! तितुर्की. ॥	८७
आज्ञा त्यातें यम करि, भूमीवरि नारि आणि जे नर कीं ।	
असती त्यां सकळांतें भुलवुनि जिकोनि आणिजे नरकीं. ॥	८८
येती क्षितिवरि तों द्विज होते जप करित रुद्रमंत्राचा, ।	
तो जप सुकृतानळ बहु उडे जसा दारु नैलुकयंत्राचा. ॥	८९
पापें, जपसुकृतानळ उडतां बहु, नेत्रि पाहती पळती, ।	
जाती, यमासि सांगति, अवनीवरि उभिं न राहती पळ तीं. ॥	९०
सांगति, 'जाळी आम्हां रुद्रजपें सुकृतमग्न यमराया ! ।	
आतां सहसा क्षितिवरि न जाउं कीं, वाटतें भय, मराया.' ॥	९१
ऐकुनि वचनें त्यांचीं जाउनि विधिपासि यम वृतांतगती ।	
सांगोनि, म्हणे 'मैच्चर आतां भूलोकिं गा ! कसे तगती ? ॥	९२
पाठविलीं होतिं अर्धे म्यां भू देऊनि काळ सांगातीं, ।	
रुद्रजपानळिं पोळति, करितिल तरि युक्त काय सांगा तीं ? ॥	९३
द्रुहिण म्हणे, 'एक यमा ! करिती जे जप धरोनि भावातें, ।	
सांगें त्या पापांला दावुं नका आपुले स्वभावातें. ॥	९४
अशुची उभे निजोनी पढती तेथेंचि वांस पापासी, ।	
दंड करुनि नरकीं ते घाला' म्हणउनि वदे यमापासीं. ॥	९५
वंदुनि विधिपद मग यम आला वदतां असे विधात्यानें, ।	
याचपरी सांगुनि पथ दाखविला पातकां सुधा त्यानें. ॥	९६

१. गुरुपत्नीशीं रत होणारा. २. ? ३. पुण्यरूपी अग्नी. ४. नलिकायंत्र=तोफ, बंदूक. ५. माझे दूत. ६. मृत्यु. ७. युक्ति. ८. ब्रह्मदेव. ९. त्या (जप करणाऱ्याला) आपुले स्वभावातें दावुं नका (असें) पापांला (षड्विपु व त्यांची संतति) सांगें. १०. वसती, राहणें. ११. मार्ग. १२. सोपा, सरळ. हें 'पथा'चें विशेषण.

अल्पायुष्यचि होतें करिती नर पापकृत्य त्यांला जे, ।	
रुद्रजपें सांबावरि धरिती जलधार मृत्यु त्यां लाजे. ॥	९७
आतां तुझिया कुमरा रुद्रजपें वर्धमान रे ! आयू, ।	
होईल जेंवि वपु हें वाढतसे भक्षितां नरें आयू. ॥	९८
निर्वैर राज्य मग दशसहस्र संवत्सरें सुखें करिल, ।	
जाइल शिवलोकांऽतीं ऐकोत्तरशत कुळेंहि उद्धरिल.' ॥	९९
नृपती मग गुरुसि म्हणे, 'करणारा पूर्ण तूंचि हा हेत, ।	
करवीं अभिषेक शिवा, त्वत्संगतिं मुनिहि बहुत आहेत. ॥	१००
त्वत्संगतिचे ऋषि हे दिसति जसे बैसले अनेक रवी, ।	
यांकरवीं अभिषेका शिवशिरसीं रुद्रजप वेंनें करवी.' ॥	१०१
यापरि ते नृपतीची गुरु तो ऐकोनि नम्र धारा ती ।	
धरवी रुद्रजपें शिवशिरसीं ऋषिकरवि नीरधारा ती. ॥	१०२
स्नानहि घालुनि पाजिति ऋषि नृपतनयासि तेंचि सुक्षेम, ।	
म्हणती, 'सांबकृपेनें नृपतीचा कुमर हा असु क्षेम.' ॥	१०३
संततधारा शिवशिरिं धरिती मुनि दिवस सातहि घृताची, ।	
ऐशा आनंदाच्या गेल्या संपूर्ण सातहि घृताची. ॥	१०४
पाशाऽष्टमदिनिं घेउनि येती यमदूत भीम हातांत, ।	
पाहुनि नृपसुत मूर्च्छित पडतां चित्तांत भी महा तांत. ॥	१०५
मुनि रुद्रमंत्र जपती कैचा नृपकुमर यमचरां लाभे, ।	
दूर उभे होते ते अतिबहु पावोनि 'अंतराला' भे. ॥	१०६
भीतमनीं टाकाया पाशा येती कृतांतचर जंव ते, ।	
तंव जे शिवदूत तया ताडिति धावोनियां मनोजव ते. ॥	१०७
यमचर मग जे पळती जीवित्वाची मनीं धरुनि आशा, ।	
मार्गे पुढें विलोकित गेले मग याम्य जी धरुनि आशा. ॥	१०८
रुद्रोपनिषदमंत्रें यापरि ते ऋषिनिं जिकिलें कांला, ।	
शिंपुनि रुद्रजपजला जागृत मग करिति रंजिलेंकाला. ॥	१०९

१. अन्न. २. एकशें एक. ३. शिवाच्या मस्तकावर. ४. पाण्यानें. ५. भाषण. ६. पवित्र पाणी. ७. पाण्याची. ८. रात्री. ९. भयंकर. १०. (राजपुत्राचा) बाप, राजा. ११. यम-दूतांना. १२. अंतराळीं. १३. भय. १४. मनाप्रमाणें जव (वेग) आहे ज्यांचा ते. १५. द-क्षिण. १६. दिशा. १७. मृत्यूला. १८. राजपुत्राला.

- नृपपुत्र उठुनि वसला उगवे शशि पौर्णिमे जसा सकळा, ।
तातंबासुहृदजना जाला आनंद मानसा सकळा. ॥ ११०
- नृपसुत सांगे, 'आले होते जे पुरुष अतिभयंकर ते, ।
भस्मांकित नर येउनि जाले मग ताडणा तयां करते. ॥ १११
- त्या काळीं ब्रह्मकुमर आला तो मित्र जेंवि ये उदया, ।
नृपति नमी चरणातें आलिंगी त्यास तो धरुनि हृदया. ॥ ११२
- बैसवुनी सिंहासनिं षोडश उपचारिं नारदा राजा ।
पूजा करि मग हर्षे नमिति तया सर्व राजदारा जा. ॥ ११३
- नारद म्हणे नृपासी, 'येतां नवलव पाहिला वाटे, ।
सांगेन ऐक तुजला मोठें आश्चर्य तें मला वाटे. ॥ ११४
- आले होते यमचर तव पुत्रा न्यावयास तस्करसे, ।
त्या वेळीं रक्षाया आले शिवदूत जेंवि भास्करसे. ॥ ११५
- यमचर म्हणती टाका पाशा जों भीत अंतरा वाचे, ।
तों शिवचर ताडिति ते पळती मग दूत अंतरावाचे. ॥ ११६
- शिवचर भयें करुनि मग पळतां जाली तयां उदंड धरा, ।
रडतचि जाउनि म्हणती, 'आतां क्षितिवरि न जाउ दंडधरा ! ॥ ११७
- हे यमराया ! अम्हां ताडण केलें तया शिवचरांनीं, ।
त्यागोनि मार्ग शिरती, जे कोण वदे तयांशि वच, रानीं ? ॥ ११८
- नृपतीच्या आणाया जों गेलों क्षिति धरुनि पथ कुमारा, ।
शिवचर ताडण करितां, भियोनि पळतांऽति बहुत थकुं मारा.' ॥ ११९
- कोपुनि यम मग सत्वर जाउनियां म्हणत वीरभद्रासी, ।
दंडविसी, मद्धूतां, चितिसि कां आमुच्या अभद्रासी ? ॥ १२०
- अल्पायू नृपसुत तो जातां आणावयासि मच्चर ते ।
कां दंडिले शिवचरीं ? जाले अन्याय काय आचरते ? ॥ १२१
- वार्ता पुसतां जैसा कोपे तापोनि येत जो निर्भरें, ।
तैसा यमवच ऐकुनि बोले मग वीरभद्र जूर्णिभरें. ॥ १२२

१. कलायुक्त, पूर्ण. २. नारद. ३. नवल. ४. यमराजाचे. ५. जे मार्ग त्यागोनि रानीं (आडमार्गांत) शिरती तयांशि कोण वच वदे (भाषण करील). ६. याचा संबध 'कुमारा'कडे. ७. मारा भियोनि अति पळतां बहुत थकुं (थकलों). ८. दक्षयज्ञमथन करणारा शिवदूत. ९. उन्हानें, सूर्यतापानें. १०. क्रोधभरें.

- ‘अयुताब्दे असतांऽयू त्वच्चर ते टाकिति गैल नु ज्याला, ।
उपकार मानिं जीवें सोडिति हा’ म्हणत पिंगैलऽनुजाला. ॥ १२३
- पुसतां न चित्रगुप्ता आणाया राजबालका हेरें ।
पाठविशी व्यर्थचि, जा काढवुनी लेख अंतका हेरें. ॥ १२४
- यम चित्रगुप्त आणवि तत्काळीं त्याणिं काढिलें खातें, ।
नृपपुत्रा अयुतायू लिहिलेलें तेथ पाहि लेखातें. ॥ १२५
- शंकुनि चित्तीं मग, तो गेला आश्चर्य वाटुनि यमाला, ।
रुद्रजपफळ असें हें केल्या जप भक्ति धरुनि नियमाला. ॥ १२६
- पाराशरप्रसादे जिंकिसि तूं हे नृपाल ! काला हो, ।
आतां पुढें तुला या तुझिया बहु सौख्य बालकाला ^१हो. ॥ १२७
- बाराचें अयुतायू रुद्रजपें होय तव कुमारासी, ।
आयुष्याची करि शिव तोषुनि यमवहिस ते जमा राशी’. ॥ १२८
- नारद सांगुनि ऐसें गेला, मग मुनि पराशरादिक ते ।
पूजी, चित्तिं न वाटे धन वेंचायासि नृपवरा दिक्कें ते. ॥ १२९
- षड्सपकान्नानें घालुनि मग ऋषिस पूर्ण भोजन तें, ।
नानावस्त्राभरणें अर्पुनि देई यथेष्ट भोजन तें. ॥ १३०
- गेला स्वस्थाना मग गुरु पाराशर तयां ऋषींसहित. ^२ ।
श्रीगुरु म्हणती सतिसी, ‘गुरुवचनें जोडले नृपास हित. ॥ १३१
- सुतपौत्रीं मग नांदुनि राज्य करुनि सार्वभौम अवनीचें, ।
अंतीं गेला शिवपदिं, वर्णि नृपा त्या जगत्रिभुवनीचें. ॥ १३२
- रुद्राक्ष रुद्रमहिमा यापरि धारण जपा करी जो तो, ।
जिंकोनि काळ मृत्या संहारी जाण भवकरी ^३जो ^४तो. ॥ १३३
- शिष्यातें सिद्ध म्हणे, सांगति गुरुराज जाण ही महिमा, ।
श्रवणें ज्ञानार्कउदय नाशी अज्ञानदुःखहीमहिमा. ॥ १३४

१. दशसहस्रवर्ष. २. असतां+आयु (आयुष्य). ३. पाश ४. शीघ्र. ५. पिंगलाच्या अनुजाला =शनीच्या भावाला=यमाला. ६. दूत. ७. पहा. ८. (पापपुण्याचा) हिशेब. ९. यमाला आश्चर्य वाटुनि तो गेला—असा अन्वय. १०. होवो. ११. शिव तोषुनि यमवहिस ते आयुष्याची राशी (तें दीर्घ आयुष्य) जमा करि (वाढवी). १२. कर्ता ‘नृपवर’ अध्याहृत. १३. क्षिती, शंका. १४. द्रव्य. १५. संसाररूपी हत्ती. १६. प्रत्येकजण. १७. अज्ञान आणि दुःख हींच थंडी आणि रात्र यांस.

वर्णी गुरुप्रसादे गुरुचरित वंदन बचाजितनयाचें, ।

करि जो श्रवण पठण गुरु करिल कृपा त्यावरी, जेतन याचें. ॥ १३६

अध्याय बाविसावा.

नामांकित जो शिष्या वाटुनि चित्तीं तया शिवं, दोनी ।

धरुनी पद सिद्धाचे प्रश्न करितसे तयाशि वंदोनी. ॥ १

‘रुद्राक्ष रुद्रमहिमा सांगति गुरु पुढिलिया चरित्रास, ।

सांग कथा मजलागीं गोड बहुत दूर जें करि त्रास.’ ॥ २

सिद्ध म्हणे, ‘श्रीगुरु तो करुणाकर जेंवि चातकास चैरू, ।

भक्ता रक्षि कृपे, जसि माता घालोनि बाळकास चैरू. ॥ ३

तीच सती मग विनवी धरुनी श्रीगुरुचिया पदाशि शिरीं, ।

हर्ष मनीं होय जसा बांला परमासि पौर्णिमे शिशिरीं. ॥ ४

गुरुसी म्हणे, ‘मज तुजें व्हावें विस्मरण या कदा न मना ।

सांगे मंत्र मज असा’ म्हणुनि करी पुनरपी पदा नमना. ॥ ५

‘द्यावा स्त्रियां न मंत्र’ श्रीगुरु आणोनि म्हणति हांस तिला, ।

‘पतिपदभक्ति करावी सांगितला शास्त्रि धर्म हा सतिला. ॥ ६

घडती दोष अति बहु स्त्रियांस उपदेशमंत्रकर्त्याला, ।

विघ्न घडे मंत्रासी होय असे पूर्वि शुक्र जो त्याला.’ ॥ ७

गुरुवच ऐकोनि म्हणे, ‘स्त्रियांस उपदेश मंत्र कां नाहीं ? ।

विघ्न घडे कंविस कसें एकावें वाटतें जि कानाहीं.’ ॥ ८

श्रीगुरु म्हणती, ‘पूर्वी सागरमंथन सुरासुरीं करितां, ।

‘सांपडतांऽमृत भांडति, वैर पडे उभयतां तयाकरितां. ॥ ९

अतिनिकरें मग कोपें ^{१३}कैरित्यसुर युद्ध निर्जरांसंगें, ।

मरति असुर जे मंत्रें शुक्र उठवि करुनि निर्जरां संगें. ॥ १०

१. मुख. २. हें ‘करील’ याचें कर्म. ३. यांत मुळांतील ३५ वा अध्याय—ओंव्या १—८६ यांतील कथाभाग आला आहे. ४. कल्याण. ५. मेघ. ६. मात. ७. मुलाला. ८. शिशिरीं (शिशिर ऋतूतील) माघ व फाल्गुन या दोन महिन्यांतील परमासि (दुसऱ्या अगर शेवटच्या महिन्यांत म्हणजे फाल्गुनांत) पौर्णिमेला. ९. स्त्रियांना मंत्र सांगणान्याला. १०. दैत्यगुरु शुक्राचार्य. ११. सांपडतां+अमृत. १२. करिति+असुर. १३. देवांबरोबर. १४. जे असुर निर्जरां (देवांबरोबर) संगें (युद्धें) करुनि मरति (ते) शुक्र मंत्रें (संजीवनी मंत्राच्या योगानें) उठवी.

- नित्य असुर हरि वज्रें मारि, नखें जेंवि हरि जपोनि कैरी, ।
जीवंत शुक्र तितुके संजीवनिमंत्र तो जपोनि करी. ॥ ११
- श्रीगुरु कवि असुरांचा संजीवनिमंत्र तद्वदे वाचा, ।
जाणे न मंत्र गुरु तो बृहस्पती जाण जो किं देवांचा. ॥ १२
- येती प्रत्यहि युद्धा इंद्रासी धरुनि दैत्य बळतळ तो, ।
प्रत्यहि रण करितां तें आळा इंद्रासि फार तळतळ तो. ॥ १३
- ताडण करितांचि पैंरें सांगे मग बाळ कीं जसा बातें, ।
त्यापरि जाउनि मधवा सांगे तो शुक्रकृत्य सांबातें. ॥ १४
- शुक्रवृतांता ऐकुनि नंदिस आज्ञापि सांब आनंदी, ।
'जा, शुक्र धरुनि आणीं.' गेला ते क्षाणिच करुनि 'आ' नंदी. ॥ १५
- मुखि धरुनि आणि शुक्रा जेंवी मार्जार मूखकाला त्या, ।
फणसगरासा शिव तो गीळी पसरोनि मूख काळा त्या. ॥ १६
- हर्ष मनीं मग सुर ते पाडिति मारोनि दैत्य असुराशी, ।
देवांच्या मारभयें होई कल्पांत नित्य असुरांशीं. ॥ १७
- 'कांहीं दिन सांबाचें होता वसवूनि शुक्र जो उदर, ।
मूत्रद्वारिं निघोनी जाउनि दैत्यांस म्हणत 'जाउ दैरें.' ॥ १८
- शिवउदरिं उद्धवे तो, पावे म्हणवोनि नाम भार्गव तें, ।
पुनरपि मृत असुरशवें उठवी पर्जन्य जेंवि नव गवतें. ॥ १९
- पुनरपि करिती युद्धा देवांसी पडुनि ते असुर डांया, ।
गुरुपासि इंद्र तेव्हां लागे^{१६} अक्षें पडुनि ते असुर रडाया. ॥ २०
- गुरुसि म्हणे, 'शुक्र पहा देतो दैत्यांसि जीवदाना कीं, ।
कांहीं उपाय करि' असें बोले वंदोनि तत्पदा नांकी. ॥ २१
- मग गुरु शक्रासि म्हणे, 'विघ्न करुनि दवडुं' मंत्रसत्वातें, ।
रक्षावें न च चित्तीं, त्यागावें काळजीविष त्वां तें. ॥ २२

१. इंद्र. २. सिंह. ३. हत्ती. ४. याचा संबंध 'गुरु'कडे. ५. तो बळतळ (सैन्याचा तळ) धरुनि (कायम ठेवून) दैत्य प्रत्यहि (दररोज) इंद्रासी (इंद्राबरोबर) युद्धा येती. ६. त्रास. ७. दुसऱ्यानें. ८. बापाला. ९. मूषकाला, उंदराला. १०. फणसाच्या गन्याप्रमाणें. ११. अनेक देवांना मारण्याचें कारण झाल्यामुळे काळाप्रमाणें भासणारा त्याला. १२. शरीराच्या राशी. १३. जो शुक्र कांहीं दिन सांबाचें उदर वसवूनि होता (पोटांत राहिला होता) तो इ०. १४. भय. १५. वैरास. १६. अक्षें=नेत्रानें. असु (अश्रु) पडून. १७. इंद्र. १८. मंत्राच्या प्रभावाला.

- मत्सुत कच दवडूं तो विद्याभ्यासास सुरगुरूपाशीं, ।
 होईल वश कवीची कन्या पाहुनि कचस्वरूपाशीं. ॥ २३
- जीवा तिचे पडेलचि त्याचे रूपाचि तेधवा गवि ती, ।
 होईल विघ्न मंत्रा, तिळमात्रहि काळजी न वागवि ती. ॥ २४
- बोलावुनि मग पुत्रा, आज्ञापी गुरु तयासि ते वेळा, ।
 संजीवनिमंत्र शिके जाउनि तूं करुनि शुक्रसेवेला. ॥ २५
- सुरगुरु मी, मत्सुत तूं, घेइल मनिं संशयासि यास्तव तो, ।
 त्यास्तव निंदुनि आम्हां तत्सेवा करि करोनियां स्तव तो. ॥ २६
- संजीवनि कैवणेपरि मंत्र शिके पूर्ण कुमरका ! सगुणा, ।
 मैनपोळाऽवरि, लावुनि विवेक या कसुनि धीर ! कास गुणा.' ॥ २७
- वंदोनि तातपद मग पुसुनि सकळ निर्जरां कच निघे तो, ।
 जाऊनि शुक्रदर्शन सन्मुख वंदोनि हर्ष मनिं घेतो. ॥ २८
- कविसि म्हणे, 'त्वत्सेवक होइन, विद्या मला गुरो ! शिकवी.' ।
 'कोठिल कोणाचा तूं मदनासम ?' मग पुसे तयासि कवी. ॥ २९
- कविसि वदे कच ऐसें कीं मन घेई न कैल्पना त्याचें, ।
 'सुरगुरुसुत मि' म्हणे 'परि त्या कारण मज नसेच नात्याचें. ॥ ३०
- कैचा तात म्हणावा ज्यापासुनि नित्य कष्ट होतात, ।
 विद्या सांगुनि पाळी, म्हणणें त्यासीच सत्य हो ! तात. ॥ ३१
- शरणागतपालक तूं विद्यादाता सुकीर्ति मी असि ते, ।
 ऐकुनि आलों सेवे, छेदीं अज्ञान, शिर जसें असि ते.' ॥ ३२
- शुक्रासि म्हणे कन्या, 'आला मच्चित्ति हा दिसोनि भला, ।
 शिष्य करुनि विद्या या सांगें, सेवेसि जरि तुझे निभला.' ॥ ३३
- कविदुहितेनें सुंदर कच तो पाहोनि मीनकेतनसा, ।
 शिष्य करविला कविचा व्हावा भर्तार चिंतुनी मनसा. ॥ ३४
- मैत्री धरि कविकन्या कचासवें देवयानि नाम तिला, ।
 वदतां कच, तद्भाषण लागे प्रिय अति तिचे मना मतिला. ॥ ३५

१. (सोनाराची) गावी, पकड. २. कोणत्या तरी उपायानें. ३. मनरूपी पोळाला आवरि. (हे) धीर (धैर्यवान् मुला ! कास कसुनि (कास मारून=चांगली तयारी करून) या मनपोळा विवेक (ह्याच) गुणा (दोरी) लावुनि आवरि-असा अन्वय. ४. वाईट कल्पना, शंका. ५. तरवार. ६. ती. ७. मदनासारखा. ८. मनानें, मनांत.

कच शुक्राची सेवा करितां, दैत्यांसि तें दिसे कपट, ।
 म्हणती, 'कच मारावा, नेत्रीं वोढों नये विवेकपट. ॥ ३६
 मारावा न तरि करिल संजीवनिमंत्र हा सकळ हरण, ।
 करितां देवांसी ये न च मग जय रात्रिदिवस कलह रण.' ॥ ३७
 एक दिवस कच जातां समिधा आणावयास असुरांनीं ।
 मारुनि देती मग ते त्याचें टाकोनि दूर असु रानीं. ॥ ३८
 कविकन्या कविस म्हणे, 'पावे जरि पूर्ण मित्र तो अस्ता, ।
 आला आद्युनि कां न च कच माझा पूर्ण मित्र तो असतां?' ॥ ३९
 ध्यानीं कवि जों पाहे असुरांनीं मारिलें स्वशिष्यातें, ।
 आणी उठवुनि मग तो जपोनि संजीवनी निमिष्यातें. ॥ ४०
 होती उपासि दिवसां, हर्षे देखोनि मग कचसखा ती, ।
 भोजन दे त्याला, मग आपण ती होय अन्नरस खाती. ॥ ४१
 कांहीं दिवसीं आणिक असुरीं मारुनि कचासि तुकडे ते, ।
 तच्छरिराचे करुनी देती भिरकावुनी चहुंकडे ते. ॥ ४२
 तातासि देवयानी सायंकाळीं म्हणे, 'न ये कच' ती, ।
 घे आळ, लाडकी अति कन्या शुक्रासि होति एकच ती. ॥ ४३
 ममता बहु कन्येवरि आलें पाहूनि चक्षुषीं असुं तें, ।
 ध्यानीं पाहोनि म्हणे केलेंनी छिन्नभिन्न कचअसु तें. ॥ ४४
 जपतांचि मंत्र तुकडे शरिराचे मिळुनि एक जागा तो, ।
 संजीव होउनि उठे जेंवी निद्रिस्थ मर्त्य जागा तो. ॥ ४५
 धांवत पवनापरि मग कच गुरुतें नमित पावला गेहा, ।
 'कन्ये! पाहिं' कवि म्हणे 'कच माझे नमित पावला गे! हा.' ॥ ४६
 हर्षे कविकन्या कच पाहुनि जेंवी चकोर इंदूतें, ।
 कीं स्वातीचें चातकमुखि पडतां बिंदुमात्र इंदू तें. ॥ ४७
 नाना उपाय करुनी मारिति बहु वेळ सुरगुरुसुतातें, ।
 तितकेहि वेळ उठवी प्रार्थुनि तातास्यसुरगुरुसुता ते. ॥ ४८
 'कांहीं केल्या न मरे' म्हणति असुर 'मैत्रि शुक्रदुहितेची ।
 घडलि म्हणुनि उठवि कवी, देणार न कविसवें वहुंहि ते ची.' ॥ ४९

१. देह. २. सूर्य. ३. निमिषमात्र, क्षणभर. ४. डोळ्यांत. ५. कचाचें शरीर. ६. जल.
 ७. तातासि (बापाला) असुरगुरुसुता (देवयानी). ८. ते (देवयानी) कविसवें (शुक्राचार्याबरोबर)
 वहुंहि देणार नची (बोळू सुद्धां देणार नाही).

- म्हणती, 'आतां करुनी पाहूं राहे उपाय एकच तो, ।
 कांहींहि उपाय कविनें केल्या सहसाहि उठुं नये कच तो.' ॥ ९०
 मग ते कचासि मारुनि त्याचे जाळोनि सर्व देहाला, ।
 रक्षा, अस्थिहि कुटुनी मिश्रिति पाहूनि सुरस ते हौला. ॥ ९१
 तेच सुरा सकळहि मग आणुनि देती स्तुती करुनि गुरुची, ।
 म्हणति असुर शुक्रासी, 'सुरा हि अति मिष्ट, काय सांगुं रुची?' ॥ ९२
 प्राशविती शुक्रमुखें कचरक्षा मिळविली समस्त सुरा, ।
 असुरां हर्ष बहुत मग होय, बहुत दुःख तें समस्त सुरां. ॥ ९३
 'निर्फळ झाली, केली' असुर म्हणति 'युक्त देव्यांनीं जी.' ।
 कविस म्हणे सायान्हीं 'आणि कचालागि' देवयानी जी. ॥ ९४
 पाहे कवि जों ध्यानीं असुरकृती त्यास ती सकळ कळली, ।
 न उठे कच म्हणउनि, मग दाखवि मनवृत्ति, 'तीस कळकळली. ॥ ९५
 कवि कन्येसि म्हणे, 'कच मारुनि जाळुनि शरीर असुरें तें, ।
 पाजविती मजला ते रक्षास्थी कुटुनि घालुनि सुरेतें. ॥ ९६
 गेला मत्पोटीं कच त्याला जरि मी सजीव केला गे! ।
 मरुनि मला यमसदनीं जावें ते क्षणिच कन्यके! लागे.' ॥ ९७
 कन्या म्हणे तयातें, 'देशीं तूं जीवदान सर्वास, ।
 आश्चर्य वाटतें मज मृत्याचें भय करि त्वंदुरिं वास.' ॥ ९८
 शुक्र म्हणे, 'मजवांचुनि संजीवनिमंत्र कोणिहि न जाणे, ।
 उठवील कोण? मज यमसदनीं लागेल मग मरुनि जाणें.' ॥ ९९
 ती त्यासि म्हणे, 'उठविन तुज मी, मजलागि मंत्र शिकवी तो.' ।
 'दोष स्त्रियांसि देतां मंत्र' म्हणे देवयानिशि कवी तो. ॥ १००
 'देतां स्त्रियांसि मंत्रा हानी होईल मंत्रतेजातें. ।
 काय करावें आतां?' बोले संकट पडोनि तें ज्यातें. ॥ १०१
 कन्या म्हणे, 'अस सुखी मंत्र जपुनि, मी त्यजीन जीवाशी.' ।
 ऐकुनि कळवळला मनि कन्येची 'त्यजिन जीव' जी वाशी. ॥ १०२
 योजी युक्ति, 'करुं' म्हणे 'उदरीं संजीव जीवपुत्रातें, ।

१. मिसळतात. २. मद्य. ३. मद्य. ४. मिळविलेली, राख मिसळलेली दारू. ५. युक्ति.
 ६. देवांनीं. ७. देवयानीला. ८. अत्यंत दुःखित. हें 'मनोवृत्ती'चें विशेषण. ९. तुझ्या पोटांत
 किंवा मनांत. १०. 'जीव त्यजिन' (अशी) जी कन्येची वाशी (वाणी, भाषण) (ती) ऐकुनि (तो)
 मनि कळवळला. ११. बृहस्पतीच्या मुलाला, कचाला.

- उठविल मज तो, त्याला देऊं संजीवनीसुमंत्रातें. ॥ ६३
- कन्ये! कचाणिन' म्हणे मग तो उदरांत करुनि संजीवी, ।
- 'वत्सा घे मंत्र' म्हणे; 'हूं' त्याला म्हणत पोटीं तो जीवी. ॥ ६४
- उपदेशुनि मंत्र म्हणे, 'ये बाहिर भेदुनी मदुदरास,' ।
- परि मग ये दिक्कत मनीं म्हणुनी चित्तीं धरी भृगु दैरास. ॥ ६५
- चित्ति म्हणे, 'मद्वैरी सुरगुरु, तत्तनय हा किं हो! मातें ।
- नुंठवी जरि, सहजचि मग मत्कायाही पडेल होमातें. ॥ ६६
- कन्येसीं सांगितला सबीज मग मंत्र सकळ कविराजें, ।
- भेदुनि उदर मग निघे तेजस्वी मित्रसम कच विराजे. ॥ ६७
- पडिला अचेतन कवी उठवि कळवळुनि मनीं कच तयास, ।
- 'उत्तीर्ण न मीं केल्या जरि स्वतनुपादुका' म्हणत 'यास.' ॥ ६८
- पदिं शिर ठेवुनि मग तो कच करि कर जोडुनी गुरुस्तवना, ।
- विनवी, 'निरोप दे मज वधिति असुर मिळुनि ते समस्त वना. ॥ ६९
- तुझिया कृपे करुन मी गुरुजी! विद्या अपार शिकलों कीं, ।
- वोवाळुं गुरुत्वे तुजवरुनी बाराहि(?) जीं रसिक लोकीं.' ॥ ७०
- स्तुति ऐकोनि मग तया हर्षे दिधला निरोप भार्गवि त्या, ।
- जातां पदरिं धरिं म्हणे 'वरि मज तूं' दिव्यरूप भार्गवि त्या. ॥ ७१
- 'मजसम नसेच नारी तुजसम नाहीच पुरुष गातूतें, ।
- विद्याहि मजमुळें तुज, वांचविही मीच सत्य गा! तूतें.' ॥ ७२
- तीस म्हणे कच, 'तूं मद्भगिनी होसी सखी न सांपत्नी, ।
- होइन कसें म्हणाया वाटे भय तव न मानसा पत्नी. ॥ ७३
- वांचविशि होशि जननी, परि भावंडेंच पूर्ण होउं निकीं, ।
- कैसें वरीन म्हणसी कविकन्या ज्ञानि पूर्ण होउनि कीं.' ॥ ७४
- भार्गवि म्हणे, 'मज कचा! न कळसि ऐसा तुं नष्ट असशील, ।
- पुरविशि न च मम इच्छा तरि विद्या सकळही विसरशील. ॥ ७५

१. कचा+आणिन. २. कच. ३. शंका. ४. शुक्र. ५. भीतीला. ६. न उठवील. हा पररूपसंधि. ७. जळून जाईल, नष्ट होईल. ८. यास मीं जरी स्वतनुपादुका (आपल्या अंगाचे जोडे) केल्या (तरी) उत्तीर्ण (उपकारांच्या ऋणांतून मुक्त) न (होणार नाही) (असें) म्हणे. ९. रानांत. १०. शुक्रानें. ११. भृगुकन्या देवयानी. १२. पृथ्वीवर. १३. सखी. देवयानी-प्रमाणेंच कचही शुक्राच्या उदरांतून आला होता म्हणून तीं दोघें सखीं भावंडें झालीं. १४. सावत्र. १५. पत्नी होइन (असें) म्हणाया तव मानसा भय कसें न वाटे?

होणार नाहिं तुजला संजीवनिमंत्र तो सफल कांहीं.' ।	
कच बोले, 'शापार्ची वचनें वदसी वृथा विफल कां हीं ? ॥	७६
व्यर्थ मला शापिसि तूं, माझाही वेड शाप थोडकसा, ।	
थोर कसा देउं तुला, रक्षिसि मज, करतळांत फोड कसा. ॥	७७
सहसाही तुजलागीं कोणीही विप्र साच हो ! न वरी, ।	
एकादा नृप पाहुनि धार्मिक शूरहि तसाच हो नवरी. ॥	७८
संजीवनिमंत्र पुढें न चले कवि शिकवि तुज म्हणुन तो कीं, ।	
होइल विफलचि, जैसी मृत वंध्या होय बहु विउन तोकीं.' ॥	७९
शापोनि मंत्र, कच मग भेटे जाऊनि शक्रजीवातें, ।	
न चलेच मंत्र पाही जों असुरांच्याऽणु शुक्र जीवातें. ॥	८०
उठती न दैत्य मग तो जाला आनंद निर्जरा हरिस, ।	
असुरां सुरभय वाटे जैसें देखोनि कुंजरा हरिस.' ॥	८१
गुरु म्हणती, 'सावित्री ! दे कन्ये मंत्र तो जसा शुक्र ।	
होई निस्तेज कसा, पडतां अंगार तो जसा शुक्र. ॥	८२
यास्तव मंत्र स्त्रीसी वर्ज्य असे, व्रत उपास मात्र असे ।	
योग्य कराया' गुरुचे मग ती ऐकोनि विनवि बोल असे. ॥	८३
शिष्यासी सिद्ध असें सांगे आणीकही पुढें कथिल, ।	
वर्णील रामसुतसुत कर्णी (?) तिसरे धरोनि ते शील. ॥	८४

अध्याय तेविसावा.

शिष्य वदे सिद्धासी, बोले, 'प्राग्मीं करीं बहुतपा जी ! ।	
म्हणउनि भेटसि मज तूं तृषिता गुरुचरित जें अमृत पाजी. ॥	१
सावित्री श्रीगुरुसी पुढती करि काय सांग विनती गा !' ।	
सिद्ध म्हणे, 'चरितसुधा त्वत्रय(?)कर्णीत सांठविन ती गा.' ॥	२
श्रीगुरुस म्हणे सति ती, 'विस्मरण तुझें पडे कैदीं न मना, ।	

१. थोडकासा, लहानसा. २. मृततोकीं (मुलें मेल्यामुलें) बहु विउन (पुष्कळ मुलें होऊनही) [स्त्री] वंध्या होय. ३. इंद्र आणि बृहस्पति यांस. ४. शुक्र जों असुरांच्या जीवातें पाही (तों) मंत्र अणु (थोडासा) (ही) न चलेच. ५. कोळसे. ६. अग्नि. अंगार=मंगळ, शुक्र=एक ग्रह, असा अर्थ घेऊन ही ज्योतिषसंबंधी उपमा होते कीं काय ? ७. यांत मुळांतील अध्याय ३५ ओवी ८७ पासून अखेरपर्यंत कथाभाग आहे. ८. प्राक्+मी=पूर्वी+मी. ९. कधीं.

ऐसें व्रत कांहिं गुरो ! सांग मळा' म्हणुनि करि पदीं नमना. ॥	३
गुरु म्हणति, 'सोमवार श्रेष्ठ व्रत जेंवि धातुगणि चंद्र, ।	
सुखदायक तेजस्वी यापरि नभमंडळीं भैगणि चंद्र. ॥	४
सौभाग्यदायकाणी मनिचें इच्छीत सर्वदातें जें, ।	
व्रत करि तूं जन्मवरी, अंतरपडतां न, सर्वदा तेजें. ॥	५
म्हणसी कोणीं केलें पूर्वीं व्रत ? नृपति चित्रवर्मासी ।	
तन्नामकीर्ति, जाणे सकळाच्या तो विचित्र वर्मासी. ॥	६
धार्मीक, शूर मोठा, आनंदें करित वास वसुधेतें, ।	
नांदे अमरावतिसी जैसा प्राशोनि वासव सुधेतें. ॥	७
मोठ्या नवसें कन्या त्याचे उदरास एक आली ते, ।	
वर्तवि जातक विप्रां गणकां बसवोनि एक आलीते. ॥	८
जातक वर्तवुनी ते ज्योतिषि सांगति, 'सुलक्षणी दुहिता, ।	
करिल हिता आनंदा, मनिं जसा कामधेनुसी दुहिता. ॥	९
सीमंतिनि नाम इचें लावण्यतिरूप कांति इंदुसरी, ।	
दमयंती उपमेसी, आणिक उपमे सरी नसे दुसरी. ॥	१०
राज्य करिल सुतपौत्रीं अयुताब्दे सार्वभौमपतिसहित, ।	
मोठी पतिव्रता ही होइल, जोडे इचेनि पतिस हित.' ॥	११
ऐकुनि तृप्त नृपानें केलें गणकद्विजांसि धनदानें, ।	
याचकमनिं तोष जसा देतांचि निधी द्विजांसि धनदानें. ॥	१२
तों एक विप्र बोले, 'ऐक नृपा ! गणक हे न सांगति तें, ।	
येइल वैधव्य, घडे चवदावे वर्षि रे ! अशा गतितें.' ॥	१३
त्या विप्रवचनअनळें नृपतीचा होय हर्षकोब हुत, ।	
द्विजगण म्हणती, 'विप्रा ! दुर्वचनें असिं भैकों नको बहुत.' ॥	१४
विप्रवचन दुःखाग्नी नृपतीच्या पेटवी अगाध मनीं, ।	
मुखवातसंगि शिर्ष्या ! जशि अग्नी पेटवी अगा ! धमनी. ॥	१५
द्विजगण समस्त मग ते बोध करिति, ऐकुनी निवे कानें. ।	

१. सोने. २. नक्षत्रसमुदायांत. ३. सौभाग्यदायक+आणि. ४. सर्व देणारें. ५. उत्साहानें. ६. पृथ्वीवर. ७. इंद्र. ८. ज्योतिष्यांना. ९. ओळीला. १०. दूध काढणारा. ११. द्रव्याचें भांडार. १२. कुबेरानें. १३. हर्षाचा अंकुर. हुत=दग्ध. १४. विचार न करितां बोलूं नको. १५. तोंडाच्या वाऱ्याच्या साहाय्यानें फुंकून. १६. नामधारका. १७. फुंकणी.

‘होणार होउ म्हणउनि नृप शांतवि दुःख तें विवेकानें. ॥

१६

सप्तमवर्षी कन्या ऐके वैधव्यवर्ष चवदावें, ।

होतां प्राप्त मग म्हणे, ‘हें कोणाजवळि दुःख मि वदावें.’ ॥

१७

ऐसी चिंता करि जों आली घरिं याज्ञवल्किची रमणी, ।

ब्रह्मज्ञ, श्रेष्ठ, सती, नवरत्नीं श्रेष्ठ जेंवि हीरमणी. ॥

१८

नृपजायाऽसन देउनि पूजी, देऊनि सर्व मानातें; ।

सांगे मग ऋषिजाये कन्येच्याचंत वर्तमानातें. ॥

१९

कन्या मग नमुनि म्हणे, ‘मत्करुणा तूज येउ’ पायातें ।

‘सौभाग्यवर्धमाना पावे ऐशा वदे उपायातें.’ ॥

२०

सीमंतिनीस मग ती मैत्रेयी याज्ञवल्किची कांता ।

सांगे व्रत, ‘शैशिवारीं रात्रीं शिव पूजिं वसुनि एकांता. ॥

२१

सौभाग्यदायकव्रत मोठें हें गे! दयाळु तो कवची, ।

पूजीं करोनि मन दृढ, कैच्छाचे पाठिची जसी कवची. ॥

२२

सर्वोपचारि पूजुनि अकरा दंपत्य रात्रिं भोजन तें ।

घालुनि तयांसि देणें वस्त्रालंकार बहुत भोजन तें. ॥

२३

सद्भावें करिं ऐसें व्रत, तव रक्षील सांव सौभाग्य, ।

टाकिं न सहसा हें व्रत, पावे तव वर्धमान बहु भाग्य. ॥

२४

करितां उमामहेश्वरपूजन नाशी समस्तही दुरितें, ।

दूर करी विघ्न.’ महद्व्रत ऐकुनि राजकन्यका धरि तें. ॥

२५

भाव धरुनि करि नेमें सांगे मैत्रेयि जें तयापरिस, ।

अकराशें दंपत्यें पूजि, पुढें वर्तली कथा परिस. ॥

२६

कन्या उपवर जाली परि नृप भी लग्न तो करायासी, ।

व्रत करि देखुनि मग तो जाला मनि बहुत तोष रायासी. ॥

२७

चित्तिं विचारी नृप मग असेल जें प्राक्तनीं घडो, परि तें ।

लग्न करावें, म्हणउनि वरशोधन भूस करवि तेंदुपरि तें. ॥

२८

येति सचिव वर पाहुनि नैषधपति इंद्रसेन नृपकुमर, ।

पावति सरि न जयाचे रूपा शक्रादि सर्वही अमर. ॥

२९

१. स्त्री-मैत्रेयी. २. हिरा. ३. ऋषिपत्नीला. ४. आचंत=आरंभापासून अखेरपर्यंत. ५. हें ‘नमुनि’ याचें कर्म. ६. सौभाग्य वाढविणाऱ्या. हें ‘उपायातें’ याचें विशेषण. ७. सोमवारीं. ८. मंत्रांचा स्वामी, शंकर. ९. कांसवाच्या. १०. द्रव्य. ११. त्याप्रमाणें. १२. पृथ्वीवर. १३. त्यानंतर.

प्रोडषकळासहितशशिकांतीतेजस्विता तयापरि ते, ।	
चंद्रांगद नाम म्हणुनि सांगति मंत्री नृपास यापरि ते. ॥	३०
वानिति मंत्री वर तो कानें ऐकोनि नृपवरानें त्या, ।	
मग सपरिवारि लग्ना गर्जत बहु वाद्य नृप वरा ने त्या. ॥	३१
धाडुनि पत्रें मग ऋषि राजे क्षितिवरिल सर्व बोलावी, ।	
आले मग सकळहि ते, तन्नामें कितिक म्हणुनि बोलावीं. ॥	३२
केलें लग्नोल्हासें, सोहाळा होय चार दिन पूर्ण, ।	
धन विप्रां वांटितसे, मेघांही वर्षिलें कधि न पूर्ण. ॥	३३
वर्णावा जरि 'संभ्रम तो तरि कीं ग्रंथासिंधु पसरेल, ।	
विसरेल गुरुस्मरणा मति, आयुष्याचि मग लिपे सरेल. ॥	३४
यास्तव संभ्रमिं लग्ना करि नृप इतुकेंचि गुरुनि बोलविलें, ।	
आंदण बहु दे नृप, तें देखुनि शकेंहि मौळें डोलविलें. ॥	३५
अर्पुनि अयांवरें मग वराडिया बहु करोनि गौरव ते, ।	
बोळविले मग सकळहि वाद्याचा बहु करोनि 'गौ रव तो. ॥	३६
बोळवुनी सन्मानें सखी त्या इंद्रसेनरावास ।	
विनवी नृप 'जामाता! कांहीं दिन मद्रूहीं करा वास.' ॥	३७
श्वशुराचे चंद्रांगद राहे देऊन विनवणिस मान, ।	
'सीमंतिनिसंगि' म्हणे 'ये मद्भाग्यासि न कवणि समान.' ॥	३८
श्वशुरगृहीं असतां तो एक दिवस जाइ, करि शिकारि वनीं, ।	
श्रम पावे मग घालवि नौकाक्रीडार्थ रविकुमारिवनीं. ॥	३९
उत्साहें क्रीडा करि बैसुनि नावेंत सहित परिवारा, ।	
आनंद करित सर्वहि त्या वेळे करित; अहित परि वारा. ॥	४०
पर्वनें मध्ये नौका बुडे जळीं मग करोनि डळमळ ती, ।	
सेवकजनादि होते तटाकिं जे दुःखचित्ति तळमळती. ॥	४१
कांहीं नर येति कैडे, नृपतीचा जांवई परि बुडाला. ।	
गुप्तचि जाला, न दिसे; जाई पाषाण ज्यापरि बुडाला. ॥	४२
धांवत येवोनि नृपा निवेदिला मग वृतांत 'हेरी तो, ।	
दुःखें कालिंदितटीं येउनि नृप मग जळांत 'हेरीतो. ॥	४३

१. समारंभ. २. लेखनमर्यादा. ३. मस्तक. ४. सोनें आणि वस्त्रें. ५. पृथ्वीवर. ६. नाद. ७. यमुनाजलांत. ८. प्रतिकूल. ९. वाण्यानं. १०. तीराला. ११. तळाला. १२. दूतांनीं. १३. पाहतो.

राज्ञी कन्येसह बहु दुःखें ये भानुजातटाकीं ती, ।	
शोक करुनि बहु दुःखें कन्या धरणीस देह टाकीती. ॥	४४
नृप चित्रवर्म उदकीं शोध करवि घालवुनि बहु तैरा ज्या, ।	
परि सांपडे न जांवइ, मग दुःखें शोक बहुत करि राजा. ॥	४५
सीमंतिनि करि शोका करुणास्वरिं आठवुनि उमापतिला, ।	
वदवेना मज्जेनें घडला बहु शोक जो उमाप तिला. ॥	४६
जाउनि वृतांत मग तो चर सांगति इंद्रसेन भूपासी, ।	
दुःखें सखी मग तो ये आर्यावर्तिच्या प्रभूपासीं. ॥	४७
पाहुनि नृप तो नृप तो शोक करी धरुनि तो तयास गळीं, ।	
नर नारि सुहृद दुःखें रडती वेष्टोनियां तया सगळीं. ॥	४८
दुःखें आक्रोशि निर्दळ वक्षःस्थळ ताडिती महा हातीं, ।	
करिती कोल्हाळ सकळ रडुनि करुनि एक याम हांहा तीं. ॥	४९
मंत्री आचार्य तयां सांगुनि म्हणती विवेकबोधातें, ।	
‘दुःख करुनि काय करा ? होणारें चुकत नाहीं विबुधांतें.’ ॥	५०
कन्या मनि मैत्रेयी स्मरुनि म्हणे, ‘सांगसी सुशंकर तें, ।	
व्रत जें निर्फळ दिसतें सकळ करवि विनवुनी तुं शंकर तें.’ ॥	५१
आचार्य मंत्रि यांनीं सांगुनि सर्वासि बहु विवेकाला ।	
भूपादि सर्व गेहीं शांतवुनी दुःख नेति ते काला. ॥	५२
गेल्या स्वदेशी नृपती नळसुत परि पुत्रशोक विसरेना, ।	
दाहक दुःख म्हेंतें अहर्निशीं बहुत शोकवि; सरेना. ॥	५३
राज्य करावें ऐसें वाटेना चित्ति इंद्रसेनातें, ।	
दायाद राज्य हरिती सकळहि मिळवुनि अपार सेना तें. ॥	५४
कारागृहांत ठेविति पत्नीसह इंद्रसेनभूपाला, ।	
जाळी दुःखाग्नि तया, पडलाग्नी जेंवि शुष्क भू पाळा. ॥	५५
सीमंतिनि दुःख करी आठवुनी पतिगुण स्वरूपाही, ।	
वैधव्य निंद्य म्हणुनी जीवाचा घात ती करूं पाही. ॥	५६

१. यमुनेच्या तीरी. २. होड्या. ३. अत्यंत. ४. हेर. ५. चित्रवर्म राजाजवळ. ६. इंद्रसेन.
 ७. चित्रवर्मा. ८. कपाळ. ९. प्रहर. १०. हाय हाय. ११. देवांनाही. १२. कल्याणकारक.
 ३. त्या वेळीं. १४. इंद्रसेन. १५. महत्त+तें=तें मोठें (दुःख). १६. दुःख देई. १७. हें
 माला' याचें विशेषण. १८. जमिनीवर.

- संबोखुनि तात तिला, 'जीवा सहसा न दे' वदे तो कीं, ।
 'सुतसम पाळिन तुजला, तुजविण आणिकि न देव देतो कीं'. ॥ ६७
- वेष्टी दुःख हृदाब्जा जैसें त्या वेष्टिलें नभा वातें, ।
 परि सोडी न व्रत तें, भक्तीनें करि धरोनि भावा तें. ॥ ६८
- इकडे चंद्रांगद जों बुडे तया स्थानि नागराजसुता ।
 आल्या, तों त्या सुंदर पाहुनि पाताळि नेति राजसुता. ॥ ६९
- शिंपोनि अमृत, सावध करोनि, नेती तया सभास्थानीं; ।
 राजकुमर देखुनि करि आश्चर्या सकळ सर्प आस्थानीं. ॥ ७०
- पाहे तक्षक बसला मध्ये सिंहासनीं भुजंगम तो; ।
 सप्तशतें फणि शोभति वरि, करि मणि रविसमान झगमग तो. ॥ ७१
- सन्मुख साष्टांग नमन करि मग नृपपुत्र तक्षकाला त्या, ।
 नृपकुमरा अवलोकी तक्षक लावोनि अक्ष काला त्या. ॥ ७२
- तक्षक कन्यांस म्हणे, 'कोठिल हा कोण सांगणें मातें.' ।
 त्या म्हणती, 'यमुनेतें व्हावत आला, न जाणुं नामातें.' ॥ ७३
- नृपसुत म्हणे, 'जयाचें नाम स्मरतांचि सर्व पापमला ।
 जाळित, तया नळाचा होतो सुत इंद्रसेन बाप मला. ॥ ७४
- चंद्रांगद मज म्हणती, होतों भार्येसह श्वशुरभुवनीं, ।
 प्रारब्धकरुनि बुडें मी यमुनेचे, बुडोनि तें, भुवनीं. ॥ ७५
- देखोनि नागकन्या घेउनि आल्या मला तुझे जवळी, ।
 फळलें मदैव, तुझे दर्शन मज होय.' म्हणुनि पद कवळी. ॥ ७६
- तोषुनि नागेश म्हणे, 'तुम्ही असां भक्त कोण देवाचे?' ।
 ऐकुनि वच चंद्रांगद जें ऐका हर्षमानें वदे वाचे. ॥ ७७
- 'ऐक' म्हणे, 'नागेशा ! आहे व्यापोनि सर्व विश्वास, ।
 जो विश्वंभर शिव तद्भक्ति सदा करुं धरोनि विश्वास. ॥ ७८
- मायेपासुनि ज्याचे त्रिगुणा उत्पत्ति होय ज्या होती, ।
 देवत्रय विधि हरि हर त्रिगुणापासाव ऐक ज्या हो ती. ॥ ७९
- जाला रजोगुणें विधि, सत्वगुणें हरि, तमोगुणें हर तो, ।
 करितों त्या शंभूची भक्ति सदा 'दुःख' जो म्हणे 'हरतों.' ॥ ८०
- ज्याची बहुगुणकीर्ती वर्णन करितां सहस्रवदनें ती, ।

- शेष थके, वेदहि ते थकले, मग म्हणति धरुन पद 'नेती.' ॥ ७१
- ज्यातें कर, चरण, शिरें सहस्र; जो उग्र भीम लक्षाया, ।
तो पंचवदन, दशभुज, रूप धरी सगुण भक्त रक्षाया. ॥ ७२
- कर्पूरगौर भूषित सर्वांगी चर्चिलें चिताभस्म, ।
ज्याचा तृतीय लोचन जाळी जो सकळसौख्यकुंभ स्म. ॥ ७३
- नररुंडमाळ कंठीं शोभे, जो सार्वकाळ आनंदी, ।
नंदी वाहन ज्याचें, ज्याचे वामांगि शक्ति आनंदी. ॥ ७४
- ज्याचे जटेमधोनी वाहतसे शुक्ल आयुधानी ते, ।
ऐके शोभति कैसे कर ज्याचे दशहि आयुधानीं ते. ॥ ७५
- खड्ग, त्रिशूल, डमरू, परशांकुश, अजिन, चाप, शर, नैभज, ।
मर्त्यकपाल दहावें; दर्शन अव उडवि जेंवि तृण नैभज. ॥ ७६
- चर्मार्द्र अंबर जया मौळीं गंगाणि अत्रिज गजाचें, ।
सर्वहि भूषण उरंगचि, ध्यान असे ध्यातसे त्रिजग ज्याचें. ॥ ७७
- यापरि ऐकुनि तक्षक तोषवि चंद्रांगदा धरुनि करिं तो, ।
बसवी स्वसन्निधीं मग चित्तीं आनंद फार बहु करितो. ॥ ७८
- 'राहिं' म्हणे 'सुख भोगित तेथें पावसि कधीं न असुखास, ।
प्राशुनि अमृत सदा तव होइल चिरंजीव जाण असु खास. ॥ ७९
- येथिल सुखासम नसे स्वर्गीं सुख वासवादि देवास; ।
मह्योकिं सुखेंकरुनी राहिं' म्हणुनि नाग तो वदे वास. ॥ ८०
- माझे लोकीं रतें अमोत्य, धामेंहि रत्नहेमाचीं, ।
राहिं सुखें, पाहिं अमृतसरोवरें भरलें जेंवि हेमार्चीं. ॥ ८१
- विनवी नृपसुत मग तो यापरि ऐकोनि तक्षकवचाला, ।
'सकळ' म्हणे 'मी पावें यांतच मज देशि अभयकवचाला. ॥ ८२
- नागेंद्रा! ऐक' म्हणे 'एकचि गा! आइवास ज्या सुत मी, ।

१. न+इति. 'हें नव्हे हें नव्हे' असें; परमेश्वर कसा आहे हें आम्हांला माहीत नाही असें.
२. उग्र, भयंकर. ३. सकळ सौख्याचा घडा अथवा स्थान. ४. काम, मदन. हा अर्थ मूळपो-
थीत वाजूस दिला आहे. ५. पार्वती. आनंद=शिव. ६. शुभ्र. ७. आयु (मत्स्य वगैरे अनेक
प्राणी) यांचें धान (निवासस्थान) जी गंगा नदी. ८. कमल. ९. वायू. १०. जया (ज्या शंकर-
रास) गजाचें आर्द्र (ओलें, ताजें) चर्म अंबर (वस्त्र) (आणि) मौळीं (मस्तकावर) गंगाणि (गंगा+
आणि) अत्रिज (चंद्र). ११. सर्प. १२. पुष्कळ वर्षे राहणारें. १३. शरीर. १४. वाणि, शब्द.
१५. गृह. १६. पाण्याचीं.

कालिंदींत बुडे हें ऐकुनि पडतील पुत्रशोक्त ^१ मीं. ॥	८३
चवदा वर्षांची मीं नूतन वरिली असे सुरामा जी, ।	
तेथें चित्त असे, तसि कोणाची स्त्री नसे सुरामाजी. ॥	८४
मानोनि मृत्य मजला लागेलचि जीव देउं दारा ती, ।	
नरलोकिं पोंचवुनि मज भेटवि करुणानिधे ! उदारा ! ती. ॥	८५
जननिजनकचरणांच्या भेटीची वाढ चित्ति पाहेंची, ।	
भेटविं तच्चरणा, दे दान मला करुनि तूं कृपा हेंची. ॥	८६
पुण्य घडेल तुला तें कीं त्याची मी करीन सेवा जी.' ।	
ऐकुनि तक्षक तोषुनि पैवनजवी त्यास देतसे वांजी. ॥	८७
नाना वस्तू देउनि बहु मग तो पाजवी त्यास सुधा, ।	
उरगेक देइ संगें 'मार्ग' म्हणे 'दाखवीं त्यास सुधा.' ॥	८८
नृपसुत म्हणे मग त्या नमुनि, 'असो वृद्धि तव कृपावेल.' ।	
नागेंद्र म्हणे, 'संकाटिं स्मर मज तव कार्य सिद्धि पावेल. ॥	८९
बारा सहस्र करिबळ येऊ' वरदान तक्षकानें त्या ।	
दिल्लें ते क्षणिच, तसें आलें बळ ऐकतांच कानें त्या. ॥	९०
घेइ निरोप, निधे मग अश्वावरि बैसुनी सर्वे उरग, ।	
दाखवि मार्ग जया स्थळिं बुडे त्या स्थानिं तो निधे तुरग. ॥	९१
तेथें सीमंतिनि ये स्नाना जाणोनि इंदुवासर तो, ।	
चंद्रांगद यमुनेचें आला भेदोनि तेधवां सर तो. ॥	९२
पाहुनि सीमंतिनि तो मानी चित्तांत फार आश्चर्या, ।	
पाहे अवलोकुनि मग पैदरांतुनि मंद मंद तंवर्या. ॥	९३
सखिस म्हणे, 'उदकांतुनि ये हा नर भव्य सौम्य बाहेरी, ।	
वहन तुरग, उरग सर्वे, तेजस्वी जेंवि सौम्य बां हेरी.' ॥	९४
नृपकुमर पाहुनि तिला 'माझे स्त्रीसमचि हे' म्हणे 'दिसती, ।	
परि गळसरि कंठि नसे, रूपें तरिं दिव्य, जेंवि आदिसती. ॥	९५
'कोणाची कोण असे', चंद्रांगद मनिं म्हणे 'विचारुं इला, ।	
सांगेल वर्तमाना मद्रचनें आलिया तिच्या रुईला. ॥	९६

१. तमीं=दुःखांत. २. सुंदर स्त्री. ३. वायुवेगाचा. ४. घोडा. ५. उरग=सर्प. ६. सरळ. ७. कृपेचा वेळ. ८. पाणी. ९. वस्त्रामधून. १०. त्याचें रूप. ११. चंद्राप्रमाणें. १२. हें संबोधन पुरुषास लावावयाचें असून चुकून सखीला लाविलें आहे. १३. पार्वती. १४. पसंतीला.

कोणाचि कोण ?' म्हणुनी सन्निध मग जाउनी पुसे तिजला, ।
 ऐकुनि, पति आठवुनी, दुःखेंऽक्षा आणुनी पुसे ति जला. ॥ ९७
 मग तो म्हणे, 'श्रमि नको होउं, तुजें वर्तमान सांग मला.' ।
 अवलोकितां मुख तिला स्वपती ऐसाच मानसा गमला. ॥ ९८
 खालीं पाहे मग, हो ती स्वमुखें वृत्त सांगया लाजे, ।
 सखिस म्हणे मग 'अस्मत् साद्यंतहि वृत्त सांग याला जें.' ॥ ९९
 सखि सांगे, 'चंद्रांगदजाया सीमंतिनी सुनामी हे, ।
 नृपचित्रवर्मकन्या, पती इचा बुडत सौरिनामी हे. ॥ १००
 लावण्यरत्नखाणी परि विधि वैधव्य लिहि कपालीं तें, ।
 व्रत सोमवार करिते, भावें पूजीतसे कपालीतें. ॥ १०१
 करितां सुतशोकें बहु अति दुःख सैभाज सासरा ईचा, ।
 वैरि व्यापी एकाएकीं घन भा जसा सैराईचा. ॥ १०२
 राज्यश्री हरुनि नृपा रक्षी बंधांत तो करुनि आजी, ।
 यास्तव करींदुवारव्रत जें, स्नानास ये म्हणुन आजी.' ॥ १०३
 ऐकुनि चंद्रांगद तो सर्वहि हें वर्तमान सखिवदनीं, ।
 खेद क्षणैक करुनी स्वाश्रु धुई होउनी असुखि सैदनीं. ॥ १०४
 सीमंतिनीस मग तो सांगे एकांतिं गुज धरोनि करीं, ।
 'त्वत्पति तिसरे दिवसीं भेटे तुज तिळहि काळजी न करीं. ॥ १०५
 करिसी व्रत या पुण्यें होइल तव सर्व कामना सिद्ध, ।
 बोलें सत्यवचन हें; 'मी आहे आणि कां मना सिद्ध.' ॥ १०६
 न असत्य वदें' म्हणुनि तिजपासीं शंभुची वदे शपथ, ।
 अश्वावरि बैसुनि मग निघे त्वरित धरुनि तो स्वदेशपथ. ॥ १०७
 मग ते सीमंतिनि 'हा मत्पति होईल' हें मनिं विचारी, ।
 'मृदु वच, मृदुकर, गौरहि, मंद, हसें लक्षणें असति चारी. ॥ १०८
 चतुर बहुत पति माझा द्वात्रिंशलक्षणी असत साच, ।
 न कळे ईश्वरकरणी, दिसे सकळलक्षणीं मज तसाच. ॥ १०९
 नसता जरि पति माझा धरिता मजलागिं केंवि हो! हातें ? ।

१. ति (ती सीमंतिनी) दुःखें अक्षा (डोळ्यांना) जला आणुनी पुसे. २. सांगावयास. ३. सूर्य-
 कन्या कालिंदी तीत. ४. शंकरास. ५. स्त्रीसह. ६. हंगामाच्या वेळचा, ग्रीष्मऋतूतील.
 ७. युद्ध. ८. करी+इंदुवारव्रत. ९. पाण्यानें. १०. मी सिद्ध (पुरुष) आहे [हें] मना आणि कां.
 ११. दोन आणि तीस म्हणजे वत्तीस.

तनयनिं अश्रु आले, तन्मन पावोनि पूर्ण मोहातें. ॥	११०
भासे साच पति मना, मग चिंतानळ शमे, घरा ये ती, ।	
होई थंड जसी क्षिति करितां वर्षाव मेवरायें ती. ॥	१११
आला स्वपुरीजवळी चंद्रांगद मग दटावुनी तुरगा, ।	
शिष्टाईस पुरीतें शत्रुजवळि पाठवी पुढें उरगा. ॥	११२
जाउनि चंद्रांगदरिपुसन्मुख मग वचन तो महानाग ।	
बोले गर्जुन, जैसा केसरि देखोनि तो मैहा नाग. ॥	११३
‘ऐक’ म्हणे ‘रे मूर्खा! होसी तूं मत्त, तुज दिसे ना तें ।	
जाळें पुढील न कसें? ठेविसि बंदांत इंद्रसेनातें. ॥	११४
जातां तक्षक अहिचें चंद्रांगद सख्य तें करायासी, ।	
तत्तातराज्य हरुनी त्या बंदीं रक्षिलेंस रायासी. ॥	११५
आला चंद्रांगद तो नगरीबाहेर उपवनामाजी, ।	
जरि आस्ता प्राणाची, तरि उक्ती आणिजे मनामाजी. ॥	११६
बसवीं संत्वर आतां सिंहासनिं नृपति चंद्रसेना कीं, ।	
मागोनि जीवदाना घासीं तत्पाद नमुनि ते नाकीं. ॥	११७
द्वादशसहस्रकरिचें बळ दे चंद्रांगदा असा मित्र ।	
तक्षक जोडे, त्वत्कुळ करील निर्मूळ, तम जसा मित्र. ॥	११८
नाइकसि जरी डंखुनी दाविन आतांचि गा! तुज नरा ख, ।	
राख प्राणा, मरशिल, करितिल जाळोनि गातुजन राख. ॥	११९
चित्तिं विचारी मग तो, ‘केली म्यां हीनबुद्धि हे कपटी, ।	
न मरावें व्यर्थ’ म्हणुनि बसवी मग इंद्रसेन राज्यपटीं. ॥	१२०
शरण रिघे त्याला मग ‘रक्षि’ म्हणे ‘मज’ धरोनियां चरण, ।	
‘अपराध थोर घडला केली म्यां हीनबुद्धिआचरण. ॥	१२१
काळजिचा पेटुनि हृदि होय सुखाची पुरी रखा परसा, ।	
आतां क्षमा करावी जालों मी तेजहीन खापरसा.’ ॥	१२२
दे नृप अभय तया, मग चंद्रांगदवर्तमान तें सर्व ।	
आद्यंत नाग सांगे, ऐकुनि ये नृपतिनेत्रिं तें सर्व. ॥	१२३

१. घोड्याला. २. नागाला. ३. मोठा हत्ती. ४. संकट. ५. चंद्रांगद तें तक्षक अहिचें सख्य करायासी जातां (गेली असतां) इ०. ६. नाकानें. ७. दंश करून. ८. आकाश, स्वर्ग, मृत्यु. ९. पृथ्वीवरील लोक. १०. काळजीचा परसा (विस्तव पेटविण्याची जागा, अग्नि) हृदि पेटुनि सुखाची पुरी रखा (राख) होय. ११. इंद्रसेन. १२. पाणी.

नाग म्हणे, 'सुत आला आतां काढा जि ! नयनिं कैवि सैरा ? ।	
भेटिसि चलाचि आतां, पूर्वीचें दुःख भय निकें विसरा.' ॥	१२४
शृंगारुनि मग नगरी सखीपरिवारि नृपति भेटाया ।	
गेला जेथें होता चंद्रांगद उपवनांत ते ठाया. ॥	१२५
तातंबा देखुनि सुत धरित तयांचीं पदांबुजें तीं तो, ।	
आलिंगिति हार्दे नयनीं काढोनि प्रेम अंबु जें तीं तो. ॥	१२६
पाताळींच्या वस्तू अर्पुनि पितयासि वर्तमानातें ।	
सांगे, 'तक्षक मजवरि करि बहु उपकार, देत मानातें.' ॥	१२७
भेटुनि मग सकळांसी नगरीं ये करित वाद्यनादास, ।	
मिळती पहावया बहु दूर करिति मार्गि ते जना दास. ॥	१२८
धामप्रवेश करुनी वांटी धन बहुत याचकांला तें, ।	
नृपति म्हणे, 'व्याह्यासी कळवावें वृत्त याच काला तें.' ॥	१२९
धाडी सांगायार्यावर्तींच्या त्या नृपोत्तमा चार, ।	
ते सांगति चंद्रांगद आल्याचाद्यंत तो समाचार. ॥	१३०
ऐकुनि आनंद बहुत जाला सकळांचिया मना हो ! तो, ।	
सांपडतां धन जैसा तोष बहुत निर्धना जना होतो. ॥	१३१
हेरा गौरवि, नगरीं मग वांटी क्षिप्र भूप साकर ती, ।	
ध्याया हर्षरसा त्या मोठे मोठे प्रभू पेंसा करती. ॥	१३२
परिवार सकळ घेउनि स्त्रीसुतसह इंद्रसेन मग बरवा, ।	
भेटाया व्याह्यासी आला बहु करित थोर वाघरवा. ॥	१३३
गेले हेर पुढें मग आला नृप चित्रवर्म सामोरा, ।	
जाला आनंद बहुत नवजलदा देखुनी जसा मोरा. ॥	१३४
चंद्रांगद नमि पायां दे नृप मग, कवळुनी असु क्षेमै; ।	
भेटे नृप तो व्याह्यानंदाचें नेत्रिं येत सुक्षेम. ॥	१३५
मिरवत आणुनि नगरीं जानवसा गेह देत मरुताचें, ।	
शृंगारुनी पुरी ध्वज उभवी तत्तेज जेंवि मरुताचें. ॥	१३६
चंद्रांगद सीमंतिनि ऐक्य करुनि लग्न लावि उभयांतें, ।	
भांडारें फोडुनि धन न्याया विप्रांसि देत अभयातें. ॥	१३७

१. पाण्याला. २. सेवक. ३. दूत. ४. ओजळ. ५. वाद्यधोष. ६. शरीर. ७. आशीर्वाद.
जल. ९. सुवर्णाचें. १०. अग्नीचें.

द्विजभोजनादि मोठ्या उत्साहें नृप करी वराडा हो ! ।	
सकळ निवे दुःखाग्नी सीमंतिनि देखतां बरा डाहो. ॥	१३८
पाताळींच्या वस्तू चंद्रांगद दे वधूसि एकांतीं, ।	
लेतां तीं आभरणें तेजस्वी दिव्य दिसतसे कांती. ॥	१३९
मग इंद्रसेन आज्ञा जायासी मागतां स्वदेशाला, ।	
नृप चित्रवर्म गौरवि रत्नाभरणें बरें, सु दे शाला. ॥	१४०
बोले, 'बीजेपासुनि वाढति जैशा निशाकरास कळा, ।	
तैसा लोभ करा जी !' विनवी नृप जोडुनी करा सकळां. ॥	१४१
सखी चंद्रांगद मग सासुश्वशुरांस करितसे नमना, ।	
पुत्रसुनेसी पाहुनि अतिबहु आनंद इंद्रसेनमना. ॥	१४२
मिरवत निघे स्वपुरिसी पुत्रसुनेसहित सकळ दळभारें, ।	
गज अश्व चालतां रथ, दौपतसे शेषशिरकमळ भारें. ॥	१४३
ये स्वपुरीं, स्थापी मग राज्यासनि नृप उदार तनुजातें, ।	
विषय त्यागुनि व्हावें वाटे मनि शिवपदा रत नुं ज्यातें. ॥	१४४
जाउनि तपोवना मग बहुतप करुनी प्रसन्न भव करि तो, ।	
नेई शिव कैलासा त्याला, हांकोनि दूर भवकरि तो. ॥	१४५
चंद्रांगद सीमंतिनि राज्य करिति दशसहस्र वर्षे तीं, ।	
इच्छित पुरवी शिव तो, नांदति सुतपौत्रि बहुत हर्षे तीं. ॥	१४६
ऐसें शशिवारव्रत दातें सौभाग्य अखिल संपतितें, ।	
करिं तूं सावित्री ! सदा वर्धेलायुष्य गे ! तुझ्या पतितें. ॥	१४७
सावित्री गुरुसि म्हणे, 'त्वद्वचनें व्रत गुरो ! करिन हें मी, ।	
ठेविन चित्त तव पदीं, लोभि सदा जेंवि ठेवि मन 'हेमीं. ॥	१४८
त्वत्पद तारक भक्ता उपमा घाया नसेच सर ज्यार्ते, ।	
राहोत सदा माझ्या हे श्रीगुरुराय ! हृदयसरजार्ते. ॥	१४९
अभिषिचिन पदपद्मे प्रेमाचे शुद्ध जामिनें मी तीं, ।	
पूजिन भक्तिसुगंधें मनसुमनें हृदयधामिं नेमीं तीं. ॥	१५०
ब्राह्मणभोजन घाली करुनि गुरुस्तवन, करुनि पूजा ती, ।	

१. दुःखाग्नी[चा] डाहो (दाह). २. सु (चांगली) शाला (वाडा किंवा शाल) दे. ३. द्वि-
तीयेपासून. ४. चंद्राला. ५. लवत असे. ६. शीघ्र. ७. शंकर. ८. संसाररूपी गज. ९. वर्धेल
(वाढेल)+आयुष्य. १०. सोन्यावर. ११. बरोबरीचा पदार्थ. १२. सरज=कमल. १३. जलानें.
१४. नेमानें.

घेउनि गुरुची आज्ञा स्वग्रामा सपति जाहली जाती. ॥	१९१
भेटे पतिसह जाउनि सासुश्वशुरांस मातृपितयांला, ।	
न समाये गगनीं तो जाला आनंद जो मनिं तयांला. ॥	१९२
प्रतिवर्षीं मग हर्षीं येउनि गुरुदर्शनास यात्रा तीं ।	
करिती, ऐशीं शिष्या जालीं गुरुचीं पदे तयां त्रातीं.' ॥	१९३
रामात्मजपुत्र म्हणे मनिं जरि अज्ञान हेंचि अभ जावें, ।	
प्रगटावा ज्ञानरवी तरि सद्गुरुचे पदा सैदि भजावें. ॥	१९४

अध्याय चौविसावा.

नामांकित सिद्धाचे ठेवुनि भावें वदे स्वशिर पांवां, ।	
चरितकथा शिरपावा घा मज, गुरु करुं नका उशिर, पांवा. ॥	१
सिद्धमुनी ! गुरुराया उदार तूं बहुत सर्वदाता जी, ।	
पाजिसि मज चरितसुधा नित्य मधुर बहुत सर्वदा ताजी. ॥	२
सिद्धमुनी शिष्याची ऐसी ऐकोन मधुर 'गंभीरा, ।	
आनंदुनि ऐक म्हणे, 'हे शिष्या ! सुगुण, चतुर, गंभीरा ! ॥	३
श्रीगुरुपदिं भजतां तो स्वपदीं दे ठाव वासुदेव सुंधा; ।	
देवसुधा न गणी तो, त्याचेनी धन्य मी वदे वसुंधा. ॥	४
पूर्ण ब्रह्म श्रीगुरु साक्षातचि वासुदेव अवतारी, ।	
तत्पद भजे तया तो करुनि तयाचें सदैव अव तारी. ॥	५
त्या श्रीगुरुचें तुजला चरितामृत कितिक मधुर सांगावें ! ।	
न दुजें साम्य तयातें, श्रवण मनन करुनि मानसा गावें. ॥	६
श्रीगुरुचरितसुधेसम मधुर नसे इक्षुरसहि मधुरस रे ! ।	
काय वदावें ! जेथें नयेचि निर्जरसुधाहि मधुर 'सरे. ॥	७
आतां हो रे ! सादर भवैगजदरदुःख चरित जें हरितें, ।	
करिं तें श्रवणाघ पळे, पळती करि देखतां जसें 'हरितें. ॥	८
द्विज एक शुद्ध होता स्वकर्मरत गाणगापुरामाजी, ।	
तो सात्विक परि होती क्रोधवती बहु तयास रौमा जी. ॥	९

१. अभ्र, काळोख. २. सदैव. ३. या अध्यायांत मुळांतील अ० ३६ व ३७ यांतील कथाभाग आहे. ४. पावावर. पाव=पाय. ५. शिरपेंच. ६. प्रसन्न व्हा. ७. सर्व देणान्या. ८. वाणी. ९. चांगला. १०. पृथ्वीवर. ११. तुलनेला. १२. संसाररूप हत्तीपासून होणाऱ्या भीतीचें दुःख. १३. सिंहाला. १४. स्त्री.

दुष्टप्रतिग्रह न घे, न घे परान्नास शुक्लवृत्ती तो, ।	
करुनी अतिथीपूजन जैठराची करितसे निवृत्ती तो. ॥	१०
तेथें धनवंतैक द्विज दंपत्यां सहस्रभोजन तें ।	
मिष्टान्न घालुनी, दे वस्त्रें बहु, दक्षिणेस भोजन तें. ॥	११
त्या ग्रामीं द्विजनारी प्रत्यहिं पतिसहित भोजना जाती, ।	
पाहुनि दुःख बहु करी कोवैवतीसत्व विप्रभाजा ती. ॥	१२
‘काय’ म्हणे ‘म्यां केलें प्राग्जन्मीं पाप, हीन दैवाचा ।	
पति मज कसा मिळाला ? परान्न ने घे’ असें वदे वाचा. ॥	१३
‘काय सुकृत या केलें नारींनीं नित्य मिष्ट भोजन कीं ।	
करिती परगेहिं, कसा मज पति हतदैव पाहिला जैनकीं. ॥	१४
तों येउनि तो सांगे आमंत्रण द्रव्यवंतहि र्दमातें, ।	
पतिस म्हणे, ‘चल जाऊं; नातरि तूं जा असेंचि वद मातें. ॥	१५
धन वस्त्रें मिळति’ म्हणे ‘अनमान कदा करूं नको’ पतिला. ।	
कांत म्हणे, ‘वें नच मी परान्न, तूं जा’ करून कोप तिला. ॥	१६
धनवंतासि म्हणे मग, ‘येइन मी भोजनासि एकटि कीं.’ ।	
‘पतिविण नको’ म्हणे तो, तें वच लागे तिला जसी कुंटकी. ॥	१७
पुनरपि धनवंत म्हणे, ‘ये घेउनि भोजना स्ववलुभ गे ! ।	
दंपत्यें सांगें मी, येउं नको पतिविणें बरें सुभगे !’ ॥	१८
ऐसें सांगुनि गेला तो, मग चित्तीं विवंचना करि ती, ।	
‘काय’ म्हणे ‘करूं ? पति हा एकेना हीनदैव लोकरिती.’ ॥	१९
श्रीगुरुपासीं मग ती येउनियां धरुनियां तया चरणा, ।	
तिष्ठुनि सन्मुख सांगे पतिच्या आद्यंत सर्व आचरणा. ॥	२०
‘श्रीगुरुराज दयानिधि ! वचन तुझें मान्य सर्व विश्वास, ।	
होइल मत्कार्य म्हणुनि आल्यें स्वामी ! धरोनि विश्वास. ॥	२१
ये आमंत्रण बरवें, न जाइ मत्कांत भोजना, त्याला ।	
दवडा जी ! मज कन्या म्हणुनि धरुनि याच आज नात्याला. ॥	२२
श्रीगुरु ! चित्तीं मजला जेवावें मिष्ट वाटतें अन्न, ।	
एकेना पति माझें वचन’ म्हणुनि आणि चक्षुतें अन्न. ॥	२३

१. दुष्ट माणसानें दिलेलें दान. २. ब्राह्मणाकडेच भिक्षा मागून तीवर उदरनिर्वाह करणारा.
 ३. पोयची. ४. द्रव्य. ५. रागावणाऱ्या स्वभावाची. ६. विप्रस्त्री. ७. आईबापांनीं.
 ८. दम=वर. ९. एक कडू पदार्थ. १०. जगाला. ११. पाणी.

- ‘न सुवासिनि सांगे द्विज, दंपत्यें सांगतो हटि असा कीं, ।
मत्पति न जाइ, तुमचीं सर्वहि जन मानितात हो साकीं. ॥ २४
- त्याला जाया द्विजगृहिं मत्संगें भोजनासि सांगावें, ।
धीटपणें बोलें मी म्हणउनि मजवरि गुरो ! न रागावें.’ ॥ २५
- हास्य करुनि गुरु म्हणती मग बोलावुनि तिच्या वराला हो ! ।
‘जा जेवाया स्त्रीच्या करितां, संतोष अंतरा लाहो. ॥ २६
- मिष्टान्नेच्छि, नसावें स्त्रीचें दुश्चित सदैव अंतर तें, ।
कां तर तें ऐक वरें, त्या विघ्नें नित्यकर्म अंतरतें.’ ॥ २७
- ‘केलें वर्ज परान्ना’ विप्र म्हणे गुरुचिया पदा नमुनी ।
‘नेम असे, परि जातों त्वद्वचना मोडिं मी कदा न मुनी ! ॥ २८
- केवळ अधम म्हणावें गुरुचें जे वचन मोडिते नर कीं ।
पूर्वजसहित सदा ते पचति सकळ रौरवादि ते नरकीं.’ ॥ २९
- बोलुनि ऐसें जाई स्त्रीतें द्विज धरुनि भोजनांशु करें, ।
भोजन करितां स्त्रीतें दिसती पात्रांत खाति शुनशुकरें. ॥ ३०
- तत्काळ अन्न टाकुनि उठली, ये तिस परान्नकंटाळा, ।
जेविति जे त्यांस वदे, ‘शुनशुकरुष्टे परान्नकं टाळा.’ ॥ ३१
- पतिसि म्हणे, ‘द्विज जेविति उच्छिष्टीं, मन कसें रमे यांचें ?’ ।
स्त्रीस म्हणे तो, ‘जेवीं तुझे न उच्छिष्ट सौरमेयाचें.’ ॥ ३२
- बोलत ऐसीं दोघें येउनि गुरुचीं नमोनि पदजलजें ।
धूती भाव धरुनियां, वर्षुनियां प्रेमअश्रुचें जल जें. ॥ ३३
- श्रीगुरु म्हणती तिजला, ‘निंदिसि तूं सर्वदा वराला जे, ।
इच्छा तव पुरली कीं ?’ अशा ति ऐकोनि उत्तरा लाजे. ॥ ३४
- नमुनि गुरुसि मग बोले नम्र करुनि होउनी लहीन शुची, ।
‘अघ पतिस घडविलें जी ! क्षमा करा मी कुशील हीनशची.’ ॥ ३५
- विप्र म्हणे, ‘गुरुराया ! काय करूं ? घडविलें अघा सतिनें, ।
मन्नेम मात्र बुडवी, न घेतले पूर्ण दोन घास तिनें.’ ॥ ३६
- गुरु म्हणती, ‘गुरुवच जो पाळि त्या स्पर्शि पाप मां जर, जें ।
न जळे काय प्रळयानाळें उडि घेतें अपाप मांजर जें ? ॥ ३७

१. वचनें. २. आशु=लवकर. ३. कुत्रीं व डुकरें. ४. कं=सुख. ५. कुत्र्याचें. ६. लीन.
७. वाणी, भाषण. ८. हीनबुद्धीची. ९. मग.

गुरुवचन पाळिती जे धन्य सुकृतवंत हो! अवनिं तेची, ।	
दोष तुला कांहीं नसे, जाली इच्छाहि पूर्ण वनितेची. ॥	३८
हट्ट न करि तव जाया आतां, त्वद्वचनिं साच वर्तेल, ।	
पाप तव समूळि जळे, जैसें पडतांचि अग्निवरि तेल. ॥	३९
दासी, गो, वृष, महिषी, हय, कुंजर दान घे तयापरिस ।	
दोष परान्नीं बहु तो, तसाच परदाररत तया, परिस. ॥	४०
परि जेथें कर्म अडे तेथें धरि भोजना नियम जाची, ।	
त्याला बहु दोष घडे अंतीं मारुन घैनांनिं यम जाची.' ॥	४१
गुरुसि म्हणे द्विज, 'भोजन केल्या कवणा घरीं न दोषा जी! ।	
सांगें ज्ञानार्का! करिं दूर मदज्ञान हेंचि दोषा जी.' ॥	४२
गुरु म्हणती, 'तातंवास्वसहोदरसद्गुरुश्वशुरसदनीं ।	
जेवावें; दोष नसे, जेवि क्षितिवरिल वाहते सैदनीं. ॥	४३
तैसेंच मित्रधामीं, कर्म अडे तद्वराहि जेवावें, ।	
दैशगोजपिं अघ राहि न, तें जेवि अभ न राहि जें वावें.' ॥	४४
पुनरपि गुरुसि म्हणे द्विज, 'कवण कवण घरिं न घेइजे नेमा, ।	
सांगा गुरु! मजलागीं.' गुरु म्हणती त्यास 'ऐकिजे नेमा. ॥	४५
वर्ज्यघरें बहु असती, वदतां सरती न एक कविकल्प, ।	
स्वल्पचि सारांश वदें, बहु वदतां ये मना विट, विकल्प. ॥	४६
मातृपिता सद्गुरुसी द्वेषी जो, साधुसंतसद्विप्रा, ।	
नमन न करि, तद्वेहीं जेवुं नये वाढितो जरि क्षिप्रा. ॥	४७
निर्दोषस्त्री त्यागी, घेतो नीच प्रतिग्रहाला जो, ।	
तो द्विज बहिष्कृत असे, त्वन्मन जाण्यास तद्रूहा लाजो. ॥	४८
घेवोनि वेगळा स्त्री त्यागुनि जो गेह मातृपितयाचें ।	
राहे, जो मत्त द्विज, न जेवि ऊर्जुदकही न ^{१३} पि तयाचें. ॥	४९
होउनि परिचारक जो प्रत्यहिं करि सूपशास्त्रकर्मातें, ।	
धर्मातें जो न करी, लोभी त्याचे न जाइं शर्मातें. ॥	५०

१. ऐक. २. जा=जो. हा प्रयोग कोंकणी आहे. ३. घणांनीं. ४. कोणाच्या. ५. रात्र. ६. पाण्यांत. ७. दहा गायत्रीजप केल्यावर. ८. वाण्यानें. ९. अन्नास. १०. ब्रह्मदेवाचा दिवस. हा आपल्या त्रेचाळिसकोटि वीसलक्ष वर्षांचा असतो. ११. खीर. १२. ऊर्जा (अन्न)+उदक. १३. पिऊं नको. १४. सैपाक. १५. घराला.

जेवाया कन्येच्या सदनीं सुत होय तों न जावेंची, ।	
जाउं नये त्या सदनीं असुनि बहुद्रव्य तो न जां वेंची. ॥	९१
वर्णुनि परान्न घरिचें निंदि सदा अन्न जो, तया भुवना ।	
जेवुं नये, दोष असे जैसा हो ! चर्मपात्रिच्या भुवना; ॥	९२
त्याचे घरिं जेवुं नये असेल जो विप्र कौमिनीजित कीं, ।	
सांगितलीं वर्ज्यघरें वर्जावीं धरुनि हीं मनीं जितकीं. ॥	९३
ऐकें सारांशाऽतां त्यागुनि जे कां स्वकर्म दुसऱ्याचीं ।	
कर्मे करिती त्यांचीं वर्ज्य घरें, भाजनें जसि सैन्याचीं. ॥	९४
त्यजितां द्विज स्वकर्मा पीडी दारिद्र ऐक कानि बरें, ।	
मूढध्वं तुलसितरु जरि लावियल्या कर्पटे न कां निवरेणें? ॥	९५
विप्र स्वकर्मरत जे न तयां दारिद्र पाहि हुंकोनी, ।	
ये जरि अकर्मकारकसंगें तद्धामि पाहि दडुं 'कोनीं.' ॥	९६
विप्र म्हणे, 'गुरुराया दयानिधे ! ऐक विनति साचार, ।	
आचारशुद्ध विप्रा कैसा सांगा जि ! वदति सौ चार.' ॥	९७
विप्रविनंती ऐकुनि पावे संतोष गुरु दयानिधि तो, ।	
आचार सकळ सांगे बैसवुनी भूसुर स्वसन्निधि तो. ॥	९८
आचारार्कग्रंथीं जैसा आचार बोलिला हो ! तो, ।	
तैसा द्विज आचरतां तेणें आनंद हेलिलो होतो. ॥	९९
करितां आचार तसा मुक्ती मग त्यास मोकळी लाभे, ।	
स्पर्श्या मग त्यासी वाटे चित्तांत ते कळीला भें. ॥	१००
प्रातःकाळापासुनि कर्म सकळ होय दीड याम हिमौ ।	
तों करणें तें सांगति वर्णुनि तत्सर्व ज्या तया महिमा. ॥	१०१
विप्राचार सकळही सांगुनि गुरु देति मग तयास वरा, ।	
म्हणती, 'संततिसंपतिवृद्धि तुझी होय ऐक विप्रवरा ! ॥	१०२
आतां न जाइं भिक्षे, करोनि आचार हा स्वकृद (?) रीतें, ।	
राहिं सुखें, मुक्तयंतीं होईल तुज न धरीं भवदरातें.' ॥	१०३

१. जो. २. पाण्याला. ३. स्त्रीलंपट. ४. सरा=माडी वगैरे दारू. ५. मूळ वर करून. ६. वा-
कून जातो. ७. उन्हानें. ८. कुकर्माच्या संगानें. ९. त्याच्या (कर्मनिष्ठाच्या) घरीं. १०. कों-
पन्यांत. ११. सहा शास्त्रें आणि चार वेद. १२. येथें हवाला देऊन मूळांतील वराच भाग
गाळला आहे. १३. सूर्याला. १४. भीति. १५. रात्र ? १६. रहा. १७. अंतीं मुक्ति होईल.

पावुनि आनंद मनीं श्रीगुरुचीं द्विज धरोनि पंदनभजें ।	
बोले, 'ज्ञानाकें त्वां प्रकाशिलें मत्समस्त हृदनभ जें.' ॥	६४
श्रीगुरुचे पद नमुनी गेला द्विज आचरुनि मग तसाच, ।	
होतां सकळैश्वर्य प्राप्त तया, होय दैन्य गत साच. ॥	६५
सिद्ध म्हणे, 'गा! ऐसी केली गुरुंनीं अनेक लीला जे ।	
श्रवण करी त्या मनुजा स्पर्शाया भय मनें कली लाजे. ॥	६६
बोलविती गुरु जैसे बोलतसे परशुरामवाचा कीं, ।	
निर्मे मृद्वट माती कुलाल घालील जेधवां चाकीं. ॥	६७

अध्याय पंचविसावा.

ठेवुनि मस्तक पायीं नामांकित शिष्य विनवि सिद्धासी, ।	
'क्षुधित असें मी केवळ दाता तूं देइं गुरुचरिद्धासी.' ॥	१
सिद्ध म्हणे, 'जरि अससी क्षुधित श्रीगुरुचरित्र हें यश गा! ।	
घे; यश गाति जयाचें सुभक्त जन जे तसेंच तूं यश गा. ॥	२
भवरोगनाशनासी भेषज रे! पूर्ण होय हें ईक्षु, ।	
उपमे न पवेचि कदा; रुचिर मधुरतेसि तोकिं हें ईक्षु. ॥	३
गुरुचरित अन्न माझें चित्तीं जें गोड काय सांगुं रुचे? ।	
ऐकें गाणगपुरितें येती बहु भक्त दर्शना गुरुचे. ॥	४
ते श्रीगुरुचें पूजन करुनी एकेक भक्त भक्तीनें, ।	
ब्राह्मणभोजन करिती प्रतिदिवसीं ते यथा न शक्तीनें. ॥	५
तों ये द्विजैक दुर्बळ भिक्षा अर्पीन गुरुसि आपण ती, ।	
म्हणउनि इच्छा धरि परि सामोग्री आणि आइका पण ती. ॥	६
तंदूलगोधुमादिक मिळुनि असति तीन शेर तत्पदरीं, ।	
बंधन केल्या गांठी दृढ रक्षी धरुनि सर्वदा उदरीं. ॥	७
भास्कर नाम तयाचें शुद्ध तया कश्यपचि असे गोत्र, ।	
नमन करुनि अवलोकी गुरुमुख चातक नभीं जसे गोत्र. ॥	८
भक्ताराधन करिती उठविति विप्रास भोजनाला ते, ।	

१. पदकमलें. २. हृदयरूप आकाश. ३. मातीची घागर. ४. या अध्यायांत मुळांतील ३८ व्या अध्यायांतील कथाभाग आला आहे. ५. धासि=अन्न. ६. अन्न. ७. वर्णन कर. ८. अन्न. ९. मुलाला. १०. ऊंस. ११. यथा शक्तीनें न=शक्तीबाहेर? १२. मेघ.

- भोजन करोनि सांगे मनइच्छा सर्व भो ! जनाला ते. ॥ ९
- नित्य घडे त्यास असें, भक्त समाराधनेस तेवी तो, ।
गांठोड्या रक्षि हृदीं लोभी जन वरव हेम जेंवी तो. ॥ १०
- भिक्षा करावयासी न सांपडे संधि गुरुसि अर्पण ती, ।
स्वात्मप्रकाश पाडिल कैसा जी धातुसमयिवर पेंणती. ॥ ११
- दीपप्रकाश तरि सम उभयांचा समचि आवडे देवा, ।
परि कोणीहि न म्हणती, 'धातुसमयि सांडुनी पणति देवा.' ॥ १२
- भिक्षार्पण तैसी त्या समर्थ भक्तांपुढें करायाची ।
संधी न सांपडे. कसि होइल दीनासि भेट रायाची ? ॥ १३
- निंदा करिती द्विजगण म्हणति, 'समाराधना द्विज पहा जी ! ।
करिन म्हणोनि करितसे जों दिन ये याम हा द्वि जप हा जी. ॥ १४
- येतां प्रहरद्वय दिन अन्य समाराधनेस जेवितसे, ।
लाजे न, बोल बोले.' वटवट ते करिति भाट जेंवि तसे. ॥ १५
- 'साहित्यहि तीन अडिच शेर पुरे तेंहि नाहिं बहु धान्य, ।
गुरुशिष्य फार असती मिळति अगांतुकहि विप्र बहुधान्य. ॥ १६
- नाना विनोदि 'हेळिति मिळनि द्विज ते द्विजोत्तमास असे, ।
पाही संधी तो द्विज सोसुनि निंदेसि तीन मास असे. ॥ १७
- तीत्र असे रविबन्हीहुनि निंदा, विप्रदेह जी सुकवी, ।
ती वर्णन बहु कैसी चित्तापासुनि करील जी ! सुकवी. ॥ १८
- एक दिनि द्विज बोलति विप्राची जों करोनि मस्कारि त्या, ।
तों ऐकुनि गुरु तेथें आला, जो विप्र तो नमस्कारि त्या. ॥ १९
- गुरु म्हणती, 'विप्रा ! तूं भिक्षा अम्हासि अर्पि ते आजी.' ।
ऐकुनि गुरुवच 'भीये पसरुनि निंदाकुसर्पि ते आ जी. ॥ २०
- ऐकुनि गुर्वश्रयवच, द्विज तो डोले करोनि आनंद, ।

१. ज्यास्त, शिळक. २. सोनें. ३. ती (पदरांत बांधलेली) भिक्षा गुरुसि अर्पण करायासी संधि न सांपडे. ४. धातूच्या समईवर. ५. मातीचा दिवा. ६. जों दिन (दिवस) द्वि याम (दोन प्रहर) ये [तों] हा द्विज समाराधना करिन म्हणोनि जप करितसे (वारंवार म्हणत असतो). ७. बहुधा+अन्य. ८. उपहास करिती. ९. वाळवी. १०. चांगला कवी. ११. ते गुरुवच ऐकुनि जी ती (घाबरून) आ पसरुनि भीये (भीती) झाली—असा अन्वय. त्या गरीब ब्राह्मणाची निंदा करणारे लोक घाबरले—असा भाव. १२. गुरु+आश्रय+वच=गुरुचे आश्वासनपर शब्द.

- जैसा शालिग्रामा दाखवितां हरि करोनि आ नंद. ॥ २१
- कीं सून भीमकीच्या लाभें आनंद यैदुपआइ तिला, ।
- तैसा द्विजासि; मग गहु दळवी कैरि आणि तदुप आइतिला. ॥ २२
- साहित्य सर्व मिळवी, आणी द्वय शेर गुड नवनिता जी, ।
- भाजी शाक सुकोमल आणि, सुकलि शिंपिली न वेंनि, ताजी. ॥ २३
- साहित्य ठेवुनि मठीं स्नान करायास विप्र गेला जों, ।
- द्विजगण म्हणती गुरुसी, 'बोलाया हृदय धंगधगे, लांजों.' ॥ २४
- श्रीगुरु म्हणती, 'बोला, शंका मनिं लाजही धरुं नका च.' ।
- द्विजगण म्हणती, 'रत्नें त्यागुनि फळ काय करिं धरुन काच. ॥ २५
- भक्त समाराधनिं हो! जेवितसों नित्य मिष्ट नेमास, ।
- बुडवाया त्या ये हा द्विज दारिद्री निकृष्ट नेमास. ॥ २६
- आम्ही आज स्वगृहीं भक्षावी यावनाकभाकर कीं, ।
- निद्रा करणें प्राप्तचि ये, जाताऽस्ताचि तो प्रभाकर कीं. ॥ २७
- चित्त भ्रमण करि मृंदा जे जसि कुंभार घालि पैं चाकीं, ।
- मिष्टान्न आमुचें हा द्विज ये वर्जावयास कैचा कीं.' ॥ २८
- गुरु म्हणति, 'आज जेवा येथेंचि सकळ घरा न जा, जांवा, ।
- स्नान करुनि चित्तैजवा ऐसे या, अंतरा न जांजावा. ॥ २९
- कांहिं हि घरा न संशय, जेवा 'प्रेतिवासरासम, न न्यून. ।
- कोप न धरा द्विजावरि, धरि जसि गो वासरास मंन्यू न.' ॥ ३०
- ऐकुनि गुरुवच गेले ते स्नाना विप्र संगमा सर्व, ।
- भक्तां न उपेक्षि कदा तो पडतां दुःप्रसंग मां सर्व. ॥ ३१
- द्विज म्हणती, 'आमंत्रण दे गुरु, परि वाटणी समान सितें, ।
- येती न दोन दोनहि' ऐसें चितोनि वदति मानसि तें. ॥ ३२
- एक म्हणति 'सामोग्री आहे बहु ती मठांत, करवितिल ।
- पाक अतां, हो! चिंता मांत्रहि किमपि न मनीं करावि तिल.' ॥ ३३

१. हरि (कृष्ण) आ करोनि शालिग्रामा दाखवितां जैसा नंद डोले इ०. २. रुक्मिणीच्या. ३. कृष्णाची आई. ४. आणि तदुप (तत्+उप=आनंतर) आइतिला (इतर सामानाला) करि. आयतें सुयतें=भांडीकुंडीं, इतर सामान. ५. पाण्यानें. ६. मागें पुढें होतें. ७. (आम्ही) लाजतो. ८. अन्नास. ९. यावनाक=धान्यविशेष. १०. माती. ११. जा. १२. मनोवेगानें, अतिशय लवकर. १३. मनाला. १४. त्रास देऊं नका. १५. रोजच्या प्रमाणें. १६. राग. १७. मग. १८. शंकर. १९. तिळमात्र.

स्नान करुनि तो द्विज मठिं ये, त्या गुरु म्हणति, 'एक मद्धमनी, ।
 सांगितले विप्र बहुत पाक करीं त्वरित तूं विशुद्धमनीं.' ॥ ३४
 ऐकुनि गुरुवचन असें विस्मय मानी परी मनीं न भि तो, ।
 'अवतारी पुरुष' म्हणे 'हा तेजें जेव्यरुणधनी नभि तो.' ॥ ३५
 चित्तिं म्हणे, 'अवतरसी तूं हरि! विप्रासि आणिला जीव, ।
 पुरवि मदिच्छा; संशय तूं हरिं, विप्रासि आणि लाजीव. ॥ ३६
 द्विजदैन्य हरिसि, देसी सुरगुरुसम विप्रसूनुस मतीस, ।
 वंध्या कासरि करिसी दुभवनियां कामधेनुसम तीस. ॥ ३७
 आइकिलें मी गातां तुझें असे सुकवि शील हें यश जें, ।
 त्रयशेराचें कां मग न समस्तां पुरविशील हें यशजें.' ॥ ३८
 चिंतन करोनि ऐसें द्विज तो करि पाक पाक करुनि मन, ।
 सांगे गुरुसी 'जाला पाक' म्हणुनि करुनि विप्रवर नमन. ॥ ३९
 जोडोनि कर गुरुपुढें गरुड श्रीहरिपुढें कसा राही, ।
 'आणुनि आम्हांजवळी ठेवी' गुरु म्हणति 'पाक सारा ही.' ॥ ४०
 तत्काळ गुरुपुढें तो ठेवुनियां जोडि विप्रवर पाणी, ।
 देऊनि स्वपट गुरु प्रोक्षित तो झाकवूनि वर पाणी. ॥ ४१
 गुरुसि म्हणे द्विज, 'आज्ञा स्वामी ! आतां जि ! कोण बोलावी ?' ।
 गुरु म्हणति, 'संगमीं जा, असती जे विप्र कोण बोलावी.' ॥ ४२
 गुर्वाज्ञेनें संगमिं येउनियां तो नमूनि विप्रगणा, ।
 'बोलविलें गुरुनि' म्हणे बोले तो करुनि नम्र विप्र गंगा. ॥ ४३
 विप्र म्हणति विप्रासी, 'सकळांचा पाक व्हावयास रजा ।
 होइल, जा, करि भिक्षार्पण गुरुसी पूजुनी चरणसरजा. ॥ ४४
 गुरुसी तरि पोटभरी वाढी, दिन राहिला असे प्रहर.' ।
 नानापरि निंदाशर सोडुनि करुं लागले असे प्रहर. ॥ ४५
 द्विज येउनि गुरुसि म्हणे, 'द्विज येति न, काय मी वदों. निशितें ।
 'जेवुं' म्हणति, 'वाटणिसी येती पांकाचि न तव दोन शितें.' ॥ ४६
 गुरु म्हणति, 'एक विप्रा ! ब्राह्मणपंक्तीस भोजनाचा हो ! ।

१. मत्त+धमनी=माझी वाणी. २. जेवि+अरुणधनी (सूर्य). ३. देवा. ४. विप्रासि जीव आणिला=मला धीर दिलास. ५. नाहीसा कर. ६. म्हैस. ७. अन्न. ८. स्वच्छ, संशयरहित. ९. हात. १०. वाणी. ११. रात्र. १२. चरणकमल. १३. प्रहार. १४. रात्री. १५. सैपाकाचीं.

- नेम असे, नच जेवूं करितां त्या लोप भो जनाचा हो.' ॥ ४७
- वाटे द्विजांतरीं निंदा हरि घाली नखां बहिर्मुसलें, ।
- घाय बसति गुरुवचनें; द्विज करि मुख, धरुन खांब, हिर्मुसलें. ॥ ४८
- श्रीगुरुपद मग धरुनी विप्र वदे करुनियां मनोदास, ।
- 'दास तुझा मी, करिती मद्वचनें विप्र ते विनोदास.' ॥ ४९
- मग गुरु शिष्या धाडिति, तो धांवे शीघ्र खंग कसा चपळ, ।
- आणी द्विज बोलावुनि, लागूं दे पथिं न एक साच पळ. ॥ ५०
- श्रीगुरु म्हणती विप्रा, 'पत्रावळि तुम्हि चतुःसहस्र करा. ।
- लावा न वेळ, अस्तुचि होतां होइल निशी सहस्रकरा.' ॥ ५१
- त्या विप्रा गुरु म्हणती, 'असि विनती तूं द्विजांस कर जा ती, ।
- करित समाराधन मी, जेवा सकुटुंब गोअमरजाती'. ॥ ५२
- गुरुवचनें विप्रांसी नमुनि उभा कर जुळोनि राहे तो, ।
- सांगितलें गुरुनि तसें विनवि म्हणे, 'पूर्ण मत्करा हेतो.' ॥ ५३
- द्विज म्हणति, 'म्हणसि जेवा; परि वाटणि ये न एकही शीत, ।
- तृप्त तृप्ति होय कसा मिळे जरी एक विंदूही शीत.' ॥ ५४
- नानापरि निंदेतें प्रवर्तले द्विज करावयाला ते, ।
- 'हो, हो, हो' म्हणुनि वचन सज्जन नर बोलती त्यांला ते. ॥ ५५
- 'निंदा न करा सहसा' सज्जन म्हणती विनोद करित्यातें, ।
- 'बोले तैसें तो द्विज आज्ञा गुरुराज जेवि करि त्यातें. ॥ ५६
- का न उगि रहा, निंदा करितां भाटासमान वटवट जे, ।
- काय न करि गुरु? सर्षपवट्टीं होती महान वट वट जे.' ॥ ५७
- 'हो कां बरवें' म्हणती, लाविति पत्रावळी सकळ विप्र, ।
- सर्वोपचारिं गुरुची करि पूजा क्षिप्र विप्र तो विप्र'. ॥ ५८
- उजळोनि मंगळारति वोवाळी प्रेमभरित सुमनें तो, ।
- नमनें तो साष्टांगीं करुनि बहुत अर्पि मंत्रसुमनें तो. ॥ ५९
- आनंद पावुनि गुरु म्हणति, 'तवेच्छीत होवु, ठायास ।
- मांडी' इतरहि विप्रां म्हणती, 'व्हा साह्य हो ! उठा यास.' ॥ ६०

१. खांबाशीं स्तब्ध उभा राहून. २. मन+उदास. ३. पक्षी. ४. गो+अमर+जाती=भू+देववर्ग=ब्राह्मणमंडळी. ५. मत् हेतो (माझा हेतु) पूर्ण करा. ६. विंदु+अहि (पाणी). ७. थंड. ८. थांबा, असें करूं नका. ९. सर्षपवट=(मोहरीप्रमाणें)+वीं (बियामध्ये). १०. वडाचें झाड. ११. बुद्धिमान्. १२. मंत्रपुष्पें. १३. पानें.

म्हणती, 'अन्न न उघडा, वाढा काढोनि इतर भाजनि त्या.' ।
 तैसेच करिति, वाढिति; विलोकिली बहु यशप्रभा जेनि त्या. ॥ ६१
 जैसैं मेघ उदधिचें वोढुनियां नेति बहुत परि पूर्ण ।
 न सरे, तैसें यैश तें, वाढिति जरि तरि असेचि परिपूर्ण. ॥ ६२
 ओतूनि नेति सध्या घृत भरुनी इतर वाढपास घेट, ।
 आग्रह करोनि वाढिति थिजलेंही आवडे जयास घेट. ॥ ६३
 वाढुनि येउनि पाहति तों पूर्णासे जसें तसें यैश तें, ।
 वाढे सत्पात्रिं कसें देतां दानासि बहु जसें यश तें. ॥ ६४
 आश्चर्य मानिती द्विज, जाला आनंद थोर सकळां तो, ।
 भास्कर हर्षे पाहुनि; चकोर जैसा शशांक सकळा तो. ॥ ६५
 जोडोनि प्रार्थि म्हणे, 'द्विज हो! ध्या तूपपायसा' कैर तो, ।
 'जेवा स्वस्थमनें जी! स्वकरें वाढीत तूप साकर तो. ॥ ६६
 जाला अति काल असे, श्रमलेति तुम्ही समस्त बहु भांगां, ।
 मागा रुचेल तेंचि' प्रार्थितसे विप्र राहुनि उभा गा! ॥ ६७
 'तृप्ती वर्षी क्षितिची करिती वर्षोनि जेंवि चरूं तृप्ती' ।
 विप्र म्हणति, 'तसि जाली, आतां आणूं नकाच चरूं, तृप्ती. ॥ ६८
 कंठभरि जेविलों गा! काहीं राही रिती न मांन तिल', ।
 गुरुभक्त धन्य तूं, तुज विधि, हरि, हर देव तीन मानतिल.' ॥ ६९
 सकळ द्विजांसहित ही गुरु भोजन करुनि उठति मग हो! ते, ।
 उष्टीं काढुनि, मागुनि जेविति वाढीत विप्र जे होते. ॥ ७०
 श्रीगुरु म्हणती विप्रां, 'वनितासुतकन्यकादि बोलावा, ।
 जा जेऊं द्या, तृप्ती होऊं द्या तन्न उशिर तो लावा. ॥ ७१
 आलें विप्रकुळ सकळ जेवुनि तें तृप्त जाहलें, जेंवी ।
 पांडवघरि ऋषिमंडळ; शूद्रादि ग्रामलोक मग जेवी ॥ ७२
 चांडाळादिक जाले होते जे तृप्त जन नगरवासी, ।
 प्राणीमात्रहि कोणी त्या ग्रामीं राहिला न उपवासी. ॥ ७३
 विप्रादि तदिनीं जन जेविति साहस्र चार ते गणती ।

१. भांड्यांत. २. लोकांनीं. ३. अन्न. ४. घागरी. ५. घट्ट. ६. पूर्ण+असे. ७. कलायुक्त.
 ८. तूप आणि दूध. ९. हात. हें 'जोडोनि' याचें विशेषण. १०. भागलां, दमलां. ११. वर्षाकालीं.
 १२. मेघ. १३. भात. १४. हा 'जाली' याचा कर्ता. १५. रिकामी. १६. कंठ, गळा.
 १७. तिलभर. १८. तत् (त्यांची)+न.

जाली, मग विप्रासी त्या श्रीगुरुराज 'जेव जा' म्हणती. ॥	७४
गुर्वाज्ञेनें जेवुनि उघडुनि जों अन्न विप्र पाहतसे, ।	
आपण जितके केले पदार्थ जे असति ते जसेचि तसे. ॥	७५
सांगे गुरुसि, गुरु म्हणे, 'गंगाजळिं टाकि, 'मीन गा अर्क ।	
खाऊनि तृप्त होतिळ; जा गेला पश्चिमा नगा अर्क.' ॥	७६
मीनास अन्न घालुनि, येउनि शिर ठेवि गुरूपदावर तो, ।	
श्रीगुरु 'ईप्सित होऊ' असा तया देति हो ! तदा वर तो. ॥	७७
द्विज म्हणति, 'धन्य धन्य द्विजवर गुरुभक्त हा असा मान्य, ।	
जैसे पांडूसुत ते श्रीहरिचे भक्त हो ! असामान्य. ॥	७८
कृष्णकृपेनें घालिति जेवुं सत्कृषि अत्रिजास शैर्वरित, ।	
जालें तसें गुरुकृपें आजहि असतांहि अन्न उर्वरित. ॥	७९
भक्तजना तारितसे श्रीगुरु हा, कृष्ण तोचि अवतरुनी, ।	
पादस्पर्शें जाती इच्छित पावोनि भक्त भव तरुनी. ॥	८०
विश्वप्सू(?) यतिसि जसें श्रीहरि पार्थासि करुनि अव(?) दावी, ।	
याची यशगुणकीर्ती कैसी हो ! एक आनर्नि वदावी. ॥	८१
याचें यश गुणवर्णन जालें न अंशेष शेषनिगमांतें, ।	
मग आम्हातें कैचें वर्णवतें ? परि पडे मर्नि गमातें.' ॥	८२
शिष्या गुरुस्तव असा केला बहु विप्रभक्त आर्यानीं, ।	
श्रीगुर्वाज्ञे वणीं बच्याजिसुत परशुराम आर्यानीं. ॥	८३

अध्याय सव्विसावा.

करुनि प्रणिपात वदे शिष्य गुरुसि, 'पुढिल वद चरित्रास, ।	
श्रवणें त्रिताप शमती पळती पावोनि धट्ट अरि त्रास.' ॥	१
सिद्ध म्हणे भर्त्यासह गाणगपुरि वांझ एक नांदे ती, ।	
संपूर्ण साठ वर्षे होतां सत्पुत्र गुरु तिला देती. ॥	२
सुपतिव्रता सती ती नाम तिच्या सोमनाथ भर्त्याचें, ।	
शाखापस्तंब असे गोत्रहि जें शौनकचि असे त्याचें. ॥	३
गंगा नाम तियेचें, सेवा करि नित्य भक्तिनें गुरुची, ।	

१. मासे. २. अन्न. ३. सूर्य. ४. पांडव. ५. दुर्वासास. ६. रात्री. ७. शिल्लक. ८. 'विश्वस्वरूप जैसे श्रीहरि पार्थासि करुनि आ दावी।' असा येथें पाठ असावा. ९. पूर्ण. १०. शे. ११. यांत मुळांतील ३९ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. १२. सहा.

- पंचारति वोवाळुनि सेवुनि गुरुपादतीर्थ घेत रुची. ॥ ४
- नित्य अशि श्रीगुरुची सेवा करि कष्टुनी वपु सती ते, ।
तिजला श्रीगुरु इच्छित मनिंचा जाणोनि भाव पुसती ते. ॥ ५
- गुरु म्हणती, 'प्रत्यहिं कां आणिसि पंचारती निरांजन ? मी ।
जालों प्रसन्न मार्गे इच्छित' ऐकोनि ती पदाब्ज नमी. ॥ ६
- गुरुसि म्हणे, 'सुत पोटीं नसतां पितृलोकवास नाहीं कीं, ।
पुरवी न कोण तुजविण, कृपाक्षि अवलोक; वासना ही कीं. ॥ ७
- गंगास्नाना प्रत्यहिं कडिये घेवोनि शिशु सकळ योषा, ।
येती तसें नसे मत्कपाळि, मी काय आचरें दोषा ?' ॥ ८
- श्रीगुरु म्हणति तिला मग, 'तुज कन्या सुत सुलक्षणी होती,' ।
ऐकोन शकुनगांठी बांधुनि नमि गुरुसि ते क्षणीं हो ! ती. ॥ ९
- श्रीगुरुसि म्हणे, 'बहु मी करीं व्रतें पुत्र इच्छुन मनातें, ।
पुरलि न इच्छा कांहीं' म्हणुनि करीं पुनरपीहि नमनातें. ॥ १०
- 'सांगति बुधजन मज करिं अश्वत्थव्रत विधान सेवा तें ।
गेलें, केलें दैवें व्यर्थचि, धनडंबरा जसें वातें. ॥ ११
- करित्यें व्रत आझुनि मी पुत्रेच्छुनि मानसीं पुढिल जैननीं, ।
या जैनानें करिन म्हणसी पुत्राची, वाटतें नवल, जैननी. ॥ १२
- कां नवल न वाटे तें ? वर्षे देहासि होति या साठी, ।
होत न विटाळशी; वर देशि नवल वाटतेंचि यासाठीं. ॥ १३
- व्हावें न अन्यथा त्वद्वचन शकुनगांठ केलि बंधन ही; ।
धरिलें त्वद्वच दृढ मी, मनीं धरी कृपणही असे धन ही. ॥ १४
- सर्वहि कर्ता प्रभु तूं परि धरिती मूर्ख धव न विश्वास, ।
श्वास न निघे तवाज्ञेवांचुनि गा ! तूंचि अवन विश्वास. ॥ १५
- तुझिया इच्छेवांचुनि नेत्राचें नाहिं हलत पातेंही, ।
भजतां न तुला व्यर्थचि करितां तीर्थव्रतां तपातें ही. ॥ १६
- अश्वत्थव्रत करित्यें व्यर्थचि मी, ये प्रतीति सत्य मला, ।
कर्मपडळ गुरु उडवी, वस्त्राच्या उडवि जेंवि सत्य मला.' ॥ १७
- गुरु म्हणती, 'अश्वत्थद्रुमसेवा थोर सुकृत जी ईषणा ।
मनिं ती अखिलहि पुरवी; निंदुं नको वृक्ष ऐक मद्दिषणा. ॥ १८

१. मेघसमूहास. २. जन्मीं. ३. मुलाची आई. ४. साठ. ५. मनुष्य. ६. रक्षण. ७. पाणी.
८. इच्छा. ९. विषणा=वाणी.

ज्यापासीं सकळहि ते देव वसति वृक्ष तो असा मान्य, । सामान्य नाहिं आइक तरुराजा लक्ष तो असामान्य. ॥	१९
अश्वत्थव्रतमहिमा सांगे आद्यंत नारदास विधी ।	
ब्रह्मांडपुराणीं, व्रत करितां दे इच्छिलें तदा सविधी.' ॥	२०
गंगा श्रीगुरुसि म्हणे, 'करिसी स्वामी बहु द्रुमस्तव तो, । सर्व त्वन्मुखि महिमा ऐकावा वाटतोचि यास्तव तो.' ॥	२१
गुरु म्हणती, 'नारद ये जेथें होते मुनी समस्त वनीं, । पूजुनि तयास मुनि तत् जाले रत भूधरासम स्तवनीं. ॥	२२
स्तव बहु ऐकुनि नारद ऋषिस म्हणे चित्त बहुत मम हर्षे, । धन्य तुम्ही भवनाशक नाश करवि जेंवि बहु तम महर्षे !' ॥	२३
ऋषि म्हणति नारदासी, 'कैसें अश्वत्थवृक्षमहिमान, । देवर्षे ! सांगा जी देति जया सुजन दक्ष महि मान. ॥	२४
सांगुनि महिमान सकळ सांगचि देवर्षि ! तें व्रतविधान । तेणें चित्तीं अम्हां मुनि ! मग वाटेल गा ! समाधान. ॥	२५
सांगे विधी अथर्वण, कथिलें एक प्रकार परि सूतें, । ब्रह्मांडपुराणीं तें यथाविधि त्वन्मुखेंचि परिसूं तें.' ॥	२६
नारद म्हणे ऋषिगणा, 'सादर आतां समस्त परिसा जी, । ब्रह्मांडपुराणि कथा आहे मीही वदेन परि सौजी. ॥	२७
साजी म्हणाल कैसी तरि आज श्रवण सत्यलोकातें । केली, सेवा करितां होइ फळ प्राप्त सत्य लोकातें. ॥	२८
द्रुहिण म्हणे, 'मी, हरि हर सैंदिं वसतोंऽश्वत्थपादपापासीं, । नाशुनि इच्छितदाता द्रुम तो, गुरुपाद जेंवि, पापासीं. ॥	२९
मी मूळीं, मध्यें हरि, अग्रीं शिव वासवादि तेतिस ही । कोटिसुर, प्राक्शाखा जी वेष्टुनि वसति सर्व ते तिस ही. ॥	३०
बीजें अकारादिक, तीर्थेंही सकळ देवतामात्र, । वसती अखिलहि शाखा वेष्टुनि वैपुरोमिं जेंवि धामात्र. ॥	३१
ऐसा अश्वत्थद्रुम न पडे मनिं इच्छिलें कमी सर्व, । काय नवल वसतोंऽम्ही ज्याचा गणप लेंक, 'मी, सर्व. ॥	३२

१. पहा. २. ऋषिविशेष. ३. साची, चांगली. ४. ब्रह्मदेव. ५. सदा. ६. शरीरावरील
कैसावर. ७. घाम+अत्र (जल). ८. ज्याचा लेंक गणप (तो-शिव). ९. ब्रह्मदेव. १०. विष्णु.

आषाढपौषचैत्रीं असतां गुरु शुक्र अस्तगत साच, ।	
आरंभावे न व्रत असतां क्षयदिन कुयोगहि तसाच. ॥	३३
पाहुनि शुभदिन शशिवळ करणें हो ! दृढमनें व्रतारंभा, ।	
व्हावे न मानस तसें चंचळ जशि वात लागतां रंभा. ॥	३४
प्रातःकाळि उठावे उठला जों नाहिं कोणिही जन तो, ।	
सुस्नात होउनी मग करणें द्रुमपार जो समार्जन तो. ॥	३५
घालोनि रंगमाळा घेउनि शिवपुत्रनाम अकरावे. ।	
त्याचें पूजन करुनी मग तें पुण्याहवाचन करावे. ॥	३६
मग अश्वत्थद्रुम तो मानुनियां विष्णु, सातदा पूर्ण ।	
स्नपन करावे त्यासी आणुनि घाटिं भरुनि सातदां पूर्ण. ॥	३७
स्नान करायासि पुन्हा, त्या घालुनि सातदां वैपू, जावे, ।	
इष्टार्थ उच्चरुनि मग संकल्पुनि धरुन भाव पूजावे. ॥	३८
अश्वत्थवृक्षि विष्णू ध्यावा ध्यानांत अष्टभुज गा ! तो, ।	
भुजगा जो अरि त्यावरि बैसे जो तारक प्रभु जगा तो. ॥	३९
धरि करिं धनु, शर, खेटक, खिङ्ग, वरद हस्त, अरि, गदा, काँर, ।	
नवजलदवर्ण जैसा हरितनुचा वर्ण तो तदाकार. ॥	४०
तेथें वसे उमा शिव, सश्री ज्या स्थानिं सर्वगा वसैती, ।	
मीहि वसें, होय सदां सैहरि सुरां स्थानिं सर्व गा ! वसैती. ॥	४१
ऐसें ध्यानावाहन करोनि मग वृक्षराजपूजन गा ! ।	
करणें, त्याच्या पुण्याचा गिरि लाजवि हिरण्यैशैलनगा. ॥	४२
वस्त्रें वा सूतें द्रुम वेष्टावा, तो नये असो निपट, ।	
उघडा; सामर्थ्यसतां सूतें वेष्टों नये असोनि पट. ॥	४३
मग करणें वृक्षासी प्रदक्षिणा त्या सहस्र नामानें, ।	
अथवा मौनेचि बरे करणें ज्याच्या असें मना मानें. ॥	४४
करणें प्रदक्षिणा, जसि चाले गैरवार शांत कुंभातें, ।	
घेउनि जल, हरिपादिं असु मन वसतें जेंवि शान्तकुंभातें. ॥	४५

केळ. २. वृक्षाचा (अश्वत्थाचा) पार. ३. अकरावे नाम=गणपति? ४. स्नान, पाणी घा-
 . जल. ६. गरुडावर. ७. ढाल. ८. तरवार. ९. सुदर्शन चक्र. १०. शंख. ११. वि-
 १२. राहतात. १३. इंद्रासह. १४. राहण्याचें ठिकाण. १५. मेरुपर्वतास. १६. वस्त्र.
 मारित्री. १८. सुवर्णावर.

- वाडवहत्या नाशी प्रदक्षिणा दोन लक्ष करितां तें, ।
 सुकृत म्हणुनि सांगितलें, धरोनि मजला समक्ष करिं तांतें ॥ ४६
- कोटिप्रदक्षिणें परिहारचि कोटि सकळ ऋण होतें, ।
 अव उरुं नदेचि जैसें सरोवरीं पद्म जळिं कैरिण हो ! तें ॥ ४७
- अश्वत्थाची सेवा करितां भवरोगदुःख तें वारी, ।
 कुंभोद्भव आश्रय ज्या, त्यांसोदधिचें न बुडवितें वारी. ॥ ४८
- ग्रह भूत न बाधेची प्रदक्षिणा हो ! सहस्र करित्यातें, ।
 काय करिल सांगा पां हारिचा ज्या पूर्ण आश्र, कैरि त्यातें ? ॥ ४९
- मृत्युंजयजप करितां स्पर्शुन अश्वत्थवृक्ष शनिवारीं, ।
 न घडे अपमृत्यु कदां तद्भवभय, देउनी यश, निवारी. ॥ ५०
- शनिवारीं अश्वत्था स्पर्शुनि कर्त्या जना शनिजपातें, ।
 पीडी न सौरि, न करी उघडुनि तत्काजनाश निज पांतें ॥ ५१
- नर एकादा क्षितिवरि भावें अश्वत्थवृक्ष जो स्थापी, ।
 स्वर्गी पितरांसह तो अमृत सदा, पुरुनि सर्व आस्था, पी. ॥ ५२
- छेदी अश्वत्थद्रुम त्याला घालुनि कृतांतचर कास, ।
 नरकासि नेति रगडिति लावुनि तल्लिंगदेह चरकास. ॥ ५३
- अश्वत्थपादपाची सकाळि ज्या नीरिं बा ! पडे छाया, ।
 तेथें स्नान करिति, तत्पाहति न यमचर बापडे छाया. ॥ ५४
- अश्वत्थ सांवलि जळीं तेथें जो प्रक्षळून वपु न्हातो, ।
 नाशी ब्राह्मणहत्या, तनु न धरी तुज कळो नैव पुन्हा तो. ॥ ५५
- अश्वत्थातळिं भोजन घाली जो ब्राह्मणास एकाला, ।
 कोटिब्राह्मणभोजन पुण्य तया प्राप्त होय ते काला. ॥ ५६
- यज्ञाचें पुण्य तयां करिती अश्वत्थतळिं सुहोमातें, ।
 सुतकामनाहि पुरती त्वरित वदे पद्मजन्म हो ! मातें.' ॥ ५७
- ‘अश्वत्थव्रतमहिमा’ ऋषिस म्हणे ब्रह्मसुत ‘असेचि असा, ।
 व्रत आचरोनि इच्छित पावुनि विधिलोकिं मग सुखेंचि असा. ॥ ५८
- ऐसें व्रत आचरुनी उद्यापन मग वरें करावेंच, ।

१. विप्रहत्या. २. पित्यानें, ब्रह्मदेवानें. ३. हत्तीण. ४. त्यास+उदधिचें (समुद्राचें).
 ५. पाणी. ६. सिंहाचा. ७. आश्रय. ८. हत्ती. ९. शनि. १०. वृष्टीनें. ११. यमदूत.
 १२. पाण्यांत. १३. तत् छाया=त्याचें घर. १४. हें ‘तनू’चें विशेषण. १५. ब्रह्मदेव.

शक्ति जसि जया, देउनि विप्रां धन अंबरें करा वेंचें. ॥	६९
केल्या प्रदक्षिणांचे दशांश तें हवन तदशांश करा, ।	
ब्राह्मणभोजन इच्छित पावुनियां येत सर्व येश करा. ॥	६०
द्यावा यथानुशक्ती करोनि अश्वत्थवृक्ष कृशनाचा, ।	
धनहीन सुविप्रा अघ जाळि तृणा स्पर्श जेंवि कृशनाचा. ॥	६१
वृक्षातळिं तिळराशी करोनि झांकोनि शुभ्रपट वर तो; ।	
द्यावी ती दान, बरा पाहुनि धनहीन भूमिसुरवर तो.' ॥	६२
गुरु म्हणती वांझेते, 'ऐसें व्रत करिति भूमिदेव मुनी, ।	
इच्छित सर्वहि पावति, तूंहि करुनि दुःख सर्व दे वेंमुनी. ॥	६३
अश्वत्थ कल्पपादप भीमामरजा सुसंगिं आहे तो, ।	
मत्स्थानहि तेंचि असे, तो आराधीं पुरे तुझा हेतो. ॥	६४
कन्यापुत्र सुलक्षणि होति तदश्वत्थअर्चनेंकरुनी, ।	
चिंता न करिं करीं व्रत, जा निश्चय पूर्ण हा मनीं धरुनी'. ॥	६५
ती नमुनी गुरुसि म्हणे, 'कैचा मज सुत ? न काय हा तरुण; ।	
जें खँदिरांगाराचें शीतळ होईल काय हातरुण ? ॥	६६
नाहीं अश्वत्थाचें कारण मज साठ वर्ष वांजेतें, ।	
त्वद्वचन मुख्य म्हणउनि करिन व्रत वदसि येधवां जे तें. ॥	६७
त्यजिती जे गुरुवचना अधिकारी तेचि होति नरकाचे, ।	
गुरुवचन नावडे ज्या राहति ते बुद्धिहीन नर काचे.' ॥	६८
'होइल सुत' गुरु म्हणती 'न धरीं तूं संशया मनामाजी, ।	
सांगितलें व्रत जैसें तैसें करिं ऐकणें स्वंनामाजी'. ॥	६९
प्रीति गुरुवचनिं लागे जैसी स्त्रीलंपटासि सुरतरुची, ।	
भावे मग ती सेवा त्या करि संगमिंचियाचि सुरतरुची. ॥	७०
त्रय दिन सेवा केली पूर्वीं जसि त्या 'महीसुरजनीं ती, ।	
जाला सुस्वप्न तिला येतां हो ! तृतीय दिवसरजनी ती. ॥	७१
स्वप्नीं विप्रेक म्हणे, 'जालें तव काम्य ऐक मंद्वारा, ।	
सप्त प्रदक्षिणा करिं जा नमुनी श्रीगुरू दिनोद्धारा. ॥	७२
जें देइल तें भक्षीं' ऐसि तयाची वदे सैरस्वति; तें ।	

१. खर्च. २. यश. ३. सोन्याचा. ४. अग्नीचा. ५. ओकून टाक. ६. शरीर. ७. खैराच्या निखान्याचें. ८. आंथरण. ९. कच्चे. १०. वाणीनें. ११. ब्राह्मणांनीं. १२. माझी वाणी १३. वाणी.

ऐकुनि जागी होउनि येउनि नमि नरहरीसरस्वतितें. ॥	७३
सद्भावें मग सात प्रदक्षिणा करुनियां महासति ते, ।	
तिष्ठे सन्मुख गुरु तिस दोन फळें देति आणि हांसति ते. ॥	७४
गुरु मग म्हणती, 'जालें कार्य तुजें पारणेंहि कर, जा, हो ।	
पुत्रवती' म्हणुनि शिरीं ठेविति तिचिया कृपास्वकरजा हो ! ॥	७५
'करिं पारणें, मग फळा भक्षीं येइल' म्हणे गुरु 'प्रतिती, ।	
होइल कन्या सुत तुज.' जाइ नमुनि मग गृहा गुरुप्रति ती. ॥	७६
संपूर्ण व्रत करुनी दानें होमादि विप्रभोजन तें, ।	
करि मग देउनि बहुतचि, करिते संतुष्ट विप्र, भोजन तें. ॥	७७
मग पारणें करुनि तीं भक्षि फळेंऽहस्तदस्तमानीं ती, ।	
जाली रजस्वला मग दुर्धीं जळलीं समस्त मानी ती. ॥	७८
भक्षोनि हँविष्यान्ना, मौनेचि क्रमुनि तीन रजनी ती, ।	
सुस्नात होय असि जी धन्य म्हणति यूवती नर जनीं ती. ॥	७९
जाउनि करि मग गुरुसी आरति, पर्दि लववुनी स्वकंधर ती, ।	
पतिसंग पंच निशितें करितां गर्भासि जाहली धरिती. ॥	८०
त्रयमासापासोनी द्विज करि, वेंचुनि हिरण्य गर्भाचे ।	
संस्कार, गर्भ शोभे तेजें, भू जसि हिरण्यगर्भाचे. ॥	८१
प्रीती गुरुहि विनोदीं म्हणती, 'ग्रामांत वायनें वांटा.' ।	
गुर्वज्ञेनें वांटिति तें पाहति वैसुनी जन चँवाटा. ॥	८२
म्हणति, 'पहा हो ! नवला, कैसा वांझेस गर्भ सांठवला ? ।	
नसतां काळ, अकाळीं एकाकीं जेंवि होय सांठ वला. ॥	८३
म्हातारी, सितकेशी, होति वसुनि, पडुनियां रंद, खँवाटे, ।	
सोहाळा करिति बहुत वाणेंही घावया 'हरिख वाटे. ॥	८४
अत्यानंदें वाणें देति, पहा थोर होय गडबड ती.' ।	
ऐसे नानारितिनें करोनि जन बहु विनोद बडबडती. ॥	८५
वाणें देउनि पतिसह येउनि गुरुपद धरोनि ते हातें, ।	
ठेवुनि शिर मग येती गुर्वाज्ञा घेउनी निज गृहातें. ॥	८६

१. कृपाहस्तांगुली. २. द्रव्य. ३. अहः+तत्+अस्तमानीं=त्या दिवशीं सायंकाळीं.
 ४. दुरितें, दुष्कर्म. ५. पवित्र अन्न. ६. सूर्याचे. ७. प्रसिद्ध ठिकाणीं. ८. सांठा, सांठवण, जमणें.
 ९. मेवाला. १०. दांत. ११. खवाटे पडणें=खाकेंतील हाडें निवणें. १२. हर्ष.

होतां नवमास पुरे कन्यारत्नासि जाहली प्रसुत, ।
 जाला न, पंच निशितें दे भोग स्त्रीस म्हणुनि विप्र, सुत. ॥ ८७
 जातक वर्तवुनी शुभ सांगितलें सकळ विप्रगणकांनीं, ।
 एकोनि, तात करि तो तृप्त धनें सकळ विप्रगण, कानीं. ॥ ८८
 न्हाउनि एकादशदिनि कन्या घेऊनि सपति गंगा ती, ।
 येउनि गुरुपदिं घालुनि नमुनि गुरुसि कीर्ति बहुमुखें गाती. ॥ ८९
 'करुणाजलद ! दयाब्धे ! निजजन तारावयासि अवतारा ।
 धरुनि, त्रयमूर्ति तुम्ही कृपानयानें करुनि भक्त अँव तारा. ॥ ९०
 केलें लोह परिससम मज गुरु नैरकेसरीसरस्वति हे, ।
 परि होय न सुत उदरीं, आलि इस तुँकें सरी सरस्वति हे. ॥ ९१
 व्हावा सुत मजला जी !' श्रीगुरुसी म्हणत तेधवां विप्र, ।
 गुरु म्हणती, 'मूर्ख हवा, किंवा तुज सांग रे ! हवा विप्र ? ॥ ९२
 त्रिंशद्वर्षायु जरी होइल विद्वत्सुजाण परि साच, ।
 मानेल जरि शँतायु मतिमंद दढासु (?) जाण परिसा च'. ॥ ९३
 श्रीगुरुसि म्हणे गंगा, 'व्हावा सत्पुत्र पूर्ण मजला हो ! ।
 व्हावे पांच सुत तया ऐसा त्वद्वरदपुत्र मज लाहो.' ॥ ९४
 गुरु दे तसाचि तिजला वारुनियां सकळ संकटा वर तो, ।
 कन्यालक्षण सांगे मग घेउनि कन्यके कँटावर तो. ॥ ९५
 'होइल पतिव्रता हे, शतायु होतील पुत्र आठ इला, ।
 ज्ञानी मिळेल पति, तँचारी साही वदेल पाठ इला. ॥ ९६
 सुँकृतहरि देखुन इचा इतर जनाचेहि अँवकरी लपती, ।
 येईल दर्शना नृप, इचा महद्यज्ञ मग करील पती. ॥ ९७
 पाहेल सुखें नांदुनि 'अँहेवपाणि पुत्र पौत्र नयनांहीं, ।
 निघणार अष्टपुत्रा, तिल एकहि मूर्ख तो तनय नाहीं. ॥ ९८
 यापरि लक्षण सुत जो आतां होइल न वावगा तूतें, ।
 तत्कीर्ति भरे दशही आँशा होइल न वाव गाँतूतें.' ॥ ९९
 शिष्या तसेंच जालें जसि वदली गुरुचि ऐक वा ! धेनँ, ।

१. मुलगा झाला नाही. २. रक्षण. ३. नृसिंहसरस्वति. ४. वजनानें, साम्यानें. ५. श-
 हाणा. ६. तीस वर्षें जगणारा. ७. शंभर वर्षांचा. ८. मिळो. ९. कडेवर. १०. तत् इला (त्याची
 वाणी) चारी (चार वेद) साही (सहा शास्त्रें) वदेल. ११. पुण्यरूपी सिंह. १२. पापरूपी हत्ती
 १३. अविधवापणीं, सौभाग्यपणीं. १४. दिशा. १५. पृथ्वीवर. १६. वाणी.

भजती श्रीगुरुसी जे विघ्न तयां कांहिं एक बाधेना. ॥ १०
 केली पुत्रवती सति संवत्सर साठ वांज होती ते, ।
 जाला सुपुत्र सुगुणी त्यालाही पांच पुत्र होती ते. ॥ १०
 छेदी अघा कथा ही नगमस्तर्कि जेंवि घाव दे चि पैंवी, ।
 चिपैंवी कुतर्क अवघे' सिद्धमुनीची असी वदेचि पैंवी. ॥ १०
 श्रीगुरु सांगति तिसरे कार्णि(?) परशुराम आयके कीं तें, ।
 आनंदे घन देखुनि जैसा आनंद होय कैकीतें. ॥ १०

अध्याय सत्ताविसावा.

श्रीसिद्धाचे चरणीं ठेवुनि शिर शिष्य तो वदे, 'वद गा ! ।
 प्राशिति जरि नित्य सुधा कलपांतीं पावतीच देव दैगा. ॥
 जो श्रीगुरुचरितसुधा प्राशी, नलगेचि सुरसुधा त्याला, ।
 व्यर्थचि स्वर्गसुधा ती रक्षी प्रळयीं न सांसु धायाला. ॥
 श्रीगुरुचरितसुधेची कैसें पावेल अमृत संमता तें ? ।
 लाजे शास्त्रमतेतर पाहुनि वेदांतशास्त्रसमता तें.' ॥
 यापरि शिष्यवचन गुरु सिद्धैकुनि चित्ति बहुत मानवला, ।
 ठेवुनि शिरिं हस्त म्हणे, 'एक पुढिल शिष्यसत्तमा ! नवला. ॥
 व्याधी दुःख असलिया गुरुदर्शनि दूर सर्व होत नुंते, ।
 ऐसें विप्रैकैकुनि ये, तत्सितें कुंष्ट सर्व हो ! तनुंते. ॥
 नरहरि नाम तयाचें, शाखापस्तंब ती, भृगव गोत्र, ।
 नमुनि श्रीगुरुसि म्हणे, 'कुंष्टमला क्षाळि तूं सदय 'गोत्र.' ॥
 साष्टांगीं नमुनि पुढें गुरुस्तुती करित तो उभा राहे, ।
 'भारा ह्या दुःखाच्या हरुनि' म्हणे 'कीर्तिगुढि उभारा हे ! ॥
 देवादि देवगुरु तूं शिवहरि अवतारसी दिनोद्वारा ! ।
 उद्वारा मजलागीं' ऐकुनि गुरु तोषती सुंतद्वारा. ॥

१. वज्र. २. गप्प करी. ३. वाणी. ४. मोराला. ५. या अध्यायांत मुळांतील ४० व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ६. नाश. ७. स्वर्गाचें अमृत. ८. जिवंत. ९. ब्रह्मदेवाला. १०. बरोबरी. ११. इतर शास्त्रमत. १२. शीघ्र. १३. विप्र+एक+ऐकुनि. १४. तत् तनुंते=त्याच्या अंगावर. १५. पांढरें कोड. १६. शाखा+आपस्तंब. १७. कुंष्टरूपी मळाला. १८. घन. १९. य-शाची ध्वजा. २०. त्याची चांगली वाणी.

- श्रीगुरु म्हणति तथा, 'तूं प्राग्जन्मीं करिसि बहुत अघराशी, ।
विश्वास मद्धर्ची जरि, ऐकें तूं न तरि जा निज घराशी.' ॥ ९
- विप्र म्हणे, 'गुरुराया! देवा! या तूंचि अवन विश्वास, ।
मूर्ख म्हणावे ते जे धरिती त्वद्धर्चनि धैव न विश्वास.' ॥ १०
- इतक्यांत एक आला नर घेउनि शुष्क काष्ठ मस्तकिं तें, ।
त्रयवर्ष शुष्क जालें द्विजासि गुरु म्हणति घे स्वहस्तकिं तें. ॥ ११
- रोवीं संगमिं, घालीं जल वारंवार, यास पल्लव रे! ।
येइल जे दिवसीं तव जाइल अघकुष्ठ, काष्ठ घे, लैव रे!' ॥ १२
- गुरुवच ऐकुनि विप्र श्रीगुरुच्या नमुनि पादजलजातें, ।
नेऊनि काष्ठ रोवुनि संगमिं घट भरुनि घालि जल ज्यातें. ॥ १३
- वारंवार द्विज तो घाली काष्ठासि भरुनि घट पूर्ण, ।
उपवास सात जाले करि निश्चय चित्त करुनि घट पूर्ण. ॥ १४
- म्हणती शिष्यजन तथा, 'करिशी कां कष्ट पापरूपा! हे ? ।
तैचहीन, शुष्क दारू, विचारि मनिं होय कै तरू पाहे. ॥ १५
- श्रीगुरुराज दयानिधि, नाशे भवरोग तत्कृपापातें, ।
देती काष्ठ म्हणुनि तुज नसेल गा ! या त्वदंत पापातें. ॥ १६
- न फुटति काष्ठा पल्लव विप्रा ! तूं व्यर्थ करिसि कां कष्ट, ।
स्पष्टचि सांगतसों तुज, न जाइ अघ, कुष्ठ होइना नष्ट. ॥ १७
- काष्ठासि घालुनी जल व्यर्थ श्रमसील, यांत फळ काय ? ।
ऐकें हित गोष्ट तुला सांगतसों हा नव्हे अमळ कांय. ॥ १८
- कांहीं अघ निर्मुक्तचि, सेवुनि अश्वत्थपादपाला, हो, ।
लाहो चित्ति धरुं नको; न फुटे काष्ठासि सत्य पाला हो'. ॥ १९
- विप्र म्हणे, 'काष्ठासीं न कारण ब्रह्मवृद्ध ! मजला हो ! ।
मज लाहो गुरुवचनीं, घालिं म्हणुनि, धरुनि मनिं दम जला हो. ॥ २०
- गुरुवचन सत्य असतां, न होय तरु काष्ठ हें सुजन कां जी ? ।
गुरुवचनामृत सांडुनि, मी तुमचें सेविना वचन कांजी. ॥ २१
- नाशेल पाप, जाइल कुष्ठहि, होईल दारु पादप हा, ।

१. नर. २. नम्र हो. ३. पदकमलास. ४. घट्ट. हें 'चित्त' याचें विशेषण. ५. विनसा-
. ६. लांकूड. ७. कधीं तरी. ८. या त्वत् (तुझ्या) पापातें अंत नसेल. ९. स्वच्छ, निर्मल.
हित. १०. शरीर. ११. नाहीसें होईल (असा). १२. आग्रह. १३. वृक्ष.

आहे विश्वास मनीं, गुरुचे मज तारितील पाद पहा.' ॥	२२
पाहुनि तन्निर्धारा आले वेगें मँनानिलापरिस. ।	
श्रीगुरुसि नमुनि म्हणती, 'विस्मय चित्तांत वाटला परिस. ॥	२३
स्वामींनीं ज्या विप्रा सांगितली शुष्ककाष्ठसेवा जी, ।	
भाव धरुनि घट भरुनी निशिदिन घालीत तो असे वाजी. ॥	२४
पाडि न खळ उदकाचा, सहस्र खेपाहि होत दिवसांत, ।	
जलही सेवित नाहीं, जाले उपवास हो ! दिवस सात. ॥	२५
अम्हीं तया म्हणितलें न घालिं काष्ठा वृथाचि पिप्पल गा ! ।	
हित कर गा हरिगुरुगुण, सेवा करुनी सुवृक्ष पिप्पलगा. ॥	२६
फुटतील पल्लव कसे ? करिसी कां व्यर्थ काष्ठसेवा ही ? ।	
जाइ न अधकुष्ठ कदां; न उदक, यामाजि फळ नसे, वाही. ॥	२७
द्विज अम्हासि म्हणे तो न चाड मज काष्ठि, गुरुवचन सत्य, ।	
सत्य प्रमाण पल्लव फुटतीलचि घालिं मी म्हणुनि सत्य. ॥	२८
श्रीगुरु म्हणती, 'निश्चय गुरुवचनीं ज्यास तोचि जोडि फळ, ।	
नर तो टाकि सकळ अध विघरुनि, जैसें समुद्र जो डिफळ. ॥	२९
सांगो सत्य असत्यहि, मानी गुरुवचन सत्य जो यदव, ।	
तँदघवना जाळाय़ा तत्तेजें सुकृत तेंचि होय दँव. ॥	३०
कैसा तरी गुरु असो, मानी तद्वचन सत्य जो नर कीं, ।	
इच्छित पावुनि उद्धरि तो पूर्वज असति कोण जे नरकीं. ॥	३१
गुरुवचन सत्य होतें सांगो क्रोधेंहि वा विनोदें तो, ।	
विश्वास सत्य ज्यासी स्वपदिं तया सांब ठाव तो देतो. ॥	३२
सांगे यदर्थ सुकथा निमिषवनीं शिष्य कानिनाचा हो ।	
मीहि वदेन तुम्हांसी हर्षें ऐकोनि कानिं नाचा हो ! ॥	३३
पांचाळदेशि होता पवित्र नृप तो जसा धनंजय हो, ।	
जय हो कर जोडि तया; तत्सुत तन्नाम तें धनंजय हो ! ॥	३४
तो नृपसुत एक दिनीं गेला वनिं पारधी करायासी, ।	
मृग गिरिकंदरिं पळतां, उठली ईर्षा अधीक रायासी. ॥	३५
मृगपाठिं धांवतां तो मध्यान्हीं तप्त बहुत, हो ऊन ।	
लागे, तेणें श्रमुनी जल शोधित तृषित बहुत होऊन. ॥	३६

तों शबर एक आला उष्णें पावोनि तेधवां श्रम तो, ।	
तो जीर्णा ^२ तिहि तेथें दोघेही देखती शिवाश्रम तो. ॥	३७
विश्रामस्थानीं त्या परस्परें म्हणति जों 'बसा,' पडलें ।	
लिंगैक भिन्न होउनि, तें त्या शबरास तेथ सांपडलें. ॥	३८
आनंदुनि बहु चित्तीं घेतां तें वाकुनी मँहीं शबरें, ।	
त्याला 'घेसि कशासी सांग' म्हणे पाहुनी मँहीश 'बरें.' ॥	३९
शबर म्हणे, 'गा नृपती ! पूजावें इच्छि अंतर भवातें, ।	
तूं हो गुरु मज सांगुनि पूजनविधि, तारि दुस्तर भवातें.' ॥	४०
नरपति हांसोनि म्हणे, 'लागे जरि बहु तृषाक्षुधा मातें, ।	
सांगेन पूजनविधी, नेउनि हें लिंग पूजि धामातें. ॥	४१
ध्यानावाहन आसन पाद्यार्घ्याचमन देउनी शबरा ! ।	
पंचामृतादि घालुनि पूजावा शैलनंदिनीश बरा. ॥	४२
शुद्ध जलें अभिषेकुनि वस्त्रें उपवीत अर्पिजे सुमनें, ।	
चंदन सिताक्षतांहीं अर्पुनियां सितचि अर्पिजे सुमनें. ॥	४३
बिल्वदळें बहु परिमळ अर्पेन्यर्पोनि धूपदीपाही, ।	
नंतर नैवेद्यार्पी धरुनि मनीं भाव शिवपदीं पाहीं. ॥	४४
परि गुह्यैक असे तें देउनियां चित्त ऐक आणि करीं, ।	
नैवेद्यासी भस्म स्मशानिचें आपुलेचि आणि करीं. ॥	४५
भोजनपदार्थ केले नैवेद्या सकळ तेहि ओपावे, ।	
ऐसें पूजन करि जो नर हर, देउनि तयास ओ, पावे. ॥	४६
तांबूलादि समर्पुनि घेउनि पंचारती मग करी गा, ।	
श्रीशिवगुण करि पुष्पांजलि प्रदक्षिण नमन मग करी गा.' ॥	४७
पूजनविधि यापरि परि भस्मार्पण वर्म मुख्य त्यांत असे, ।	
तें शबर दृढ मनीं धरि, बोले नृप जे विनोदबोल असे. ॥	४८
घेऊनि लिंग मग तो येउनि गेहास दाविलें 'वनिते, ।	
'लिंग निधान' म्हणे 'हें मजलागीं प्राप्त जाहलें वनि तें.' ॥	४९
सांगे गुरु तो जैसें प्रतिदिन पूजन तसें शबर करि तें, ।	

१. जंगली मनुष्य. २. जीर्ण+अति. जीर्ण=जुनें. हें 'शिवाश्रमा'चें विशेषण. ३. जमिनीवर.
 ४. राजा. ५. मन. ६. शंकरातें. ७. घरीं. ८. यज्ञोपवीत, जानवें. ९. शुभ्र, पांढरीं. १०. पुष्पें.
 ११. स्त्रियेस.

- शोधोनि भस्म आणी ताजें प्रतिदिवस आपले करिं तें. ॥ ९०
- ल्याच्या निश्चयभावा एकदिनीं पाहि तो भवानिवर, ।
- न चिताभस्म मिळे, तें शोधी जरि सात गांव अवनिवर. ॥ ९१
- शवर म्हणे स्त्रीस, 'चिताभस्म मिळे न स्मशान पाहातां, ।
- आतां अष्टहि सप्तग्रामीं शोधोनि पावलों आतां.' ॥ ९२
- सांगे गुरु तो जैसा तैसा नैवेद्य अर्पितां ना तें, ।
- पूजन केलें व्यर्थचि मोहाविण धरि जसा पिता नातें. ॥ ९३
- चिंता शवर बहु करी, शवरीस म्हणे, 'कसें करावें गे!?' ।
- शवरी म्हणे, 'गृहातें मज घालुनि दग्ध हो! करा वेगें. ॥ ९४
- असतां मी स्त्री तुमची चिंता कां करितसां स्वमनसा जी! ? ।
- वैसा जी! पूजेसीं विभूति मत्तनुचि हे करुनि सौजी.' ॥ ९५
- स्त्रीवचन ऐकुनि असें मोहें आणोनि नयनिं वारी तो ।
- बोले, 'जाळुं कसें तुज? कै शिव भवदुःख मग निवारीतो? ॥ ९६
- मैन्मानसार्णवींची हर्षलहरि तूं असोनि गुणसरिते! ।
- कैसें जाळूं तुजला? रूपासी योग्य जाण 'रंतिसरि ते. ॥ ९७
- पाप घडेल मला कीं वधणें तुज हा न होत नैय, तरणी ।
- तूं, तुज नसेचि बाळच, मज तो पीडील हो तनयतरणी.' ॥ ९८
- शवरी म्हणे तयासी, 'पापें लटकीं तुम्हां सुचत कां हीं ? ।
- तुमचें अर्धांगचि मी, दहनें मजला न अघ दिसत कांहीं. ॥ ९९
- बुद्ध उठति जळातें, न स्थिर ते होति हो तसें असु हें, ।
- भाषण मोहगुणातें बंधन होऊनि होतसे, असु हें. ॥ १००
- दहन करा मजलागीं म्हणे 'तुम्हाला नव्हेऽघ' रीमा जी ।
- बोळुनि ऐसें द्वारें जाउनि लावीतसे घरामाजी. ॥ १०१
- भर्यास म्हणे, 'अग्नी, चिंता शिव चित्ति, आणिला वाहो; ।

१. शंकर. २. पृथ्वीवर. ३. ना अर्पितां=अर्पण न केल्यास. ४. आपल्या मनानें. ५. साची, चांगली. ६. केव्हां, कसें. ७. माझ्या मनरूपी समुद्राची. ८. आनंदाची लाट. ९. गुणाची नदी. १०. रतीची बरोवरी. ११. न्याय. १२. तरुण. १३. तरणीतनय=सूर्यपुत्र यम, किंवा तनय (पुत्र) हीच तरणी (नाव). पुत्र पित्यास नरकापासून वांचवितो—हें प्रसिद्ध आहे. १४. शरीर. १५. असो, असं दे. १६. स्त्री. १७. चित्ति शिव चिंता, अग्नी आणिला [तो] वाहो (नेवो, जाळो).

येउनि विवेक ^१ घन मळ मोहाचा चित्ति आणिला वाहो. ^२ ॥	६२
त्यागुनि मोह दया मग शबर गृहा जाळि जेंवि शंभ ^३ स्म, ।	
पूजन करि मग हर्षे ^४ घेउनि मानोनि चित्ति शं भस्म. ॥	६३
आनंदें नैवेद्या अर्पीत नवे चिताविभूतीतें, ।	
उठवी प्रसन्न होउनि शबरीस नै वेचितां विभू तीतें. ॥	६४
पूजा संपूर्ण करुनि, मग तो करिं घेउनी प्रसादातें, ।	
विसरोनि स्वस्त्रीसीं घाली तो, असुनि विप्र, सादातें. ॥	६५
प्रतिदिवसीं स्त्रीस जसा घेउनि करिं तो प्रसाद बोलावी, ।	
ते दिनिं तसेंचि वदतां, ते क्षणिं ये ती न उशिर तो लावी. ॥	६६
देतां प्रसाद तिजला, पाहुनि दिव्यासुअंत रामा जी, ।	
विस्मय मानि, म्हणे, 'मी स्त्री जाळीं गेह ^५ अंतरामाजी.' ॥	६७
घरही तैसेंचि दिसे त्यां, तो मग पुसत शबर जांयेसी, ।	
'कसि, घरसहित तुला मी जाळीं लावुनि 'समीरजा, येशी ?' ॥	६८
शबरी म्हणे पतीतें, 'इत ^६ क्याठवण मज हो 'तंगे, हातें, ।	
लावा अग्न तुम्ही जधिं तधिं मी निद्रिस्थ होत गेह ^७ तिं. ॥	६९
पाचारितांचि आल्यें तुमचा पडतां सुशब्द करणीं हे, ।	
जाले प्रसन्न वाटे मजला होईल सांवकरणी हे.' ॥	७०
बोलति ऐसें तों शिव साक्षांत प्रगट करित रूपासी, ।	
जैसें कल्पित वदतां होतें तें प्राप्त सुरतरूपासीं. ॥	७१
मणिमय शिवमंदिर तें जालें हो शबरधामहि तसेंची, ।	
गुरुवचन मानिती जे पावति ते मनुज परम हित ^८ सेंची. ॥	७२
देउनि सर्वैश्वर्या, अंतीं स्वपदासि पशुपती शबरा ।	
नेई, दैश ^९ भुज पंचानन कैरुनी, स्थापि पार्वतीश बरा. ॥	७३
ऐसें गुरुवचनें तो शबर पहा पावला अढळ पद कीं, ।	
ऐसेंच पावती जे बसविति गुरुवचनरत्न हृत्पदकीं. ॥	७४
धरणें गुरुवच हृदयीं दृढ, जैसी धरित पाँदपा वेल, ।	

१. विवेक हाच मेघ. २. शंभु. ३. काम. ४. कल्याण, सुख. ५. न खर्च होतां, जशीची तशीच. ६. सादातें घाली=हाक मारी. ७. शहाणा. ८. चांगल्या शरीराचा अंत झाला होता जीच्या अशी. ९. घराच्या अंतर्भागांत. १०. बायकोला. ११. अग्नीला. १२. इतकी+आठवण. १३. टिके, राहते. १४. घरांत. १५. हितकर. १६. आत्मस्वरूप देऊन. १७. वृक्षाला.

फळ, तो गुरुचे धरि जो भावें हृदयांत पाद, पावेल. ॥	७५
मंत्रौषधि, तीर्थ, द्विज गुरुजवळी धरिति भाव जैसा जे, ।	
पावति फळ तैसें ते क्षितिवरि तत्कीर्ति तसिच पै साजे. ॥	७६
द्विज करित कष्ट सेवा असला जरि भक्ति धरुनि भावें तो, ।	
जाऊनि कुष्ठ, काष्ठहि तरु होउनि अंतिं भविं निभावे तो.' ॥	७७
बोलुनि ऐसें श्रीगुरु जाउनियां संगमीं सुविप्रकृती, ।	
पाहतसे तो जैसा रोग्याची वैद्य जो कैवि प्रकृती. ॥	७८
स्वकमंडलुतिल जल गुरु काष्ठावरि घालितांचि पालाही ।	
काष्ठासि फुटुनि, दिव्यासु द्विज होतांचि गुरुकृपा लाही. ॥	७९
तात्काळचि कुष्ठ पळे जैसा देखोनि सिंह शरभास, ।	
किंवा आला शिवसा होतां तो पळत पंचशर भास. ॥	८०
दाट मनुष्य पहाया मिळत, द्विज ठेवि गुरुपदा भाळ, ।	
शोभे नदीतिर कसें, रात्रीं शशि उडुगणीं तैदाभाळ. ॥	८१
मग गुरुची स्तुति तिष्ठुनि, विप्र, करुनि शुद्ध मानसा, करि तो, ।	
डोले आनंदभरें मस्तक, मद गाळितो जसा करि तो. ॥	८२
'श्रीगुरुराज दयानिधि अवतरसी पूर्ण भक्त रक्षाया, ।	
कोट्यर्कतेजरूपा ! चर्मनयनिं तुज अशक्य लक्षाया. ॥	८३
अवतरसी विधि हरि हर मूर्तित्रय एकरूप होऊन, ।	
भक्ताज्ञाना उडविसि, पँटमळ उडवीत जेंवि हो ऊन. ॥	८४
प्रत्यक्ष विष्णु होसी, जाणे तो भारतीच खुण गा ! ती, ।	
प्रेमें उठविसि, दुभविसि वांज महिषि, सर्व लोक गुण गाती. ॥	८५
दिव्य करुनि मत्तनु तूं गुरु ! केला पूर्ण हेत माझा कीं, ।	
आतां ज्ञानाकें मद्धदयीं अज्ञान हे तैमा झाकीं.' ॥	८६
स्तुति ऐकोनि श्रीगुरु कर तेंढेवोनियां शिरावरते, ।	
वर ते देती, 'भोगीं सुख, भोगिति जेंवि कीं धैरावर ते.' ॥	८७
मंत्रोपदेशुनि तया म्हणती गुरु होउनीहि सदय 'न भी' ।	
ज्ञानार्क तत्क्षणीं तो त्याचे प्रकटीत पूर्ण हृदयनभीं. ॥	८८
मग म्हणति, 'याच गांवीं नांदे आणुनि कलत्र पुत्रातें.' ।	

१. शहाणा. २. दिव्य शरीर. ३. मदन. ४. नक्षत्रसमुदायांत. ५. तदा+आभाळ. ६. वस्त्राची घाण. ७. अंधाराला. ८. तत्+शिरावरते. ९. राजे.

शिष्या गुरुवचन असें होय करुनि दिव्य तद्रूप त्रातें. ॥ ८९
 गुर्वाज्ञे द्विज आणुनि पुत्र स्त्री त्याच गांवि नांदे तो, ।
 करिता गुरुपदभक्ती इच्छित, तप केलियाविना, देतो. ॥ ९०
 रामात्मजसुत म्हणुनी गुरुच्या प्रेमाश्रुसिंचित पदातें, ।
 गुरुपदसेवेसम तें इच्छित मनिचें नसेचि तप दातें. ॥ ९१

अध्याय अष्टाविसावा.

शिष्य नमुनि सिद्ध गुरुसि वदे त्यजुनि सकळ काळजी तो कीं, ।
 'पुरविसि मैदाळ, जैसी जननि पुरवि ध्यावि आळ जी ^३तोकीं. ॥ १
 करुणाब्धी तूं, उपमा मातेची योग्य धरिलियास तुला, ।
 परि साम्यतेस न पुरति माता, गुण तेहि धरिलियास तुला. ॥ २
 तरि मत्पूर्वज सेवा श्रीगुरुची कैसि करिति सांग मसीं, ।
 तोचि श्रीगुरु तूं मज ताराया येसि, मानसा गमसी. ॥ ३
 शिष्याची वचनोक्ती ऐकुनि असि डोलवीत गुरु मान, ।
 बोले 'तूं धन्य' म्हणे 'होइल तुज सर्व लोकिं गुरु मान. ॥ ४
 सांगेन कथन सर्वहि जरि करुनी एकचित्त आइकसी, ।
 म्हणउनि तत्पृष्टीं तो कुरवाळी शिशुस जेंवि आइ कसी. ॥ ५
 त्वत्पूर्वज जो होता सांयंदेवाऽभिधान तें ज्याला, ।
 तो दर्शनास ये श्रीगुरुच्या ऐकोनि कीर्तितेज्याला. ॥ ६
 साष्टांग नमुनि ठेवी तो शिरपद्म गुरुपद^५अमृतजातें, ।
 आनंद होय जैसा स्वर्गी मिळत गुरुपद अमृत ज्यातें. ॥ ७
 श्रीगुरु, जवळि तयातें बैसवुनी, पुसति सर्व सुक्षेम, ।
 मग तो सांगे वृत तें प्रेमें आणोनि नेत्रिं सुक्षेर्म. ॥ ८
 'तुमच्या कृपेंकरुनि गुरु! असति सुखी सकळ पुत्र दाराही, ।
 आतां पदसेवा द्या' म्हणुनि उभा जुळुनि करपदा राही. ॥ ९
 श्रीगुरुसेवा करितां तारक ती होय भवनिधीमाजी, ।
 म्हणुनि उदास अहर्निशिं रहावया होय भवनिं धी माजी. ॥ १०

१. यांत मुळांतील अध्याय ४१ मधील कथाभाग आहे. २. माझा हट्ट. ३. मुलानें. ४. तराजू. ५. (माझ्या) मनाला वाटतें. ६. मोठा मान. ७. अमृतज=कमल. ८. पाणी. ९. म्हणुनि भवनिं (घरीं) रहावया माजी धी (बुद्धि) अहर्निशिं उदास होय.

- विटलों गृहदारसुता करितां संसार यातना ज्या मी, ।
भवासिंधुचें तराया, सेविन पद केलि योजना, ज्यामी.' ॥ ११
- श्रीगुरु म्हणती 'अस्मत्सेवा हो परम बहुत अवघड ती, ।
वसतों बहुतैक वनीं तेथें सेवा तुला कसी घडती ?' ॥ १२
- विप्र म्हणे, 'मज देतें भवासिंधूचें अमोप देर जांमी, ।
सेवा करीन तुमची निर्भय सेवोनि हो पदरजा मी. ॥ १३
- अमलकसी गुरुसेवा गुरुजी ! संसारसौख्य गैज्जरसें, ।
वेश्येचें मुखमंडण देखुनि भुलिजेत जेंवि मद्यरसें. ॥ १४
- आधिं कडू मग गोडचि लागतसे गाडचें अजी मूत, ।
पावनहि करि तसी गुरुसेवा सरितांसि जेंवि जीमूत. ॥ १५
- संसारिं दुःख मोठें गैर्भासी जेंवि कामधामासी, ।
गुंडाळुनि दारसुतीं व्यर्थ मरे, जेंवि कां मधा मांसी. ॥ १६
- आतां बहु काय वदों गुरुसेवेचा महा 'मंहीं महिमा, ।
ज्ञानार्क प्रकटुनि हार्दि नाशी अज्ञान पाप हीमहिमा. ॥ १७
- निश्चय केला चित्तें तव चरणांची करीन सेवा हो, ।
गुरु ! तव कृपाघनानें मदेहीं दुरित जें असें वाहो.' ॥ १८
- श्रीगुरु म्हणती, 'असला निश्चय तव चित्तिं रे ! जरि तसाच, ।
तरि धरुनि भाव राहें मत्सेवा पूर्ण तूं करित साच.' ॥ १९
- राहे मग गुरुपासी सेवा पूर्वज तुझा करुनि भावें, ।
चित्तिं म्हणे, 'निर्विघ्नें गुरुपद सेवे सदा मन निभावें.' ॥ २०
- बहुदिन सेवा करितां त्याचें श्रीगुरु पहावयास मन, ।
सकळहि शिष्ये वारुनि, घेउनि तो करिति संगमीं गमन. ॥ २१
- वसती अश्वत्थाताळिं तों गेला मित्र अस्तअद्रीतें, ।
होय निशी तों उठविति अनिळ बहुत आणि मस्त अद्रीतें. ॥ २२
- घन मुसळधारि वर्षे, विजा बहुत एकदांचि कडकडती, ।

१. संसारसमुद्राचें पाणी. २. भय. ३. पाणी. ४. आवळ्यासारखी. म्हणजे प्रथम तुरट पण मागून गोड. ५. गाजरासारखी. प्रथम गोड पण मागाहून कडवट. 'आवळा खाऊन पाणी पिऊन माहेरीं जावें आणि गाजर खाऊन पाणी पिऊन सासरीं जावें' ही म्हणही याच कारणामुळे पडली आहे. ६. मेघ. ७. गर्भवासांत. ८. गृहकृत्यांत. ९. माशी. १०. पृथ्वीवर. ११. थंडी आणि रात्र. १२. वारे. १३. मेघाला.

कडकड कडकड मोडुनि बहु वातें उन्मळोनि तरु पडती. ॥	२३
पर्जन्य वात सकळ स्वांगें सोसोनि तो सुविप्रवर, ।	
श्रीगुरुसी आश्रय करि वस्त्र धरुनि तोचि शिष्य विप्रवर.' ॥	२४
आश्रय जो त्रिजगासी, पट आश्रय करुनि ते दिनोद्वारा, ।	
सेवा द्विज करि भावें, मग राहे थोर घन अन्नोद्वारा (?). ॥	२५
घन मंदमंद वर्षे, लागत मग शीत बहु भिजोनि पट, ।	
न दिसे कांहीं नेत्रीं, पडिला तो अंधकार जो निपट. ॥	२६
गुरु म्हणती, 'शीतें बहु पावे मत्कंप घेतसे काया, ।	
तू जाऊनि ग्रामीं त्वरिताणी सैतहात सेकाया.' ॥	२७
घेउनि ये त्वरिताणी, जा घरिं गा ! अंतरीं नको पाहूं, ।	
दक्षिणउत्तर पार्शीं सहसा मार्गांतरीं नको पाहूं.' ॥	२८
गुरुआज्ञा होतांचि द्विज तो आणावयास अग्न निघे, ।	
न दिसेचि अंधकारीं तडित्प्रभेनेंचि धाव म्हणउनि घे. ॥	२९
विद्युत्प्रभावकाशीं धांवत येऊनि विप्र वेशींत, ।	
'द्या अग्नि' म्हणे द्वारीं दूत तथा 'गुरुसि लागलें शीत.' ॥	३०
ऐकुनि विप्रमुखींचा वृतांत देऊनि लक्ष कानीं तो, ।	
घालोनि अग्नि भौजनि दिधला मग वेसैरक्षकांनीं तो. ॥	३१
घेऊनि द्विज अग्नी सत्वर मग गुरुपदा नमुनि घे तो, ।	
लखलख करि विद्युत्तत्प्रभावकाशीं पथ क्रमुं निघे तो. ॥	३२
जातां पथीं म्हणे, 'गुरु म्हणे नको पाहु उभय पार्श्व मज, ।	
परि मी न पाहिं जरि तरि त्याचा कैसा पडेल मज समज. ॥	३३
म्हणउनि पाहे जों तों देखुनि पादोदरांसि पां दचके, ।	
जातां पळत भियोनी क्षितिवरि टाकावयासि पाद चके. ॥	३४
पार्शीं धांवत येती पंचफणांकीत सर्प ते उभय, ।	
श्रीगुरुचें स्मरण करुनि विप्र म्हणे, 'चित्त मंत्र पाउ भय. ॥'	३५
चालत जातां मार्गीं दूरुनि पाहे गुरुस्वरूपासी, ।	
लखलख दिसती दीप ज्योति सहस्रावधी गुरुपासी. ॥	३६

१. फार बुद्धिमान्. २. त्वरित+आणी. ३. अग्नि. ४. उजेडाच्या अवकाशांत. ५. भांड्यांत.
 ६. गांवाच्या वेशीचें रक्षण करणारांनीं. ७. अग्नी. ८. बाजू. ९. सर्पांस. १०. पादपूरक अवयव.
 ११. चुके, भूल पडे. १२. मत् (माझे)+न.

भूसुर असंख्य दिसती वेदध्वनि कानिं विप्र ऐकतसे, ।
 धांवत ये जवळीं तों गुरु दिसती पूर्वि जेंवि एक तसे. ॥ ३७
 तों घनमंडळ उडुनी प्रकटुनि शशि सकळही उडे तम तें, ।
 कुमते उडती, जैसीं सकळहि वेदांतशुद्ध शास्त्रमते. ॥ ३८
 ठेवी द्विज गुरुपदिं शिर तों गुरु पाहोनि कंप देहातें, ।
 'कां भ्यालासि' म्हणे 'गा ! न भीं म्हणुनि धरुनि अभय दे हातें. ॥ ३९
 पथिं रक्षाया अम्हीं पाठविले दोन उरग गा ! तूतें, ।
 चालति रक्षीते तुज तव दक्षिण वामभाग गातूतें. ॥ ४०
 तों येउनि श्रीगुरुपद वंदुनियां जाति ते निघुनि 'भोगी, ।
 गुरु म्हणती, 'मत्संगति बहुत कठिण कष्ट हे द्विज ! न भोगीं. ॥ ४१
 गुरुसेवा कठिण परम होय अधीरा नरा असोसवती, ।
 सोसवती ज्याला गुरुभजनीं ज्याची मती असो सवती.' ॥ ४२
 विप्र म्हणे, 'भवतारक ! तव सेवा करिन मन्मनिं असोसी, ।
 करिं तूं गुरो ! समर्था तव चरणीं मन्मती दृढ असोसी.' ॥ ४३
 गुरु म्हणती, 'तुज सांगिन इतिहास परंतु आदि सैतकर ।
 शीत हराया सत्वर काष्ठे वालोनियां प्रदीप्त कर. ॥ ४४
 केला प्रदीप्त वन्ही, मग म्हणती गुरु, 'मनीं असा दैर हो ! ।
 न धरीं, गुरुसेवेचें आइक कथन न मनीं असादर हो. ॥ ४५
 सांगेन उषःकालापर्यंत कथा, असे महदोषा, ।
 नाशी श्रवणें सकळ ब्रह्मघादिक असे महदोषा. ॥ ४६
 गिरिजा प्रश्न करि शिवा, 'कैसें गुरुभक्तिचें जि महिमान, ।
 म्हणती सद्गुरुभजनें पावति सच्छिष्य जें त्रिमहि मान. ॥ ४७
 ते सांग मज सुसेवा सद्गुरुची कोण करि पुराऽचरण ?' ।
 म्हणउनि गिरिजा भावें वंदुनि विनवीत शंकरा चरण. ॥ ४८
 गिरिजेच्या प्रश्नासी यापरि एकोनि मित्र^१ वैश्रवण, ।
 सांगेन म्हणे, 'सुकथा देउनि मन शैलजे ! करीं श्रवण. ॥ ४९
 होता विध्यवतार त्वष्ट्र ब्रह्मा तयास सुकुमार ।
 जाला लावण्यें अति तेजस्वी दिव्यरूप सुकुमार. ॥ ५०

१. सर्प. २. जमिनीवर. ३. न सोसण्यासारखी. ४. इच्छा. ५. राहील अशी. ६. अग्नि.
 ७. भय. ८. विमुख. ९. दोषा (रात्र) महत् (मोठी) असे. १० तीन्ही लोकांत. ११. पुरा
 (पूर्वी) + आचरण. १२. कुबेराचा मित्र, शंकर. १३. पार्वती. १४. नाजूक. १५. सुपुत्र.

- अष्टम वर्षीं त्वष्ट्रब्रह्मा बांधूनि मुंज तनयाची, ।
विद्याभ्यासा गुरुघरिं ठेवोनि म्हणे, 'करा जतन याची.' ॥ ५१
- लागे श्रीगुरुची मग भावार्थे करुनि बाळक सुसेवा, ।
न श्रीगुरुवरि भक्षण मिळतां तो काय बाळक रुसे वा? ॥ ५२
- असतां बहुदिन यापरि सेवा तो करित बाळ गुरुजवळ, ।
अद्भुत एके दिवसीं वर्षे तो बहुत माहराज वैळ. ॥ ५३
- तेणें धव धव गुरुची गळुनि चिखल होय पर्णशाला ती, ।
श्रीगुरु मग चित्तिं म्हणे, 'काय करूं युक्ति मी अशाला ती?' ॥ ५४
- मग दढ करावयासी गृह सांगे शिष्य बाळ जो त्यातें, ।
'घालुनि पाषाण' म्हणे 'घोटुनि आणीं सुंढाळ जोल्यातें. ॥ ५५
- व्हावें जीर्ण न कधिही भंगावें नच असें गृह करावें, ।
शीघ्र निघें साहिया, घे शंकरपुत्रनाम अकरावें.' ॥ ५६
- तों 'आण' म्हणे त्यातें 'कंचुकि मजला' गुरुचिही रमणी, ।
'न शिविलि विणिलि असावी तेजस्वी दिव्य जेंवि हीररमणी.' ॥ ५७
- तों गुरुपुत्र म्हणे, 'गा! आणीं तूं दिव्य पादुका मजला, ।
नेती तरुनि निधीच्या ऐशा त्या, लागल्यास काम, जला. ॥ ५८
- जेथें चिंतीं तेथें नेती, लागों नये तयां मळही, ।
पादप्रमाण ऐशा व्हाव्या न न्यून अधिक अंमळही. ॥ ५९
- जैसे हरिभक्त पुरे साधू, तद्बुद्धि मळविनाचि खल, ।
तैशा चिखलावरिही असणें त्या लागल्या विना चिखल.' ॥ ६०
- तों गुरुकन्या बोले, 'मजला घरकूल एक रे! आणीं, ।
सकणाइती असावी त्यामाजी, ऐक सांगत्यें आणी. ॥ ६१
- हेमांकित रत्नजडित तेथें लखलखित जेंवि रविकीर्ण, ।
एकस्तंभी ऐसें न तुटे, न फुटे, न होय कधि जीर्ण. ॥ ६२
- इच्छामात्रें व्हावें दीर्घ लघु त्वरित तें सुघरकूल, ।
कल्पित तेथें यावें माँजि असावेंहि सर्व अनुकूल. ॥ ६३

१. मेघ. २. सुंदर, चांगला आकार. ३. जोतें=पायावरील दगडांची मांडणी. ४. गण-पति (?). ५. चोळी. ६. पली. ७. हिरा. ८. काम लागल्यास, निधीच्या जला तरुनि नेती ऐशा त्या (पादुका). ९. पायावरोवर. १०. खल तद्बुद्धि मळविनाचि. ११. सकण+आइती (शिजविण्याचे पदार्थ). १२. एकसंधी, विनजोडाचें. १३. आंत, घरकुलांत.

भांडीं आणीं ऐशीं केल्यासी पाक उष्ण वा शीत, ।	
व्हावें न अन्न, लागों नयेचि भांड्यासि कृष्ण वा शीत.' ॥	६४
यापरि गुरुदारासुतकन्या तीं त्यास सकळ काजा गा ! ।	
सांगुनि म्हणती, 'लावीं वेळ न, ये त्वरित बाळका ! जा गा !' ॥	६५
अंगीकारुनि कार्या गुर्वाज्ञा शिष्य मग नमुनि घेची, ।	
गुरुकार्यार्थ क्षोणी सागरवल्यांकित भ्रमुं निघेची. ॥	६६
मार्गी जातां चिंता प्राप्त तया होय फार अपरमित, ।	
'केंवि घडे कार्य' म्हणे गुरुनाम स्मरत तो पथ क्रमित. ॥	६७
'काय करूं' चिंति म्हणे 'श्रीगुरुचें कार्य हें कसें घडतें, ।	
बाळक मी काय कळे मज जें इंद्रादिकांसि अवघड तें. ॥	६८
पत्रावळ न कराया ये मज हें काज केंवि येईल ? ।	
ऐकेना जरि गुरुचें तरि तो मज दीर्घ शाप देईल.' ॥	६९
झाज फुटोनि पडे नर जैशा त्या सिंधुच्या वेंनां तशि रे ! ।	
जाली गति शिष्या, मग गुरुनाम स्मरत तो वनांत शिरे. ॥	७०
'वेचीन' म्हणे 'प्राणा गुरुच्या कार्यार्थ' शिष्य, यापरि तो, ।	
चिंता करि बहु, जातां गुरुमजनध्यास मनिं तया परि तो. ॥	७१
कोण मिळे ऐसा हा चिंतामळ मज करोनि अव धूत, ।	
जातां यापरि चिंती वनिं भेटे त्यास एक अवधूत. ॥	७२
पाहुनि अवधूत, तया साष्टांगीं करित बाळ नमनातें, ।	
आश्वासुनि मग तो त्या पुसत असे सर्व वर्तमानातें. ॥	७३
'कोठील ? कोण ? कोठें जासि वनीं ? धरिसि चिंति न भया तूं, ।	
हिंडति वनचर येथें व्याघ्र, करी, केसरी, शरभ, र्यातू. ॥	७४
ऐशा वनांत हिंडसि, इच्छा चित्तांत काय बोल असे ? ।	
सांगे मग बाळ तया स्ववृतांत तदैकतांचि बोल असे. ॥	७५
जें जें गुरुगुरुदारासुतकन्येनें समस्त मागितलें, ।	
तें तें आद्यंत तया अवधूता वर्तमान सांगितलें. ॥	७६
साष्टांगीं नमुनि पुन्हा 'येउ' म्हणे चिंति 'मत्कृपा यातें, ।	
सांगा काय करूं ?' म्हणे 'अवधूत दयानिधे ! उपायातें. ॥	७७
वाटे व्हाल श्रीगुरु तुम्हीच आलां धरुनि रूपा हे, ।	

१. काळें, काजळ. २. अन्न. ३. कामाला, काम. ४. जहाज. ५. पाण्यांत. ६. रक्षण.
७. धुतलेला, स्वच्छ. ८. भूत, राक्षस. ९. तत् (त्या अवधूताचे) + ऐकतांचि.

- केली कृपा मजवरी आतां कैसें करूं निरूपेण हें?' ॥ ७८
- अवधूत म्हणे त्यातें, 'चिंता कां करिसि तूं अशाळा गा! ? ।
होय सकळ काज तुजें तुजला सांगेन मी अशा लांगा. ॥ ७९
- नवखंड क्षिति म्हणती परंतु काशी असे दशम खंड, ।
तेथें श्रीविश्वेश्वर आहे दाता अभेद शैमखंड. ॥ ८०
- जा घे तद्दर्शन तूं, क्षेत्रीं करिं मग समस्त यात्रा त्या, ।
मग कार्य करीं विनवुनि भावेंचि, म्हणुनि नमस्तया त्राया. ॥ ८१
- आनंदकानन असें नाम असे क्षेत्रराज त्याला हें, ।
तेथें जाउनि यात्रा करुनि असें, सर्व काज त्या लाहे. ॥ ८२
- सकळ क्षितितीर्थींची काशी करि विष्णुतनुज वा ! खाणी, ।
तेथील पुण्यमहिमा एकमुखें कोण मनुज वाखाणी ? ॥ ८३
- होण्यासि कार्यसिद्धी नाहिं दुजा त्वष्टूनंदना ! जागा, ।
आतां शीघ्र निघोनी बाळा ! आनंदकानना जा गा !' ॥ ८४
- बोले मग तो बाळक पुनरपि साष्टांग करुनि नमनासी, ।
'हे अवधूत ! दयार्णव ! आज्ञा करिं बोल आणुन मनासी. ॥ ८५
- कोठें आहे काशी म्हणतां आनंदकानन जियेतें ? ।
बाळक मी मज न कळे कैसें मत्कार्य घडुनि अजि येतें ? ॥ ८६
- न्या म्हणुं तुम्हासि जरि तरि निकड असेलचि तुम्हां स्वकाजाची, ।
कैसें करूं माझ्या हे चिंता मनिं योगिनायका ! जांची. ॥ ८७
- तूंचि श्रीगुरु माझा. कैशी मज बुद्धि याउपर देशी ? ।
बाळक मी, तुज माझी या करुणा पूर्ण ये उपर देशीं.' ॥ ८८
- बाळसुशब्दे लोंगे त्याचें आनंदडोल घेउं शिर, ।
मग तो बाळासि म्हणे, 'नेइन तुज; न करिं, चल निघें, उशिर. ॥ ८९
- श्रीकाशिनाथ त्याचें तुझिया संगति घडो सुदर्शन तें, ।
जें कां छेदी अघनग दैत्यशिरा जेंवि हरिसुदर्शन तें. ॥ ९०
- यापरता अम्हासी कांहीं दुजा लाभ नाहिं आणिक रे ! ।
बाळासि मनोवेगें मग तो काशीस धरुनि आणि करें. ॥ ९१
- श्रीविश्वनाथसन्मुख नेउनि तो बाळ गा ! उभा केला, ।

१. सांगा. २. उपायास. ३. सुखाचा तुकडा. ४. नमः=नमस्कार. ५. प्राप्त होतें.
६. ब्रह्मदेव. ७. त्रास देते. ८. या परक्या स्थळीं. ९. त्याचें शिर आनंदडोल (आनंदानें हालणें)
घेऊं लागे.

बाळ म्हणे, 'यात्रा मज करवाया योगि गाउ भाकेला.' ॥	९२
योगि म्हणे, 'यात्राऽतां करिं बाळा चित्ति भाव सद्धरुनी.' ।	
बाळ म्हणे, 'न कळे मज सांगुनि नेणार तूंचि उद्धरुनी. ॥	९३
केल्यासि अंगिकारा सागर वडवानळा न तो टाकी, ।	
दाखवितां मज यात्रा हे गुरु होईल तव न तोटा कीं.' ॥	९४
मग सकळ काशियात्रा अवधूत तया करोनि अव दावी, ।	
बाळ करी सद्भावें पसरेल ग्रंथ ते जरि वदावी. ॥	९५
करितांचि काशियात्रा विश्वेश्वर देतसे तया वर तो, ।	
ईश्वरवरदे करुनी सैकळायिति बाळ करित यावर तो. ॥	९६
तेथेंचि गुप्त जाला मग तो अवधूत योगिराज मुनी, ।	
आला मग गुरुदेशा तो बाळक विश्वनाथपद नमुनी. ॥	९७
घर, चोळि, पादुका, घरकूलादिक सकळवस्तु मिळवोनी, ।	
अर्पोनि गुरुसि, गुरुचे पत्निसुताकन्यके नमि लवोनी. ॥	९८
पाहोनि सकळ वस्तू बोलति आनंद होउनी सकळां, ।	
'तोषविलें अम्हां त्वां जेंवि चकोरेंदु उगवुनी सकळा.' ॥	९९
वर दे गुरु, 'तव कीर्ती गाती जों भ्रमण गगनिं शशिसूर्या, ।	
होशील चतुर विधिवत् दीर्घायू' गुरुचि वदत अशि सूर्या. ॥	१००
वर देउनि सद्गुरुनें विद्वज्जनिं शिष्य मान्य केला तो, ।	
गेला मग नमुनि गुरुस गुरुदारापुत्रकन्यकेला तो. ॥	१०१
यापरि गुरुभक्तकथा उमेसि सांगे अपूर्व शंकर जो, ।	
त्वत्पूर्वजासि सांगे श्रीगुरु भक्तासि सर्व शंकर जो. ॥	१०२
त्वत्पूर्वज गुरुसि म्हणे, 'घडलें वाटे जि ! मन्मनास हित, ।	
कथिली यात्रा जेव्हां होतों काशींत मी तुम्हांसहित. ॥	१०३
पडिला स्वप्नचि किंवा साच दिसे हा पडे न समज मला, ।	
जालों भ्रांतचि हृदयीं शंकांधःकार तमचिसम जमला. ॥	१०४
देवाधिदेव गुरुजी ! दयाघना तूंचि भक्तभवना गा ! ।	
धरुनी हरिरूप गुरो ! विदारिसी तूंचि भक्त भवनागा.' ॥	१०५
गुरु म्हणती त्यास, 'तुला दाखविली सत्य काशियात्रा ते.' ।	

१. भाकेला गाउ=चन देवो. २. सत् भाव धरुनी. ३. सकळ-आयिति=सर्व सामान.
 ४. जेंवि सकळा (पूर्ण) इंदु उगवुनि चकोर (तोषवी). ५. वाणी. ६. कल्याणदायक. ७. भक्तभ-
 वन=भक्तांचे घर, आश्रयस्थान. ८. संसाररूप हत्तीस.

यापरि जाले श्रीगुरु तव पूर्वज भक्त जो तया त्राते. ॥	१०६
तव पूर्वजासि म्हणती, 'होसी तूं पूर्ण भक्त पै साच, ।	
पुत्र वडील तुझा जो तोही होईल भक्त ऐसाच. ॥	१०७
दीर्घायू तोचि असे, लक्ष्मी तद्रूहिं निशंक रावेल, ।	
मोठा प्रियकर मज तो, आवडतो जेंवि शंकरा बेल. ॥	१०८
म्लेंच्छाचा 'संगाऽतां सोडुनि दारा सुतासि घेऊनी, ।	
येऊनि याच गांवीं नांदें हरिपायिं चित्त ठेऊनी. ॥	१०९
आणिक होतील तुला सत्पुत्र गुणी तुझ्या दुज्या जाये, ।	
नांदें या ग्रामिं सुखें स्त्रीपुत्रां घेऊनी द्विजां! जा ये.' ॥	११०
गुर्वाज्ञे आणाया गेला तो विप्र सुतकलत्रास, ।	
केला दूर जयाचा गुरुंनीं संसारिकहि सकल त्रास. ॥	१११
आनंदें भेटुनियां विप्र म्हणे तो स्वदारकुमरांसी, ।	
अस्मच्छीगुरु आहे गाणगपुरिं जोहि पूज्य अमरांसी. ॥	११२
जावें अम्हीं त्याचे पदभेटीलागिं आजि सर्वांनीं, ।	
वारंवार श्रीगुरुकीर्ती न पडे मनीं विसर वानी. ॥	११३
श्रीगुरुचरणीं घाली मग आणुनि सकल पूत दारा ही, ।	
साष्टांगीं नमुनि उभा सन्मुख जोडोनि कर तदा राही. ॥	११४
आरंभिली स्तुती मग 'जयजय गुरुजी! दयासमुद्रा! हे ।	
भाळीं हृदीं सदा मी गुरु तव वंदीन पादमुद्रा हे. ॥	११५
त्वच्चरणदर्शनासी येती दारादि सर्व गा! पूत, ।	
होती अघ जाउनि, तव दर्शनमात्रेचि सर्वगा पूत. ॥	११६
कल्पद्रुम शशिगंगादर्शन दारिद्र, ताप, अघ नाशी, ।	
त्रयही गुरु! तव दर्शन; उडवि जसा चंड मारुत घनाशी. ॥	११७
श्रीगुरुजी! त्वदर्शन नाशि कसें दैन्यपापतापाला, ।	
जैसा दावानळ तो जाळितसे शुष्क तापतां पाला. ॥	११८
त्वत्पदसेवनिं सुकृतांकुर वाढति जेंवि वस्विनाथ (?) कला, !	
गुणविहुभेदन करितां शेषहि होतो यशस्वि ना थकला. ॥	११९
अवतरसी श्रीहरि! तूं जाणे खुण भारतीत्रिविक्रम तो, ।	
ईशहि होसी, दाविसि वधोनि चोरासि नेत्रिं विक्रम तो. ॥	१२०

१. संग+आतां. २. वर्णन कर. ३. पूत=पुत्र. ४. पवित्र. ५. गुणांच्या व्यूहाचें भेदन=सर्व गुणांचें वर्णन. ६. नाही. ७ प्रभाव.

ब्रह्मा तूंचि अमृतजलकमंडळ धरुनि हस्तक विराजे, । प्रोक्षण करितां उठती प्रेतें वर्णिति समस्त कविराजे. ॥	१२१
ऐसा त्रैमूर्ती तूं अवतरसी, त्वत्पदाब्ज जे धरुनी, । भजती, त्यांतें इच्छित इह देउनि अंति नेसि उद्धरुनी. ॥	१२२
जेंवि चकोरा इंदू करुणेचा सिंधु होतसे सित सा, । श्रीगुरु दयाघना ! तूं भक्तजनासी सदैव होसि तसा. ॥	१२३
प्रत्यक्ष देखिलें म्यां दवडिसि त्या विप्रउदरतिडिकेला, । शांत यवन दुष्ट तया मनिंची दवडोनि सर्व तिडि केला.' ॥	१२४
संतोषोनि श्रीगुरु देती स्नानासि मग तयाऽज्ञा ती, । म्हणती, 'ये द्रुत आजी, पूजिति मैदनंत सकल या ज्ञाती. ॥	१२५
तूही पूजन करिं रे ! करिती जन थोर थोर हें जेवी, । पंक्तीस माझियाजी ब्राह्मण घेउनि समग्र हे जेवीं.' ॥	१२६
संगमिं करुनि स्नान द्विज दारा पुत्र सहित मग येत, । पूजी गुरुपद जैसे पूजिति विष्णुपद उत्तम गयेत. ॥	१२७
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! यापरि गुरुची अनेक लीला हे, । करिती जे श्रवणासी त्यां पाहुनि भीति बहुत कलिला हे.' ॥	१२८
रामात्मजपुत्रासी गुरुभजनावांचुनी क्षण गमेना, । मग मेना गुरुकीर्ती वर्ण धनाढ्या जसी भणग मेना. ॥	१२९

अध्याय एकोणतिसावा.

सिद्ध यतींद्रा नमुनी शिष्य म्हणे, 'गुरुचरित्र सर्गसुधा । वसुंधामर मी मज तूं प्राशवुनी दाखविं ज्ञानार्ग सुधा. ॥	१
प्राशन करितां अमृता जाली तृप्ति न कधीहि ते विबुधा, । गुरुचरितामृतपानें मजला तृप्तिहि कधीं न तेंवि बुधा.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'संसारीं तस असे जो भवाग्रतापानें, । होई शीतळ नर तो शिष्य ! 'श्रीगुरुकथामृतपानें. ॥	३

१. स्वच्छ, शुभ्र असा. २. शांत केला. ३. तीड, वांकडेपणा. ४. लवकर. ५. माझा अनंत, कां श्रीमदनंत ? ६. लोक. ७. आजी, आज. ८. या अध्यायांत मुळांतील ४३ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ९. स्वर्गसुधा (?) १०. ब्राह्मण. ११. जाणत्यांचा मार्ग. १२. चांगला. १३. श्रीगुरुच्या कथामृताच्या प्राशनानें.

श्रीगुरुकथामृताहुनि सहसा शिष्या नसे सुधा मधुर, ।	
स्वल्पहि भवाग्निचा दे लागुं न, दे ^१ हरिपदीं सुधाम, धुर. ॥	४
अज्ञानांध जनासी ज्ञानांजन गुरुकथा शलाका ही, ।	
राहि न कधिहि श्रवणें ज्ञानस्वी अप्रकाशला कांहीं. ॥	५
न दिसे गुरुचरिताविण पुरवाया ज्ञानहेतू ^२ माहिं माते, ।	
महिमा तो ज्ञानरवी उडवी अज्ञान हे तम हिमा ते. ॥	६
श्रवणें धनधान्य बहुत जन्मवरी संपती अंगाव पुरे, ।	
गांव पुरें नेच्छिति ते, श्रीहरिसम पावती अगा वपु रे ! ॥	७
जोडे यश तें निर्मळ, शुद्ध शशी मित्र तोकें ! सादर हो, ।	
दरं हो न भवाचा तुज, श्रीगुरुचें चरित ऐक, सादर हो. ॥	८
सायंदेव द्विज गुरुआज्ञे आणुनि कलत्रपुत्रासी, ।	
श्रीगुरुचे पदिं घाली या पुढिले ऐक गा ! चरित्रासी. ॥	९
ते दिवसीं भाद्रपदी शुक्लचतुर्दशि तिथीस माध्यान्हीं, ।	
द्विजगण अनंतपूजा करिती लावूनि चित्त तद्ध्यानीं. ॥	१०
सायंदेवा श्रीगुरु म्हणती, 'पूजन अनंत तूंहि करीं, ।	
भवकारि विदारितो हरि, भावें तूं आजि पूजिं गा ! स्वकरीं.' ॥	११
विप्र म्हणे गुरुसी, 'श्रीमदनंताची किमर्थ पूजा मी ।	
करणें ? सांग सुधारस मिळतां प्यावें कशासि हो !' जांमी ? ॥	१२
देवादिदेव गुरु तूं, नाहीं तुझिया समान दाता कीं, ।	
प्रतिदिवसीं पय पीतो, न धरी रुचि मर्य तो कदा ताकीं.' ॥	१३
श्रीगुरु म्हणति, 'अनंतव्रत हें सर्व व्रतांत थोर असे, ।	
इच्छित मर्यमनींचें देणारें व्रत नसेच अन्य असें. ॥	१४
पावे राज्य युधिष्ठिर या मदनंतव्रतप्रभावानें.' ।	
ऐकुनि पुसे गुरुसी तो सायंदेव विप्र भावानें. ॥	१५
'पंडुसुतांस ^३ सतें राज्य प्राप्ताणिक राज्य कोठिल तयांस ?' ।	
श्रीगुरु म्हणती, 'जिकिति कौरव ते द्यूति पंडुसुत यांस. ॥	१६
द्यूता खेळुनि, कौरव राज्यश्री हरुनि, पंडुपुत्रांस ।	

१. हरिपदीं सुधाम (सुस्थळ) दे. २. हें 'लागुं न दे' याचें कर्म. ३. ज्ञानांजनशलाका=ज्ञान रूपी अंजन घालण्याची काडी. ४. ज्ञानेच्छू. ५. हेत=हेतू. ६. अज्ञान हें [च कोणी] तम (अंधार) [आणि] हिमा (थंडीला). ७. अगाळ, अगोदर. ८. शरीर. ९. मुला । १०. भीति. ११. उदक. १२. असत, होतें.

दवडुनि वनवासातें, नानापरि देति खल बहु त्रास. ॥	१७
भोगिति कष्ट बहु वनीं परिधानें वल्कलें अजिनवास, ।	
बारा वर्षें यापरि भोगिति भार्येसहीत वनवास. ॥	१८
नानाव्रत तीर्थेही करितां अतिकष्ट होत देहातें, ।	
स्मरती श्रीकृष्णा, मग येउनि आश्वासनासि दे ^२ हातें. ॥	१९
श्रीकृष्णासी पाहुनि जायेसह सर्व करिति नमनासी, ।	
म्हणती, 'कृपानिधे ! हे आणिसि कां भक्तकष्ट न मनासी ?' ॥	२०
षोडश उपचारेंसी पूजुनि कृष्णासि हात जोडोनी, ।	
बोलति पांचहि पांडव मग करुणावचनिं भीड सोडोनी. ॥	२१
म्हणती, 'हे करुणाघन ! कां वळशि न भक्तचातकाला या, ।	
त्वन्नामघोष घेतां देशि कसे कष्ट बहुत काला या ? ॥	२२
भक्तांचा पालक तूं असतां भोगूं अरण्यवासा हे, ।	
आतां कृपा करावी न दुःख वनवास माधवा ! साहे. ॥	२३
जननि, जनक, इष्ट, सुहृद अम्हांसी सत्य तूंचि सर्व हरी ! ।	
सर्व हरीं दुःखास्मत्तृषितश्रम जेंवि शीत सर्व हरी. ॥	२४
येई स्वराज्य हाता कांहिं अशा सांग जी ! उपायातें, ।	
आतां न सोसवे हे कष्ट प्रभु ! शीर्ष ठेवुं पायातें. ॥	२५
देवादिदेव तूं प्रभु तुजवांचुन कोण गा ! अजा ! तारी ?' ।	
ऐकुनि कृष्ण म्हणे, 'व्रत तुजला सांगेन गा ! अजातारी ! ॥	२६
नाम अनंतव्रत जें आचरतां नाशि कष्ट पापाही, ।	
इच्छित मनिंचें पुरवुनि अनंत जो, करुनि तो कृपा, पाही. ॥	२७
करितां हें व्रत धर्मा ! स्वराज्य पावूनि शत्रु पुंसशील, ।	
सांगेन ऐक जरि रे ! अनंत तो कोण हेंच पुसशील. ॥	२८
मीच अनंत असें रे ! जाला खलभार भूं बहुत राया ! ।	
माराया त्या दुष्टां अवतरलों भूमिभार उतराया. ॥	२९
धर्मा ! व्रत हें करिं तूं न पडे अज्ञातिं शत्रुला उमग, ।	
पावोनि राज्य शकसी देशघडी अखिल शत्रु लावुं मग ! ॥	३०
धर्म म्हणे, 'श्रीकृष्णा ! कवण दिनीं मी करूं व्रताचरण, ।	
पूर्वी कोण करी हें सांग.' म्हणुनि धरि पुनः पुन्हा चरण. ॥	३१

१. मृगचर्म हेंच वस्त्र. २. कर्ता 'तो कृष्ण' अध्याहृत. ३. धर्मा ! ४. पुसून काढशील, नाहीसे करशील. ५. पृथ्वीवर. ६. अज्ञातवासांत. ७. ओळख. ८. लावुं शकसी.

- कृष्ण म्हणे, 'धर्मा! व्रत करि पूर्वी कोण पुससि गातूतें, ।
तरि आद्यंतकथा ती विस्तर सांगेन ऐक गा! तूतें. ॥ ३२
- होता पूर्वी एक द्विज सत्ययुगीं सुमंत नामानें, ।
संपन्न वेदशास्त्रें ज्याचें वच सर्वही जना माने. ॥ ३३
- भृगुऋषिकन्या दीक्षा भार्या ती त्या सुमंतविप्राची, ।
पातिव्रत्यपणें गृह शोभवि उदर्यो जशी रवि प्राची. ॥ ३४
- कन्या एक बहुगुणी जाली निर्माण तत्कुशीला ते, ।
शीला नाम तियेतें करणीहि तशी नव्हे कुंशीला ते. ॥ ३५
- भार्याकन्यासह तो नांदत असतां स्वकर्म आचरुनी, ।
प्राक्रमें तद्भार्या स्वर्गसदन पावली सती मरुनी. ॥ ३६
- स्मार्तादिकर्म राहे आणि नसे नारि गेहकृत्यातें, ।
म्हणउनि पुनर्विवाहा करितां 'स्त्री निघत जेंवि कृत्या ते. ॥ ३७
- कर्कशि नाम तियेचें समजेना सुकृत, हीत, पाप तिला; ।
चालुं न दे सत्कर्मा, करूं न दे सुकृतही तपा पतिला. ॥ ३८
- भांडे कन्या पतिसी, विप्र म्हणे, 'कोण होति वैरी ही! ।
आली पापिण मद्रुहिं, काळमुखीं मजहि अंति वैरी' ही. ॥ ३९
- धड गेहकृत्य न करी, करी तिचे आवडे मनाला जें.' ।
खिन्नमनें सौमंत द्विज मुख दावावया जना लाजे. ॥ ४०
- रंजवि पितृमन शीला स्वच्छ करुनि भित्ति, सारखुनि कुंदर, ।
पंचसुरंगें रेखी हरिमूर्ति धृतगदांबुजारिदर. ॥ ४१
- उपवर जाली कन्या, वरचिंता प्राप्त मनिं पित्याला ते, ।
एक दिनीं कौंडण्यद्विज गृहिं येतांचि अर्पि त्याला ते. ॥ ४२
- कन्यादान यथाविधि करोनि जामात राहवी गेहा; ।
कन्येसि म्हणे, 'स्त्रीसी बोलुं नको नेम वागवीं गे! हा.' ॥ ४३
- बोले न च जरि कन्या तरि कर्कशिनें उगेच भांडावें, ।
ऐकुनि कौंडण्य विटे, चित्ति म्हणे, 'श्वशुरगेह सांडावें.' ॥ ४४
- कौंडण्य द्विज मग तो विनवी जोडोनि हस्त मांमास, ।

१. पृथ्वीवर. २. पूर्वदिशा. ३. त्यांच्या पोटी. ४. वाईट, दुष्ट. ५. दुसरी बायको. ६. अव-
दसा. ७. टाकी. ८. घर. ९. पांच सुंदर रंगांनीं. १०. धृत+गदा+अंबुज+अरि (चक्र-सुदर्शन)
+दर (शंख). ११. सासण्यास.

‘जाऊं आतां स्वगृहा जाले संपूर्ण दोन कीं मास.’ ॥	४९
ऐकुनि जामातवचन चित्तीं दुःखानळें तडपडे तो, ।	
चित्तानळकुंडतटीं असतां द्विज ढासळुन तड पडे तो. ॥	४६
बोले दुःखें, ‘कन्या जातां उद्वस दिसेल हें शर्म, ।	
पडली कपाळें माझे स्त्री कर्कशि हे पुरारि ! हे शर्म. ॥	४७
आतां माझी करुणा नाहिंच येणार कर्कशीला हे, ।	
लाहेन दुःख पीडा कर्कशिपासोनि ऐक शीला ! हे.’ ॥	४८
शांतविती तद्दुःखा शीला कौंडण्य, मग उभयतां तीं ।	
म्हणती, ‘या कर्कशिचें घावें चित्तीं न येउ भय तातीं. ॥	४९
जवळचि आहे आश्रम, वारिचेवारि घेउं हो ! समाचार, ।	
असतां एक घरीं द्वय गृहाश्रमी बुडत धर्म आचार.’ ॥	५०
ल्यास सुमंत म्हणे तो, ‘राहा आणीक दिवस बारा हो ! ।	
प्रस्थान तुम्हीं करणें त्रयोदशिस, आज गमन बा ! राहो.’ ॥	५१
तातविनंती ऐकुनि विनवी भर्त्यास मग सुशीलाही, ।	
‘विनती ताताचि’ म्हणे ‘ऐकावी आज तूं सुशीला ! ही.’ ॥	५२
कौंडण्य द्विज मग तो पाहुनियां श्वशुरमानसा हेतो, ।	
राहे तो; मग कर्कशिदुर्वच पाहे न, मान साहे तो. ॥	५३
दिन राहुनि मग बारा प्रस्थान करी त्रयोदशीला ते, ।	
शीला स्त्री रथिं बसवुनि निघे दुजे दिनिं चतुर्दशीला ते. ॥	५४
शीला कौंडण्य मुनी निघती जेव्हां सुमंतपद नमुनी, ।	
जामातासि म्हणे तो, ‘आतां काधिं दाविशील वदन मुनी ! ॥	५५
लोपामुद्रानुसुया तसि मद्बुहिता द्विजोत्तमा ! मानीं.’ ।	
कौंडण्य म्हणे, ‘काळजि करणें तिळमात्रही न मामांनीं.’ ॥	५६
सौमंत म्हणे स्त्रीसी, ‘हे कन्या जातसे संकृतीतें, ।	
भोजनसामोग्री दे मार्गी पुरेसी’ वदे संकृतीतें. ॥	५७
पतिवच ऐकुनि कर्कशि अतिकोपें फिरवि गरगरा बुबळें, ।	
‘नेदीं मी कांहीं’ म्हणे ‘तुम्हीं जरी केलियाहि कंठु बळें.’ ॥	५८
बोलुनि असें गृहातें जाउनि ती घट्ट लावित द्वारें, ।	

१. चितारूप अशिकुंडाच्या कांठाला. २. कांठ. ३. उदास. ४. घर. ५. शरम, लाज.
६. वडिलांनीं. ७. आपल्या घरीं. ८. संकृत(पुनःपुनः)+तीतें. ९. शंख.

धर्मा ! कन्या पतिसी बोले आंतूनि अद्वतद्वा रे ! ॥ ६९

विनवी सुमंत तिजला, 'न करिं असें, उघडिं तूं कैपाटा कीं, ।

ऐकें स्त्री गे ! गुण हे, मजवरि तूं करुनियां कृपा, टाकीं.' ॥ ६०

नुघडीच कांहीं केल्या द्वारा ती देत मात्र गालीला, ।

सौमंत म्हणे, 'शिव ! शिव ! हे ऐशी तुझिच काय गा ! लीला?' ॥ ६१

बोले मग हो ! कन्या, 'जाउं असिच' धरुनि तातहातातें, ।

'मूर्ख स्त्रीसीं ऐसा आग्रह करणें नकोच हा तातें.' ॥ ६२

तेव्हां सुमंतनामा नेत्रांतुनि गाळि टपटपा पूर्ण, ।

होउनि मग खिन्न मनीं, शोधितसे पाकगेह संपूर्ण. ॥ ६३

गोधूम सपिठिचा तो कोंडा त्या पाकगेहिं सांपडला, ।

देउनि कन्येसि म्हणे, 'प्रसंग कर्कशिसिं हा कसा पडला ! ॥ ६४

कैतें ब्रतराजादिग्रंथ कवी वदति कर्कशी देती, ।

चित्रक वदिं भिंतीच्या परि असि गुरुची उप द्विनवदेती (?)' ॥ ६५

श्वशुरनिरोपा घेउनि सखी कौंडण्य मग रथीं बसला, ।

मार्गे जातां लोकां सरती जो शंबरारिसा दिसला. ॥ ६६

पाहुनि निर्मळ सरिता मार्गि म्हणे स्त्रीस, 'नघतीरा हे ।

स्नान अनुष्ठान करिन तोंवरि तूं स्वस्थ या रथीं राहें.' ॥ ६७

स्नान करुनि मुनि बसला करित अनुष्ठान नघतीराशीं, ।

बैसे रथीं सुशीला सत्वगुणाचीच पूर्ण ती राशी. ॥ ६८

त्या काळीं नघतटीं दिव्य स्त्रीगण तिला दिसे दूर, ।

स्नान करुनि पीतांबर नेसति आरक्त जेंवि सेंदूर. ॥ ६९

मांडुनि कलश अनंता पूजित मग बैसती धरुनि आंली, ।

त्यांजवळी हळुहळु मनिं धैर्या शीला सती धरुनि आली. ॥ ७०

'करितां हें काय तुम्ही ?' नमुनि तयां म्हणत तेधवां शीला. ।

त्या म्हणती 'बैस' तिला, ऐकुनि मंजूळ नम्र वांशीला. ॥ ७१

श्रीमदनंतव्रत हें आचरतां इच्छिलें मनां सर्व ।

पुरवुनि अंतीं स्वपदीं स्थापी तो तोषुनी मनीं सर्व. ॥ ७२

१. अद्वतद्वा, वाटेल तसें. २. दार. ३. दुर्गुण. ४. शिव्या. ५. पाणी. ६. 'करिं ते' पाठांतर. ७. 'भीतीच्या' पाठांतर. ह्या पाठांतरांनींही ह्या गीतीचा अर्थ विशद होत नाही. ८. शंबरारि=मदन. ९. ह्या. १०. ओळ. ११. (शीलेच्या) वाणीला. १२. विष्णु.

म्हणशिल कवण दिनीं हें व्रत करणें ऐक भाद्रपदमासीं, ।	
शुक्लचतुर्दशि तिथिसी अर्चावानंत धरुनि नियमासी. ॥	७३
दढ रक्तरेशिमाचा चतुर्दशग्रंथियुक्त दोरा तो ।	
करुनी अनंतनामें पूजावा ऐक विधिहि सारा तो. ॥	७४
रेशीम दोरक वदे, वाटे शंका जरी मनीं तरि ती, ।	
ऐका श्रोतेजन हो ! बोले कवि जे व्रतार्क त्यांतारिं ती. ॥	७५
दोरक दढ सूत्राचा करोनि घाव्या चतुर्दश ग्रंथी, ।	
कुंकुमिं शोभित करणें, वदे कवि असें व्रतार्क त्या ग्रंथीं. ॥	७६
माझ्या मनिं वाटे त्या कविनें केला नसेल शोध मनीं, ।	
कैशावरुनि जरि म्हणा तरि न तशी गुरुचि कां वदे धैमनी ? ॥	७७
देवत्व रेशिमातें वर्षेकचि सूत्रिं चार मास असे, ।	
म्हणवोनि रेशिमाचा दोरक गुरुराज सांगतीच असें. ॥	७८
आतां ऐका सादर शीलेला विधि अनंत पूजाया ।	
सन्निध बैसवुनी त्या प्रीतीनें सांगती ऋषीजाया. ॥	७९
प्रातःकाळिं उठोनी, शौच करुनि, होउनी शुचिर्भूत, ।	
पुष्पें मिळवुनि, करणें स्नाना मग पाहुनी शुचिर्भूतें. ॥	८०
गंगा यमुना म्हणुनी आणावे भरुनि दोन कलशांला, ।	
स्वच्छ असावी निर्मळ सारवुनी आपली सकळ शैला. ॥	८१
काढुनि सुरंगवेली, घालुनियां मध्यभागिं तंडुल ते, ।	
वरि पद्म काढणें तें ज्यातें पाहोनि होति जन डुलते. ॥	८२
ठेवावा त्या पद्मीं यमुनेच्या चित्ति कल्पिला घट जो, ।	
स्मरुनि अनंता म्हणणें, 'ने उतरुनि मज भवाब्धि दुर्घट जो.' ॥	८३
इच्छित संकल्प करुनि अनंतपूजार्थ गंगा कुंभास, ।	
पूजुनि मग यमुनेसह ध्यावें चित्तांत पद्मनाभास. ॥	८४
पिंगट नयन चतुर्भुज धृतदरअंबुजगदासुदर्शन तें ।	
नभवर्णरूप ध्यावें जैसें प्रत्यक्ष होयि दर्शन तें. ॥	८५
वैर्णव पात्रीं तंडुल घालुनि रेखुनि सुरेख जलजातें, ।	
घालुनि सुगंध शोभित करणें ते म्हणति अष्टदल ज्यातें. ॥	८६

१. (मी) बोलें (म्हणून). २. त्या अंतारिं=व्रतार्क ग्रंथांत. ३. वाणी. ४. जल. ५. गृह. ६. रंगवेली=रांगोळी. ७. गंगेच्या पाण्यानें भरलेल्या. ८. वेणूचा, कळकाचा. ९. कमलाला.

षोडश उपचारेंसी पूजुनि यमुनेसि आम्रपत्रासी, ।	
घालुनि ठेवावें वरि रेखित जें पद्म वेणुपात्रासी. ॥	८७
दर्भअही सप्तफणी पूजावा वेणुपात्रकमलातें, ।	
प्रक्षाळावें उदकीं त्या मग मदनंतदोरकमलातें. ॥	८८
पंचामृतादि घालुनि अभिषेकुनि पुमुनि फणिवरा, वर तो ।	
ठेवुनि मग पूजावा नाना उपचारिं ^२ इंदिरावर तो. ॥	८९
सौगंधचंदनादि द्रव्यें परिमळ सुगंध जीं सुमनें, ।	
अर्पोनि धूपदीपा सुअन्न नैवेद्य अर्पिजे सुमनें. ॥	९०
तांबूल, दक्षिणा फल अर्पुनि पंचारती सुदीपातें, ।	
मंत्रकुसुम अर्पावें नेत्राचें लावुनी पर्दी पातें. ॥	९१
‘जय शेषशायि!’ म्हणउनि साष्टांगें मग करोनि नमनातें, ।	
प्रार्थवें, मग ध्यावा दोरक संतोष होउन मनातें. ॥	९२
बांधावा दक्षिण करिं ^३ पुंसें, नारीस उक्त तो डावा, ।	
सोडावा करिंचा मग दोरक जो जीर्ण तो, न तोडावा. ॥	९३
पूजुनि यथाविधीनें द्विजां अपूपफलवायनाशीं त्या ।	
द्यावें; श्रीहरि मनिचें पुरवुनिही भवभयास नाशी त्या. ॥	९४
भोजन करणें मग हो ! सांगुनि दंपत्य भोजनाशी तें, ।	
हरिकीर्तन एकावें पूजुनि हरिभक्त भोजनाशीतें. ॥	९५
यापरि चवदा वर्षे व्रत करणें धरुनि भावभक्तीतें, ।	
अतिउल्हासें करणें उद्यापन मग रथानशक्तीतें. ॥	९६
श्रीमदनंतकथा तुज सांगितली गोड ही कशी लागे, ।	
देऊं व्रत आजचि हें अम्ही म्हणउनि स्वतोक तुजला गे ! ॥	९७
दोरक देउनि तिजला आणवुनी दोन घट वंपू जें तें, ।	
पूजाद्रव्यें देउनि करविति मदनंतदेवपूजेतें. ॥	९८
गोधूम कोंडियाचें दे वायन दोर बांधुनि स्वकरा, ।	
ऋषिपत्न्यांसि मग म्हणे, ‘येत्यें आतां जि ! बाइ ! लोभ करा.’ ॥	९९
ऋषिपत्न्यांसि नमोनी शीला आली रथाजवळि मग ती, ।	

१. दर्भाचा केलेला सर्प. २. विष्णु. ३. पुष्पें. ४. मंत्रपुष्प. ५. पुरुषानें. ६. अपूप (धारगे, अनारसे वगैरे) (व) फल (यांच्या) वायनाशी (वाणाला). ७. भोजन आणि शीत (उदक). यांनीं. ८. षेपतीप्रमाणें. ९. पाणी.

- आला तों पति, मग तीं निघती बैसुनि रथांत शीघ्रगति. ॥ १००
- येतां स्वपुरीजवळी पाहुनि अमरावतीसमान पुरी, ।
- स्त्रीस म्हणे, 'स्वपुरीची वाट चुकें मज भुली पडोन पुरी. ॥ १०१
- आले सामोरे तों ग्रामींचे चारवर्णि जे प्रमुख, ।
- पाहति मदनंतव्रतपुण्यें तेजस्वि, दिव्य विप्रमुख. ॥ १०२
- नमन करुनि मग म्हणती, 'तापसि न दुजा मुनी तुजसमान.' ।
- नेती ग्रामिं तया मग वाद्यरवा करुनि बहुत सन्मान. ॥ १०३
- तद्ग्रामींचा अधिपति करुनि तया मानिती तदाज्ञा ते, ।
- पातिव्रत्यपणार्ते शीलेच्या वर्णिती तदा ज्ञाते. ॥ १०४
- मिळुनि जमेदार सकळ आणुनि करभार बहु धना देती, ।
- भोगित ऐश्वर्यसुखा हर्षे शीला सभर्तृ नांदे ती. ॥ १०५
- कांहीं दिन यापरि ते जातां एकांति नारिचे हाता ।
- जाला कौंडण्यमुनी लोहित मदनंतदोर पाहाता. ॥ १०६
- 'वैश्यकरण करिसि करीं बांधुनि दोरक' म्हणे स्वनारीस, ।
- 'परि मी न होय लंपट शंबरारी काय करि वनारीस.' ॥ १०७
- 'मदनंत वश्य केला भावें' शीला सती म्हणे पतिला, ।
- 'बांधीं दोरक करिं मी म्हणोनियां भोगितां जि! संपतिला.' ॥ १०८
- ज्ञानी परि तो कोपे, चावी कर कर, न शांतवे, दांत. ।
- दोरक हिरोनि घेउनि टाकी तत्काळ जातवेदांत. ॥ १०९
- स्त्रीस म्हणे मग, 'कैचा अनंत? मी बहु तपा तपोनि करीं, ।
- त्या पुण्यें ऐश्वर्या भोगी' कोपें असें वदे निकरीं. ॥ ११०
- शीला तत्क्षणि काढी वन्हींतुनि दोर करुनि 'हा! हा! जी!' ।
- पय शिंपुनि पतिस म्हणे, 'घडला अपराध कीं महा हा जी!' ॥ १११
- त्या कौंडण्यमुनीनें दोरक तो घालितांचि अंनळातें ।
- कोपे हरि मग, मुनिसी जाली कसि मग गती जसि नळातें. ॥ ११२
- जाले अरि सर्वहि ते पूर्वीं जे थोर थोर मानवते, ।
- संपति नेति लुटोनि ग्रामींचे सर्व मिळुनि मानव ते. ॥ ११३
- पश्चात्तापि मग म्हणे मुनि तो कीं, 'मी धरोनि दुर्धीतें, ।

१. पूर्ण. २. कौंडण्य ब्राह्मणाचें मुख. ३. तांबडा. ४. वशीकरण, चेडुक. ५. मदन. ६. मारुतीस. ७. शांत होई. ८. अग्नींत. ९. रागाच्या आवेशानें. १०. अग्नींत. ११. मान्य. १२. वाईट बुद्धीस.

ऐश्वर्य बुडविलें तें जाळुनि दोरक करोनि दुर्धीतें. ॥ ११४
 भेटे अनंत तोंवरि आतां सोडोनि अन्नभुवनासी, ।
 सेविन वनासि.' म्हणुनी निघेच सोडोनि अन्न भुवनासी. ॥ ११५
 'हे मदनंतानंता !' घोष करित मुनि महावनांत शिरे, ।
 सीताविरहें रामा गति जसि जाली नृपा ! द्विजा तशि रे ! ॥ ११६
 पाहे पुष्पफलांकित मार्गातें आम्रपादपासी तो, ।
 'पाहसि काय अनंता ?' म्हणुनि पुसे मुनि तयाच पासी तो. ॥ ११७
 वृक्ष म्हणे, 'नच जाणें अनंत मी, भेटला तुला जरि हो ! ।
 सांगोनि नमन माझें मदवस्था त्यास सांगता तरि हो. ॥ ११८
 म्हणशिल काय अवस्था, तरि ऐकें, मनुज वानर द्विज ही ।
 मत्फल भक्षी कोणि न, हरिस करी विनति तूं नर द्विज ही.' ॥ ११९
 पाहे पुढें सुधेनू सवत्स ती, पुढति एक वृषभास, ।
 तोंडा नये तृण तया पुसे, 'पहा काय पद्मनाभास ?' ॥ १२०
 तीं म्हणती मग त्याला, 'अनंत अम्ही द्विजा न बा ! पाहूं, ।
 तुज भेटे तरि अस्मद्गति सांगें त्यास, म्हणचि बापा ! हूं.' ॥ १२१
 पुढती जातां पाहे विकसितपद्मा सु दोन वाणीतें, ।
 मिश्रिति परस्परे जळ परि तत्कोणीहि हो ! न बा पी तें. ॥ १२२
 पुसतां मुनी 'अनंता नच पाहूं' म्हणति वापि काला त्या, ।
 'भेटे तुज जरि सांगें अस्मद्गति माधवा पिकाला त्या (?). ॥ १२३
 जातां पुढें मुनी तो पाहे अतिमत्त गाढवाणि कैरी, ।
 'देखां काय हरि तुम्ही ?' म्हणुनि तयां प्रश्न गांढ वाणि करी. ॥ १२४
 ते नच बोलति मग तो बाहि हरिस करुनि दीर्घ जी वांशी, ।
 'मदनंतासि' म्हणे 'बा ! जरि येशि न तूं लज्जीन जीवाशी. ॥ १२५
 देवा ! क्षमा करावी, मूर्खें अपराध मीं महा केला.' ।
 पडिला धरणीं मूर्छित दीर्घस्वरीं मारितांचि हाकेला. ॥ १२६
 वृद्धद्विजरूपें तों येउनि हरि 'उठिं उठीं' म्हणे मुनिला, ।
 सावध तत्क्षणिं करि तो स्वकरें घालोनियां तया अनिला. ॥ १२७
 मुनिसि म्हणे, 'मदनंता पुससी चल दावितों तदाश्रम तो.' ।

१. दुष्कर्मातें. २. भुवन=उदक. ३. भुवनासी अन्न (पाणी) सोडोनि=घरावर पाणी सोडून.
 ४. धर्मा. ५. जळ. ६. त्या वेळीं. ७. विष्णूला. ८. गाढव+आणि. ९. हत्ती. १०. गंभीर.
 ११. वाणीनें. १२. वाणी, शब्द. १३. वाण्याला.

- म्हणुनि तया दक्षिणकरिं धरुनि हरी सकळही तदाश्रम तो. ॥ १२८
- वैकुंठासम नगरी द्विज दावी नेउनी मुनि गुहेत, ।
- प्रकटुनि अनंतरूपा दर्शन देऊनि पूर्ण करि हेत. ॥ १२९
- पाहुनि कौंडण्य मुनी नयनजळें क्षाळुनी पदरजातें, ।
- मनसुमनें पूजी, स्तव करि, शिर ठेवोनि चरणसरजातें. ॥ १३०
- ‘हे केशव ! नारायण ! माधव ! गोविंद ! हे हरी ! कृष्णा !
- हे वासुदेव ! पुरविशि दर्शन देऊनि सर्व मम तृष्णा. ॥ १३१
- हे श्रीधर ! विश्वंभर ! हे अच्युत ! विष्णु ! हे क्षमासर्व, ।
- मी पापि घातकी करिं, माझे अपराध हे क्षमा सर्व’. ॥ १३२
- स्तुति ऐकोनि श्रीवर प्रसन्न होऊनि मुनिशिरावर तो ।
- कर तो दक्षिण ठेवुनि, तयासि मग तीन देतसे वर तो. ॥ १३३
- ‘दारिद्रनाश आणी स्वधर्मसंग्रह, निवास मल्लोकीं ।
- अक्षय अंतीं, वर हे घे आणी श्रेष्ठ हो सकळ लोकीं.’ ॥ १३४
- सांगे मग हरिला जीं भेटति आम्नादि सर्व वाटेतें, ।
- सांगुनि तद्वृत्त म्हणे, ‘अति मज आश्चर्य चित्ति वाटे तें. ॥ १३५
- किंकर्मास्तव गति तीं पावति तसि सांग माधवा ! मातें.’ ।
- श्रीहरि म्हणे, ‘मुनी ! तत्सर्वांचे ऐक पूर्व कर्मातें. ॥ १३६
- पाहसि तरु जो होता ब्राह्मण षट्शस्त्रि तो चतुर्वेदी ।
- गर्विष्ठ महाखळ तो विद्या शिष्यांसि कांहिं न निवेदी. ॥ १३७
- त्या पापास्तव तरु तो जाला. तूं धेनु पाडसी मग ती, ।
- निर्फळभूमी दाना दे म्हणुनी होय ते तसीच गती. ॥ १३८
- वृष तो धनवंत द्विज न करि कधीं धर्म एक पैसाही, ।
- यास्तव तयास घडुनी उपोषणचि नित्य दुःख पै साही. ॥ १३९
- बापी त्या द्वय भगिनी, परस्परें देति घेति दानातें, ।
- म्हणउनि वापी होउनि चालविती पूर्वचें सदा नातें. ॥ १४०
- खर जो क्रोध तुझा तो, मत्त बहुत तो तुझाच मद हस्ती, ।
- होतां मन शुद्ध तुला धरि होउनि वृद्ध विप्र मी हस्तीं. ॥ १४१
- केलीं-मुक्त सकळ तीं, भोगीं ऐश्वर्यसौख्य आतां तें, ।
- भोगीं स्वर्गसुखांतीं होइल तव कीर्ति दशहि आतां तें.’ ॥ १४२
- मग तो मुनि मदनंतव्रत करुनी बांधि दोरकास करी, ।

भोगुनि ऐश्वर्यातीं स्वर्गी जाउनि अखंड वास करी. ॥	१४३
नरनारि चारि वर्षे करणें व्रत धरुनि भक्ति नियमातें, ।	
इच्छी पावुनि मनिचें पावति वैकुंठिं जिकुनि यमातें. ॥	१४४
व्रतराज व्रत हें तूं कृष्ण म्हणे 'धर्मराज! आइक रे! ।	
करिं, पावसि राज्य.' असें सांगुनि कुरवाळि जेंवि आइ करें. ॥	१४५
श्रीगुरु सायंदेवा म्हणती, 'व्रत करुनि धर्मराजानें ।	
जिकुनि रिपु राज्यपदीं बैसुनि मग जिकिली धरा ज्यानें. ॥	१४६
करितां व्रत हें भावें होई, शोषोनि भव, वपुत्रातें ।	
करिं तूं भावें विप्रा! दे आणिक नागनाथपुत्रातें.' ॥	१४७
सायंदेव म्हणे, 'गुरु! अनंत तूं तव पदासि पूजिन मी,' ।	
बोलुनि ऐसें चित्तीं अनंत भावुनि गुरुसि पूजि नमी. ॥	१४८
ब्राह्मणभोजन करुनी घेई गुरुपंक्तिच्या प्रसादास, ।	
शिष्या! अभीष्ट पावुनि होउनि मग सेवि गुरुपदा दास. ॥	१४९
सेवा करित गुरुची द्विज तो तद्ग्रामिं मग सैदी नांदे, ।	
करुणासागर गुरु तो इच्छित, पद सेवितांचि, दीना दे. ॥	१५०
सांगति तृतीय कर्णी (?) श्रीगुरु नैरकेसरीसरस्वति जे, ।	
रामात्मज पुत्राची वर्णि कथा त्यासरी सरस्वति जे. ॥	१५१

अध्याय तिसावा.

साष्टांग नमुनि विनवी नामांकित शिष्यराज सिद्धासी ।	
आनंदे, कैसा ज्या दुष्काळीं मिळत अमृतवद्धासी. ॥	१
'केले उपकार' म्हणे 'अपार तूं मजवरी प्रसिद्ध गुरु! ।	
उतराई होउं कसा केवळ मी दीन विप्र सिद्धगुरु! ॥	२
श्रीगुरुच्या उपकारा कैसा होईल शिष्य उतराई ? ।	
कनकाचळाहि न घडे, निधिर्चा फिरवील काय उत राई ? ॥	३
श्रीगुरुसी उतराई व्हाया नाही पदार्थ दिविं लोकीं, ।	
म्हणउनि साष्टांग नमुनि सदैव गुरुजी ! तुझे पद विलोकी.' ॥	४

१. सर्वदा. २. नृसिंहसरस्वति. ३. त्याप्रमाणें. ४. वाणी. ५. या अध्यायांत मुळांतील ४४ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ६. अमृतवत्+धासी (अन्न). ७. मोठे. ८. समुद्राचा. ९. उतूं येणें. १०. मोहरी. ११. स्वर्गांत. १२. इहलोकीं.

- मधुरोक्ती शिष्याची ऐकुनि गुरु डोलवीत 'कंधर हो ! ।
मग धरवर त्यासि म्हणे मधुर वचनि बोलवीत 'कंधर हो. ॥ ५
- 'आतां नवलाव कथा आइक तूं पापहंति कानें ती, ।
केली सेवा गुरुच्या भाव धरुनि पाथि तंतिकानें ती. ॥ ६
- तंतिक म्हणजे साळी जातीचा, जाण पटविणकरी तो, ।
अन्यत्र देवपूजन न कदां श्रीगुरुपदाविण करी तो. ॥ ७
- गुरुपदसेवा करितां तो, येतां माघमासयात्रा, त्या ।
निघती श्रीशैलासी पाह्या मलिकार्जुना तया त्रात्या. ॥ ८
- त्यासंगतीं निघालीं तंतिकमातापिताभगिनिभाऊ, ।
तंतिक 'न जा' म्हणे 'मच्छीगुरुचि तुम्हासि भैवभगिनि निर्माऊ. ॥ ९
- प्रत्यक्ष श्रीगुरु हा त्रैमूर्तीचा असे जि ! अवतारी, ।
पाषाणदर्शनासी कां जावें, हा करोनि अंन तारी. ॥ १०
- मलिकार्जुन जो तो हा श्रीगुरु माझा मनांत जाणावा, ।
श्रीगुरुभवन श्रीनग भाव दुजा मनि कदा न आणावा.' ॥ ११
- मातृ पिता म्हणती, 'तूं केवळ वेडाचि मूर्ख होशि खर, ।
नाहीं जन्म पुन्हा रे ! श्रीगिरिचें देखतांचि हो ! शिखर.' ॥ १२
- म्हणती, 'चल सत्वर रे ! यात्रा ग्रामींचि सर्वहि निघाली.' ।
'जावें' म्हणे 'तुम्ही; मी नये' नमस्कार तो म्हणुनि घाली. ॥ १३
- तीं म्हणती, 'हा वेडा जालासे जेंवि होय मर्दपिता.' ।
निघतीं जालीं मग तीं लजुनि तया भाऊ. भगिनि, मातृ, पिता. ॥ १४
- मासेक चालति पथा; हर्षे जन डुल्लती, भैर जाती ।
जैसे, तैसे; आली श्रीनग जों पावती भवरजा ती. ॥ १५
- मार्गे तंतिक सेवा श्रीगुरुची करि धरोनि भाव मनीं, ।
विषयीं विटे कसा तो न राहि कोणी जसा उभा वमनीं. ॥ १६
- ते ये जे दिवसीं श्रीगुरु म्हणती तंतिकासि भीमहिमा, ।
'गेलास कां न यात्रे ? श्रीशैलाचा अपार भू महिमा.' ॥ १७

१. मान. २. ब्राह्मण. ३. कं (सुख)-धर (धारण करणारा), सुखी. ४. साळ्यानें. ५. संसाररूपी खड्ड्यांत, खळ्यांत. ६. पार करो, संभाळो. ७. रक्षण. ८. श्रीशैलपर्वत. ९. गाढव. १०. मद्य पिणारा. ११. गजश्रेष्ठ (?). १२. ते भीमहिमा (शिवरात्र) जे दिवसीं ये (ते दिवसीं) श्रीगुरु तंतिकासि म्हणती.

'श्रीगुरु! तव पाद मला श्रीमलिकार्जुन असे' म्हणुन येरू ।
 बोले 'कापुस मिळतां वाती आणा असें म्हणुं नये रू. ॥ १८
 टाकोनि दुग्ध जावें, यत्ने मिळवावया कशा कांजी? ।
 भृगु अथवा जीवदशा असतां, इच्छावि शनिदशा कां जी!? ॥ १९
 ज्याला आश्रय तुझिया आहे अक्षय्य करपदगडाचा, ।
 जाइल कशासि करुं तो आश्रय हो! छेदकरप दगडाचा? ॥ २०
 ऐश्वर्य सुरूप, असतां कोणाची कुरूप दे वदे वाचा, ।
 पाषाणदर्शन कशा? दवडिसि तूं ताप देवदेवाचा. ॥ २१
 संपन्न सुरूप पती त्यजुन न ईच्छ्यान जे महासति ते.' ।
 श्रीगुरु ऐकुनियां त्या भक्ताचे बोल नेम हांसति ते. ॥ २२
 मग म्हणति, 'आज आहे मठांतहि, करुन वास, उपवास.' ।
 म्हणुनि स्नाना संगमिं जाती घेऊन वांस उपवास. ॥ २३
 तंतिकही स्नानासी गुरुसंगें क्षिप्र संगमा ये तो, ।
 जिंकी 'हरिच्या धरुनी श्रीगुरुपदपद्मसंग माये तो. ॥ २४
 माध्यान्हस्नानादि श्रीगुरु आटपिति जों स्वकर्माळा, ।
 तंतिक सुस्नान करुनि जप करि गुरुनाम धरुन करमाळा. ॥ २५
 मन लावुनि गुरुवचनीं तिष्ठे बक जेंवि करुनि आ टपत, ।
 तों प्रहरद्वय होतां गुरुचें माध्यान्हकर्म आटपत. ॥ २६
 मग म्हणति तंतिकातें, 'करावया श्रीगिरींद्रयात्रा ती ।
 जाशिल, तरि होइल तुजवरि भीमा करुनियां दया त्राती'. ॥ २७
 मागुति म्हणती, 'कधिं तरिं श्रीनग तूं पाहिलास होता कीं?' ।
 येरु म्हणे, 'मिळतांऽमृत लागेल रुची कशास हो! ताकीं? ॥ २८
 श्रीनग मलिकार्जुन मज हेचि असति, बहुत काय वटुं? पाय. ।
 कर्ते भव ताराया नहि देव गुरु! तव पायवदुपाय.' ॥ २९
 गुरु म्हणती, 'ये श्रीनग दाविन तुज धरुनि नेम गैप, हातें ।
 धरिं पादुकांसि, झांकीं नयन, कुतुक तेंचि जें मग पहा तें.' ॥ ३०

१. दुसरा, तो तंतिक. २. कापुस वाती मिळतां रू आणा असें म्हणुं नये. ३. शुक्र.
 ४. गुरुची दशा. ५. शनीची दशा किंवा पीडा. ६. कर आणि पद हाच गड (किल्ला). ७. छेद
 करणाऱ्या (दगडांत) श्रेष्ठ अशा मोठ्या दगडाचा (आश्रय). ८. महादेवाचा. ९. इच्छि-आन
 (दुसरा). १०. वस्त्र. ११. उपवस्त्र. १२. परमेश्वराच्या, याचा संबंध 'माये'कडे. १३. हातांतील
 माळ. १४. मोठी. १५. पायवत्-उपाय. १६. न बोलतां.

- धरितांचि पादुकांसी नेती गुरु करुनि मग चलन वेगा, ।
 पाताळगांगतीरा उघडि नयन तों दिसे स्थळ नवें गा ! ॥ ३१
- अवलोकी वेड्यापरि तंतिक तो तेधवांऽष्टही व्योमा, ।
 भ्रमलें मन, बाळ जसें भ्रमते तें पाहतां मैहीव्योमा. ॥ ३२
- श्रीगुरु म्हणती, 'कां रे ! अवलोकिसि पूर्ण अष्ट आतांतें, ।
 जा स्नान करुनि पूजन शिवलिंगाचें करीं सु आतां तें.' ॥ ३३
- गुर्वाज्ञा होतां तो क्षौरादिस्नान मग सुसंपादी, ।
 पूजेसि निवे घेउनि गंधाक्षत पुष्प बिल्व आपादी. ॥ ३४
- तों त्यालागीं भेटति मार्गातें बंधु, भगिनि, जैनकाई, ।
 स्वग्रामस्थहि भेटति; ऐक तया पुसति तेचि जन काई. ॥ ३५
- 'केव्हां आलासि ? न कां भेटसि आम्हासि ? कां लपुनि येणें ।
 करिसी ? काय मिळे गा ! ? येत असे मूर्खपण दिसुनि 'येणें.' ॥ ३६
- येरु म्हणे, 'गुरुसंगें आलों, लागे पथीहि न च पळ तें. ।
 न च पळतें मन तैसें गुरुवेगासम, म्हणोनि न चपळ तें.' ॥ ३७
- ते म्हणति, 'असत्य वदे, ये लंपतांम्हांसि लक्षुनि सर्वेचि.' ।
 गेला मग तो देवांगारीं, त्यांसी न बोलुनि, 'सर्वेची. ॥ ३८
- देवाल्यांतरीं तो अवलोकी करुनि लोप दर तातें (?) ।
 शिवलिंग तया न दिसे गुरुचि दिसे श्रीगुरूपदरता तें. ॥ ३९
- मातृपितादि सकळ जन पूजिति गुरुपाद^{१३}जन्मजा हो ! ते, ।
 पाहति दूरोनि यवन जे अतिशूद्रादि जन मज्जा हो ते. ॥ ४०
- करुनाश्चर्या तंतिक गुरुच्या पूजीत पादकंज^{१४}ाला, ।
 मूर्तचि शिव गुरु म्हणउनि होय बहुत चित्ति हर्षकं (?) ज्याला. ॥ ४१
- प्रेमाश्रु गळत टपटप घर्मांगीं गळत थबथबा, हेरी ।
 श्रीगुरुमुख, मग आला होते गुरुनाथ जेथ बाहेरी. ॥ ४२
- विनवी साष्टांग नमुनि ठेवुनि शिर^{१५}घृतज अंग्रिघृतजातें, ।
 'जावें घृतार्णवीं कां गेहीं मिळतां यथेष्ट घृत जातें ? ॥ ४३

१. पाताळगंगेच्या तीराला. २. दिशा. ३. पृथ्वी आणि आकाश यांना. ४. दिशांना. ५. हें 'पूजना'चें विशेषण. ६. आप=पाणी. ७. जनक+आई. ८. काय. ९. या कृत्यानें. १०. आम्हासि लक्षुनि सर्वेचि (बरोबर) लपत ये. ११. देवाल्यांत. १२. लवकर. १३. जन्मज=जलज=कमल. १४. गमत. १५. कंज=कमल. १६. पाहे. १७. शिरकमल. १८. पदकमलावर. १९. ज्याला.

प्रत्यक्ष शिव श्रीगुरु तूं व्यापक अससि सर्व घटिकाणी, ।
 असतां सन्निध येती महिमाऽधिक काय जी ईहठिकाणीं. ॥ ४४
 येथेंच येउनि तुला पूजिति नर सर्व सांग कां आजी ? ।
 प्राशाय महिमामृत माझे करितिल न कान कां आ जी !? ॥ ४५
 श्रीगुरु म्हणती, 'आइक चित्त श्रवणीं न दे चुकों बहुत, ।
 महिमाश्रवणें सुकृताग्नि करि समूळाववृक्षकोंब हूत. ॥ ४६
 हे माघशिवघृताचिस घडिल्या मलिकार्जुनीं सुदर्शन तें, ।
 पशुपक्ष्यादिक जरि अव, संहारि रिपु जेंवि हरिसुदर्शन तें. ॥ ४७
 सांगेन यदर्थ कथा आइक चित्तांत, मान विश्वास, ।
 होय प्राप्तघ नाशुनि नृपतीचें शरिर मानवि श्वास. ॥ ४८
 दुर्मर्षणनृप होता धर्मात्मा धीर शूरहि उदार, ।
 शंभुहि पूजी परि करि अभक्ष्य भक्षोनि गंमन परंदार. ॥ ४९
 प्रतिदिवसीं शिवपूजा करि हर्ष आलिया शिवघृताची, ।
 रुद्राभिषेक विप्रां करवि करी, धार धरि वरि घृताची. ॥ ५०
 वाद्यध्वनि करि नाना, उजळी बहु दीप दीपमालाही, ।
 आनंद फार चित्तीं शिवपूजन करुनि निरुपमा लोही. ॥ ५१
 ऐसा नृप, तद्धार्या पतिव्रता, दिति सुनाम हो ! तीतें; ।
 परदारगमन पति करि पाहुनि चिंता करीत हो ती तें. ॥ ५२
 साध्वी पतिव्रता ती, चित्तीं किंचित् हि ये न कोप तिला; ।
 एक दिनीं विनवि, म्हणे, 'मद्वचनीं कोप धरुं नको' पतिला. ॥ ५३
 'ईश्वरभक्ति करितसां तुम्हांस हो ! प्रश्न करिन सांगा मी, ।
 भक्षां अभक्ष्य तितुकें, आणिक परदार कां असां गामी. ॥ ५४
 जडली भक्ति तुम्हांसी कोणेपरि सत्य म्हणत यावरि हो ! ।
 सांगा' म्हणे मग तिला प्रश्नोत्तर देत नृप तयावर हो ! ॥ ५५
 भूप म्हणे, 'गे ! जालें त्वत्प्रश्ने स्मरण पूर्वजन्माचें, ।
 होय मन थंड जैसें करितां प्राशन अपूर्व जन्माचें. ॥ ५६
 प्राग्जन्मीं मी होतो श्वान श्रीपर्वतीं वसोन असें, ।

१. घटिकां (वागरीत, भांड्यांत)+आणि. २. ह्या ठिकाणीं. ३. समूळ+अववृक्षकोंब (पाप-
 वृक्षाचा कोंब). ४. दग्ध. ५. माघी शिवरात्रीस. ६. धर. ७. प्राप्त+अव. ८. मनुष्याचें.
 ९. कुत्र्याला. १०. परस्त्रीगमन. ११. हें 'आनंदा'चें विशेषण. १२. मिळवी. १३. खातां.
 १४. शिवावर. १५. जलाचें.

तों माघी शिवरात्री ये पर्वणिक दुजें असे न असें. ॥	५७
सर्वहि लोक मिळोनी जाती शिवपूजनासि हर्षानें, ।	
जातां तेथें मी, मज माराया धांवती निकर्षानें. ॥	५८
मारिति म्हणवोनि त्रय वेळ शिवगृहासभोंवता फिरलों, ।	
मृत्युभयें अतिवेगें श्रीशिवअंतरगृहांत मग शिरलों. ॥	५९
तेथेंही ते शिरती निर्दय नर धट्ट जे खळ उदंड, ।	
हाणुनि मारिति जीवें मज मदिधलें न शीख लउं दंड. ॥	६०
त्या काळीं मी श्रीशिवपूजा बहुदीप आणि अविलोकीं, ।	
या त्या पुण्येंकरुनी जालों मी भूप आणि कैवि लोकीं. ॥	६१
दीपावलोकनें हें प्राप्तहि लावण्य वपुस मजला गे ! ।	
भक्षी अभक्ष जारहि कमीं हा श्वानगुण समज लागे. ॥	६२
दृष्टी पडेल जें तें हुंगी हे गुण कसे त्यजील शून, ।	
मृगपदकेशरलेपें दुर्गंधी त्यजि न सत्य जी लेशुन. ॥	६३
भक्षीं अभक्ष गे ! मी परयुवतीसी असे रमे याचा ।	
गुण तो आज्ञोनि असे मजला प्राग्जन्म सारमेयाचा. ॥	६४
ऐसें ऐकुनि पुनरपि लागे ती नृपतिला विनउं दारा, ।	
‘सांग’ म्हणे ‘पूर्वीं मी होत्यें कोणुशिर लाविं न उदारा ! ॥	६५
श्रीशिवकृपेंकरोनी ज्ञान तुम्हा, भूत भविष कळतें हो ! ।	
तरि मत्प्राक्कर्म वदा, होत्यें मी कोण जी ! सकळ तें हो. ॥	६६
आयकुनी प्रश्न असा ‘ऐक’ म्हणे नृपति पूर्ण हो ! तीस, ।	
‘होतिस कैपोति, हिंडत करावया उदरपूर्ति होतीस. ॥	६७
तों मांसगोळ देखसि सहसा भूमीस तूं जसा पडला, ।	
उचलोनि घेसि वदनें तों, गृध्री पाहि, तूज सांपडला. ॥	६८
कवळ हरायासाठीं लागे पाठीस ते तुझ्या घारी, ।	
पळतां अतित्वरेनें जेव्हां तूं पाहसी न माघारीं. ॥	६९
धांवत धांवत येसी श्रीनगमलिकार्जुनालया जवळ, ।	
फेरे प्रदक्षिणेपरि घेसी त्रय धरुनियां मुखीं कवळ. ॥	७०
भ्रमतां भ्रमतां पावुनि तूं बसतां घारि चावि शिखरा गे ! ।	

१. पर्व+आणिक. २. हट्टानें. ३. मत् (माझें) शीख (मस्तक) लउं न दिधलें, दंड हाणुनि जीवें मारिति. ४. शहाणा. ५. कुत्रा. ६. लसूण. ७. कुत्र्याचा. ८. कोण+उशिर. ९. पारवी. १०. शिखरावर वसली असतांना.

हाणी चंचुपुट कसें जेंवि महावीर खैर विशिख रागें. ॥	७१
मांसकवळ हरि धारी, दुष्टचि ते पाहि तेधवां नय न. ।	
मग तूं द्वारीं पडसी पाहसि उघडुनि उमाधवा नयन. ॥	७२
प्राणोत्क्रमणासमयीं विलोकिसी तूं उमेश, मदनारी, ।	
त्या पुण्यास्तव माझी होसी पावोनि राज्यपद नारी.' ॥	७३
हर्षुनि पुन्हाहि विनवी, चरणीं ठेवुनि शिर, भ्रतारा ती, ।	
'श्रीशिव पूजीन' म्हणे त्या नृपशशिला निरभ्र तारा ती. ॥	७४
'वाटे तुमचे आज्ञे पूजुनि शिवचरित मानसा गावें, ।	
परि सत्य भविष्योत्तर तुमचें माझें पुढील सांगावें.' ॥	७५
राजा म्हणे, 'प्रिये गे ! होइन मी भूपती जैनन साहा, ।	
होशीलचि तूं मत्स्त्री शिवदर्शन योग जाण मैनसा हा. ॥	७६
होईन सार्वभौमचि या जन्मा धरुनि सातव्या जन्मीं, ।	
षडरि विवेकें निवविन, लोहोर निववी जसा तैव्या जैन्मीं. ॥	७७
जिंकोनि सर्व भूपति आनंदें करिन शतदश कृतुला, ।	
मत्पुण्याची धरिल प्रत्यन्हीं बुद्धिमंद शक्र तुला. ॥	७८
मत्सुकृतनाशनार्थी शक्र करिल बहु उपाय जे कपटी, ।	
जातील फुकट मग मी स्थापीन ज्येष्ठपुत्र राज्यपटीं. ॥	७९
होईन सद्गुरुचा सुमंत्र घेउनि करोनि जप दास, ।	
अंती श्रीशिवसन्निध तुजसह पावेन हो ! निजपदास.' ॥	८०
गुरु म्हणति तंतिकातें, 'श्रीगिरिच्या ऐकिलेंस या महिम्या, ।	
न क्षेत्र देखिलें गा ! यासम सर्वहि विलोकितां महि म्यां. ॥	८१
पावे शिवपद होउनि नृप सप्तहि जन्म दर्शनें शुन कीं, ।	
पुसली सूतासि कथा नैमिषरानीं असेचि हे शुनकीं. ॥	८२
तूं पूजितां स्वगांवीं कल्हेश्वर संगमेश्वराला हो ! ।	
मलिकार्जुन पूजाफळ पावसि घेऊनि तद्वराला हो.' ॥	८३
तंतिक म्हणे, 'गुरो ! या चाळवण्या व्यर्थ कासयास मज ।	
दाविसि, तूंचि शिव असा काय नसे सेवकास या समज ? ॥	८४
गेलों तव आज्ञे मी शिवपूजेलागि शंभ्वगारास, ।	

- केली तेथें पाहे, न लिंग, तुज पाहि हो! मंगाऽरास. ॥ ८९
- कल्हेश संगमेश्वरपूजन मज सांगतोस कुतुकानें, ।
- सर्वव्यापक तूं कीं' ऐसें एकोनि हंसति गुरु कानें. ॥ ८६
- मग त्याकरवीं धरुनि, झांकवुनी नयन, पादुका येती, ।
- भीमासुसंगमीं तत् घालुनियां भूल जीव काये ती. ॥ ८७
- होते ग्रामीं शोधित गुरुस नदीसहि सुभक्त कोणिकडे, ।
- न दिसति म्हणउनि म्हणती, 'गेले न कळनचि आज कोणिकडे.' ॥ ८८
- कोणी म्हणती, 'होता नदीतिरा,' कोणि म्हणति 'ते ग्रामीं, ।
- कीं येथचि गुप्त असे, न दिसे घननाद जेंवि संग्रामीं.' ॥ ८९
- आले सुसंगमीं तों गेला आदित्य अस्तआशेतें, ।
- गुरुभेटिच्या धरुनि जन होते ग्रामीं समस्त आशेतें. ॥ ९०
- कोडें पडिलें भक्तां मोठें आश्चर्य चित्ति वाटे तें, ।
- तों येती भीमातटिं लागे नच एक पळहि वाटेतें. ॥ ९१
- श्रीगुरुसि म्हणे तंतिक, 'आतां आज्ञा जि! काय बोलावी,' ।
- गुरु म्हणति, 'जा मठातें समस्त शिष्यांस येथ बोलावी.' ॥ ९२
- तंतिक अतिवेगानें जाय गुणाचा जसा सुटुनि रोपें, ।
- 'बोलविती गुरु' म्हणउनि सांगे शिष्यासि तो पेटु निरोप. ॥ ९३
- ते त्यास म्हणति, 'करिसी कां क्षौरा? वर्तमान गा! काय?' ।
- येरु म्हणे, 'अजि गेला होता हा श्रीगिरीनगा काय.' ॥ ९४
- ते म्हणति, 'सत्य वद' तों 'पहा' म्हणे 'हा प्रसाद देवना कीं. ।
- गेलों गुरुपद धरुनी गुरुसम अनिला हि नाहिं जेंव नांकीं. ॥ ९५
- आले जि! संगमीं गुरु, रात्रीं तेथेंचि संगती राहूं, ।
- वेळ न लावा शीघ्रचि चला निघाऽतांचि गांगतीरा, हूं.' ॥ ९६
- कोणी म्हणति, 'असत्यचि.' कांहीं जण म्हणति, 'हें दिसत साच, ।
- गुरुची अगम्य करणी, भक्तहि हा जेंवि दैत्यसुतसा च. ॥ ९७
- हा पूर्ण भक्त ऐसें कळवाया पूर्ण सर्वशिष्यातें, ।
- निमिषांत नेउनी श्रीनगयात्रे आणिती निमिष्यातें. ॥ ९८
- साक्षात परब्रह्मचि गुरु याची यासमान लीला हे, ।

१. मग+आरास (हें 'पाहे' याचें कर्म). २. आशा=दिशा. ३. मार्गांत. ४. (धनुष्याच्या) दोरीपासून. ५. बाण. ६. हुशार. ७. देह. ८. दवणा. ९. वाऱ्याला. १०. वेग. ११. आकाशांत. १२. प्रवृद्धादाप्रमाणें.

अक्षय सुख तो, सेवा भाव धरुनि ज्यास मानली, लाहे.' ॥	९९
ऐसें बोलुनि सकळहि देती गुरुदर्शनास हो ! धूम, ।	
कोकणदेशस्थ जसे ब्राह्मण एकोनि अन्न गोधूम. ॥	१००
यात्रेकरु मासानें आले त्याणींहि तेंच वृत कथिलें, ।	
चिंतामणिसंगानें लाजविलें म्हणति कीं अमृत कथिलें.' ॥	१०१
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! ऐशी गुरुची अपार हो ! लीला, ।	
पापाच्या श्रवणें करि आणि भवाब्धीहि पार 'होलीला.' ॥	१०२
तोष बहुत गुरुभजनीं बघ्याजिसुत विप्र परशुरामातें, ।	
गुरुचरणीं होई रत, जैसा नर विषयपर शुरामातें. ॥	१०३

अध्याय एकतिसावा.

शिष्य म्हणे, 'सिद्धगुरो ! ये ज्ञान श्रवण सद्गुणें आणी, ।	
श्रीगुरुचरित कथाही अमृताचे मधुरते उणें आणी. ॥	१
जों न श्रवण कथा तों पावति यमचरकरें धव दंगा ते, ।	
ऐकवि पुढें जि ! सुकथा जे दांति सुकृत अगाध, वद गा ! ते.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'ऐक पुढें करणारा श्रवण तूं पेटु कथा रे ! ।	
या नवल कथेचें मनिं, रसिकाला ये न झोंप टुंक; थारे. ॥	३
होता नंदीनामा द्विज, तत्सितकुष्टि जाहला काय. ।	
सांगावें तदुःखा, भोगी अतिकष्टि जाहला, काय ? ॥	४
तुळजापुरासि जाउनि 'तोंडवाराधन करी त्रिवत्सर तें, ।	
परि तदुःख न जालें दूर कदां किमपि, लोकवत्सरते. ॥	५
स्वप्नांत म्हणे अंबा, 'जा दर्शन चंदळा सुभगवतिचें ।	
घे, नाशील अघातें आराधन करि धरोनि भाव तिचें.' ॥	६
श्रीचंदळार्चनासी होतां दृष्टांत तो तसा आला, ।	
पसरि वरी पदर सदां द्विज, चातक अंबुदा जसा आला. ॥	७

१. कोकणप्रांतांतील. २. गहूं. ३. सोने. ४. होळीला. ५. सुरामातें, सुंदर स्त्रीशीं. ६. या अध्यायांत मुळांतील ४५ व्या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ७. यमदूतांच्या हातानें. ८. मनुष्य. ९. नुकसान, नाश. १०. देणारी. ११. चतुर. १२. अल्प, थोडी. १३. जागा राहतो. १४. तत् काय (शरीर) सितकुष्टि (पांढऱ्या कोडाचा) जाहला. १५. तो+अंबा+आराधन. १६. तीन वर्षें. १७. लोक हे कोणी वत्स त्यांजवर प्रेम करणारी जी अंबा तिजकडून. १८. तोंड पसरणें. १९. वराकरितां. २०. मेघाला.

श्रीदेव्याराधन करि पुरश्चरण सप्त मास नंतर तो, ।	
मासत्रय उपवास द्विज करि कधि पडुं न देचि अंतर तो. ॥	८
दशमासीं ते स्वप्नीं देवि म्हणे ब्राह्मणास, 'हो जागा. ।	
जा गा ! गाणगनगराऽसे जाया कुष्ट तेथ हो ! जागा. ॥	९
तेथें नृहरिसरस्वति आहे अवतार दत्तदेवाचा, ।	
तो दवडिल अवकुष्टा' स्वप्नीं असि देविची वदे वाचा. ॥	१०
जागा होऊनि म्हणे, 'अंबे ! तव कृत्य धन्य देवपण, ।	
मध्याधीनाशवरा घाया बहु जाहलीस तूं कृपण. ॥	११
तुळजाजगजननि तिचा निरोप होतांचि तुजजवळि आलों, ।	
श्रम घेउनि, 'जा' म्हणसी या वचनें अंतरीं बहु निवालों. ॥	१२
तव हातीं कांहीं नसे, 'जा' म्हणसी मनुजदर्शना मातें, ।	
लाज नये कैसी तुज ? वट्टा लागेल सत्य नामातें. ॥	१३
आतां होउ वरें वा जाऊ हा प्राण, नेम गे ! हाची ।	
केला निसंग होउनि, आस्था मी त्यजुनि देहेगेहाची. ॥	१४
देईन जीव तुजवरि सत्यचि संशय न मानसीं धरणें.' ।	
वसला द्वारीं देउनि तो द्विज बोलुनि वचें असीं धरणें. ॥	१५
रात्रीं दृष्टांत करी देवी स्वप्नांत पूर्ववदगा ! ती, ।	
'जाचि' म्हणे भक्तासी, होऊं देईल कां भवदगा ती ? ॥	१६
तेथील भोपियांसी अंबा दृष्टांत ती करि तसाच, ।	
ते त्यास म्हणति, 'वैस न आतां उपवास तूं करित साच. ॥	१७
दवडूं तुज धरुनि करीं, करिसी जरि तूं असाचि हा निक्कैर, ।	
या कर्मे तुज कोपें देवी होईल साचि हानिकर. ॥	१८
अम्हासि देविआज्ञा आहे बाहेर कर धरुनि घाला.' ।	
ऐकुनि ऐसें द्विज मग अंबा पूजोनि सत्वर निघाला. ॥	१९
येउनि गाणगगावीं मठरक्षक भक्त जे तयां पुसत, ।	
'कोठें स्वामी ?' ते मग सांगति, 'गुरु आज संगमीं वसत. ॥	२०
उपवास काल जाला, आतां येतील पारण्याला गा !' ।	
पाहत होता मग तो ध्यानीं व्याधी निवारण्या लांगा. ॥	२१
तों आले श्रीगुरु, मग सांगति, 'भक्तैक विप्र आला हो ! ।	

१. अन्नपाणी वर्ज करून इच्छा पूर्ण होईपर्यंत दारांत बसणें. २. संसाररूपी संकट.
३. भोपे=देवीचे पुजारी. ४. हट्ट. ५. संधीला. ६. भक्त+एक.

- आहे सितकुष्ठि म्हणे गुरुदर्शन आज पूर्ण मज लाहो.' ॥ २२
- गुरु म्हणति, 'जाणुं आम्ही, आला चित्तीं धरोनि संदेह, ।
बोलावा सन्मुख तो पाहूं सितकुष्ठि केंवि तदेह.' ॥ २३
- तों तो आला, श्रीगुरु म्हणती, 'संदेह धरुनि कां येसी? ।
नर काय करिल? देवी करि ती त्या स्वच्छ कां न कायेसी?' ॥ २४
- तेव्हां जोडुनि कर तो बोले साष्टांग करुनि नमनाला, ।
'बोले जरि दुःशब्दा बाळक तरि आइ आणि न मनाला. ॥ २५
- कर्ता तूंचि असोनी तव हातीं सुकृतदुरित सर्व तुला, ।
जाणें न मंदमति मी, अवतरसी विधि, महेश, सर्व तुला. ॥ २६
- अज्ञानी केवळ मी जालों पावोनि विप्रता, पशुची; ।
अशुची पापि परि करिल वाटे त्वदर्शनप्रताप शुची. ॥ २७
- आतां जाइल कीं ही व्याधी मज भरंवसा वदे हाची, ।
आला बहु कंटाळा, चाड नसे, त्यजिन जीव, देहाची.' ॥ २८
- करुणाशब्दे गुरुचें तेव्हां अति फार मैनस कळकळलें, ।
तेव्हां द्विजास चित्तीं व्याधी होइल शमन सकळ कळलें. ॥ २९
- गुरु म्हणति सोमनाथ द्विज जो त्याला, 'द्विजासि या ने रे! ।
स्नानासि संगमार्ते; केलें अति बहुत पाप यानें रे! ॥ ३०
- करवीं सुस्नान जळीं सांगुनि संकल्प तूं बरा याला, ।
सांगें अश्वत्थाला प्रदक्षिणा तीन मग करायाला, ॥ ३१
- देउनि वस्त्रें दुसरीं पहिलीं हीं दूर हो! बहुत टाकीं, ।
तेथें क्षारमृदा ती होईलचि लवण ही बहु तँटाकीं. ॥ ३२
- जा, ने, त्वरितचि आणी, शिवरात्रीपारण्यास विप्रा या, ।
जाईल कुष्ठ सकळहि वाटे होईल हा कवि प्राया.' ॥ ३३
- द्विजसोमनाथविप्रे आज्ञा होतांचि तत्वता नेला, ।
धांवे सरित्तटासी ग्रीष्मीं दोप्रहरि जेंवि तँनेला. ॥ ३४
- सुस्नान करउनी मग अश्वत्थार्ते प्रदक्षिणा करवी, ।
जाला दिव्यशरीरी तेजस्वी जेंवि हो! शशांकरवी. ॥ ३५
- देउनि पट दुसरें मग 'पहिल्या तत्त्यागवीत वासा रे! ।

१. ताजवा. २. हें 'न जाणें' ह्याचें कर्म. ३. शुद्ध. ४. मानस, मन. ५. खारटमाती.
६. मीठ. ७. (नदीच्या) तीरीं. ८. कविता करणारा. ९. प्रायः, बहुतकरून. १०. तान्हेलेला.
११. तत् (त्याच्या) पहिल्या वासा (बसाला) त्यागवीत.

- जाली क्षारमृदा तैं करिती आश्चर्य तेधवां सारे. ॥ ३६
- गुरुदर्शनास मग ये द्विज करि साष्टांग गुरूपदा नमन, ।
- तोषेच; तसें तोषे जाल्याहि प्राप्त संपदा न मन. ॥ ३७
- कर जोडुनि गुरुसि म्हणे, 'करणारा तूंचि भक्त अव लोकीं.' ।
- गुरु म्हणती, 'विप्रा! तूं आतां स्वतनू समस्त अवलोकीं.' ॥ ३८
- अवलोकित द्विज जों तों सकळ स्वतनूसि लावुनी नदर, ।
- तिलमात्र पाहि जंवे त्या मग वाटेल कां मनीं न दर? ॥ ३९
- विप्र म्हणे, 'श्रीगुरु! कां जंवेसी तिळसमान गा! राही, ।
- अक्षयमुखदाता तूं वाजे तव कीर्तिचा नगाराही.' ॥ ४०
- गुरु म्हणति, 'येसि धरुनी संशय नर काय देइ यास्तव गा! ।
- राहे खुण यास असे उपाय कविता करोनियां स्तव गा. ॥ ४१
- मत्स्तुति करितां भावें संशय नाशील चित्तिचा गा! ^३ती, ।
- गा ती सद्भक्त जसे धरोनियां संग भक्तिचा गाती.' ॥ ४२
- विप्र म्हणे, 'कशि येइल हे गुरु! कविता करावयास मज? ।
- केवळ मतिमंदच मी, नाहीं विपत्तिचाहि त्या समज.' ॥ ४३
- प्रोक्षिति भस्म श्रीगुरु त्याचे मग काढवोनि जिभलीला, ।
- ये ज्ञान तत्क्षणीं मग गाई करणारि गुरुचि शुभ लीला. ॥ ४४
- 'हे भक्तवत्सला गुरु! होउनि मी भ्रांत जेंवि मॅघपिसा, ।
- निंदी दयार्णवा! तुज नच जाणुनि होयि जेंवि निंघ पिसा. ॥ ४५
- करुणावन गुरुराया! गर्भापासोनि दुःख हो! मातें ।
- जालें, तडफड गर्भी करि पशु जैसा सजीव होमातें. ॥ ४६
- जाल्याहि जन्म, माता भक्षी बहु आम्लतेल, कटु, तिखटा, ।
- तेणें नेत्रें दुखुनी, अंगीं होउनि खरूज पडति खंटा. ॥ ४७
- त्या दुःखें रुदन करी, म्हणुनि जननि घालि पालखामाजी, ।
- तेथें विंचू पृष्ठी टोची हाणोनि कंठका माजी. ॥ ४८
- वृश्चीकवेदनेन आक्रोशें करुनि दीर्घ आ रडतां, ।
- जननी म्हणे, 'क्षुधेस्तव वाटे बाळक न राहि आरडतां.' ॥ ४९
- मग देई स्तनपाना परि दुःखें न धरिं मी स्तना तुंडें, ।

१. मांडीवर. २. गायन कर. ३. स्तुती. ४. मद्यप्याप्रमाणें. ५. वेडा. ६. खवले.
७. पाळण्यांत. ८. माजी पृष्ठी=माझी पाठ. ९. तोंडानें.

- मग आजि म्हणे, 'आजी अनर्थ केला किमर्थ नातुंडें?' ॥ ६०
- पुनरपि घालुनि पालखिं गाइ परि न राहि वेदना गीतें, ।
- वरिचेवरि वृश्चिक तो हणुनि करी पृष्ठिभेद नागीतें. ॥ ६१
- वृश्चीकवेदनेनें मि विसर्जी पालखांत मूतमला, ।
- लोळे, मुखीं भरे मळ, तेव्हां त्वत्स्मरण केंवि होत मळा? ॥ ६२
- मग म्हणति, 'पोट दुखतें' म्हणउनि चावूनि घालिती ओव्या, ।
- परि वेदना न जाणति हालविती पालखा म्हणुनि ओव्या. ॥ ६३
- करितां एकादे दिनिं पोट दुखे म्हणुनि बहुत रोदन तें, ।
- म्हणती, 'बाळ भुकेला' म्हणोनि कोंदिति बळेंचि ओदन तें. ॥ ६४
- एकादे दिवसीं मी लागे बहुत क्षुधा म्हणोन रडें, ।
- घालोनी बोट मुखीं औषध पाजोनि चोळिती नरडें. ॥ ६५
- यापरि बाळपणीं मी भोगी बहु कष्ट परि न ये मरण, ।
- कष्टें जालों थोरहि तरि गुरु! होईचना तुझें स्मरण. ॥ ६६
- येतां तरुणदशेतें मन्मथ बहु फार मन्मनीं जमला, ।
- परजायासीं इच्छी संग दिवसरात्र, ये न नीज मळा. ॥ ६७
- निंदीं उन्मत्तपणें देव, द्विज, गुरुसि, मातृपितरा गा! ।
- सांगति बुद्धि तयांवरि भरें, बहुत होउनी कुपित, रागा. ॥ ६८
- जालों उन्मत्त तधीं कैचें त्वत्स्मरण गा! मळा होतें, ।
- आतां केलीस कृपा तरि निज सुख पूर्ण धाम लाहो तें. ॥ ६९
- ऐसा उन्मत असतां भरतांचि श्वेत कुष्ठ देहातें, ।
- त्यागिति मग मातृपिता, भार्या स्पर्शू तनू न दे हातें. ॥ ७०
- मातृपिता त्यजिती, मग देइल कशि जवळि येउं भाजा ती? ।
- 'दाविं न मुख' म्हणति, जवळ कोणिहि राहूं न दे उभा, जाती. ॥ ७१
- जन म्हणति मज, 'सकाळीं दृष्टि पडुं नकोचि, दाउं गा! वदन,' ।
- वदतां तयांसि कांहीं मज म्हणती 'राहिं रे! उगा, वद न.' ॥ ७२
- जेव्हां सर्वहि जन ते लागति मज बहुत दांपु, रांगेलों; ।
- वाटे बहु दुःख मनीं मग मी निघुन तुळजापुरा गेलों. ॥ ७३
- उपवास बहुत केले, परि न करी मजवरी तुकाइ दया, ।
- श्रीचंदळेकडे मज दवडि, करोनी कठोर ती हृदया. ॥ ७४

तेथेंहि चंद्रळा ती 'जाचि' म्हणे 'भेट तुज दयाचरुतें,' ।	
परि मीच मंदधी 'दे काय मनुज?' संशयांत याच रुतें. ॥	६९
'उबगिति देवी मज, मग काय करिल मनुज? चिति वाटेची, ।	
जाणे न हीनधी मी दाविति जे सोय मोक्षवाटेची. ॥	६९
दत्तात्रय अवतरसी मज समजेनाच बुद्धिमंदास, ।	
परि कांहीं पुण्य होतें तें दाखवि या पदाराविंदास. ॥	६७
केलीं बहुपापें परदारागमनादि, हरि परस्वा मी. ।	
तितुकीं त्वत्पददर्शन दवडी विलया परात्पर स्वामी! ॥	६८
अनिवार बहुत माझा हा आणिसि तूं कहेत मैनवाजी, ।	
करिसी काय, ज्ञानें उडवुनि अज्ञान हें तम, नैवा जी! ॥	६९
श्रेष्ठ गुरु द्वादश जे असति गुरो! श्रेष्ठ तूं तयांपरिस, ।	
ते कोण गुरु द्वादश वदेन गुरुराज! करि दया, परिस. ॥	७०
धातुर्वादी, चंदन, छायानिधि तीन होति, रवि चार, ।	
नादनिधी, कौंच, कमठ, शशि, दर्पण, परिस, अनुग्रह, विचार. ॥	७१
आतां लक्षण वर्णन, ल्यालों गुरुराज! तव कृपाकवच, ।	
दिसु तुज ताता! शिशुचें दिसे जसें असुनि वक्र पाक वच. ॥	७२
धातुर्वादी गुरु जो शिष्या तीर्थाटणा सकळ भूस ।	
फिरवी, तेणें ज्ञानी होत, उडव्यघ जसें अनिल भूस. ॥	७३
चंदन मलयाद्रीतें लावी स्वगुणास सर्व तरुंलाही, ।	
परि हिंणणाणि वेणू ^३ ल्यापासुनि नच सुवास गुण लाही. ॥	७४
तैसा गुरु तो सज्जन उपदेशुनि, त्यागितोचि कुजनाशीं, ।	
देत जसा सुस्थानीं फळ, कुस्थानींच तोचि कुंज नैशी. ॥	७५
छायानिधि पक्ष्याची छाया ज्याचे पडे शिरावर तो, ।	
नर होतो छत्रधर, श्रेष्ठ नृपति सार्वभौमिलावर तो. ॥	७६
तैसा छायानिधिगुरु असला जरि दूर तत्कृपापातें, ।	
उघडे जयाकडे तो सुज्ञानी करुनि जाळि पापातें. ॥	७७
जो सूर्यकांत मध्ये असतां कार्पास जाळि जेंवि रवी, ।	

१. दयामेघास. २. परधनाला. ३. कल्यांत, ताब्यांत. ४. मनरूपी घोडा. ५. [माझा] काय (शरीर) नवा (कुष्ठरहित) करिसी. ६. ऐक. ७. सरळ, चांगलें. ८. पृथ्वीवर. ९. उडवि+अघ. १०. वायु. ११. कौंडा. १२. हिंण (मिठ्याचें झाड)+आणि. १३. वेकू. १४. मंगळ. १५. नाश करी. १६. सार्वभौम+इलावर (पृथ्वीपति).

तैसा साधूसंगें रविगुरु अज्ञान सकळ जें विरवी. ॥	७८
नादनिधीमणियातें कोणैके धातुची ध्वनी, मरुत ।	
संघट्टवितांचि करी बावन्नकसीच धातु ती मरुत. ॥	७९
गुरु तैसा नादनिधी, कानीं कारुण्य मेळि यंदवाची ।	
पडतां, अज्ञान करी भस्म, तृणा ज्वाळ जसि वैनदवाची. ॥	८०
आतां कौंच विहंगम त्याचि असे सकळ भूवरी जात, ।	
तितुकीहि अन्य देशा स्वपिलीं ठेवोनि सागरीं जात. ॥	८१
षण्मासहि तिकडे ते क्रमिती मागें पिलीं कशीं जगती ? ।	
ऊर्ध्वमुखें करुनि तयां बाहति, तो स्नेह येत वीर्जगती. ॥	८२
तेणेंच वाढती तीं तैसें तो कौंच गुरु जयास मनीं, ।	
चिंती तज्ज्ञानाग्री पेटवि तेथेंचि गुरुकृपाधर्मनी. ॥	८३
जो जो कंमठगुरु तया दृष्टीचा कवच नित्य अपि त्याला, ।	
तज्ज्ञाना वाढ चढे स्व कूर्मिणी पाहतां जसि पित्याला. ॥	८४
पाझरवि सोमकांता असतां चंद्रा द्विलक्ष अंतर तें, ।	
तैसें शिष्याचें करि शशिगुरु दूरोनि शुद्ध अंतर तें. ॥	८५
एक्या गुरुचें दर्शन होतां दे ज्ञान, हरुनि ने त्रास, ।	
दर्पण विलोकितां स्वस्वरूप दिसतेंचि जेंवि नेत्रास. ॥	८६
परिसगुरु ज्ञानि करी शिष्याच्या स्पर्शितां शिरीं कर तो, ।	
परिस जसें लोहाचें स्पर्श दिव्य सुहिरण्य तो करतो. ॥	८७
एक अनुग्रह गुरु जो करोनि उपदेश शिष्यभव नाशी, ।	
ज्ञानी होउनि पावे अंतीं स्वानंदसौख्यभवनाशी. ॥	८८
सारासारनिरूपण विचार गुरु करि सदा तयानें तो, ।	
शिष्या ज्ञानी होतो श्रीहरि मग निजपदा तया नेतो. ॥	८९
ऐसे द्वादश गुरु हे यांचा तूं श्रेष्ठ गुरु म्हणोनि धनी, ।	
स्मरतांचि तुला भावें देशी सायुज्य मुक्ति ते निर्धर्मी. ॥	९०
करुणाकर गुरुराया ! नाहीं त्रिजगांत या तुजसमान, ।	
करुनि स्तव बहु लवुनी ठेवी मग गुरुपदीं शिरसि मान. ॥	९१
ऐका हो जन ! गुरु हा ब्रह्मचि केवळ, सकळ भजा यासी, ।	

१. नष्ट करवी. २. वारा. किंवा मरुबक नांवाची वेल ? ३. लावतांच. ४. सोने. ५. ज्याचें भाषण ? ६. ज्वाला. ७. वणव्याची. ८. विजेच्या गतीनें, त्वरित. ९. धमनी=फुंकणी. १०. कांसव. ११. चांगलें सोने. १२. मेल्यावर. १३. मस्तक.

याचें पद नौक्रेसम आन नसे भव तरोन जायासी. ॥	९२
श्रीगुरु अक्षय सुख दे, दुसरा कोगी नसेचि देव असा, ।	
अक्षय सुख इच्छा जरि, याचे पद सेवुनी सदैव असा.' ॥	९३
ऐशा स्तवासि ऐकुनि गुरुचें आनंदडोल मन घेत, ।	
तत्काळ निघुनि गेलें होतें जें कोड शेष जवेंत. ॥	९४
गुरु म्हणति जना, 'द्विज हा योग्य कवीश्वर असें म्हणायाला ।	
जाला, ठेवितसें मीं नाम कवीश्वर; असें म्हणा याला.' ॥	९५
वर देउनि पूर्ण करी होता जो विप्रअंतरा हेतो, ।	
सेवे वर्णुन कीर्ती मग होउनि कविमहंत राहे तो. ॥	९६
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! श्रीगुरुची ऐकतांचि हे लीला, ।	
अव जातें जैसें तम उदयनगीं देखतांचि हेलीला. ॥	९७
छेदी भवरोगशिरा सुरस कथा दिव्य हे असीवाणी, ।	
रामात्मजपुत्राची गुरुप्रसादे वदे असीवाणी. ॥	९८

अध्याय वृत्तिसावा.

नमुनि पदा शिष्य म्हणे, 'हे गुरु ! कारुण्यनीरदा ! विमला ! ।	
लागे मधुर सुवेहुनि कथा पुढिल ऐकवीं, वदावि मला.' ॥	१
सिद्ध म्हणे, 'अत्यद्भुत पुढिल चरित आयकावया हो ! तें, ।	
राहे गुरुजवळि दुजा कवि नृहरी नाम हें तया होतें. ॥	२
होता कवि गुरुजवळी प्रासादिक नाम हो जया नंदी, ।	
तो गुरुकीर्ती वर्णी प्रतिदिवशीं बहुत पुरुष आनंदी. ॥	३
ऐशी गुरुकीर्ती तो चहुं राष्ट्रीं वर्णुनी कळवि झाली, ।	
बहुभक्त होति मग तच्चिंताग्रीज्वाळ विस्कळ विशाली. ॥	४
भक्तैक एक दिवसीं गुरुसी नेई पुरी हिपरगीतें, ।	
संतोषवि उत्साहें करोनि भक्ती पुरीहि पर गीतें. ॥	५
त्या ग्रामीं कल्हेश्वर नामें प्रत्यक्ष शिव वसे, त्याचें ।	
लागे ध्यान नृहरिकवि जो त्यातें, सेतिं जेवि सेत्याचें. ॥	६
पूजी नित्य शिवा तंदरि सोडुनि तो कवि प्रपंच पदे, ।	

१. विप्राच्या मनांत. २. हेतु. ३. सूर्याला. ४. तरवारीप्रमाणें. ५. या अध्यायांत मुळां-
तील ४६, ४७ आणि ४८ या अध्यायांतील कथाभाग आहे. ६. शेतकऱ्याचें. ७. तत् (त्याचीं-
संबंध 'पदे' याकडे)+धरि. ८. पाय.

कवन करि नित्य वर्णुनि शिवलीला तो सुविप्र ^१ पंच पैदें. ॥	७
सर्वहि जन म्हणति तया, 'तुझें मधुरतेस दे मनीं कवन; ।	
नव हि रसें शोभे बहु इंद्राचें जेंवि ^३ नंदनीक वैन. ॥	८
कवनप्रीती गुरुसी, गुरुकीर्ती शुद्ध करुनि वर्णन गा ! ।	
शोभे त्वत्कवन, कसें पडतां रविकीर्ण जें सुवर्णनगा.' ॥	९
तो कवि म्हणे तयांसी, 'अर्पण कल्हेश्वरास रसना मी ।	
केली, तोचि गुरु मला दाता कविता पदा सरस नामी. ॥	१०
इंद्रादिकां न वर्णी, करि मग नर वर्णुनी कवन कोण ।	
इंद्रसभेस बसे जो तो बसवीनाचि लघु भवनकोण.' ॥	११
ऐसें बोले कवि तो बसली जेथें सभा सुधवआली, ।	
गेला मग पूजाया कल्हेशा त्यास नीज तव आली. ॥	१२
पूजा करितां निद्रा आली त्या नरहरीकविस जेव्हां, ।	
मग निद्रा करि तेथें स्वप्नीं आश्चर्य पाहि तो तेव्हां. ॥	१३
न दिसेचि लिंग लिंगस्थानीं, श्रीगुरुचि ते तया दिसती, ।	
तत्पद पूजी भावें, पूजी पतिपाय जेंवि आदिसती. ॥	१४
मानसपूजा स्तोत्रें करि नाना रीति गुरुवरुनि कविते, ।	
तोषुनि हांसुनि म्हणती गुरु 'मनुजा स्तविसि कां?' तया कवि ते. ॥	१५
'नेम तुझा कल्हेशावांचुनि न स्तविन आन देवाशी, ।	
ते आज तुझी कसि गा ! मनुजस्तुतिलागि हे वदे वांशी?' ॥	१६
मग कवि गुरुस म्हणे, 'तूं अवतरसी शिवचि धरुन रूपा या, ।	
उडवायाऽहंकारा, प्रकटसि सद्बुद्धि मज निरूपाया.' ॥	१७
ऐसें बोलुनि कवि शिर ठेवुनि गुरुचे तदा पैदाऽलिंगी, ।	
तों तो जागा होउनि पाहे शिर तों असे तदा लिंगी. ॥	१८
ऐसें स्वप्नीं देखे जाला मग हर्ष जो पहा कविला, ।	
होताऽहंकारकरी चित्तीं जो धरुनि ^१ जोम हाकविला. ॥	१९
ये मग गुरुपासिं करी नमोनि शेषाहिचेसम स्तवन, ।	
'आटविलेंस' म्हणे 'तूं गुरु ! मद्भवडोहिंचें समस्त वैन. ॥	२०

१. पांच. २. पद्यें. ३. नंदनवन. ४. सोन्याच्या दागिन्यावर. ५. जीभ, वाणी.
 ६. घराचा कोंपरा. ७. चांगल्या माणसांची ओळ. ८. पार्वती. ९. गुरुसंबंधी. १०. वाणी.
 ११. पदा+आलिंगी. १२. अहंकाररूप हत्ती. १३. जोर. १४. पाणी.

- हे कारुण्यसमुद्रा ! दीनदयाळा ! गुरो ! तव पदास, ।
सेवुन राहेन सुखें, करिं मज तूं होउनी सकृप दास.' ॥ २१
- श्रीगुरु म्हणती, 'अस्मत्स्वमुखें प्रतिदिवस तूं करिसि निंदा, ।
आजचि कोठुनि भक्ती उपजे तुज धरिसि चरणअरविंदा.' ॥ २२
- मग तो कवि साष्टांगीं नमोनि गुरुचीं धरी चरणनभजें, ।
'खळ मी म्हणें तुला, तव कीर्ति मुखें करिं न उच्चरण, न भजें. ॥ २३
- निंदि परब्रह्मा तुज केवळ मंदांध मी, पशु खराची, ।
लागे सुजनहृदीं महुःशब्दिक हेचि टाप शुकराची. ॥ २४
- अवतरसी ताराया भक्ता कैलासनाथ शंकर तूं, ।
स्वर्गीं दर्शन देउनि करिसी मजला सनाथ शंकर तूं. ॥ २५
- पापी निंदक मी, परि केलें कल्हेशार्चन सदा हो ! ।
त्या पुण्यें त्वत्पद हे पाहुनि माझा निवे मंनसदाहो. ॥ २६
- कल्हेशार्चन केलें जन्मवरी सफळ तें करायासी, ।
आलेति गुरुस्वामी ! आतां सच्छिष्य हो करा यासी. ॥ २७
- षड्वैयांसि जिणाया दावी कल्हेश हा लंगा मातें, ।
मनअश्व आंवराया धरीन तव पाय या लगामातें. ॥ २८
- नाना कविता स्तोत्रें वर्णीं त्या सुकविची अगा ! धमनी, ।
ठेवी शिरिं गुरु कर, मग होय त्या हर्ष बहु अगाध मनीं. ॥ २९
- श्रीगुरु देउनि वस्त्रें भेटवि मग भक्तजनगण तयाला, ।
आज्ञापी सकळांसी क्षिप्र 'कल्हेश्वरचि जा म्हणत याला.' ॥ ३०
- श्रीगुरु मग म्हणति तया आतां कल्हेश्वराऽर्चुन सदा गा ।
तत्कीर्ति; तोचि तुजला अंतीं नेईल हो निजपदा गा !' ॥ ३१
- तो कवि मग गुरुस म्हणे, 'कल्हेश्वर तोचि तूं अवतरोनी ।
येसी प्रत्यक्ष, तुझे पद सेविन जावया भव तरोनी.' ॥ ३२
- ऐसें बोलुनि गुरुचे संगें गाणगपुरा मग निघे तो, ।
सेवुनि पादसरोजा अमोद गुरुकीर्तिला स्तवुनि घे तो. ॥ ३३
- गुरुकीर्ति नित्य वर्णुनि राहे कवि तो जगद्रूपार्सी, ।
त्यावरि नवलाव कथा वर्ते, गुरु धरिति अष्ट रूपासी.' ॥ ३४

१. चरणकमलें. नभ=पाणी. २. म्हटलें. ३. भजलों नाहीं. ४. मंद+अंध. ५. शुकराची. ६. कल्याणकारक. ७. मनाचा ताप. ८. साधनास. ९. वाणी. १०. परिमल.

- शिष्य म्हणे, 'हे गुरुजी ! हेचि कथा नवल यावरि वदे गा ! ।
मी याचक दान मला हें गुरु ! करुणालया वरिव दे गा !' ॥ ३५
- सिद्ध म्हणे, 'एक दिनीं आले गुरुभक्त शिष्य सात कसे, ।
विनविति नमोनि गुरुसी वदनाब्ज पहाति मेघ चातकसे. ॥ ३६
- पूजोनि गुरुपदाब्जा वोवाळिति जातरूपदीपातें, ।
सप्रेमें मग लाविति नेत्राचें श्रीगुरूपदीं पातें. ॥ ३७
- कर जोडुनि मग विनविति तिष्ठुनि गुरुचे पुढें धरुनि आली, ।
म्हणती, 'हे गुरुराया ! नर्क चतुर्दशि तिथी जवळि आली. ॥ ३८
- मांगल्यस्नानासी यावें भिक्षेस आमुचे सदनीं.' ।
'येतों जा सदना' गुरु प्रत्युत्तर देति ते असें वदनीं. ॥ ३९
- ऐकुनि गुरुवचनासी पुनरपि ते विनविती पदा नमुनी, ।
म्हणती, 'विश्वास न ये देतां सकळांस भाकदान मुनी ! ॥ ४०
- येतों म्हणुनि समस्तां वदतां धरणें जि ! कोणि विश्वास ?' ।
नेणति गुरुमहिमा ते असतां व्यापोनि सर्व विश्वास. ॥ ४१
- गुरु म्हणती, 'अज्ञानें नेणति हे विश्वपालकास मज, ।
पाडूं समजी यांची पौड्यंबा जेंवि बालका समज.' ॥ ४२
- मग एकैका कानीं सांगति, 'येऊं तुझ्याच गेहातें ; ।
जा गेहा, सांगुं नको कोणातें' म्हणति भाक घे हातें. ॥ ४३
- एकैक श्रीगुरुंनीं यापरि सांगूनि धाडिले कानीं, ।
तों ग्रामजनीं गुरुसी वेष्टियलें जेंवि बास लेकांनीं. ॥ ४४
- म्हणती, 'त्यागिसि अम्हा नसतां अपराध जाहले कांहीं, ।
यद्यपि केले असतां तातें त्यागूं नयेच लेकांहीं. ॥ ४५
- हे गुरुराज ! दयाब्धे ! कां आजी त्याग आमचा करिसी ? ।
मानूं वचन तव सदा, काय चुकों सांग काम चाकरिसी ? ॥ ४६
- चुकलें लेंकरुं यद्यपि तरि मातेनें कदा न कोपावें, ।
आतां श्रीगुरुराया ! त्याग करूं आमुचा नको पावें.' ॥ ४७
- श्रीगुरु म्हणती, 'माझे सत्य वचन आडकाच कानांहीं, ।

परगावासी अम्ही जात, तुम्हां बसत आच कां? नाही.' ॥	४८
जाऊन असा निश्चय, सर्वहि बसवोनिया सभा, केला; ।	
हातावरि हातासी देउनि मग दे तयांस भाकेला. ॥	४९
'राहूं सत्यचि अम्ही दुसरें कांहीं मनीं न योजावें, ।	
सत्य वचन मानावें स्वस्थमनें स्वाल्यास हो! जावें.' ॥	५०
श्रीगुरु सांगुनि ऐसें समजाविति भक्त अष्टदशजाती, ।	
गुर्वाज्ञेनें मग ते सर्व गृहालार्गि गात यश जाती. ॥	५१
अष्टहि रूपें धरुनी श्रीगुरु मग जात सात गांवा ही, ।	
'तेथेंहि वसे, चिंता सर्वांची सम समान गा! वाही. ॥	५२
सप्तस्थानीं जाले गुरु, धरुनी अष्टही वपू, जाते, ।	
त्या दीपवाळिदिवसीं अष्टस्थानींहि घेति पूजा ते. ॥	५३
गुप्तचि रूपें गुरुंनीं केलें अभिनव चरित्र यापरि तें ।	
करिती भक्तोत्साहा चरित्र नच जाणवे तयां पैरि तें. ॥	५४
करि दीपवाळि ऐसी, पुरवी जो भक्तअंतरा हेतो, ।	
मग एक रूप धरुनी श्रीगुरु गाणगपुरांत राहे तो. ॥	५५
येती दीपोत्साहा भक्त सकळ कार्तिके सुपुनवेतें, ।	
आनंदति गुरु देखुनि पक्षी चातक जसे चरु नवे ते. ॥	५६
साष्टांग नमुनि गुरुसी बोलति ते भक्त सर्व ते काला, ।	
'श्रीगुरु आले होते अस्मद्वरिं' म्हणती एकमेकांला. ॥	५७
एक म्हणे, 'गुरु माझे घरिं येउनि पुरविती मंदाशेला, ।	
दिन चार दीपवाळी केलि पहा हा दिला तदा शेला.' ॥	५८
दुसराहि म्हणे, 'माझे घरिं येउनि मीच पांघुरविला जो, ।	
शुद्ध पहा सित शेला दुतारि हा, तत्प्रभेस रवि लाजो.' ॥	५९
तिसरा म्हणे, 'जि! गुरु ये माझे घरिं मीच पीत पट हा कीं, ।	

१. आम्ही परगावासी जात नाहीं, [मग] तुम्हा आच (संक्रट) कां बसते?—असा अन्वय. 'परगावासी' असें म्हणण्याचें कारण वरील सात शिष्य सारे निरनिराळ्या गांवचे होते. २. आपापले घरीं. ३. गाणगापुरीं. ४. याचा कर्ता 'श्रीगुरु.' ५. परंतु. ६. भक्तांच्या मनांतील. ७. हेतु. ८. मेघ. ९. त्या कालीं. १०. माझ्या इच्छेला. ११. पांढरा. १२. दुहेरी दोन्याच्या विणकरीचा.

देइं पहा गुरुहरिचे बळें भवकरीस मी निपट हाकीं.' ॥	६०
चवथा बोले, 'गुरु ये मंदमीं ! मी देइं धोत्रजोडा हा, ।	
पूर्जी गुरुपाद, निवे माझा त्रयताप मात्र जो डाहा.' ॥	६१
तों पांचवा म्हणे, 'मद्रेहीं गुरुराज साच होतेची, ।	
दिधली मी छाटि पहा सध्यां नेसुनि असेच हो ! ते ची.' ॥	६२
तों बोले, 'पामरि मी दिधली गुरुलागिं' भक्त कवि सावा, ।	
'गुरुसंगतिनें गावे संसारीं चारदिन मज विसावा.' ॥	६३
सप्तम भक्त म्हणे, 'मद्रेहीं गुरु ये चतुर्दिन, विशाल ।	
उत्साह करीं बहु मी, पहा दिली गुरुस हेचि नवि शाल.' ॥	६४
तों त्यां सकळां तेव्हां भक्त वदति गाणगानगरवासी, ।	
'होते गुरु येथेंची व्यर्थ वदा कां ? करा न गैरवासी. ॥	६५
येथेंचि दीपवाळी श्रीगुरुंनीं हो ! चतुर्दिनहि केली, ।	
उत्साहकेलि केली, कर्धिहि असि न करि कपर्दिनहि केली.' ॥	६६
ऐसें परस्परे ते भांडुनि दाविति खुणा दिले पट त्या, ।	
देखति गुरुपासीं मग सर्वांच्या चित्ति जाहल्या पटल्या. ॥	६७
मग म्हणती, 'श्रीगुरु हा अवतरलाऽनंतरूपधर सर्व.' ।	
करिती स्तुति मग गुरुची पदकमलीं लावुनी नदर सर्व. ॥	६८
'जय जय महाराज गुरो ! धरोनि अवतार भक्तरक्षण गा ! ।	
करिशी, धरिशी रूपें भक्तास्तव बहु न लागतां क्षण गा ! ॥	६९
दीनोद्वारा श्रीगुरु ! ठेवीं आतां समीप दासा रे ! ।	
होउनि भृंग पदाब्जीं राहूं त्यागोनि आपदा सारे.' ॥	७०
ऐसें अनेक रीती करुनि स्तुति पूजिती गुरुपदाते, ।	
शिष्या भक्त असे बहु होति तयां इच्छिलेंचि गुरु दाते. ॥	७१
आतां शूद्रैक करी भक्ती त्याचे कथेस सांदरता ।	
दे; दैरता हो न, जसा होई केसरिपथें ससा दैरता. ॥	७२
केसरि असे गुरुकथा, आइक तूं भिउं नको भवकरीस, ।	

१. गुरुहरिचे (दत्तात्रयरूपी सिंहाच्या) बळें भवकरीस (संसाररूपी हत्तीस) मी निपट हाकीं. २. मत्+अमीं=माझ्या घरीं. ३. अंगवस्त्रासारखें एक रेशमी वस्त्र. ४. सहावा. ५. सांपडे, मिळे. याचा कर्ता 'विसावा.' ६. गर्वाला. ७. उत्साहक्रीडा. ८. कपर्दिन केली= शिवाची लीला किंवा क्रीडा. ९. पटल्या. १०. लक्ष. ११. भीति. १२. भिणारा.

- सिंह सखा होय जया त्याचा न धरी कदा डंवक ^१रीस. ॥ ७३
- शूद्र करी गुरुभक्ती, मानी गुरुसी शिवासमान, मन ।
लावी गुरुचे ध्यानीं, साष्टांगीं करित गुरुतमा नमन. ॥ ७४
- नित्य स्नाना श्रीगुरु जातां कृष्णिमधुनि शूद्र पाहे तो, ।
धावुनि साष्टांग नमी, मनीं धरुनि पूर्ण गुरुकृपाहेतो. ॥ ७५
- येतां मठा दुपारीं नमावया घेत धांव पुनरपि तो; ।
हर्षे मनीं जसा तो स्वर्गीं पावुनि सुधा वपु नर पितो. ॥ ७६
- नित्य द्वय वेळ असें नमितां बोले न गुरु उभाचि असे, ।
एके दिनीं पुसे गुरु त्यास दिवस बहुत लोटतांचि असें. ॥ ७७
- गुरु म्हणती शूद्रासी, 'कां श्रमसी करिसि नित्य नमनातें ? ।
सांग, पुरेल तवेच्छा, विकल्प धरिं किमपि सत्य न मनातें.' ॥ ७८
- शूद्र म्हणे, 'गुरुराया ! व्हावें पिक बहुत माझिया कृषितें, ।
म्यां निववावें हें तुज काय निर्विस लाज दे असें, तृषितें. ॥ ७९
- श्रीगुरुजी ! त्वदर्शन मज संतोषवि जसा वसंत पिकें, ।
नित्य तुम्हा नमितां मी अधिकाधिक बहु दिसे पसंत पिकें. ॥ ८०
- आले पोठरिसी ये अमृतनयनिं सेत सर्व अवलोकीं, ।
शूद्र म्हणुनि न उपेक्षीं या दीना तूंचि अससि अव लोकीं.' ॥ ८१
- गुरु म्हणति, 'काय पेरिसि ?' शूद्र म्हणे, 'सकळ शाळु यावनळ, ।
पोसे तुझे कृपेनें सबळ जसा काननांत देवनळ.' ॥ ८२
- श्रीगुरु जाउनि पाहुनि म्हणती, 'सांगेन तेंचि आइकसी ।
विश्वासें, तरि सांगूं; सांगे स्वमुलांस जेंवि आइ कसी.' ॥ ८३
- शूद्र म्हणे, 'गुरुवचना न मानिं मी काय ? जन्मलों पशुची, ।
न तपाऽचरती जरि ते जे गुरुचे करिति वचनलोप शुची.' ॥ ८४
- गुरु म्हणती, 'स्नानासी जातों परतोनि येइं तों सकळ, ।
कापी शेत बरें रे ! तिळमात्रहि मन करूं नको विकळ.' ॥ ८५
- गेल्या स्नानासी गुरु शूद्र मनीं बुद्धि योजितो मग ती, ।

१. डोंक, द्वेष, रागानें पाहणें. २. आस्वल. ३. गुरुश्रेष्ठाळा. ४. शेतांतून. ५. स्वर्गीं वपु (शरीर) पाउनी नर सुधा पितो. ६. समुद्राला. ७. कोकिल. ८. धान्य. ९. जोंधळा. १०. जे गुरुचे वचनलोप (आज्ञा न पाळणें) करिति ते जरि तपा आचरती तरी शुची न.

ग्रामाधिकारि याचा घेण्यासी कौल जात शीघ्रगती. ॥	८६
विनवी अधिकाऱ्यासी, 'द्या खंडुनि शेत आज माझें तें, । देईन धान्य जितुकें असेल गतवत्सरीं जमा तें तें.' ॥	८७
अधिकारि म्हणे त्यासी, 'नेदूं तुज कौल, पीक बहुसाल । आलें आहे, यंदा दिसे पिकाचेंच फार बहु साल.' ॥	८८
शूद्र म्हणे मग त्यासी, 'तुम्हांसि मी धान्य सांगुं दस्ताचें? । देइन आत्मसुखानें द्विगुणी जितुकें असे गुदस्ताचें.' ॥	८९
प्रभु तो त्यासि मग म्हणे, 'दे वदसी जेंवि तेंवि केंतवा रे!' । जन मग म्हणती, 'ठेवीं घेउनि तूं धान्य तें विकत वा रे!' ॥	९०
गतवर्षाचे द्विगुणी देई कतव्यासि शूद्र तो, आणी । ग्रामाधिकारि याचा तयाप्रमाणेंच कौल तो आणी. ॥	९१
कृषि कापाया मग तो लागे मिळवोनि मजुरदारातें, । वर्जावया तयासी तों येई बंधु कुमर दारा ते. ॥	९२
वर्जावयासि येती बंधु कुमर आणि मुख्य रामा जी, । त्यांस म्हणे, 'चिंता कां करां, रहा स्वस्थ जा घरामाजी. ॥	९३
हानि नव्हे तुमची जा' म्हणोनि तो देत पैदज गालीला, । 'गाती त्याची जे त्या गुरु दे अक्षय्यपद जगा लीला. ॥	९४
कसलेंच भय नसे त्या श्रीगुरुचे आश्रिले सुपद ज्यानें' । केला बोध जरि असा, ठसला त्यांच्या मनीं न, पदजानें. ॥	९५
'कापूं नको' म्हणोनी जाउनि तीं आडवीं निधड पडती, । परि नायके पदज तो मारी, चित्तीं म्हणोनि धडपडती. ॥	९६
प्रभुसी जाउनि मग तें सांगुनियां वृत्त म्हणत तोक, 'पिसा । जाला मम तात कसा, पडुनि क्षत वृद्ध होय तो कैपिसा.' ॥	९७
मुळमुळ रडोनि सांगे, 'यतिच्या बोलेंच कापि सेतातें, । खुळखुळ केलीं हाडें मारुनि मज, लागुनी पिसें, तातें.' ॥	९८
वर्जावया तयासी धाडी मग सेवकास अधिकारी, । शूद्र तयासि म्हणे 'तो अधिकारी भ्याड' म्हणुनि धिःकांरी. ॥	९९
'अधिकारी भी जरि तो देइन आतांच सांग जा कैण गा ! ।	

१. शेतकऱ्याशीं करावयाचा करार. २. पुष्कळ. ३. वर्ष. ४. दस्त, कागद. ५. शूद्र. ६. शिव्या. ७. ग्रामाधिकाऱ्यास. ८. वेडा. ९. माकडासारखा. १०. धिक्कार करी. ११. धान्य.

- भरलें पेव असे तें, आणिक भरला असे गृहीं कणगा. ॥ १००
- इतक्यानें भर नोहे तरि सांग विकाेन सर्वहि गुरांस, ।
घालीन एकदम मी, चित्तीं कोपूं नकोचि फुगुं, रास. ॥ १०१
- कतवा दिला असे मी तुमची मग ते कशास बळजोरी ? ।
देइन गतवर्षाचे दुप्पट मी वारुनी सकळ जौरी.^३ ॥ १०२
- तैसेंच जाउनी हो ! सांगितलें प्रभुस सेवकानें तें, ।
ऐकुनि आश्चर्य करी अधिकारी वृत्त सर्व कानें तें. ॥ १०३
- मग अधिकारि म्हणे, 'तो देईलचि नच घडेल बहुधाऽन्य, ।
चिंता नसेचि कांहीं, आहे पेवीं गृहींहि बहु धान्य.' ॥ १०४
- करुनि त्वरेसि बहुतचि सेत पदज कापवून इकडे तो ।
लावी ध्यान श्रीगुरुपदीं उभा राहुनी नैइकडे तो. ॥ १०५
- तों आले श्रीगुरु मग शूद्र नमी पडुनि तो गुरुसमोर, ।
गुरुमुख देखुनि हर्षे देखुनियां जेंवि नव चैरुस मोर. ॥ १०६
- मग बोले, 'कापविलें शेत सकळ' शूद्र जोडुनि कराला, ।
गुरु म्हणति, 'विनोदें मी सांगें तूं करिसि कैवि निकराला ? ॥ १०७
- केला विनोद मी तूं कैसें चित्तीं दिलें न येउं भय, ।
हा ! व्यर्थ कापिलें !' मग बोले तो जोडुनी करा उभय. ॥ १०८
- तरती भवसागरिं ते घेती तव दृढ मनें मैनव नाव, ।
मी कां बुडेन गुरुजी ! धरितां त्वद्वचन नेम नव नाव. ॥ १०९
- त्वद्वचन कामधेनू इच्छेहुनि मज असे अधिक दाती, ।
आहे निश्चय चित्तीं न उपेक्षी मज दयानिधि ! कदा ती. ॥ ११०
- न कळत एकादा जरि बैसे छायेसि मनुज सुरतरुचे, ।
तरि होय प्राप्त तया मनांत जरि युवतिभोग सुरत रुचे. ॥ १११
- वाक्य तुझें कल्पतरू आहे इच्छीत सर्व दातें ची, ।
निश्चय आहे चित्तीं बळकट मी धरिन सर्वदा तेंची.' ॥ ११२
- गुरु म्हणती निश्चय तरि होइल वरवी फळश्रुति चैखोट, ।
चिंता न करीं कांहीं, न पडे ऐसें वदे श्रुति च 'खोट.' ॥ ११३

१. मोठी कणिंग. २. (धान्याची) रास घालीन. ३. ज्वारी. ४. अन्य=दुसरें, उलट.
५. नदीकडे. ६. मेघास. ७. मानव, मनुष्य. ८. नौका. ९. देणारें. १०. चांगली. ११. खोट
न पडे=तूट न पडे.

सांगुनि जात गुरु असें शूद्रहि मग नमुनि तो स्वधामातें, ।	
जाई स्त्रीस म्हणे, 'तूं मानि जसी अग्नितें स्वधा मातें. ॥	११४
स्त्रीपुत्रांसि म्हणे मग, 'हानी तुमची नसेच समजावी, ।	
जावी भीति मनींची.' म्हणुनि तयां बहुत रीति समजावी. ॥	११५
ताराया भक्ता गुरु अवतरला वर भवानि शंकर तो, ।	
तुमचें तया पदीं मन, तरावयासी भवा, निशंक रतो. ॥	११६
तारक तो भवनिधिसी भक्तीं सोडों नये तदपि कास, ।	
कारण असेल कांहीं म्हणोनि तो कापवी गुरु पिकास. ॥	११७
कारण नसतें जरि तरि करिता कापावया निकड कां तो ?' ।	
ऐसें समजावी तों पडिला सेतावरोनि कडका तो. ॥	११८
कडका पडोनि थंडी सीतें सेतें समस्त करपटती, ।	
शूद्रस्त्रीसुतचित्तीं तेव्हां खुण होय सौख्यकर पटती. ॥	११९
ग्रीष्मीं दवाग्र जैसा जाळी देवोनि फार ताप वन, ।	
तैसीं सकळहि सेतें थंडीनें जळति लागतां पवन. ॥	१२०
नक्षत्र मूळ तेव्हां पिंपलवर्षाव अन्नदांनीं तो ।	
केला; धात क्षिति कसि, धात जसा विप्र अन्नदांनीं तो. ॥	१२१
त्या शूद्राचे शेतीं शतगुण अद्भूत पीक आलें तें, ।	
बुडख्यास कोंब फुटती, खातावरि फुटत जेंवि आलें तें. ॥	१२२
पाहोनि सेत शूद्रें जातां तो नित्यनेम नमनासी, ।	
पुसति गुरू त्याला मग सांगे तो नमुनि वर्तमानासी. ॥	१२३
पाहुनि सेता, हर्षुनि शूद्राचे धरुनि ते हि पद नारी ।	
बोले, 'धन्य गुरु खरा अवतरला तो उमेश मदनारी. ॥	१२४
क्रोधें दुर्वच बोलें तुम्हासि पति! मी करा क्षमेला हो! ।	
आतां क्रोध गुरुकृपे न राहि हृदि तो सपक्ष मेला हो!' ॥	१२५
सेतींच्या देवासी मग सर्वहि जाति करुनि पूजा ती, ।	
गुरुभेटिस मग जालीं शूद्रसर्वें लजुनि षड्विपू जातीं. ॥	१२६

१. स्वधा (अग्नीची स्त्री) जशी अग्नितें मानि [तशी] तूं मला [मान]. २. भवानीचा वर.
३. संसारास. ४. थंडीचा कडका. ५. जलाचा वर्षाव. ६. मेघांनीं. ७. तृप्त होई. ८. खाताच्या
ढिगावर ज्याप्रमाणें आल्याला पुष्कळ कोंब फुटतात. ९. नेमानें. १०. जातीं झालीं, गेलीं.

घालुनि दंडवतें तीं म्हणती, 'जय जय गुरो! दयांबुसदा, ।
 आतां त्वत्सेवेसी त्वद्वारीं दिवसरात्र राबुं सदा.' ॥ १२७
 गुरु म्हणति, 'बुद्धि ऐसी होय तरि सुखेंचि कां न नांदा हो ! ।
 हरिनामस्मरण तुम्हां देउनि सौख्याघकानना दाहो. ॥ १२८
 हरिभजनानें अंतीं हरिच्या, संशय नको, पदा पावा, ।
 साधूसद्गतासी भजोनियां, लोभ कोप दापावा. ॥ १२९
 मनिंचा दवडोनि भ्रम सदाहि वदनीं वदोनियां राम, ।
 मग बोलति सार निगम तें चिंतुनि पाविजे मनिं अराम.' ॥ १३०
 म्हणती मग गुरुसी त्वत्पदसेवा इच्छुं, संपदा न मुनी ! ।
 बोलुनि ऐसें जाती गेहा मग सर्व गुरूपदा नमुनी. ॥ १३१
 कडव्यासहित बुडालीं ग्रामींचीं सकळही अगदिं सेतें, ।
 त्या शूद्राचे सेतीं वर्षाहुनि शतगुणी पिक दिसे तें. ॥ १३२
 पिकलें सेत सकळ मग कापाया मजुर शूद्र तो लावी, ।
 बोलावी अधिकान्या, शूद्रमती जीवमतिस तोलावी. ॥ १३३
 प्रभुस म्हणे, 'हॅटकाया कण इतरां शेतियां नको, ठार ।
 बुडती सेतें सर्वहि, मीच तुझे सर्व भरिन कोठार. ॥ १३४
 शतगुण पिकेल धान्य, न द्यावें मी कां मगऽर्ध भागातें ? ।
 लावीन कोठिला कण भरोनि मी वृषभ गर्धभा गा ! तें. ॥ १३५
 गतवर्षाचे द्विगुणीं कतबा जरि, शतगुणेंहि बहुवस तें ।
 कण होईल नसो तव कोठि रिती हें मनांत बहु वसतें.' ॥ १३६
 मग अधिकारि म्हणे तो, 'तुज दिधलासेचि कौल गा ! लिहुनी, ।
 करुं केंवि अधर्म ? मला निंदिति जन सकळ अधिक गालिहुनी. ॥ १३७
 गुरुपायीं तव भक्ती म्हणउनि बहु धान्य गुरु कृपेनें तें ।
 पिकलें, आनंदें तूं नांद, गृहा धान्य आपुलें ने तें.' ॥ १३८
 मग तो ग्रामिं घरोघर वांटी कण बहु तयाच कालातें, ।
 इतर ग्रामींच्याही वांटी कण बहुत याचकांला तें. ॥ १३९
 देऊनि राजभागा शेष भरुनि ठेवि अमित पेंवांस, ।

१. दया हेंच अंबुस (पाणी) देणारा. २. सौख्य (हें 'देउनि' याचें कर्म) + अघकानना दाहो (जाळो). ३. बृहस्पतीच्या बुद्धीशीं. ४. ग्रामाधिकान्यास. ५. इतरां शेतियां (शेतकऱ्यांना) कण (धान्य) हटकाया (मागावयास) नको. ६. शिवीपेक्षां ?

असि करितां गुरुभक्ती करणें न लगेचि वनिं तपें वास. ॥	१४०
धनधान्य गोधनानें सुतपौत्रीं करित शूद्र आनंद, ।	
नांदे सुखें कसा तो ब्रजवासी त्यांत तो जसा नंद. ॥	१४१
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! ऐसी गुरुची अनेक लीला जे, ।	
श्रवण करी जो त्याला देखुनियां भयमनं कली लाजे.' ॥	१४२
श्रीगुरुचे पद तारक बळकट ते धरिति परशुरामकर, ।	
चरितामृतार्णवीं मग देत बुडी जेंवि सागरा मकर. ॥	१४३

अध्याय तेतिसावा.

ठेवुनि सिद्धपदावरि शिष्या, उघडोनि कान आ, भाळ, ।	
श्रवणीं मानस निर्मळ पैरार्ध शरदांत जेंवि आभाळ. ॥	१
सिद्धासि म्हणे, 'गुरुजी ! श्रीगुरुचें तूं चरित्र गातां तें ।	
तोषे मन, श्रवण मजसि बाळा तूं करवणेंचि गा ! तातें.' ॥	२
सिद्ध म्हणे, 'ऐकाऽतां श्रीगुरुचें चरित गाणगाभुवनीं, ।	
तीर्थें प्रकट करी गुरु भीमेच्या असति जी स्वयंभ वनीं. ॥	३
आश्विन वद्य चतुर्दशि मिळति सकळ शिष्य गुरुजवळ तेंदहीं, ।	
पूजिति गुरुपद भावें घालुनि मधु शर्करा पय घृत दहीं. ॥	४
श्रीगुरु म्हणति समस्तां, 'आज असे बहुत थोर गा ! पर्व, ।	
काशी गया प्रयागा सकुटुंबेंसी चला निघा सर्व.' ॥	५
ते म्हणती, 'आज्ञा परि सामोग्री नाहिं आज गुरुराया !' ।	
गुरु म्हणति, 'चला नेतों मी, न लगे कांहिं आयति कराया.' ॥	६
श्रीगुरुची असि आज्ञा जाली सकळां तयांस माने ती, ।	
सर्वहि निघति, मग तयां गुरु भीमेच्या सुसंगमा नेती. ॥	७
गुरु म्हणती, 'स्नान करा भीमामरजा असे सुसंगम हा, ।	
उत्तर वाहे म्हणउनि स्नानें काशीहिहूनि पुण्य महा.' ॥	८
स्नान करुनि सर्वहि ते म्हणती, 'उत्पन्न अमरजा गंगा, ।	
हे सांगा कसि जाली ? आली भीमाइच्या कसी संगी ?' ॥	९

१. या अध्यायांत मुळांतील अध्याय ४९ मधील कथाभाग आहे. २. शरदृतूच्या दुसऱ्या अर्धांत म्हणजे कार्तिकांत. ३. उदकांत. ४. त्या दिवशीं. ५. सामुग्री, तयारी.

- श्रीगुरु म्हणती, 'होता जालंधर पुण्यवान तो असुर, ।
जिंकी त्रैलोक्य सकळ पळवी इंद्रादि ते समस्त सुर. ॥ १०
- मग मिळुनि देव सकळहि जाउनि वैकुंठि ते स्तुती हरिची ।
करुनी, तिष्ठुनि सन्मुख म्हणति नमुनि, 'दुष्टदैत्यभय हरि ची.' ॥ ११
- हरि सकळ सुरां घेउनि गेला तो शंभुपासिं शिवलोकीं, ।
सांगुनि वृत्त म्हणे, 'हे करुनि कृपादृष्टि देव! अवलोकीं. ॥ १२
- सुर दैत्यासी वधितां पडती क्षिति रक्तविंदु ते जितके, ।
उठती महा प्रचंडासुर मग युद्धासि येति ते तितके.' ॥ १३
- एकोनि वृत्त सर्वहि उमापती तो मनांत कळवळला, ।
शंकर दयाघनचि तो पाहुनियां देव चातका वळला. ॥ १४
- प्रज्वळला बहुचितीं धरिता मग होय रौद्र रूपाळा, ।
सकळहि दैत्यां जाळी जेंवि अनळ वाळला तैरूपाळा. ॥ १५
- विनवि भवा मग मववा जोडुनि कर तो धरोनि पायाळा, ।
'दैत्यांनीं सुर वधिले सजीव होण्या करी उपायाळा.' ॥ १६
- संतोषुनि शिव मग तो अमृतवचन उच्चरण करीत सुरां, ।
दे घट भरुनी शक्रा, शिंपुनि संजीव तो करीत सुरां. ॥ १७
- उरलें संजीवनि जें नेतां स्वस्थानिं इंद्र घट जळ तें, ।
क्षितिवरि उचंबळोनी कुंभामाजील जाहलें गळतें. ॥ १८
- चाले प्रवाह भूवरि संजीवनि हो नदी अमरजा ही, ।
अघनाशक अमर करी, लाजे इस विष्णुची पेंदरजाही. ॥ १९
- उठवी अमर म्हणोनी होय अमरजा असेंच नांव इला, ।
शिण पावे स्नान सुकृत बहु करितां चित्र लेखना वइला. ॥ २०
- भीमा भवशिरसंभव ये म्हणुनीच्छोनि 'संगमरजेचा, ।
जाला सुसंगम बरा जैसा यमुनाणि हरिपदरजेचा. ॥ २१
- कार्तीकमाघमासीं अथवा पर्वणिदिनींहि हो यंदवें, ।
केल्या स्नानाघ सकळ भस्म जसें शुष्क गवत होय दवें. ॥ २२

१. हरण कर. २. भयंकर. ३. झाडाचा पाला. ४. पायांची धूलि. ५. स्नान करितां बहु सुकृत (स्नानाचें पुण्य) वइला (वहीवर) लिहितां चित्र (चित्रगुप्त) शिण पावे. ६. शंकराच्या मस्तकापासून उत्पन्न झालेली. ७. म्हणुनि+इच्छोनि. ८. संग+अमरजेचा. ९. गंगेचा. १०. जिच्या पाण्यानें?

प्रतिदिवसीं स्नानासीं करि जो इंद्रासनीं बसे नर कीं, ।	
उद्धरती तत्पूर्वज असले जरि पतन जाहले नरकीं. ॥	२३
ऐसा संगममहिमा जाणा हा दक्षिणप्रयाग असे. १ ।	
आनंदति जन सकळहि ऐकुनि गुरुराजबोल चांग असे. ॥	२४
‘अश्वत्थद्रुमसन्निध तीर्थ असे गुप्त जें मनोहर तें, ।	
स्नानें चितितें पावुनि मुक्तयंतीं होय सर्व अघहरतें. ॥	२५
अश्वत्थ तोचि कल्पद्रुम जाणा दक्षिणप्रयागवट, ।	
दर्शनमात्रें मुक्ती पितरांसह दे करोनि ऐकवट. ॥	२६
जे जन सेवा करिती त्यांच्या मनकामना सकळ पुरवी, ।	
तज्जन्ममरण नाशी सीत असिक्ती जसा तमरिपु रवी. ॥	२७
पूजुनि अश्वत्थद्रुम ध्यावें मग संगमेशदर्शन तें, ।	
सकळहि अघ संहारी दैत्यांसी जेंवि हरिसुदर्शन तें. ॥	२८
जैसा श्रीमलिकार्जुन अथवा श्रीकाशिनाथ जैसा कीं, ।	
तैसा हा संगमशिव जाणा, ‘हीं सत्य असति पै सांकीं. ॥	२९
पूजुनि साष्टांग नमुनि घालावी हो ! प्रदक्षिणा मग ती, ।	
ऐका सांगेन कसी घालाया त्यास पूर्ण नेम गती. ॥	३०
नंदी नमोनि, चंडा नमुनि, नमुनि वृष पुन्हा, पुढें गमन, ।	
करुनि नमोनि शशिसूत्रा, परतुनि येउनि वृषा करा नमन. ॥	३१
नमुनि पुन्हा चंड, पुढें करुनि गमन, नमन सोमसूत्रास, ।	
परतुनि नमोनि चंडा नमा वृष कधि न पवे असू त्रास. ॥	३२
ऐशा प्रदक्षिणात्रय करुनि धरुनि वृषभवृषण सव्यकरा, ।	
दक्षिण तर्जन्यंगुठ शिंगीं ठेवुनि त्रिलोकन शिव करा. ॥	३३
ऐसा शिव अवलोकी पावुनियां शक्रपद सुमानव तो, ।	
जाई मग शिवलोका, तेथेंहि तयासि शंभु मानवतो. ॥	३४
तीर्थ पुढें वाराणशि परमित जाणा सहस्रहस्ताचें, ।	
ऐकायासि कथा ते व्हावें स्थिर चित्त हो ! समस्तांचें. ॥	३५
केवळ कथा नव्हे ही. होता द्विज शुद्ध एक शिवभक्त, ।	

१. दक्षिणेंतील प्रयाग. २. चांगलें. ३. इच्छित. ४. पापनाश करणारें. ५. एकत्र. ६. रात्री.
७. संगमेश्वर. ८. हीं तीर्थें. ९. चांगल्या योग्यतेचीं. १०. नंदी. ११. सोमसूत्री प्रदक्षिणा
करून. १२. जीव. १३. शिवाचें विलोकन. १४. एक हजार हाताच्या धेराचें.

भारद्वाजसुगोत्री संसारीं तो सदैवहि विरक्त. ॥	३६
शर्वध्यानीं रत तो द्विज कोणासी कदापि न वदेही, ।	
दृष्टिपुढें सांब दिसे द्विज तो देहीं असोनिहि विदेही. ॥	३७
ब्रह्मज्ञानी द्विज तो तन्निदा करुनि म्हणति लोक पिसा, ।	
परि तो शिवभक्त कसा दाशरथीभक्त शुद्ध तो कैपिसा. ॥	३८
नेणुनि शिवभक्तासी म्हणति 'पिसा मूढ साच' बांधव ते, ।	
होते त्या विप्रासी सोदर आणीक दोन बांधव ते. ॥	३९
काशीस जावयासी बंधु निघुनि म्हणति ने 'चल' पिशाला, ।	
तो द्विज बंधूसि म्हणे, 'जातां काशीस हो! तुम्हि कशाला? ॥	४०
श्रीकाशीविश्वेश्वर मजजवळि असे तुम्हांसि दाविन हो !' ।	
'दाखवि' म्हणती बंधू असत्य मंद्रा कदा वदावि न हो! ॥	४१
द्विज मग तो स्नान करुनि बैसे ध्यानस्थ तों तयाजवळ, ।	
प्रकटे पंचवदन तो कैरणेचा सांब माहराज वळ. ॥	४२
मग तो द्विज सांबासी नमन करुनि जोडुनी करा विनवी, ।	
'अम्हांस दुजी येथें काशी मनकर्णिका करावि नवी. ॥	४३
श्रीविश्वेश्वरदर्शन येथेंचि घडो करीं असें देवा! ।	
अस्मद्वंशोवंशीं दिवसनिशीं तव घडो सदा सेवा.' ॥	४४
त्याचे विनतीस्तव शिव सुकुंड मनकर्णिका करी सर्व, ।	
वाहे आंतुनि, चिन्हें निर्मी काशीस असति जीं सर्व. ॥	४५
कुंडांतुनि विश्वेश्वरमूर्ती तेव्हां स्वयंभचि निघाली, ।	
पाहुनि हर्षुनि चित्तीं लोटांगण विप्र तो नमुनि घाली. ॥	४६
ऐशी प्रकटे काशी, मग तो बंधूसि म्हणतसे द्विज, 'गा! ।	
यात्रा बरी कराऽतां दांती हे मुक्तिची सुपदवि जगा. ॥	४७
प्रतिवर्षीं दोघांनीं यात्रे पंढरपुरास गा! जावें, ।	
आराध्यनाम ऐसें म्हणति तुम्हां तेंच भूमि गाजावें. ॥	४८
विठ्ठलदर्शन घेउनि येथें येऊनि काशियात्रा ती ।	
करणें प्रतिवर्षीं हो! हेचि जंनास्मत्सुवंशियां त्राती. ॥	४९
अस्मद्वंशोवंशीं उत्तरकाशीस कोणिच न जाणें, ।	

१. वेडा. २. मारुतीप्रमाणें. ३. एक प्रकारचा ध्वनी. येथें भाषण, वाणी. ४. दयेचा मेघ. ५. जल. ६. देणारी. ७. पृथ्वीवर. ८. प्रसिद्ध व्हावें. ९. आमच्या वंशजांस.

- आचरणें हे काशी, तरेल तो हेंचि मद्रचन जाणें. ॥ ९०
- भ्रांत म्हणति मज जन परि गोस्वामी याचि नामनेमातें, ।
श्रीविश्वेश्वर करितो आजपासुनि बोलिजे जनें मातें.' ॥ ९१
- बंधु तिघे ते काशी हेचि प्रतिवर्षि होति आचरते, ।
अंतीं शिवलोकीं ते विमानिं घालोनि नेति शिवचर ते.' ॥ ९२
- गुरु म्हणती, 'ऐसी हे करि काशी विप्र तो कवि प्रकट, ।
आचरती मग भावें करोनियां सकळ लोक विप्र कट.' ॥ ९३
- पुढती गुरु म्हणती, 'हें पापविनाशन सुतीर्थ अवलोका, ।
करितां स्नान सुमुक्ती अघ नाशुनि देत करुनि अव लोका. ॥ ९४
- रत्नाबाई गुरुची पूर्वाश्रमबहिण जे, गुरु तिला हो ! ।
बोलति, 'तव अघ नाशो स्नानें मुक्ती तुला' म्हणति 'लाहो. ॥ ९५
- सांगें तुज मी पापें पूर्वीं जीं करिसि तूं अगाध मनीं, ।
आठवती कीं मग तीं?' म्हणे 'वदो तीं तुझी अगा ! धमनी.' ॥ ९६
- 'अज्ञानी मी मजला सर्व कसी राहि आठवण गुरु ! ते, ।
रूपलेंऽअघकर्दमीं मी जेंवि चिखलकर्दमांत पंगु रुते.' ॥ ९७
- गुरु म्हणति, 'धेनु ताडिसि लातेनें हें कसें वदों ? घात, ।
'पंचोतूंचा करिसी, भर्तास्त्री विघड करिसि दोघांत.' ॥ ९८
- ऐशा रत्नाबाई करितांचि श्रवण ती स्वपापातें, ।
कुष्ठ भरे सर्वांगा 'तारि' म्हणे गुरुसि मग 'कृपापातें.' ॥ ९९
- श्रीगुरु म्हणती पुढिले जन्मीं या भोगिसी जरि अघाला, ।
जाईल कुष्ठ आतां परि अंतींचा चुके न यमघाला.' ॥ १००
- रत्नाबाई म्हणे, 'मज नको पुढें जन्म, गर्भवासाचें ।
दुःख कठिण, अघ भोगिन जन्मीं मी याच 'भीं' भवा साचें. ॥ १०१
- त्वत्पदसेवा करुनी भोगिन भोक्तृत्व याच जन्मांत, ।
श्रीगुरु ! मज लोटुं नको भवाब्धिच्या खोल साच जन्मांत. ॥ १०२
- दुःख बहुत यमलोकीं न पहावति नर्क भीम नेत्राहीं, ।
आतां श्रीगुरुराया ! मी त्या दुःखास भीं मनें, त्राहीं.' ॥ १०३
- गुरु म्हणति, 'पापनाशनतीर्थ करीं स्नान एकदां जा ची, ।

१. वाणी. २. रूपलें+अघकर्दमीं. ३. नाश. ४. पंच+ओतूंचा=पांच मांजरांचा (घात).
५. भीतें. ६. संसाराला. ७. उदकांत.

जाईल कुष्ठ अघ तें सर्वहि मग नच तुला कदां जाची. ॥	६४
कुष्ठ हरे स्नानासी करितां ती तेथ धरुनि भावास, ।	
वास करी मग तेथें पाहुनि तीर्थांचिया प्रभावास. ॥	६५
सकळाश्चर्या करुनी म्हणती, 'अघहरण नांव तीर्थासी ।	
योग्य, पहा रत्नेच्या चुकवी हें केवढ्या अनर्थासी.' ॥	६६
मग गुरु म्हणति, 'पहावें आतां हें कोटितीर्थ सुजनांहीं, ।	
करितांचि स्नान कदां तिळमात्रहि पाप हो ! उरत नाहीं. ॥	६७
कोणेकदान करितां घडे सुकृत कोटिदानफळ वदति, ।	
म्हणवोनि नाम कोटीतीर्थ असें विबुध जे सकळ वदति. ॥	६८
क्षितिवरि समस्ततीर्थें तितक्यांचें देत सुफळ यास्तव ते ।	
ठेविति कोटिसुनावा तीर्थाचा करिति सकळ हो ! स्तव ते. ॥	६९
येथें स्नान करी जो पुण्यतिथीसी समस्त पर्वति, ।	
त्याचें सर्वाऽघ उडे, जाय जसें तृण उडोन्युपर्वति. ॥	७०
आतां तें तीर्थ पहा पुढें असे रुद्रपाद या नांवें, ।	
तीर्थ गयासमचि असे महत्व तें किति म्हणोनि वानावें. ॥	७१
जो जो आचार गये तोचि करा येथ, कोट जैननीचें ।	
नाशी अघ, जन्म पुढें न घडे वसवोनि पोट जननीचें. ॥	७२
स्नान करा सकळ, पुढें पहा वरें चक्रतीर्थ हें सत्य, ।	
द्वारावतीहुनि करी चक्रांकित अस्थि हें सु, हें सैत्य. ॥	७३
स्नानें ज्ञानि पतीतहि होत असे, देव केशव जवळसे, ।	
चुकति जननमरणाचे दर्शनमात्रेंचि ते सहज वळसे. ॥	७४
मन्मथतीर्थ पुढें हें स्नानें करि दिव्य हो ! वपू, जावें, ।	
स्नान करुनि, मग भावें त्या श्रीकल्हेश्वरास पूजावें. ॥	७५
इच्छित मनिचें सर्वहि दातें सौख्यासि पुत्रपौत्रातें, ।	
गोकर्ण क्षेत्रासम तीर्थ असे शुद्ध हें जना त्रातें. ॥	७६
श्रावणमासीं येथें भावें करणेंऽभिषिचन शिवा या, ।	
दीपोत्साहा कार्तिक, दुःख नरा ये कधींच न शिवाया.' ॥	७७

१. त्रास देई. २. कोण (कोणी)+एक+दान (एका जिनसाचें दान). ३. ज्ञाते. ४. कोटि या चांगल्या नांवाला. ५. उडोनि+उपर (वर)+वातें (वान्यानें). ६. जन्मीचें. ७. जल. ८. जवळ+असे. ९. अभिषिचन=अभिषेक.

हा अष्टतीर्थमहिमा ऐकुनि करिती समस्त आचरण, ।	
वदती श्रीगुरुसी मग भावें त्यांचे धरोनियां चरण. ॥	७८
म्हणती, 'पवित्र तीर्थे हीं नेणों कोणि जवळ असतांही, ।	
अघनाशक, भवतारक जीं करणारीं पवित्र असतां हीं. ॥	७९
केलें पुनीत अम्हां घालुनि तूं लोचनीं कृपांजन कीं, ।	
ऐसी कृपा न करि ती माता, केली नसेचि पां जनकीं.' ॥	८०
आनंदानें डोले भक्तांची मंडळी बहुत हो ! ती, ।	
गुरु येति मठा मग ते दिनीं समाराधना बहुत होती.' ॥	८१
सिद्ध म्हणे शिष्यासी, 'क्षेत्र असे थोर गाणगापुर तें, ।	
आचरतां यात्रेसी मनिचें इच्छीत जाण गा ! पुरतें.' ॥	८२
रामात्मजपुत्राची सांगे सकळां वदोनि बा ! धेना, ।	
गुरुभक्ति करी बरवी त्यासि जनन मरण दोनि बाधेना. ॥	८३

अध्याय चवतिसावा.

जोडुनि शिष्य करांबुज सिद्धास म्हणे धरोनि पदकमल, ।	
'झाडिसि मल मन्मनिचा झाडि पॅटाचा जैसाऽर्क उदक मल. ॥	१
संसारसौख्य आतां नकोचि गा ! हे कथा प्रियं गुरुची, ।	
दिव्यान्न नित्य भक्षी त्याला लागेल कां प्रियंगुरुची. ॥	२
प्रतिदिवसाचे ठायीं प्राशी जो सर्वदाहि अमृता कीं, ।	
न नृं ताकीं तो प्रीती धरि गा ! मी हें वदे न अनृता कीं. ॥	३
आतां दयाघना ! तूं सांग सुरस मजपुढें गुरु कथा रे ! ।	
श्रवणीं मन माझें हें सादर, दर जाउनी, अचुक थारे.' ॥	४
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या ! वाटे चित्तीं भवापदर जातें, ।	
त्याणें गुरुचरणींचें सेवावें अंभ वा पैदरजातें. ॥	५
एकावी श्रीगुरुची सुकथा, सेवोनि चरणरज, कानें. ।	
ऐकें पूर्वीं केली सेवा, धरुनि गुरुचरण रजकानें. ॥	६
उपजे हेतु तयाला कीं सर्वहि राज्यभोग भोगावे. ।	

१. पापी लोकांनाही २. वाणी. ३. या अध्यायांत मुळांतील अध्याय ५० मधील कथाभाग आहे. ४. वस्त्राचा. ५. जसा अर्क (सूर्य) [व] उदक पटाचा मल झाडी. ६. लांब मिऱ्यांची रुची. ७. मनुष्य. ८. संसाररूपी पाण्याचें भय. ९. जल, तीर्थ. १०. पायधूळ. ११. परटानें.

कां मग मिळती न तया सर्वहि? दाता जया प्रभो गावे. ॥	७
श्रीगुरु म्हणती, 'हेतू पुरवावा भक्त महदशायाचा.' ।	
म्हणुनि देति तयासी यवनकुळीं जन्म पादशायाचा. ॥	८
विदुरानगरीचें त्या राज्य तया दे गुरु प्रभोगा तें, ।	
नांदे सुतपौत्रीं तो हषें भोगोनि राज्यभोगातें. ॥	९
देवद्विजां भजे तो न दे चि हि कदा समस्त पीडा गा ! ।	
यवन म्हणति, 'लाविसि या कर्म स्वकुळासि सौक्ष्मीं डागा. ॥	१०
गुरुभक्त प्राग्जन्मीं विप्रांवरि म्हणुनि भक्ति ते बहुत, ।	
त्याच्या दुर्बुद्धीचा समूळ होऊनि जाय कोंब हुत. ॥	११
राजपुरोहित म्हणती, 'ऐकें अम्ही नृपा! यवनजाती, ।	
कोणीही द्विजदेवा नमन कराया यवनधव न जाती. ॥	१२
मंदमती द्विजयाती, देव म्हणति सूर्य, चंद्र, धेनु, मही, ।	
जलवाताग्री, सरिता, तुलसी, न्यग्रोध, पिप्पल द्रुम ही. ॥	१३
पाषाण मृत्तिकेच्या मूर्तीसी म्हणति देव मूढ असे, ।	
द्विज ते तयांसि भजतां यवनांहीं दोष थोर गाढ असे.' ॥	१४
भूप म्हणे, 'द्विजनिंदा करुनि असी हे तुम्हांसि फळ काय? ।	
'कोणेक भक्तिनें हो! मनुजें करणेंचि हा सफळ काय. ॥	१५
स्थिर नोहे मन चंचळ, भक्ति असे नेमिली तया सगुण, ।	
जैसा आवरणें वृष नाकीं घालोनियां तयास गुण. ॥	१६
करितांचि सगुण भक्ती सहजचि हातास ये निराकार, ।	
सर्वहि वर्ण समजतां जैसा मग समजतोचि ओंकार. ॥	१७
निर्गुण दुर्ग चढाया भक्ति सगुण हें असोन सोपान, ।	
कां न चढावें? याहुनि सुमार्ग मज ये दिसोन सोपा न. ॥	१८
पायरिनें पायरिसी चढतां, त्याला सुमार्ग सांपडतो; ।	
पडतोचि आडवाटे अथवा त्याला बहु वेळसा पडतो?' ॥	१९
कुंठित करि नृप सकळां तो सांगुनियां बहु प्रकार असे, ।	
'एका' म्हणे तयांसी, 'मी वदलों हेंचि सौख्यकार असे.' ॥	२०
नांदे आनंदानें सुतपौत्रीं कधिं शिवे न पापा ही, ।	

१. प्रभु, (श्रीगुरुसारखा) समर्थ. २. सांपडे. ३. महत् (मोठा)=अशायाचा (अशाचा).
 ४. विदुरा=वेदर?. ५. सहज, उगीच. ६. काजी. ७. यवन लोक. ८. नदी. ९. वड.
 १०. कोणत्या तरी एका. ११. दोरी, वेसण. १२. जिना. १३. फेरा.

स्वशिशूसम प्रजेसी पाळुनि तो करुनियां कृपा पाही. ॥	२१
ऐसें असतां त्याचे मांडीवारि फोड उद्धवेचि कसा ? ।	
वर्णा ऐसा आंतुनि वाहे पू शुभ्र अर्किचा चिंकसा. ॥	२२
बहु वैद्य येति ज्यांची धन्वंतरिसमचि बुद्धि तोलावी, ।	
करिति चिकित्सा धन बहु औषध खर्चास भूप तो लावी. ॥	२३
सांगे नृप प्रधाना 'मागति जें वैद्य तें' म्हणे 'द्याची,' ।	
करिती वैद्य चिकित्सा परि न चले युक्ति कांहिं वैद्यांची. ॥	२४
लाविति वैद्य चिकित्सा करुनि, करुनि नित्य औषध नवेंची, ।	
धर्महि अपार करि तो, द्विजदेवाकारणास धन वेंची. ॥	२५
व्याधी न जाय परि ते वर्ण कसा रक्त जेंवि सेंदूर, ।	
मग नृप विप्रां नमुनी 'होइ' म्हणे 'दुःख हें कसें दूर ?' ॥	२६
द्विज म्हणति, 'पूर्वदोषें व्याधी उत्पन्न होय देहातें, ।	
तरिं अधनाशनतीर्थीं स्नान करीं थोर दान दे हातें. ॥	२७
अथवा सत्पुरुषाची होय कृपादृष्टि अघ तरिंच जातें, ।	
आतां पापविनाशनतीर्थीं सुस्नान तूं करिं च जा तें.' ॥	२८
द्विजवचन ऐकुनी नृप जाई घेऊनि सैन्यभारा ही, ।	
स्नान करी तों तेथें एक यती येउनी उभा राही. ॥	२९
नृपती वर्ण तयाला दावी साष्टांग तत्पदा नमुनी, ।	
'सांगे' म्हणे 'उपाया करावया कांहिं थोर दान मुनी !' ॥	३०
मग यति म्हणे 'नृपा ! जरि सत्पुरुषाचें घडेल दर्शन गा ! ।	
तरि परिहारी व्याधी, छेदी संचीत सर्व दोषेंनगा.' ॥	३१
मग भूप म्हणे यतिसी पुनरपि साष्टांग करुनि नमनातें, ।	
'आणी संशय कांहिं मी नीच यवन म्हणोनि न मनातें. ॥	३२
मी नृपहि असें जरि परि दास असें साच भूमिदेवांचा, ।	
कांहिं पापास्तव मी होइं यवन सत्य हें वदे वाचा. ॥	३३
सत्पुरुषदर्शन हरी कोणाचा रोग सैद्युतीराया ! ।	
सांग कथा ती मज तूं बैसें क्षण एक नद्यतीरा या.' ॥	३४
श्रीपाद म्हणे, 'नृपती ऐकें एकाग्रमन करुनि भावें, ।	
श्रवणीं सादर मानस कदापि चंचल नको करूं, निभावें. ॥	३५

१. वर्ण=व्रण. २. रुईच्या झाडाच्या चिकाप्रमाणें. ३. लाल. ४. सांठलेल्या. ५. दोषरूप पर्वतांना. ६. विप्रांचा. ७. सत् (चांगल्या)+यतिराया.

द्विज एक अवंतीतें होता व्यभिचारि मदननामानें, ।	
माता, पिता सुबुद्धी सांगति तीं तें न तन्मना माने. ॥	३६
माता पिता त्यजोनी वारस्त्री पिंगला तियेशि रत ।	
होऊनि, धर्मपत्नी त्यागुनि दुष्कर्म दुष्पथीं शिरत. ॥	३७
संव्याख्यान त्यजुनी वेश्येसी त्या दिवारजा रमत, ।	
जेवीहि तिचे करिचें, त्यास प्रिय फार बहुत जारमत. ॥	३८
यापरि असतां सदनीं एकदिनीं येत वृषभनांव मुनी, ।	
ज्याणें पंचविषयसह कामक्रोधादि सांडिलें वमुनी. ॥	३९
रुद्राक्ष भूषणांगीं विभूतिचर्चित जसा सदाशिव ती, ।	
योगी पाहुनि धावुनि मदनाणी पिंगला पदा शिवती, ॥	४०
घालिति मिठी पदांसीं, साष्टांगीं करिति तीं तया प्रणती, ।	
घालुनि दिव्यासन मग वरतें त्या योगिया 'वसा' म्हणती. ॥	४१
दिव्यासनीं वसवुनी प्रक्षाळुनि तत्पदास सुमनें तीं, ।	
पूजुनि सुगंधचंदन चर्चुन अर्पुन सुगंध सुमनें तीं. ॥	४२
मग धूपदीप अर्पुनि, घालिति मिष्टान्न भोजन तयाला, ।	
शय्या घालुनि देउनि मग म्हणती शयन वरि करि दयाला. ॥	४३
त्या शय्येवरि योगी हर्षमनें मग सुखें करी शयन, ।	
सेवा करिती दोघें कांहीं आणिति मनांत संशय न. ॥	४४
वारा घालि मदन तो, तळहातीं चरणपुंडरीकें ती, ।	
भावे सेवा केली स्वपित्याची जेवि पुंडरीकें ती. ॥	४५
ऐसी सेवा करुनी तोषविती मानसीं अमुप योगी, ।	
म्हणती हे सत्सेवा अंतीं अम्हां पडेल उपयोगी. ॥	४६
सत्सेवेनें न करिति अंतीं दंडधरचार ते प्रहर, ।	
ऐसें जाणुनि सेवा करिती तीं वस्त्र चार ते प्रहर. ॥	४७
ते रात्रीं न तयांचें कांहीं इच्छी रतिप्रसंग मन, ।	
प्रातःकाळीं योगी स्वेच्छे करि आणिके स्थळीं गमन. ॥	४८
वृद्धापकाळ येतां मदनाणी पिंगळाहि दोघें तीं, ।	
पावोनि मृत्यु जालीं नृपतिकुळीं जन्म जाण हो! धेतीं. ॥	४९
नळनातू चंद्रांगद तत्स्त्री सीमंतिनी सुशीला ती, ।	

१. वेश्या. २. दिवसारात्रीं. ३. व्यभिचाराचें मत. ४. चरणकमलें. ५. एक प्रसिद्ध विठ्ठलभक्त. ६. यमदूत. ७. प्रहार. ८. रात्रीं.

सत्सेवेच्या योगें वेश्या जन्मे तिचे कुशीला ती. ॥	९०
देश दशार्णव भूपति नामें जो वज्रबाहु तो सुमती, ।	
त्याची श्रेष्ठ स्त्री जे नाम जियेलागि सत्य हो ! सुमती. ॥	९१
त्या सुमतीच्या गर्भी राहे तो मदन विप्र जाऊन, ।	
संतापे दुसरी स्त्री सुमती सवतीस गर्भ राहून. ॥	९२
सुमती आवडति नृपा होइल म्हणवोनियां महद्विषती, ।	
करुनी मग सुमतीसी घाली अन्नांतुनी महद्विष ती. ॥	९३
विष भेदलें शरीरीं क्षीण बहुत फार होय देह तिचा, ।	
पाहुनि मग नृपती तो जाइल हा गर्भ कीं वदे हेंतिचा. ॥	९४
औषध उपाय नाना करि त्यायोगें न ये तिला मरण, ।	
वर्ण फुटति आंगावरि वैद्यांच्यानीं न होय आवरण. ॥	९५
नाना उपाय बहुतचि पुत्रार्थें करित भूमिपालक तो, ।	
कष्टें प्रसूत जाली उपजे यत्नं करोनि बालक तो. ॥	९६
घाली विष सुमतीसी द्वेषानें दुष्ट सवत ते असती, ।	
त्यायोगें बाळाच्या फोड वपुस उपजतांचि ते असती. ॥	९७
नृप मग पहावयासी हर्षें जों जाय पुत्रवदनातें, ।	
पाहुनि वर्णोत्साहा न करी, तो खिन्न होउन मनातें. ॥	९८
मातापुत्राअंगीं फुटोनि व्रण रवरवू बहू चिंगळे, ।	
रडती, वेग उठति बहु, पडोनि अंगीं रवरव पूचि गळे. ॥	९९
नाना देशींचे नृप आणुनि वैद्यौषधीउपायास ।	
करुनि, म्हणे चित्तातें, 'देवा ! आरोग्य होउ पां यांस.' ॥	१००
नाना दानेंहि करी घाली बहुतहि द्विजोत्तम जपासी, ।	
'जें जें लागेल' म्हणे 'तें जा मागोन घेत मजपासीं.' ॥	१०१
बव्होपायिं नृपांचें इच्छितसे व्याधिचा विनाश मन, ।	
परि कैसी होय कृपा भगवंतें केलियाविना शमन. ॥	१०२
कांहीं उपाय न चले न होय आरोग्य पुत्रदारा ही, ।	
'होणार होउचि' म्हणे उगाचि मग नृपति तो तदा राही. ॥	१०३
थब थब वाहे पु, उठे माशांची बसुनि चुंब घोंघाण, ।	

१. मोठा द्वेष करणारी? २. जालीम विष. ३. हातचा. ४. वैद्यांकडून. ५. झांकणें, बंद करणें. ६. दुष्ट स्त्री. ७. वर्ण+उत्साहा. वर्ण हें 'पाहुनि' याचें कर्म. ८. सुंदर शरीर. ९. चिघळे. १०. नृपांचें मन.

कंटाळति बहु दासी न शक्ति कोणीहि ते बघों घाण. ॥	६४
मग नृपति म्हणे, 'यांहीं केलेल्या पार पातका नाहीं, ।	
दुःख न आयकवे हें या हो ! देहांतपात कां नाहीं ? ॥	६५
आतां यांचा मी नच पाहूं हा रोग थोर भीम शकें, ।	
घोंघति देहीं उठती मोहाचीं जेंवि तीं नभीं मशकें.' ॥	६६
पडती कीटक वर्णीं तिडके घेतांचि अंबर वर वपू, ।	
कंटाळति दासी मग धूत असे वर्ण अंबर खरव पू. ॥	६७
'लागेल वर्ण अम्हा' नृपति म्हणे 'पाहतांचि नयनांहीं, ।	
त्यागावीं आतां हीं ठेवुनि फळ कामिनीतनय नाहीं.' ॥	६८
मग घालवुनि रथीं तीं सोडवि नेउनि वनांतरामाजी, ।	
दुसरी तेणें पावे आनंदा बहु मनांत रांमा जी. ॥	६९
माता सुत कष्टति बहु रानीं कैचें मिळेल नाम वेंन, ।	
घेउनि कडे सुमति सुत हिंडे ती घेत शंभुनाम वन. ॥	७०
सुकुमार नृपतिजाया रुपोनि चरणीं खडे, पडे, खरडे, ।	
अंग तिचें, वर्णहि बहु तिडकति, होऊनि फार दुःख रडे. ॥	७१
हळु हळु उठोनि चाले लागे वर्णास तप्त हो ! ऊन, ।	
तेणें क्षितिवरि घडि घडि पडत व्याकूळ फार होऊन. ॥	७२
पीडी तृषा बहु तिला न मिळे त्या काननीं सुके, न रडें ।	
बाहेर फुटे, पडुनी कोरड तिस आननीं, सुके नरडें. ॥	७३
व्याघ्रादि वनचरें बहु पाहुनि राहति पुढें उभीं तिजला, ।	
विक्राळ उरग देखे, शोधी, वाटे मनांत भीति, जला. ॥	७४
चित्तीं भय वाटे परि म्हणे, 'मला व्याघ्र हा निका मारी, ।	
तरि हें दुःख चुके. गा ! होऊं दे प्राणहानि कामारी ! ॥	७५
दुष्ट सवत विष घाली व्हावा म्हणवोनि पतन काय जिणें, ।	
केला विघड पतीसी आतां माझें असोन काय जिणें ? ॥	७६
ऐसी दुःखें रानीं चमके नृपराणि जैसि ते चपला, ।	
हळु हळु जाय पुढें जों पाहे गोरक्षकासि तेच पंला. ॥	७७
गोरक्षकासि विनवुनि मागतसे प्राशनासि 'अंभ वनीं, ।	
ते म्हणती, 'त्या ग्रामीं मिळेल जा अन्न उदकही भवनीं. ॥	७८

१. वपूवर अंबर (वल्ह) घेतांचि. २. आई. ३. दुसरी स्त्री. ४. नावाला तरी पाणी. ५. चांगलें पाणी. ६. जला शोधी. ७. जीवंत राहणें. ८. गुराखी. ९. तेक्षणीं. १०. पाणी. ११. घरीं.

पुण्यात्मा त्या नगरीं आहे धार्मीक वैश्य राजा हो ! ।	
प्रतिपाळील तुला तो त्याचे श्रमरहित मंदिरा जा हो ! ॥	७९
हळु हळु जाई माते !' म्हणती दावुनि लावुनी वाटे, ।	
गेली त्या नगरीं जों पाहुनि जन हर्ष तीस मनि वाटे. ॥	८०
संतोषमान सर्वहि त्या नगरीच्या प्रजा तिला दिसती, ।	
पुसती तिस 'कोण' म्हणुनि सर्वस्व वृतांत मग निवेदि सती. ॥	८१
मग हो ! सुजनास सती पुसे, 'असे येथ कोण राजा ?' ती, ।	
ते म्हणती, 'पद्माकर वैश्य नृपति, होय तद्वरा जाती. ॥	८२
तुज तो दयाळु देउनि अन्नाणी चीर, मां निरक्षील, ।	
तुजवरि कृपा करुनि बहु सदैव, त्या चीर मानि, रक्षील.' ॥	८३
मग जों हळु हळु राजद्वाराचे जवळि येत सुमती ती, ।	
तों बाह्य येत दासी महा चतुर धूर्त होति सुमती ती. ॥	८४
ते दासी वृत पुसुनी सांगे जाऊनि तें नृपतिजाये, ।	
ते जाणवी पतीसी मग तो 'घेउनि' म्हणे नृपति 'जा ये.' ॥	८५
मग पद्माकरराणी संगें घेऊनि ये अमुप दासी, ।	
मानेंकरोनि सुमती गेहीं मग नेत वंदुनि पदासी. ॥	८६
सुस्थळ देउनि तिजला प्रतिपाळी नृपति तो समाचार, ।	
घडि घडि जाउनि पाहुनि येउनि कळविति नृपोत्तमा चार. ॥	८७
वैद्यौषधी उपाया आंगें येऊनि भूप आपण तो ।	
करि, जरि बहुप्रकारें, न शम कदां रोग जाहला पण तो. ॥	८८
रोगें माता सुत तीं कष्टति बहु पावुनी वपु त्रास, ।	
ऐसें असतां आला मृत्यु तिचे एक दिवस पुत्रास. ॥	८९
तेव्हां शोक बहु करी सुमती, टाकुनि शरीर भू, विलपे; ।	
आठवि सर्वहि दुःखा, त्या शोकभरें करोनि भूविलपे. ॥	९०
'हा पुत्रा ! हा पुत्रा ! हा पुत्रा !' म्हणुनि होय आरडती, ।	
'त्यागिसि मज कां ?' म्हणउनि होई पसरोनि थोर आ रडती. ॥	९१
'त्यागी' म्हणे 'मज पती रानी' म्हणवोनि टाकि सुसकारे, ।	
'होता तुझा भरंवसा जासी सोडोनि तूं अंसुस कां रे ! ॥	९२

१. वस्त्र. २. लक्ष्मीप्रमाणे समजेल. ३. सदैव. ४. मान दे. ५. बुद्धिवान्. ६. वृत्त.
७. ती (नृपजाया). ८. दूत. ९. ? १०. प्राणास.

- चित्तीं तुझा भरंवसा होता जरि टाकिलें मला पतिनें, ।
 कोणाऽतां रक्षि मला?' बहुतचि केला असा विलाप तिनें. ॥ ९३
- लोळे क्षितिवरि गडबड बहु आक्रोशें पिटी स्वकंधर ती, ।
 पद्माकरनृपजाया सांवरुनी तेधवां तिला धरती. ॥ ९४
- म्हणती, 'शोक करूं नको कोणासहि वो! न जिकवे काला, ।
 शोक करोनि फळ नसे चित्तीं आतां करीं विवेकाला.' ॥ ९५
- पद्माकर नृप येउनि करि जरि तो शांतवन बहुत रीती, ।
 शोक करी, नयनांतुनि घळ घळ सोडीत वैन बहुत रीतीं. ॥ ९६
- 'हा! हा!' म्हणे 'सुपुत्रा! मावळसी आज राजकुळपूषा! ।
 दोषां कुंळीं पडे कीं, वोस दिसे तुजविणें सकळ पूषा.' ॥ ९७
- ऐसा शोक करी जों तों कैसा वृषभयोगि तो आला, ।
 जैसा ये घन चातक पसरुनियां बैसतांचि तो आला. ॥ ९८
- आनंद होय सकळां जेंवि चकोरांस पाहतां चंद्र, ।
 किंवा लोभि दरिद्रा जेंवि बहुत चढलिया हेंतां 'चंद्र. ॥ ९९
- साष्टांग नमुनि नृपती, आसन देऊनि योगियाला हो! ।
 बसवि, म्हणे, 'त्वद्दर्शनि प्राणाचा बाळ लाभ या लाहो.' ॥ १००
- योगि म्हणे, 'कोणाची नारी बहु शोक करित कां हो! ती?' ।
 सांगुनि वृत्त नृप म्हणे, 'येथें घेऊनि बाळका होती. ॥ १०१
- पावे मृत्यु सुत तिचा तिकडे करुनी कृपाक्ष अवलोक, ।
 भूलोकवास शिव तूं गाती प्रत्यक्ष कीर्ति तव लोक.' ॥ १०२
- योगी म्हणे मग तिला, 'शोक करिसि कां गुतोनि मोहा? हा ।
 कोठील कोण सुत वो! ? कोठें गत सांग तो, निमो हं हा. ॥ १०३
- प्राग्जन्मींचे तव सुत बांधव पति कोण सांगिजे हो! ते? ।
 पशुपक्षी कीं मानव? कोण वदेचि मजलांगि जे होते. ॥ १०४
- ते कोठें असती वो! ? मेले कीं सांग 'जीत आहेत? ।
 धरुनि सुताचा व्यर्थचि, मूर्खत्विं करुनि रडसि आ, हेत^{१२}. ॥ १०५
- ^{१३}कुंभमठीं सैनबृहत् दिसे परी स्वस्थळीं यथाम्र मंहा, ।

१. आपला गळा. २. पाणी. ३. राजकुळसूर्या! ४. अंधार, रात्र. ५. कुलामध्ये. ६. पृथ्वी.
 ७. हस्ताकर. ८. सोने. ९. निवो. १०. दुःख. ११. जीवंत. १२. हेतु. १३. घागर आणि घर
 घांत. १४. लहान व थोर. १५. यथा (जसें)+अम्र (आकाश). १६. मोठें.

सर्वात्मा तैव्येकचि ^१ ; पुत्र, पिता, बंधु अन्यथा भ्रम हा. ॥	१०६
क्षणभंगुर नरतनु हे कीं न स्थिर जेंवि बुडुदे ^२ वातें, ।	
आयुःकल्पवरि जरी मोहें बुडवी भवांबु देवातें. ॥	१०७
देवातेंहि चुकेना मृत्यू मग पाड काय मनुजाचा ? ।	
दोष ^३ असे जेंवि तसा दंड करुनि दे धका यम नु जाचा. ॥	१०८
जैसैं कर्म जयाचें तैसैं फळ त्यास देव देतोची.' ।	
ब्रह्मज्ञान सुगोष्टी योगी तिस बहुत हो ! वदे तोची. ॥	१०९
सुमती त्यास म्हणे मग, 'करितां तूं बहुत हो ! तपा, जळुनी ।	
गेला त्वन्मोह म्हणुनि दाविसि हा ज्ञानपोत पाजळुनी. ॥	११०
केला प्रदीप्त बहु जरि न देखती जेंवि अंध जन दीप, ।	
तैसैं फळ काय असे ज्ञानाचा देउनी मज नंदीप. ॥	१११
रोगिष्ठासी देउनि फळ काय असे सुधेचि सम धासी, ।	
प्रेतासी प्राशवितां तें कैसैं जाणिल रुचिस मधासी. ॥	११२
पीडी रोग बहु मला त्यांत वनीं त्यागितोच धव साच, ।	
होता या पुत्राचा रक्षिल म्हणवोनि गा ! भरंवसाच. ॥	११३
त्याची गति हे, आतां सांगसि तूं ज्ञान काय हो ! मातें ? ।	
आतां पुत्रासंगें हा मी जाळीन काय होमातें.' ॥	११४
ऐकुनि ऐसैं योगी कळवळला फार हृदयकमळातें, ।	
स्वकृपाकटाक्षनीरीं क्षाळी तत्सर्व पातकमळातें. ॥	११५
पूर्वोपकार चित्तीं स्मरुनि तिचा पुत्र दिव्यदेही तो, ।	
करुनि सजीवाशीर्वच 'दीर्घायू हो' असे वदे ही तो. ॥	११६
माता पुत्र उभयतां केलीं तीं भस्म शिंपुन विरोगी, ।	
योगी म्हणे, 'सदाशिवभजनीं तुमची कदा हि न विरो ^{११} गी ^{१२} . ॥	११७
भद्रायूनामसुता सांगुनि शिवकवच मंत्र तो ठेवी, ।	
ठेवी हृदयसरोजीं म्हणे जतन लोभि जेंवि तो ठेवी.' ॥	११८
आणिकहि भस्मधारण मंत्र षडक्षरहि तैरणभव दे तो, ।	
खैर्गेक एक कौर हि योगी देउनि तया मग वदे तो. ॥	११९

१. तैवि+एकचि. २. बुडबुडे. ३. पाण्यावर. ४. संसाररूप पाणी. ५. ज्याचा जेंवि दोष असे तसा दंड करुनि यम धका दे. ६. ज्ञानाची दिवटी. ७. समुद्र. ८. अन्न. ९. पति. १०. सजीव+आशीर्वच. ११. थांबो. १२. वाणी. १३. संसारांतून तारणारे. १४. खर्ग (खड्ग)+एक. १५. शंख.

‘दरनादें दर पावुनि संग्रामीं क्षीण होय पैरबळ तें, ।	
पळतें, जळतें होइल, दाखवितां नग्नखर्ग पैरबळ तें.’ ॥	१२०
मातासुत मग ठेविति चरणीं, स्तव करुनि आननें, शिर तीं, ।	
योगीकृपाप्रसादें जालीं आनंदकाननीं शिरतीं. ॥	१२१
योगी ‘पावाल’ म्हणे ‘स्वराज्य अरिचाहि ठाव तो पुसुनी.’ ।	
ऐसें बोलुनि गेला पद्माकर नृपतिलाहि तो पुसुनी. ॥	१२२
होई भद्रायूसी ज्या काळीं प्राप्त वर्ष अकरावें, ।	
पद्माकर नृपति म्हणे, ‘आतां या मुंजिवंधन करावें.’ ॥	१२३
व्रतबंध करुनि केला मोठा उत्साह, विप्र धनदानें ।	
केले तृप्त, असे काधि नसतिल मार्गेहि विप्र धनदानें. ॥	१२४
करि निपुण धनुर्वेदीं पद्माकर आपुल्या सुतासंगें, ।	
भद्रायूसि नसेचि त्रैलोकीं कोणि जिकिता संगें. ॥	१२५
इकडे भद्रायुपिता, त्यावरि ये शत्रु शातकुंभरथ, ।	
मग वज्रबाहु युद्धा निघे करुनि सज्ज सैन्य सैभरथ. ॥	१२६
पावे पराजयचि तो करितां बहु वज्रबाहु संग्राम, ।	
बांधोनि चालवीला शत्रूनें त्या लुटोनि तद्राम. ॥	१२७
एकोनि वर्तमाना भद्रायू, जननिसीं म्हणे, ‘तात ।	
माझा शत्रू येउनि लुटोनियां नगर धरुनि नेतात. ॥	१२८
जननी ! तुझ्या कृपेनें शत्रू जिकोनि सोडविन पितया, ।	
ये साह्य अरिस तो जरि शक्रहि, जिकीन मी तथापि तया.’ ॥	१२९
पद्माकरसुत सुनयन तो त्यातें धरित बंधुसम नातें, ।	
त्याला संगें घेउनि धांवें मातेसि करुनि नमनातें. ॥	१३०
दोघेहि आडवे ते येती अरिला गजासि केसरिसे, ।	
वळिले अरिभार जसे व्याघ्रीं अजभार ते हंकेसरिसे. ॥	१३१
देती समस्त वीरां दोघेही वाजवून दूर दूर ते, ।	
दरनादें वीरासी ताप भरुनि मुतति ऊन दूरदूर ते. ॥	१३२
केलें युद्धात्युभयीं वाल्मीकवनीं जसें कुशलवांनीं ।	

१. शंखाच्या नादानें. २. शत्रूची शक्ति. ३. शत्रूचें सैन्य. ४. द्रव्य देऊन. ५. कुवे-
रानें. ६. युद्धांत. ७. हेमरथ नांवाचा. ८. हत्ती आणि रथ यांसह. ९. शेळ्यांचा समुदाय.
१०. हाक मारतांच डुरकावणीबरोबर. ११. शंख. १२. भीति. १३. फळफळ, पुष्कळ ?
१४. युद्ध+अति+उभयीं.

पाहोनि वज्रबाहू सुगुण, तयां चिंतुनी कुशल, वानी. ॥	१३३
हेमरथ म्हणे वीरां, 'भीतां कां? बाळ मारुं, धीर नें द्या.' ।	
भद्रायूशरघातें वाहति तेव्हां महारुधीरनद्या. ॥	१३४
भद्रायु म्हणे वैश्या, 'तातासी कष्ट फार होतात; ।	
आतां उशिर न लावूं, मुक्त करूं त्वरित सत्य हो! तात.' ॥	१३५
तेव्हां मग गवसणितुनि काढी, करि नग्न शीघ्र खर्गातें, ।	
स्वर्गातेंहि सूर भिती, तेज तयाचें बहु प्रखर गा! तें. ॥	१३६
तत्तेजें अरिसेना जळे, पळे, कांहि शेष राहे ती, ।	
त्या खर्गासी देखुनि लाजे शक्राचिया कैरा हेंती. ॥	१३७
सोडोनि वज्रबाहू पळे कनकरथहि तोहि होरपळे, ।	
धरपडत पळे, देखुनि जैसें कीं बागुलासि पोर पळे. ॥	१३८
भद्रायु जवळ होती ताताची जाहली जमा सेना, ।	
तीस म्हणे भद्रायू, 'तुम्हासि पळतोचि तो अरि दिसेना. ॥	१३९
बहु पक्षि मिळुनि जैसें धावूनि आकळिति पक्षिसेनाते, ।	
तैसा धरि हेमरथा धावुनियां तातपक्षिसेना ते. ॥	१४०
तात म्हणे चित्तीं, 'हे कोण असति बाळ जेंवि शशितरणी? ।	
मजलागिं सोडवाया कीं हे हरिहरचि काय येत रणीं?' ॥	१४१
म्हणवोनि वज्रबाहू धावे जों नमन तो करायासी, ।	
पाहुनि वरिचेवरि तो आळिगी धरुनि तो करा यासी. ॥	१४२
राव पुसे, 'कोण तुम्ही दिसत असां राम भार्गवासम जे?' ।	
पुत्र म्हणे, 'येउं पुन्हा कोणाऽम्ही सर्व तेधवां समजे.' ॥	१४३
नृपआज्ञा मग घेउनि येउनि ते भेट घेति मातेची, ।	
नृप गुण वर्णोनि म्हणे, 'त्या दोघां हरिशिवोपमा तेची.' ॥	१४४
स्वपुरीं प्रवेशुनी मग हेमरथा करुनि रक्षि बंधन तो, ।	
हर्ष न माये चित्तीं वांटी विप्रां अपार मग धन तो. ॥	१४५
इकडे जननि नमुनि ते पद्माकर भेट जाहले घेते, ।	
नमुनि तया मग सांगति, जालें जें वृत्त सकळ दोघे ते. ॥	१४६

१. वर्णन करी. याचें कर्म 'सुगुण'. २. सोडून देऊं नका. ३. वैश्यराजपुत्र सुनयन त्याला. ४. स्वर्गांतही. ५. देव. ६. हातांत. ७. शस्त्र, वज्र. ८. गरुडास. ९. बापाच्या वाजूची सेना. १०. चंद्रसूर्याप्रमाणें वज्रबाहू. ११. हेमरथा बंधन करुनि रक्षि.

आनंदें पद्माकर ओवाळुनि हेम याचकाला तें ।	
देउनि, अपार विप्रां वांटितसे धन तयाच कालातें. ॥	१४७
यावरि नैषधदेशप चंद्रांगद जो तयास ऋषभमुनी, ।	
भेटुनि म्हणे नृपासी, 'आलों मी सर्वही क्षिति भ्रमुनी. ॥	१४८
कीर्तीमालिनि तुझि गा ! कन्या हे गुणवती, वर हिला जो ।	
पाहें, तद्रुणरूपा देखुनियां शशि रंतीवरहि लाजो. ॥	१४९
जो वज्रबाहु नृपती त्यागी स्त्री गुणवती वनीं सुमती, ।	
पुत्र तिचा भद्रायू वैश्यपुरीं तो असे महा सुमती.' ॥	१५०
त्याचें मग सर्व कथन कथुनि म्हणे, 'दे सुता तयाला ही.' ।	
लाही आनंदा नृप, ऐकुनि करि लग्ननिश्चयालाही. ॥	१५१
नमुनि पदा नृपति म्हणे 'जा आणी' ऋषभयोगिया 'वर तो.' ।	
जमवी क्षितिवरिचे नृप लग्नसमारंभ करित यावर तो. ॥	१५२
जाउनि मुनि वृत्त सकळ सांगे पद्माकरास तें, आणी ।	
वरजननीसह वैश्या सहपरिवारें वराड तें आणी. ॥	१५३
तों वज्रबाहु नृपती आला होताचि सैवराला त्या, ।	
परमानंद मनीं त्या नेत्रीं पाहोनि तें वराला त्या. ॥	१५४
'अम्हीं वैश्यपुरींचा कोठिल तो कोण हो ! म्हणों नवरा ? ।	
तों हा मत्कैवारी. जाइ नमायास त्या म्हणोन वरा. ॥	१५५
तो भद्रायू तेव्हां वंदी धांवोनि तो पद पित्याचे, ।	
हा पुत्र वंदि ऐसें न बिंबलें अंतरा तदपि त्याचे. ॥	१५६
'संशयआवर्ति पडुनि म्हणे, 'कळे कोण हा न कैवारी, ।	
वारी नमितां आतां सोडविलें तेधवां हि पै वैारी. ॥	१५७
मग चंद्रांगदनृपती त्याला घेऊन जाय एकांता, ।	
सांगुनि वृतांत अवघा भेटविली त्यासि सुमति ते कांता. ॥	१५८
स्फुंदस्फुंदुनि सुमती नमन करी तेधवां मग पतीतें, ।	
नृपती तें म्हणत, 'वनीं म्यां दुष्टें त्यागिलें तुज पॅतीतें.' ॥	१५९
बोलुनि नानारीती स्त्रीची करि वज्रबाहु समजी ती, ।	
न धरी विकल्प मर्नि हो ! धरिल कसी अनसुयेचि सम जीती. ॥	१६०
सोहाळा बहु करि मग सुतलग्नाचा करोनि आरंभ, ।	
वाढेल वर्णितां कीं ग्रंथप्रस्तार तो समारंभ. ॥	१६१

मोठ्या उत्साहें करि पुत्राचे तेधवां विवाहातें, ।	
भद्रायू दिवस चतुः श्वशुरगृहीं पूजि आविवाहातें. ॥	१६२
आंदण दे चंद्रांगद रथ, गज, तुरंग, परिचारिका, द्रव्य, ।	
आणी पाताळींहुनि जें जोडुनि बहुत सैख्य कैद्रव्य. ॥	१६३
मग वज्रबाहुजाया सुतस्तुषा घेउनी स्वनगराशी ।	
मिरवत येउनि, विप्रां द्रव्याच्या वांटी जेंवि नग राशी. ॥	१६४
मग भद्रायू बोधुनि सुबुद्धि कांचनरथासि मुक्त करी, ।	
जाला दीन जसा जो गेंतेंमाजी पडे अशक्त कैरी. ॥	१६५
करि राज्य वज्रबाहू बहुदिन तो कामिनीसुतासहित, ।	
मग साधि, तपाऽचरुनी स्थापुनि राज्यासनीं सुतास, हित. ॥	१६६
राज्य करी भद्रायू, करि कीर्तीमालिनीसवें केली, ।	
कीर्ती क्षितिवरि करि जे स्वमुखें वर्णनहि वासवें केली.' ॥	१६७
श्रीपाद म्हणे, 'राजा ! सत्पुरुषाचा असा मही महिमा, ।	
अज्ञान दुःखरोगा नाशि जसा भास्कर तैमहीमहिमा. ॥	१६८
म्लेंच्छाधिपति म्हणे मग, 'ज्याचे गुण बहुत वर्णितां जि ! असे, ।	
कोणे स्थानीं ऐसा सांगा सत्पुरुष साच आजि असे.' ॥	१६९
मग यति म्हणे नृपासी, 'वसवुनि सत्पुरुष गाणगाभुवन, ।	
आहे, ज्याचे चरणस्पर्शानें बुडवि जाण गा भव नै. ॥	१७०
दर्शनमात्रेंचि बरा फोड करिल गाणगापुरा जा, तो' ।	
ऐसें ऐकुनि गेला शिविकायानीं बसोनि राजा तो. ॥	१७१
विप्रांसि म्हणे, 'येथें कोठें संन्यासि संत राहे तो ?' ।	
द्विज म्हणती, 'गुरुसि पुंसे नृप; न कळे काय अंतरा हेतो.' ॥	१७२
प्रत्युत्तर कोणि न दे; राव म्हणे मग, 'मनीं घरा न दर, ।	
तदर्शनास ये मी, त्याची मजवरि पडो कृपानदर.' ॥	१७३
'गुरु संगर्मीच असती' सांगितलें नृपबुधा मग त्यांनीं, ।	
शिविकेच्या बैसुनि मग धांवें नृप 'अंबुधामगत यानीं. ॥	१७४
दूरोनि श्रीगुरुसी पाहुनि उतरोनियां क्षितीवर तो, ।	

१. आवि (मेंढा) आहे वाहन ज्याचें त्या अग्नीस. २. दासी. ३. सर्पांशीं (वासुकीशीं) त्री. ४. खड्ड्यांत. ५. हत्ती. ६. क्रीडा. ७. तम (अंधार)+हीम (थंडी)+हिमा (रात्र) ांना. ८. न बुडवि. याचा कर्ता 'भव' (संसार). ९. राजा गुरुंची चौकशी करीत आहे. १०. मग नृप शिविकेच्या यानीं (पालखींत) बैसुनि अंबुधामगत (जहाजाप्रमाणें) धावें.

- साष्टांग नमित गुरुसीं मुक्तपदीं जातसे क्षितीवर तो. ॥ १७६
- येतां गुरुजवळि तया म्हणती गुरु, 'जासि रे! कुठें रजका! ।
भेटसि बहुतां दिवसीं कोठें होतासि मञ्चरणभजका.' ॥ १७६
- ऐकुनि गुरुबोल असे जालें प्राग्जन्मिचें तया स्मरण, ।
मग सन्मुख तिष्ठुनियां स्तुति करि साष्टांग नमुनियां चरण. ॥ १७७
- 'जय जय महाराज गुरो! अवतरसी शिवचि तूं दयाधन गा! ।
सद्भक्तचातकासी तृप्त करिसि जाळिसी तयाऽधनगा. ॥ १७८
- लोटिसि मजलागीं कां पाहुनि तूं राज्यअंधगाभारीं ? ।
दर्शन कदां न देशी राज्यमदें होय अंध गा! भारी. ॥ १७९
- राज्यमदें मातुन मी त्वत्पदकारुण्य जन्मदा! विसरें, ।
कां हें भवदुःख गुरो! येउनि मज यवनजन्म दाविस रे! ॥ १८०
- हे गुरुराया! पीडी वर्ण धरुनि जो महा अपार मला, ।
ऊरूठाव न सोडी जैसा झेंष जो महाअपा रमला.' ॥ १८१
- सांगे यैति लाग म्हणुनि तुझिया भेटीस धांवलों, कावें ।
जीवासहि, आतां तूं उघडुनि दृष्टीसुधा विलोकावें.' ॥ १८२
- गुरु म्हणति, 'वर्ण कोठें सांगसि जो तो मला दिसे न कसा ? ।
दाखविं उडवीन जसा उडवी उरगा अंलादि सैनकसा.' ॥ १८३
- जों पाहे नृप उघडुनि ऊरू तो त्या दिसेचि वर्ण न तो, ।
आनंदातें पावुनि मग गुरुचें करितसेचि वर्णन तो. ॥ १८४
- 'जय सद्गुरुनाथ! तुम्ही प्रत्यक्षचि शिव धरोनि अवतारा, ।
क्षितिवरि येउनि करुनी कीर्ती, भक्तां करोनि अव तारा. ॥ १८५
- रक्षाया भक्तांसीं धरितां अवतार आजि हो! कळलें, ।
केली त्वत्पदसेवा प्राग्जन्मीं सुकृत आजि तें फळलें. ॥ १८६
- त्वत्पदसेवा सुख दे यज्ञाहि करुनि असें न वासव दे, ।
आतां त्वत्पदसेवे तुजजवळि करुनि असेन वास' वदे. ॥ १८७
- परि एक असे विनती माझी आतां पदासि गुरुवर्या! ।
'अवलोकीं येउनि मद्दारापुत्रादि सर्व ऐश्वर्या.' ॥ १८८
- गुरु म्हणती, 'येउं नये तव नगरिं करिति यवन अधम हत्या, ।

१. तया(त्याच्या)-अधनगा (पापपर्वताला). २. राज्यरूप अंधारकोठडीत. ३. व्रण. ४. मांडीची जागा. ५. मासा. ६. मोठ्या जलसंचयास. ७. पूर्वी भेटलेला यति. ८. संधी. ९. वासलों. १०. अचानक. ११. ससाणा, श्येन. १२. राहणें.

नच पाहाव्या आम्ही त्या, जो पाहे घडे अध महत्त्या.' ॥	१८९
राव म्हणे, 'धांडोरा पिटोनि हिंसाचि सर्व वर्जिन मी, ।	
परि यावें जी स्वामी !' म्हणोनि ऐसी करोनि अर्जि नमी. ॥	१९०
मग मान्य करुनि 'येतों' म्हणती गुरु भक्तनृपवराशीला, ।	
मग म्हणति सर्व शिष्यां, 'आलासे जीवें सिंहराशीला. ॥	१९१
गोदावरियात्रेसी जाउं चला नृपतिच्या पुरावरुनी.' ।	
तत्काळ उठति तेव्हां कमंडलू, दंड, वस्त्र सांवरुनी. ॥	१९२
सिबिकायानीं गुरुसी तेव्हां बसवोनि यवनरायानें, ।	
शिष्यांसि दे बसाया वाजी, हस्ती, रेंहंवरा, यौनें. ॥	१९३
आपण चरणीं चाले गुरु म्हणति तया नृपा, 'क्षमावर तूं ।	
होसी, हसतील तुला यवन, तुझे बस तुरंगमावर तूं.' ॥	१९४
नृपति म्हणे, 'जी ! कैचा राजा मी ? रजक होय तव दास, ।	
लीलेंकरोनि मजला देशी कीं तूंचि या नृपपदास.' ॥	१९५
गुरु म्हणती, 'मोडुं नको आज्ञा माजी नृपा ! बस ह्यातें,' ।	
चित्तीं म्हणती आतां त्यजुनि पुढें जाउं शिष्यसह यातें. ॥	१९६
राव बसे तुरगीं मग गुरु म्हणती, 'ऐक माझि गंभीरा, ।	
पापविनाशनतीर्थीं जातों स्नानासि भूप गंभीरा !' ॥	१९७
बोलुनि ऐसें श्रीगुरु शिष्यांसह गुप्त होउनी तेथें, ।	
गेले मनोजवें मग पापविनाशन सुतीर्थ तें जेथें. ॥	१९८
तैं सायंदेवकुमर ये भेटिस नागनाथ नाम जया, ।	
तो गुरुस नमुनि विनवी, 'करावया पावन सदना मज या.' ॥	१९९
नेउनि गुरुसी भोजन दे, करि सर्वोपचार पूजा ती, ।	
करि उत्साहाराधन, श्रीगुरु मग पापविनाशनीं जाती. ॥	२००
इकडे नृप गुरुसी जों पाहे दिसती न वाहिनीमाजी, ।	
चित्तीं म्हणे, 'उपेक्षा केली श्रीगुरुनि कां मनीं माजी ? ॥	२०१
ये मग पापविनाशीं नृप तुरगा देत तो बहु चपेटे, ।	
पवनासम हय धांवें मार्गे दळ टाकि तो बहुच पेटे. ॥	२०२
पाहुनि दूरोनि गुरुस साष्टांगीं नमि त्यजोनि अंत्यातें, ।	

१. महत्त्या. २. भक्त जो राजा त्याच्या हेतूला. ३. गुरु. ४. रथ. ५. वाहन. ६. घोड्यावर. ७. वाणी. ८. राजश्रेष्ठा. ९. सैन्यामध्ये. १०. घोडा. ११. तापला. १२. अश्वातें.

श्रीगुरुस पदरं पसरी, चातक मेघास जेंवि अंत्यातें. ॥	२०३
गुरुसि म्हणे, 'दास तुझा मी त्यागुनि येसि तूं कसा यास ? ।	
भेट तुझी व्हायासी जाले मज गा ! अनेक सायास. ॥	२०४
सांपडलासि मला तूं व्यासा सांपडत जेंवि वेद लेगा.' ।	
विनवि असें जों मागुनि ये, पाहुनि गुरुपदा निवे दैल गा ! ॥	२०५
मग गुरुसि म्हणे राजा, 'आतां चल माझिया पुरा सद्मा'. ।	
जोडुनि करासि विनवी साष्टांगीं नमि धरोनि पदपद्मा. ॥	२०६
'बस, चल शिबिकायानीं लक्षुनि दारासुतासि ताराया.' ।	
जाला आनंद मनीं शिबिके गुरुराज बैसतां राया. ॥	२०७
मग यवनराव तेव्हां संनिध पाचारुनी अमात्यासी, ।	
सांगे, म्हणे, 'पुढें जा शृंगाराया पुरी अमा' त्यासी. ॥	२०८
मिरवत आणी गुरुसी स्वपुरींतुनि करित वाद्य मोप रवा, ।	
उडवी कांचनकुसुमें गुरुवरुनि, मनीं नृपा नसे परवा. ॥	२०९
पायघड्यांसी मार्गीं पवित्र जे अस्तरी अनेक पट, ।	
पाहुनि दुष्ट यवन जे वदति कुवच धरुनि तन्मनें कपट. ॥	२१०
म्हणती, 'दुष्ट नृपति हा, ज्याचें मुख न यवनीं पहावेंची, ।	
त्यासी पूजी हर्षे, व्यर्थ द्रव्य अवनोप हा वेंची.' ॥	२११
निंदिति यवन नृपाऽसे, द्विज नृपगुण वर्णितीच बहु गा ! ते, ।	
कल्याण चिंतुनि तया श्रीगुरुची कीर्ति होति बहु गाते. ॥	२१२
शृंगारि सभेमध्ये सिंहासन रत्नखचित चंद्राचें, ।	
तैज जयाचें झळके सुचांदणें जेंवि पूर्णचंद्राचें. ॥	२१३
सिंहासनावरी त्या नृप नेउनि गुरुसि होय बैसविता, ।	
पडत प्रकाश गुरुचा उदयनगीं उगवतां जसा सविता. ॥	२१४
मग नृपति पुत्रहारा आणवि गुरुदर्शनासि बोलवुनी, ।	
आलीं तीं सर्वहि शिर ठेविति गुरुअंगिनीरजीं लवुनी. ॥	२१५
श्रीगुरुस आपली नृप मग सर्वहि संपती वरिव दावी, ।	
गुरु म्हणति, 'भोग इच्छा असे मनीं काय यांवरि वदावी.' ॥	२१६
'पावे तृप्ती भोगुनि भोग' नृप म्हणे, 'जि ! संतराव मन, ।	
आतां राहिन सेवे विषया मानीन अंतरा वमन.' ॥	२१७

१. अति+‘आ’ तें. २. निधान. ३. सैन्य. ४. गृहास. ५. राजा. ६. खर्च करी. ७. सो-
न्याचें. ८. गुरुच्या प्रदकमलीं. ९. द्रव्य. १०. यानंतर.

श्रीगुरु म्हणती, 'माझे भेटिस ये श्रीनर्गीं नरवरा! हे, । येव्हां स्त्रीपुत्रासी प्रतिपाळुनि तृप्ति तूं करव, राहे.' ॥	२१८
राव म्हणे, 'स्मरण मला त्वच्चरणांचें असो गुरुस्वामी! । लवकरि देई भेटी नातरि तुजवरि करीन रुखा मी.' ॥	२१९
गुरु म्हणती, 'तुज अंतीं देइन भेटी स्मृतीहि राहेची, । बहुधान्यवत्सरीं ये श्रीगिरिसी ऐक मत्स्वरा हेची.' ॥	२२०
सिद्ध म्हणे, 'गा शिष्या! होय गुरूपदीं असा धैराप रत; । मग गुरु गोदास्नाना जाउनि ये गाणगापुरा परत.' ॥	२२१
रामात्मजपुत्र म्हणे देखुनि गुरुभक्तमंडलाऽनंद । पावे जैसा देखुनि हरि ब्रजासहित गोकुला नंद. ॥	२२२

अध्याय पँस्तिसावा.

नृप चित्रकेतु विषयीं जेंवि रमे करुनि कोटि रँमणी तो, । तेंवि रमे गुरुचरितीं नामांकित शिष्यकोटिरमणी तो. ॥	१
श्रवणीं मन लावि कसा नीरीं देखुनि क्षणांतरा बकसा, । रस सेवि जसा मुंगळ शिरोनियां भाजनांत राव कसा. ॥	२
विनवी सिद्धासि जसा याचक बहुदीनवाणि जो धनिका, । त्या तो तोषवि तैसा श्रीसिद्ध करुनि तयासि बोध निका. ॥	३
सिद्धासि म्हणे नमुनी, 'लाजविलें त्वांचि सर्व दात्यांला, । तोषविसि भक्तचातक जे, तूं कारुण्य सर्वदात्यांला. ॥	४
भोजन देशि मला तूं श्रीगुरुचें चरितनाम पंचसुधा; । लागे रुचि अधिकाधिक जेंवि जया असलिया प्रपंच सुधा.' ॥	५
सिद्ध म्हणे, 'मज भेटसि तूं भोक्ता अतिथि आजि रे! सत्य, । ऐकसि परि मननें फळ; पीतां जेंव्यन्न वा! जिरे सत्य. ॥	६
गुरुचरित षड्सान्ना होसी कीं तृप्त जेवितां बोल? । आतां ऐक सुभोजन जाल्यांतीं घेति जेंवि तांबोल. ॥	७

१. माझ्या भाषणाला. २. राजा. ३. या अध्यायांत सुळांतील ५१ व ५२ आणि ५३ या अध्यायांतील कथाभाग सांगितला आहे. ४. स्त्रिया. ५. शिष्यश्रेष्ठ. ६. झष (मासा)+अंतरा (आंत). ७. भांड्यांत. ८. काकवी. ९. जल देणान्यांना, मेघांना. १०. पंचामृत. ११. सरळ, चांगला. १२. वा! जेंवि सत्य (पाणी) पीतां अन्न जिरे-असा अन्वय. १३. विडा.

गुरु गाणगापुरासी आल्यावरि करिति आणिक विचार, ।	
भक्त सकळ बोलाविति आणिक जे मुख्य शिष्य कवि चार. ॥	८
म्हणती, 'गुप्तचि आतां राहुं मठीं; प्रकट बोल लोकांतें ।	
जाऊं श्रीशैलासी. ऐका हें वाक्य बोललों कां तें. ॥	९
म्हेंच्छाधिप भेटिस ये, जाता घेऊनि जाहला गेहा, ।	
येतील यवन यास्तव ठेवावा गुप्त देह लागे हा. ॥	१०
श्रीपर्वतासि आतां जातों मलिकार्जुनीं मिळयास, ।	
आतां येथें असतां येतिल यवन द्विजां छळयास.' ॥	११
सकळहि म्हणती, 'कां गा! गुरुराया! त्याग आमचा करिसी? ।	
पावों इच्छित अम्ही करितां तव अष्ट याम चाकरिसी. ॥	१२
असतां रक्षक आम्हां तूं करणें काय सांग यवनांहीं? ।	
न भिजुं आम्ही, भी न स्त्री भर्तृबळें जसी अयवनाही. ॥	१३
रक्षक सोडवि जैसा व्याघ्रानें धरिलियाहि गाय वनीं, ।	
असतां तैसा तूं मग करणें अम्हांस काय गा! यवनीं? ॥	१४
चुकतां बाळासि जसे कष्ट बहुत काननांत होतात. ।	
तैशा तुझ्या वियोगें अम्हांला बहु मनांत हो! तात.' ॥	१५
श्रीगुरु म्हणति, 'करुं नका चिंता, मी धरुनि गुप्तरूपासी ।	
राहें मठीं निरंतर, तसाच संगमिंचिया तरूपाशीं. ॥	१६
प्रातःस्नान सुकृष्णापंचनदीसंगमीं उदुंबरिं तें, ।	
करिं माध्यान्हीं येथें सुसंगमीं स्थान हें पडे न रितें. ॥	१७
सद्भक्तासि दिसेन प्रत्यक्षचि सर्वदां मठामाजी, ।	
न दिसेचि मात्र तैनु हे दुष्ट कुभक्ता नरा शठा माजी. ॥	१८
ठेवीन पादुका या भावें, सर्वोपचारिं पूजाच, ।	
नर्तन गायन करणें, नाहीं होणार षड्विपूजाच. ॥	१९
इच्छित पावति मनिंचें पूजिति जे भक्त पादुका या हो! ।	
व्याधिष्ठाची होइल सुंदर आरोग्य शुद्ध काया हो! ॥	२०
अश्वत्थ, संगमीं जो, पूजावा नित्य; अष्ट तीर्थासीं ।	
आचरणें पर्वतें; आल्यासी चुकविती अनर्थासी. ॥	२१
ग्रामीं गणेशपूजा करोनि येऊनि, पादुका माझ्या ।	
पूजा, इच्छित होइल सर्वहि चिंता मनांत कांमा ज्या. ॥	२२

वर्तति ऐसे नर जे क्षणभरहि तयांसमोर नांऽध टिके.' ।	
सांगुनि ऐसें श्रीगुरु निघती श्रीपर्वतासि ते घटिके. ॥	२३
बोळविती श्रीगुरुसी तेव्हां सद्भक्त अष्टदश जाती, ।	
वारंवार श्रीगुरुपद भावें नमित गात यश जाती. ॥	२४
गुरु म्हणति तयां, 'दिसतों जातों लक्षोनि सर्व नगराजा; ।	
परि गुप्त वसें स्वमठीं, पहा तुम्ही भक्त सर्व नगरा जा.' ॥	२५
भक्त सकळ परतोनी आले जों तों मठांत गुरु गा ! ते ।	
पाहुनि गुरुची कीर्ती जाले आश्चर्य करुनि गुरु गाते. ॥	२६
म्हणती, 'त्रैमूर्ति खरा गुरु हा, याची अगम्य हे लीला; ।	
कीर्तीगुणप्रकाशें लाजविलें शुक्रसोमहेलीला. ॥	२७
तों गुरु दिसति न कोणा, प्रेमळ भक्तांस मात्र ते दिसती, ।	
यापरि धरोनि गुप्त स्वरूप गुरुराज ते मठीं वसती. ॥	२८
इकडे श्रीनगमार्गे जाती श्रीगुरु मनोजवानें ते, ।	
पाताळ गांग तीरा होति चतुःशिष्य तेधवां नेते. ॥	२९
मग म्हणती शिष्यांसी, 'आतां आणोनि रे ! सुकुसुमाला, ।	
गुंफुनि आसन करणें, सुमनें देऊं नये सुकुं, सुमाला. ॥	३०
परतीरासी जाणें आहे मलिकार्जुनीं मिळयासी, ।	
स्वस्थान पावतां खुण येतिल सुमनें तुम्हां कळयासी.' ॥	३१
आणिति शिष्य सुकुसुमें जाती, सेवति, मालती, जलजें, ।	
वेष्टोनि कर्दळीचे पर्णे वरि शुद्ध शिंपिती जल जें. ॥	३२
आसन विचित्र केलें घालिति गंगेचियांबुसावर तें, ।	
वरते श्रीगुरु बसती गुर्वाज्ञे होय अंबु सांवरतें. ॥	३३
शिष्यांसि म्हणति, 'येतों प्रसाद धाडिन पवित्र गा ! सुमनें. ।	
ध्या वांटुनि मद्भक्ती करुनि असा, मच्चरित्र गा सुमनें. ॥	३४
लिहिती, पढती, गाती ऐकति जे मच्चरित्र हो ! यदेव, ।	
तदघा जाळिन जैसें शुष्क विपिन जाळिताचि होय दैव. ॥	३५
ते नांदति सुतपौत्रीं, जें इच्छिति मी तयांसि दे, वसत ।	

१. न+अघ. २. श्रीपर्वतास. ३. मोठ्यानें. ४. शुक्र, चंद्र आणि सूर्य यांना. ५. सुकुं (वाळू) देऊं नये. ६. चांगली माळ. हें 'करणें' (करा) याचें कर्म. ७. जाई. ८. कमलें. ९. अंबुसावर=पाण्यावर. १०. (पुष्पासन) उचलून धरणारें. ११. चांगल्या मनानें. १२. मनुष्य. १३. वणवा.

त्यांचे घरीं सदा मी, सदैव मानिति तयांसि देव सत. ^१ ॥	३६
श्रीगुरु सांगुनि ऐसें परतीरा जाति न लगतां पल तें, ।	
श्रीगुरुवियोगदुःखें ढाळिति नयनीं सुशिष्य पिंपल तें. ॥	३७
भेटाते परतीरासी कैवर्तक गुरु तयासि 'सांगावें' ।	
म्हणती 'शिष्यांसी मच्चरित धरुनि भाव मानसां गावें. ॥	३८
न करा चिंता म्हणणें, राहें वसवोनि गाणगानगर, ।	
मद्भक्तांसि भवाचें बाधि कदा मच्चरित्र गा ! न गैर. ॥	३९
सुमनें प्रसाद वेउनि, जिकुनियां कोप, 'पंचरोप असां.' ।	
जाती श्रीगुरु सांगुनि नावाड्यापासि ते निरोप असा. ॥	४०
नावाडी शिष्यांसी ऐलतटीं गुरुनिरोप सर्व जसा ।	
सांगुनि, म्हणती, 'पाहूं गुरु अम्ही जेंवि शैर्व सर्व तसा ॥	४१
दंडकमंडलु हातीं पदकमळीं पादुका सुमरुताच्या, ।	
सांगुनि निरोप गेला, मार्गे टाकुनि जेंवा सुमरुताच्या.' ॥	४२
शिष्ये प्रसाद लक्षित होते गंगातटीं धरुनि आली, ।	
तां चारपुष्पपंक्ती वाहत गंगाजलावरुनि आली. ॥	४३
काढोनि मुख्य शिष्ये घेती तेव्हां प्रसाद कुसुमातें. ।	
शिष्य म्हणे सिद्धासी, 'ये शंका ही मनीं नव सु मातें. ॥	४४
कोण वदा मजलार्गी श्रीगुरुचे मुख्यशिष्य अवघे ते ।	
घेते प्रसाद जाले, त्यांतुनि जे मुख्य शिष्य चवघे ते.' ॥	४५
सिद्ध म्हणे, 'तीर्था जे गेले चातुर्थ आश्रमीं होते; ।	
ज्यांचा गृहस्थ आश्रम गेले गा ! आपुल्याऽश्रमीं हो ! ते. ॥	४६
येति तिघे श्रीगुरुच्या सांगातें मीहि येत चवथा रे ! ।	
नामें नंदि नृहरि कवि ज्याच्या कवितारसा सुचव थारे. ॥	४७
सायंदेव द्विज जो, तिसरा तो कीं तुझाच पूर्वज गा ! ।	
चवथा मी; सुमनें तीं घेऊं मग दाखवूं अपूर्व जगा. ॥	४८
संवत्सर बहुधान्योत्तरायण शिशिर, तंभारि कुंभास, ।	

१. सत (चांगले लोक) तयांसि सदैव (सदोदित) देव मानिति. २. अश्रु ? ३. नावाडी, कोळी. ४. भवाचें गर=संसाररूपी विष. ५. काम. ६. अलीकडील तीरीं. ७. शंकर. ८. विष्णु. ९. सोन्याच्या. १०. मोठ्या वाऱ्याच्या वेगाला. ११. रांग. १२. नवी. १३. आपुल्या+आश्रमीं (घरीं). १४. माधुर्य. १५. राही. १६. कर्ता 'आम्ही चौघे' अध्याहृत. १७. सूर्य. १८. कुंभराशीस.

असतां श्रीगुरु राहे गुप्त असा दाविला जना भास. ॥	४९
माघांत कृष्णपक्षीं पुण्यतिथी प्रतिपदेस भृगुवारीं, ।	
मलिकार्जुनिं मिळुनि गुरू भक्ताचे भवभया सँदि निवारी. ॥	५०
तों आले तीर्था जे गेले होते सुशिष्य ते सर्व, ।	
गुरु गुप्त होति ऐकुनि गाळिति नयनीं समस्त ते सर्व. ॥	५१
तों गुरुवाक्य स्मरुनी आला तो यवनराव गुरुभक्त, ।	
गुरुसेवार्थें लजुनी दासासुतराज्य होउनि विरक्त. ॥	५२
मग ते सच्छिष्य सकळ श्रीशैलीं मलिकार्जुन शिवाचे, ।	
राहुनि समोर गुरुच्या प्रेमें उच्चारिती स्तुतिशि वाचे. ॥	५३
‘जय जय गुरो! दयाब्धे! श्रीवल्लभ! नरहरीसरस्वति! हे! ।	
वर्णाया तव कीर्ती शक्त नसे आमची सरस्वति हे. ॥	५४
तारावयासि भक्तां अवतरसी साच मित्रवैश्रवण, ।	
केलें गाणगनगरीं चरित्र अम्हांसि जाहलें श्रवण. ॥	५५
आज्ञा देसी तीर्था सांगुनि अम्हां करोनि अँव नीती, ।	
आलों तव आज्ञेनें हिंडुनि तीर्थें करोनि अँवनी तीं. ॥	५६
चालूं तव आज्ञे कीं, न धरूं सहसाहि मार्ग बहुधान्य, ।	
या श्रीनगासि म्हणसी भेटिस येतांचि वर्ष बहुधान्य. ॥	५७
आज्ञेप्रमाण आलों, दे दर्शन, पायिं होउं रत साच.’ ।	
हृदयीं चिंतुनि गुरुचें ध्यान विनवि यवन नरवर तसाच. ॥	५८
श्रीगुरु मग तत्काळ प्रकटे रवि जेंवि उदयअद्रीतें, ।	
ठेवुनि मग शिवचरणीं, त्या नमिती सर्व सँदय अँद्रीतें. ॥	५९
श्रीगुरु मग म्हणति तयां, ‘आतां जा, गाणगानगरवास ।	
करुनि असा; गा माझें चरित्र चित्तीं, धरा न गर्वास. ॥	६०
जेथें जेथें माझीं स्थानें तेथें सदां अभंग वसें, ।	
गवसें न अभक्तांसीं, प्रेमळ सद्भक्त जे तयां गवसें.’ ॥	६१
तों मल्लेछाधिप गुरुमुख अवलोकी जेंवि कीं चँरुस मोर, ।	
त्यागी तत्काल यवन देहा तेथेंचि तो गुरुसमोर. ॥	६२
तों ये शिवलोकाहुनि विमान दैदीप्य जेंवि ते चँपला, ।	

१. सदा. २. उदक, अश्रु. ३. वाणी. ४. वैश्रवणाचा (कुबेराचा) मित्र, शंकर. ५. रक्षण. ६. नीतीनें. ७. पृथ्वीवरील. ८. बहुधा+अन्य. ९. दयेच्या पर्वतास. १०. मेघास. ११. वीज.

पावोनि दिव्य देहा शिवलोकीं जाय भूप ते च पैला. ॥	६३
सिद्ध म्हणे, 'शिष्यापरि ऐसी देऊनि मुक्ति भूपातें, ।	
नेत्रांचें न लवे जों अदृश्य होती गुरु प्रभू पातें. ॥	६४
मग सकळ शिष्य मिळुनी आलों गाणगपुरास खिन्नमन, ।	
तों गुरु मठांत देखों आनंदें मग करूं पर्दीं नमन. ॥	६५
पाहूं सर्वेचि तों गुरु न दिसे, ध्यानांत चिंतु जंव दावी ।	
प्रकट पैसु श्रीगुरु तो, तल्लीला किति म्हणुनि तुज वदावी. ॥	६६
गुप्त पैसु धरुनि ऐसा सर्व स्वस्थानि संत राहे तो, ।	
भजतां अरिष्ट नाशुनि पुरवी जो भक्तअंतरा हेतो. ॥	६७
लीला चरित अपारचि त्यांतिल सांगीतलेंचि सार तुला, ।	
वदवे न सर्व कोणा, करवेना जेंवि सिंधुनीरतुला.' ॥	६८
ऐसें हें गुरुचरित श्रवण पठण करित नित्य मानव तो, ।	
इच्छित पावोनि त्या स्वपर्दीं नेत्रोनि सत्य मानवतो. ॥	६९
एकावर्तन करितां पोटीं सत्पुत्र भक्त होतोची, ।	
त्रैपाठें कारागृह गुरु येउनि करित मुक्त हो! तोची. ॥	७०
नित्यावर्तन करि जो त्या गोष्पदजल तसाच भंव सर्व. ।	
भवसर्वलोकवासा दे त्या इच्छित गुरु प्रभव सर्व. ॥	७१
सप्तदिनीं जो वाची देतो सत्पुत्र गुर्वपि तयाला. ।	
रामात्मजपुत्र म्हणे, ये अनुभव माझियाच पितयाला. ॥	७२
श्रीगुरुचरणीं म्हणउनि भक्ती मजलागिं सर्वदा साची, ।	
संगति घडो मज सदां श्रीगुरुच्या पूर्ण सर्व दासांची. ॥	७३
वैसोनि हृत्सरोजीं वदवी हा ग्रंथ गुरु दयावंत, ।	
श्रीगुरुवरप्रसादें राव्होऽक्षय सूर्यचंद्र यावंत. ॥	७४
अध्याय सप्तपंचक हे मुनिदिन भक्ति जो वदे, वाची, ।	
तो सर्वेच्छित पावे सुकृपा होऊनि देवदेवाची. ॥	७५
श्रीगुरुवरप्रसादें निर्मे सुग्रंथ कल्पपादप हा, ।	

१. ते क्षणीं. २. नेत्रांचें पातें. ३. रूप. ४. समुद्राच्या पाण्याचें वजन. ५. एकदां वाचल्यानें. ६. बंदिखान्यापासून मुक्त. ७. त्या सर्व भव (संसार) गोष्पदजल तसाच (गाईच्या पावलाच्या खळ्यांतील पाण्याप्रमाणें—तरून जाण्यास सोपा). ८. शंकर आणि विष्णु यांच्या लोकीं वास. ९. गुरु+अपि. १०. राव्हो+अक्षय. ११. जोंपर्यंत. १२. पसतीस. १३. मुनि- (सात)+दिन(दिवस).

जप हाचि नित्य करितां श्रीगुरुचे निर्विकल्प पाद पहा. ॥	७६
भावेन येत प्रतीती, अभाविकांचे मनांत शंका ये, ।	
मग कैचें फळ? कैचें शिरतां कंटकवनांत शं काये? ॥	७७
वर्णीत परशुराम श्रीगुरुची अशि अनेक लीला ही, ।	
लाही आनंदसुखा सुकथा पळवीतसे कलीला ही. ॥	७८
आर्यासमस्तहि त्रैय सैहस्र, वर सैत, अशीं वर त्या, ।	
अर्पण केल्या गुरुसी श्रवणपठणि सर्व दुःख आवरल्या. ॥	७९

गुरुचरित्रसारमनोरमा.

श्लोक (कामदा).

वंदितों गुरो! पादकल्हरा, भक्त जी! तुम्ही हा करा धरा ।	
ज्ञानवर्णना द्या वरें तरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	१
नाशिसी सदा भक्तविघ्न रे! दर्शनें तुझ्या पापि जो तरे ।	
प्रार्थितों तुला जोडिल्या करीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	२
तारिले बहू त्वां अघाचळ, लागलें नसे एकही पळ ।	
ख्याति हे उरे हाचि कांऽतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	३
भक्त जो तुझा नामकर्णि तो, कष्ट पावतां, नाम कर्णि तो ।	
ऐकुनी तुजें ध्यान अंतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	४
दर्शना निघे ध्यात हृन्नभीं, नेत्र वाहती प्रेमिच्या नभीं ।	
चालतां पथीं स्तोत्र तो करी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	५
भेटला पथीं त्यास सिद्ध तो, शिष्य जो तुझा कीं प्रसिद्ध तो ।	
ठेवितो शिरा तत्पदावरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	६
सिद्ध तो करा त्याचिया शिरीं, ठेवुनी कृपा त्यावरी करी ।	
त्वत्कथा वदे त्यास वैखरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	७
श्रीगुरुपदा सेवि दीपक, आदि ते कथी पापलोपक ।	
अंबरीष आख्यान त्यावरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी! ॥	८
त्यावरीहि दत्तावतारसी, भक्त जे महा त्यांस तारिसी ।	

१. कल्याण, सुख. २. शरीराला. ३. तीन हजार. ४. आणीक. ५. सातशें. ६. ऐशीं.
७. त्यावर. एकूण ३७८०. ८. जलानें, अश्रूंनीं. ९. स्तव, स्तुति.

ते कथा वदे सिद्ध त्यावरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	९
तोचि दत्त तूं त्या पिठापुरी, पूजितां तुला विप्रअंतुरी ।	
पुत्र होसि श्रीपाद तद्वरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१०
हिंदुनी सुतीर्थे महाधरा, दर्शनेचि जे भक्त उद्धरा ।	
पातलां जि गोकर्ण नागरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	११
तेथिचे महात्माचि जे कथा, सिद्ध ते वदे वर्तली यथा ।	
येशि तेथुनी कूरवापुरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१२
सांगसी व्रता विप्रकामिनी, जें त्रयोदशी मंदयामिनी ।	
देशि तत्सुता ज्ञान अंतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१३
भक्त मग तुझा जो परीट त्या, देशि राज्य कीं सौख्य नीट त्या ।	
अंतिं तारिसी वा ! कृपा करीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१४
भक्त मारितां पंथिं तस्करिं, सिंचुनी विभूती त्यावरी ।	
जीववूनि तो, मारिसी अरी, हे गुरी दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१५
आचरे व्रता विप्रसुंदरी, ध्यावतार जी ! तैच्छुभोदरीं ।	
भक्तरक्षणा त्वत्कृपा बरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१६
निंदिती जनीं वेद आश्रमा, साधुभक्त तैं पावती श्रमा ।	
ध्या म्हणोनि त्या आश्रमा हरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१७
स्थापुनी असा आश्रमा त्या, भक्त जे त्यां अनुग्रहीत या ।	
हारिली व्यथा जे द्विजोदरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१८
भक्त जो प्रिय म्लेंछ गांजितां, दंडुनी त्या होसी रक्षिता ।	
देशि त्या वरा तोष अंतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	१९
तीर्थ आचरायासि शिष्य ते, धाडितां क्षिती जाति तुंष्यते ।	
तीर्थ सांगसी त्यांस वैखरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२०
बोधुनी यती सांगुनी कथा, दाविसी त्या सद्गुरुपथा ।	
धाडिसी गुरुपासि नंतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२१
गुप्त राहुनी त्या उदुंबरीं, विप्रबाळका ज्ञान अंतरीं ।	
देशि येशि या कूरवापुरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२२
कृष्णिसंगमीं राहुनी वना, विप्रमंदिरीं जासि भोजना ।	

१. विप्रस्त्री. २. विप्रस्त्रियेला. ३. शनिप्रदोष. ४. ध्या+अवतार. ५. तत् (तिच्या)+शुभ+उदरीं. ६. चतुर्थीश्रमाला. वेद=चार. ७. आनंदानें.

दैन्यवेलि ते छेदिसी पुरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२३
पूजिती तुला नित्य योगिनी, आपुले गृहा नीरिं नेउनी ।	
स्थापिसी तयां गा ! उदुंबरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२४
गांगसूनुला देउनी वरा, त्रिस्थळी तया दाविसी नरा ।	
देसि बा ! निधी वृत्तिभीतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२५
पादुकासि तूं गा ! उदुंबरीं, ठेविसी तया विप्रअंतुरी ।	
पूजि पुत्र ते पावली बरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२६
दोहवीसि जे वांज कांसरी, दर्शनं कृपा भूप त्यावरी ।	
वर्तसी जसें त्या नृपांतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२७
तारिले ग्रहा दर्शनं तुवां, भारती यती निदि जेधवां ।	
विश्वरूप तूं दाविलें हरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२८
येति विप्र जे क्षोणि जिकित, ते तुझ्या पुढें गर्व दावित ।	
हारिसी पतीताचिया करीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	२९
तो पतीत त्या भस्म सिंचुनी, वेद वदविले ज्ञान देउनी ।	
भारती यती विस्मया करी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३०
भारती यती हेंचि कारण, तो पुसे तुला भस्मधारण ।	
सांगसी तया हर्षनिर्भरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३१
दत्त विप्र जो व्याधि त्यास ती पीडितां, तुझ्या दर्शना सती ।	
आणितां मरे गाणगापुरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३२
शोकितां सती, योगि होउनी, बोधिसी तिला ज्ञान देउनी ।	
देशि रुद्रअक्षा तिचे करीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३३
आणितां तुझ्या दर्शना शैवा, पीर्युषाक्षि तूं आणिसी जिवा ।	
तत्सती स्तवी गा ! परोपरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३४
रुद्ररुद्रअक्ष प्रकीर्तिला, सांगसी व्रता सोमवार तिला ।	
देउनीच्छिलें धाडिसी घरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३५
कर्ममार्ग तो विप्र जो पुसे, सांगसी तया हर्षमानसें ।	
देसि गा ! वरा त्यासि त्यावरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३६
तीन शेर जो विप्र तंडुला, आणुनी म्हणे पूजितों तुला ।	

१. गया, प्रयाग आणि वाराणशी. २. द्रव्याचा सांठा. ३. शेतांत. ४. म्हैस. ५. राजाच्या इच्छेप्रमाणें. ६. ब्रह्मसक्षसास. ७. प्रेताला. ८. अमृतदृष्टीनें. ९. देउनि + इच्छिलें = इच्छिलेलें देऊन.

अंगिकारिसी जे तदंतरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३७
तेच तीन जे शेर त्यामधीं, तृप्त चार हजार ते तधीं ।	
जेववीसि आश्चर्य भूवरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३८
वांज जी तुला आरती करी, देशि गा ! तिला पुत्र कूसरी ।	
देशि नातुही पांच त्यावरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	३९
दृष्टिनें हरे ! विप्रकुष्ट तो, जाहला तरू शुष्क काष्ठ तो ।	
विप्र तो स्तवी गा ! परोपरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४०
प्रीतिचा तुझा भक्त त्याचिया, पाहुनी मना दाविसी तया ।	
काशिची सुयात्रा परोपरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४१
सांगसी अनंताचिया व्रता, पूर्विची तया सांगुनी कथा ।	
ठेविसी तया गाणगापुरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४२
सेवितां तुला भक्त तंतिकीं, दाविसी पटीं जेंवि तंतु कीं ।	
श्रीनगीं स्वरूपासि त्यापरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४३
देवि सेवुनी दर्शना तुजा, नंदि नाम ये विप्र त्या द्विजा ।	
बा ! करीसि तूं दिव्य शारिरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४४
नाम ज्या तुझें विप्र तो हरा ! पूजितां स्वरूपा मनोहरा ।	
दावितां तुवां स्तोत्र तो करी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४५
दीपवाळिसी शिष्य सात ते, आपुले घरीं पाचरीत ते ।	
जासि सात रूपें तया घरीं, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४६
शूद्र तो तुझी भक्ति जो करी, त्याचि वासना पुरविसी पुरी ।	
शेत जें पिके त्या नसे सरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४७
गाणगापुरीं काशि आणिली, क्षोणिचीं सुतीर्थेंहि दाविलीं ।	
ख्यात केलि तैं ते महापुरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४८
जो परीट त्या राज्य दीधलें, म्लेंछ होय तो सौख्य भोगिलें ।	
व्रण होय तैन्मांडियेवरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	४९
दुःख पावतां दर्शना तुजा, येउनी नमी पादअंबुजा ।	
व्रण दर्शनें वारिसी दुरी, हे गुरो दयाब्धे नृकेसरी ! ॥	५०
गुप्त कूरवागाणगापुरीं, राहुनी निघा श्रीनगा परी ।	
रामनातुच्या अंग्रि अंतरीं, स्थापिले गुरो हे नृकेसरी ! ॥	५१

एकावन्न मनोरमा करुनियां हा श्रीगुरुचा स्तव,
केला श्रीगुरुचें चरित्रखिल तत्सारांश हा यास्तव ।
भावें वाचिति ऐकतीहि लिहिती श्रीवास तत्सद्वर्नी,
राहे स्थैर्य अनुग्रहीत गुरुचें यद्रूप तत्सद्वर्नी. ॥

१

पहिल्या ११ अध्यायांतील
पाठातरे, अधिक टीपा वगैरेचें परिशिष्ट.

ध्याय.	गीति.	मूळ.	खुलासा.
१	(टीप १)	यांची समाधि	‘यांच्या पादुका’ असें वाचावें
२	६०	उत्तरार्ध-	कपिला वपुला (कपिला गाईच्या आंगाला) [जो] देखे त्याला ती जसि तोष दे इत्यादि अन्वयार्थ
३	९७	अजा	अजी! (वाडी प्रतीचा पाठ)
४	२	होतां पाही	होउनि पाहे („)
५	२५		विधिनें त्रिजग रचिलें हें व्यास त्रयदशादिकां (देवांना) सांगे तो (वाडीप्रत)
६	(पूर्वार्ध)	तें	‘कर्मांथी’ असें वाचावें
७	२९	परमेश्वरपर	तो (वा. प्र.)
८	४६ (टीप ६)	जो	करिनि („)
९	६७	करुनि	दृढभक्ति तेचि भक्ता कृपा करी जननि बाळकासरि ती (वा. प्र.)
१०	७२	प्रथमचरण	होतो („)
११	९५		मद्वत पविं धरत्रि दश („)
१२	२६	होवो	अर्थ-मीं ऐकिलेल्या कथेंत पृथ्वीवर दहा वेळां इत्यादि
१३	३२	मद्वत पविं धरत्रि दश (?)	चि सांगुनि तें (वा. प्र.)
१४	३८	जि ! सांगु निते	रिपावर (वा. प्र.) अर्थ-पृथ्वीवर
१५	५२	रि (द्वि?) पावर	अर्थ-कफनी, बैराग्याचा अंगरखा
१६	३१	कपणि	अर्थ-सहज
१७	३३	साहज	मूळ (सिद्धकृत) गुरुचरित्राच्या
१८	पृ. ३० टी. १०	श्रीनृसिंहसरस्वतीकृत गुरुचरित्राच्या	पूजी जो (वा. प्र.)
१९	७	पूजीतो	विधिहरि („)
२०	८	विधिसह	तियेचा („)
२१	१३	जियेचा	

अध्याय.	गीति.	मूळ.	खुलासा.
५	३४	सर्वतांस	सर्व तास (, ,) अर्थ-सर्वकाल; तास म्हणजे २॥ घटका
॥	३५	नसे ययातें	नसेचि यातें (वा. प्र.)
॥	८४	‘न; शब्द न आतां दुःपवि (?) तुवां मज वदावी	न शब्द, न आतां दुःपवि तुवां मज वदावी. अन्वयः-आतां मज शब्द न, तुवां दुःपवि न वदावी. अर्थः-आतां मजकडे शब्द नाही; तूं दुर्भाषणें बोलूं नयेस
६	२८	दूहिता	दौहिता (वा. प्र.) अर्थः-नात
॥	३२	ऐक हें अवश मेना	ऐक हे अवश मेना (वा. प्र.) अर्थः-हे (ही) मेना (वाणी, भाषण) अवश (अवश्य) ऐक
॥	४९	मज नमुनि मुनि!	मुनींद्र गमुनि असे (वा. प्र.)
॥	५३	नृपा!	रिपा (वा. प्र.) अर्थः-पृथ्वी
॥	५८	नित्य	नृत्य (, ,)
७	३	कितीक	किती मि (, ,)
॥	५ (टीप ७)	कुरुंदवाडास	त्याचप्रमाणें अमरपूर=औरवाड. त्या वेळीं वाडी येथें वस्ती न- व्हती म्हणून ही पुढील ह- कीकत कवीनें लिहिली असावी
॥	९	तो	जो (वा. प्र.)
७	३७		या गीतींतील पूर्वार्ध व उत्तरार्ध वाडीप्रतीच्या उलट आहेत
॥	३८	दैन्य बैस कां व्यालां?	दे न बैसका व्याला (वा. प्र.) अर्थः-हदीं दुःखाचे व्याला (दुःखसर्पांला) बैसका न दे (राहूं देऊं नको)
॥	४०	घताचि दिन (?)	घृताचिदिन (वा. प्र.) अर्थः-घृ- ताचि=रात्र. दिन=दिवस
॥	४९	अपूर्व	अपार (वा. प्र.)

ध्याय.	गीति.	मूल.	खुलासा.
७	५४	नु,	नु. अर्थ:-शीघ्र (वा. प्र.)
"	५९	हेळि (?)	हेळि (वा. प्र.) अर्थ:-सूर्य
"	६४	ते	हे (")
"	६७	प्रकाशयुत गेह ती	प्रकाश पाहुनि गृहा निरीक्षित (वा. प्र.)
"	७०	तत्पदांचें तें.	पदाशि वाचेते (वा. प्र.)
"	५	सेवे,	सेवेसि (")
"	९	रायाची	रायासी
"	२३	विदुरा (?)	विदुरा, अर्थ:-वेदर
"	३१ टीप १५		रिपा=पृथ्वीवर
"	४९	होता	होती
"	६१	अक्षर	अक्षत (वा. प्र.)
"	६	मग्न	निमग्न
"	४६	म्हणुनि 'ये'	'म्हणुं हि ये' (वा. प्र.)
"	५५	आम्हा तयांत	आम्हांस यांत (")
"	६०	बहु	बहु (")
"	६२.	बोलका	बोलता (")
"	१	सांगेंचि	सांगें जि! (")
"	५	घे	गे (")
"	१४	भवाब्धिसी हे तुं मार्ग	भवाब्धितें हे सुमार्ग (वा. प्र.)
"	१५/१६		वाडीप्रतींतील ह्या आर्या उलट आहेत
"	६४	श्रीकृष्णें	कृष्णें गुरु (वा. प्र.)
"	६९	प्रश्नोत्तर	प्रश्नाक्षर (")
"	७६ पू.	नंद	नय (")
"	उ.	वृद्ध	वृंद (")
"	८४	उपदेशी	उपदेशिति (")
"	८८	कशा यती	कशासि यति (")
"	८९	रे	ते (")
"	९२	वासुदेव दत्ताचें?	वासुदेव दत्ताचें (") अर्थ:- दत्ताचें=यमाचें

अध्याय.	गीति.	मूळ.	खुलासा.
१०	१०५	स्वस्वरूप दावित ही	स्वरूप दाविता त्ही ही (वा. प्र.)
११	६	नुजगा ?	जनुगा (वा. प्र.) ० अर्थ-जनूपासून निघालेली; जान्हवी; गंगा
”	१८ (टीप १)	ज्ञानादिक	उदकस्पर्श
”	३४	गंगेतें	गंगेच्या (वा. प्र.)
”	६३	मांडी	मांडुनि (”)
”	६४ पू.	जोखाई	जाखाई (”)
”	” उ.	जो	जा (”) अर्थ-जा
”	११६ टी. ११		खाई=खाला जाई
”	” टी. १२		कुणगेली=लहान कणगीत कुणगा=धान्यसंग्रह